

BEKE PÁL

MÉLTÓSÁGKERESŐ

epl
editio plurilingua

Beke Pál
Méltóságkereső

A könyv megjelenését támogatta:

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

IFJÚSÁGI ÉS SPORTMINISZTERIUM

SIÓMENTE RT., SIÓFOK

A könyv megjelenését előrendeléssel támogatta:

BARÁTSÁG MŰVELŐDÉSI KÖZPONT, SZÁZHALOMBATTA

CSURGÓ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐ BÉKÉS MEGYEI EGYESÜLETE

BEKE PÁL

MÉLTÓSÁGKERESŐ

önéletrajz és szakmatörténet

epl
editio plurilingua

2001/3

ISBN 963 86120 1 0

ISSN 1585-082-X

© Beke Pál (1943-)

© Book design Ligetfalvi Zsolt György

Editor Serdián Miklós György

Sub-editing: Gacs Boglárka

Special thanks to: Tóthné Péli Magdi

© epl⁺2001 Multilingual editions

P.O.Box 1714 Budapest 1465, Hungary

Shark Print Kiadó, Kaposvár

VEL, Budapest

First edition

Hungarian / French

HUF 3100

EURO 14

No part of this book may be used or reproduced in any manner
without written permission from the publisher, except in
the context of reviews.

This book is sold outside Hungary subject to the condition that it
shall not, by way of trade or otherwise, be circulated without
the Hungarian publisher's prior consent.

*A magyar kiadást dr. Kiss Gyula
tanárom emlékének ajánlom.*

*Je dédie la publication française
à la mémoire de mon
ami Paul Blin*

A szerző köszöni
Groskáné Piránszki Irén biztatását,
Bauer Béla, Boda János, Hölvényi György,
Kemény Bertalan, dr. Koncz Gábor,
Kovács Sándor, dr. Kováts Flórián,
Kovalcsik József, Péterfi Ferenc,
Szelényi Lajos kézirathoz fűzött megjegyzéseit,
Szöllősi Róbert kiegészítését
és *B. Menyhárt Ildikó*
kéziratgondozó munkáját

*„Ha vártok hát bocsánatot,
Nekem is megbocsássatok”*

Shakespeare: A vihar
(Babits Mihály fordítása)

TARTALOMJEGYZÉK

Bemutatkozás	11
Bevezető magyarázat	21
A kezdeti időszak	25
A balatonszabadi fejlesztőmunka	27
Település- és közösségfejlesztési kezdemények	46
A szabadművelődési gondolat	61
Közbevetés a méltóságról	75
Utoljára a művelődési otthonról	80
Átmeneti események	94
Az Intézet keretei között	94
A gyermekönkormányzatokról	105
A Közösségszolgálat Alapítvány létrejötte és kezdeti működése	110
Az Alapítvány átalakítása	121
A szatmári fejlesztőmunka	134
A gyermekönkormányzatiság	170
Ifjúsági fejlesztőmunka a településeken	198
A civil szervezetekről	249
Halottaim	266
Kígyós Sándor	267
Szentpéteri Zoltán	272
Szrogh György	275
Tancsik József	279
Paul Blin	282
Kilátásaim	287

Kiegészítés

Válogatott cikkek	
Közelharc, sok tételben (1975)	301
Saját művelődési otthonunk (1979)	319
A „Nyitott ház” és vidéke, 4. Az eddigi eredmények (1982)	324
Abnormális épeszűség (1989)	330

Népművelő-biztató (1989)	332
Fordítási hiba (1998)	337
A Közösségszolgálat Alapítvány dokumentumaiból	342
Az Alapítvány és az országos segítő hálózat feladatai (1993)	342
Javaslat Társadalomfejlesztési Alap létrehozására (1994)	345
Összefoglaló a Település-Közösség-Fejlesztés konferenciáról (1995)	347
A társadalom-, település- és közösségfejlesztés szükségessége és időszerezése... (1998)	352
Javaslat egyesületi működtetésű ifjúsági házak államilag támogatott létrehozására (1999)	361
Szöllősi Róbert kiegészítése	367
Fogalomértelmezéseim	373
Egyesület	373
Intézmény- és szervezetfejlesztés	375
Közösségfejlesztés	376
Művelődési otthon	380
<i>Jegyzet</i>	385
<i>Irodalomjegyzék</i>	409

BEKE Pál népművelő. Bp., 1943. nov. 13. *Szülei:* Beke Pál, Nagy Mária. Elvált, élettársa B. Menyhárt Ildikó. *Gyermekei:* Balázs (1965), Borbála (1968), Márton (1977), nevelt gyermekei: Barnóczki Péter és Barnóczki Dávid. *Tanulmányai:* Felsőfokú Tanítóképző Intézet (Szombathely) népművelés-könyvtár 1963-66, ELTE BTK népművelés 1973-75. *Munkahelyei:* 1966-68 a pécsi városi művelődési központ munkatársa, 1968-74 a Budapest – józsefvárosi művelődési otthon igazgatója, 1974-75 a Magyar Nemzeti Múzeum közművelődési csoportvezetője, 1975-től a Népművelési Intézet művelődési otthoni, majd az Országos Közművelődési Központ fejlesztési osztályvezetője, 1992-95 a Magyar Művelődési Intézet igazgatóhelyettese, 1995 megbízott igazgatója, 1996-tól főmunkatársa. *Megbízataisai:* 1979-88 között a Magyar Népművelők Egyesületének alelnöke, 1988-tól a Kós Károly Céh elnöke, 1989-93 között a Közösségfejlesztők Egyesületének elnöke, 1993-tól a Közösségszolgálat Alapítvány kuratóriumának elnöke, 1996-2000 között a Gyermekek és Ifjúsági Önkormányzati Társaság titkára, 1999-től Az Ifjúságért Önkormányzati Szövetség stratégiai fejlesztője. *Kitüntetései:* Szocialista Kultúráért (1980), Március 15.-e Emlékérem (magándíj, 1985), Kiváló Társadalmi Munkás (Zalaszentlászló Faluházáért, 1985), Bessenyei-díj (1989), a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje (1994), Oklevél Kőröshegyért (2000). *Főbb művei:* Művelődési otthonon innen és túl (1987), Önkormányzó társadalom (röpirat, 1991), Ajánlások a községi és kisvárosi településfejlesztési koncepciók készítéséhez (dr. Kováts Flóriánnal, 1995), Közjogi kiskaté (1998).

Ki kicsoda 2000, Bp., Greger-Biográf Kiadó, 1999, I. kötet, 137. old. (bővített adatokkal)

Mit sem tudtam a körülöttem zajló történelemről akkor, amikor 1943 novemberében megszülettem. Valamivel később *anyai nagyapám* jóváltából (akiről még lesz szó a későbbiekben) a család a budai *Remetekertvárosba* menekült. Onnan nézték elhűlve Budapest bombázását. Vélhetően jobbra azok az angol és amerikai repülőgépek tették ezt,

amelyeket manapság a *Spektrum* televízió technikatörténeti sorozataiban mutogatnak semleges tudományossággal, és a lelőtt angol gépek pilótái bizonyára abban a *solymári* katonai temetőben várják feltámadásukat, amelyet aztán kertészként *Bori* lányom volt anyósa gondozott. Őt látogatva egyszer meg is bizonyosodtam erről, amikor végigolvastam a fejfák feliratait. Gyermekkorom családi vacsoráinál sokszor felidéztek szüleim és a mindezekre már emlékező nővéreim a bombázások hónapjait, s azt, hogy milyen rettegve szemlélték, hogy a városban hol mi ég. Persze értettem én, hogy saját környékünket lesték, de bosszantott is megkönnyebbülésük, hiszen ahová akkor a bombák hullottak, ott ugyancsak emberek voltak. Ma már magam is így működöm. Ha bal-esetről hallok, vagy ha csak a mentőautó vijjog messziről, azonnal számba veszem szeretteimet, és bár röstellem, mégis megnyugtat, hogy ők nem lehetnek az érintettek között.

Még fél éves sem voltam, amikor az országot, és e kies, bár általam később nehezen azonosítható településrészt megszállták a németek. A családi vacsorákon emlegették azt a döbbsent némaságot is, ahogyan ők és az ottaniak fogadták az oda oldalkocsis motorkerékpárokkal bedübbörgő csapatokat – csak a nevelőnőként alkalmazott *frájlájnok* integettek, és én manapság persze honnan is tudnám, hogy a csinos fiúk, vagy a rokon vér miatt? Arról sem tudhattam semmit, hogy családom időközben mégis visszaköltözött a városba, és abból a megfontolásból, hogy a várható utcai harcok alatt ott nagyobb biztonságban lesznek, a lakásunkhoz közeli *Vasas Szakszervezet* székházának pincéjében éltek át Budapest ostromát. Ott tehát, amelynek díszes nagyterméből pár évvel később államosítani küldték a pártkatonákat, akik a számukra szebb jövő reményében, az osztályharc nevében a saját zsebükre gondolva veték el többek között nagyapám bútorüzemét is. Annak az épületnek a pincéjébe bújattak, ahová aztán felnőttként nagy reményekkel mentem '89 őszén, mert híre jött, hogy ott alakul újjá valamelyik párt – s ahonnan aztán csalódottan távoztam.

A később 'felszabadulásként' emlegetett időszakot, mint mesélik, a repeszek ellen dunyhával védett ruháskosárban éltem át. *Anyám* öregasszonynak maszkírozta magát, *Apám* pedig ekkor még éppen átjutott az ostromgyűrűn. *Örkény István* tollára illő történet, ahogyan a székesfőváros számvevőségi alkalmazottjaként (tulajdonképpen tehát revizor-

ként) egy akkor még használatos lovas szemeteskoscsit szerzett. Ezzel ballagott el *sávolyi* birtokára, hogy a nagy család részére ellátmányt hozzon. Mint egykedvű, balga koscsis hajtott oda s vissza, át a csapatokkal teli Dunántúlon úgy, hogy a mögötte lévő tartályban fél disznók lapulnak, krumpli, hagyma s még, amit enni lehet és kell, fölötte pedig valódi hulladék, hátha feltartóztatják. E történet kapcsán vagyok kénytelen elhinni *Tabi László* írását, amely szerint egy magyar katona az orosz frontról egy üres vödörrel a kezében indult és ért haza, hiszen mikor útközben igazoltatták, láthatták, hogy csak vízért megy valahova.

Budapest német hadseregtől történő megszabadulása (amelynek végső, tragikus mozzanatáról, a budai Várból való kitörési kísérletről *Cseh Tamás* nemrégiben oly gyönyörű dalt énekelt) után aztán kiderült, hogy a házat, amelyben lakásunk volt, mégis bombatalálat érte. Szerencsére nem robbant fel, hanem a földemekeket áttörve a pince mélyébe fúródott. „Bizonyára orosz volt”, rosszmájúskodtak a nagyok a későbbi családi vacsorákon, noha örvendezniük kellett volna, hogy így legalább megmaradt a lakás. Más egyébként nem nagyon, mert minden mozdítható vagyontárgy a szabad rablásnak esett áldozatul. Érdekes, hogy a hazai kollektív emlékezet csak a katonák *órák iránti vonzalmát* őrizte meg. Erre nemcsak a gyermekkorom végét jelentő ‘56-os forradalom néhány békés napjában a körüti fákra lógatott orosz katonaruhák és az azokra aggatott-kötözött vekkerek utaltak, hanem az az ehhez képest jóval később megtanult, és minden lehetséges alkalommal a *Katyusa* dallamára hangosan énekelt „KGST-induló” is. Örökbecsű versezete, az „*Állj meg Grisa, a jó kurva anyádat, / add vissza a Doxa zsebóráját*” az akkori megaláztatás kései elégtételeként persze kicsit fel is értékeli az áldozatot, mintha az mondott volna valaha ilyet. Pedig ahogy mondhatott! Csak a svájci nyanyák képzelik olyannak a háborút, mint amit *Kata* nővérem Svájcban élő barátnőjének mondott valamelyikük az ő élményei kapcsán rosszallóan: „miért nyitottatok nekik ajtót?”

Kicsi voltam, így nem emlékezhetem a háborút követő időkre. Az ötvenes évek nem annyira ennivalóval, inkább fecsegéssel teli családi vacsoráinak a közelmúltat idéző beszélgetései szerint ezek tele lehetek *reménységgel* is. Meg persze tájékozatlansággal. Hogyan is képzelhette anyai nagyapám, hogy megmarad bútorgyára? A szövetkezés korábbi bajnokaként miért nem szervezte át üzemét? A kérdés kései, és persze

erre sincs válasz. Talán azért, mert bízott a jövőben. Ide tartozik a mindig reális embernek tartott Apám egyik, az évtizedekkel későbbi kárpótlás során kezembe került irata. Ebben (1947-ben, Istenem!) arra kér az akkori ipari minisztertől *hiteltámogatást*, hogy a saját és bérelt földjein lévő tőzegeből egy svéd gépsorral olcsó tüzelőanyagot sajtolhasson. A termék hasonlatos lehetett volna ahhoz, amit később NDK-brikettként ismerhettünk meg. Ezzel látta volna el a főváros intézményeit, mert mint ahogy az ugyancsak előkerült kalkulációiból kitetszik, ez jóval gazdaságosabb lenne, mint az akkor használatos szén. A hitelt is hamar visszaadhatná, és még neki is megérné. Ennél jobban nem is jelenthette volna fel magát szegény! Persze nem kapott semmit, és hamarosan az állásából is kirakták.

Első határozott emlékeim *első osztályos koromból* valók. A nagyhirű iskola osztálytermének hátsó falát a tanító néni az akkor kialakult, és vélhetően kötelező szokás szerint piros drapériával borította, és ez elé került egy posztamensre az ugyancsak bizonyosan kötelező dekoráció. Egy hatalmas fehér gipszfej. Egyszer valaki bajuszt rajzolt az orra alá, és egy egész órába került, míg közösen megtakarítottuk az otthon (csukott ablakoknál!) csak hájfejűnek emlegetett elvtárs – bocsánat, nekünk akkor „pajtás” – mellszobrát. (A *csukott ablak* reflexe egyébként sokáig megmaradt, különösen azon családtagjaimnál, akik felnőttebb fejjel éltek át a szovjet gyarmatosítás első éveit. Még a '80-as évek derekán is becsukatta velem nővérem a lakás ablakát akkor, amikor az egyébként később majd ugyancsak megénekelendő *Paul Blin* barátunkkal politizálni kezdtünk. Pedig kit érdekelt akkor már, hogy tört franciasággal miről beszélünk? És ha érdekelt volna valakit is, kit érdekelt, hogy érdekli? Paul talán éppen ettől a reflextől értette meg a lelkek mélyéig hatoló félelmet, az ellenőrzöttség *orwelli* mélységeit, amit otthonról honnan is ismerhetett volna?)

Mi egyébként jobban jártunk azzal a bajuszrajzolta szoborral, mint az a mézárós, aki körülbelül ugyanekkor a körút egyik hentesüzletének kirakatában egy 25 kilós zsírtömbbe faragta Rákosi portréját. Máig megfejthetetlen számomra, hogy komolyan gondolta-e, vagy rafináltan csúfolódott? – az azonban bizonyos, hogy nem számított a tavaszi felmelegedésre. Egyszer csak megfolyt szobrának szeme, orra, szája. Kuncogva nézegettük mi is az egyik délután, de másnapra már zárva volt a bolt.

Jól tudtuk tehát, hogy „ellenállunk” akkor, amikor reggelente *Panni* néni intésére a hetes megfogott egy madzagot, és elhúzta a fej mögötti drapériát. Nem nagyon, csak addig, hogy kilátszódjék mögüle a *feszület*. Akkor közösen elmondtunk egy imát. A hetes aztán egy másik madzaggal visszarángatta a fej mögé az anyagot, és mi *klerikálisan reakciós* akciónkat feledve belemerültünk a *munka frontjába*, hogy a betűvetést megtanulva *erős bátyaként* megvédjük a békét.

(Megjegyzem, hogy talán éppen ettől a szobortól volt, hogy -évtizedek múlva- mulatságosan szervilisnek találtam, hogy a külföldi osztálytermekben, hivatali helyiségekben ott függ az éppen aktuális első számú vezető, általában az államelnök portréja. Örömmel konstatáltam, hogy ezzel nem vagyok egyedül, és az ezzel kapcsolatos émelység országos méretű. Nálunk '90 után sem jelentek meg ezek a színes fotók. Remélem, hogy ez sokáig így marad.)

Helyesebben: akkor, amikor ennek a már gyermekkoromban is fertelmesnek érzékelt személyi búbjának írmagja sem marad, és ha már senki sem gondol arra, hogy az ilyen portré a választásokat követően nem lecserélhető, felőlem akár ki is rakhatják! Legalább a fotós és a képkerező keres rajta.)

Az utazások közül, amelyek aztán később kitöltötték felnőtt életem, először a *Csörögbe* indulókra emlékezem. Ebben a Szódhoz kapcsolt (ma már tudom, hogy „külterületi lakott helyen”, azóta talán önálló községben) éltek testvérüknél anyai nagyapámék *balmajugrai* kényszerlakhelyük elhagyásának engedélyezése után, de még budapesti lakásukba való visszatérésük engedélyezése előtt. Itt már fogadhattak látogatókat. A velük kapcsolatos sok szomorúság talán ekkor oldódott családunkban, bár később is akadtak számomra megmagyarázhatatlan borongások. Akkor még nem értettem, hogy miért borul zokogva a varrógépre Anyám (akkoriban az ő pulóver-összeállításaiából éltünk) amikor én azt magyarázom neki, hogy az egyik budai úrifüű zsúrján valami krémszerű, fehér és könnyű édeset ettem ugyancsak édeskés, de hosszúkás drapp hurkácskákka – honnan tudtam volna, hogy azt *tejszínhabnak* hívják, és amin az volt, az a *gesztenyepüré*? Honnan tudtam volna, hogy ő már találkozott ezzel boldogabb korában? – hiszen én azt nem ismertem, számomra csak a már általam tapasztalt körülmények voltak természetesek. Persze sejtettem én, hogy egy korábbi

szebb világ romjai között élünk, dehát nekem csak mese volt a nyaralás, a pénz, a föld, a választékos étel. Számomra természetes volt a kenyér- és a tejjegy éppen úgy, mint a sorbanállás, vagy a tüzelőhiány következtében az ágyam melletti üvegpohárban reggelre megfagyott víz. Természetes volt, hogy a vakáció előtti iskolai fényképeken a nagyapámtól örökölt bricsesz nadrágban vagyok, s mert más cipő nem került, síbakancsban pompázom. Akkoriban divatos volt a szegénygyerekekről olvasni, és én teljesen beleillemtem ebbe a képbe. Ők télen a tanyán mezítláb, én nyáron a városban bakancsban, mindegyik kényelmetlen, de kit érdekel?

Jól emlékszem arra az őszi délutánra is, amikor (mert a sok környékbeli gyerek miatt váltakozó tanítási rend szerint azon a héten délutánosok voltunk) megjelent az iskola igazgatóhelyettese, a nyári nomád sáttortáborozásokat szervező *Kiss Szilárd*, és bejelentette: a tanítást felfüggesztik, mindenki vigye haza a táskáját és menjen az utcára, mert „*történelem készül*” ott. Igaza lett. Iskolai parancsra kerültem el tehát ‘56 október 23-a délutánján a zsvajgó Blaha Lujza térre. Ott akkor még állt a Népszínházból Nemzetivé nemesült épület, és a sajtóházon is villogott még az a vörös csillag, amely másnapra már hiányzott. A Szabad Nép című napilap hatalmas betűi is rendre ott álltak a homlokzaton; közülük később csak „A NÉP” maradt, kellő szellemességet bizonyítva. Innen teherautóra kapaszkodva jutottam el a Dózsa György útra, ahol szemtanúja lehettem a Sztálin-szobor ledültének. Jól megértettem, hogy a később hivatalosan Felvonulásiként emlegettetet miért *Csizma térnek* mondják a hozzám hasonló beavatottak – hiszen a szobrot térd körül vágták és törték le, a két csizma pedig még ott csúfoskodott sokáig. Innen a tömeg egy részével a Rádióhoz teherautóztunk. Jól emlékszem arra is, hogy a Szentkirályi utcában ki akart szólni a tömeghez az őt szállító személykocsi motorházára állva, és arra is, hogy miképpen hurrogták le, s aztán hogyan tűnt el az illető. Jól emlékszem a Bródy Sándor utcán megállított mentőautókra, és én is láttam bennük azokat a fegyvereket, amelyeket a Rádió őrségének próbáltak becsempészni (vajon kicsodák?), és amit aztán évtizedeken keresztül váltig tagadtak. Tudom, hogy ki és honnan lőtt először, és jól tudom, milyen egyenruhában, s így ki volt az tehát, aki engem is vert puskatussal, amikor a Rákóczi út felé szaladtunk. Emlékszem az itt barikádként már felborított villamos-

kocsira, és magam is dobáltam vissza a még ki nem fakadt könnygázgránátokat a túlsó oldalra. Jól emlékszem arra a pofonra is, amit Apám adott éjfél után hazaérkezésemkor, és jól emlékszem arra, hogy a mellettünk lévő kerületi rendőrkapitányság épületéből miként osztották az előtte álló tömegnek a fegyvereket még aznap éjszaka.

Másnap reggel – vélhetően megfélemlítésből – szovjet páncélautók dübörögtek át a városon és a hozzánk közel eső kereszteződésben is. Még nem lőttek eszementen mindenfelé, így jól láttam az ablakból, hogy az általuk vontatott egyik löveg mellvédje mellől a fordulat lendülete az útestre dobott egy katonát. Egy másodpercen belül átment rajta a következő, és aztán a többi páncélautó kereke. Ez a lapossá taposott véres ruhacsomó volt az első holttest, amelyet a forradalom során láttam, amikor a csend beálltával leküldtek kenyérért. Csend? – balról, a Práter utca felől már dörögtek a fegyverek. Megjegyzem: még napokon át, miközben a Rákóczi út – körút kereszteződésében a Sztálin szobor maradványát fűrészelgették a szuvenírgyűjtők, és az EMKE teraszán már kávézhattak a kávézók.

Nem egyedül éltem át mindezeket, dehogyan. Csöppnyi része voltam Budapest népességének, akikkel később el akarták hitetni, hogy amit láttam és átéltem, az mind nem igaz. Hogy nem igaz a Kossuth téri vérengzés, ahol Kata nővérem életét mentette meg egy, a fegyvertelen tüntetők védelmére kelt szovjet tank. Hogy nem volt igaz az a felszabadult eszmecsere, amikor mindenki mindenkivel szóba állt. Hogy nem voltak igazak a halottak napján az ablakokba állított gyertyák, amelyek fényes ösvénnyé világították november elsején a pesti utcákat a még nem működő közvilágítás híján. Hogy nem voltak igazak a kitört üvegek mögötti érintetlen kirakatok, amelyekből november negyedikéig senki sem lopott. Hogy nem volt igaz az elesettek családtagjainak papírdobozban őrizetlenül gyűjtött pénz. Hát persze! – hirtelen jött kamaszkoromban magam is megértettem, hogy az új világot nem lehet mocsokkal, bűnnel kezdenünk.

Aztán szétlőtték az egészet, és a szomszéd rendőrség épületébe szovjet kommandatúra költözött. Pufajkába öltöztetett kollaboráns áru-
lók osontak velük minden éjszaka vezetőként a házfalak mentén, miközben az elsötétített ablakú szobánkban arról harsogott valamelyik rövdhullámon fogható rádióadó, hogy tartsanak ki a nálam kicsit nagyobb-

bak, a fegyveresek tehát, mert az osztrák határon már gyülekezik a felmentő sereg. Pedig dehogy gyülekeztek! Azóta nem hiszek annak a rádiónak sem. Aztán vöröskeresztes csomagok jöttek, és azokból elszívtam az első cigarettám. Ekkortól végképp bizonyossá lett, hogy *a fegyverekkel stabilizált keretek között* kell leélnem életem.

Tanáraim dicséretére mondom, hogy tőlük soha nem hallottam azt a szóösszetételt, amellyel ezt a csudálatos időszakot később hivatalosan illették. Magam óvatoskodva „szenkantsziszként” emlegettem ezt az időt francia barátainnak akkor, amikor az események budapesti helyszíneit mutogattam nekik. A '80-as évek derekán így kerültünk el *Claude Alevol* a Köztársaság térére is, ahol zsenge francia tudásomat élénk mutogatással egészítettem ki az ottan történeteket magyarázandó. Feltűnő lehettem, mert az úttesten átjött hozzánk a pártbizottságot őrző munkásőr azt firtatva, hogy mit csinálok. Mondtam, hogy éppen azt mutogatom francia barátomnak, hogy miképpen ástak itt mély gödröket a markológépek annak idején, a föld alatt feltételezett ávós börtönöket feltárandó. „Ja?” mondta, és visszaballagott. Éppen rájöhöttem volna, hogy következők nélkül maradt szövegem a rendszer eresztékeit mutatja, de akkor nem értékeltem a dolgot sehogy, csak magyaráztam tovább.

Valamikor régen *mozdonyvezető* akartam lenni. Később, amikor az elemi osztályokból barátommá vált *Pethő Attilával* a margitszigeti romokon végvári harcokat játszottunk, *katona*. Őt kamaszkoromban megirigyeltem, hogy tehetsége folytán a képzőművészeti szakkörben meztelen nőket rajzolhatott, és akkor én is *festőnek* készültem. Megint később, miután a Szállnak a darvak című szovjet film sikere után *Tatjana Szamojlovát* fölkapta a népszerűség, és *Vogl Tóni* osztálytársammal (vajon manapság hol és merre lehet?) megleptük őt a Gellért Szállóban, hogy a *Gimnazista* című, akkor világlapnak képzelt iskolai újságba interjút kérjünk tőle, *filmrendezőnek* készültem. Volt idő, amikor az *újságírás* vonzott, és bátorított ebben az, hogy néhány lap közölte zsenge riportjaimat. Aztán a *nyomdászattal* kacérokodtam. De hogy miképpen lett belőlem *népművelő*, azt már nem tudom. Gyanítom, hogy számot vetettem rajzbéli és filmes képességeimmel, furcsára sikerült gimnáziumi tanulmányaimmal, közepes érettségimmel és immár nagyon nem akartam lenni katona sem. Leginkább talán ez utóbbi motivált, hogy olyan hely-

re kerítsem magam, ami megmenekít az akkor még kétéves sorkatonai szolgálattól.

Nem bántam meg.

Ez a szakma *szép és gazdag életet ajándékozott* nekem. Emberek, barátok, tájak, helyzetek, események és történetek sokaságát. Tulajdonképpen az egész országot, és aztán egy másikat, amelyről bőven lesz szó még a későbbi oldalakon. Városokat, falvakat, tanácselnököket, később polgármestereket, jegyzővé vált vb-titkárokat, tanítókat, tanárokat, tévesz-elnököket, egyéni gazdákat, vállalkozókat. Valamit szervezni-csinálni akaró, majd általunk egyesületbe szervezett polgárok százait. Később cselekedni vágyó fiatalokat. Szórakozva dolgoztam végig az életem, és ebben az sem zavar, hogy sok minden feleslegesnek, később zsákutcának bizonyult.

Jó érzéseimet bizonyára az magyarázza, hogy a népművelőként természetes művelődési otthoni előzmények után negyedszázadot *egy munkahelyen*, a Népművelési Intézetben és utódszervezeteiben dolgozhattam végig. Ez általam akkor még ismeretlen, bár ma már gyanított *manipulációs okból* a béke és a szabad cselekvés szigete volt a pártállami időkben, lehetővé téve *a társadalomért való cselekvést* azokon a fertályokon, amely a hatalomnak távoli, vagy közömbös volt. Fontosnak és sikeresnek érezhettük magunkat tehát, s utólag úgy látom, hogy bennünk és körülöttünk már jóval korábban megtörtént az a rendszerváltozás, amellyel valójában csak a '80-as évek végén ajándékozott meg a sors. Tudtam én, hogy nincs mindenki így, de Panni néni osztálytermének tanulságát hordozva sikerült egyidejűleg *kint* is, és *bent* is lennem annak ellenére, hogy *József Attila* ezt valamikor még lehetetlennek tartotta. Bizonyos vagyok abban, hogy barátaimmal együtt végzett munkám elemi részecskéjét jelentette a (nem remélten érkezett) változásoknak éppen úgy, mint sokan másoknak a munkája, akik másutt és másféleképpen tették dolgukat.

Jó sorom e munkahelyen adta *dr. Koncz Gábor*, *Kovalcsik József* és *Varga Tamás*¹ barátaimat, majd körénk kerítette *Alföldi Albert*, *dr. Balipap Ferenc*, *Hallgató Éva*, *Kecskeméthyiné Sedői Lilla*, *Kígyós Sándor*, *dr. Kováts Flórián*, *Markolt Endre*, *Péterfi Ferenc*, *Szentpéteri Zoltán*, *Takács Péter* és *Vattay Dénes*² népművelőket, majd az építész *Makovecz Imrét*³, és később sokan másokat, és aztán a franciákat, és az-

tán más külföldieket. Mindazokat tehát, akik köré életem szerveződött, akik a különféle munkákban társaimmá lettek. Akik mindannyian jeles alakítói, egyidejűleg szereplői mindannak, amit az elkövetkezőkben írok. Velük együtt próbáltam emberibbé változtatni véletlenül kerített, de megszeretett szakmámat, és velük közösen szabtuk át a *népművelést közösségfejlesztéssé* lelkiismeretünk útját járva.

Megkísérellek erről pontos számot adni. És szeretném, ha az is világos lenne az olvasónak, hogy amit (véletlenül?) *felvállaltunk*, amit aztán *megtanultunk*, és amit lassan próbálgatva *csináltunk* is, és amiben így *járatosak* lettünk, az fontos dolog az országlakosságnak. Fontos a jelennek, a jövőnek.

Persze csak akkor, ha azt akarjuk, hogy e tájon *legyen* jövőnk.

BEVEZETŐ MAGYARÁZAT

avagy annak indokolása, hogy a szerző miért is vette rá magát mindennek leírására

Történt a napokban⁴, hogy fel kellett kutatnom *Boda János* hajdani siófoki, a *balatonszabadi térségben* gazdálkodó tévészélnököt, hogy televíziós interjúra bírjam. Könnyebben megtaláltam, mint reméltem, de hát nem csoda, hiszen az utóbbi évtizedben ő is korábbi helyén maradt. Hosszan beszélünk. Nem állt rá az interjúra, de sok olyat mondott a telefonbeszélgetés során, amire magam is ríméltem. Abban maradtunk, hogy majd előszóban folytatjuk, de kamera elé akkor sem áll. Amikor letettem a telefont, már tudtam, hogy valahogy fel kéne oldjam elzárkózását. Arra gondoltam, hogy ha leülök és leírok számára pár oldalt, azaz majd szóra bírom. A neki szánt szavakból született ez a szöveg.

Persze, így tulajdonképpen nem is vele, hanem *Halász Péterrel*⁵ kezdődött ez az egész, akit meg éppen e reménybeli televíziós műsor elkészítésére vettem rá. Valószínűnek tűnhet tehát, hogy inkább ez a beszélgetés volt ennek az önéletrajzi és szakmatörténeti töredéknek az előidézője.

De mégsem.

Hajdani intézeti főnököm, Halász Péter ugyanis a Duna Televízióban életre segített egy „*Forrásvidék*” című, jobbára honismereti, de minden esetben helyi közösségi („civil”) kezdeményezéseket bemutató magazin-sorozatot. Amikor ezekből már vagy egy tucatnyi elkészült, néhányunknak lemásolták, hogy mondjunk véleményt róluk. Össze is ültünk a szerzőkkel, és bizonyára én is motyogtam néhány udvarias szót a látottakról. Már akkor is arra gondoltam azonban, hogy árnyaltabban kellene bemutatni azt, hogy *ki és mi a „civil”, hogy ki mitől az*, és hogy mit is jelent az *egyesület* manapság? És hogy mi az a *közösség-, település-és térségfejlesztés*, amelyről minden műsoruk szólt, és ami szegről-végről nekem is a szakmám lett? Mit jelent tehát, miért fontos, és kinek kell?

Ilyenekén morfondíroztam ahelyett, hogy értelmes véleményt mondtam volna az alkotóknak, és bizony már akkor eszembe jutott, hogy talán le kellene írni mindezt. Éppen erről beszéltem Halász Péternek akkor, amikor rávettem a hazai civilek eredetkeresését firtató televíziós do-

kumentumfilmekre. Ennek kapcsán kellett aztán a balatonszabadi Boda Jánost interjúalanynak felkérnem.

Később persze majd alaposan elmesélem, hogy *ki, mit, miként, hogyan és miért* tett. Most még e szöveg megírásának indoklásánál tartok, így csak érintőlegesen említem, hogy éppen Boda János kényszerített bennünket legelőször *a település egészében való gondolkodásra és cselekvésre, több falu teljes lakóközössége életminőségének fejlesztésére*. Akkortájt mi a hazai művelődési otthonok tevékenységének megújításában jeleskedtünk, bár gyanítottuk, hogy munkánk hatóköre *csak ezt célozva* szándékainkhoz képest csekély lehet. Nem állt módunkban azonban az intézménynél nagyobb terepen kipróbálnunk magunkat. Éppen a Boda János által adott megbízás jelentette tehát azt a feladványt, amire az azt megelőző időkből tulajdonképpen már felkészültünk, csak éppen nem volt hol cselekedjünk. Ha erről most, a hetvenes-nyolcvanas évek fordulójában indult civil kezdeményezések eredetét kutatva egy televíziós műsorban beszámolunk tehát, nélkülözhetetlen megszólalása.

Magam, persze, úgy gondolom, hogy mindazt, amit e tervezett film helyszínén, Balatonszabadiban és az akkor még nevét veszített *Siómaroson*, valamint társközösségünkben, *Siójuton* csináltunk a nyolcvanas évek elejétől, meghatározó volt sorsomra. Oda kötődik a hazai közösségfejlesztési gyakorlat kitalálása, és ott gyökerezik a jóval későbbi *Közösségszolgálat Alapítvány* is, amelyről ugyancsak szólni szeretnék a következő oldalakon. Ez utóbbival nemcsak magamnak tartozom, hanem az abban résztvevő barátainak, nem beszélve azokról, akik ellendrukkerként követték nyomon e szervezet sorsát. Régóta meg kellett volna tegyem ezt már, és örvendek, hogy most Boda János telefonjától átszakt bennem az erről szóló szavakat eleddig visszatartó gát.

Persze nem csak önéletrírás és nem csak szakmatörténet következik az alábbiakban. Bizonyára nem tudom, de nem is akarom megállni, hogy a népművelésről szólván, ne vessek fel ezt-azt, hogy ne mondjak véleményt a dolgainkkal érintkező szakmai jelenségekről. Gondolom, hogy csatabárdokat ásatok ki ezzel, és bizonyára ismét lehülyéznek, mint eddig is történt. Sebaj. Amikor *Vitányi Iván*^d a *Népművelési Intézetbe* hívatott (még nem tudtam, hogy dolgozni), jellemző módon csak két megbízottja várt rám előőrseként. Nem mondtak semmit, de kikérdeztek mindenről. Később egyikük visszamondta, hogy rólam beszám-

molván a másik kikérdező *karriervágyamtól* óvta főnökét. Ma már talán látszik, hogy nem volt, s hogy nincs bennem ilyen. Mit számít tehát, hogy ki mit beszél! – ha mint Boda János, azóta is ugyanazon a helyen, és jól, és elégedetten vagyok.

Csakazértis.

Mert bizony az is igaz, hogy *csakazértis* írom mindezt. Meg azért, mert nagyon nincs kedvemre, hogy velem és velünk együtt majd elszálljon mindaz, amit megcsináltunk. Az sem lenne a kedvem szerint való, ha csak a mások emlékezte szerinti történet maradna utánam s utánunk.

Végezetül szeretném, ha ez a szöveg azt a jókedvet és bizakodást sugallná, ahogyan annak idején csináltam a megidézendő dolgokat. Akkori reménységeimből és illúzióimból sok megmaradt, bár egy részük már tapasztalattá szürkült. Hogy mi maradt meg belőlük, és mi vészett el, talán ez is kiderül. És szeretném, ha végigolvasván, nemcsak az események lennének megismerhetőek, hanem habitusom, gondolkodásmódom is. Bizony lehet, hogy éppen ez utóbbi alakulásának (vagy változatlan-ságának?) nyomon követése lesz számomra a legszórakoztatóbb.

Írásom végén a *Kiegészítésben* közlések néhány, rám és a szakmámra jellemző olyan, valahol és valamikor már megjelent, de jobbára elérhetetlen cikket, amelyeket valóban az itt leírtak kiegészítésének gondolok. Ide gyűjtöttem néhány olyan dokumentumot, amelyek a Községsszolgálat Alapítványról elmondottakat színezik, de nem titkolom, hogy a Társadalomfejlesztési Alapra tett javaslatunkat (is) a *jövőbeni átgondolás reményében* válogattam közénk. A szakmai kifejezések és fogalmak közül néhányat a magam értelmezése szerint meghatároztam függetlenül attól, hogy más ezekről mit mond vagy gondol. Remélem, nekik is lesz módjuk megjelentetni eltérő értelmezésüket. A szövegben arab számokkal jeleztem a hátul összegyűjtött hivatkozást, az *Irodalomjegyzékben* viszont válogatást gyűjtöttem az általam írt cikkekből, az általam írt vagy szerkesztett kiadványokból. Gondoltam arra is, hogy végezetül Kronológiát készítek, de ezt végül elvettem. Bár bizonyos, hogy az elmúlt idő fejezetekbe csoportosított eseményeit némileg összekevertem, de mit sem számít néhány hónap vagy év ide-oda immár!

Nem állhattam meg, hogy időnként ne kommentáljam az éppen folyó szöveget. Amikor ezt tettem, a „kibeszélést” zárójel közé raktam és folyamatos *dőlt betűkkel* különítettem el az éppen leírásra kerülőtől. Hosszan vajúdtam, hogy mi legyen legendáriumunkkal, a velünk megessett bosszantó vagy kacagtató történetekkel. Ezek mindegyike egy hívó szó után körülölel, és a múlt egy pontosan meghatározható pillanataiba röpit. Végül kihagytam ezeket. Ha valakit érdekel (és ha még élünk), bizonyos, hogy egy árnyas teraszon szívesen elfecserésszük-elröhögjük-eldühöngjük számára.

A KEZDETI IDŐSZAK

azon eseményeknek rövid összefoglalása, amelyek bizonyosan megalapozták a későbbi fejleményeket

„Kezdeti időszak” alatt azt a hozzávetőleg *három évtizedet* értem, amely *szombathelyi* tanulóéveimtől kezdődően a Községszolgálat Alapítvány létrehozásának ötletéig tartott. Ez a három évtized életem dele, és bár minden vonatkozásában lényeges számomra, e lapokra csak azokat az eseményeket idézem, amelyeket témám kibontása szempontjából elengedhetetlennek ítélek.

Így nem lesz szó *Gyuszi bácsiról*, kedves-jó tanáromról, akinek halálhíre egy normandiai út során ért. Temetésén sem lehettem ott. Talán ezért van, hogy ha valamilyen kötetbe fűzött írásom megjelenik, az általa (is) alakított szellemiségem belső kényszeréből emlékének ajánlom. Valamit le kell rójak abból, amit életéből rám fordított. Nem lesz szó a magyar vircsaftot svédre cserélt *Szelényi Lajos* barátomról és a szombathelyi tanulóévek baráti körének másik két jeles személyiségéről, *Szögesről* és *Linkről*⁷ sem. Bár ők itthon maradtak, pályánk másfelé ágazott. Nem lesz szó a *pécsi* városi művelődési házban, a „Dokiban” eltöltött, gyakornokinak tekinthető másfél évről, és az azt követő *józsefvárosi* évekről sem, noha ez utóbbiban az intézményi és szakmai függetlenségemért vívott harcaim nem tanulság nélküliek⁸. Tapasztalatai belém épültek, és bizonyos, hogy későbbi életem, értékítéleteim és cselekedeteim meghatározói.

De nem lesz szó a józsefvárosi népművelősködést kényszerű, bár föltöbb érdekes parkoló pályaként követő, mindösszesen másfél évnyi *Nemzeti Múzeumban* töltött munkámról sem. Hordozott tapasztalatokat és élményeket különösen, hogy nekem kellett teljesítenem *Fodor István*⁹ *szovjetunióbeli* kiküldetését. Persze, hogy ő nem ment ki ásatni a másfél méter mélyen átfagyott Urálba decemberben, amikor enge-délyt és időt kapott! A neki szánt penzumot én teljesítettem *Moszkvában*. Ottani három hetem egyetemi tanulmányokkal ért fel. Nem a szájbarágós szovjet múzeumpedagógiai gyakorlat túlzottan is alapos kiismerése, hanem a szabadon töltött idő tapasztalatai, a kendőzetlen és mély-séges szegénység látványa miatt. És azért, mert még a különféle múze-

umi szobákban folyó udvarias magánbeszélgetéseinkbe is belógott a birodalmi lóláb¹⁰. Ennek gondolkodásbéli változatait, a nagyhatalmi cél érdekében elviselt ember alatti létet megismernem nem volt haszontalan.

Nem lesz szó arról, hogy miként juttatott az *Élet és Irodalomban* megjelent Közelharc sok tételben¹¹ című cikkem a Népművelési Intézetbe, annál is inkább, mert még ma sem tetszik, hogy pont az azt követő botrány, és nem a munkám miatt vettek észre. Nem lesz szó arról, hogy miként sikerült az azóta is barátom-kollegám Varga Tamás közreműködésével csapatot szerveznünk magunk köré először az Intézeten belül, majd szerte az országban, akikkel a mindennapi kultúrának helyet és teret adó, szakmámban „nyitott ház” néven közismertté vált művelődési otthoni tevékenységújítást megcsináltuk. Erről dr. Balipap Ferenc doktori dolgozatot írt, *dr. Vercseg Ilona* pedig az abban közreműködőkkel korábban interjúfűzért készített, később e tevékenykedésről újabb összefoglalást adott¹².

Nem lesz szó arról sem, hogy miként csatlakozott hozzánk *Makovecz Imre*, aki azóta is szellemi társunk, és hogy markáns egyénisége miképpen alakította át a magam és a körülöttem lévőök bölcsész-típusú gondolkodását praktikussá, cselekvővé. Nem lesz szó az új művelődési otthonok általunk készített funkcionális terveiből kibontakozó, és az éppen Makovecz-ihlette *faluházépítő* mozgalomról, mert az egy másik daltam. Nem lesz szó a *Magyar Népművelők Egyesületének* megalakításában és első évtizedében való közreműködésemről, mert az számomra zárványnak bizonyult; a társaságban nem kaptak visszhangot tevékenységújító szándékaink. De nem lesz szó a *Magyar Nemzetben* és az *Alföldben* általam kezdeményezett művelődési otthoni, közművelődési vitákról és a hasonló témákból szervezett szakmai tanácskozások hosszú soráról sem, amelyek betöltötték a most kimazsolázandó kezdeti időszak második felét. Nem e sorok írásakor, hanem már régóta szomorúan tapasztalom, hogy ezeknek semmi értelme sem volt. Kovalcsik József nagyívű tanulmányában¹³ szükségképpen csak érinti ezt a már általunk is belakott kort, de *Köpf László* figyelő kortársként közreadott egy olyan dolgozatot, amelyből ha valakit ez az eseménysor még érdekel, hitelesen tájékozódhat¹⁴. Nem lesz szó pályakezdő aktívkodásomról a hajdani *Művelődési Otthonok Országos Tanácsában* és később a *Hazafias Népfront Művelődéspolitikai Bizottságában* (mely utóbbi társaságnak

egyetlen máig ható érdeme, hogy elfogadta *iff. Fasang Árpád* javaslatát a Himnusz születésnapjának *Magyar Kultúra Napjaként* való megünneplésére). Mindezek hiánya miatt „töredék” tehát az elkövetkező szöveg, és persze, hiányzik belőle magánéletem sok zezuga, ami – hol sajnálatomra, hol örömömre – ugyancsak az enyém.

Szó lesz viszont az életemben a ‘80-as évek elején megjelent Balatonszabadiról, Siómarosról és Siójutról, és mindarról, ami belőlük és utánuk következett: *a népművelésből közösségfejlesztéssé szőtt, majd abból település- és térségfejlesztéssé szélesített* munkáinkról, és mindezek határon átvéelő variánsáról. Szó lesz az önkormányzó társadalommal kapcsolatos illúzióimról, és azok vereségéről. Szó lesz arról is, hogy miként leltem meg ennek lehetőségét később a gyermekekben és a fiatalokban. Hogy *velük és általuk* miként nyerhető meg mégis a jövő.

Persze azáltal is, hogy a múltat ismerik.

A balatonszabadi fejlesztőmunka

Történt, hogy *Varga Csabán*¹⁵ keresztül meghívott bennünket a már emlegetett Boda János, akkor a siófoki *November 7. Termelőszövetkezet* elnöke. Elmondta, hogy nagyüzeme a kor legmodernebb eszközeivel a legkorszerűbb eljárásokat alkalmazva dolgozik, miközben az e technikát és technológiát alkalmazók elmaradott körülmények és viszonyok között élnek. Elmondta abbéli félelmét is, hogy ha a Balaton-part idegenforgalmi vonzása eléri településeit, könnyen elveszítheti dolgozóit. Elmondta, hogy szerinte évtizedekben mérhető a különbség a téesz földjein és műhelyeiben alkalmazott technika és technológia, a bizonyosan e háttértelepüléseken is megjelenő idegenforgalom igényei és tagjainak-alkalmazottainak tudása, életmódja és életminősége között. Kérte, hogy segítsünk e különbség oldásában, *a falvak társadalmi-emberi viszonyainak fejlesztésében, a minőségi élet helybéli megvalósításában* már csak azért is, hogy az emberek helyben maradjanak és helyben leljék meg boldogulásukat¹⁶.

Soha ilyen nagyszerű feladatot!

Nekiláttunk. Nem rendelkezünk még semmilyen rafinált szervezet-elemző, kapcsolatokat feltáró vagy közösségszervező technikával. Nép-

művelői gyakorlatunk és a magunk csavaros esze állt rendelkezésünkre. Felrémlettek bennem a harmincas-negyvenes évek valóságkelemző szociográfiái; a *Németh László, Szabó Dezső, Kovács Imre, Féja Géza, Kodolányi János, Illyés Gyula* és mások számomra kijelölt írásait feldolgozó beszélgetések okfejtései, amelyeket dr. Kiss Gyula kényszerített reám speciális szemináriumként a szombathelyi utcákon körözve. Ismertük a kortárs szociográfiákat, és természetesen hordoztuk magunkban a kor valamennyi, a társadalom állapotáról szóló vitájának konklúzióját. Biztos vagyok abban, hogy valamennyien elutasítottuk a rendszer totális elemeit, és humánus, emberközpontú jövőképpel rendelkezünk. Azt is pontosan tudtuk, hogy *mi végre vagyunk*, s hogy *mi a feladatunk* a korabeli Magyarországon. Munícióként mindez nem volt kevés¹⁷.

Alapvető módszerünk a beszélgetés volt. Kényelmesen hosszúra nyújtott időben, gyakran ebéddel vagy vacsorával bővítve folyt a faluval és a különféle emberekkel való ismerkedés, az eszmecsere, a közös morfondírozás. Sokszor ücsörögtünk irodahelyiségekben, de leginkább kinek-kinek házában, kertjében, pincéje előtt. Beszélgetéseink témáit soha nem lehetett befejezni, ezért vissza-visszatértünk rájuk. Valami mindig történt a találkozások között, ettől aztán nem lehetett ott folytatnunk a fecsegést, ahol az korábban abbamaradt. Nagyobbat kellett mérítsünk tehát a témákból, és ez aztán az alapos ki-és megbeszélést eredményezte.

A gyakori jelenlét ismeretséget és barátságot épített a helybeliek és miközöttünk. Ez ellen nem tiltakoztunk, bár ettől aztán néha több lett a csacsogás, mint a tárgyyszerű eszmecsere. Dehát kit érdekelt, ha valamennyi idő elveszett! Nem kötött bennünket semmiféle határidős kényszer, így -bár igyekeztünk megfelelni a feladatnak- nem kellett semmit elsietnünk.

Amit valahol hallottunk, azt másoknak elmondtuk. Vélhetően szokatlan volt helyben ez a megfontolatlan látszó (általunk egyébként tudatosan csinált) össze-vissza beszéd, amellyel rövidre zártuk az információt, mindig megmondva, hogy ki mit javasolt, mondott, gondolt. Bizonyosan ellenszenves volt néhány funkcionáriusnak (mások számára meg éppen veszélyesnek tűnhetett), megint másoknak pedig bizonyára tetszett és vélhetően gondolkodása felszabadításaként hatott szabadszájú fogalmazásunk. Szándékos megfontolatlansággal közlekedtünk a helyi hierarchiá-

ban és az abban elő sem forduló, számunkra egyébként ugyancsak fontos emberek között, de azokat, akik ezt időnként furcsállották (például amiatt, hogy nem őket avattuk be először) nemes egyszerűséggel és a kor szokásos közhelyeivel (például: *a nép hangja Isten hangja*) lehurrogtuk.

Ezekből a szabad fecsegésekből formálódott ki Balatonszabadiban, Siómaroson és Siójuton egy-egy *társadalomfejlesztési* megoldás, annál is inkább, mert nem voltak előregyártott válaszaink a tapasztalt helyzetekre. Egyszerűen csak úgy gondoltuk, hogy ha valamit majd javasolunk a változásokat akaró Boda Jánosnak vagy bárki másnak, netalán ha majd valamit teszünk, annak köze kell legyen mindahhoz, ami *idevalósi*. Köze kell legyen tehát *az itt elmúlt* időhöz, a jelen *itt érzékelhető* különféle problémáihoz és *az itt élőknek* a jövőre (és különösen a saját jövőjükre vonatkoztatott) elképzeléseikhez. Honnan is ismerhetnénk meg mindent, ha nem a folyamatos és állandó eszmecserékből?

Rövidesen kiderült, hogy a mai Balatonszabadi 1950 előtt két különálló település volt. Szabadit, valamikor káptalani birtok lévén, alapvetően mezőgazdasági bérmunkások általában katolikus örökösei lakták, míg a vele összevont, és azóta össze is épült Siómaros református falu volt, jeles magángazdálkodói és parasztpolgári hagyományokkal. Már első beszélgetéseinken nyilvánvalóvá vált, hogy bár noha vagy harmincéves ez az együttélés, még mindig különböznek egymástól, és a siómarosi falurészen lakók változatlanul keresik elveszett identitásukat. Önálló termelősövetkezetüket nem adhattuk vissza nekik, és a saját közigazgatás (például a ma már megszervezhető részönkormányzat formájában) is lehetetlen volt akkoriban, de *feltaláltuk a cső végén a lyukat*, vagyis azt a formát, ami keretet adhat saját, elkülönült aktivitásuknak. Egyesület szervezését ajánlottuk.

(Közbevetőleg – hiszen az ajánlott mintát olvasmányainkon túl ez adhatta nekünk – megidézek egy Hódmezővásárhely mellett abban az időben megismert olvasóegyletet, amely viszont éppen hogy túlélte korát. Az ottani tsz-egyesítésekből született, a helybéli mikrovilág hagyományai iránt érzéketlen nagygazdaság racionális igényéből adódott megszüntetése: az épület raktárnak kellett. A mai felnőttek szülei építették azt a húszas évek elején maguknak, úgy érezték tehát, hogy joggal tiltakoznak minden fórumon e kései államosítás ellen. Segítséget kérő szavuk valamikor aztán eljutott hozzánk¹⁸.

Velünk sem mentek sokra. Többszöri ottjártunk során viszont alaposan megismerhettük őket. Nyugdíjas tanítójuk elmondta az egyesület történetét és tevékenységét, és sok bölcs dolgot hallhattunk tőle a falusi-tanyasi népművelésről. Érdekes módon rímelték ezek a mi akkori „nyitott házaz”, a művelődési otthoni tevékenységet újító kísérleteinknek az emberek kedvét és öhaját szolgáló kezdeményezéseire. Az épületükért perlekedő, jobbára idős helybéliek is megerősítettek bennünket abban, hogy ami hiányzik nekik, az, bár nagyon egyszerű, ám nagyon fontos: az egymással való tereferén, a borkóstoláson és a hétvégi kártyázáson, a disznótoros vacsorákon és a közös főzésen, esetenként a szakértőtől kellő időben kapott praktikus tanácson, a keresztelőn, az esküvőn és a halotti toron, mint közös együttléteken kívül mást nem kívántak. Mindezt lebecsülve érveltek a városi népművelők és a város vezetői mondván, hogy művelődési központjuk (a város centrumában, tehát a tanyaközponttól 12 kilométernyire) ennél differenciáltabb szolgáltatást biztosít.

Persze elismertük, hogy idebenn egészen más minden, de amikor aztán századjára is belefogtunk a szabad fecsegés, a röpké beszélgetés, netalán a pletyka és egyáltalán: az együttlét, a találkozás értékes voltára, azzal tromfolt a város egyik vezetője, hogy „lám, éppen ez az! Hogy azok ott össze-vissza találkozzatnak és akármiről beszélnek! Hiszen ha megmarad az olvasóköri épület, honnan tudhatnánk, hogy körükben miről folyik a szó?”)

Persze ez is eszünkbe jutott akkor, amikor Siómaroson az egyesület alakítását javasoltuk, de érzékelhető volt, hogy az ország e fertályán (gyaníthatóan nem topográfiai, hanem észbeli okok miatt) nem féltek a helybéliek szabad fecsegésétől. A parasztpolgár *Pápai Lajossal* való megismerkedésünket követően hamarosan össze is hívtuk az embereket a természetesen *Kossuthról* elnevezendő művelődési kör megalakítására. Kossuth egyébként mindmáig jeles személyiség Siómaroson, hiszen itt avatták a világ legelső köztéri Kossuth-szobrát, és kultusza mélyen gyökerezik a helybéliekben. A szobrot állító eljárókat még Amerikába is elhívták az ottani szobor avatására, de „miután a víznek nincs gerendája”, ők köszönték szépen, de nem mentek.

Az egyesület alakuló ülését az akkor még téesz-ebédlőként használt helyiségben az esti órákra szervezték. Az elnöki asztallal már egészen a falhoz szorultunk, annyian jöttek. Hamar túlestünk a kötelező formasá-

gokon, és a feladatokról kezdtünk szót váltani. Ekkor állt fel valaki mondván, hogy ha már így itt együtt vagyunk, talán *el kéne temetni* a halottakat.

– Kicsodákat? – kérdeztem én értetlen idegenként.

– A *halottakat* – ismételte meg.

Kiderült, hogy a második világháború dunántúli harcai során ez a táj többször is gazdát cserélt, lévén a Sió gátja olyan tereptárgy, amelyben meg lehetett kapaszkodni. A németek elvitték halottaikat, az oroszokat közös temetőbe gyűjtötték, de a magyarok még mindig jeltelenül fekszenek a siómarosi temetőárokban. Igaz, hogy a harcok elmúltával azonosították őket és így később idelátogathattak a hozzátartozók is, de sírjel nem volt fölöttük. Több mint harminc év telt el így, és lám, a dolgok elemi szinten való rendezésének kezdetén azonnal fölvetődött a megszokott, a tisztességes megoldására való törekvés!

Nem felejtettem el ennek tanulságát.

Az egyesület legelső cselekedeteinek egyikeként Makovecz-tervezte kereszttek kerültek a katonák fölé. A középben álló legnagyobb keresztbe a Himnusz néhány sorát vésték, ez azonban már meghaladta a hivatalos toleranciát. El kellett takarni a vésetet. Fatapasszal tömték be a betűket, hogy eltüntessék, és bár látszatra engedelmeskedtek, az idézet fehéren virított. Az elnök Pápai Lajos annyira beleélte magát a változásokba, hogy a *kaposvári* helyőrségi zenekart hívta meg az általa éppen április negyedikére kitalált emlékműavatóra. Ezt persze megint lefújták, de az elkövetkező halottak napján a maguk módja szerint mégis felavatták a kereszteket. Énekekkel és beszédekkel, ahogyan kell, akkor már a mintájukra alakult közeli és távoli falusi egyesületek képviselőinek társaságában. Ettől aztán másutt is emlékművek és botrányok következtek.

Az egyesület fölelevenítette a helybéli március tizenötödikei hagyományt, mely szerint a falu apraja-nagyja Kossuth-nótákat énekelve vonult a szoborhoz, majd onnan az újabban már a téveszkonyha-ebédlőből egyesületi székházzá alakított épülethez. A fáklyás kivonulást megelőzően meghallgattak valaki távolról hívott bölcset (Cseres *Tiborra*, *Benda Kálmánra*, *Szabad Györgyre* emlékezem. Ki gondolta volna akkor, hogy ez utóbbi később magas közjogi méltóság, a szabad magyar országgyűlés első elnöke lesz? Amikor ő immár '96-ban egy nosztalgikus gyűlésre, történetesen *Dunapatajra*, az ottani egyesület évfordulós ünnepsé-

gére megérkezett, a siómarosi meghívottak „Gyurikám!” felkiáltással ugrottak a nyakába). Az előadást követő kivonulást aztán társas vacsora és bál követte annak régi rendje-módja szerint. Magam is évekg odajártam ünnepelni.

Az egyesületi székházba berendezést, felszerelést vásárolt a tsz és a község, könyvtárat telepített a megye. Közösen vállalták a működés és az alkalmi (jobbára mezőgazdasági és jogi tanácsadást végző) előadások, a rendszeressé váló ünnepi-névnapi összejövetelek, az éves zárszámadások ugyancsak vacsorával és bállal bővített gyűléseinek költségeit is.

Érdekes volt megfigyelnem, hogy milyen finom szálakon szakadt el az egyesületi formával önállósult helyi akarat a létrehozását elősegítőől. Ez először önmagukban jelentéktelen vitákban volt érzékelhető. Közülük a legelső akörül forgott, hogy milyen színű legyen a leendő egyleti székház a felújítás során – a mecénás téesz-elnök a sárgához, a helybelieket képviselő egyesületi elnök a fehérhez ragaszkodott. Mindketten meg voltak győződve arról, hogy az általuk mondott szín az eredeti. Mint hírtett, már hetek óta nem tudtak megegyezni. Lajos bácsi bizonyosan az újból helyzetbe került gazda módján kötötte az ebet a karóhoz, Boda János a falu jóakarójaként, és persze képzett értelmiségiként el sem tudta képzelni, hogy ne neki legyen igaza. Amikor Makovecz Imrével valami más okból éppen oda cseppentünk, mindketten döntőbírárnak kérték fel.

Ő nem nyilatkozott, hanem elővette bicskáját és lehántotta a legfőbb fehér festékreteget. Mögötte sárgára lelt. Lehántotta azt is. Alatta fehér volt. Újból megkaparta, sárga bújt elő. Azt is lefejtette. Fehéret talált. Óvatosan levakarta, és persze sárga volt alatta. Becsukta bicskáját, rájuk nézett szemüvege fölött és csak annyit mondott „No, ezt a nótát folytatásatok tehát!”

A függetlenedés persze ennél lényegesebb szálakon is megkezdődött, majd megerősödött. Éveken át a siómarosiak rendszeres találkozóhelyévé vált ez a több helyiséges-nagytermes, és persze, nemcsak belül, hanem kívül is (valamilyen színnel mégiscsak) kifestett épület. Ki tudja, hogy mennyi és milyen, hétköznapi vagy komolyabb téma megbeszélésére adott lehetőséget! Ki tudja már, hogy milyen szerepe volt a '85-ös képviselő-, tanácselnök-és tanácsstag-választásban¹⁹, majd a rendszervál-

tozás, a kárpótlás megbeszélései során! És persze ki tudja, hogy mire jutottak volna a siómarosiak a folyamatos (és nyilvános!) párbeszédre lehetővé adó egyesület nélkül, az általa biztosított találkozások, ismeretségek, barátkozások híján – erre nincs kontrollcsoport.

A siómarosi egyesület hosszú éveken át bemutatóhelyünké vált. Lelkes érdeklődőket: tanácselnököket, népművelőket, tanácstagokat, népfrontaktivistákat, vb-titkárokat, újságírókat, técesz-elnököket hoztunk ide, hogy lássák, miként működik az indulásakor ugyan kívülről-felülről segített, de aztán *a maga logikája és önállósága szerint* működő társaság. Virágkorukban voltak még a rendszerváltozás hónapjaiban is, hiszen '90 elején egy *Erdélyből* érkezett RMDSZ-es csapat hallhatta történetüket. Nekik is azt mutattuk mintaként, hogy lám, *mire juthatnak az emberek, ha helyzetbe kerülnek*, vagy amit közeljövönkre reméltünk: *ha helyzetbe kerítik önmagukat*. És volt itt országos Kossuth-emlékünnepe és olvasóköri találkozó, és sok ilyen-olyan országos és megyei fórum. Pápai Lajos egyesületi elnökként örömmel és szívesen felelt meg ezeknek a feladatoknak, és bár soha nem kérdeztem tőle, de bizonyos, hogy élvezte is új, felelős funkcióját. Elnöki tisztében a falu, helyesebben, mint tudjuk: a siómarosi, a nevét is veszített falurész vezetőjévé vált.

(Jut eszembe: Balatonszabadin belül, az első marosi utcasaroknál éveken át ki is irták elvett falunevüket. Bár valamilyen hivatalosság folyamatosan levette, de ők újra-és újraírták, mindig pótolták a táblát. Az önkormányzatiság legalizálta végül névhasználatukat, s lám: napjainkban már nincs is tábla. Már nem kell, hiszen már szabad használniuk. És különben is, már mindenki tudja.

A Balatonszabadiban végzett fejlesztőmunkánkkal egyidőben és ugyancsak éveken át -többek között- Zalaszentlászlón is dolgoztunk. Amikor az ottani faluházépítés végre sikerrel járt, és a Makovecz-tervezte épület a település és a környék látványosságaként sokak által látogatott lett, a keszthely-zalaegerszegi út elágazásánál Targuba Miklós tanácselnök is kiírta faluja nevét és irányát. Azt is leszedték. Pótolta, leszedték. Pótolta és leszedték újra. Pótolta, de leszedték és megbüntették. Pótolta, ismét megbüntették és ismét leszedték. Persze pótolta. Persze leszedték, és így tovább. Érdekes lenne megtudni, hogy vajon kit zavart?)

A siómarosi Kossuth Művelődési Kör az akkori idők legelső falusi egyesületeként országos hírnévre tett szert, és föltehetően ez óvta és

védte működését a hatalomtól. Elnökét dicséri, hogy a hírnév ellenére megmaradtak éppen olyannak, amilyenre kitalálták magukat. Mindennapi tevékenységükben nyoma sem volt semmiféle kirakatnak vagy ál-ságosságnak. „*Jól érezzük magunkat!*” – mondta örökös indokként Pápai Lajos a szerte az országban szervezett konferenciákon. Valamilyen akkor fontosnak vélt közművelődési gyűlés során a *Parlament* emelvényére is felkerült, és fölöttébb rosszul esett neki, hogy ott valamilyen azóta nevesincs korifeus lekezelte eredményeiket és szándékaikat. Persze, mert azt hitte, hogy mindenki olyan kedves alak, mint mi voltunk!

Pápai Lajos írogató ember volt, versgyűjteményei is megjelentek. A legelsőt az akkor *Országos Közművelődési Központra* keresztelt munkahelyem adta ki (az ottani feladatokat tőlünk átvállaló *Köles Sándor*²⁰ kollegám szerkesztésében), a másodikat a *Somogy Megyei Művelődési Központ*. A harmadikat (immár a legújabb verseket) 1998-ban a Közösségszolgálat Alapítvány finanszírozta. Az utolsó füzet versei azonban jelentősen különböznek a korábbiaktól. Talán nemcsak azért, mert közben eltelt majdnem két évtized. Lajos bácsit kora mellett a kór is megviselte, holott most lehetne újból igazi feladata neki és egyesületének is.

A társközség Siójut még megmaradt osztatlan²¹ iskolájának egyetlen tanítója, *Róka Gyula* szorgalmazásunkra ugyancsak megalakította a jutiak egyesületét. Ez (talán vezetőjük pedagógusi mivolta miatt) inkább művelődési és társaskörre vált rendszeres és meghatározott témájú összejövetelekkel. A társaság baráti-közéleti fórumként motorja lett a későbbi előljáró-választásnak²², a falu határában régóta tervezett, de addig soha meg nem valósított házhely-parcellázásnak és több, a *helybéli élet-minőséget szolgáló fejlesztés* megvalósítását (a gáz bevezetését, csatornázást, utcaszépitést, játszótér kialakítását, a fizető-vendéglátás fejlesztését, hegyközségi rendet stb.) szorgalmazták. Elérték, hogy egy művelődési otthonnal kombinált helytörténeti gyűjtemény tervei is elkészüljenek, ám a megvalósítás a későbbi időkre maradt. (Megjegyzem, hogy fejlesztési szándékuk azért tűnt annak idején *nemcsak radikálisnak, hanem pimaszságnak* is, mert ez volt az az idő, amelyben a településeket feladataik és funkciójuk, tehát fejlesztésük és jövőjük szempontjából lajstromba szedték, bizonyosakat szerepkörrel ellátva, míg másokat szerepkör nélkülinek ítélve. Siójut ez utóbbiban, tehát a távlatosan megszűn-

tetendő kategóriában volt). A Róka Gyula-vezette művelődési egyesület e helyben közismert ítélet ellenében hitet és erőt adott, dacból ellenállást teremtett és mindebből cselekvési szándékot szőtt.

A siójudi iskola egyetlen osztatlan osztálya odakerülésünkkor éppen az utolsó éveit járta. Valamiféle korszerűnek vélt pedagógiai elvre hivatkozva az idejáró gyerekeket is be akarták sorolni a székhelyközség, tehát Balatonszabadi (túlzsúfoltság miatt egyébként akkor még több épületben működő) iskolájának padjaiba. A Siójutra kimondott szerepkör-nélküliségből persze mindez logikusan következett. Jelenlétünkkel sikerült megmenteni ezt az akkor már ritka tüneményt, Gyuszi egytantermes kedves iskoláját, ahol egy helyiségben tanult a néhány elsős, másodikos, harmadikos és negyedikes helybéli kisgyerek. Megnéztük ugyanis, hogy a balatonszabadi nyolcadikosok közül az elmúlt években ki hol és merre tanult tovább, és kiszámoltuk, hogy a sikeresen továbbtanulók hányad része volt korábban siójudi osztatlanos diák. Létszámukat messze meghaladó, meggyőző arányt képviseltek, ami vagy azért volt, mert a jutiak született zsenik, vagy azért, mert az iskoláikat megalapozó elemista éveikben gondosabb képzésben részesültek.

Mi ez utóbbival érveltünk.

(Akkor én már hallottam a nevelési létesítmények tervezése miatt többször Angliába látogató Szrogh György²³ építésztől azt az iskolai kísérletet, amely a magyar osztatlan oktatáshoz hasonlót honosított a Csatornán túl. Észrevették ugyanis, hogy a londoni csatát követő kevesebb tanterem kényszerű társbérletei alaposabb tudást eredményeztek az akkor magukat nyilván kényszerhelyzetben érző diákok esetében. Csak az tehát, hogy valami a kis falvakban vagy a tanyaközpontokban honos, még nem szükségszerűen rossz és elvetendő.)

Időben előre lépve megjegyzem, hogy ez a siójudi élmény és az ottani iskola gyakorlatának éveken át tartó ismerete bátorított arra, hogy a rendszerváltozást követő években más szakemberek helyett -mert nekik nem jutott eszükbe- én, mint népművelő-közösségfejlesztő szorgalmaztam az Összevont Tanulócsoportokban Tanítók Egyesületének megalakítását²⁴. Ezek voltak azok az idők, amelyekben sok korábban elvett iskolát a szabadság és a lehetőség első nagy lendületében visszatelepítették azok, akik és ahol akarták. De vajon működtetni is tudják? És vajon meddig lesz helyben elegendő számú gyerek az osztottan elképzelt okta-

tásához? Vajon nem kellene-e a bizonyosan takarékosabb és a pedagógiai-ailag is kiváló osztatlant szorgalmazni ott, ahol a gyerekek várható száma miatt az egy tanító és az egy-két tanterem is elég?

Egy körlevéllel összegyűjtöttem hát mindazokat, akik e tanítási módot még gyakorolták. Immár velük együtt összegyűjtöttem a megoldásra váró feladatokat is, és egyesületi alapszabállyá, programmá fogalmaztuk azokat. A szervezet Sajólászlófalva székhellyel e sorok írásakor is működik.)

A település vezetőivel és az egyesületben aktivizált emberekkel való beszélgetéseinkből kitűnt, hogy Balatonszabadi egyik nagy problémája (mint Siójuton is) az *építési telkek hiánya*. A házhelyhiány az életlehetőségeket csökkentette, a fiatal házасokat elköltözésre vagy teherbíró képességüket meghaladó összegű házvásárlásra kényszerítette. Régen elfogyott az a belterületi föld, amely parcellázható lett volna (vagy így, mesterséges hiányt teremtve akarták fölértékelní a meglévőket? Esetleg nem engedték, vagy csak nem szorgalmazták a parcellázást a Balaton hátországában? – már nem tudom. Egyre emlékszem: hiány volt).

Hosszú vajúdás után Boda János oldotta meg a gordiuszi csomót. A falu szélső utcáival érintkező szövetkezeti földrészt belterületté nyilvánította. Makovecz Imre készítette el a terület beépítési tervét. A szilvamá-g-alakú főtérre közösségi épületként kuglizót és vendéglőt gondolt. A kábeleket a földbe rakatta²⁵. Makovecz dolgozta ki azt a konstrukciót, amely szerint itt csak az alábbi megszorításokkal építkezhetek a kizárólag balatonszabadi igénylők:

– Mindenki köteles az általa megjelölt tervezők közül választott építésszel hosszan egyeztetni, hogy családra szabott épületek épüljenek a létszámra, az együtt élő generációkra és életmódjukra figyelemmel. Ez több esetben azt jelentette, hogy az építész gyakori vendégként megismerte és elemezte a háziak szokásait, többször megismételt kérdéseivel pontosította, mit hogyan akarnak. Nem hagyták békén a családot, hanem vissza-visszatérve újra és újból rákérdeztek, hogy mit tennének, ha ez vagy az majd így, vagy úgy lenne. Az eredmény mindenütt belülről látható.

– Szabályozták azt is, hogy a mindenkire egyaránt vonatkozó, fölöt-tébb kedvezményes tervezői munkadíj (négyzetméterenként száz forint)

ellenében mindenkinek azt és úgy kell megépítenie, amit az építésszel együtt közösen kitaláltak. Így nem a kivitelező ízlése vagy megszokásai alakították a párkány-, az eresz-és a gerincmagasságot, a külső burkolóanyagot, a tetőfedés anyagát. A szabályozás eredménye manapság kívülről is látszik.

– Feltétel volt, hogy rövid idő alatt fel kell építeni valamennyi épületet; ne kelljen évtizedekig építési területen lakni annak, aki már túl van munkáján. Az egyidejű építkezés lehetővé tette az építőanyag esetleges közös megrendelését és megvásárlását, együttes szállítását, ami olcsóbb árat jelenthetett. Az egyidejű építkezés kínálta a kalákában való építést, és ezzel az azonnali ismeretségek kialakulását, a barátságok lehetőségét.

A megvalósításba aztán közbeszólt az a balatoni építési tilalom, amely azonnal felértékelte a tő háttértelepüléseinek egyébként is szűkös építési telkeit. Számunkra ekkor követhetetlen folyamatok indultak el, olyanok, amelyeket mi, népművelők és ők, az alkalmilag bedolgozó építészek semmiképpen sem, legfeljebb csak a községi tanács tudott volna kézben tartani és szabályozni. Valószínű, hogy -mai szóhasználattal élve- zsebszerződésekkel cseréltek gazdát a még beépítetlen (de tervekkel persze rendelkező) telkek, az alapozott, vagy félig kész házak. Az új tulajdonosok nem voltak részesei a korábbi megállapodásnak, avagy nem érezték (és nem is érezhették) azt magukra nézvést kötelezőnek.

A ki nem mondottan is mintafalunak épülő balatonszabadi falurész, a tévesz-időkből még a nevét is megtartó „*Dózsa-major*”, vagy ahogy újabban mondják, „*a Makovecz-falu*” építőközössége éppen úgy kicserélődött tehát, mint ahogyan megbicsaklott a rokon formavilággal elképzelt külső megjelenés. Ettől aztán (mert annak idején ezt is megengedhettük magunknak) mindenkinek elment a kedve az egésztől, és még annyi figyelmünk sem fordult rá, mint amennyi azért még rászánható lett volna.

Értem én, hogy Makovecz Imre, és akkor formálódó csapatának fiatal építészei, az ő kedvéért itt munkát vállaló barátai miatt nem szeretik ezt a csonkán maradt településrészt; bizonyos értelemben vereségük mementója. (Megjegyzem, hogy Makovecz, aki megtervezte a megvalósítás közösségfejlesztési részleteit is, rá se bír nézni, és ha arra járunk,

még a fejét is elfordítja. A történelmi hitelesség kedvéért megjegyzem azt is, hogy *Karancslapujtón* hasonló falurész kialakítására kapott felkérést az építészársaság és Balatonszabadhoz hasonló közösségfejlesztő munkára kaptunk megbízatást mi is. A mi munkánkból -hathatós helyi gyámolítás híján- semmi nem lett, az ottani új falurész házaiból is csak egyetlenegy épült meg. Így utólag arra kell gondoljak tehát, hogy felemás állapotában is hordoz értékelhető értékeket ez a Balatonszabadiban megvalósult töredék.)

Szerintem a Dózsa-major sajátos hangulatú, különös településrészé vált általában igényes házaival még akkor is, ha persze az épületek egy része egyszerűsödött, némelyikük bumfordivá vált az új tulajdonosok ízlése és a döntéshelyzetbe visszakerült pallérok keze nyomán²⁶. Természetesen hiányzik az elmaradt közösségi tér, és bizonyosan hiányzik (különösen az érintetteknek, még ha nem is tudnak róla) a lakóközösség szolidáris működése. Tudom, hogy senki illetékes nem hallja meg, így hát magamnak írom: bárcsak megpróbálhatná még egyszer ugyanez a társaság valahol ugyanezt!

Még egy számomra furcsa vitát és egy fura magatartást idézek fel ezeken az oldalakon, nem annyira a történelmi hitelesség kedvéért (lévén, hogy pontosan nem is tudnék beszámolni róla), hanem mert tanulságát mások számára is fontosnak tartom.

A vita Boda János és Pápai Lajos között alakult ki. Még meghívásunk előtt történt, hogy a település társadalmi-kulturális fejlesztésében igazi mecénásnak mondható Boda János a mélyszántások nyomán talált *révészeti leletek* kapcsán felbuzdulva ásatást kezdeményezett a termelőszövetkezet földjének egy meghatározott darabján. Elő is kerültek mindenféle dolgok, közöttük egy olyan római kori ruhadísz, amely *szőlőfürtöt* formázott. Miután ezek voltak azok az idők, amikor a dél-balatoni szőlőművelés (különösen *Balatonboglár* miatt) fellendülőben volt, a lelet mintegy vágyaik alátámasztására szolgált. „E helyütt már régen is bizonyára szőlők voltak, így legyenek azok ott manapság újra!” – mondogatták.

Az ötlet megfogalmazásakor a Siómarosról megismert Pápai Lajos még az összevont termelőszövetkezet (egyik) elnökhelyettese volt, és élénken tiltakozott a szőlőtelepítés ellen, mondván, hogy abban a dűlő-

ben időnként megáll a fagy és tönkremennek a vesszők. Tapasztalata és emlékei mondatták vele mindezt, de – bár a marosi hegyen lévő birto-ka miatt járatos volt e kultúrában – nem hittek neki. Ebbéli félelmét bi-zonyára megmosolyogták a szaktudásukat oklevéllel igazoló gazdászok, mert egy idő múltán már nem kukorica, hanem szőlővesszők kerültek a földbe. Mi éppen akkor keveredtünk Balatonszabadi tájékára, amikor ezeket telepítették. Láttuk a gondosan megtervezett borosüveg-címké-ket, amelyek az itt talált szőlőfürtös leletet idézték, azt sugallván, hogy „már a régi rómaiak is ugyanezt és ugyanitt”; és mintha a bor fantázia-neve is Pannóniát idézte volna.

Még folyamatban volt társadalomfejlesztő munkánk, amikor a termő-re forduló szőlővel beültetett határ nagy része elfagyott. Ezekre a he-lyekre később újra kukoricát vetettek.

(Évekkel később Balipap Ferivel Fertőd környékén találkoztunk és be-szélgettünk egy olyan öregemberrel, aki az ottani útépítés hasonlő jelle-gű viszontagságaiba avatott be bennünket. Ott nem az esetenként meg-jelenő nagy fagy hírért őrizte meg a helybéli – ugyancsak figyelmen kívül hagyott – emlékezet, hanem a falvakat összekötő utakat rombolta az időnként megemelkedő és persze ott is lebecsült talajvíz. Az alföldi falvak széles utcáin ezzel egyidejűleg vagdosták ki azokat az évszázados, ne-megyszer dupla fásorokat, amelyeket ugyancsak a talajvíz csökkentése végett telepítettek hajdanán, csak éppen az aktuális tanácselnök és az ügyeletes párttitkár nem tudta ezt, vagy éppen nem vette a tényét figye-lembe. Megjegyzem, hogy Fehérgyarmaton a hasonló okok miatt veszé-lyessé vált belvízkárokkal egyidőben teszük manapság ugyanezt, az eljő-vendő katasztrófát imígyen tetézve.

E sorok írásakor értesültem róla, hogy az idei nyár felbőszakadásait követően hirtelen megnőtt, egyébként általában jelentéktelen patakok – mint a '70-es árvíz idején a Szamos Szatmárnémetinél – ismét rátaláltak eredeti medrükre. Így történt például Abasár újonnan épített házai ese-tében, melyben lakóknak persze fogalmuk sem volt arról, hogy drágán vásárolt telkük hajdani patakmederben áll. Vajon mikor kerül a hagyó-mány ismerete, a helybéli dolgokban való jártasság egyenrangúként az oklevéllel igazolt tudás mellé?)

Az említett „fura magatartás” értelmezéséhez, el kell mondjam, hogy Balatonszabadiban odaérkeztünk idején nem dolgozott függetlenített,

hivatásos népművelő. Volt ugyan egy átlagosan rossz állapotban lévő művelődési ház, valamint az iskolában és a tanács szervezésében is folytak különböző kulturális tevékenységek; de olyan szakembert, aki kizárólag ezzel foglalkozott volna, nem alkalmaztak. Ez utóbbi nem feltétlenül hiányzott, különösen, hogy előbb Siómaroson, majd Siójuton és végül Balatonszabadi falurészén is megalakultak az önálló, a felnőttek szabad idejét szervező művelődési egyesületek. A múltó évek során azonban egyre többször felmerült, hogy mégiscsak kellene valaki, aki éppen és kizárólag az *ő szolgálatukban* állna. Kellene valaki, aki az egyesületekhez nem tartozókkal (valamint a fiatalokkal, a gyermekekkel) foglalkozna, aki az ismeretterjesztést megszervezné, aki a műkedvelő mozgalmakat bátorítaná és a kulturális élet hiányosságainak pótlását megoldaná.

Körülnéztünk tehát. Valaki egyszer hírért hozta, hogy egy erre alkalmasnak látszó fiatalember éppen most végez. Alkalmasságát számunkra az tette megkérdőjelezhetetlenné, hogy főiskolás éve alatt folyamatos konfliktusban állt az iskola hierarchiájával, saját tanszékével, a tanszék által oktatott tananyaggal, miközben a különféle főiskolai és egyetemközi programok megszervezése kapcsán nagyfokú érzékenységről és innovatív készségről tett tanúbizonyságot. Szemünkben mindez rátermettségét igazolta, hiszen Balatonszabadiban és társközségében nem szokványos népművelői feladatról lett volna szó, és persze mi magunk is konfliktusban álltunk saját feljebbvalóinkkal, és mi is húzódoztunk mindenféle hivattól (hogy magunk is „hivatalosságok” voltunk, az persze ilyenkor nem jutott eszünkbe). Nála alkalmasabbat tehát keresve sem találhattunk volna erre az újszerű feladatra.

Megkerestük, és ő annak rendje és módja szerint megpályázta az állást. El is nyerte.

Tevékenysége már a második hónapban felzúdulást keltett. Rövid helyszíni tájékozódást követően ugyanis *integrálni akarta* az egyesületeket, mondván, hogy azok működjenek csak az ő kultúrházában. Az egyik hétfőn-szerdán, a másik kedd-csütörtökön, és így tovább. Mert hát micsoda dolog, hogy azt és akkor csinálnak, amit és amikor akarnak? Miként ellenőrizhetné így ő a működésüket?

Míntha csak a hódmezővásárhelyi hivatalnokokat hallottam volna! Természetesen nem iktathatta be az egyesületeket mintegy statisztikai

adatokként nyilvántartó könyvébe; idővel bizonyára megbékélt. Mint hallom, most is ott alkalmazzák, a köz legteljesebb megelégedésére. Az azonban tagadhatatlan, hogy első reakcióinak emléke hosszú távon általánosította bennem a népművelő kollegáknak e finom technikák iránti érzéketlenségét.

A Balatonszabadi térségében végzett fejlesztőmunkánkat az első évek elteltével Köles Sándor folytatta, aki betársult a Varga Csaba által létrehozott, több évig működő *Siómente Népfőiskola* szervezésébe és működtetésébe is. Az egyesületi keretek között megkezdett „polgárképzést” a népfőiskola késő ősztől kora tavaszig tartó előadásai tudatosították. Külön kutatás tárgya lehetne, hogy az ott elhangzó *társadalmi, történelmi, közjogi* információk miként könnyítették a hallgatók (kb. negyven helybéli) későbbi életét, miként alakították sorsukat. Ők így fél évtizeddel korábban hallhattak szabadon mindarról, amiről nagy nyilvánosság csak a rendszerváltó években került szó. *Magyarország hosszú évtizedek utáni első népfőiskolájának létrehozása és működtetése* egyébként a legjobban dokumentált munkafolyamat valamennyi itteni fejlesztés közül²⁷. Köles Sándor és Varga Csaba együttes munkájának eredménye a téesz-híradóból a környékbeli falvak közös újságjává előléptetett *Siómente* is, amely a helyi lapok előfutára lett.

Engem innen másfelé vetett szakmai sorsom, s csak mint távolba szakadt barát jelentem meg a március tizenötödikéken, illetve az itteni tevékenységet mint követendő mintát mutogatva a hazai vagy külföldi érdeklődőknek. A rendszerváltozást követően végképp más irányba fordultam, és e tájat illetően teljesen elszakadtam mindentől és mindenkitől. Pápai Lajosnál betegsége kapcsán jártam, Róka Gyulával helytörténeti könyvének társfinanszírozót keresve találkoztam; megmaradt iskolájából egyik akkori utóda, *Lékáné Lehoczki Alice* tűnt fel az osztatlanul tanítók egyesületében. Ezért is voltam bizonytalan Boda János hollétét illetően, amikor a már említett televíziós felvétel miatt meg kellett volna őt találnom.

Nem témám Balatonszabadi, a hozzákapcsolt Siómaros és az akkori társaközség, Siójut társadalom- és művelődéstörténete, így (nem mintha ezáltal annak jelentőségét szeretném kicsinyelni) jelen munkában nem foglalkozom azzal, hogy mindezen fejlesztések következményeként mi

és hogyan történt, avagy – folyamatos törődés híján – mi és miért *nem történt* később. Legyen ez a szöveg csekély adalék a falvak leendő monográfiájához, amelynek azonban fel kell majd tárnia ezeket a következményeit és a tanulságát²⁸. Hiszen azon kívül, hogy az odavalósiak megérdemlik ezt a néhány oldalt, amelyet nekik szentelek, mindezen előzmények ismertetésére azért volt szükség, hogy érzékeltessem: *honnan származik az a magyarországi település-és közösségfejlesztési gondolkodás, ez a szemlélet és gyakorlat*, amely barátaim és kollegáim esetében később más formációkban, míg számomra a Közösségszolgálat Alapítvány keretein belül teljesebben ki.

A későbbi oldalakon majd csak ez utóbbiról szól a harang. „Érte szól” – ha átvehetem *Hemingway* mottóját.

Amire a Balatonszabadiban végzett fejlesztőmunka megtanított, az persze nem azonnal tudatosult bennem. A benyomások és tapasztalatok egymásra halmozódtak, és én nem voltam képes azonnal rendszerbe foglalni. Így aztán bizonyosan volt közöttük, amit elfelejtettem. Volt, amire másutt ismét rácsodálkoztam. Van azonban olyan tapasztalatom, amelyről tudom, hogy odavalósi.

Ott, az éppen adódó apró feladatokkal eltöltött néhány esztendő során örökre belémrögződött (ha ugyan tanáromtól, dr. Kiss Gyulától eladdig nem tanultam volna meg) hogy az *idő* nagyon furcsa dolog, és korántsem igaz, hogy automatikusan megoldja a dolgokat. Az idő persze múlik, de amit nem oldott meg saját idejében, az fennmarad az emlékezetben, és zárványként egészen addig ott ragad (és pusztít, és rombol, és leépít és akadályoz) amíg vissza nem nyúlunk érte, és meg nem oldjuk azt, immár saját idején túl.

Ha tehát „el kell temetni a holtakat”, akkor hát el kell temetni. Ha „eltemették”, vagyis fejfákkal megjelölték őket, azzal a dolog megoldódott. Nem az a kérdés tehát, hogy gondozzák-e még ma is a másfél évtizede megjelölt katonasírokat (mert lehet, hogy igen, és ha most nem, majd egy tisztességes tanító tesz arról, hogy ez újra szokás legyen), hanem az, hogy a keresztek felállításával megadatott egy parancsra megtagadott végtisztesség. Hogy ebben immár *rend* van.

Megtanultam tehát, hogy ha bárhová is megyek dolgozni ezután, először az elhallgatott, és így régóta megoldására váró feladatokra kell

koncentráljak. Ha megoldhatók, elő kell segítsen megoldásukat. A Nyugat-Ázsia részeként eltöltött negyvenöt év annyi mindent hátrahagyott, hogy egyébként szinte mindenütt ez a legelső tennivaló. E nélkül minden jószándék (nevezzük ezt akár a fejlesztés céljának) hamis marad.

Megtanultam, hogy ha valami összekeveredett valamivel bármikor és bármi okból, azt szét kell választani. Hogy Balatonszabadit össze kellett-e vonni Siómarossal, ha már szinte egybeépült vele, ezt fél évszázaddal később honnan is tudnám? Hogy így önálló közigazgatása lehetetlenné vált, megértem. Hogy a korábban önálló marosi téeszt össze kellett-e boronálni a szabadival (és aztán másokkal), nem ítélném meg. De miért kellett még nevét is elvenni?

Megtanultam tehát, hogy mielőtt bárhol bármit is tennék (és nevezük ezt most ismét fejlesztési feladatnak), *szét kell bogozni* az összegabalyodott (összegabalyított) szálakat. Valószínű ugyan, hogy nem lehet helyreállítani a múltat, a régit, hiszen sokszor éppen az eltelt idő teszi ezt lehetetlenné. A szituáció, valamint a benne élők is mások és másfélék immár. A lehetséges mértékű visszaigazításra azonban törekedni kell, ha másképpen nem: a jelzések szintjén. Ahogyan Siómaroson próbálták a névtábla visszahelyezésével.

Megtanultam, hogyha egy intézmény (például a siójuti iskola) működik, azt békén kell hagyni. Nem az jelenti a rendet, ha mindent átszervezünk, hanem az, hogy valami *közmegelegedésre funkcionál*. Önmagában nem jó vagy nem rossz egy szisztéma vagy intézmény, hanem attól ilyen vagy olyan, hogy hogyan működik, s hogy azt ki és milyenné alakítja. Megtanultam tehát, hogy ideologikus okokból kifolyólag vagy szervezeti egyszerűsítés okán nem szabad erőszakot tenni a működő valóságon.

Megtanultam, hogy az egyesületi keretek közé került embereknek *önálló akaratauk* terem. Egy idő után sajátos belső logika kezdi működtetni őket, és ezzel függetlenednek a létrehozó szándékaitól. Ekkor már hatalmi helyzetből sem irányítani, sem befolyásolni nem lehet őket.

De *segíteni* muszáj. A kezdeti lendület csak ideig-óráig tart, és aztán kifulladás, a tevékenység lelassul, netán megáll. Folyamatos tanácsadással kell tehát segíteni azokat, akik ezáltal másokat fognak segíteni. A második világháborút követő fél évszázad alatt az egyesületek emléke elhomályosult, mint ahogy azok megszervezéséé is, lévén, hogy nincs már,

aki emlékezzen. Nem elég tehát létrehozni, de támogatni, gyámolítani is kell ezeket az egyesületeket egy darabig. Lehet, hogy éveken át! Alkalmi, de rendszeres tanácsadással, népfőiskolának vagy bármi másnak nevezett képzéssel, tapasztalatcserével. Egy idő múltán persze vissza-közni kell, de csak akkor, amikor a távozás nem űrt hagy, hanem megkönnyebbülést jelent.

(Szomorúan adok igazat magamnak e szöveg utólagos átolvasása-kor, amikor immár túl vagyunk a bevezetőben emlegetett tévéfelvétel siómarosi helyszínén – ez volt az a műsor, amelyben Boda János is megszólalt volna talán, ha addigra elkészült volna, ha nem nőtt volna ilyen nagyra ez a könyv. A kezdetekhez képest 17 évvel később eredtünk a térségében szervezett fejlesztőmunkánk nyomába. Siómaroson az egyesület ugyanúgy működik. Csak éppen maga az épület romlott le, és immár magától is látszanak a korábbi festékrétegek. Tevékenységi köre beszűkült, és gyanútható, hogy korántsem az egész falurész intézménye már, hanem csak egy baráti köré. Léte és működése még így is nagyszerű, és a szabadidő alkalmi eltöltése szempontjából bizonyára értéket jelent a helyiek számára, de hát micsoda minimál-program ez a korábbihoz képest²⁹! Igazam volt tehát az előbb, amikor arról beszéltem, hogy nem szabad idő előtt magukra hagyni őket.)

Megtanultam, hogy a helyi emlékezet és tapasztalat nagyon fontos. Építeni kell rá, építkezni kell belőle, és nem szabad elfelejteni. Nemcsak azért, hogy elkerülhetők legyenek a felesleges vagy elhamarkodott beruházások (mint például a szőlőtelepítés esetében), hanem azért is, mert ezekből azonosítható az, hogy ki hol él.

Megtanultam, hogy az érzékelhető szükségleteket operatív módon ki kell elégíteni. Nem magyarázni kell a körülményeket, és nem értelmezni kell a helyzetet, hanem minél előbb megoldani. Ha nem lehet, meg kell mondani. Az egyenes és világos beszédből ért az ember. Ám a Dózsa-majorbéli parcellázás során, melynek történetét már ismertettem, megtanultam azt is, hogy a jószándék és a jóakarát (nevezzük mosz így a fejlesztést) nem készíthet fel minden szituációra. Vannak helyzetek, amelyeket ezekkel a szelíd technikákkal nem lehet megoldani. Felülüti azt az érdek és a pénz.

Szomorúan tapasztaltam, hogy az elsajátított ismeret sok esetben nem elegendő a kívánatos munkavégzéshez. Népművelő kollégámmal

abban az értelemben vereséget szenvedtünk Balatonszabadi-Siómaroson, hogy nem alakult ki e hivatás és feladatkör, valamint az egyesületbe szervezett civil kezdeményezések szolgálatának módja, kapcsolata. Neki talán később sikerül. Úgy gondolom azonban, hogy ez sok helyütt ma sem valósult meg.

Megtanultam (és különösen az ország más tájain történő, ezt követő munkám során) hogy nem szabad, de nem is lehet *sablonszerűen* végezni a társadalom-és közösségfejlesztő munkát. Hiába vált be valami Siójuton, hiába működött valami más Balatonszabadiban, eredménye csak ott, a helybéli körülmények, az ottani emberek és adottságok szerint igazi és valóságos. Csak ott történt meg úgy, ami történt, és csak ott válhatott olyanná, amilyen lett. Nem másolhatók tehát az alkalmazott eljárások, pusztán azok elméleti alapja lehet hasonló. A Balatonszabadiban végzett fejlesztési feladataink ismertetése kapcsán Varga Csaba is háromezer-kétszáz helyi reformról beszélt, és nyilván nem csak ennyi darabra, hanem *ennyi félére* gondolt.

Bizonyára sorolhatnám még a számomra fontos, addigi népművelői jártasságomtól eltérő tanulságokat. Egyszer talán az sem lenne hasznatlan, ha a magaméit összevetném mások másutt szerzett tapasztalataival, hogy kiderüljön: milyen előzményei voltak, és *miként is alakult ki általunk a hazai település-és közösségfejlesztői praxis*. Varga Tamás és Vercseg Ilona számára (Balatonszabaddal szinte egy időben) nyilván a *Bakonyszentkirály* és társközsegeiben végzett munkájuk jelentett hasonlót³⁰. A művelődési otthoni tevékenység megújításán dolgozó barátaim-kollégáim is velünk egy időben jutottak intézményen kívüli település-és közösségfejlesztői gyakorlatukhoz. Találkozóink, az információk folyamatos cseréje *valamennyiünk egyéni tapasztalatát* közössé kövált. Nem véletlen tehát, hogy viszonylag egységessé vált ez a pár évvel korábban éppen ezzel a szándékkal megszervezett csapat.

Balatonszabadi elkényeztetett, de félre is vezetett. Annyira egyértelmű és annyira világos volt a megrendelés, és annyira segített és támogatott a munkánk, hogy attól fogva hasonlóra vágyom. Minden, azóta megfogalmazódott település- és társadalomfejlesztési feladatot ebből kiindulva ítélek meg. Még a Közösségszolgálat Alapítvány egy évtizeddel későbbi meg szervezésekor is ez a régi megbízatás öntött belém bátor-

ságot: ha annak idején valahol Magyarországon, egy nem is jelentős té-
esz átlagosnak mondható falvaiban fontosnak ítélték az emberi kapcso-
latok, az együttműködés, a közösségi élet és az életminőség fejlesztését,
hogyan lenne *manapság még fontosabb*, amikor sok helyütt *csak egyet-
len erőforrás maradt: az ott élő ember?*

Megbízatusunknak nyilván csak felében-harmadában felelhettünk
meg. A mindenkit érintő „életminőség-váltáshoz” a jártasságunkból és
tudásunkból született cselekvéseken túl – mint jóval később kiderült –
még egy *rendszerváltozás* sem lett elegendő. Az is csak a *lehetőséget*
biztosítja.

Település- és közösségfejlesztési kezdemények

Az 1985-ös helyhatósági választásokon az addigi egyetlen helyett alter-
natív jelölt állítására nyílt lehetőség. Az igazgatásilag székhelyközségük-
höz csatolt, de finomkodva „társult”-ként emlegetett települések ekkor
kapták meg az önálló ügyintézés jogát. (Nagy változásnak, és a változ-
tatás nagy lehetőségének gondoltuk mindezt akkoriban, pedig milyen
nevetséges engedmények voltak ezek a ma önkormányzati gyakorlatá-
nak ismeretében!)

Ekkor választották meg előljárónak a somogyországbéli *Csomán* a
község immár új hivatalába *Orbán Ottót*, a kultúrházat, utat a saját pénz-
én építő állomásfőnököt³¹. Ettől kezdve kapott utólagos elismerést
Tancsik József helybéli téesz-elnök a Tolna megyei *Várongon*, aki nem-
csak megtartotta kis falujának saját határát azzal, hogy nem engedte be-
olvasztani termelősövetkezetét, hanem több, a helyi életminőséget ja-
vító kezdeményezéssel is „renitenskedett”. A friss hús vásárlását előse-
gítendő, vágóhidat akart létesíteni. Nem engedték. Helyette a szabvá-
nyokban nem szereplő, és így engedély nélkül is létesíthető „szűrőhá-
zat” építettek. Horgásztavuk sem lehetett. Kialakított tehát egy „jóléti-tó”-
nak nevezett, és így ugyancsak szabványon kívül eső horgászhelyet. Fa-
lujának *vezetékes vizet* úgy teremtett, hogy a téesz istállóját a kúttal átél-
lenben, a falu túloldalára telepítette, így a vezetékre (ha már úgymint arra
húzódik) rácsatlakozhattak az emberek. Parasztok Háza néven *közösségi
teret*, vagyis művelődési otthont avatott. Nem felejtendő, hogy Csoma és

Várong az akkori településfejlesztési koncepció szerint az „egyéb” kategóriába sorolva a távlatilag sztyeppésítendő falvak közé tartozott.

Nevüket azért is idézem, mert bátor tetteik a cselekvés helyben megoldható maximumát jelentették az általam most felidézett kezdeti időkben. Az ötletgazdák ők maguk voltak, nekünk csak *bátorításuk* jutott.

A Szabolcs-Szatmár megyei *Csengerben* az 1985-ös választásokon alternatív tanácselnök-jelölt volt a helyi termelősövetkezet kertészmérnöke, *Apáti György*. Megválasztása után azonnal akcióba lépett azért, hogy nagyközsége a városi rangot, és ezzel az akkor szokásos előjogokat, több pénzt és a nagyobb fejlesztési lehetőségeket megkapja. A várossá válás egyik akadálya a kellő számú és alapterületű közintézmény hiánya volt. Építkeznie kellett tehát. A megoldáson töprengve találkozott egy televíziós műsorban Makovecz Imrével, és elhatározta, hogy Csenger hiányainak pótlására ez és csak ez az építész kell. Kinyomozta elérhetőségét, fölkhívta, időpontot egyeztetett vele, és már utazott is.

Érkezésekor hivatalos voltam a tervezőirodába. Jól emlékszem tehát, hogy miután a segítőkkel érkező tanácselnök előadta kívánalmait, elhallgatott. Bizonyára arra várt, hogy a határidőre, a tervezési díjra és hasonlóknak megbeszélésére kerül a sor, de nem. Makovecz (mintha oda se figyelt volna a mondandójára) megkérdezte:

- Most végül mit akar?
- Egészségházat – ismételte Apáti.
- Rendben. És még? – kérdezte Makovecz.
- Sportcsarnokot.
- Mekkora?
- Jó nagyot.
- Milyen nagyot?
- Nem tudom.
- És még mit?
- Iskolát.
- És abból mennyit?
- Egyet.
- *Miért nem több kicsit?* – kérdezte az építész.
- *Miért ne több kicsit?* – kérdezett vissza a tanácselnök.

A válaszban megbúvó engedékenység szülte csengeri feladatunkat. Az építészek számára ki kellett ugyanis derítenünk, hogy végül is minek

a megépítésére van szükség a várossá válás, de igazából a *komfortos település* feltételeinek megteremtéséhez. Meg kellett határozzuk azt is, hogy ha valóban szükséges valamilyen beruházás, az milyen és mekkora legyen. Ehhez meg kellett ismernünk, hogy jelen pillanatban mi az, ami ott megtalálható. Ez alatt nem szükségképpen az épületek számát, hanem a gyerekekét és a várható születéseket, az emberi képességeket és a szakképzettség meglétét, a fellelhető szellemi kapacitást, az idegenforgalom nagyságát kell érteni. Meg kellett ismernünk a letelepedési, de leginkább az elvándorlási tendenciát és annak okait. Elemeznünk kellett a különféle szolgáltatások előfordulását, minőségét, valamint – az esetleges bővítés szempontjából – a fennálló igényeket is. Meg kellett vizsgálnunk, hogy sajátos földrajzi helyzetének közismert hátrányaival együtt (esetleg éppen ezek által) mely feltételek megvalósításából milyen előnyök származhatnak? – ehhez persze meg kellett tudjuk azt is, hogy korábban mi volt itt, és hogy abból mi maradt.

Rájöttünk, hogy innen szinte minden elveszett.

Csenger *Szatmárnémeti* elővárosaként valamikor az ország közepén volt. A helybéli emlékezet szerint naponta megállt itt a párizsi gyors („ami *Ady Endrét* is vitte” – mondogatták). Azután a *trianoni* határ kettévágta a szatmári tájat úgy, hogy a nagyváros éppen a túloldalra került, Csenger pedig az utolsó települések egyikévé az innenső oldalon. Zsákutca, amelyből csak visszafelé vezet út. Az 1970-es árvízkor odalett *Szamosbídja* is, ez utóbbit szovjet parancsra néhány kilométerrel odébb, immár a településen kívül építették újjá. Még az átmenőforgalom is elkerülte.

A csengeriek valóban csak magukra számíthattak.

Helyzetfeltárásunk a település vezetőivel, a felelős és jeles személyiségekkel való, gyakorlatilag folyamatos beszélgetéseken túlmenően forrás- és adatelemzést, a környező városok, elsősorban *Mátészalka* által a szolgáltatások terén nyújtott lehetőségek, valamint a Csengerhez csatolt kisebb falvak ezen szolgáltatások iránt támasztott igényeinek elemzését követelte meg.

Elképzeltük, hogy helybeliek vagyunk, és valamilyen gondunk, feladatunk, problémánk akadt. Elképzeltük, miképpen intéznénk el azt a helyi boltokban, hivatalokban, szolgáltatóknál és szervezeteknél, illetőleg megpróbáltuk elképzelésünket gyakorlatban is kivitelezni. Rájöttünk, hogy szinte lehetetlen helyben megoldani a problémákat, legyen

szó építkezésről, betegségről, gazdálkodással kapcsolatos kérdésről vagy bevásárlásról. Elképzeltük, hogy mint idegenek enni, vásárolni, megszállni szeretnénk, mire számíthatunk. És mire számíthatunk akkor, ha esetleg meg akarunk tudni valamit a településről, a környékről, az érdekességekről, a látnivalókról.

Rájöttünk, hogy ezekre sincs megoldás. Tapasztaltuk azt is, hogy nem is lehet megtudni sehonnán semmit, persze nem azért, mintha nem lenne érdemes. „De kinek, minek és miért?” – nyafogták válaszul.

Tapasztalatainkat és benyomásainkat több alkalommal is nyilvánosságra hoztuk, hogy a helybélieknek módjukban álljon véleményünkre reagálni és elgondolásainkat korrigálni. Ha bármely részletkérdés kapcsán sikerült valamilyen javaslatot kidolgoznunk, azt az érintettekkel azonnal megbeszéltük. Reagálásaik sok esetben befolyásolták alakuló véleményünket, ám több esetben vitába szálltunk velük. Ha saját érveink már nem bizonyultak elegendőek meggyőzésükhöz, megismertettük velük a hazai viszonylatban élenjárónak nevezhető megoldásokat, és tovább gyúrtuk egymást. Itt is kapóra jött a normandiai Paul Blin-nel kialakult barátságunk, hiszen a csengeriek is résztvevői lettek az ő közreműködésével szervezett franciaországi csere- és tanulmányutaknak, s az ottani példákat láttatva könnyebben ment az érvelés.

(Micsoda állapotok között éltünk még a nyolcvanas években is! Paul egyik ismerősének az ismerőse az almabor lepárlásával előállítható nevezetes normandiai ital, a Calvados gyártásából élt. Paul ismerte a csengeri és általában a szatmári almatultermelést, és felismervén a lehetőséget a felesleg csökkentésére, azonnal szólt az ismerősének és nekünk is, hátha összejön valamilyen közös üzlet. Autóval vártuk az illetőt Ferihegyen. Már Mátészalka környékén jártunk, amikor telefonálni akart a feleségének. Tudtuk, hogy ez lehetetlen, hiszen kézi kapcsolással még Nyíregyházát is csak estére kapnánk meg, és hol van oda még Budapest, sőt Normandia! Nem álltunk meg tehát az utunkba eső postáknál -mert persze telefonfülke sehol sem volt, de hát miért is lett volna akkoriban – ám Apáti Gyurit azonnal megkértük, hogy segítsen. Még így is csak másnap délre sikerült a kapcsolat.

A Calvados-üzlet pedig éppen ebből kifolyólag nem sikeredett.

Ezek az emlékek persze arra is jók, hogy együttesen emlékeztessenek nem csak a telefonos anomáliákra – amelyeknek már vége van – hanem

valamennyi egyéb körülményre is. Hogy akkor is sok volt az alma, és már akkor is gondolkodni kellett esetleges feldolgozásán. Akkor sem kelt el mind – és ha el is kelt, milyen alacsony áron! – azon az emlékeinkben azóta óriásira nőtt szovjet piacon.)

Csenger társadalmi-gazdasági fejlesztésére megfogalmazott javaslatainkat írásban nyújtottuk be³². A szöveg kritikusabb volt a településtől megkívánható *életkörülmények* és a helybéli *életminőség* kérdésében, mint ahogyan azt a csengeriek maguk megítélték. A dokumentum egyes fejezeteiben természetesen nem a közismert állapotokat elemeztük, hanem a tervezett megoldás célját, okát, és a megvalósítás lehetséges útjait írtuk le. *Szervezeti átalakítást, társadalomszervezést, építési feladatokat* egyaránt javasoltunk. Nem csoda hát, ha a tanácsülés során válaszul csak kifogásokat és epés megjegyzéseket fogalmaztak meg a tanácsstagok³³, és többnyire elhatárolódtak a tanulmányban általunk megfogalmazott javaslatoktól.

A csengeri tennivalókat (értsd: a fejlesztési feladatokat) összegző tanulmányunk jócskán meghaladta korát. A civil szervezetek alapítására tett kezdeményezéseink sem a közös cselekvőerő kialakulásához és megerősödéséhez, mint inkább a markáns elkülönülés kezdeteit szolgálták. Akkor nem is lett ennek semmiféle következménye. Ami talán mégis, arra még visszatérek a későbbiekben.

Csengeri feltáró-és elemző munkánk részesei voltak Makovecz *ifjú építészei*, akik később a szükségessé vált (és manapság immár városépítészeti különlegességet jelentő) tervezéseket is elvégezték. Szakmai logikájuktól indítva először, a mi munkánkkal egyidejűleg azonban nem konkrét létesítményekkel, hanem a település fejlesztésének általános kérdéseivel foglalkoztak. Szintúgy, mint mi tettük.

A település folyamatos és együtt történő megismerése, a különféle emberekkel és a különböző érdekcsoportokkal közösen folytatott beszélgetések mellett a mi külön eszmecsereink, a barátságos vitákkal tarkított együttléteink a település fejlesztése szempontjából fölöttébb érdekes *közös gondolatokat* eredményeztek. Sem akkor, sem később nem jegyeztük fel annak részleteit, hogy a gyakori és mindig többnapos, jó kedélyű együttléteink során (talán a takarékosági okokból közös utazás és a közös szálláshely miatt) hogyan kezdtük befolyásolni

egymás szakmai döntéseit, folyamatosan alakítva azt részleteiben, kérdéseiben és következtetéseiben. Racionális városépítészeti elgondolásaikban helyet kaptak olyan, számukra korábban értelmezhetetlen kategóriák, mint az „emberek közötti együttműködés”, „szolidaritás”, „képességfejlesztés”, „közösség” és más, általunk használt kulcsszavak.

Már a csengeri munkát megelőző éveinket is jellemezte az építészekkel közös településfejlesztési gondolkodás. Ez először a faluházak tervezésében és a megvalósításukért vívott partizánháborúk során alakult ki Makovecz Imrével együttműködésben, majd miután ő függetlenítette magát, és MAKONA néven vállalkozást indított, ezekhez a feladatokhoz (is) csatlakoztatta ifjú tanítványait. A személyükkel és gondolkodásmódjukkal való ismeretségünk tehát már ekkortól datálódik.

(Közbevetőleg meg kell jegyezsem, hogy az előbb emlegetett „faluház” persze korántsem azonos a falusi művelődési otthonnal. Bár már korábban kizártam, hogy a faluházakkal kapcsolatos, egyébként az itt megidézett kezdeti időszak egészét betöltő kezdeményezéseinkről beszámoljak, annyit azért megemlítek, hogy ez az először általunk használt szóösszetétel – emlékezetem szerint Varga Tamás és Makovecz Imre együtt találták egy vasúti büfékocsiban – nemcsak a hiányzó közösségi élet megnyilvánulásának helyszínét jelentette, hanem valamennyi olyan, a helybéli viszonyokra jellemző hiány pótlásának lehetőségét is, amelyeket a közösségi tér megépítése által véltünk megoldani³⁴.

Hol ezt, hol amazt foglalta magában tebát. Általában könyvtárat, és gyakran mozit, aztán panziót, postát, orvosi rendelőt, üzletet, hivatalt, szolgáltatást és szolgáltatót, hol mire volt szükség. És persze valakinek munkahelyet is adott, akit az embereken kívül és fölöttük állónak, hanem közülük való, hozzájuk tartozó kezdeményezőnek, a szakma francia művelőitől kölcsönzött szóval „animátornak”-nak képzelünk. Arra is tettünk kezdeményezéseket – például a baki, a somogysámsoni, majd később a nagykapornaki faluházak esetében – hogy a helybeliek egyesülete vezérelje maga-maguk szabadidejének megszervezését, de ez csak sokára és csak egy helyütt, Győrvárott sikerült, bár ott már jó egy évtizede tart.)

Egy faluház tervezésének mentén végiggondolt helyi társadalom-, gazdaság-, és közösségfejlesztésre példaként *kőröshegyi* munkánkat idézem, már csak azért is, hogy valamilyen formában legalább megörökí-

tésre kerüljön, hiszen ott végül nem valósult meg terveinkből semmi. Kőröshegyen így, másutt persze másképpen kellett forgatnunk a szót és alakítanunk a terveket, hiszen itt ilyen, másutt meg más lépésekre készített bennünket a helybéli szükség és igény.

A már említett 1985-ös választások után történt, hogy a *Balatonföldvár* társközségeként korábban nem nagyon fejlesztett Kőröshegy előjáróságot és elkülönített költségvetést kapott. Megválasztott előjárójuk keresett meg bennünket, hogy a helybeliek és a műemléktemplom hangversenyei miatt főleg nyaranta megjelenő nagy tömeg kiszolgálására közösségi létesítményt tervezzünk. Egy, már csak terményforgalmazásra használt hajdani malomépület átalakításával gondolták ezt kialakítani.

A tervezőmunkát megelőzően a már szokásos recept szerint az építész *Siklósi Józseffel* együtt kezdtük feltérképezni a falut³⁵. Nem volt nehéz alapvető jellegzetességeit feltárni, mert az előjárónak szép szőlője, takaros pincéje és jó bora volt a település fölötti domboldalon. Kiderült, hogy ez a *néhai jeles bortermő hely* az elmúlt évtizedek alatt elveszítette fajtajellegét, és mert ki ilyen, ki olyan szőlőt ültetett, és így egymástól eltérő minőségű borokat termeltek a hajdanán jól beazonosítható helyett, *kitörölték azt a borvidékeket* jegyzékéből. Ennek ellenére sokan éltek abból, hogy borukat eladták a környékbeli vendéglősöknek. Nem felejtendő, hogy a Balaton innen csak egy ugrás, volt tehát felvevőhely bőven. A szőlőhegyről egyébként a Balatonra látni, és a kilátás talán innen a legszebb: a vízen túlról *Tibany* látszik a *Balaton-felvidéki* hegyek, és mögötte a *Bakony* karéjában. Bizonyára ezért vált hétvégi házas nyaralóteleppé a hajdani szőlőhegy, és az elaprózott parcellák szőlőhöz és borhoz nem szükségképpen értő tulajdonosaitól vélhetően nem várható el az azonos minőség.

Megtudtuk, hogy van azért egy olyan helybéli réteg, aki érdekelt a borüzletben, bár az nagyon keveset jövedelmez. Megtudtuk, hogy az itteniek esetenként még mindig markáns borait alföldiekkel keverve hozzák forgalomba a vendéglősök – természetesen kőröshegyiként -, többszörös haszonnal adva túl rajtuk. Feltételezhető volt tehát, hogy ha lenne valamilyen külön, a mai felvásárlóktól függetlenített piac, és ha a minőség tartható lenne, és azt néhány gazda tartani is tudná, nagyobb haszonra tehetnének szert.

Körvonalazódott tehát a tennivaló: ha garantálni lehetne a minőségi bort, meg kellene hozzá teremteni a közvetlen piacot. A beinduló üzlet egy idő után mind nagyobb mennyiséget kíván, ezt a szőlőhegyi állapotok rendezésével lehetne elérni. A rendezés végrehajtására a már régen elfeledett – ám napjainkban a hasonló megfontolások miatt újjáélesztett – *Hegyközség* szervezetét véltük alkalmasnak. Az elképzelt szervezet, mint a legjobb gazdák közös akaratát végrehajtó intézmény, sokaknak bizonyára fájdalmas intézkedéseket hozna, de elvárásainak betartásával a régi hírnév, és talán a történelmi borvidék elveszített becsülete is visszazerezhető lenne. Úgy gondoltuk, hogy központi szabályozás, tehát külső-felső hatalom híján az Elöljáróság határozatilag garantálhatná az egyesületként működő Hegyközség testületének helybéli jogait.

Valahogy így alakult ki hát hosszú hónapok során ez az egész.

Egyszer csak nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy a leendő faluház ideális helyszín lenne a bor értékesítésére. Siklósi József azonnal áttervezte a már valamennyire megrajzolt épületet. Az épület pincéjébe borozót, melléje bor-és üvegraktárt, palackozót tervezett. Úgy képzeltük, hogy a vendégek majd kóstolgathatnak, és amelyik ízlik nekik, abból néhány üveggel vagy egy-két kartonnal vásárolnak is. A vendég előtt, esetleg külön szolgáltatásként általa fejthető a hordó, palackozható a bor, címkézhető az üveg. S ha valakinek bora már fogytán, jöhet a következő gazda.

Bizonyos volt számunkra, hogy nemcsak a szőlőhegyen kell rendet teremteni, hanem a bor értékesítése terén is. A gazdák egyéni érdekeinek védelmére olyan új szervezetet kellett kitalálnunk, amely a legkisebb közös többszörös elve alapján valamennyiük boldogulását szolgálja. A szőlőtermelők borértékesítő egyesületének megalapítását is terveztük tehát. Ez a szervezet lett volna a faluház üzemeltetője. Az intézmény által ellátandó és bizonyára szükséges közművelődési feladatok megoldására ők alkalmaztak volna számunkra megfelelő szakembert.

Bizonyosak voltunk abban, hogy a saját kézben tartott borüzlet kapcsán felértékelődik a szőlőhegy. Bizonyosak voltunk abban is, hogy a Hegyközség által megkövetelt rend: az azonos fajtájú szőlők visszatelepítése és termőre fordulása után a kívánt időben való nyitás, metszés, permetezés, szüret stb. nem hagyta volna a falu közös dolgait sem rendezetlenül. Bizonyosak voltunk persze abban is, hogy a siker és az

anyagi haszon megváltoztatja a falu gazdasági életét és később társadalmi hierarchiáját is. A rátermettséggel, a hozzáértéssel, a befektetett munka és az ennek következtében-arányában alakuló anyagi színvonal hatással lett volna Kőröshegy jövőbeni társadalmára.

(Az építésekkel közösen végzett település- és közösségfejlesztő szándékaink kapcsán közbevetőleg szólnom kell az itt felidézett kezdeti időszakban végig jelenlévő francia kapcsolataink munkánkra gyakorolt pozitív hatásáról. A kőröshegyi szőlősgazdák is részesei voltak normandiai barátunk, Paul Blin révén megismert Bernard Kohler³⁶ szervezte borászatoknak. Társaságunkból Varga Tamás és Vattay Dénes voltak az e célból szervezett tanulmányutaknak legfőbb résztvevői, gyaníthatóan az e nemes italok iránt érzett műlhatatlan elkötelezettségük okán. És érdekes: másfél évtizeddel később egy egészen más francia társasággal jártunk egyik jeles hazai városunk alpolgármesterénél, aki a vendégek iránti udvariasságból főleglegette a borkombinátjuk privatizációjában közreműködő francia céget és annak személyzetét – főborászuk ugyancsak a kezdeti időszak egyik túrája során odautazó társaság tagja volt. Ki tudja hát, hogy ki és hogyan szötte tovább a segédletünkkel létrejött kapcsolatot és hogy ez milyen eredményre vezetett a későbbiekben?)

A dél-franciaországi borász-utak során ismertük meg azt a szövetkezeti formát, amely egészen eltért a hazaitól, nem más, mint a termelők szabályozott együttműködése szőlőjük feldolgozására és boruk értékesítésére. Megismerhető, bár nehezen értelmezhető volt, hogy ott ki az elnök és miért – mellékesen: bárki lehet, például névsor szerint annyi időre, amennyiben megegyeznek. És semmi más funkciója nincsen, csak a rend fenntartása, döntés az aktuális kérdésekben, avagy a többiek képviselésének ellátása, természetesen a maga költségén. Megismertük a minőség garanciáját jelentő eljárást, amellyel meghatározták egy-egy gazda földterületének borhozamát: annyi államilag hitelesített zárjegyet kapott a termelő, ahány palacknyi borra szőlőjének ismeretében számítani lehetett. Megtudtuk azt is, hogy ezt nem valami állami főhivatal, esetleg a szövetkezet úrhatnám elnöke határozta meg, hanem a tagok, tehát a gazdák közös gyülekezete egymás földterületéről, egy időben és persze nyilvánosan. Megismerhettük a szövetkezet szakértői gárdáját: az évente megújított szerződéssel dolgozó, az elért minőség alapján fizetett borászt és az eladások arányában fizetett kereskedőt. Megismerhettük az

itthoniakhoz képest kicsi, házi használatra készült gépeket: a címkézőket, az üvegmosókat, a dugózókat. És megismerhettük persze a borokat, amelyek kinek ízlettek, kinek nem, de tagadhatatlan volt, hogy annyit azért kapnak érte, amennyiből meg tud élni belőle az, aki megélbétéséből gondolja finanszírozni. Tapasztalhattuk azt is, hogy ez a „megélbétés” meglehetősen színvonalú, hiszen minden út során a gazdák, a családok vendégei voltunk. Ez alkalmat teremtett nemcsak irigylésre méltó életmódjuk alapos megismerésére, hanem a családok meghívására, és a különféle kapcsolatok kiépítésére is.

Alkalmasint még majd visszatérek a hazai eljárások megreformálását eredményező franciaországi tapasztalatainkra, amelyeknek legelőször az volt az értelme, hogy volt mivel összehasonlítani hazai viszonyainkat. Visszatérek még az Elzászban és Normandiában tanulmányozott gyermekönkormányzat intézményére, amely Magyarországon később virágzásnak indult. A felső-szavojai települési együttműködések részletesebb megismerése a most taglalt kezdeti időszakban még a jövő zenéje volt, és persze hol voltak még a szatmár-táji romániai települések, amelyekkel majd azért járunk erre, hogy Csenger és környéke határmenti helyzetét megkönnyítsük! A franciaországi munkanélküliség kezelésére szolgáló, velünk megismertetett eljárásokra ekkor nem is figyeltünk, hiszen ki gondolta volna a nyolcvanas évek derekán, hogy ezek alkalmazására nálunk is szükség lesz? Élénken él bennem a Limoges-környéki élőállat-árverés tapasztalata, amelyet a limousin-fajta szarvasmarhákat termelők egyesülete szervezett a felvásárlási ár leszorításának megakadályozására, dehát kinek érdeke manapság, hogy e téren nálunk rend legyen?! És megismerjük majd a francia ifjúsági és művelődési házak helyi egyesületek által történő irányítását, az ottani aprófalvak ifjúságának segítésére társult francia önkormányzatok gyakorlatát, és még sok minden mást, amikre visszatérek még akkor, amikor hazai párijkra terelődik szövegemben a szó)³⁷.

Kőröshegy faluháza a tervezett formában nem valósult meg. Az ott végzett munkánknak akkortájt szakadt vége, amikor már híre kelt, hogy valami tán majd visszakapható az államosított tulajdonból, és ugye a mi faluház-átalakítási tervünk is valakinek hajdani malmára épített. Éppen felhívhatnám az elöljáróból azóta polgármesterré lett *Pavlek Ferencet* és rákérdezhetnék, hogy hol és miért szakadt meg együttműködésünk, de

nem teszem. Nem oknyomozást folytatok, hanem gondolkodásmódunk alakulását követem nyomon. Jó emlékeim közé tartozik a Kőröshegyen eltöltött – egyébként nem kevés – idő, és *a település szőlőre és borra alapozott fejlesztésének* tanulságait azóta is magamban hordozom. Barát-ságunk része az a néhány boldog óra, amit '90 februárjában prэшháza vendégeként töltöttem el az RMDSZ-től tanulmányútra érkezett csoport társaságában.³⁸ Talán akkor hallottam, hogy valami közösségi ház mégis épül náluk. Bizonyára hiányzik az azóta már biztosan befejezett épületből a borkóstoló, a palackozó, de talán már megalakultak az annak idején tervezett szervezetek. Reménykedem, hogy valakik palackozzák is, és boruk közelíti azt az árat, amiből immár itthon is megélhet belőle az, akinek az ebből való megélhetés tetszik.

Csengerben tehát, és az ottani feladatokkal egy időben, de másutt végzett, az építésekkel közös munkáink által körvonalazódott egy *sajátos település-és közösségfejlesztési gondolkodásmód, amely az emberek tudását és képességét, életmódbeli és társas viszonyait, életkörülményeiket és egzisztenciális lehetőségét, a rendelkezésükre álló, vagy éppen szükséges intézmények és a hivatalok tevékenységét és teljesítőképességét a fizikai környezet adta lehetőségeket figyelembe véve ítélte fejlesztendőnek.* Ez a gondolkodásmód számolt azzal, hogy az épített környezet fejlesztése hatással van a polgárok életére és életminőségére, egyéni és csoportos lehetőségeikre és jövőjükre. Az általunk alkalmazott gyakorlat ezért *előre kereste* a környezeti fejlesztést célzó *egyéni és közösségi óhajokat*, és kiemelten szorgalmazta az emberek *képességeit és lehetőségeit fejlesztő* megoldásokat. Ez a gondolkodásmód hidat képzett a szükséges környezeti fejlesztések és a helyben élő polgárok között oly módon is is, hogy ez utóbbiak mindeközben befolyással legyenek az előbbire. Sőt: *e gondolkodásmód szerint előbb a helyben lakókkal kell párbeszédet kezdeményezni és körükben kell helyzetfelmérést végezni, esetleg éppen tőlük kell megkérdezni, mik a helybéli szükségletek és mi lenne a tennivaló; és csak ez után, csak ebből lehet következtetni az esetleges beruházás(ok)ra, mértéküre, nagyságukra.*

És erről eszembe jut *Paks*, ahol Makovecz Imre városi főépítési megbízatást kapott a nyolcvanas évek utolsó harmadában. Az atomerőmű bővítését tervezték akkortájt, és járulékos beruházásként lakások

százait kellett volna építeni. Az erre fordítható összegből akár egy új lakótelep is épülhetett volna a meglévők mellé, de Makovecz és az akkori tanácselnök, *Jákly Péter* ebben arra láttak lehetőséget, hogy áttervezésre és átépítésre kerüljön a város lakásállományának jelentős része.

Ez volt a nehezebbik megoldás. Ezt választották.

Kiindulópontként azonban meg kellett tudni, hogy ki hogyan él, és ki mit szeretne. Nekem a dunai gátként is funkcionáló 6-os út melletti, a „gödör”-ben található hajdani halászfalu lakói jutottak. A tulajdonviszonyokkal tisztában volt a Tanács, ám azt honnan is tudhatta volna, hogy ki mit akar? Mentem házról házra tehát, és kikérdeztem az embereket. Elégedettek-e körülményeikkel? Akarnak-e máshová menni? Maradnának-e itt, és ha igen, bővítenék-e a házaikat? Ha nem, persze nem baj, de ha igen, akkor azt hogyan képzelik el? Ha rászánnák magukat a költözködésre, hová mennének? Feladatom volt, hogy megtudjam, minderre ki mennyit szán, hogy van-e pénze, vagy hitelt akar? Esetleg támogatást a várostól?

Feljegyzett válaszaikra írásban is visszakérdeztünk, és az ily módon megalapozottnak ítélt előzetes állapotot térképre vittük. Az átépítés során mindenkire tekintettel lettünk volna. Így arra is, aki úgy nyilatkozott, hogy helyben maradna, mert maradhatott volna változatlanul. Arra is, aki helyben szeretne volna bővíteni házát, hiszen az elköltözőktől felszabaduló területen lehetőség nyílt volna rá. Mert kitűnt az is, hogy ki keresné másutt boldogulását. Az elköltözni akarók telkeit egyberajzolva alakult ki tehát egy modernizált „halászfalu” a panelből építendő lakótelep helyett, persze uyanannyi pénzért.

Később kiderült, hogy nem bővül az erőmű, tehát nem lesz a lakásépítésre járulékos pénz, és marad minden a régiben. Makovecz paksi főépítészségére csak az általa tervezett *katolikus templom* emlékeztet. Sajnálom – persze leginkább a helyben lakók sajnálhatják – hogy ebből nem lett semmi. A megvalósult példa többet érne, mint az erről szóló emlék. Az azonban bizonyos, hogy a településfejlesztéssel kapcsolatos tapasztalataink e feladat során újra bővültek.

Jelentős mértékben eltért tehát a munkáink eredményeképpen kialakult gondolkodásmodunk attól az adott korra jellemző megközelítéstől, amely mintegy besorolta, beskatulyázta a településeket, és amely az ott

élő emberek óhajaira, szándékaira, képességeire és életminőségére nem figyelt, legfeljebb csak számukat vette figyelembe. Volt alkalmam megismerni ezt a gondolkodást egy, a *Mérnökto vábkképző* keretében szervezett *urbanisztikai* szaktanfolyamon. Ez utóbbit megismerheti bárki ma is, tehát e sorok írásakor ugyanúgy, hiszen e téren a mai napig szinte semmi sem változott. A terület- és településfejlesztési gondolkodás (a regionalizmus kivételével) *ugyanolyan* maradt, mint amilyen a pártállami időkben volt.

(Nem állhatom meg, hogy el ne meséljem egykori franciaországi élményemet valahonnan Lyon és Saint Étienne között félútról. Az itt található dombok közötti városkában élt Claude Aleo népművelő barátom, akivel a kezdeti időszak során többször is volt szerencsém találkozni. Tőle való a következő történet.

Településén bölcs vezetők éltek. Bölcsességük abban nyilvánult meg, hogy nem hitték magukat tévedhetetlennek, még együtt sem. Éppen ezért valamikor olyan törvényt tettek, hogy ha valamilyen fejlesztési döntésük bizonyos összegben felüli pénzt igényel, vagy ha az a városka területéből egy meghatározott négyzetméternyi területet érint, illetőleg ha egy meghatározott létszám felett érinti a lakosságot, a testület döntése csak egy hónapon belül válik hatályossá és csak akkor, ha azt nem támadja meg senki.

A „támadás” persze szabályos kellett legyen: legalább három helybéli lakosnak egyesületet kellett alakítania a döntés megvívózása céljából. Ha ezt megtették, és bejelentkeztek a polgármesteri hivatalban, ugyanannyi időt kaptak az új, a saját variáns kidolgozására, mint amennyi ideig a testület foglalkozott a témával. Ugyanannyi pénzt kellett a rendelkezésükre bocsájtani, amennyibe a hivatalnak az eredeti variáns került. Ha elkészültek, szóltak. Az általuk javasolt alternatívát az előzővel együtt nyilvánosságra hozták, majd a testület szavazott róla.

A második döntés éppen úgy halasztott hatállyal lépett életbe, mint az első, és annak megváltoztatására is lebetőségük nyílt a helybélieknek szervezkedni, és ha szervezkedtek, időt és pénzt kellett nekik erre adni, és így tovább. Elvileg a végtelenségig, de föltehetően mégsem addig. Mert – mint mondták – előbb-utóbb megbizonyosodott, ha valaki csak kekeckedni akart, és erről őt a változásokat igénylők rövid úton négy szemközt lebeszéltek.

Amikor én erről a szisztémáról a nyolcvanas évek elején először halottam, megmosolyogtam. Akkor az utcák egyirányúsításáról volt szó, és

már a harmadik variációt gyűrték. Nem tartottam hatékonynak ezt a megoldást, hiszen mikor jutnak így a végére? – kérdeztem.

– Sokára – mondta a polgármester.

– Hát ez az! – okoskodtam.

– Debát miért kellene hamar a végére jussunk? – kérdezte tőlem.

– Hát biztos azért került a kérdés területekre, mert fontos lenne számotokra, hogy döntés szülessen – bölcselkedtem.

– Fontos, persze, fontos – mondta a polgármester- De még fontosabb, hogy mindenki elfogadja majd, ami kialakul.

Én egy olyan országból érkeztem, ahol az utcákba történő behajtás irányát szakemberek szabályozzák, és hogy majd ki merre menjen, azt soha nem volt szokás megkérdezni senkitől. Nem értettem tehát, miről beszél, amikor az elfogadást emlegette. Hiszen aki nem fogadja el, azt megbüntetik, vélekedtem. De ő ingatta fejét, és azt mondta:

– Végül is mindegy, melyik utca honnan egyirányú. Az a fontos, hogy tudják, hogy értsék, és hogy megéljék azt, hogy ők döntenek el. Ez az ő városuk, nem az enyém. Kell, hogy közük legyen hozzá.

Akkor úgy tettem, mintha érteném, mert, persze, nem értettem. Ma már értem.)

Előzőleg bátorkodtam leszögezni, hogy a település- és területfejlesztési gondolkodás a rendszerváltó évek után is „ugyanolyan” maradt, mint régen volt. Ugyanolyan technokrata, ugyanannyira emberidegen. Általános gyakorlata nemcsak ehhez a térben és különösen időben távoli példához képest, hanem a nyolcvanas években, tehát az általam megidézett kezdeti időszakban alkalmazott gyakorlatunkhoz viszonyítva is *avított*. A településekre jellemző konkrét hiányok pótlását, intézményeiknek korszerűsítését a helyben lakók képességeivel és az együttműködésük létrejöttét célzó szervezetekkel válllvetve fejlesztő, már régésrégen kipróbált eljárásaink *harmóniát* teremtenek (*teremtenének*) az adott településeken. Hasonlatosan ahhoz, amit Boda János kívánt, hogy Balatonszabadi térségében összhang legyen a munkahelyi technológia és az azt alkalmazók életkörülményei között.

A rendszerváltozást megelőző évtizedekben viszonylag kiszámítható, jól beszabályozott volt életutunk, és bár csodákra (vagy éppen végletes önkizsákmányolásra) volt szükség sorsunk igazításához, adódott az iskola, volt munkahely, lett lakás. Általában persze olyan, amilyen éppen

jutott, de jobb híján megfelelt. Ekkor talán még lehetett felülről irányítani az országot, hiszen *még működött a moszkvai borotválkozó automata*. Amibe ugye bárki bátran beledugta az arcát, és pár kopejkáért meg is borotvált mindenkit. Hogy valakinek kerek, másnak hosszúkás, megint másnak beesett volt az orcája? Hát igen. Először!

Manapság azonban nem szabad e szisztéma szerint *egyformára gyalulni* mindent és mindenkit. Úgy hiszem, hogy már nem lehet pusztán csak a mérnöki asztalok mellett tervezni a jövőt. Hiszen nem férnek az asztal köré az *emberek*. Azok az emberek tehát, akikért az egész történik, akiket egy korábbi időszak tanított, szoktatott és szocializált, és akik így egyáltalán nem értik azt, ami manapság körülveszi őket. Közülük sokan szebbet, jobbat, esélyekben és anyagiakban gazdagabbat, tehát valami egészen mást vártak, mint amit kaptak. Ám ez most már teljesen mindegy. Ebben az új világban kell eligazodni, megélni, boldogulni.

De hogyan?

Hiába a telefon, ha nincs miből fizetni. Ha munkanélküliként nincs mit intézni rajta. S különben is; miként kell munkát keresni, *magamat ajánlani*? A megmaradt munkahelyeken érdekvédelem híján az alkalmazottak a végletekig kiszolgáltatottak. Vajon közülük ki képes a közös érdekképviseletet *egymaga* megszervezni? Általában van valamilyen képzettségünk is, csak éppen a többség nem konvertibilis manapság. Az is az elmúlt idő szükségleteihez igazodott. Mindezt nem észelve, *az emberi helyzetvesztéssel, a polgárok többségének újjátásra képtelenségével nem törődve folyik a település-, terület- és térségfejlesztés*. Az illetékesek csak gigawattokat, a tonnaperkilométereket számolják, mintha nem elsősorban *lakott lenne* a való világ. Eszük ágában sincs észrevenni a kerítésénél tétován bámészkodó embert. Én magam is csak a pálya széléről kiáltozhatok, hogy akkor kiért van az egész? Persze tudom, hogy hiába ordibálok, nem hallja senki³⁹.

Kár.

Mindezen lélektelen gyakorlat *ellenében* akartunk tehát valamilyen, az embereken segítő, cselekvőképes munkaszervezetet létrehozni. Így született a Közösségszolgálat Alapítvány, melyről a későbbiekben még részletesen szólok.

A szabadművelődési gondolat

Hogy az embereknek *közük kell legyen* saját dolgaikhoz, azt már népművelőként az intézetet megelőző munkahelyeimen is gyanítottam, de Balatonszabadiban, Siómaroson és Siójuton, majd ezzel egyidőben a szerte Magyarországon szervezett faluházépítő-akciók során, aztán Csengerben végképp megtanultam. A Franciaországban látott és tapasztalt, bár számomra egyelőre nehezen értelmezhető és bennem még rendszert sem alkotó példák is azt sugallták, hogy szakmámban *nincs fontosabb eredmény, mint a helybéli polgárok öntevékenységének kialakítása*, és érdeklődésük vagy érdekeik szerinti, mástól és másoktól független együttműködésük megteremtése, és ennek folyamatos gondozása.

(Voltak ugyan kételyeim a tekintetben, hogy vajon van-e elegendő cselekvőerő, fantázia, akarat és tudás azokban, akik a maguk kezébe veszik saját sorsukat, de miután azt tapasztaltam, hogy igen, úgy gondoltam, hogy ez mindenkire jellemző. Ekkor még nem éreztem, hogy akikkel a kezdeti időszakban összehozott a sors, azok a tudatosan cselekvő kevesek közé tartoztak. Még nem tudtam, hogy akik az egyesületalakításban, a faluház-építésben, a helyi kalendáriumok megírásában és kiadásában, a településfejlesztési programok megoldásában vagy bármi másban jeleskedtek, azok nemcsak a „cselekvő kevesek” voltak, hanem azt is pontosan tudták, hogy mi ellen, és azt is, hogy miért teszik dolgukat. Nem tudtam azt sem, hogy ha majd eltűnik az a közeg, amely határt szabott valamennyiünk cselekvési szabadságának, és ha majd, mint utóbb bekövetkezett, a szabad cselekvésre lehetőség nyílik, az ország lakosságának döntő többsége cselekvésképtelennek bizonyul, és nem tud eligazodni a számára fejtetőre állt új világban.)

A művelődési otthon tevékenységi körének megújításán dolgozó barátaim is körülbelül ugyanekkor jutottak népművelői feladataik értelmezésében hasonló következtetésre. Ha közülük valaki mégsem tartott lépést velünk, vagy ha mi maradtunk le hozzájuk képest, már emlegetett folyamatos találkozásaink eredményeképpen összhangba kerültünk egymással. Rendszeresen szervezett eszmecsereink során mindenki véleményanyaga közkinccsé vált, noha természetesen jelentősen eltért egymástól a *Hajós és Dombóvár, Zalaszentgrót és Jászszentlászló, Debrecen-Csapókert* és *Magyarnándor* majd *Balassagyarmat, Százhalombat-*

ta és *Újpalota* polgárai közösségi életének megszervezésekor szerzett sokféle tapasztalat.

Ebben az időben (a nyolcvanas évek elején) bukkant legendáriummunk szerint Varga Tamás egy minisztériumi fiókban egy érdekes tanulmányra. Angolul jól értő hajdani egyetemi kulturos-társa fordította-értelmezte benne a szerencsésebb sorsú országok közösségszervezésének gyakorlatát, a civil tevékenységek, a közéleti aktivitás fejlesztését, a képességfejlesztés ottani szükségességét. Intézeti lehetőségeinkkel élve a kor szokásai szerint „titkosított” dokumentumként alacsony példányszámban lesokszorosítottuk („Kizárólag belső használatra”, írtuk rá, mintha megettük volna). Az irodalomjegyzékében lévő anyagokat is megszereztük valahogyan, lefordítottuk és saját magunk számára azt is közzétettük. *Lázbércen* és *Telkibányán* szervezett találkozásaink azok a fő állomások, ahol először szerepet kapott életünkben, persze még töredékesen, a *‘közösségfejlesztésként’* magyarított *‘community development’* jobbjára angolszász szakirodalma. Miközben – nem egyszer közösen, hangosan – olvastuk a szövegeket, rájöttünk arra is, hogy noha semmit sem tudtunk erről az ott is új szakmáról, *mi magunk is valami hasonlót csinálunk*. A szövegek azóta megjelentek és részét képezik a népművelőképzéssel szinonim, illetőleg az újabban indított, a szociális munkásokat képző főiskolai és egyetemi kurzusok kötelező irodalmának.

Felettébb örvendeztünk az így megismert eszmefuttatásoknak, mert úgy éreztük, hogy a különféle helyszíneken végzett munkáinkra általuk *visszaigazolást* lertünk. Még az is megfordult a fejünkben, hogy az egyik szerző-házaspárt Magyarországra utaztatjuk, de amikor a „ki fizeti majd a repülőjegyet?” kérdés elhangzott, bánatosan mondtunk le tervünkről. Visszatekintve bizonyos vagyok abban, hogy nem (csak) tanulni akartunk tőlük, hanem dicséretet is vártunk volna. Honi hivatalos felsőbbsegeink ugyanis fülük botját sem mozdították a népműveléstől (most már tudtuk!) a közösségfejlesztésig ívelő szakmai programunkra és teljesítményünkre. Miközben mi *az általunk felvállalt települési és közösségi fejlesztőmunkák sajátos belső logikájától vezérelve egyre inkább eltávolodtunk korábbi feladatainktól*, ők egyre-másra kérték tőlünk számon számunkra egyre túlhaladottnak tűnő feladatok teljesítését. Ezeknek is megfeleltünk és megfeleltünk persze, hiszen csak ezen az áron lehetett azt csinálnunk, aminek értelmét is láttuk.

A kötelezően ellátandó munkák közül kitűnt *a művelődési otthonok társadalmi vezetőségeiről* írott szakanyagunk⁴⁰, amit számtalan, ennek a témának szentelt tanácskozás előzött meg és követett; manapság már látszik (bár akkor is gyanítható volt), hogy teljesen feleslegesen. Mindezzel nem a valóságnak, hanem az akkor uralkodó álságos ideológiák által támasztott követelményeknek kellett megfelelnünk. De az intézmények irányításában (elvi) lehetőséget kapó helybéliek szerepével történő foglalkozás mindezek ellenére bizonyos bájtt kölcsönzött az ezzel töltött időnek; a megbeszélések során szóba lehetett hozni példaként a faluházak „társadalmi” munkában történő építésében, vagy a civil szerkesztésű helyi kalendáriumok megjelentetésében érzékelt, a valódi önkéntességről szóló tapasztalatainkat.

Jól tudom persze, hogy más is volt, aki az állami állás által megkövetelt kötelező feladatokkal kínlódott, miközben saját szándékai megvalósításán is fáradozott.

Hozzávetőleg a közösségfejlesztési szövegekkel egy időben ismertük meg a VÁTI-ban alkalmazott Kemény Bertalant, aki *Somogy* fejlesztési tervét készítve csatangolt megyeszerte, és jártában-keltében találkozott a Balatonszabadi és térségében végzett társadalomfejlesztési munkával. Sokat mesélt arról, hogy miként korlátozzák a települések legfőbb „sematizátoraként” közismert munkahelyének követelményei saját törekvéseit. Beavattuk a balatonszabadi munka részleteibe, és cserébe ő is bevezetett ismeretségi körébe. Az általa megismertek közül a *po-gányszentpéteri* magángazdáról, a helyi egyesületet alakító *Novák Józsefről* még említést teszek a későbbiekben.

Kemény Bertalan egy dolgozatát is megismerhettük⁴¹, amelyben egy általa *‘falugondnokként’* megnevezett, eddig nem létező szociális-közöségi gondozói poszt létrehozását javasolta, akkortájt persze még mindhiába⁴². Tanulmánya sajnálatos módon választott el bennünket egymástól. Mi a közösségfejlesztés (új) híveiként az emberi képességek egyéni, de különösen a csoportos fejlesztésében hittünk, és azt szorgalmaztuk. Úgy véltük, hogy a falugondnoki szolgálatot ellátó személy emberi igényeket szolgáló ügyintézése a szerintünk múlthatatlanul szükséges *egyéni cselekvést fékezi* éppen azért, hogy kiszolgál.

(Már korábban említettem, hogy a településfejlesztési feladataink során a velünk kapcsolatba került emberek cselekvőképessége megté-

vesztett, és mindenkiről hasonló tettekészséget feltételeztem. Racionális tapasztalatai alapján Kemény Berci bizonyára már magától tudta, hogy *nem mindenkitől várható el* az általam természetesnek vett egyéni vagy közösségi cselekvésre való nyitottság. Bizonyosan tudta, hogy sokan vannak, akik erre fizikailag vagy szellemileg képtelenek). Így aztán útjaink egy idő után kettéváltak. Néha elgondolkozom, hogy vajon hogy alakultak volna dolgaink, ha szorosabban kapcsolódtunk volna egymáshoz? Remélem, hogy a szakmában így kialakult párhuzam nincs senki kárára⁴³.

A nyolcvanas évek közepétől, de különösen utolsó harmadától kezdve érzékelhetően változott az ország. Jóleső érzéssel, és egymás vállát veregetve tapasztaltuk, hogy a különféle helyszíneken történt fejlesztőmunkánk során *a helyben általunk megfogalmazott tennivalókhoz igazodtak* a külső körülmények. *Nem tudtunk semmi biztosat, de mindenki szívatolta, hogy készül, igen, közel van a lényeges, döntő változás.*⁴⁴ Vélhetően azért, mert a központi hatalom folyamatosan gyengült. Egyre erőtlenebbé vált, és hatását egyre kisebb területen tudta kifejteni⁴⁵. Így történt, hogy egyre inkább megvalósulhattak javaslatunk.

Nem láttam, dehát hogyan is láthattam volna a színpalak mögé! Pedig lett volna honnan informálódjak. A Dél-pesti Vendéglátó Vállalat igazgatója, *Boross Péter* ekkortájt kereste meg *Makovecz Imrét*, hogy a működési területén lévő *kispesti Wekerle-telep* Petőfi terére Kós Károly szobrot kerítsen. *Makovecz Péterfy László* szobrászművészt ajánlotta, akitől *Boross* cége meg is rendelte azt az egész alakos szobrot, amit aztán *Pozsgay Imre* avatott, és még ma is az immár róla elnevezett tér közepén áll. A szoboravatás jól illeszkedett a nyolcvanas évek végének hangulatába, és lendülete két szervezetet is életre segített: a néhány esztendeig aktív *Kós Károly Céhet*⁴⁶, amelynek elnöke lettem, és az *Országépítő Alapítványt*⁴⁷, amelynek e sorok írásakor is még kurátora vagyok. De kurátor volt itt többek között egy múzeumigazgató, *Antall József* és egy műfordító, *Göncz Árpád* az ötletgazda *Boross Péter*, a szobor állítását szervező *Makovecz Imre*, a szobrász *Péterfy László* és mások mellett. Lett volna tehát honnan megtudnom valamit, hiszen közülük sokakat magas pozícióhoz juttatott később a történelem. Akkor azonban még ők sem tudtak semmi pontosat a várható (később

kiderült, hogy mennyire *közeli*) jövőről, így én sem tudhattam többet náluk.

(Utólag elgondolkodtam, hogy vajon mi tartott engem ezekben a sorsfordító időkben a kaptafánál, vagyis a népművelésből közösségfejlesztésé varázssolt szakmámban akkor, amikor oly sokan a politika felé sodródtak, és különböző főhivatalokban kezdték megvalósítani korábbi álmait? Igazából nem tudom. Vélhetően nem vonzott a különféle, nem egyszer galád indulatoknak kiszolgáltatott politikusi pálya, de az is lehet, hogy féltettem önállóságomat, és a véleményalkotás szabadságát, melyet akkor már magaménak mondhattam. Valószínű, hogy taszított a kiszolgáltatottság a kiszámíthatatlan viszonyoknak. Az azóta történt eseményeket szemlélve úgy látom, hogy okkal féltem mindettől. Most, miután mindez már aktualitását veszítette sem bánom, hogy szakmámban maradtam, bár be kell valljam, azt hittem, hogy a jövő kedvezőbb lehetőségeket tartogat számunkra. Mert egyidejűleg persze meg voltam győződve arról, hogy munkáinkat nemcsak folytathatjuk, hanem ki is teljesíthetjük, s hogy éppen ez által tudjuk majd leginkább szolgálni a megújult hazát.

Ezekből a sodró lendületű időkből csak egy emléket idézek fel annak bizonyítására, hogy akkortájt mennyire egymásra épült, mennyire egymást erősítette mindenféle cselekedet. Valószínűleg éppen a kispesti szoborállítás, a Kós Károly Céh Wekerle-telepi helyiségeinek kialakításával kapcsolatos beszélgetések készítettek a kerületi iparosokat és vezetőjüket, Varga László rádió-és tévészerelőt arra, hogy végre ismét a maguk kezébe vegyék saját ügyeiket. Kispesten viszonylag hamar ipartestület alakult a még létező állami szervezet alternatívájaként – megjegyzem, hogy amikor egy vidéki népművelői továbbképzésen a közállapotok jellemzéséül ezt elmeséltem, a jelenlévő téglák⁴⁸ már jelentették is izgatásnak minősülő beszédemet, amely bejelentés után néhány nap alatt bejárta a maga útját, s főnököm harmadnap hívatott is (bár csak legyintett az egésze).

1989. március 15-ének köszöntésére egészen speciális ünnepséget eszelt ki Laci barátom: az ünnep előestéjére társas vacsorát hirdetett minden iparos, helyi politikus és civil szervezet számára, akik mindegyikétől ünnepi beszédet kért. A Kós Károly Céh nevében magam is mondtam egy többszörösösen összetett mondatot, és Makovecz Imre is elmondta tömondatokban a magáét. Próbálta ugyan, de nem tudta elvenni szava-

ink élet a még hivatalban lévő kerületi párttitkár, de már senki sem figyelt érveire. A beszédekkel – ellenbeszédekkel eltöltött kora éjszakai órák után, az éjjeli ünnepélyes gongütéseket követően Laci emelkedett hangon bejelentette: immár ezerkilencszáznolcvankilenc március tizenötödike van. A nap fordulatot nem, de szerte a fővárosban tüntetéseket, beszédeket és ellenbeszédeket hozott, amelyek mindegyike egy-egy ütés volt a szovjet birodalom hazugságból körénk rakott falára).

Barátaim és kollegáim nevében nem nyilatkozhatom, így csak a magam nevében mondom el, hogy voltak félelmeim is azzal kapcsolatban, hogy *a társadalom és a közélet sokasodó hajszálrepedései* még esetleg betapaszthatók. Élénken élt emlékezetemben '56 novemberre, amikor gyerekként tapasztaltam meg az eszement bosszúállást, és emlékeztem '68 augusztusára, amikor a népművelő oktatók és kutatók debreceni konferenciájának résztvevőjeként hallgattam a zsebrádión, hogy a nevünkben éppen milyen intézkedésekre kerül sor. Nem gondoltam, hogy hasonló dolog esetleg bekövetkezhet, dehogya, arra azonban igen, hogy ki kell használnunk az érzékelhető engedékenységet és addig kell *előrenyomulnunk, meglévő hadállásainkat megerősítenünk*, amíg erre megvan a lehetőségünk.

Szerintem tehát egyfajta „előrenyomulás” eredménye volt a *Közösségfejlesztők Egyesületének* dombóvári megalakítása⁴⁹. Ugyanebből az „előrenyomulásból” fakadt az a (most már látom, hogy idő előtti) *szabadművelődési gondolat* is, melynek az alábbiakban történő ismertetésével le is zárható a most felidézett kezdeti időszak. Lezárható, hiszen rendelkezésünkre állt már mindazon fegyvertár (avagy legyen szerényebb: mindazon *tapasztalat*), amellyel az új időknek neki lehetett vágunk.

Emlékezetemben Varga Tamásék lakásához kötődik az a hosszú beszélgetés, amelynek során azon gondolkoztunk, hogy mi is legyen majd a következő lépésünk. Az nem volt kétséges számunkra, hogy a társadalmi életben, és különösen *a helyi közéletben történő önálló állampolgári (civil) cselekvést* kell szorgalmaznunk és támogatnunk, de hogyan és miképpen?

Szó szót követett. Hajlottunk a társaságunkban lévő művelődéstörténész, Kovalcsik József javaslatára, aki szerint még nevében is új kell le-

gyen ez az előttünk álló szakmai jövő. Nevezzük „szabadművelődési-nek” – mondta – részben a vélhetően elmúlótól való megkülönböztetés, részben viszont az azt megelőző időkhöz történő kapcsolódás miatt. Egy olyan dolgozat írására is vállalkozott, amely az 1945-ben felvirágozott, de már 1948-ban lefejezett mozgalom máig élő elemeit gyűjtené össze szakmánk számára, és egyidejűleg igazolná és magyarázná a várható változások szükségességét – már csak azért is, hogy ezt a szakmát, és a művelődési otthonok világát megújítva átmenthessük egy jobbnak remélt jövőbe⁵⁰. Mi pedig különféle szakmai eszmecserék, a tervezett szöveg tartalmához igazodó társadalmi kezdeményezések megszervezésének szükségességét körvonalaztuk.

A kezdeményezések közül én a *közéleti-kulturális aktivitásukat valamilyen szervezett formában megvalósítók képviselőiből* alakítandó helyi „szabadművelődési tanácsok” megszervezésével próbálkoztam. Már volt a birtokomban némi információ az önkormányzati törvény előzetes koncepcióiról. Ebből, korábbi franciaországi benyomásaimból és saját, bizonyára utopisztikusnak is mondható elképzeléseimből kidolgoztam egy elvi konstrukciót ezekkel az új szervezetekkel kapcsolatban.

Nem bonyolult dologról volt szó, pusztán *helycseréről*.

Eleddig ugyanis a helyi kulturális élet irányítását és finanszírozását az e célból (is) alkalmazott hivatalnokok végezték. Gyanítottam, hogy nem minden évben külön megfontolás, hanem a korábban kialakult gyakorlat, és az előző évi támogatás alapján. Úgy véltem, hogy ezt meg kell változtatni: *azt kell ezután patronálni, aki dolgozik*, aki teljesít. Megfogalmaztam azt is, hogy nem az intézményt, nem az adott művelődési otthont kell dotálni csak azért, mert a műkedvelő csoportok zöme ott működik, illetőleg nem csak azt a szerveződést kell támogatni, amely a művelődési intézmény keretein belül működik, hanem működési helyétől, fenntartójától teljesen függetlenül *mindenkit*, aki bárhol bármi érdemlegeset csinál. Még akkor is, ha se fenntartója, se működtetője nincs.

(Egyidejűleg ugyanis feltárást végeztünk Pécsen a még javában létező Tanács művelődésügyi osztályára került régi barátunk, Mezei József⁵¹ felkérésére a városban fellelhető kulturális tevékenységi formákról, szervezetekről. Az adatok több mint tíz év múltán érdektelenek, de arra például jól emlékszem, hogy a városban sok kórus működött. Né-

bányuk ismert volt, hiszen művelődési otthonok vagy rokon intézmények működtették azokat. Néhányuk azonban nem szerepelt sem a statisztikákban, sem a támogatásra jogosultak listáján. Ettől persze még léteztek. Lakásokon próbáltak, hétvégenként jártak össze. Környékbeli fellépéseket vállaltak a maguk örömeire. Hazai és külföldi kórusversenyt is nyertek itt-ott, abová önmaguk szórakozására és saját pénzükből utaztak el.

Érdekes. Voltak tehát olyan éneklő emberek, akiknek szórakozását fizette a város, és voltak olyanok, akikét nem. Voltak, akik önmaguk szórakozására csinálhattak valahol valamit, és esetleg még próbapénzt, költségtérítést is kaptak. És voltak, akik ugyanazt csinálták, mégsem kaptak semmit. És persze voltak olyanok is, akik egészen mást, de a maguk számára hasznosat és fontosat csináltak, és azt senki sem támogatta senki.

Miért volt ez így? Milyen koncepció volt emögött? Vajon mikor és ki döntötte el, hogy számára az egyik szervezet, mondjuk az egyik kórus olyan érték, hogy annak minden részletét: a karnagyot, a kottákat, a zongorakísérőt, a fűtött és világított próbatermet, a kosztümöket és a mosatást, de még a külföldi fesztiválon való részvételt is finanszírozza, de egy másik kórust, vagy akár egy másfajta tevékenységet, például a nyelvtanulást vagy a szabás-varrást viszont már nem? Miért értékesebb egyik a másiknál? Pedig az idegennyelv-tudás, vagy akár a szabó-varró tanfolyamon megszerezhető ismeretek is lehetnek hasznos, finanszírozandó értékek!

Ki döntötte el ezeket a dolgokat? És ha eldöntötte – mert nyilvánvaló volt, hogy valaki döntött – mivel indokolja döntését?)

Akárki is volt eddig, mostantól fogva döntse el a valamennyi érdekelt képviselőtől szerveződő Szabadművelődési Tanács⁵², mondtam erre én. A Tanács tagjai ismerhessék meg a város közéleti-kulturális tevékenységet kifejtő szervezeteinek támogatására fordítható éves keretet, és mint a tevékenységekben érdekelt aktívan művelődő önkéntesek, mint a helyi közéletben önkéntes tevékenységet vállalók közös képviselői döntsék el maguk, ki mennyit kapjon a rendelkezésre álló összegből. Helyi ízlés és akarat szerint osszák el vagy pályáztassák tehát az erre fordítható városi pénzt valamennyi tevékenység támogatására. Még ez is jobb, mint az előző évben odaadott összeg ismétlődő átutalása azoknak, akik már valahogy bekerültek a pikszisbe. A város képviselő-

testülete ettől még dönthet bizonyos juttatásbeli előnyökről olyan tevékenységek kapcsán, amelyeket (mint például a népitánc vagy a nyelvtanfolyam) kiemelkedő mértékben, ilyen-olyan megfontolásból támogatni akar. Mert ha ezt teszi, nyilván indokolni is tudja, hogy miért. A keretösszegeből tartalék is képezhető azon szervezetek támogatására, amelyek még nem ismertek, vagy akik menet közben fogalmazták meg koncepciójukat. Sőt: az eladdig ismeretlen szervezetek, csoportok bátorítására is fordítható lehetne egy kevés a fennmaradó összegből.

További részletekbe is belementem, javasolván például, hogy bizonyos tevékenységek egyáltalán ne kapjanak előre támogatást, de köthessenek szerződést a várossal, amelyben is saccolják meg, hogy működésük mibe kerül. Tegyenek el minden számlát kiadásaik igazolására, és tegyék a dolgukat. Ha még az év végén is léteznek, végelszámoláskor kiadásaik bizonyos hányadát kapják vissza a várostól. Olyan arányban, amennyit a Tanács előre meghatározott számukra annak figyelembevételével, hogy működésük mennyire fontos.

Helycserét javasoltam tehát a szabadművelődési tanácsok megalakításával: az *akkori döntéshozók helyére kerüljenek azok, akik valóban kifejtik az adott tevékenységet!* Nem csodálom, hogy sokaknak nem tetszett a javaslatom. Megjegyzem: nem is az ő érdekeiket figyelembe véve fogalmaztam. (Mint később kiderült, okkal számítottam a népművelő *ellenállásra*, hiszen a javaslat sikerre vitele átalakíthatta volna munkájuk feltételeit és körülményeit. Bizonyosan lettek volna olyanok, akiknek pozíciója is megváltozott volna.)

Biztosan ezért gondoltam úgy, hogy nem elegendő a magam ismeretségi körében, avagy kizárólag a szakmai körökben népszerűsíteni ezt az eljárást. Az átmenet éveiben kialakult szokásoknak megfelelően tehát *felhívást intéztünk* a helyben cselekedni akarókhoz. Cselekvésünk szabadságát biztosítandó, egyidejűleg minden hivatalosságot kerülendő az imént emlegetett Kós Károly Céh tette közzé a helyi szabadművelődési tanácsok alakítását szorgalmazó felhívást; és hogy nyomatékot adjunk a dolognak, az érdeklődőket konferenciára hívtuk⁵³.

Révfülpön béreltünk az összejevetel számára egy épületet és konferenciatermet. Ezen a településen jelentette be a fordulat évében az akkori minisztérium az 1945-től éppen csak eddig tartott „szabadművelődési” időszak végét⁵⁴. Úgy gondoltuk, hogy *az emberek és a közösség fe-*

léforduló szakmánk történetét éppen ezen a helyen kell újrakezdenünk. A találkozó szimbólum értékű helyszínének megválasztását azzal is tetéztük, hogy meghívtuk *az akkori idők még élő tanúit*. Életkorukat meghazudtoló hangos lelkendezés közepette érkeztek közénk, és ifjú éveik tettekészségéről tanúskodó történeteik az érdeklődőket azonnali cselekvésre buzdították⁵⁵.

Pécsett és még néhány településen alakultak meg a szabadművelődési tanácsok, majd fél-másfél éves működés után szűntek meg a legújabb kor első szabad választását követő időkben, tehát a '90-es évek elején. Az akkori képviselő-testületekbe választottak közül többen jogai csorbításaként értelmezték ezeknek a működését. Olyan szervezetnek tekintették tehát a szabadművelődési tanácsokat, amely illetéktele nélkül belekotyoghat a meg- és kiválasztott „nagyk” dolgába.

Naivitásomat bizonyítja, hogy (az önkormányzati törvény előzetes koncepcióit és vitáit bizonyára nem kellő figyelemmel olvasva) úgy hittem, hogy *az önmagát kormányzó társadalom* kora érkezik majd el, és nem a pártok háta mögé bújó egyéni- vagy csoportérdek helyi képviseletének időszaka⁵⁶. A törvénytervezet azon passzusai bátorítottak erre a gondolatra, amelyek lehetővé tették volna a laikusok (értsd: a polgárok, a képviselőségre nem is pályázók) részvételével történő bizottság-alakítást. És azok, amelyek az ilyen, tehát az érdekelt laikusokból álló bizottságoknak meglehetősen széles jogkört biztosítottak volna. Joggal reméltem, hogy ezek működésével valóban az az idő érkezik majd el, amikor *az érintettek döntenek a dolgokról*, akikről feltételezhető, hogy *értenek hozzá*. Akik *személyes tapasztalattal rendelkeznek*. A helyi művelődésben, a szabadidő-szervezésben, a köz érdekében kifejtett tevékenységekben nyilván az azt végző kertbarátok, nagycsaládosok, város-és faluvédők, ifjúságsegítők stb. a tájékozottak, ki más tehát, mint ők lehetnének az őket érintő ügyek, mint például az infrastruktúra-fejlesztés, a pénzügyi támogatás és egyebek logikus és természetes eldöntői?

Az önkormányzati törvénynek a közösségi szintű együttműködés létrejöttét szorgalmazó passzusai aztán elsikkadtak, illetőleg kellőképpen eljelentéktelenedtek. Ma is lehet laikus tagja a testületnek, tudom, de inkább mint meghívott intézményvezetők vannak jelen. Micsoda különbség⁵⁷!

(Mellékesen megemlítem, hogy én magam is részese voltam egy Szabadművelődési Tanács-formációnak Budapest egyik peremkerületében. A többiekhez képest viszonylag későn, '90 januárjában merült fel megalakításának ötlete. Egy helybéli népművelő hívott, hogy a szerveződés célját és szándékát mint helyi lakos mondjam el az egyházak és az ott már megalakult pártok képviselőinek. Ennek akkora sikere volt, hogy a beszédet követően a hallgatóság önmagából előkészítő bizottságot alakított. Azért csak előkészítő bizottságot, és nem rögtön szabadművelődési tanácsot, mert a megalakításra, mint szabadkozta, „felbatalmazást kell kapjanak a pártközpontból”. Persze immár a különböző pártközpontoktól, mindegyik a magáétól. Tetszett a még szokatlan többes szám, de azért feltettem a kérdést: „egyikötöknek sem elég a magatok esze?” Engem, mint a helyi lakosság képviselőjét a csúfolódó megjegyzés ellenére maguk közé invitáltak. A meghívásra rábólintottam, és ezt tették a plébános és a tiszteletes urak is, lévén saját főnökük hozzájuk egészen közel. Így aztán mi lettünk a még létre sem jött szervezet legelső tagjai.

A rendszerváltozás időszakának radikális hónapjaiban – immár a szükséges felbatalmazások birtokában – napok múltán aláírásra került a szervezet alapító okirata. Ez mintegy a „nép nevében” helyet követelt magának a még létező Tanács közéleti-kulturális célra fordítható keretének ellenőrzésében, a rendezvények és az események szervezésében. Megelőlegeztük magunknak, helyesebben a Szabadművelődési Tanácsnak azt a jogot, hogy az a várható helyhatósági választásokat követően a kulturális- és a közélet szervezője, a pénz gazdája lesz egészen addig, míg át nem adhatja azt az általa is támogatott öntevékeny civileknek. Az által, hogy a leendő választásokon részvételüket jelző pártok mind egyike aláírta ezt, volt remény ezen tervek megvalósulására.

Ettől kezdve sokszor összejöttünk és sok mindentről beszélünk egymással. Egenjogú tagként, mindazonáltal azonban az akkor még nem rosszízű „szakértő” szerepében tetszelegve én magam szorgalmaztam is a különféle témákkal kapcsolatos megbeszéléseket. Így beszélünk a kerületi lakosokból alakuló civil szervezetek bátorításának módjáról, a már megalakultak működésének segítéséről. Szóba került a helyi művelődési otthonok jövője, esetleges társadalmiasításuk. Beszéltünk az intézményt használó csoportok egyesületté szervezéséről, és persze működésük garanciáiról. Szerettem volna (és ezzel akkor bizonyára nem voltam egye-

dül), hogy mire a helyi hatalom valamit is eldönt, addigra alapelveink tisztázva legyenek.

Debát korántsem voltam egyenjogú tag, és aztán kiderült, hogy közülünk valójában senki sem az. A pár hónappal későbbi országos választásokon nyertes párt képviselője azonnal átvette az irányítást, és úgy viselkedett, mintha erre bárki felhatalmazta volna. Korábban szelíd, okos felszólalásai és javaslati kinyilatkoztatásokká torzultak. Voltak közöttünk, akik ettől kezdve mindig egyetértettek velem, mások viszont sobasem; persze már nem a témával kapcsolatos véleményük függvényében, hanem egészen más szempontok által vezérelve. Azóta már értem ezt az akkor számomra furcsának tűnő magatartást, különösen hogy fél évre rá, az első önkormányzati választásokat követően az azon nyertes (másik párt) képviselője már nem az irányítást vette át. El sem jött.

Többszöri meghívásunkra azért mégis megérkezett. Nem értette, hogy mi az ő feladata körünkben. Emlékeztettük, hogy korábban megbeszél-tük: a választásokat követően egyeztető fórumként működik Szabadművelődési Tanácsunk egészen addig, míg át nem adhatja funkcióit a lakosságból alakult szerveződések képviselőinek. Nem emlékezett rá. Emlékeztettük, hogy az alakulás óta kidolgoztunk követendő alapelveket. Nem emlékezett rá. Emlékeztettük, hogy megegyeztünk abban is, hogy ha bárki pártja lesz a nyertes, közösen képviseljük azt, amit akkor kitaláltunk. Nem emlékezett rá. Bizonygattuk, hogy hiszen mindezt alá is írta. Mondta, hogy nem. Erre megmutattuk neki, hogy pontosan hol az ő kézjegye. Azt mondta, hogy az nem az övé.

Nem állom meg, hogy a jövőnek át ne mentsem azt a viccet, amely hasonló magatartást illusztrál. A történet szerint a szovjet, az amerikai és a nyugatnémet vezetők medvevadászatra indultak. Lőtték is egyet, és más eszköz híján vonszolni kezdték. Útközben egy kocsmára letek. Elfáradtak, megszomjaztak, ám hogy ne hagyják őrizenlül a zsákmányt, a szovjet kint maradt. A többiek bementek, leültek, pihentek és megitták a magukét. Kijöve azonban látják, hogy bár a haver a kocsmá előtt ácsorog, a medve sehol.

- Te, hát hol a medve? – kérdezték.
- Milyen medve?
- Amit közösen lőttünk.
- Mi hárman? Közösen? Medvét?

– Figyelj – kezdtek magyarázni, – az úgy volt, hogy elmentünk vadászni, igaz?

– Igaz.

– Lőttünk egy medvét, igaz?

– Igaz.

– Húztuk-vontuk, míg erre a kocsmára leltünk, igaz?

– Igaz.

– Mi bementünk, de te kint maradtál, hogy vigyázz rá, igaz?

– Igaz.

– Mi most kijöttünk, és nem látjuk a medvét.

– Milyen medvét?

Talán még el is meséltem körükben ezt az adomát, amiről azt hittem, hogy már csak az elmúló időket illusztráló tanmese lesz. Ki gondolta volna, hogy a történet egy még mindig – és még meddig?! – létező magatartást ábrázol? Olyat, amilyen egyáltalán nem való kedvemre.

Kiléptem körükből.)

Volt ennek a szándéknak még valamiféle utóélete *Püspökladányban*, ahol *dr. Farkas Dezső* akkori polgármester próbálta megreformálni városkájának művelődési és civil életét. Népművelő-feleségén és szövegeinken túl az akkor debreceni *Eszik Zoltán* és csapata segített neki ebben. Tanácsaikra a városban egy olyan testület alakult, amely a művelődési intézményeket és a művelődésre fordított pénzt saját hatáskörébe vonta, és a lehetőségekre (a megvalósítás helyére és a tevékenység fedezetére is tehát) folyamatosan ismétlődő pályázatot írt ki. Létrejöttünkkel persze megszűnt a művelődési központ korábbi szervezete, és az épületben csak egy, a támogatottakat kiszolgáló gondnok és a technikai személyzet maradt.

A pályázatokon bárki részt vehetett. Olyan helybéli is, akinek csak egy dédelgetett szabadidő- vagy társaságszervező ötlete volt, vagy olyan, aki már régóta szeretett volna valamit megcsinálni, csak éppen addig illetéktelen volt reá. Részt vehettek a pályázatban a művelődési otthon egyesületé szerveződött klubjai, szakkörei, amatőr művészeti csoportjai. Szakmai programmal pályázhattak a népművelők, a pedagógusok, az ifjúságsegítők vagy mások is, akiknek a művelődési-közéleti tevékenységek szervezése vagy fejlesztése tanult mesterségük volt.

Az újonnan létrehozott testület elbírálta és nyilvánosan indokolta döntését, majd kiutalta a pénzt. Egy idő múltán aztán újra lehetett pályázni. A támogatás tekintetében előnyt élvezett az, aki máshonnan is kerített az általa megvalósítandó tevékenység(ek)re fedezetet, és úgy emlékszem, hogy saját munkabérét is megpályázhatta az a pályázó népművelő, akinek immár nem állása, hanem vállalkozóként szakmai programja volt⁵⁸.

(Megjegyzem, hogy valami ilyesmit próbáltunk megvalósítani Kis-kunhalason Varga Tamással, ahol az ott egészen más pártból választott polgármester hasonló megújulást szorgalmazott. Az intézmények és népművelők működésének megreformálására a népművelőkkel közösen kidolgozott javaslatunk végül a művelődési otthonok alkalmazottainak ellenállásán megbukott.)

A Püspökladányban létrehozott, a szabadművelődési tanács funkcióját más úton-módon ellátó szervezet három évet élt. Ez idő alatt többszöröződött a kulturális tevékenységekre fordított összeg. Könnyebben kapott ugyanis támogatást az, aki szponzort keresett magának, és persze aki a pénzt adta, az is pontosan tudhatta, hogy adományát mire fordítják. A korábban népművelőként dolgozókhoz képest megnőtt azok száma, akik valamiféle kulturális tevékenységet kitaláltak és megvalósítottak.

Dr. Farkas Dezső még arra is ráállt, hogy (szervezésünkben) Magyarország-szerte népszerűsítse a náluk bevezetett eljárást. A népművelő szakma ellenállása miatt azonban kezdeményezésére csak néhány fanatikus reagált. A '94-es választásokat követő restauráció során azután megszüntették ezt a szervezetet, és Püspökladányban is visszaállt a művelődési intézmények által kiszerezelt hagyományos kultúraterjesztés.

KÖZBEVETÉS A MÉLTÓSÁGRÓL

Családi legendáriumunk szerint Apám valamikor a *búszas években*, még fiatalemberként villamoson utazva felállt, hogy átadja a helyét egy asszonynak. Jól nevelt volt, mert meg is szólította őt:

- Foglaljon helyet, *méltóságos* asszonyom!
- *Kegyelmes* vagyok – nyafogta vissza ő.
- Bocsánat, nem tudtam – így Apám, és *viisszaült*.

Gyermekkorom közös vacsoráin éveken át derültünk ezen a jól ismert történeten. Tetszett nekem ez a plebejus gesztus, amely nem törődött a kölyökfejjel általam (is) sutának érzékelt rangkórsággal. Emlékszem, hogyha a történet elhangzott, Anyám (polgárosodó iparos leányaként) kicsit rosszállóan csóválta a fejét, és ettől persze azt is éreztem, hogy ő ebben a helyzetben nem így viselkedett volna. A történet annyira nagy hatással volt rám, hogy a „méltóság” a „kegyelmessel”, a „méltóság” a „kegyelemmel” összemosódott bennem, és csak sokára tudtam őket szétválasztani.

A „méltóság” szó igazi értelmét Makovecz Imrétől kaptam ajándékba. Persze hallottam még valamikor gyermekkorom hirtelen jött végén, ‘56 októberében néhány napig hol erre, hol arra, de leginkább az emberekre, az általuk akkor teremtett helyzetre és akkori magatartásukra vonatkozólag emlegetni, ám a novemberi csatazaj a *méltóságot* is a romok alá temette. Az azt követő évtizedekben egészen más szavak jöttek divatba. Mire felnőttem, és szakmát találtam, és végül a véletlenek az Intézetbe sodortak, én magam is csak az *információk teljességéről*, a *lehetőségek szabadságáról*, az *emberek közötti együttműködés* szükségességéről beszéltem akkor, amikor a népművelés ‘70-es évek végétől számított útkeresése közben a művelődési otthonok tevékenységének reformjával foglalkoztam.

Mígnem Makovecz szájából újra hallottam ezt a szót.

Szép őszi délután volt, s valahol Zalaszentlászló fölött a szőlőhegyen, egy pince előtt üldögéltünk. Ő már kiteregezte az új faluház vázlatát, és a község vezetőivel ismertette rajzait. Látszott, hogy terveiben egybeépült a szatócsboltból lett kultúrház a mellette-mögötte a hatvanas évek végén épített lapostetős bolttal, és miközben rajzain mindegyik meglé-

vő épület magas tetőt kapott, a közöttük lévő rendetlen, szemetes, göngyöleggel teli udvar fölé ugyancsak tetőt tervezett.

Tetőt, de mekkorát! Az udvar beépítésével a két meglévő épület között kialakuló nagyterem szinte az égig ért. Hatalmas légtérben ágas-fák voltak. Oldalában kávézó, és a nézőtérnek, küzdőtérnek vagy bármi másnak alkalmas padozat ehhez képest kicsit süllyesztett. A terem belseje így még hatalmasabbnak látszott.

Zalaszentlászlóra Varga Tamás közreműködésével korábban már készült egy új kultúrotthon-terv, és persze az sem volt akármilyen. *Török Ferenc* által tervezett alaprajzában a legkülönbélebb méretű helyiségeket lehetett (volna) pillanatok alatt kialakítani azon szakmai megfontolás alapján, hogy mindig a megfelelő méretű helyiségben üljenek és dolgozzanak azok, akik valamit együtt akarnak csinálni. Az ekkor tervezett épületet az átlagon felüli gépesítettség tette volna kiemelkedően korszerűvé, és bár sokaknak tetszett a szándék és a „modern” épület, nem volt pénzük megépíteni azt. Ezért került sor néhány év múltán a Makovecz tervezte alternatívára, amelyet ő hangsúlyozottan helyi anyagok felhasználásával, a helybeliek által jól ismert, és saját házaik építésénél is alkalmazott egyszerű és hétköznapi technológia felhasználásával tervezett. Úgy tehát, hogy minél olcsóbban és minél több önkéntes (akkor úgy mondtuk, „társadalmi”) munkából meg lehessen az épületet megépíteni.

(Mellékesen megjegyzem, hogy a '70-es évek végén a Népművelési Intézet lehetőséget kapott arra, hogy európai szakértői konferenciát rendezzen a művelődésiotthon-építésről, amit mi „Az aktív közösségi művelődés terei”, ma már kicsit mesterkélten hangzó címen hirdettünk és szerveztünk meg. Ide jöttek – többek között – azok a hollandok, akik Dronten városka akkor új művelődési intézményét ismertették velünk.

Nem tagadom, hogy előadásuktól még az állam is leesett. A kívülről leginkább ipari épületnek tűnő, üvegborítású közösségi építmény fényképekről és diaképekről megismert belseje és a tevékenységszervezés módja lenyűgözött. Benne működött a városi piac a kora reggeli órákban, aztán összehajtogatták az azt szolgáló asztalokat, és jöttek a kis takarítógépek, melyek eltüntették a nyomokat és a szagokat. Dél előtt már átadták a terepet az iskolások, a ráérő felnőttek, a nyugdíjasok különféle csoportjainak, akik aztán éjszakába nyúlóan használták azt társasági életük helyszíneként tanfolyamokra, bármiféle teremsportra, műkedvelő

csoportjaik működtetésére, mozizásra, koncertekre, színjátszó vagy más előadások megtekintésére. Egyik galériáján kávézó volt, a másikon étterem. Valamiféle folyóirat-olvasó, kézikönyvtár is volt az épületben. Egy betonkaréjjal körülkerített részén színpad és nézőtér. Mindez egy légtérben, mobil, változtatható méretű szobákkal, termekkel és műhelyekkel üvegből, nyers betonból, színesen. Rengeteg lámpa, fény. És minden tele volt ügyes gépekkel, és kicsi motorok emelték, húzták a falakat fel-le úgy, ahogy éppen szükséges volt. Ha kevesen voltak, összébb húzták, ha többen jöttek el, tágították a falakat. Hogy áthallatszott a zsongás, néha egy-egy hangosabb szó, hogy sehol sem volt áhítatos csend? Debát miért is lenne? – kérdezték. Hiszen így még a mások tevékenységébe történő bekapcsolódás is könnyebb!

Nem állítom, hogy az első zalaszentlászlói terv Dronten példáján épült volna, ám bizonyos, hogy a levegőben benne volt mindaz a praktikum, amely odakinn már megvalósulhatott, és amely – a tervek szintjén – végül itt is elkészült. Azt pedig végképp nem állíthatom, hogy ami végül Makovecz terveiből Zalaszentlászlón megvalósult, az Dronten rokona lenne, bár ami a falak között zajló tevékenységek nyilvánosságát illeti, van közöttük hasonlóság.)

Kiterítette tehát a mérnök úr azon a bizonyos zalaszentlászlói délutánon vázlatait, és mielőtt bárki bármit mondott volna, beszélni kezdett. Nem a tervről, nem az át- és hozzáépítésekről magyarázott, dehogy. Nem arról szólt, hogy mi mennyibe kerül majd, és arról sem, hogy miképpen lehet erre engedélyt szerezni. Nem érintette, hogy majd az ÁFÉSZ mit szól, ha lapostetős boltjára kalap kerül, vagy hogy vajon kik is alszanak majd az így kialakuló tetőtér szálláshelyein. Nem részletezte azt sem, hogy milyen új működési koncepciót kíván a hatalmas légtérű és mindennel egybenyitott nagyterem, amelynek sem előcsarnoka, sem szélfogója nincs, hiszen aki majd belép, közvetlenül az épület közepébe jut.

„Éppen az a fontos, hogy oda jusson” – magyarázta. „A másokkal való együttlét rangját kell megteremtteni, és azt, hogy ha valaki majd belép, emelkedett, ünnepélyes hangulatba kerüljön. *Méltóságot kell adni* annak, aki ráérő idejét e helyütt szándékozik eltölteni másokkal együtt, éppen akkor és itt. Nem kicsi szobákba, folyosók végére vagy sufniba kell zárnai, nem bizonytalan működésű és ide-oda mozgó falakkal kell

körülvenni, hiszen amúgy is bizonytalan mindegyikünk mindennapi megélhetése. Jól belátható térbe kell keríteni azt, aki munkája végeztével a többiek közé érkezik. Emelhesse fejét magasra és ülhessen kényelmesen. Így igya kávéját vagy borát, így olvassa újságját. Láthassa mindazt, ami körülötte történik. Csak úgy lehet részese mindennek, ha be- és átlát mindent, és ha megérti és elhiszi, hogy itt nem lepheti meg senki és semmi. Ahol csak az szól hozzá, mert csak annak illik szólnia, akivel ő is szeretne szót váltani. Ahol nem lehet hátulról megtámadni, oldalról megböknöni. Ahol tehát illik békében hagyni a másikat, hiszen más is ezt a békét kívánja.”

És folytatta: „A művelődésnek, az együttlétnek, a társas életnek, a kialakuló, a gyámolítandó közösségeknek olyan épületet kell emelni, amely mindegyiküket kiemeli a hétköznapokból. Amely a majd elhangzó, és bizonyára fontos szavaknak, az itt közösen végzett, és bizonyára minden résztvevő számára fontos tevékenységeknek *méltó* keretet ad. Olyan keretet, ahol nem lehet akárhogyan viselkedni. Amelyik önmagában is reguláz, és bátorít és *méltóságot* ad, hiszen méltóságot sugároz.”

Megrendülten hallgattam a most sajnos csak hozzátvetőlegesen idézett, és eredetileg bizonyosan emelkedettebb stílusban fogalmazott mondatokat. Rájöttem, hogy igaza van. Mi másra való a helyben elérhető információ, a helyben megteremtendő lehetőségek és a helybéliek közötti együttműködés, ha nem azért, hogy az emberek méltó módon éljék meg, éljék le életüket? Mi másért ez az egész népművelés, közművelődés, de mi másért lenne a művelődés is, ha nem azért, hogy az ember meglegegedetten, örömteli módon, kellemesen, jól és boldogan, nyugodtan, harmonikusan és kiegyensúlyozottan, egyidejűleg *méltó módon és méltósággal* élje meg azt a néhány évtizedet, ameddig itt e földön vendégségben jár?

Mindenféle elméletek keringtek akkoriban, amelyek egyike a „*permanens*”, a *folyamatos művelődés* szükségességéről, másika a *hétköznap* kultúra fontosságáról szolt, és persze élt az elmélet a „*szocialista embertípusról*”, amely utóbbit mindenki úgy értelmezte és magyarázta, ahogyan akarta. Értelmezték és magyarázták is, hiszen szakmánk megjelenését (a hetvenes évek második felében, a nyolcvanasok elején) változtatták „népművelésről” „közművelődésre”, és ez olyan magyarázandó-értelmezendő reformnak tűnt akkoriban, amiről bőven folyhatott és

folyt is a szó. Szóba került a tevékenység módszertanától a tevékenység értelméig minden szinten szinte minden, csak éppen az emberi méltóságról felejtkeztünk el mindannyian. Megjegyzem: én is.

Nem csoda. *Nem méltó* körülmények között és *nem méltósággal* élünk.

Hogy barátaim s kollégáim hogy vannak ezzel, nem tudom, mert soha nem beszélünk erről, de nekem azóta a *méltóságkeresés és a méltóságteremtés* lett a szakmám, mégha eleddig ezt nem is mondtam így ki, és persze névjegyemen sincs rajta. A méltóságkeresés adta értelmét a balatonszabadi Boda János óhajának, a jelöletlen halottak megjelölésének, a helybéliek egyesületbe szervezésének, egyesületük önállósága megteremtésének vagy bármi más módon történő bátorításának, a működő kisiskola megtartásának. Ez indokolta a csomaiak, a várongiak érdekében végzett helyi fejlesztőmunkát, és abbéli igyekezetünket is, hogy városi polgárhoz méltó életkörülmények alakuljanak Csengerben. Ezért kellett (volna) a kőröshegyieknek a borminőség megteremtése által keresniök boldogulásukat. Ezért állítottam a szabadművelődési tanácsokat szorgalmazandó, hogy aki művelődik, az irányítsa és finanszírozza is önmagát. Ezért gondoltam, hogy a művelődési otthon fontos és szükséges intézmény, hiszen remélt átalakítása által a helybéliek méltóságának teremtésére egy egész hadsereg állt volna rendelkezésre.

Hogy a valódi méltósághoz – most már látszik – még a *szabadság* sem elegendő, s hogy a rendszerváltás utáni időszak nem *egyenlőséget* hozott, a *testvériségről* nem beszélve? Lehet. Nem hiszem, hogy csak az én, vagy csak a mi feladatunk lenne a méltóság megteremtése. De a miénk *is*. Gyanítom, hogy ez a szerencsés körülményeken túl sokak összjátékából és sokunk teljesítményéből adódhat csak, és bizonyos, hogy az általunk óhajtott mértékben és minőségben csak sokára. Úgy gondolom, hogy aki teheti, tegyen érte. Magam is próbáltam, és míg élek, tenni fogok.

UTOLJÁRA A MŰVELŐDÉSI OTTHONRÓL

A művelődési otthonokról *mindent tudok*. Ez nem csoda, hiszen 1966-tól *Pécsett* a városi művelődési ház munkatársaként, majd 1968-tól *Budapest VIII. kerületében* minden-igazgatóként művelődési otthonban dolgoztam. Próbáltam tehát a nagyobb művelődési otthont, és hosszan csináltam egyedül, telephelyes (a kerület különböző pontjain lévő bérleményekbe telepített) rendszert működtetve. Józsefváros esetében még az is fölmerült, hogy új épülethez jutok, hiszen éppen ottlétem idején tervezték a *Golgota térre*, a Ganz-MÁVAG neves Művelődési Központjának közvetlen szomszédságába azt a „hagyományosan idevalósi” épületet (egy üvegpiramist) amire aztán szerencsére nem lett pénz. Volt tehát gyakorlatom elég, amire 1975-ben az Intézet *művelődésiotthon-osztályának vezetője* lettem. Ettől kezdve százsámra jártuk az intézményeket, és számtalan népművelővel vitattuk meg intézménye s egyben közös szakmánk sorsát. A látogatások és beszélgetések tapasztalataiból fakadt *a művelődési otthonok tevékenységének megújítását szorgalmazó* kezdeményezésünk is.

Egy évtized múltán már történtek próbálkozásaink arra, hogy a hivatalból végzendő munkánkat és hivatali egységünk nevét is hozzáigazítsuk a művelődési otthon mint intézmény keretein túllépett szemléletünkhöz és a település egészét figyelembe vevő gyakorlatunkhoz, s hogy így „*közösségfejlesztési*” vagy egyszerűen „*fejlesztési*” osztálynak nevezvén magunkat, csak az e szavak által kifejezett tennivalókkal foglalkozhassunk. Erre azonban sokat kellett várunk, hiszen a feladat- és névváltoztatás csak 1992-ben, *igazgatóhelyettesé történő kinevezésemmel* sikerült.

Az első bekezdés esetleg szerénytelennek ható első mondatát persze többes számba is tehetném oly módon, hogy bizony, *mi mindannyian* mindent tudunk a művelődési otthonokról. Az intézeti kollégákon kívül beleértem ebbe a többes számba *az intézményi tevékenységújítás során megismert barátaimat* is. Ők szerte Magyarországon népművelőként dolgozva cselekvő részesei voltak a művelődési otthon tevékenységi köre megváltoztatásának, és jelesül hozzájárultak az intézmény hagyományos kultúrárt terjesztő gyakorlatának *a mindennapi kultúra témaköreivel történő bővítéséhez, és az intézmény helyi társadalmat fejlesztő munkájá-*

nak kidolgozásához. Az általuk szervezett művelődési otthoni gyakorlat megreformálásának lehetőségéről és módjáról, az intézménynek a hivatallal és a civilekkel kapcsolatos viszonyáról, az emberek megszólításáról és aktivizálásáról, a közös érdeklődésnek vagy érdekeknek megfelelően szervezett egyesületekről mindennapos tapasztalattal bírtak. Ha valakik, akkor tehát *ők* még nálam is többet tudnak a művelődési otthonokról. Minderről sokat leírtam⁵⁹ (leírtunk) már, az ez iránt érdeklődők részére irodalomjegyzéket készítettem.

(Eszembe jut a '80-as évek csehországi útjainak egyike, amikor még – intézeti? népművelőegyesületi? már nem is emlékszem, milyen szervezésben – formálisan kultúrotthon-nézőben, valójában a magyar emlékek nyomában jártunk. Firon András újságíró, útikönyv-szerző volt úti-marsallunk, aki nemcsak gyönyörű szép városokba, romantikus sörfőzdékbe, a cseh rég- és közelmúltba kalauzolt el bennünket, hanem tolmácsunk is volt, s akinek kapcsolatai révén nemcsak a népművelőkhez, hanem hajdani partizánokhoz, iparosokhoz, múzeumok raktárába, egyetemi tanszékekre, polgármesterekhez is eljutottunk. Útjaink során mindig megkoszorúztuk a Zlata Koruna-beli második világháborús magyar katonasírokat, és mindig útba ejtettük Tyn nad Vlatavout, amely városkát magyar csapatok szabadították meg a németektől '44 karácsonyán, és tartották azt békében '45 május nyolcadikáig. Mint felszabadítók még masíroztak az oroszokkal együtt az első Győzelem napján, majd bevonultak őket, és irány Szibéria! És persze nem vagyok képes megállni, hogy ne idézzem azt a feliratot, amelyet az ottani vakok intézetének homlokzatára feszített piros drapériáról olvasott valamelyik út során hüledezve és kacagva András, miszerint „Éljenek az élenjáró szovjet vakok!” Az ilyen élményeket a cseh ellenállás és a cseh lélek alapos értelmezése és kibeszélése követte, az utakat pedig számonkérő telefon a rendőrség részéről.

A cseh magatartást jól illusztrálja az a történet, amely az egyik elegáns prágai kultúrház-látogatásunk során esett meg velünk. Már végigkalauzolt bennünket intézményén az igazgató, Füvecske úr – hogy élcelődésre lehetőséget adó valódi neve helyett András fordításában emlegetsem őt – amikor Balipap Feri az ezt követő tájékoztatón megkérdezte:

– Igazgató úr, mi már egy hete járjuk Csehszlovákiát, és mindenütt emberek tömegeivel találkozunk: a piacon, az utcán, a vendéglőkben, a sörfőzdeknél, mitől van tehát, hogy a művelődési otthonokban sehol egy lélek sincs?

Firon András lefordította, és fordította a választ is:

– A Csehszlovák Szocialista Köztársaság közművelődéséről szóló rendelete alapján az intézményeknek a szocialista kultúra, a szocialista embertípus... – és mondta a habla szöveget tíz percen át.

– Értem – mondta ezt követően Feri – ezt értem. Ilyen rendelet vagy hasonlónálunk is van. De engem az érdekel, hogy talán éppen ezért, vagy ettől teljesen függetlenül hol és mivel foglalkoznak azok az emberek, akikből mindenütt olyan sok van, csak éppen a művelődési házakban láttunk keveset?

Firon lefordította, és ismét fordította a választ is:

– A Csehszlovák Szocialista Köztársaság közművelődéséről szóló rendelete szerint különös figyelmet fordítunk... – és újból tíz percnyi sóder következett.

Feri lemondóan legyintett, de Vattay Diniben fölbuzgott a vér, és kezei perccel megkérdezték:

– Mondja, hol vannak a kultúrházakból az emberek?

Firon lefordította, Füvecske úr megint mellébeszélte, és végül Dini „ez hülye!” felkiáltással nem faszírozta tovább a dolgot.

De kifelé menet a lépcsőházban Füvecske úr karonfogta Ferit és Dinit, és András segítségével az alábbiakat mondta nekik:

– Értem, hogy mit kérdeztek. Ha majd elhívunk magukhoz Magyarországra, és ha majd maguknál lakom pár napot, és sétafikálunk sokat, és ha majd én is meghívom magukat hozzánk, és ha majd a családjaink is megismerik egymást úgy, hogy mi maguknál és maguk nálunk vannak egy-egy hétig; no ezt követően majd kísértálunk az erdőbe. Felmegyünk az ösvényen a hegytetőre, és miután alaposan körülnéztünk, besétálunk a fák közé. Majd akkor válaszolok.

Az igazság kedvéért azonban el kell mondjam, hogy ha sok mindent nem is, de tánciskolába járó fiatalokat sokat láttunk. Szépen felöltözött kislányok és kislányok tanulták teljes természetességgel a táncokat. Szólt a zongora, és csattogott az ütemet erősítő fakalapács; anyukák ültek körben szelíd mosollyal, és nekem eszembe jutott az ötvenes évek vé-

gén ellógott – és szégyellt! – sok tánc- és illemtanóra, meg az azóta is meglévő két ballábam, és sajnáltam, hogy a polgári kultúra e megnyilvánulása eltűnt életünkől, és ekkor nagyon barbárnak éreztem magam.)

Ily módon is tájékozódunk a művelődési otthon működése felől, amelyről – úgy gondolom – nemcsak mindent tudok, hanem mindent el is mondtam már. Több éve, hogy nem írtam és nem beszéltem róla, és ígérem, hogy a még számomra megadatott időben sem teszek másképp⁶⁰. Most is csak azért hozom szóba, hogy az ezzel kapcsolatos utolsó illúziómról vallomást tegyek.

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján határozott meggyőződéssem volt, hogy mint a rendszerváltozás előtt, úgy az azt követő időkben is *a társadalmi átalakulás katalizátora* lesz a művelődési otthon. Még akkor is így gondoltam ezt, ha az előbb idézett „szabadművelődési” szisztéma meghonosításával megváltozott volna az intézménynek a helyi művelődési- és közéletben korábban meglévő egyedi helyzete, tehát ha magának az intézménynek az alapterületén és a fenntartására szánt pénzen másokkal kellett volna osztoznia.

Dehát miért is ne osztozhatott volna?

Voltaképpen nevetséges, hogy miközben a szakkör- vagy klubtagok, a műkedvelők vagy a bármely más szervezett csoportban működők csinálják, amit csinálnak; van programjuk, vezetőjük, kapcsolataik, *a legjobban tehát ők tudják, mire van szükségük a működéshez*, eközben *egy köztes szervezettől függnék*. Miközben az a pénz, amelyből világítják és fűtik termeiket, fizetik szakmai vezetőjüket, az általuk használt eszközök árát vagy esetleg javítását, az nem is az intézményé. Azt ő is csak úgy kapta a település költségvetéséből. Amelyhez viszont az éppen *tőlünk* jutott, a *tőlünk elvont* adókból és járulékokból.

Mire és miért kell közbeiktatni az intézményt? Miért is nem lehet közvetlenül a cselekvő emberek csoportjainak (tehát szakköreinek, klubjainak, műkedvelő együtteseinek stb.) közvetlenül eljuttatni a támogatást? Nem a pénz közvetítésétől lesz a valami művelődési otthonná! – esetünkben az csak technikai bonyolítást, legfeljebb egy irodistát jelent. És miért is nem osztozott volna a (feltételeztem, hogy egyesületté váló) szakkörökkel, klubokkal, műkedvelő csoportokkal alapterületén? – hiszen azt semmi másért nem építették, mint *érettük*, tehát a szabad idejükben együtt lenni, és közösen művelődni akaró emberekért. Nagyter-

mében ettől még lehet a helyi kulturális élet hiányosságait pótolni (például vendéghátékok vagy egyéb műsorok megrendezésével), hiszen az azzal kapcsolatos kiadásokat amúgy is a nézők térítik belépőjegyeikkel. Ettől még, ha üres, kiadható ünnepek megrendezése, viták lebonyolítása, beszámolók, politikai gyűlés, esküvő, rendezvény vagy bármi más céljára. Mint eddig is.

Mindezek lebonyolításához nem kell túl nagy szakértelem.

Ha a művelődési otthon mint épület közös tetőt biztosít a helybéliek által létrehozott különböző szervezeteknek, ha képes helyet adni a település által igényelt rendezvényeknek, és ha az intézmény meg tudja oldani a helyi kultúra hiányosságainak pótlását, már fontossá és nélkülözhetetlenné tette magát. Mármint az épület maga. De még nem a népművelő. Csak az ő speciális szakmai munkája révén válhat ez az épület a *helyi társadalom házává*.

A művelődési otthonban dolgozó képzett népművelő a szervezői és gondnoki munkánál *többre hivatott*. Közülük sokan többre is tartották magukat, és a korábban felidézett kezdeti időszak évtizedeiben sok helyütt sokat tettek azért, hogy az emberek ne legyenek totálisan magukra utalva. Ez az intézmény mentette át a szovjet érárt megelőző idők közösségi létformáit, és ez akkor is igaz, ha ez jobbára csak a meghatározott tevékenységet végzők számára történhetett így. A már többször emlegetett, az intézmények keretein belül folyó tevékenységekre irányuló újtási kísérleteink éppen azt célozták, hogy ne csak *az elszántan művelődni akarók* számára legyen lehetséges az együttlét, hanem azok számára is, akik nem tudják, hogy mit is akarnak; számukra tehát a tevékenységek *gazdag tárházát* kell ajánlani. És azoknak is, akik nagyon is tudják, de közös cselekvésük speciális jellegénél fogva a művelődési statisztikába nem besorolható (mert például közéleti irányultságú, esetleg műemlékmentő, vagy árutermelésre szerveződő, avagy egyéb). Része volt programunknak a megélhetéshez szükséges információknak a művelődési otthon keretein belül történő biztosítása már csak azért is, mert úgy éreztük, hogy az itt kezdeti időszakként emlegetett korszak hatalmi-politikai gyakorlata éppen hogy *a lehetséges tudni- és tennivalókat zárta el az emberek elől*, hogy őket az előrelépésben megakadályozza.

A politikai fordulatig azonban mindez sub rosa, szinte csak titokban mehetett végbe. A szakma legjobbjainak ebben az időszakban szerzett

tapasztalatából kiindulva gondoltam, hogy éppenséggel a művelődési otthonokban alkalmazott népművelők felelhetnek volna meg leginkább az új, a rendszerváltó évek kihívásainak. Különösen, ha valaki erre bátorítja, és nem ettől *eltéríteni* akarja őket.

Mert feladat, az lett volna! A központi hatalom megváltozott, és ezáltal a korábbi állapotok is a településen: helyben összpontosult a közigazgatás, módosultak a tulajdonviszonyok. A korábban munkában állók egy része rövidebb-hosszabb, esetleg beláthatatlan időre munkanélkülivé váltak. Átalakultak a termelőszövetkezetek. A kárpótlással megtörtént a földek újrafelosztása, amivel jól járhattak, vagy hosszú távon akár lehetőségeiket is elveszíthették az emberek. A korábbi társadalmi viszonyok, maga a helybéli hierarchia is átrendeződött. Voltak, akik elvesztették, és voltak, akik viszont megszerezték az intézkedés lehetőségét. Egyidejűleg új, mellérendelt viszonyok alakultak ki a közösségen belül, amelyek szokatlanok voltak, és így nem tudtak mit kezdeni a helyzettel az emberek. A földhöz jutottaknak, a munkájukat csak a kényszervállalkozásban megtalálóknak, vagy éppen a munkájukat elveszítetteknek, a pályakezdőként munkát nem találóknak *információra és tudásra volt (és van ma is) szüksége*. A gazdálkodók közül a hasonló terméket vagy terményt előállítóknak talán szövetkezniük lehetne, a rokon szakmát végzők érdekeit szakmai szövetségek védhetnék. Régóta nem változott ennyi minden a polgárok környezetében tehát, amit értelmezni, amit megértetni, irányítani, de legyünk szerényebbek: amit *segíteni* kellett. Volna.

Mert mindez jobbára elmaradt. Valami általam kiismerhetetlen okból nem a jeles társadalomépítő gyakorlatot vállalták fel, hanem a kulturális hiánypótlogatást gyakorlatát őrizték meg az intézmények. Mintha semmi sem változott volna meg körülöttük, és mintha valóban csak erre lenne szükség. Voltak persze nagyhangú szakmai gyűlések a magasabb bérért, a foglalkoztatás biztonságáért. Arról azonban, hogy *mit ajánljon ez a szakma a megváltozott világtól magára hagyott embereknek*, kevesebb szó esett. És még kevesebb volt a konkrét tett.

Talán csak a bálásruha-árúsítók lettek többen.

Érthetetlen *társadalmi érzéketlensége miatt* viszont a művelődési otthon lett és lesz egyre kevesebb. Hiszen ha szükséges, ha fontos, miért is szüntetnék meg? De ha nem tudta nélkülözhetetlenné tenni magát, miért kellene megmaradjon?

(A Kemény Bertalan révén megismert Novák József, a Pogányszentpéteren szervezett II. Rákóczi Ferenc Közművelődési Egyesület elnöke még a nyolcvanas évek derekán egyesületi székház építését szorgalmazta. Miért is ne tette volna, gondoltam, ha egyszer szükségük és tehetségük egyaránt van rá. Amikor aztán az építkezés helyszínére kerültem, elszomorodtam. Egyesületi székházuk tűzfalával szorosan a kultúrház mellé épült. Nem értettem, hogy miért kellett építkezniük, hiszen a művelődési otthon is a sajátjuk.)

- Nem – mondták – az az államé.*
- Na és? Mi van akkor? – kérdeztem.*
- Abban az történik, amit azok akarnak – mondták.*
- Debát mit akarhatnak mást, mint ti?*
- Honnan tudnánk – vonogatták a vállukat.*
- És amúgy mi történik benne? – firtattam.*
- Semmi – mondták.*
- Na látjátok! – okoskodtam.*
- De bármikor történhet! – figyelmeztettek.*
- Debát mi? – hitetlenkedtem.*
- Bármi. Az nem a miénk.*

Inkább fölépítettek hát egyesületük számára egy többhelyiséges, családiház-méretű székházat saját kétkézi munkájukkal és saját pénzükből, mert hát persze ki adott volna akkor erre bármennyit is? És az építkezésben és a pénz előteremtésében részt vállalt az összes egyesületi tag, a fél falu, közöttük a szomszédos kultúrház megbízott vezetője is. Ki érti ezt? Azóta már én is.)

Életem legelső szabad választását követően a kultuszminisztériumban (ahol néhány hónapon át Kata nővérem is államtitkárkodott) Kovács Sándor hajdani intézeti kollégám és jó barátom került a szakmai főosztályvezetői székbe. Rövidesen maga mellé vette helyettesének a szabadművelődési szándékaink kapcsán még intézeti kollégaként emlegetett Kovalcsik Józsefet, így aztán minisztériumbeli főnökeimmel (életemben először és bizonyára utoljára) nem volt vitám. Sőt: a szükséges hivatali megbeszélningalókon túl sokat fecserésztünk erről-arról, és egy idő után különféle szakmai változásokról szóló terveket is szövögettünk, amelyekre majd még a maga helyén visszatérek. Folyamatos kapcsolatban voltunk tehát.

Bizonyára híre kelt ezeknek a gyakori, nem egyszer estébe nyúló beszélgetéseinknek szakmám vezéregyéniségei körében. Az erről szóló találgatásoknak, a szabad szervezkedés újdonságának, vagy éppen az egyébként soha meg nem beszélt, csak sejtethető politikai nézetkülönbségeknek köszönhetően-e, pontosan nem tudom; de érzékeltem, hogy furcsa irányt vett a művelődési otthoni szakmával fennálló viszonyom.

Furcsa irányt, vagyis *megszűnt létezni*.

Mi amúgy régen ki akartunk lépni ebből az általunk már nagyon művelődésotthonosdi-kultúraterjesztősdiből, és most végre megtehetük. A szakma többsége azonban ott maradt, és *nem jött velünk a község- és településfejlesztés* tájaira. Hogy bántam-e vagy sem elmaradásukat, nem is tudom. Először bizonyára. Amikor azonban már kigyót-békát kiabáltak rám, biztosan nem.

A művelődési otthon mint szakma *függetlenedett* tőlünk: a saját átalakulásának lehetséges variációit megfogalmazó Intézettől, valamint függetlenedett személyesen tőlünk is, akik korábban az intézményekkel foglalkoztunk. Ügyesen megteremtették azokat a szakmai egyesületeket, amelyek keretében *maguk* kezdték szervezni *saját* működésüket, melynek megszervezéséről korábban nekünk kellett gondoskodnunk. Kialakult a művelődési otthonok típusai szerint egy olyan továbbképzési, érdekegyeztető és érdekvédelmi lánc (beleértve a Népművelők Egyesületének és az ekkortájt és bizonyára ezért is létrehozott Kultúraterjesztők Kamarájának szekcióit, munkacsoportjait, rendezvényeit stb.), amelyből én nemcsak azért hiányoztam, mert sok esetben nem értettem (volna) egyet a megfogalmazottakkal, hanem azért is, mert nem tudtam összejöveleik helyszínéről és időpontjáról. Gyanítom, hogy intézeti kollégáimat és a művelődési otthon tevékenységének megreformálásában évtizede dolgozó barátaimat sem hívták meg. A szervezők bizonyára tudják, hogy miért.

Noha nem akarok sem találgatni, sem indokaikat megfogalmazni helyettük, úgy gondolom, hogy *áruháznak* tartottak. Gerébnék tehát, aki ugye a Pál utcaiakat hagyta cserben a vörösingesekért, én meg a népművelőket meg a művelődési otthonokat a fogalmamsincs-kicsoda-és micsodákért. Ez nem igaz. Az egész szakma szeme láttára fordult pályám abba az irányba, amerre *a nyilvánosan fővállalt cselekedeteim logikája* kényszerítette, és ráadásul el is mondhattam, le is írhattam min-

dent. Persze az is lehet, hogy csak a legújabb időkben találtam könnyűnek valaki(k) szemében. Meg az is, hogy valamiféle karrieristát láttak bennem, mint annak idején Vitányi előszobájában az engem vizsgáztatók. És az is lehet, hogy zavartam az új, az *önjelölt* szakmabeliek köreit.

(Ekkortájt történt egy gyűlésen, hogy egy nevesincs törtető a velünk bajdanán együttműködőket keresve felszólította a megjelenteket, hogy azonnal jelentkezzen, akit franciaországi jutalomutakkal kenyerezünk le. Valóban volt évekkel korábban egy olyan sikeres szakmai tapasztalatsere, amelyen vagy húsz jelenlévő velünk együtt részt vett. Közülük ketten jelentkeztek.)

Így hát ma már mindegy.

Ha őszinte akarok (és az akarok) lenni, be kell valljam, hogy egy idő után, ha hívtak volna, sem mentem volna el. Ebből a megjegyzésemből (mert persze szeretnék őszinte lenni) mégis az sül ki, hogy rosszul esett nekem ez az egész. Dehát nem csoda. Addig – többek között – a művelődési otthon és a népművelők köre volt az életem. Valószínűsíthető, hogy most, amikor ezt a töredékes, tehát az eseményekből válogató, életrajzi elemekből is formázott szakmatörténetet írom, mást és másképpen válogattam volna, ha a hozzájuk való viszonyom a kilencvenes évek elejétől nem így alakul.

Természetesen jelen voltunk a művelődési otthonok háza táján, de csak *saját kedvünkre*. Csak ott és csak abban tehát, aminek megreformálását *valóban* akartuk. Erre a magatartásunkra nemcsak az által nyílt lehetőségünk, hogy az önkormányzatok létrejöttével kétségessé vált a központi (tehát állami) módszertani intézet helyzete és szerepe, hanem az által is, hogy a szakma a maga kezébe vette sorsát. Nem kellett tehát szorgoskodnunk körülöttük, nem kellett érzékenységre figyelni, megjegyzéseiket figyelembe venni. A püspökladányi szisztéma (bizonyára éppen az előbbieken körülírt ellenérzések miatt eleve bukásra ítélt) népszerűsítésére szervezett országjárást már említettem. Sajnálom, hogy nem lett belőle *általános gyakorlat*. Persze, ahhoz *a minisztérium támogatása* is szükséges lett volna. Hasonló országjáró előadásorozatot szerveztünk a *narbonne-i*, a borászok tanulmányútjai során már emlegetett Bernard Kohler jóvoltából *a franciaországi, az egyesületbe szervezett*

művelődési- és ifjúsági házak működtetésének ismertetése céljából. Polgármesterekkel, jegyzőkkel hoztuk össze az onnan érkezett szakembereket. Itlétük egyetlen általam ismert eredménye az akkortól és azóta is egyesületi keretben működtetett Vas megyei *Győrvar Falubáza*, amelynek létrehozására *Pintyőke István* polgármester teremtett lehetőséget úgy, hogy a kezelés jogát a *Varga Gézáné* vezette *Falubáz Baráti Körre* bízta.⁶¹

(Nem hallhatta ezeket az előadásokat Hajdúbagosról senki sem, mégis – Groskáné Piránszki Irén debreceni kolleganőnk közreműködésével – felélelt az igény az önálló cselekvésre Mócsán Tiborné Zsókiában, és több helybélivel Kulturális és Közösségfejlesztő Egyesületet alakítva a '90-es évek utolsó harmadában rendbe tették a község romokban heverő hajdani művelődési otthonát. Újra felélesztették azt mindenféle megpályázott pénz segítségével. Ma ez az önkormányzattal szerződéses viszonyban lévő egyesület működteti a település közösségi életének egyetlen színhelyét jelentő kultúrotthont. Pozitív példájuk folyamatosan cselekvésre készíti a környékbeli településeket; az információs lehetőségeket megteremtő „teleház” programmal éppen úgy, mint a fiatalokra szabott speciális tevékenységek által.)

Nemcsak népszerűsítő előadásokkal, hanem *állami intézkedést kérve* is próbáltunk változtatni a megcsontosodni látszó művelődési otthoni struktúrán. Szándékunk nem az volt, hogy a rendszert fenekestül felforgassuk. Éppen ellenkezőleg: a működő intézményeket békében, tehát érintetlenül hagyva olyan elősegítésén buzgólkodtunk, amelyek *távlatosan biztosíthatnak* művelődési otthoni – közösségi művelődési alternatívát.

Egyik ilyen javaslatunkban a *kistáji-körzeti népművelő-közösségfejlesztő* alkalmazását szorgalmaztuk önkormányzati társulás formájában. Az alkalmazott szakember bérének bizonyos hányadát központi keretből javasoltuk fedezni. Korábban is volt persze körzetesített népművelő, ő azonban leginkább székhelyközségében tette a dolgát. Ha valaki valamit akart, vagy valamiben részt akart venni, odautazhatott. Mi azonban egy más rendszert képzeltünk el. A falusi önkormányzatok akkori lelkesedését kihasználva gondoltuk rendbetétetni a helyi kultúrotthonokat, amelyek általában egy nagytermet és egy-két klubszobát jelentettek. Erre akár céltámogatás is adható lenne – véltük, és működtetésüket a

település cselekedni vágyó, esetleg egyesületbe szerveződő embereire akartuk bízni. A kistáj, a körzet egyszerre több faluban is kialakuló önálló tevékenységét segíthette volna szakértelmével az a népművelő, akinek fizetését *a környékbeli önkormányzatok közösen biztosíthatták* volna. Nem tartottuk valószínűnek ugyanis, hogy a kisebb falvakban megmarad, vagy ha már nincs, hát majd magától odamegy a szakember. A társulás által és az ezt szorgalmazó központi támogatással ott marasztható, vagy éppen visszatéríthető lenne személye⁶².

A kistáji-körzeti népművelőt-közösségfejlesztőt alkalmazó településtársulások még azt is megoldhatnák, hogy a helyben a *bárm*i iránt érdeklődő emberek segítőinek: a karnagnak, a koreográfusnak, a balett-mesternek, a zene-és tánctanárnak, a bábszakkör-vezetőnek, a színjátászó-rendezőnek, a nyelvtanárnak vagy bárki másnak bérét is *közösen* fizessék. A társulás közös kistáji-körzeti akciókat is szervezhetne. Hiszen van, aki csinálja, szervezi, bonyolítja: azért (is) van a közös kasszából finanszírozott szakember. Ettől még a képviselő testületek azt szervezhetnének általa saját településükön, amit akarnak, s amire van pénzük.

A kistáji-körzeti népművelő-közösségfejlesztő alkalmazása (és közös alkalmazás esetén fizetésének központi alaphól történő kiegészítése) nem érintette és nem befolyásolta volna negatívan a másutt már működő struktúrát, sőt, ellenkezőleg: ott, ahol már régen nem volt, megteremtette volna a szakember alkalmazásának lehetőségét és feltételeit. Sok tehetséges pályatársunknak maradt vagy került volna munkája. Bizonyos, hogy sok helybéli fiatal, munkáját veszített tanár, mezőgazdász talált volna értelmes foglalatosságot e szisztéma megvalósítása által. Manapság falvak hosszú során utazhatunk végig úgy, hogy nemcsak művelődési otthonnal, de közösségi munkással sem találkozunk. Jó ez így?

Másik megoldási javaslatunkban feltételeztük, hogy az egyesületté váló korábbi klubok, szakkörök, műkedvelő együttesek az újonnan alakult civil szervezetekkel együtt közös birtokukba veszik a művelődési otthon, és a képviselőtől alakult közös „igazgatótanács” által magának az intézménynek az irányítását is. A népművelő azonban ettől még nem felesleges, sőt! Egyrészt feladata továbbra is a település kulturális hiányainak pótlása, másrészt a helyi társadalom megszervezése. Emellett a különféle polgári-civil szerveződések szakértőjeként is nélkülözhetetlen. Hiszen honnan tudnák a valami iránt közösen érdeklődők,

hogy mikor, miben és mit kell hivatalosan csinálni, pályázni, megjelenni? A „kulturnyikból” (vagy ahogyan egy Szombathelyen felettem végzett barátomat aposztrofálta a hajdani sajtó: a *kulturjancsiból*) valódi *közösségfejlesztő szakemberré előléptetett, a társadalom tulajdonává vált művelődési otthonban alkalmazott népművelők* fizetésének bizonyos hányadát ugyancsak átvállalhatná az állami központi költségvetés, elkülönítvén erre egy bizonyos keretet. Mint ahogy a körjegyzőket e sorok írásakor is fizeti⁶³.

Mindkét elképzelés csak *finoman* szorgalmazta volna az ilyen megoldásokat, hiszen az önkormányzati rendszerben amúgy sem lehet semmit parancsra tenni. A helybéli képviselő-testületek részéről feltételeztük ötletünk takarékoságból fakadó megfontolását; *az állam részéről pedig azt, hogy fontosnak tartja a helyi társadalom családon túli szerveződéseinek, az egyesületeknek a gyámolítását.*

Mindebből nem lett semmi. Javasatainkra választ sem kaptunk. Igaz, ekkor már nem a Kovács-Kovalcsik páros vezette a minisztérium közművelődési főosztályát.

(Az előző mondatokban foglaltakhoz utólagos közbevetésként hozzáteszem, hogy nem tudtam megállni, hogy e témában újabb javaslatot ne tegyek, pedig éppen pár sorral feljebb írtam, hogy én erről már soha többé nem nyilatkozom. De – és erről majd a későbbiekben lesz szó – manapság annyit hallok lelkes önkéntesek helybéli, a népművelők csendes közömbössége mellett történő közösségépítő munkájáról, hogy úgy érzem, nem tarthatom meg magamnak a körülményeik jobbítását szolgáló javaslatomat. Kezdeményezésem persze az előzőekben ismertetettek variációja, debát miért is ne, amikor azokból nem valósult meg semmi!?)

Az Ifjúsági- és Sportminisztériumhoz *eljuttatott indítványom szerint azokat a falusi, kisvárosi művelődési otthonokat, amelyeket legalább három helyi – ifjúsági – egyesület saját céljaira használna, amelyek egyidejűleg garantálnák a település közösségi és a kulturális igényeinek szolgálatát is, nekik működtetésre át kellene adni. Az intézmény üzemeltetésére szövetkezett helyi egyesületek saját igényeik szolgálatára szakembert – népművelőt, közösségfejlesztőt – alkalmazhatnának, akinek fizetését azonban felében-kétharmadában az állam állná egy e célra elkülönített pénzalapból. Még azt is megkockáztattam, hogy azokat a településeket, amelyek önkormányzatai ekként hasznosítják intézményeiket, az ifjú-*

ság lélekszáma szerint külön fejkvótában kellene részesíteni, hogy az immár egyesületi kézbe került intézmény működtetése könnyebb legyen. Az így tevékenykedő „ifjúsági művelődési bázisok” saját országos szövetségüket is létrehozhatnák közös ügyeik: képzések, továbbképzések, tapasztalatcserék, bel- és külföldi kapcsolataik és egybekapcsolásuk bonyolítására⁶⁴.

Lehet, hogy ezek a javaslatok sokszor építenek az állami finanszírozásra, de hát ez eléggé természetes. Az állam – persze nem felejtendő: a mi adóforintjainkból – nemcsak a kötelező oktatásért, az ibató vízért, a járható utakért felelős, hanem polgárai képességeinek fejlesztéséért is. Az egyesületek pedig éppen azoknak az állampolgári képességeknek: a toleráns együttműködésnek, a közösségi akarat megfogalmazásának, a többségi óhaj érvényesítésének műhelyei, amelyekre a jövő Magyarországnak elemi szüksége van. Éppen ezért kell minden lehetséges eszközzel támogatni és szorgalmazni működésüket. Különösen a fiatalok esetében.)

Nem csak ez irányú javaslataink váltak köddé. Az új rendszer első éveiben szenvedett vereséget Kiskunhalason a város kérésére kidolgozott intézményátalakítást célzó javaslatunk. Ezt a helybéli kollegákkal közösen készítettük elő sokszor több napon át tartó munkával, míg meg nem jelent a korábbi állapotok fenntartásában érdekelt szakmai ortodoxia. Érdekvédelem ürügyén jöttek, és ettől kezdve minden megváltozott. Munkánkba beleszólt a sajtó, aztán a pártok, később meg már gyakorlatilag mindenki. A készülő szakmai programtervezetből a különféle hivatalos fórumokban többen (gyanítom, hogy tudatosan) hiányosan idéztek, vagy az abban benne sem foglaltakat idézetként ismertettek. A racionális gondolkodás helyett valami bódult szentimentalitás lett úrrá az érintetteken, mintha a rendszer, melynek a megreformálására készültünk, maga lett volna a tökély. Végül az egészből nem lett semmi, majdnem minden a régiiben maradt. Értelmes, hosszú távú egyéni szakmai programok garantált finanszírozása és megvalósítása helyett *a semmit védő népművelők* sorsa később vált bizonytalanná: itt is sikerült azt elérni, hogy kollegáim ne *önmagukban*, hanem távoli érdekvédőkben bízzanak.

Egyidejűleg viszont ekkor sikerült *Hajós*⁶⁵ és *Jászszentlászló* művelődési otthonainak átalakítása, amelyekben ha tevőlegesen nem is, a közös múlt okán valamennyire benne voltunk. A *Tatabányán Salamon Hugó* irányította intézményi átalakítást (amelynek során a megyei mű-

velődési központ közhasznú társasággá, tulajdonképpen vállalkozássá vált)⁶⁶ azonban csak elképzeléseink rokonaként üdvözölhettük, annak kialakítása és működtetése teljes egészében az ottani népművelő-csapat szakmai innovációja.

A művelődési otthon egyáltalán nem vált a társadalmi változások motorjává. Nem vált a helyi társadalmat fejlesztő, informáló és szervező, a civil szervezetek részére helyet biztosító intézménnyé, hanem egy idő után ugyanolyan unalmassá lett, amilyen korábban általában volt. Gyánítom, hogy ez nem minden esetben igaz. Remélem, hogy erre a provokációként is értelmezhető megjegyzéseimre reakcióként rendre jelennek meg majd a fenti állítást cáfoló írások!

A bálás ruha, a használt cipő, a dobozokból árult illat- és mosószerrek, a kartonokban árusított élelmiszerek előtörték ezeket az intézményeket. Az árusításból beszedett helypénz nyilván lehetővé teszi a művelődési otthon bevételeinek pillanatnyi növelését, és így az hónapról-hónapra túlélheti önmagát. Saját szövegeink devalválódnak, amikor ezzel kapcsolatos kifogásaimra azt hallom, hogy ez által is az *emberek igényeit* szolgálják.

Tán mégsem így kéne.

Remélem, még van esély arra, hogy hiánytalanul megmentsük a jövő társadalmának a nemzeti vagyoni közösségi intézményekbe épített részét. Nem úgy, mint annak idején Hódmezővásárhelyen azt a bizonyos olvasókört, pusztán raktárként hasznosítva épületét, hanem megmenteni akként, aminek készült, *tetőként az odavalósiak együttlétei* fölé. Remélem, hogy átmenthetők a jövőbe az intézmények munkatársai, a népművelők is, akik *a lelkek mérnökei* lehetnének. Ha akarnák. Mert nincs, aki helyettesíthetné őket.

Azoknak pedig, akik mindezért felelősek, nem kellene mást tenniük, mint kimenni az utcára, és körülnézni. Előbb-utóbb észrevennék, hogy az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek már a múlté. Hátha megtudnák, hogy a *nyolcvanasokban* már az is kiderült, hogy mi a teendő!

ÁTMENETI ESEMÉNYEK

amelyek hozzájárultak a Közösségszolgálat Alapítvány létrejöttéhez

Az Intézet keretei között

1980 folyamán a *Népművelők Egyesülete* delegációját vezetve egy román gyártmányú mikrobusszal léptem át először *nyugati* irányban az országhatárt⁶⁷. Az autó típusát csak azért fontos említenem, mert ez által válik érthetővé, hogy a vendéglátó franciák által kijelölt időpontokhoz képest mindenhol több órát késtünk. Így már mindig a várakozástól elbódult társasággal sikerült csak találkozunk. Közöttük mindig volt valaki, aki ott és azonnal belénk akarta tölteni mindazt, amit ők reánk várva elfogyasztottak. Ennek eredményeképp alaposan megismerkedhettünk a francia lélekkel, de szakmai eredményekkel (akkor) alig.

Egy kivétellel.

Előzőleg persze nem tűnt föl semmi. Egy nagy termen át vezetett minket *párizsi* vendéglátónk, hogy aztán egy másik ajtón a számunkra előkészített szobába jussunk. A falakon körben polcok, azokon dugig tömött irattartók voltak. Mi is csak libasorban haladhattunk az asztalok mellett, amelyeken angol nyelvű újságok garmadája hevert. Fiatal lányok olvasgatták azokat, előttük televíziós képernyők – akkor még csak a nagyon jólétesültek tudták közülünk, hogy azok a *számítógépek* tartozékai, és a lányok keze ügyében lévő írógépszerű klaviatúra is azok részét képezi. Nem tulajdonítottunk semmiféle jelentőséget az egésznek, pusztán csak zavart bocsánatkéréseinkre emlékszem, ahogyan szemrehányón fel-feltekintettek ránk, megszakítva miattunk láthatóan elmélyült munkájukat.

Órák múltán, amikor a számunkra elmondott tájékoztatón, az általunk feltett kérdések megválaszolásán, és a vacsorát megelőző „apéritif”-en túlestünk, még mindig ott olvasgattak. Szorgalmas népek – gondoltam, de nem bírtam ki, hogy a lépcsőn lefelé menet meg ne kérdezzem, hogy mi az ördögöt csinálnak ezek ott ennyi időn át?

Vendéglátónk, aki az ifjúsági és művelődési házakat fenntartó (akkor még egyik) országos egyesületi szövetség vezető módszertanosa lehetett, a lépcsőn lefelé menet, majd az utcán és azután az étteremben el-

mondta, hogy az általam kérdezett hölgyek korántsem szórakozásból járnak hozzájuk olvasni. *Szociológia* szakos egyetemisták, akik jobbára *amerikai vidéki újságokat elemeznek* két-három hetente megadott, de folyamatosan tökéletesített szempontok szerint. Helyi híreket, tudósításokat, rendőrségi anyagokat, riportokat, beszámolókat, hirdetéseket olvasnak és jegyzetelnek, hogy végül (feltételezve, hogy igazat írnak) összegezzék belőlük a mai *amerikai* magatartásformákra vonatkozó észrevételeiket. Később kategorizálják ezeket, trendeket állítanak össze a viselkedésmódokból, s ezeket azután jellemző példákkal illusztrálva egy másik társaságnak adják át. Ez a leginkább *lélekgyógyászokból, szociálpszichológusokból és gyakorló népművelőkből* álló újabb, alkalmanként összejevő csapat hosszasan elemzi az általuk gyűjtött és összeállított anyagot. Megesik, hogy új kategóriákat kreálnak, és ezek megvitatására összeülnek a szociológus hallgatókkal. Közös munkájuk eredményeképpen előbb-utóbb kialakul valamilyen együttes vélemény a sajtóból megismert magatartásmintákkal kapcsolatosan. Egyidejűleg megbeszéljük azt is, hogy *milyen módon lehet(ne) az Amerikában már létező jelenségeket: a devianciát, a nemkívánatos viselkedést, a valamitől ott megjelent és jellemző társadalmi hozzáállást saját polgárait és településeik érdekében saját intézményeik tevékenységének fejlesztésével kikerülni, megelőzni, lassítani, módosítani vagy pozitív irányba befolyásolni.*

Érdekes.

Nem szabad elfelejteni, hogy mi olyan országból érkezünk, ahol már régóta azt hangoztatták az illetékesek, hogy majd megállítják az olajválságot *Hegyeshalomnál*. Minden, önmagát felelősnek feltüntető helyen és fórumon azt állították, hogy nálunk nem volt, nincs és nem is lesz szegénység, munkanélküliség, bűnözés, munkakerülés, drog, alkoholizmus, bandaszellem, elidegenedés, tétováság, maffia, és a többi, *csak a kapitalizmusra jellemző* negatívum. Ha esetleg lenne, akkor sem engednék.

Lám, a franciák tudták, hogy hozzájuk mindez be fog gyűrűzni, és fel is készültek rá. Időben.

Volt min elgondolkodnunk tehát.

Éveken át eszemben volt ez a példa. Bár szóban és írásban többször is javasoltam valami hasonlót intézeti feladatként, soha nem hittem ko-

molyan, hogy akkori körülményeink között és az akkori rendszer gyakorlata mellett ebből bármi megvalósítható. S ha esetleg mégis, ideológiák által irányított, hazudós világunkban bizonyára nem juthatnánk el az őszinte következtetéseikig, a valódi változtatásokig.

(Nem csoda, hogy hiába emlegettem a francia szociológus-leányok gyűjtő és elemző munkájára, az ottaniak kísérleteire támaszkodó folyamatos tevékenységújítást! Vitányi Iván amerikai tapasztalatainak emlegetésével sem ért el többet. Bár az általa látott hatalmas szabadidőközpontok tömegszórakoztatási kapacitása mintha elgondolkoztatta volna a hazai illetékeseket. Bizakodtam azonban, hogy az ő általa tapasztalata nem kerülnek majd megvalósításra. Hiszen azok a szórakoztató kombinátok, amelyeket látott és amelyekről mesélt – ma már tudjuk: a „plázák” és társaik – a társadalomból kirekesztik az embereket, mi pedig éppen hogy azt szerettük volna, hogy abba bekapcsolódjanak.)

A rendszerváltás hónapjaiban azonban úgy tűnt, hogy *valamit mégis tehetünk ennek érdekében*. Az akkor Országos Közművelődési Központ néven funkcionáló hajdani intézet átalakítáival lett volna esély *a helyi társadalmi-kulturális fejlesztésre, a közművelődés, a civil élet, és a művelődési otthonok reformja kapcsán készített tervek megvalósítására és a tevékenységfejlesztésre*. Számomra az sem volt kétséges, hogy ezt leginkább a települések társadalmi-kulturális fejlesztésében már évek óta gyakorlatot szerzett csapatunkra lenne érdemes rábízni. Ezt szorgalmaztuk tehát, és erről beszéltünk oly sokat az új idők minisztériumába bekerült barátainkkal.

Az első szabad választásokat követően megcsillant a remény arra, hogy korábbi helyzetek és viszonyok intézetünkben is megváltozzanak. Akkor még bizakodtunk, hogy *a társadalomfejlesztés új megoldásait tömegesen* alkalmazhatjuk. Hogy végre polgárjogot nyerhetnek mindazok az eljárások, amelyeket bár kidolgoztunk, de bevezetésüket az elvtársak nem szorgalmazták. Ezeket a javaslatainkat ad acta tették, elsinkófálták, vagy éppen nem engedték megvalósítani (merthogy az a bizonyos *tiltás* is előfordult).

(Biztos voltam abban, hogy az általános változások következtében majd minden megváltozik körülöttünk. Hogy a szomszéd ezután nem a nyitott ablakunk alatt rázza ki szőnyegét. Hogy boltos ezt követően nem

csap be. Hogy az utcákat ettől kezdve takarítják. Hogy a villamosvezető megáll, ha futni lát valakit a szerelvény után. Hogy a rendőr, ha megszólít, előre köszön. S hogy immár nem kell majd félni tőle.

A szomszédról meg a boltosról most ne beszéljünk, de jut eszembe: Tormay Cécile írja az 1918/19-es évek naplójaként megjelentetett Bujdosókönyvében, hogy a Károlyi-féle „forradalom” kezdetén egyszer csak észrevette, hogy a környék koszos. Az utcákat már egy hete nem takarították. Egy hete, Istenem! Élte volna meg az utóbbi 45 évet – bár akkor még időnként láttam utcaseprőt. A rendszerváltozás óta nem, legfeljebb a helyhatósági választásokat megelőző betekben. Megnyugtató, hogy legalább négyévenként eltűnik az addig csak a szél által kergetett hulladék. S persze a villamosvezető sem nyitja ki továbbra sem az ajtókat, ha már egyszer becsukta. Érdekes: amikor Prágában jártunk, a már elindított szerelvény is megállt miattunk. Ott valami másképpen történt, mint nálunk. De a rendőrök legalább valóban előre köszönnek, és eszem ágában sincs tartani tőlük.)

Jól illusztrálja végzetes naivitásomat az a Makovecz Imre-féle ötlet, amellyel teljesen egyetértettem. Tervezőirodája éppen kiköltözöben volt egy belvárosi félemeletről, és hogy jó kezekbe kerüljön ez az értékes és szép bérlemény, az ajánlotta az új művelődési miniszternek⁶⁸: „gyertek ide azzal a minisztériummal! Itt elfér vagy *negyvenöt* ember. Az sem baj, ha a kollégáid folyamatosan látják egymást. Legalább egymás füle hallatára beszélgetnek. A korábbi épületet pedig bizonyosan használni lehet valamire. Például eladhatnátok. Lehetne építeni belőle néhány faluházat, iskolát, tornatermet!” – mert fel sem tételezte, mint ahogy én magam sem, hogy a több száz munkatárs (összetétel szempontjából szinte változatlanul!) megmarad minisztériumi alkalmazásban.

Emlékszem, hogy magamban arra gondoltam ekkor, hogy még *negyvenöt* is túl sokan lesznek. Hiszen miért kellene még ennyi ember is, amikor az ország független önkormányzatokba szerveződik? A „rendszerváltozás” egyik lényeges eleme számomra éppen az volt, hogy a korábban megszokott központosított hatalom helyébe *a báromezer település köztársasága* lépett. Az igazgatás feladata és felelőssége megoszlott az országban, miért maradnának meg hát a centrális hatalom hivatalnokai – ráadásul ugyanannyian! – korábbi helyükön? Különösen akkor, amikor az alkalmazottak tartásánál sokkal olcsóbb és egyszerűbb, ha va-

lamely kérdésre alkalmilag megbízott szakértő vagy stáb keresi a választ vagy a megoldást!? Leginkább azonban azt reméltem, hogy *valamennyi szakmai téma vagy feladat hosszú távú gondozását (az arra szánt pénzzel) éppen hogy kiadják majd* az arra illetékes szervezeteknek, intézménynek, egyesületnek. A kiválogatott állandó munkatársakra így csak a prioritások megfogalmazása és ellenőrzése, a miniszterre pedig a téma kormányon belüli képviselete marad. Mindebből (ma már tudom, hogy *illúzióból*) reális lehetőség volt az Intézet átalakítására, különösen, hogy nemcsak a minisztérium(ok)nak álltunk volna rendelkezésére, hanem a számtalan önkormányzatnak is. Hiszen ha az előbbieken (mint gondoltuk) *már* nem lesz elegendő munkatárs, az utóbbiakban (mint láttuk) *még* nincs elegendő. Külső szakértelemre viszont mindannyiuknak szükségük lesz.

(Hogy miképp tévedhettem ekkorát, ma sem értem! Bár megjegyzem, hogy a rendszerváltozás éveibe képest egy évtizeddel később létrehozott Ifjúsági és Sportminisztérium megalapításakor hasonló szándékot fogalmaztak meg: az időközben bevezetett "közhasznúsággal" operálva kötnének meghatározott időre és feladatra megbízási szerződést olyan szervezetekkel, akiknek a megoldandó feladat a profiljába vág. Ami késik, mégsem múlik talán?)

Valami hasonlót vártunk tehát. Ma már tudom, hogy idő előtt, és így csak a szándék emlékét idézhetem. Mert mindabból, amit most mesélek, csak a törekvés idézhető. Meg egy ebből származó torzó: a Közösségszolgálat Alapítvány.

Meggyőződésünk volt, hogy az intézeti munkát olyanná kell átalakítanunk, amilyenre az új világot is feltételeztük: *társadalmiasítottra*. Ebből következett, hogy szükségesnek véltük mindazoknak az országos egyesületeknek a megalakítását, amelyek *a létező kulturális-közéleti-művelődési-szabadidős tevékenységben érdekelteket fogják össze* szerte Magyarországon. Ezek keretei között *maguk* vezérelhetnék *saját* tevékenységüket. A műkedvelő művészeti mozgalmak egyes ágazataiban valamilyen erre utaló szakági „tanácsok” már megalakultak korábban is. Voltak olyan ágazatok, amelyek már kiharcolták a maguk országos egyesületének, szövetségének létrehozását. Úgy gondoltuk, hogy ezt mind egyik műkedvelő, közéleti, kulturális, művelődési vagy szabadidőt-szer-

vező mozgalom meg kéne teremtse. Szakáganként egy (vagy akár az egy tevékenységfajtan belül az eltérő gyakorlatok szerint akár több) olyan országos egyesület alakítására gondoltunk tehát, amely szervezet(ek) átvehetné(k) az adott ágazat találkozóinak, bemutatóinak, versenyének, fesztiváljainak, külföldi szerepléseinek, megbeszéléseinek, képzéseinek és továbbképzéseinek, érdekképviselőtüknek a szervezését, szakmai kiadványaik szerkesztését. Mindazt tehát, amivel korábban a témában illetékes intézeti munkatársak foglalkoztak. Szerencsésnek tartottuk volna, ha az így önállósodott szervezetek az éppen alkalmazásban álló intézeti szakmódszertanost választanák titkáruknak, hiszen tán nem véletlen, hogy éppen ő dolgozik az adott poszton. Amikor erről beszélgettünk, úgy gondoltuk, a megalakítandó egyesületekben néhány évig automatikusan alkalmaznák ezeket az embereket. Aztán majd közösen meglátják, szeretnének-e aztán is együtt dolgozni.

(Friss barcelonai emlékképeink is hozzájárultak ahhoz, hogy mindent elképzeljünk. Josefina Fernández I Barrera katalán barátunk családi vendégeként⁶⁹ elkerültünk egyszer egy irodaházba, amelynek valamennyi emeletét megnéztük a gondnoki feladatot ellátó szervezet munkatársa kíséretében. Mentünk a folyosókon, és egyre csak olvastuk az ajtók tábláin szereplő katalán szervezetek-egyesületek nevét. Először nem kezdtük számolni, később ötvennél abbahagytuk, de csak nem szüntek meg sorakozni előttünk a táblácskák. Ilyen-olyan táncosok, polgárőrök, fotósok, műemlékesek, szülők egyesülete, balettosok, helytörténészek, bábosok, diákköltők, magyarbarátok – akikhez látogatóba mentünk – többféle színjátszók, különféle tanárok, Gyűrűk Ura Egyesület, fúvószenészek, kollégiumi önkormányzatok, kamarakórusok, kamarazenészek egyesületei, gyermekvédők és még sokan mások kaptak ott helyiséget, hogy legyen a barcelonai és a katalán szervezeteknek egy irodányi működési helye, postacíme, telefonja, faxa és számítógépe. Hogy legyen egy tárgyaló, ahol megbeszéléseiket és összejöveteleiket megtarthatják, valamint hogy legyen bemutatók, konferenciák, sajtótájékoztatók megtartására megfelelő méretű terem. Egy olyan irodaházban jártunk tehát, amely az egyesületek székházának épült, és amelynek számtalan irodájában elfért a szervezetenkénti egy titkár, ügyintéző, titkárnő. Akik így tudták hol végezni a dolgukat.

Az épület közös ügyeit néhány alkalmazott intézte, ők fizették a tele-

fonszámlát, a villanyt, a takarítókat, ők hozták és vitték a postát, náluk lehetett termet, és a terembe olyan technikát igényelni, amilyenre éppen szükség volt. Munkájukra az évenként cserélődő igazgatótanács felügyelt, amelynek tagjait az épületben lévő egyesületek delegálták, amikor rájuk került a sor. Mindezt a háttérrel részükre pedig az állam biztosította, mert fontosnak tartotta az önálló tevékenységet és belátta, hogy segítség: tehát x négyzetméter rendelkezésre álló alapterület, minimális működési költség, postai díj, ügyintézői fizetés és a többi nélkül nem megy az önkéntes, a civil munka. Vagy csak a pénzeseknek sikerül. Vagy csak azoknak, akik közel vannak a tűzbőz. Vagy a húsosfazékhoz.)

Úgy gondoltuk tehát, hogy ha az önkormányzatok megalakításával a települések a maguk kezébe veszik a sorsukat, ha a művelődési otthonokban a cselekvő polgárok egyesületei vehetik át a kezdeményezést, ha a képviselő-testületek mellett döntő szerephez jutnak azok a laikusok, akiket ugyan nem választottak, de jártasságuk feljogosítja őket a döntésekben való közreműködésre, akkor *Intézetünk szerkezetét és tevékenységét is az új világ szándékai szerint* kell módosítanunk. Az emberek önálló tevékenységét, a polgároknak a kultúra és a közélet területén kifejtett aktivitását bizonyára gyámolító *állam pedig fizesse* az indítás és az első évek költségeit. Vagy nem teljesen így működik ez a szép új világ?

Ma már tudom, hogy *nem egészen*. Akkor még bizakodtam.

(Miert is ne bizakodtam volna, amikor külföldi példák is erősítették abbéli reményeimet, hogy intézkedőképes pozícióba kerülhetünk, hiszen jártasságunkra szükség lesz. Éppen '90 augusztusára esett ugyanis egy évvel korábban előkészített UNESCO konferencia a közösségfejlesztés európai gyakorlatáról. Minden előadónk arról beszélt, hogy a polgárok mellett álló, szándékaikat felkaroló, képességeiket fejlesztő, és belőlük együtt cselekvő csoportot alakító közösségfejlesztés nélkül nem lehet jól működő világot alakítani. Szerte Európában így csinálják⁷⁰. Állami programok segítik az ottani közösségfejlesztőket, hiszen a tudatos, a saját szándékait felismerő, az ennek érdekében cselekvő, és az együttműködésre képes polgár társadalmak alappillére és működtetője. Tudván a hazai és a közép-európai változásokról, némiképp átfogalmazták bizonyosan sokszor ismételt szövegeiket, mintegy programot adva számunkra. Feltételezték az új magyar államnak a polgárok képességfejlesztésére,

együttműködéseik gyámolítására, a civil szervezetek sokasítására és erősítésére érzett készletét, és együttműködésüket ajánlották-ígérték.

Ez a konferencia ismertetett meg bennünket Louis Caul-Futy – persze megint francia! – felső-szavojai kollegával⁷¹, a később barátunkká vált település- és közösségfejlesztővel. Egy öt személy szerint érintő egyesületi gyűlésünk miatt hamarosan vissza is tért Magyarországra. Repülője október 22-én este érkezett, és az ezt követő nap akkor már nemzeti ünnep volt. Solymosi Lászlóné Judit kolleganőnkkel bejárták Budapest valamennyi ünnepi rendezvényét, mert fölöttébb érdekelte az egész. Másnap délelőtt lelkendezve mesélte élményeit, és Balassagyarmatra érve már az új Európánál tartott. Ami majd éppen tőlünk nyer új erőt: „Hiszen tömve volt minden pódium kiváló képességű értelmiségiekkel! Nyoma sincs a politikusok cinikus profizmusának! Lehet, hogy megváltozik majd ettől a mi garnitúránk is? Hiszen mindegyikük irodalmár, történész! Új, eddig ismeretlen magatartás alakul! Lehet, hogy divatot csináltak? Lehet, hogy ezt követően majd nálunk sem lesz szabad a köpönyegforgatást politikai profizmusnak nevezni, és abból mindennapos gyakorlatot csinálni?” – lelkendezett.

Tetszett, ahogy dicsért. Elbittem neki. Akkor még.)

A rendszerváltás hónapjaiban volt remény arra, hogy a magyar állam is támogatja azoknak a kulturális-, közéleti-, művelődési- és szabadidős tevékenységek országos egyesületekbe szervezését, melyeknek bázisául Intézetünket átalakítani gondoltuk. A minisztériumi főosztályvezetővé előlépett Kovács Sándor barátom addig forszírozta a dolgot, míg egy erre vonatkozó rendelettervezet létre nem jött. Pénzt is kerített az átalakítás finanszírozására; a szándék elsikkadását követően ez lett az évi egyszeri közművelődési pályázat fedezete. Kívülről bizonyára úgy nézett ki, mintha ez a pénz eleve arra a célra lett volna elkülönítve, holott pedig a kulturális-, művelődési-, szabadidős és közéleti tevékenységek fejlesztése és támogatása, a társadalom e téren történő tudatos *államtalanítása* vált aprópénzzé ez úton.

A kezdeti időszak emlegetésekor többször szóba került már az a művelődésiotthon-igazgató csapat, amelynek tagjai *társainkká váltak az intézményekben végzett tevékenységújítás „nyitott házas” éve*i során, gyakorlatilag a hetvenes évek végétől, a nyolcvanas évek elejétől. Közülük többen „kidolgozták magukat” otthon, vagyis megcsinálták

már mindazt, amit környezetük intézményi és hivatali keretei számukra lehetővé tettek, amire pénz, szakember és érzékelhető igény volt, és ami az adott körülmények között eszükbe juthatott. Jól jelezte ezt, hogy néhányuk korábbi diplomája mellett tanulni kezdett, mintegy új szakma után kacsingatott, mások gyermekeik házépítésébe bonyolódtak vagy vállalkozásba kezdtek. Megint másokat elkapott a politika gépszíja. Már a '80-as évtized utolsó harmadában éreztem, hogy felkészültségük és tapasztalatuk elveszhet a szakma számára, ha nem keríték nekik a gyakorlatukkal rokon, de új kihívást jelentő feladatot⁷¹. Így került sor arra a javaslatra, amelynek alapján *intézeti státusba* emelték volna közülük az erre vállalkozókat, anélkül azonban, hogy Budapestre költöznének. Otthon, saját közegükben tartva őket, *a megyébe, a régióba helyezett szakmafejlesztői státust* gondoltam ki nekik. Erre vonatkozó javaslataimat a kor szokásához híven heves egyetértő bólogatások közepette dugták a fiók legmélyére. A szándék nem illet az akkori struktúrába, hiszen a megyeszékhelyeken működő módszertani központ-igazgatók voltak a fejlesztések is az illetékesei. A rendszerváltás hónapjaiban azonban eltűntek a művi akadályok. Immár *semmi sem gátolta, hogy ne tervezzünk bármit, és azt követően ne valósítsuk meg*, annál is inkább, hiszen (gondoltuk mi) maga az Intézet is átalakul majd.

Nem volt nehéz összeszednem az egyébként éppen a kezdeti időszak felidézésekor már e lapokon is tárgyalt szakmai előéletünk ekkor már összeillő, és egymást kiegészítő darabjait: *a művelődési otthoni tevékenységreformból kivirágzott, a közösségfejlesztés szakirodalmának megismerésével bennünk tudatosodott helyi társadalomfejlesztés feladatkörét, mely az építészekkel közösen szervezett intézménypótló, majd településfejlesztő munkánk által bővült és vált egyre árnyaltabbá. Később mindez a „szabadművelődési” gondolat révén civilpártolással színeződött, majd állami segédletet és intézményesített kereteket kívánt.* Csak ennyit akartunk.

Azt tehát, hogy jöjjön létre egy olyan szervezet, amely összefogja a társadalmi fejlesztés iránt is elkötelezett Makovecz-féle tervezőirodák építészeit és a velük már régóta együttműködő népművelőket (vagyis mi mindannyiunkat), és akiknek közös összehangolt munkája révén országos és helyi közéleti-kulturális-művelődési stratégiák készülhetnek.

Akik együttesen a civil társadalom helyi fejlesztését, az önkormányzati feladatok társadalmiasítását is szervezik majd, mintaként. Mindezek mellett az is a feladatuk, hogy településfejlesztési (tehát a település fizikai állapotát és a helyi társadalmat együttesen változtatni akaró) terveket készítsenek, és hogy az oktatási, a művelődési, a közösségi és a közélet hiányzó helyi intézményeit villámgyorsan pótolják. Sőt: éppen a konkrét, a településeken végzendő munkák során gondoltuk megvalósítani *a helyi társadalom rehabilitációját*, modernizálását, újraszervezését, új-jaélesztését, kinek melyik megfogalmazás tetszik. Úgy és aként, hogy azok, közismertek legyenek az országban, és a helyben szervezett számtalan gyűlés (elemző beszámoló, tapasztalatcsere, konferencia) által így másutt is honosodjanak.

Miért ne honosodna és miért ne terjedne, amikor *a rendszerváltozás a lokalitás és azzal együtt a helybéli polgár* pártján van? Hiszen végre olyan a rendszer, amely a települések szintjétől kezdve szándékozik új-jaépíteni az országot, és *a kicsi egységeket életképessé téve alakítja a nagy egészet*. Helyes. Ez a szándék óhatatlanul és szükségképpen a helyben élő ember boldogulását szolgálja, hiszen ha az egyes polgár nem boldogul, a település, és így az ország egésze sem. Kétségünk sem volt, hogy mindehhez szükség van ránk, hiszen évtizedes gyakorlatot szereztünk, és már gyanítottuk azt is, hogy a polgárokból a cselekvőképesség az elmúlt negyven év során jobbára eltűnt.

Hogy mindez az amúgy is átalakulónak gondolt Intézetben, annak egy részlegében, esetleg a Közösségfejlesztők Egyesülete keretében valósulna meg, vagy éppen hogy mindegyiktől független, akár új tárcaközi intézményként végezné munkáját? – az a megfogalmazás során még tökéletesen mindegy volt. Ám mindegyik variáció számolt azzal, hogy az állam részfinanszírozás formájában a feladat mögé áll annál is inkább, mert úgy véltük, hogy szerepvállalása *nemcsak pénze miatt fontos, hanem a munka felértékelődést* is jelenti.

Körülbelül idáig jutottunk, amikor még a rendszerváltozás hónapjaiban valamiért megszakadtak az e tárgyban folyó miniszteriális eszmecserék. Hónapokon át néma csend volt. Közben Makovecz építészirodája kinőtte bérleményét (azt ajánlották nagy naivan minisztériumnak). Új helyükön saját belső logikájukat követve szervezetileg is átalakultak, és a káéftékben önállósult tanítványokat elöntötték a megbízatások.

Ezzel el is szállt a régóta dédelgetett álom, a közös szervezet keretei között történő együttműködés. Ekkorra, '91 novemberére esett, hogy Varga Tamással a szervezők költségén Chilébe utaztam a civileket összefogó egyik világszervezet, az El Taller (=Műhely) közgyűlésére. A repülőgépen kívül csak a konferenciának helyet adó Andok-beli rancsot, rancaguai szállodaszobánkat és a bennünket naponta ide-oda szállító autóbust láttam, nem vonta el tehát figyelmemet semmi különös látnivaló. Maradt időnk elmélkedni a hosszú hallgatás esetleges okain, s azon, hogy mit tegyünk, ha nem történik semmi.

Hazaértünkkor aztán kiderült, hogy érdemes volt ez utóbbin gondolkodnunk, mert nem is lett az egészből semmi sem. Sohasem kérdeztem, és soha nem mondták, hogy miért. Lelke rajta annak, aki minderről tehet.

(Nem bírom ki, hogy bagyjam az utókorra azt a kérdést, amit ekkortájt fogalmazott egy akkori miniszteriális vezető a „közművelődésinek” nevezett szakmai főosztály új névre, a „szabadművelődésre” történő keresztelésének ötlete kapcsán: „nem valami szabaddemokrata dolog ez?” – és a névváltozást ennyivel el is vetették. Gyanítom, hogy valami ehhez hasonló szintű ellenérzés hiúsította meg az előzőekben röviden összefoglalt szándékaink megvalósulását. Az a parlamenti sajtótájékoztatón elhangzó, és egy akkor ellenzéki pártkatonától származó szöveg sem volt nívósabb, amely szerint Makovecz Imre és én privatizálni akarjuk az Intézet Corvin téri épületét. De az sem mutatott magas kvalitást, hogy több főbivatalnok el is bitte⁷³.)

A meg sem történt történethez még annyi tartozik, hogy Makovecz Imre és a tanítványaiból alakult tervezőirodák később egy időre mégis az Intézet falai közé költöztek, de hát ez csak albréleti viszony volt, és nem a közös munka megvalósulása. Egy idő után két vidéki kollégát is alkalmazott az Intézet úgy, hogy mindeközben őket saját régiójukban tartotta, ez viszont már a Közösségszolgálat Alapítvány közvetlen előzményeit jelenti.

Hogy az Intézettel mi történt, ma már mindegy. Ám az, hogy *miképpen mentettük át és hogyan valósítottuk meg mégis szándékunkat*, s hogy az egészből azután mi kerekedett ki, az már egyáltalán nem közömbös. Mielőtt azonban ezt mesélném tovább, muszáj egy kis kitérőt tegyek, hogy a későbbieket legyen mihez fonjam.

A gyermekönkormányzatokról

Bár népművelői szakmámat Pécssett ifjúsági klubvezetőként kezdtem, mindig távol maradtam az ifjúság körében végzendő konkrét munkától. A kezdeti időszak töredékes ismertetéséből ki is hagytam az e korosztállyal feladataimat, amely nem jelentett kis csoportra épülő, minden egyes embert elérő animációt. Pécssett az örökölt társaságba jövelemlékor éppen berobbant egy zenekar, és a „klub” tagsága hetenként kétszer üvöltő tizenévesek masszája lett. Velük csak sokára és nehezen lehetett beszédbe elegyedni másról, mint *Kaponyáék* muzsikájáról. És nem mintha nem lett volna jó ifjúsági klub az, amelyiket az általam igazgatott művelődési otthonban, a józsefvárosi Víg utca és a Déry utca sarkán vezetett a '70-es évek elején *Szále László* barátom, de nagyon elment a kedvem az egészszől, amikor egy telefonbeszélgetés során az intézményt (és talán engem is?) felügyelő rendőrtiszt azzal biztatott, hogy „csak csinálják azt a klubot, hogy szemmel tarthassuk a reniteneket”. Attól kezdve csak azt figyeltem, hogy ki közülük a tégla⁷⁴. Nem jöttem rá.

(Mellékesen megjegyzem, hogy ez a rendőrtiszt volt az, aki mikor nekem legelőször telefonált – mert egyébként sohasem láttam – Beke Pál 'eskát' kereste, mert bizonyára arra gondolt, hogy a sokszorosított körlevélen a nevem után szereplő „s.k.” valami rövidített rangjelzés, esetleg tudományos fokozat. Ezt követően mind a mai napig csak olyan levelet postáztam, amelyet saját kezűleg alá is írtam, nehogy mást is ilyen neveltséges helyzetbe hozzak.)

Ifjúsági klubbal, helyesebben korábbi üzemeltetőjével, a kerületi KISZ Bizottsággal⁷⁵ volt kapcsolatos az a konfliktusom, melynek következtében távoznom kellett a *Józsefvárosi Művelődési Házból*. Akkor azt hittem, hogy a szakmából is. Egy évvel később az ezzel kapcsolatos leveleimnek az *Élet és Irodalomban* történő közzétételének viszont abban volt része, hogy mégis visszakerültem. Persze ismertem a szakmai publikációkból a hírneves ifjúsági klubokat, így az *egrit*, melynek is a hírért korábban, mint *Hidy Pétert*, akinek az szakmai innovációja volt; és halottam a műegyetemi „R” klubról is jóval hamarabb annál, hogy vezetője, *Varga Tamás* a munkatársam, majd a barátom lett. Két fent említett kollégám könyveit is olvastam⁷⁶, nem állítom tehát, hogy nem volt fo-

galmam az ifjúság körében folyó munkáról. Csak éppen pályám nem fordított arra.

Mindezek miatt tulajdonképpen a mai napig furcsállom, hogyan és miképpen nyűgözhetett le a nyolcvanas évek elejének egyik nyarán, Claude Aleo *rive-de-gier*-i népművelő-barátomnál történő vendégeskedésem egyik délelőttjén az unalmam elűzése céljából a kezembe vett könyvecske, amelynek címét „*Tizenhárom éves és már polgár*” szavakkal fordítottam saját magamnak. Kerestem valami hűtött innivalót, és kiültem vele az árnyékba. Átlapoztam. A fotókon kedves fiúkat és lányokat láttam. Előttük táblán keresztnévük és mikrofonok. Mifene. Hoztam a szótárt is, és mire Claude feleségével, *Paulával* délutánra hazaért, valamennyire megfejtettem, hogy miről szól a könyv.

Akkor persze már sejtettem, hogy errefelé a fiatalokkal (talán éppen '68 emlékei miatt, és mert éppen hogy felnőtt a *düböngő ifjúság*) másképpen bánnak. Már tanúja voltam annak, hogy Claude helybéli ifjúsági- és művelődésház-igazgatóként fölöttébb nagy figyelmet szentel nekik. Ha gyűlést szervezett, nem ő szónokolt, hanem inkább őket beszélgette. Figyelt rájuk és jegyzetelt. Néha ellenkezett és érvelt, de leginkább bólogatott. Hozzám hasonló habitusú ember lévén nem nagyon értetem magatartását. Hiszen tanult, tud sok mindent, felhalmozódott benne fél élet tapasztalata, jól tudja hát, hogy mi lenne a teendő! És tudja azt is, hogy mire képes, miért hagyja tehát, hogy a fiatalok okoskodjanak vele?

„Tudod, *ők alkalmaznak* engem” – mondta válaszul megjegyzésemre. Érdekes.

Hazaérkezésükkor mutattam Claude-éknak a könyvecskét. „Igen, ezek a *gyermek- és ifjúsági önkormányzatok*. Elzászban kezdték, már vagy ezer van belőlük Franciaországban. Jó dolog. A fiatalok megtanulják, miként működjenek együtt, miként jussanak egymás között és a felnőttekkel kompromisszumra, ha valamit el akarnak érni a településen, ahol laknak. Kell, hogy időben megtanulják, miképpen működik, s hogy milyen a demokrácia. Merthogy az nem olyan egyszerű, mint ahogy azt te gondolod” – ilyesfélét mondtak tehát, s ez utóbbit azért, mert jól tudták, hogy milyen rendszerben élünk mi Magyarországon.

(Közbevetőleg elmesélem, bár évekkkel később, már a rendszerváltó években történt, hogy a francia gyermek-és ifjúsági önkormányzatokat

tanulmányozandó egy kisvárosba érkeztünk. Idős polgármester beszélt nekünk a náluk működőről. Már több helyütt járva több ilyen szervezetet láttunk, és mert látszott, hogy ráérő ideje s kedve van, megkérdeztük: végül is miért csinálja?

– Magamért – mondta.

– Ezt hogy érti? – kérdeztük, mert félreballásra gyanakodtunk.

– Szeretnék békében megöregedni – válaszolta.

– És ennek mi köze...

– Sok. A demokrácia, fiatal barátaim, olyan, mint a szerelem. Minden nap újra kell teremteni. Nem automatizmus tehát, ami csak úgy magától van, hanem óvni és gondozni kell. Minden nemzedéknek meg kell tanulnia saját bőrén, hogy mi az. Nehéz egymás mellett, egymásra figyelve élni. Csak a másikat megértve lehet.

– Ezért csinálja?

– Ezért hát. Még van vagy tizenöt évem. Ez idő alatt békét akarok, és ezt csak ők, a mai fiatalok biztosítják számomra. Akkor már közülük kerül ki a képviselő, a polgármester. Honnan tudnák az ebbéli gyakorlatuk nélkül, hogy akkor majd mit, hogyan és miképpen tegyenek?)

A Claude-nál talált könyvecskét hazahoztam és elraktam, hiszen mire mehettem volna vele, kinek mutogathattam volna, kit beszéltem volna rá akkoriban? Csak egy évtizeddel később, '92 januárjában, egy konferencián jutott eszembe az egész. Túl voltunk már az előzőekben megidézett, az intézeti átalakítására történt kísérleten. Az első nagy közművelődési pályázat nyertesei közül azokat hívtuk egybe, akik egész településükre kiterjedő kulturális fejlesztésre kértek és kaptak támogatást. Régi módszerünk volt, hogy az elszigetelten cselekvőket azokkal az ugyancsak elszigetelten cselekvőkkel hozzuk össze, akik valami hasonlót csinálnak, de természetesen nem tudnak (hiszen honnan is tudnának?) egymásról. Bátorításuk egyik eszköze volt ez. Eközben elsoroltuk számukra ugyancsak példaként az elmúlt évtized település- és közösségfejlesztésben elért eredményeit, hogy abból is erőt meríthessenek. *De hiszen ilyen lehet a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzat is!* – rémlett fel az bennem az emlék, és lehetőségem lévén rá, belebeszéltem erről a mikrofonba egy szünetet átkötő konferanszié során.

Még szállingóztak a kései kávézók, amikor a terem mélyéről kipatant a pódiumra egy hölgy és elmondta, hogy míg én itt mindenféle távoli példákat idézek, náluk ilyen már évek óta működik. *Guittprechtné Molnár Erzsébet türjei* polgármesterasszonynak mulhatatlan érdemei vannak abban, hogy mondandóm nem szállt el a hallgatóság feje fölött. Rövid rábeszélés után hajlandó volt falujában azokat az érdeklődőket fogadni, akiket kettőnk mondandója valamilyen szinten megérintett. Az ott azonnal körbeadott papírcetlire feliratkoztak részvételével rövid időn belül találkozót szerveztem tehát Türjére. A magyarországi gyermekönkormányzatiság ott, a Türjén rendezett kétnapos összejövetelen született.

Nem mintha pontosan azt találtuk volna Türjén, amiben reménykedtem, de ez nem volt baj. Iskolájuk diákönkormányzata vállalt néhány, másutt szokatlan települési feladatot, és ettől tűnt másfélének szerveztük, mint a többi. Ottlétünk azonban alkalmat adott az erről történő nyugodt eszmecsere, melynek egyik következménye az lett, hogy eldöntöttük: ha én ennyit regélek (persze még a régi könyv alapján) a franciákról, *nézzük meg* őket. Forradalmi idők lévén nem vártunk semmire. Kibéreltünk egy mikrobuszt, a szükséges pénzt ki-ki magához vette és elindultunk Franciaországba tapasztalatokat szerezni. Ezen az úton találkoztunk aztán *a demokráciát a szerelemhez hasonlító* kedves polgármesterrel is.

A programok egy részéből én kimaradtam, mert mikrobuszunkkal napokig a szerelőműhelyeket jártam. A többiek azonban valahogyan eljutottak a környékbeli helyszínekre, és szálláshelyünkre visszatérve folyamatosan lelkendeztek. A látottak annyira meggyőzték a társaságot (több polgármestert, jegyzőt, pedagógust, népművelőt), hogy az autó javítása miatti szabad napok beszélgetései során elhatároztuk, hogy *ki-ki hazatérve otthon azonnal megcsinálja a maga gyermekönkormányzatát*. Volt időnk, töprengtünk hát azon is, hogy vajon mit kellene tennünk azért, hogy ez a szisztéma elterjedjen Magyarországon? Hozzunk hát létre egy ezt szorgalmazó egyesületet! – kiáltott fel valamelyikünk. Legott belekezdünk az alapszabály megfogalmazásába, és a velünk lévő jegyző ezt frissiben le is jegyezte. És mert időnk még mindig bőven volt, az alapszabály részletes megvitatásával és szabályszerű elfogadásával még *Phalsbourban* meg is alakítottuk az azóta működő *Települési*

Gyermekönkormányzatokat Segítők Egyesületét. A végszó előtt a mikrobuszt megjavították, így a tisztségviselő-választásra ott helyben már nem maradt idő. Azt hazafelé jövet egy autópálya-parkolóban ejtettük meg. Megjegyzem: éppen olyan szabályosan, mintha egy sok száz férőhelyes teremben ültünk volna.

Mára már vagy negyven településen működik ilyen tünemény, de csak tucatnyi az, ahol tevékenykedése a honosítás kezdeteitől datálható. E sorok írásakor is vélhetően nőni fog a számuk, mert a napokban zárul egy olyan országos pályázat, amely e szervezetek életében először pénzzel is támogatja megalakításukat és működésüket. A gyermekönkormányzatiság megteremtésének kezdetei óta eltelt idő eseményeinek és tanulságainak ismertetését azonban későbbre hagyom, mert az már összefonódik azokkal a feladatvállalásokkal, amelyekre az időközben megalakult Közösségszolgálat Alapítvány teremtett lehetőséget.

A KÖZÖSSÉGSZOLGÁLAT ALAPÍTVÁNY LÉTREJÖTTE ÉS KEZDETI MŰKÖDÉSE

Életem során sokszor tapasztaltam, hogy ugyanarra ki így, ki úgy emlékezik, és bár vélhetően mindegyik emlékezet *valódi*, önmagában egyik sem *igaz*. Mégha minden történet a valóság visszaadására törekszik is a maga módján, úgy gondolom, hogy azoknak az utóbbihoz viszonyított pontosságát csak hosszas és toleráns egyeztetések után lehet meghatározni. Azonnal megjegyzem: az alábbiakban, mint eddig is, mindenféle „egyeztetés” nélkül fogalmazok. Amit leírok, az senki más, csak *az én emlékeim* szerint való. Lehet, hogy mások pontatlannak érzékelik? – majd valahol másutt kijavítják!

Mindezt homályos emlékezetem mentegetése miatt kellett elmondanom. Nem pontosan tudom, hogy végül a *Makovecz Imre-féle tervezőirodák építészeit a közösségfejlesztőkkel együtt foglalkoztató* fejlesztési szervezet⁷⁷ megvalósíthatatlanságát követően hogyan is került sor az immár csak a közösségfejlesztési tevékenységnek *alapítványi keretben* történő megvalósítására?

Talán úgy, hogy az Országépítő Alapítványból régóta ismerős Boross Péter belügyminiszterként lehetetlennek ítélte, hogy az *önkormányzatokat* gondozó Belügy, a *területfejlesztésben* illetékes minisztérium, és a *népművelői, a közösségi munkák* felügyeletét ellátó művelődési tárca ezzel közösen foglalkozzék. Ha a kulturális egymaga nem volt hajlandó (például az Intézet átalakításával, akár szétválasztásával) létrehozni azt, hogyan is tudná ez a három apparátus egymás között folyamatosan egyeztetve lebonyolítani ezt az egyébként valóban tárcaközinek tűnő feladatot? – így Boross, és persze egyikünk sem tudott válaszolni. Ha azt akartuk tehát, hogy legyen az egészből valami, nem maradt más hátra, mint *magánúton* megvalósítani annál is inkább, mert ez legalább nem múlik senkin. Kivéve a pénzen.

Emiatt jártam a... Fölkерestem tehát...

A *Postabank* segített rajtunk⁷⁸. Ígéretükhöz a Közösségfejlesztők Egyesülete és a makoveczianus építészek irodáit összefogó *Kós Károly Egyesülés* csatlakozott. Ezek a szervezetek jelölték ki az Alapítvány Kuratóriumát is: *dr. Horváth Piroska* postabankos főosztályvezetőt, *Mako-*

vecz Imre és Varga Tamás barátaimat az alapítók képviselőjében, valamint Loydl Tamás belügyminisztériumi főosztályvezetőt az Alapítvány önkormányzati és településfejlesztési kötődései miatt. Engem kértek föl a kuratórium elnökének. Titkárunk dr. Kováts Flórián barátom lett. Már ez a társaság fogalmazta meg azt az Alapító okiratot, amelyet a Fővárosi Bíróság 1993 nyarán el is fogadott. Ezzel megalakult az első olyan hazai nem-kormányzati és nem-profitorientált szervezet, amely a települések fejlesztésének megvalósítását, és ezen belül az önkormányzatok társadalmiasítását, intézményeinek nyitottá tételét, polgárai képességeinek fejlesztését és együttműködési készségük megteremtését volt hivatott elősegíteni.

Olyan szervezet alakult, amely a polgárokkal együttműködve gondolta a települési, a kistáji és a térségi fejlesztések megvalósítását. Olyan szervezet, amelyik a polgárok vállalkozásra való képességeinek fejlesztésében, együttes munkára történő biztatásukban, foglalkoztatásuk elősegítésében és egyáltalán: életminőségük fejlesztésében kereste szerepét és talált feladatot. Olyan szervezet, amelyik a civil szerveződések mellett az önkormányzatokat is természetes partnerének (és megrendelőjének) szándékozta tekinteni akkor, amikor azok épp fejlesztési stratégiát fogalmaznak, településközi együttműködésre törekszenek, vagy amikor csak pusztán azt fürkészik, hogy merre és hogyan lenne lehetőségük nemcsak a fennmaradásra, hanem a fejlődésre is. Olyan szervezet alakult tehát, amelyik a közösségfejlesztés gyakorlatát volt hivatott meghonosítani abban az értelemben, ahogyan az angolul értendő. „Community development”, mondja az angol, amely kifejezésben a település fizikai állapotának és polgárai készségeinek, szellemi képességeinek fejlesztése, együttműködésük megteremtése egyaránt szerepel. Olyan szervezet tehát, amely szakmai eljárásaival, szelíd technikáival a települések komfortját nem idegen szempontok szerint, hanem a helybéliek akaratának megfogalmaztatásával és érvényesítésével gondolja vezérelhetőnek⁷⁸.

Természetesen hosszú távúnak képzeltük el ezt a munkát. Valahogy úgy, hogy a támogatásból a próba szintjén kiépítendő hálózatunk később (akár a feltételezett bevételekből, akár a remélt állami támogatásból, vagy éppen, mint Nyugaton, a különféle szponzorációkból) behálózza majd egész Magyarországot, sőt: a Kárpát-medence magyarok lakta térségét. A települések felismert egymásra utaltságából eredeztethető

kistérségi rendszert figyelembe véve⁸⁰ arra gondoltunk, hogy *minden hazai kistérség*, a határ mentén lévő kistájak esetében *a határon a táj hasonlósága miatt átnyúló települészsövegség*, illetőleg *a határokon túl élő magyarság* számára előnyt adó szolgáltatás gyanánt *mindenütt biztosítani kéne azt a közösségfejlesztőt*, aki a képességefejlesztés és a társadalomszervezés, valamint az új társadalmi-gazdasági környezet miatt óhatatlanul szükséges információk közvetítésének helyi felelőse lenne.

(Csak zárójelben jegyzem meg: egyidejűleg arra is mintát akartunk teremteni, hogy mit tegyen az addig csak a saját kultúrházában tevékenykedő népművelő, aki éppen az általa jól ismert kistérség közösségének fejlesztőjeként tehetne volna fontosabbá magát. A korábban csak kultúraterjesztésből álló népművelői feladatkör alternatíváját jelenthette volna a település előrehaladását az emberek képességeinek fejlesztésével segítő, a települések együttműködését, a polgárok különféle célokra történő összefogását, egyéni, családi vagy közös vállalkozásaikat is kialakító munka.)

Az alapításkor kapott pénz persze csak ahhoz volt elegendő, hogy az előre elgondolt, egyelőre minimális struktúrát kiépítsük. Két évre terveztük azt a próbaidőt, ameddig finanszírozni lehet egy-egy szakemberünk („rezidensünk”) munkáját, és telephelyének („rezidentúrájának”) működtetését. Azt követően működésüket már saját bevételeikből kell biztosítsák.

Közben már régen adott volt a személyzet is. Még a rendszerváltozás hónapjaiban vált ismertté köreinkben az a szándék, miszerint az Intézet megváltoztatására törekszünk azért, hogy annak keretein belül *nagyobb hangsúlyt kapjon a település- és közösségfejlesztés*. Közismertté vált azon törekvésünk is, hogy ennek reménybeli új munkatársait nem kell Budapestre felköltöztetni, hanem az általuk jól ismert környéken, tehát *helyben tartva regionális fejlesztőként* gondoljuk foglalkoztatni. Később kiderült az is, hogy bár az Intézet falait teljes egészében nem vehetjük be, de valami alternatív megoldásban azért gondolkodunk. Mindenképpen kialakulni látszott tehát valamiféle *új* helyzet körülöttünk.

Kétség sem fért ahhoz, hogy majdani munkatársaink elsősorban a művelődési otthoni tevékenységreform során korábban megismert régi partizánok lesznek: az immár balassagyarmati dr. Kecskeméthy Gyuláné

Sedívi Lilla, a debreceni Hallgató Éva, a dombóvári dr. Balipap Ferenc, a zalaszentgróti Vattay Dénes. A többiek: a hajósi Alföldi Albert, a jászszentlászlói Markolt Endre, a százhalombattai Takács Péter csendestársnak ajánlkoztak, mert saját településeiken olyan feladatokba kezdtek, amelyet nem hagyhattak félbe. Kevesen voltunk tehát. Mint a gyerekek, a lehetségesnél sokkal többet akartunk. Lázas izgalomunkban úgy gondoltuk, hogy az ország minden pontján kell legyen „emberünk” ahhoz, hogy mindenütt ütőképesek legyünk és hatékonyan cselekedhessünk.

Ennek érdekében számba vettük szakmai kapcsolatainkat. A felmerült neveket összeírtuk. Abbéli hitünkben, hogy miénk a világ, nem fukarkodtunk az ajánlatokkal. Varga Tamással együtt kerestük meg a *szobi* művelődési házból a tanításba emigrált *sárospataki dr. Balázsi Károlyt*, míg én magam meghívtam közénk a *szombathelyi Pósfay Pétert*. Régi harcosként üdvözlöttük körünkben a *csurgói Bihariné Asbóth Emőket*. Nem csoda, hogy az ekkor indult megyei közösségfejlesztési képzések során kitűnt kiváló képességű népművelőknek is megtetszett a dolog, és megértem, hogy a kurzusokon oktató kollégáim néhány ekkor és így megismert új személlyel kapcsolatban is javaslatot tettek. Így került közénk a debreceni *Groskáné Piránszki Irén* (akit én még a párizsi szociológus-lányok révén emlegetett francia tanulmányútról ismertem), a *tatai Keresztesi József*, a *szegedi Magyar Istvánné*, a sokunk által korábban is ismert *békéscsabai Pocsajiné Fábián Magdolna*, a *szolnoki Kenyeres Sándorné*. Volt néhány, ugyancsak régi harcostárs, mint a *ceredi-salgótarjáni Pálinkás Sándorné*, a műsorfüzetből helyi újságot létrehozó *tiszakécskei Polyák Albert*, aki kollégáját, a *kecskeméti Imre Károlyt* is ajánlotta nekünk.Őt is meghívtuk tehát.

Alakult a csapat.

Hogy fenntartsuk bennük a lelkesedést, *Szentendrén* bentlakásos kurzust szerveztünk; egyrészt mindenkinek mindenkivel történő összeismertetésére, másrészt a szakmai ismeretek felelevenítésére és rendszeresítésére, harmadrészt a szükséges jártasság (a számítógéphasználat, az idegen nyelvi alapok) elsajátítására. Hogy ezt megelőzően és azt követően voltak-e rendszeres találkozóink, az most már mindegy. Az azonban bizonyos, hogy a gyengébb idegzetűek rendszeresen kérdezték, hogy mikor lesz végre bármiféle döntés.

Am döntés sokáig nem született.

Amikor pedig (mint említettem, 1993 nyarára) végre meglett, elsiettük a dolgot. Nem nagyon illik a többes szám személytelensége mögé bújni, hiszen a szervezetépítés feladatában alapvetően *nekem kellett volna* észnél lennem. Nem menti, de talán magyarázza sietségemet, hogy már évek óta vártam erre a lehetőségre. Majd' három esztendő telt el várakozás közben. Ezalatt már zátonyra futott a Makoveczékkel közösen tervezett szervezet megvalósítása. Ugrásra kész állapotban voltam tehát, és ebben voltunk mindannyian. Amikor aztán híret hoztam, hogy a Postabank nemcsak segíti szándékainkat, hanem át is utalta támogatását az immár bejegyzett Alapítvány számlájára, mi nem pályázatot írtunk ki, nem fogalmaztuk meg a kikötéseket a leendő kollegák alkalmazására. Csak egy, az alkalmazást felvállaló *ünnepélyes nyilatkozatot* kértünk tőlünk mindannyiunk előtt.

Pedig feltételeket szabhattunk volna. Például két-három környékükbeli *egyesület* szervezését. Vagy a kárpótlással földet szerzett gazdák köréből egy-két, ugyancsak környékbeli helyi *szövetkezet* megalakítását. Vagy a körülöttük lévő munkanélküliek egy csoportja olyan jelleggel történő *átképzésének* megszervezését, amelynek eredményeképpen aztán újbóli munkavállalásuk megoldódhatna. Esetleg egy *település- vagy térségfejlesztési program* elkészítését köthetjük volna ki. Vagy éppen *bevételi tervet* kérhettünk volna, hogy ezzel is tudatosítsuk ezt a kötelezettséget. Kiköthetjük volna a valamilyen meghatározott célú *településtársulások* megalakításában vagy egy nagyobb település *önkormányzati intézményeinek* megreformálásában való feladatvállalást. Bármit tehát, amihez értenek, és ami nyilvánvalóvá teszi számukra: új munkájuk nemcsak a helycserét, nemcsak az új és kedves társaságot és nemcsak az eddigi nyűgeiktől való megszabadulást jelenti, hanem *teljesítménybéli* kívánalmakat és *bevételi* kötelezettséget is.

Mindez elmaradt. Csak arra kellett rábólintsanak, hogy vállalják, hogy akarják ezt a kockázatokkal járó megbízatást. A rizikó persze nem a munka elvégzésében, hanem a szervezet *rentábilissá tételében* rejlett. Mint már említettem, bizonyára bátorítottam őket régi, itt már idézett balatonszabadiban emlékeimmel, a hajdani faluházépítések során nyert tapasztalataimmal és csengeri emlékeimmel.

Tízen akarták ez a munkát, velük munkaszerződést kötöttünk. Ezek a főállású munkatársak nyitották meg és működtették az Alapítvány iro-

dáit (*Balassagyarmaton, Csurgón, Debrecenben, Dombóvárott, Sárospatakon, Salgótarjában, Szegeden, Szombathelyen, Tatán és Zalaszentgróton*), ők lettek tehát térségi-megyei-regionális rezidenseink. Néhány barátunk tartózkodóan viselkedett velünk szemben. Vagy azért, mert szerették volna folytatni korábbi munkájukat, vagy mert meg akarták tartani azt, nem bízva kezdeményezésünk sikerében. Közülük néhányan *ösztöndíjasaink*, mások *önkéntes segítőink* lettek. Ketten ekkor már intézeti állásban voltak, de munkakörüket úgy határoztuk meg, hogy munkájukat az Alapítvány keretei között végezzék.

Egy-két hónapon belül készen állt a csapat a munkára, hiszen településeiken irodákat béreltünk, és azokat telefonvonallal, számítógéppel is felszereltük. Elkészült a szervezeti szabályzat. Lett helyi bankszámlaszám, arra rákerült a havi ellátmány. Titkárunk figyelme még a névjegyekre és a cégtáblákra is kiterjedt.

Csak éppen fizető kereslet nem volt sehol.

A feladatot, vagyis tehát a munkát, a megbízást mindenkinek magának kellett megkeresnie. Volt mit és volt hol.

Ezek az évek a civil szervezetek megalakulásával, majd azok közül soknak a megszűnésével, az új önkormányzatok szárnypróbálgatásával, intézményeik önállósításával, megszüntetésével vagy éppen visszatelepítésével, a kárpótlással, az állami cégek és a termelőszövetkezetek átalakulásával, leépülésével és szétbomlásával, a munkanélküliség terjedésével, a kényszervállalkozók megjelenésével, valamint a nagyvállalkozásokban alkalmazottak érdekvédelmének eltűnésével teltek el. Senki sem segített az ebben a helyzetben őrlődő polgárokon és önkormányzatokon. Senki sem adott nekik segítséget, tanácsot. Az újságokból, a televízióból ömlöttek az országos műballhék, és miközben *a települések és a családok jövője dőlt el*, az emberek nem *magukra és egymásra*, hanem *hülyeségekre* figyeltek⁸¹.

És közben nagyon ostoba helyzetek alakultak ki. Pálinkás Juli hozta a hírt, hogy a nem megfelelően szervezett kárpótlás miatt a ceredi tehenek nem mehetnek legelni: még a dülőutak is magántulajdonba kerültek. A falvak többsége pereskedett egymással, hiszen a korábbi székelyközségek beruházásaiban a most önállósult hajdani társközségek résztulajdonosokká váltak. Ám közülük vajon melyiküké micsoda, és

mennyi abból az övé? S eközben oszlottak fel a korábban stabilnak tűnő állami gazdaságok és termelőszövetkezetek, zajlottak a tulajdonmentések, nevesítések, titkos összefogások, kijátszások. Mesterségesen elérték a jobb sorsra érdemes kárpótlási jegyet, és az embereknek még az sem volt gyanús, hogy némelyek tömegesen vásárolják azt. Világossá vált, hogy *nem munkával, hanem pénzzel lehet leginkább pénzt keresni*, és ettől minden felborult. Nem bizonyult értékesnek a visszakerült termőföld, szőlőültetvény, gyümölcsös, hiszen ezzel egyidejűleg váltak köddé (ki tudja ma már, hogy akarva-e vagy akaratlanul, és egyébként is mindegy) a korábban bejáratott piacok is.

Volt tehát mit csinálni.

És csinálták is alapítványi kollégáim. *Javaslatokat fogalmaztak* az önkormányzatok funkcióinak társadalmiasítására, az önkormányzati képviselők döntéshozó készségét fejlesztő képzéssorozatra, komplex (társadalmi tervezésű) településfejlesztési programokra, civil képzési központ és hálózat kiépítésére. A térségben található falvak egymás közti kapcsolatait segítő fejlesztőprogramra. Humán szolgáltató civil szervezetek együttműködését támogató hálózat kialakítására. Helyi közösségi és közszolgálati média fejlesztésére és a közösségi médiahasználat szakértőinek képzésére. A művelődési otthonok társadalmiasítására. Az osztatlanul tanító iskolák fejlesztésére. A franciaországi példa alapján meghonosítható – a szülők iskolafenntartó egyesülete által szervezett – szakoktatási intézményhálózatra. Gazdaságfejlesztő pince-szövetkezetre. Zsák-falu munkanélkülijeit foglalkoztató útépítésre.

Debrecenben civil információs és segítő központ, majd megyei közösségfejlesztő egyesület alakult. *Balassagyarmaton* az Ipoly mentén élő, a magyarországi és a szlovákiai polgárokat közösen erősítő szabadegyetem-sorozat, majd térségi egyesület szerveződött, megteremtve alapjait a napjainkban már a két országra kiterjedő eurórégióknak. *Csongrád megyében* a helyi lapok közösségi szerkesztését elősegítő tapasztalatcserék, tanfolyamok, majd ezeknek a gondozásával foglalkozó egyesület jött létre. Szombathelyi kollégánk a *vasi Hegyhát* és *Kőszeghegyalja* falvainak sorsát rendezte. *Curgó* térségében az ifjúság helyzetéről és vágyairól teljes körű felmérés készült, aminek eredményeképp több helyütt a huszonévesek ifjúsági önkormányzatot alakítottak. *Kunbábonyban* részleges finanszírozásunkkal Civil Kollégium né-

ven elkezdődött egy képzőközpont építése. Több helyütt, így *Kecskéden* a teljes lakosságot, *Fehérgyarmaton* a fiatalokat érintő közösségi felmérést támogattunk. Sajtótájékoztatókat, térségi konferenciákat, szövetkezetfejlesztési tanfolyamokat rendeztünk. A magunk számára (majd ezt követően több régió több szakembere számára) *felső-szavojai* tanulmányutat szerveztünk. Nem feledkeztünk el saját szakmai továbbképzésünkről (például *Louis Caul-Futy* segítségével) és persze folyamatosan egyeztetünk elképzeléseinket, helyi-térségi munkánkat. A Belügyminisztérium jóvoltából összegezhettük véleményünket *a falvak és a kisvárosok településfejlesztési koncepciójának* elkészítéséről⁸². „*Település-Közösség-Fejlesztés*” címen konferenciát rendeztünk több település cselekvőkész polgárai, vezetői számára a közösség- és településfejlesztési gyakorlatot népszerűsítendő⁸³.

Csináltuk mi, tettük a dolgunkat, csak éppen *ingyen*. Kollégáink korábbi szakmai élete ugyanabban a közegben és az utóbbi években ráadásul már hasonló feladatokkal telt; maguk sem tudták tehát, hogy jártasságukért, tanácsaikért, feladatmegoldási képességeikért miként kérjenek pénzt. Eddig se tették. És ha mégis, hát hogyan s mire föl? A népművelési praxis megújítóiként, a közösségfejlesztés hazai gyakorlatának megteremtőiként vérbeli innovátorok voltak mindannyian, ám beidegzettségük *az alkalmazotté* maradt. Azé tehát, akinek bére és munkakörülményei teljesítményétől függetlenek, állandók.

És „ügyfeleik”: a polgármesterek, a helybéli képviselőtestületi tagok, az egyesületi vezetők vagy aktivisták sem értették, hogy ami eddig ingyenes volt, az most miért kerülne pénzbe? Hiszen ők ugyanott és ugyanazok maradtak. Aki pedig helyzetükön segítve közreműködik, ugyancsak változatlan személy. Hogy most nem a művelődési központ telefonján érhető el, és hogy munkahelyének neve is megváltozott? Amikor annyi minden változik, miért lenne fontos ez?! Többüknek persze nem is volt szakértő megfizetésére fordítható kerete.

Az világos, hogy egy ügyvédet, egy mérnököt meg kell fizetni ugyanúgy, mint a villanyáramot, a benzint vagy a telefont. De hogy egy település- és közösségfejlesztési célra létesült alapítvány közreműködéséért fizessenek, ez nem fért a fejükbe. Különösen, hogy úgy gondolták (mint sokan mások) hogy egy „alapítvány” nemhogy pénzt kér, hanem

inkább osztogat! És ha meglepő módon mégsem, akkor nyilván azért alkalmazza szakemberét, hogy segítse őket, és hogy rendelkezésükre álljon. Hogy utazott, hogy telefonált, és hogy irodájában áramot fogyasztott? Kit érdekel? Hogy magas közterhekkel járó fizetést kapott? – valaki bizonyosan fedezi ezt, gondolták.

Rezidenseink nehezen értették, partnereikben fel sem merült, hogy *minden lépésük pénzbe kerül*, és hogy nincs ki megtérítse azt. Így aztán *a tervezett bevételekből elképzelt egyensúly helyett hónapról hónapra csökkent* az alapítványi vagyon. Hogy az első időkben így volt, az még természetesnek tűnt. Hogy ugyanúgy fogyott a második évben is, az már baj volt. Addig fogyott, amíg kritikus határra nem ért.

Saját körünkben és saját bőrünkön is tapasztaltuk tehát (amit nyilván sokan átéltek az országglakosok közül) hogy miképpen lehet és miképpen kell, helyesebben: hogy miképpen lehetne és kellene az új körülmények között élni és megélni. Jól emlékszem, hogy alapítványi gyűléseinken magam is összehasonlítottam helyzetünket a biztos fizetésért dolgozó népművelőkével (akik kényelmes helyzetükben hogyan is érhették volna meg a polgárok *piaci viszonyoknak történő kiszolgáltatottságát!*), és hosszan nagyképűsködtem, hogy hozzájuk képest mi magunk mennyire érzékeny helyzetben vagyunk! Ezek a szövegek sem gyakoroltak különösebb hatást rezidenseinkre, mert bár bólogattak, de bevételeik ezeket követően sem növekedtek. Alapítványunk is fennakadt tehát azon a hálón, amelyet *a korábbi beidegződésekből* szőtt a múlt idő. Mindez az új viszonyokhoz való személyes *alkalmatlanságunkra* utalt.

Kérdés persze, hogy kell-e, és kellett-e egyáltalán az általunk képviselt szaktudás az önkormányzatoknak és a polgároknak? Vajon nem úgy hitték-e a helyzetbe került, tehát a képviselőtestületbe választott és/vagy a civil szervezeteket megteremteni képes polgárok, hogy a szükséges ismeretekkel, képességgel és jártassággal maguktól is rendelkeznek? A reánk szakadt szabadság a cselekvés lehetőségét adta, de hát cselekvési mintáink a demokráciával ellentétes múltban gyökereztek. A cselekvéstől korábban elzártak joggal hitték, hogy most rajtuk a sor (mint ahogy nem egy esetben rájuk is került), de vajon miből gondolták, hogy a teendőkön túl *a megvalósítás módját* is ismerik?

(Mert eszembe jut az az új polgármester, aki még a '80-as évek dere-

kán állt mindenkitől független magánvállalkozóként települése új falubáza építésének élére. Az akkori tanácselnök körömszakadtáig ellenezte az építkezést, és bár tiltani már nem merete, de nem is állt a helybeliek mellé. Megoldásként a falubázépítő egyesületet találtuk ki a berubázás javaslattevőjének és bonyolítójának, és ezt a szervezetet képzeltük el az intézmény működtetőjeként is. A nyolcvanas évek utolsó harmadának viszonyai ezt már lehetővé tették. Gyorsan elkezdődött az építkezés, különösen, hogy az azonnal megalakított egyesület vezetését éppen a helybéli építőanyag-kereskedő vállalta. Így lett aztán olcsóbb építőanyag, és a kereskedő pozíciója nyilván szervezőerőt jelentett az önkéntes munkák koordinálásában is. Nem véletlen tehát, hogy az első szabad polgármester-választáson az egyesület jelöltjeként indult, és nem véletlen az sem, hogy elnyerte a megbízatást. Amikor gratulációnkkal fölkerestük, megkérdezte:

- Az egyesülettel mi legyen?
- Mi lenne? Új elnököt kellene válasszatok – mondtuk.
- Új elnököt? Mire?
- Miremire! Hát az egyesület élére!
- Minek az az egyesület immár?
- Hogy befejezze és működtesse a falubázatot.
- Majd befejezem és működtetem én.
- Dehát nem lenne jobb, ha az egyesület tenné azt?
- Miért lenne jobb? – kérdezte.- Hát az nem én vagyok?)

Valószínű tehát, hogy nemcsak alapítványi kollégáim voltak szerep-zavarban, hanem a polgármesterek, és a végre cselekvési helyzetbe került egyesületi vezetők is. Bizonyára azt hitték, hogy nemcsak a tettek mezeje, s nemcsak a szükséges hatalom, hanem a cselekvéshez szükséges tudás is az övék. Mire kellene tehát a távolról érkező település- és közösségfejlesztő? (Különösen, ha pénzbe kerül!)

Ezt a helyzetet felismerve saját szervezetünknek, a cselekvőkész önkormányzatoknak és a többi, a település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó civil szervezetnek központi finanszírozást remélve javaslatot tettünk település-és közösségfejlesztés célját szolgáló központi állami alap létrehozására⁸⁴. Hiába. Rezidenseink működési körzetében képességeinket ajánló gyűlések sorozatát rendeztük, hogy a helybéli problémák szakszerű megoldásáért kasszírozott pénzből szervezetünk megélheté-

sét biztosítsuk. Feleslegesen. Kollégáinkkal *cselekvési terveket* készítettünk, hogy ezek nyilvánosságával kerítsünk számukra s ezáltal az Alapítvány számára megbízatást. Eredménytelenül. A Belügyminisztérium által szerkesztett kiadványsorozatban is azért vállaltuk fel *a falvak és a kisvárosok településfejlesztési terveinek elkészítését szorgalmazó ajánlást*, mert feltételeztük, hogy abból majd feladatok és megrendelések következnek.

De nem következett belőle semmi.

E könyv kéziratának első variációjába még belekerültek azok a javaslatok, amelyeket '94 elején közzétettünk. Később már csak a mellékletbe kerültek, és még később már oda sem. Mire mennénk már ezekkel! Hiszen *az önkormányzati funkciók társadalmiasítása* (amit egyébként változatlanul fontosnak, és a helybéli demokrácia egyik alapkövének tartok) jelenleg egyik testületnek sem érdeke. A *döntéshozók készségfejlesztési programjára* szóló képzési javaslatunk is felesleges: az önkormányzatok képviselőinek többsége bizonyára meg van győződve, hogy a bármiféle döntés meghozatalához megfelelő készséggel rendelkezik. A *térségi kapcsolatokat fejlesztő* programjavaslatunkra nagy szükség lenne manapság is, ha ugyan az érintettek komolyan gondolnák ezt, s nem – mint tapasztalom – egymás kijátszása lenne tevékenységük lényege. A *helyi közösségi és közszolgálati média* helyett az önkormányzati és kereskedelmi hírharsónák lettek a divatosak, amelyek csak a száraz vagy éppen az elferdített információt közlik. Szó sincs bennük megfontolásra készítő alternatíváról, variációról, ellenvéleményről. Ha mégis van ilyeneket közlő helyi (magán)újság, az kizárólag az éppen hatalmon lévőket csempüli minden sorában, s így nem az árnyalt tájékoztatást szolgálja, hanem csak saját igazát sulykolja. A *művelődési otthonok társadalmiasítása* éppen az azokban alkalmazott népművelők ellenállása miatt reménytelen, s ha valahol ez mégis bekövetkezett, azt mély hallgatás vagy csúfolódás követi. Az *osztatlanul tanító iskolák* mind szakmailag, mind pénzügyileg ellehetetlenültek javaslataink megfogalmazása óta. A *szülők egyesülete által megteremtett szakoktatást* sem volt lehetséges saját erőnkől megvalósítani. S különben is: a szakoktatás azóta is tragikus helyzetben van, mintha éppen az lenne a cél, hogy senki ne tudjon semmit! A *szőlősgazdák szövetkezését* szolgáló javaslatunk elvérzett a pénz- és bizalomhiányon, a hitelfelvétel lehetetlenségén, a kolhozok emlékein, a konkrét lehetőség pedig a termőterületek és a pincék azóta történt felvásárlásán. Példa értékű javaslatunk *a munkanélküliek útépitési foglalkoztatására* is szükségképpen nem valósulhatott meg egyrészt a privatizált, a nagy teljesítményű útépitő gépek hasznosítására alakult magánvállalkozások, másrészt maguknak az érintettek ellenállásán, hi-

szen egyszerűbb minden hónapban a markukat tartani, mint esetleg talicskával-lapáttal megdolgozni a pénzért. Végképp reménytelenné vált *a közösségi munkások által kialakítandó országos hálózat megvalósítása*, hiszen saját alapítványunk is reménytelen helyzetbe került. Valami azonban mégis megvalósult javaslatainkból, bár igaz, hogy saját erőből és erőfeszítésből: *lett civil képzési központ Kunbábonyban* (bár persze a „hálózat” kiépítésére már nem került lehetőség), s *lett humán (jobbára szociális kérdésekkel foglalkozó) szolgáltató központ* is Debrecenben. Nincs miért tehát akárha a mellékletben is szerepeltetnem ezeket a szövegeket, hiszen a benne foglalt kérdések már nem aktuálisak. Na nem úgy, hogy megoldódtak volna az általuk felvetett problémák, pusztán csak mára már más lett az alapállás, a helyzet, a kiindulópont. „Más a kása, Mása!” – ahogyan Balipap Feri szokta volt mondogatni. Hiába tetszenek ezek a szövegek nekem még mindig utólag, ha senki sem hasznosíthat azokból jelenleg (vagy a jövőben) semmit⁸⁵.

Tán nem járunk így a falvak és a kisvárosok településfejlesztési terveire fogalmazott ajánlásainkkal. Remélem, hogy *még várat magára Magyarországon a települések jövőjének a közösség által történő közös megtervezése*. Így hát a polgármesteri hivatalokba a Belügyminisztérium által eljuttatott, de ott vélhetően a fiók mélyére dugott és elfeledett szövegünknek előbb-utóbb figyelmet szentel valaki. És az emberek, a helybéli polgárok óhajának, akarátának, szándékainak is. Akkor esetleg már fontos lesz a település jövőjének megtervezésében történő közreműködésük.

Miért van, hogy a település- és térségfejlesztésre, a helybéli és kistáji közösségfejlesztésre kidolgozott szelíd eljárásaink nem valósultak meg, hogy nem váltak általánossá, és nem terjedtek el Magyarországon? Van rá válaszom, és eszem ágában sincs elhallgatni azt. Úgy gondolom, hogy az akadály nem más, mint amiről többek között már a görög drámák is szóltak: az *ellenérdekeltség*. Vagy egyszerűbben: az önzés. Még egyszerűbben: a pénz, amely saját zsebbe kerül. Hogy ennél is érthetőbben fejezzem ki magam: *a megbízás, a munka egy meghatározott körön belül történő megtartása*, amely körbe nem kerülhet be a hozzánk hasonló idegen. A helyzetet illusztrálandó, már e lapokon felidézek egy időben később történt esetet. Hiszen most kell szóljak arról, hogy sze-

rintem (a magunk esetleges képességbeli hiányain és az új helyzeteknek való megfelelésre való képtelenségünkön túl) miért is esett szét Alapítványunk jó célt szolgáló és jól kiépített szervezete?

A válasz semmi másban, mint az ellenérdekeltségben keresendő, amelyre nem készültünk fel, és amit nem is tudtunk legyőzni. Nem csoda. Nem voltunk senki kutyájának kölykei és nem voltak „keresztapáink” sem. Talán lehetnek volna, de – különösen én – úgy gondoltam, hogy minek?! Valamikor, már a kezdeti időszak vége felé, a ‘80-as években elegendő volt, hogy az ember nem tartozott az *elvtársak* közé (bár ez persze hátrányokkal járt), máris a másik tábor véd- és dacsövetségének tagjai között tudhatta magát. Jól esett ez, s szükségem is volt rá akkoriban, de azt gondoltam, hogy majd az új idők eljövetelével lehetünk végre *magunk*. A rendszerváltás utáni vadkapitalizmus általam csak sokára fölismert kényszere azonban számtalan, a korábbi években ismeretlen, eladdig tán rejtőzködő, avagy éppen szükségessé vált, és ennek okán létrejött érdekszövetség megszületését segítette elő, amelyekbe később nem volt szabad a bejárás. Azokba már nem lehetett a korábbi módon, pusztán csak valaminek tagadása révén bekerülni. S mikor mi még a település- és közösségfejlesztés különleges és egyedi feladatának mafla elhivatottjaiként alapítványunkat alakíttattuk, *már vállalkozások tucatjai kaszáltak hatalmas pénzeket ugyanezen tevékenységgel csendben és maguknak, nem egy közülük minisztériumi háttérrel, az őket megbízó települések támogatására tett ígéretekkel a tarsolyukban. Ők nem széplelkűsködtek, nem bizonytalankodtak, nem szaporították a szót, egyszerűen csak üzletet csináltak.*

A példaként itt ismertetett történetben sem voltunk képesek (megjegyzem: sokan másokkal együtt) legyőzni a szakmailag látszólag indokolt, ám szándékait tekintve centralizációs és valójában a pénzre utazó akaratot. Szomorúan hozzá kell tegyem, hogy mind a mai napig képtelenek vagyunk rá, és bizonyos, hogy ez az e sorok írását követő években is minden ugyanígy marad. Hiszen pénz van a dologban. Már persze a kevesek számára, mert a többség számára csak kiadás és ráfizetés. Ám a többség kit érdekel?

Híre jött 1997 elején, hogy az akkori szociálliberális kormány azzal (is) csorbát kíván ejteni a települési öngazgatás, az önkormányzatiság

eszméjén és gyakorlatán, hogy az elsőfokú építésügyi engedélyezési eljárást *a városokba összpontosítja*. Formálisan bizonyára a kormány akarta így, hiszen az erre vonatkozó előzetes anyagokat s majd végül az országgyűlés került javaslatot is állami hivatalok ellenjegyezték. Valójában bizonyára az államigazgatást *a maga céljaira ily módon felhasználó építész és városépítész lobbik* voltak azok, akik szűkíteni és a városokba összpontosítani javasolták az engedélyeztetési jogköröket, még több megrendeléshez akarván juttatni az alapvetően a városokban élő szakembereiket, és valószínűsíthető, hogy ezzel is erősíteni akarták városbéli pozíciójukat. Tudvalévő és előre kiszámítható volt ugyanis, hogy a városok nyakába zúduló többletfeladat még több, és majd annál is több munkatársat kíván, és ahol összetömörülnek (és egyidejűleg szoros hierarchiába épülnek) a szakemberek, ott azokat könnyebb irányítani, könnyebb *befolyásolni*, mint a tág jogkörrel rendelkező helybéli képviselő-testületek egyetlen szakemberét.

A hír hallatán *Kampis Miklós* és *Sáros László* építészekkel, a Kós Károly Egyesülés vezetőivel és Loydl Tamással, Alapítványunk kurátorával összeültünk, és több menetben állásfoglalást, majd felhívást fogalmaztunk. Felhívásunk (amelyet kicsit nagyképpően, de műfajából kifolyólag megengedhető módon „*Az önkormányzatiság megmentésére*” címmel láttunk el) persze többet markolt az akkori Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium által fogalmazott törvénytervezet tartalmánál: *településügyi* törvényt akartunk (amelyben – mint mi fogalmaztunk – „minden jog a lakosságot illesse”), a *külterületek* rendezetlen állapotainak megoldását, a *kistelepüléseken élők* megmaradásához szükséges stratégia kidolgozását követeltük, és azt, hogy legyen törvény adta lehetőség az önkormányzatok és a *lakosság* számára a szolgáltatások (a közlekedés, a víz, a csatorna, az áram- és gázdíj, a távfűtés, a köztisztasági, az egészségügyi és a szociális ellátás) *díjainak megállapítására*. Azt akartuk, hogy a *közpénzek elosztása* átlátható, nyilvános és ellenőrzött, hogy az adott térségek és településeinek fejlesztése között *összhang* legyen, hogy alakuljék *választott, középszintű* „térsegi” önkormányzat, s hogy az ország keleti és nyugati fele, valamint a települések közötti jelentős *fejlesztési különbségeket stratégiailag kezelje* az állam; ám mindközben ne feledkezzen meg arról, hogy a *tőkeérdekekkel szemben* is védekezzen. Az általunk kifejtettekhez véleményeket és hozzászólásokat

kat kértünk, nyilvános megbeszéléseket ígértünk, amelyek „*értelme nemcsak az, hogy megakadályozzuk a centralizálás lobbistáinak sikerét, hanem az is, hogy a megjelenő polgármesterekkel, képviselőkkel, építésszel, közösségfejlesztő és egyéb szakemberekkel közös stratégiát határozzunk meg a helyi hatalom és felelősség megmentésére*”⁸⁶.

Szerveztünk ugyan egy értekezletet országgyűlési képviselők, az országgyűlési biztos hivatala és a törvényi előkészítést végző akkori minisztérium képviselőivel, de ez abban az értelemben eredménytelennek bizonyult, hogy azt nem követte sem minisztériumi állásfoglalás, sem más intézkedés. Helyesebben: bár a képviselőnek szakértői véleményt készítettünk, s annak alapján egy beadvány meg is fogalmaztak, de azt (talán másokkal kötött alkuk következtében?) beadói később visszavonták.

Mi mást tehattünk volna, mint hogy felhívásunkat közhírré tegyük? Egyetlen napilap sem vállalta közzétételét (hiszen hol voltak már azok a szép idők, a rendszerváltozás hónapjai, amikor bármi bárhol megjelenhetett!), így aztán postáztuk azt valamennyi magyar önkormányzat címére, és egyidejűleg *Egerbe, Bodrogkeresztúrra, Zalaegerszegre, Hódmezővásárhelyre, Dombóvárra és Budapestre* hívtuk a környék polgármestereit a személyes megbeszélés reményében. Sok szomorú vagy éppen dühös levelet kaptunk azoktól, akik nem jöhettek el, és bizony sokan el is jöttek aláírni azt az ívet, amelyen *ragaszkodásukat fejezték ki „az önkormányzatok azon jogához, hogy a helyi építési engedélyezési eljárás saját településeiken történjen, és így ebbéli autonómiájuk sértetlen maradjon”*.

Mint említettem: hiába.

Sokan voltak olyanok is, akik a *települési törvény* előkészítésében vállaltak (volna) konzulensi feladatot, de hát települési törvény nem lett. E sorok írásáig sincs. Az ezt szorgalmazó belügyminisztériumi főosztályvezetőt, Loydl Tamást átszervezésre hivatkozva (gondolom azért, hogy ilyen törvény ne is legyen) eltávolították az útból. Az „Épített környezet alakításáról és védelméről” szóló, a városok elsőfokú építési engedélyeztetési jogát proklamáló törvényt pedig elfogadta az akkor szociálliberális többségű Országgyűlés. Lelkük rajta, hogy azóta Mari néninek nyárikonyhája átépítése ügyében több kilométert kell a városba utaznia, és onnan a szóban forgó nyárikonyhával kapcsolatos munkála-

tokat ellenőrizendő a szakértőnek viszon a faluba kell kimennie. S mindezt persze többször. Vagy ha nem, úgy folyamatosan sérülnek a jogok ahelyett, hogy épülnének.

És persze a többi kívánalmunkból sem lett semmi⁸⁷.

(Mellesleg megjegyzem, hogy lett volna egyszerűbb megoldás. Magyarország minden településére legalább két aktív építész jut, s ha felüknek nincs kedve, nem áll módjában vagy nem akar falun másodállásban, dolgozni, a társaság másik fele létszámát tekintve még mindig elegendő ahhoz, hogy közülük az önkormányzatok egy-egy főépítészt kiválasszanak. A kisebb településeken, vagy az e célból alakult településszövetségek falvaiban ritkábban, a nagyobb településen viszont gyakrabban megjelenő főépítész a jegyző tanácsadójaként játszva biztosítbatta (volna) azt a szakértelmet, amelyet a jövőbagyott törvény olyannyira hiányolt. Kiseb kiadással, az adott önkormányzatnak elkötelezve így a települések arculatának hosszú távon felelős szakemberei is megteremtődtek volna helyben, és lehetett volna idejük Mari néni vad iramban bővülő nyárikonyháját megtekinteni mindenféle útiköltség-ráfordítás és különösebb idővesztés nélkül.)

A félállású főépítész a gondos gazda szemével figyelhette volna a települést, és ezáltal bizonyosan több helyütt megelőzhető lett volna a már helyrehozhatatlan baj. A Kós Károly Egyesülésben társult építészirodák mérnökei így gazdái egyszerre több településnek, és ahol működésük már vagy évtizedes, látszik is, hogy miképp. Vajon miért nem volt jó ez a megoldás? Esetleg éppen ennek ellenében döntött másképpen a törvény?)

És erről persze eszembe jut egy másik, még a kezdeti időszakban megfogalmazott szándék veresége is, amellyel a kisebb települések szennyvízgondjain próbáltunk segíteni. Történt ugyanis a '80-as évek második felében, hogy felkeresett az akkor még *frankfurti* illetőségű *Balla Enikő*, hogy egy németajkú amatőr szintársulattal bemutatnák Magyarországon a Peer Gynt-öt. Hajós és *Kaposfő* német nemzetiségű falvaiban találtam nekik színpadot, helyesebben ez utóbbi településen csak termet, mert a művelődési otthon átépítési munkálatai pénz hiányában régóta szüneteltek. Annyira megtetszett azonban nekik ez az utóbbi falu s a kedves helybéli tanácselnök, hogy a fellépést megelőzően színpadrendszert építettek az általuk megvásárolt és odaszállított faanyagból.

Az előadók az akkor még létező Nyugat-Németország egy kies völgyéből, *Melchiorgrundból* érkeztek. A térképen nem található kolóniát a társadalomból kirekesztett alkohol- és drogbetegek építették saját maguknak az egyszerűség kedvéért általam csak *Mozart úrnak* nevezett szakember vezetésével, aki a hétköznapi életbe visszailleszkedni még képtelen, de már gyógyulófélben lévő betegeknek – ott úgy mondták: vendégeknek – terápiás célból tanította be hol ezt, hol azt a színdarabot; akkor éppen *Ibsen* drámáját. Hogy értelme és célja legyen munkájuknak, fel is léptek mindegyik produkciójukkal saját környékükön, s mint kitűnik, külföldön is. Gyönyörű favázás házaikat is maguk építették, tehenészetük és tejfeldolgozójuk volt, üvegművességet űztek, ácsaik és asztalosaik külső munkákat vállaltak. Különböző pályázatokból és állami támogatásból nyert pénzeik mellett ebből éltek, s gondolom, ebből és így élnek még ma is.

Előadásuk más volt, mint egy megszokott színházi rendezvény: saját terményeiket elhozták, s azokból szendvicseket készítettek. Színészeik teával és szörpökkel kínálták az előadásra érkezőket. Magukkal hoztak egy kiállítást is, hogy németországi életük részleteit bemutassák.

Ott és akkor láttam *szennyvíztisztítójuk* fotóit. Nádas volt a képeken, s mellette ösvény. A nád között látszott a víz: az első képeken szürkén, a levegőztető tavacskánál már zölden, a patakba csatlakozásánál már kéken csillogott. Amikor később kint jártam, a rendszert tervező *Manfred Krasch* a csobogónál meg is kóstolta a vizet.

Akkor én már régóta Makovecz és tanítványai társaságában jártam a falvakat, s hallottam eleget többek között a hazai szennyvízállapotokról is. A mérnök úr nemes egyszerűséggel csak annyit szokott mondani, hogy *falvaink szaron úsznak*, senki ne ásson tehát túl mélyre, mert fekáliát talál, s ha kilyukasztjuk a földet, az előntheti a felszínt. Érzékeltem, hogy ez a német technológia végtelenül egyszerű, és nem kell hozzá áram, gép, beton és üzemeltetéséhez különösebb szakértelem, csak – mint kiderült – egy jól és pontosan megépített gödör-rendszer s valamilyen természetes vízfolyás, amelybe a tisztított víz elfolyhat. Ne felejtjük, hogy a kezdeti időszakban történt mindez, a nem is remélt rendszerváltozás előtt néhány évvel, amikor egy falusi csak úgy juthatott ivóvízhez, telefonhoz, járdához, úthoz – mert hol volt még akkor a szennyvíztisztítás! – ha maga-magának megcsinálta. Illett tehát a társadalmi

munka hazai gyakorlatába ez a gyökértéri szennyvíztisztító rendszer, és azt éppen erre a települési léptékre dolgozta ki *Kichkut* professzor annak idején⁸⁸.

Népszerűsíteni kezdtem, és Kaposfőn neki is láttak a megvalósítás megtervezésének. Ebbe robbant bele a hatalomváltás, és a tanácselnök *Bátorfi Józsefet* követő új polgármester szemében rögtön valami kommunistagyanús trükknek tűnt az egész. Nem csoda tehát, hogy abbamaradtak a kivitelezésről megkezdett tárgyalások. Megjegyzem, nem ez az egyetlen hasonló eset: Zalaszentlászló faluházának éppen ekkorra tervezett bővítését is kommunistagyanús akcióként utasította el az oda választott új polgármester⁸⁹. Maradt hát minden a régiben. Hogy legalább a szennyvíztisztítással haladjunk, s hogy legyen végre valami hasznom az egészségből, a kor szokásainak megfelelően a '90-es évek elején *gazdasági társaságot* alakítottunk Balla Enikővel, a licensztulajdonost képviselő berlini Manfred Krasch vállalatával, a technológia iránt érdeklődő ifjú szakemberrel, *Gampel Tamással*, valamint *Frisch Mibálllyal*, a MAKONA Egyesülésben is tag Biokör Kft. vezetőjével. Az így megalakított *Élvíz Kft* eleve sikerre volt ítélve, gondoltuk, hiszen olcsón megépíthető, önmagát évtizedekig működtető rendszert kínáltunk. Ráadásul egy olyan területen, amely bizonyosan rendezésre szorul, hiszen a kilyuggatott emésztőgödörökkel, az elszennyezett rétegvizekkel „*nem mehetünk Európába*”, hogy ezt a rendszerváltozást követő időkben divatos szövegszöveget idézzem.

Már az is gyanús volt, hogy milyen nehezen lehetett vízjogi engedélyt kapnunk első helyszínünkre, a Nagykanizsa melletti *Kacorlakra*. Kénytelenek voltunk németországi tanulmányutat szervezni néhány potentátnak, hogy a helyszínen győzzék meg őket az ott már évtizede működő rendszerek – ekkor kóstolta meg Manfred az általam már korábban is látott Melchiorsgrund tisztított vizét. A technológia kidolgozóját is felkerestük. Aztán még jött néhány reményteli megbízás, ám mire valóban sokasodni kezdtek volna a hasonlók, a második szabad választást követő érában megváltozott a központi támogatás szisztémája. *Magas lélekszámhoz kötötték* a beruházás állami támogatását, és így automatikusan a nagyobb rendszereket látták el pénzzel. Kisfalvas tájon ez azt jelentette, hogy a néhány száz lelkes településeket csatornák hosszú kilométereivel kötötték össze. Persze átemelő szivattyúkat kellett telepíteni,

és hozzájuk áramot, utat. Minél többet, annál jobb, hiszen az építkezés nagyságával egyenes arányban nőtt a kivitelezési költség. Dehát nyilván ez volt a cél, mert ezzel arányban növekedett valakinek a haszna is. Valahol aztán fölépült a körzet hagyományos technológiájú tisztítóműve, és ezzel kapcsolatban azt sem szabad elfelejteni, hogy 10 esztendő múltán fel kellett újítani azt, garantált tehát a folyamatos bevétel. Ekként *utazik a fekália* Kőszeghegyalján, a Túr mentén és még sok helyütt száz kilométereket körbe-körbe ahelyett, hogy a falu határában bomlana fel és tűnne el a nádas alatt. És végül persze azt sem elfelejteni, hogy ha már ekkora rendszer és ekkora mű kerekedik az egészből, immár lesz majd mit privatizálni is. Lesz mit eladni egy kívülről jött pénzes alaknak, aki aztán az égis emelheti a nyolc-tizenkettő-tizenhat település valamennyi lakóépületét és közintézményét érintő rendszer szolgáltatásának árát. Hiszen azért vette meg, hogy keressen rajta.

Ügyes.

Ezzel szemben a mi ajánlatunk a közmunkában kiásható gödrökkel, a gödrök közmunkával történő kibélelésével, a földkeverék laza visszatöltésével, a nádtövek beültetésével valóban nem látványos megoldás, és nem is jövedelmező. Senki számára nem az. A mienkhez nem kell áram, nem kell burkolt út, és persze, nem kell felügyelő személyzet, kerítés, világítás és őrző-védő szervezet sem. A mi ajánlatunkat nem lehet eladni, sőt: nem is biztos, hogy pénzt kell kérni a szennyvíz tisztításáért, hiszen a természet ingyen dolgozik. A megépült kacorlakinál sem kérnek díjat használatáért. Micsoda *rendszeridegen* eljárás ez a mi kis újkeletű kapitalizmusunkban!

Nyilvánvaló, hogy a mélyépítő cégek érdekeit a nagy rendszerek kiépítése szolgálja leginkább. Nyilvánvaló, hogy nem az a szempont, hogy hol mi a praktikus, s hogy hol mi az olcsóbb, hanem egyes-egyedül az, hogy privatizált gépsoraiknak munkája, tulajdonosaiknak pedig anyagi haszna legyen. Minden más mellékes. Az ilyen kis hülye szervezeteket pedig, akik természetközeli megoldásról, közmunkából, tehát olcsón megépíthető tisztítóról és nádágyakról trilláznak, el kell felejteni.

Nyertek. Az Élővízzel ez történt. Azóta is csak emelgetjük a törzstőkét, hogy ki tudjuk fizetni *elvileg zseniális* vállalkozásunk kötelező penzumait. És persze reménykedünk, hátha fordul a világ. Mármost hogy

normálisra, gondoljuk mi. Ám lehet, hogy így normális, gondolják mások.

Mint ahogyan '97-es, az építési engedélyezést helyben tartani akaró szándékunk és ahogyan a gyökérteres szennyvíztisztítás elterjesztésére alakult vállalkozásunk is zátonyra, pontosabban a *semmibe* futott, úgy lépett túl Alapítványunkon is az idő. A rezidentúrák továbbra sem termelték, csak fogyasztották a pénzt. Már említettem, ez egyáltalán nem azt jelentette, hogy kollegáim ne töprengtek és ne dolgoztak volna. *Gondolkodásuk* terméke többek között az előzőekben említett javaslatok, a térségi és a budavári konferencián elhangzottak, a településfejlesztési koncepcióról fogalmazottak. *Fejlesztőmunkájuk* eredményének tekinthetők mindazok a munkák, amelyet mintegy 160 településen megvalósítottak. Dehát egyik sem hozott pénzt.

Hogy azt hozzon, ma már tudom, hogy nem szakmai kapcsolatokkal kellett volna rendelkezünk, hanem egészen másfajta ismeretségekkel. Nem egymással kellett volna beszélgetnünk, hanem másokkal. Nem polgármesterek és egyesületi aktivisták társaságát kellett volna keressük, hanem egészen másokét.

Ám *belső bajaink* is voltak.

Kollégáim korábbi időkből származó és magukkal cipelt beidegzettségét, az *alkalmazotti magatartást* már korábban is említettem, ám *belső bajainkat* nem csak ez jelentette. Az alapítványi alkalmazással egy akolba került szakemberek *különböző szakmai kultúráját* hordoztak; más volt képzettségük, mások voltak szakmai olvasmányélményeik is. Az egymástól eltérő gyakorlaton alapuló beidegzettségek csak nehezen férhettek össze, és később már az is látszott, hogy nem épülhet belőlük *egyetlen* jól működő szervezet. Különösen nem a rendelkezésünkre álló, fölöttébb rövid idő, mindösszesen *két esztendő* alatt.

Ráadásul voltak közöttünk, akik felszámolták korábbi egzisztenciájukat, és csak az alapítványi jövőre alapozták további életüket. Ők nyilván minden percben féltették a szervezetet. Voltak, akik óvatosabb duhajként fizetés nélküli szabadságot kértek, míg mások rendszeresen visszajártak korábbi munkahelyükre, hogy számukra a visszavonulás lehetősége megmaradjon. Voltak, akik számára az Alapítvány csak kibővített gyakorlóterepet jelentett, hiszen fizetésüket máshonnan kapták. A

döntések során így nem a bőrüket, csak véleményüket vitték vásárra. Ez utóbbiak nyilván szabadabban trillázhattak mindenféle szakmai igényességről, miközben mások hozzájuk képest földhözragadtan duruzsolták a bevételi kötelezettséget. Az egyre bonyolultabb és egyre szélesebb törésvonalaktól függetlenül, de ezekkel egy időben ment tönkre (majd jött rendbe) magánéletem és egészségem, az erre forduló figyelmem sem volt tehát a régi.

Nem érthette váratlanul tehát a kollegák többségét a hír, hogy nem újíthatjuk meg munkaszerződésüket, mert *nincs miből*. Mégis meglepődtek. Akik közülük egyéni település- és közösségfejlesztő vállalkozást indítottak, azokat anyagilag is segítettük, és változatlanul rezidenseinknek tekintettük. Voltak, akik végkielégítést, vagy még néhány hónapnyi fizetést kértek. Igényük rossz szájzít keltett mindenkiben. Azokban is, akik bár kérték, de *nem kaptak*, azokban is, akik velük szimpatizálva úgy érezték, hogy *adniunk kéne*, és persze azokban is, akik *nem adhattak*. Egyelőre alapítványi alkalmazásban maradt az a két barátunk, akik *képesek voltak kitermelni* a kiadásaikat fedező összeget: Hallgató Éva a Debrecenben nagy szervezetté növesztett *szociális erőforrásközpont*⁹⁰ működtetéséből; dr. Balipap Ferenc pedig a Baranya megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítványtól kapott, *Szentlőrinc térségére vonatkozó gazdaságfejlesztési feltárásából*, illetőleg a *gyulaji erdő* körüli települések önkormányzataiból és a környéki gazdálkodó egységekből általa szervezett térségfejlesztési szövetségtől nyert *a környék turisztikai lehetőségeit feltáró* tanulmányának díjából⁹¹. Rájuk épített rezidentúránk változatlanul létezik. Azt a két kollégát, akik közel álltak a nyugdíjhoz, szervezetünkben tartottuk, és idejük eljövételével alapítványunk nyugdíjasai lettek. Idővel karcsúsítani kellett központunkat is, s így új állást keresett titkárunk, dr. Kováts Flórián. Szegény éppen eleget mondta mindenkinek, hogy a bevételre figyeljen, s éppen ezért szorult a már emlegetett belső törésvonalak egyik oldalára. Remélem, hogy nem felejtette el, hogy szinte mindig velem! Ő is mindent megtett azért, hogy maradjon, dehát neki sem volt miből.

(E sorok utólagos átnézésekor megütközve és felháborodva hallottam egy rádióműsorban, hogy a minap egy konferencia során megfogalmazták: a Világbank által egy évtizeden keresztül Magyarországra kényszer-

ritett sokkerápia elhibázott volt. Úgy rémlik nekem, hogy ezt annak idején többen is mondogatták, csak nem hallgattak rájuk, vagy éppen lebütykelték és leamatörözték őket. A hazai változások erőltetetten gyors üteme nyilván előnyös volt azoknak a keveseknek, akik most éppen kezei mosásával vannak elfoglalva – bár persze nem látom át, hogy mi indítja őket arra, hogy mindezt mostanság beismerjék. Jól tudjuk, hogy szerente Magyarországon mennyien rokkantak bele, hány család élete vált hosszú távon kilátástalanná, hány generáció fut még majd be kényszerpályát amiatt, hogy valamikor valakik azt gondolták és valósították meg, amit ma tévedésnek minősítenek. Nem kérdezem, hogy kinek a felelőssége az, hogy a pusztítást nem csökkenthetjük például a közösségfejlesztés módszereivel. A családok tíz- és százezrei mellett bizonyára sok jeles szándék, több humánus kezdeményezés is az áldozatok között van, köztük a település- és közösségfejlesztési gyakorlat széles körű meghonosítására tett kísérletünk is. Miattuk nem kaptunk támogatást, ömiattuk biányzott tehát az önkormányzatok erre való pénze, s bizonyára ők akadályozták meg, hogy még szó se essen bármiféle fejlesztőmunkáról. Hogy ne tudhassanak rólunk mindazok, akiket esetleg érdekelne a rólunk szóló információ.)

Alapítványunkkal, az alapítványunk által megteremtett humán fejlesztői hálózattal, az alapítvány munkatársai által képviselt szándékkal, az intézményeket érintő reformjavaslatainkkal, a polgárok igényei és szükségletei szerint megszervezendő egyesületek létrejöttének szorgalmazásával *beszorultunk* a bár ismerős, de régi eljárás módjaihoz ortodox módon ragaszkodó népművelő szakma és az emberek óhajára, szándékára és akarására változatlanul nem figyelő település- és térségfejlesztők számunkra idegen világai közé. Az egyikbe *már*, a másikba *még* nem fértünk bele.

Sajnálom.

Megjegyzem: közülünk e szép kalandba senki sem rokkant bele. Mindannyian megtapasztalhattuk a szabad cselekvés közös örömét, az együttműködés szépségét, és az első évben még a kölcsönös bizalom adta biztonságérzést is. Bizonyos, hogy mindenki önbizalma és szakmaisága csak nőtt az együtt töltött évek alatt. Alapítványi teljesítményünkkel mintát adtunk a szelíd társadalomfejlesztés technikáira; rezidentúráinkkal a hálózatépítésre. Aki akarja, ellesheti, tanulmányozhatja,

felhasználhatja módszereinket, munkánkat. Valamikori utódaink okosabbak lehetnek majd negatív tapasztalataink által is. Bebizonyítottuk, hogy a népművelők is képesek másféle, a szűken értelmezett tananyagtól és korábbi mintáiktól eltérő, az egész települést, településcsoportokat, régiókat átfogó fejlesztési munkára. Megmutattuk azt is, hogy miként kell e szakma hajdani legjobbjainak példáját más körülmények között megújítva megtartani.

Kései elégtételként hallhattam egy *ekkor* a vállalkezési formát választó kollégámtól, hogy *helyesen* és *jól* döntöttünk. Ő azóta is így és ebből él. Függetleníteni tudta magát a számára egyre idegenebb és riasztóbb helyi népművelési gyakorlattól, és bár bizonyosan tudom, hogy élete nem könnyebb, ám mint mondja, lényegesen boldogabb.

A SZATMÁRI FEJLESZTŐMUNKA

Betegségemből lassan épülve autóztam át '95 januárjában Fehérgyarmatról Csengerre alapvetően azért, hogy végre egészségesnek érezzem magam. Bizonyos, hogy fejemben volt az is, hogy Alapítványunknak munkát, megbízást (és ezzel a túlélésre lehetőséget) keressek, de az is izgatott, hogy lássam, mi történt arrafelé, amióta nem jártam ott. Ekkorra már fölépült az új *Polgármesteri Hivatal*, az *egészségház*, az *iskola-épület*, a *Sportcsarnok*, az *iskolai étkeзде*, megújult a *művelődési ház* és fölépült az a tucatnyi *szolgálati lakás*, amelyet Makovecz tanítványai terveztek hajdani együttműködésünk eredményeképpen az új városközpont kialakítására. Megkerestem tehát a '94-es választásokon polgármesterként újra nyertes Apáti Györgyöt, és többszöri hosszú beszélgetésbe kezdtünk arról, hogy mit tehetnénk sorsuk jobbá tétele érdekében. A román határ csak a csempészek számára állt nyitva, hivatalos ügyben változatlanul nehezen volt átjárható. Emlékezve korábbi, még a kezdeti időszakban tett javaslatainkra, már kezdeményeztek '92 során egy megbeszélés-sorozatot a határon túliakkal az együttműködést keresve⁹². Ám amikor a romániai polgármesterek csak mint *focicsapat* jöhettek át másodjára, nevetségbe és pálinkázásba fulladt az egész párbeszéd. Nem feledve tehát, hogy a történelmi Szatmárt, ha egy mód van rá, egységesnek kellene tekintsük a fejlesztési feladatok szempontjából, valójában csak az itteni határoldal településeinek fejlesztési együttműködését szorgalmazhattam.

Aztán kiderült, hogy még ez sem egyszerű. Az önkormányzatiság e tájon is megerősítette a falvak *ellenérzését* hajdani székhelytelepüléseik iránt. Hirdethettünk és szervezhettünk közös kistáji megbeszéléseket, de egyelőre nem ment az együttműködés. Érdektelenségbe, ellenszenvbe ütköztek kezdeményezéseink. Hiszen Csengeren az építkezések a rendszerváltozás előtt s után változatlan intenzitással folytak, s ebből nemcsak azt szűrték le a környékbeli vezetők, hogy lám Csengernek *mindig mindent lehet*, hanem arról is meg voltak győződve, hogy az ő pénzüket vitte és viszi el a város. A szokásosnak mondható ellenérzés megnőtt tehát, annál is inkább, mert '90 nyaratól megszűntek a településfejlesztést gátló tényezők, minden önkormányzat egyenlő rangúvá vált, bár

ettől nem lett egyformán több pénz mindenütt. A megjelenő pályázatok között nehezen igazodott el az, aki nem volt járatos azok rejtjeleiben. A *kapcsolati tőke* is felértékelődött akkor, amikor (mint mindig) határa volt a szétosztható pénznek.

Más környékbeli partner híján tehát, s mert éppen kapóra jött egy pályázati lehetőség, *Csengerre* fogalmztuk meg új fejlesztési programunkat. Ebben debreceni kollegáim, Groskáné Piránszki Irén és Hallgató Éva voltak segítségemre. Ők közel estek ehhez a határmenti tájhoz, és persze arra is gondoltunk, hogy a *Kárpátok Eurorégió Alapítványtól* nyerhető bértámogatással Groskáné Irénkét még megmenthetjük saját alapítványunknak. Az alábbiakban (némileg rövidítve) *időrendben tesszem közzé* a város és e táj fejlesztésére fogalmazott tervezeteinket⁹².

Első pályázat

A jelen projektben felvázolt programok mindegyike figyelmes a határon túli kapcsolatokra. A gazdasági, az idegenforgalmi és az oktatási együttműködéstől az e tájon történelmileg idegen határvonal *légiesítése* remélhető. Csenger az elmúlt évszázadokban, de különösen a kiegyezést követő időkben együtt lélegzett Szatmárnémetivel, terményei e nagyváros ellátását szolgálták, illetőleg elsősorban ott találtak piacot. A projekt célja, hogy a csengeriek életkörülményeit olyan kezdeményezések változtassák meg, amelyekkel ez az együttműködés újból megteremtődik és állandósul.

1. Gazdaságfejlesztés, munkahelyteremtés

1.1 Célja:

- az e tájon hagyományosan termelt mezőgazdasági termékek előállításának és feldolgozásának megújítása,
- a termékek helyből szervezett értékesítésének megteremtése,
- új kultúrák honosítása,
- az eszközök és a szaporítóanyagok beszerzését, a termelés bizonyos fázisait, és különösen az értékesítést megszervező új együttműködések (szövetkezesek) kidolgozása, beindítása.

A program elősegíti, hogy a térség fő tevékenységét jelentő mezőgazdasági termelés a spontán fejlődésnél gyorsabban modernizálódjon, és hogy ennek a határ mindkét oldalán minél többen részesei lehessenek. A program elősegíti, hogy a piacképes árukat helyben (vagy Szatmárnémetiben) csomagolva, helyi, esetleg vegyes tulajdonú kereskedelmi szervezet által a két (vagy akár harmadik) országban kebelen belül szervezve értékesítsék. Az így megtakarított közvetítői díj miatt versenyképesebb ár érhető el. A projekt része az is, hogy e táj hagyományosan minőségi termékeinek (az almának és az alma-és szilvaszármaszéknek) imázsát alapos reklámtevékenység teremtsen meg, amelytől a későbbiekben részben áruvédelem, részben árnövekedés remélhető.

1.2 A terv elemei:

Az állattenyésztés (szarvasmarha, juh, nyúl), a gyümölcsstermelés (alma és bogyósok: málna, eper, feketeribizli), a kertészeti kultúrák (paradicsom, uborka) termelésének intenzitása a fent leírt célok megvalósítása érdekében:

1.2.1 tanulmányutak és tapasztalatcserék szervezése itthon és külföldön. A tanulmányutak célja: az új fajták és termelési módok megismertetése, a farmszerű gazdálkodás elsajátítása, a termelési és az értékesítési ismeretek és eljárások megismerése és megtanulása.

A tervezett tanulmányutak a Duna-Tisza köze intenzív kertészeti kultúrát alkalmazó magángazdáihoz, az Ipoly mente bogyós kultúrákat termelő szakszövetkezeteihez, az *ausztriai Puch/Weiz* alma-és körtetermelő családi gazdaságaihoz, a franciaországi *Limousin* megye szarvasmarhatenyésztőihez (és a forgalmazást végző egyesülethez), az ugyancsak franciaországi Felső-Szavoya almatermelőihez és forgalmazóihoz irányulnak úgy, hogy a résztvevők a határ mindkét oldalán élő vállalkozók. A tanulmányutak résztvevői megismerkedhetnek a termelés, a csomagolás és az értékesítés teljes vertikumával.

A tanulmányutak résztvevői egymás lehetőségeit is megismerik a visszajövetel után, mindez csírája lehet egy későbbi termelési-értékesítési szövetkezésnek, bár közvetlen tapasztalataikat természetesen saját magángazdaságukban azonnal hasznosíthatják. Tapasztalataink szerint az ilyen utakból a legkülönbébb hazai és külföldi együttműködések is kialakulhatnak, az utak szervezésekor erre az utazók és a fogadók fi-

gyelmét egyaránt felhívjuk. Ez lehet tenyészállat-nevelésben, a neme-
sebb fajták telepítésében való együttműködés, esetleg bérnevelés, táv-
latosan akár közös vállalkozás.

A tanulmányút résztvevői a látottakat videón dokumentálják és kom-
mentálják, hogy az esetleges későbbi érdeklődők számára az utak során
szerzett információkat átadhassák-átmásolthassák.

1.2.2 Intenzív szaktanfolyamok egy-egy termelési mód megismerésé-
re Csengeren, a helybe hívott szakértők 2-3 napos, a termelés helyszí-
neit is meglátogató szaktanácsadásával. A határon túlról érkezett érdek-
lődő vállalkozók a kollégiumban elszállásolhatók.

1.2.3 Képességfejlesztő tanfolyamok a csengeri és a határokon túli
vállalkozók számára a beszerzési, a termelési, a csomagolási és különö-
sen az értékesítési együttműködést elősegítendő. A 6-8 napos, bentlaká-
sos tanfolyamot hazai és angol szakemberek közreműködésével, de
Csengeren kívül ajánlatos megszervezni. A hazai közösségfejlesztői gy-
akorlatban „szövetkezetfejlesztő” szaktanfolyam néven honosodott gy-
akorlattól az várható, hogy a közös érdekek felismerésével több új típu-
sú szerveződés jön létre. A projektet szervező Alapítvány természetesen
vállalja, hogy e létrejövő közös vállalkozásokat azok első évében gyá-
molítja, és a belső társaságszervezést is segíti.

1.2.4 Árübemutató, regionális „expo” a határ két oldalán fellelhető
legkülönbözőbb mezőgazdasági termékekből. Csengerben erre kiváló le-
hetőséget ad a Sportsarnok, a körülötte lévő szabad tér és a szomszéd-
os új általános iskola, amely utóbbiban a szakmai megbeszélések és a
kísérő előadások kényelmesen megtarthatók. A vélhetően ősszel (eset-
leg két alkalommal, a tavasz végén is) megtartott rendezvény a később-
iekben valódi piac, a jövő évi termés lekötésének alkalma lehet. Jelen
projektben ennek csak elindítását tervezzük, és bizakodunk, hogy re-
mélt sikere önfinanszírozóvá, esetleg bevételeessé teheti e rendezvényt
egyéb hasznán túl. Az árumintavásár a lehető legjobb alkalom a speci-
ális termékek (a szatmári *alma*, az *almapálinka* vagy *almalikőr*, a *szá-
rított almaszeletek* vagy *almakockák*, az *almasűrítmény*, a *szilvalekvár*
és az amúgy is neves szatmári *szilvapálinka*) emblémáinak, reklámszö-
vegeinek bevezetésére. Az árumintavásár lehetőséget ad a romániai ol-
dalon élő mezőgazdasági és egyéb vállalkozók terményeinek-termékei-
nek bemutatására, amely ezt a rendezvényt a régió határain túl is fon-

tossá teheti. Mindezt előkészítendő a szervezőket és a vásár leendő fővállalkozóit a Nógrád megyei Magyarnándor magyar-szlovák regionális vásárának bemutatására és megismerésére vinnénk, hogy személyes tapasztalatuk legyen egy kisrégió árubemutató formáiról és módjairól.

1.2.5 Mezőgazdasági vállalkozók információs központja. Az iroda nemcsak begyűjti és rendszerezi a különféle tudnivalókat, hanem az előre bejelentett igényekre azonnal meg is küldi azokat. Igény esetén a bonyolult fogalmazott pályázati-támogatási űrlapokat ki is tölti, postázza, avagy lobbizik érdekükben. Hitelbeli, termelési-és beruházási támogatásbéli, piaci információs és egyéb ügyekben napi szinten tájékozott kell legyen. Termelőket és kereskedőket is összeköthet, munkát és bármi mást közvetít. Tájékozott kell legyen a határon túli piaci, termelési és termeltetési, áru és ár-lehetőségekben, gondolkodnia kell a beérkező igény azonnali romániai, ukrainai avagy éppen magyar, lehetőleg környékbeli partnerének megtalálásáról. Az iroda az évenkénti (esetleg az évenként kétszeri) expo szervezője.

1.2.6 Meg kell teremteni a Csenger térségében *bagyományosan kitűnő termékek országos imázsát*, hogy mindezeknek jobb piaca és később jobb ára legyen. Az *alma* és az *almaszármazékok*, a *szilvapálinka* és a *szilvalekvár* másutt kevésbé zamatos. Ki kell dolgozni tehát mindezek emblémáit, csomagolását, reklámszövegét és grafikáját. Egy vagy több reklámkampány során el kell kezdeni ezek bevezetését, megismertetését úgy és akkor, ha kellő mennyiségű árualap létezik immár. Mint említettük, a tervezett 'szatmárexpo' a reklámkampány bevezetésére kiváló alkalom.

1.2.7 A projekt keretében el kell kezdeni azt a *farmerképzést*, amelynek során a mezőgazdasági vállalkozók gyermekei igényes szakirányú képzettséget szerezhetnek abból a termelési ágból, amely saját jövőjüket a család földjén biztosítja. Ezt a speciális iskolát a szülők egyesülete által fenntartott, általuk működtetett, és így folyamatosan ellenőrzött *francia Maison Familial Rural szisztéma honosításával* látjuk megoldhatónak. Az iskolát a két ország vállalkozói közösen hoznák létre saját gyermekeik számára. A projekt keretében a szervezet felállítására, a tananyag összeállítására, a tanárok felkérésére és a beiskolázásra kerülhetne sor.

Ennek érdekében újabb csoportnak kellene kiutaznia Felső-Szavoyába, hogy ezen oktatási formáról mélyebb és alaposabb benyomást

szerezzenek. A francia fél szaktanácsaival szívesen segíti a közép-európai érdeklődőket, így velük közösen készülhetne a tananyag összeállítása. Ehhez az ottani szakemberek csengeri-szatmári tájékozódása szükséges, hogy aztán az iskolát alapító szülőkkel és magyar szakoktatási szakemberekkel közösen megtervezhessék azt.

2. A turizmus fejlesztése

a helyi gazdaság fejlődésére jeles hatással van, és munkahelyeket is teremt tömegessé válása esetén. Hogy projektünkben mégis külön tárgyaljuk, annak az az oka, hogy jelenleg sajátos, az előző fejezetben tárgyalt feladatokhoz képest eltérő előkészítő programok megvalósításai szükségesek ahhoz, hogy a remélt tömegesség gazdasági húzóerejére és munkahelyteremtésére számítani lehessen.

2.1 A turisztikai fejlesztés célja: a végállomás-helyzet oldása.

Csenger és Szatmárnémeti mindkét országban eldugott helyen, sarkokban, amolyan zsák-helyzetben van. Az átutazó turizmus már megjelent, de ennek csak hátránya érinti egyelőre az itt lakókat. A „bevásárló-turizmus” jelentős, de ez legfeljebb néhány kereskedőt és a fekete gazdaságban érdekelt magánszemélyt boldogít. Amennyiben sikerülne ezt a két országba szakadt régiót egy egységben kezelni, és a táj sajátos értékei miatt hosszabb időre jelentős számú érdeklődőt vonzani, stabil idegenforgalmi tevékenységek, és ebből stabil bevételek lennének tervezhetők és megvalósíthatók.

A jelentőssé váló vendégforgalom nemcsak a szállást és az egyéb ellátást adók közvetlen bevétele, nemcsak a termények könnyebb (helyi) eladásának szempontjából jelentős, hanem azért is, mert megismerteti az idegenekkel ezt a térséget, és az így -hosszú távon- országos ismertségre tesz-tehet szert, elveszíti tehát mai rezervátum-jellegét, ismeretlenségét. A helybeliek kapcsolatokra lelnek, tájékozottságuk nő, magabiztosságuk, lakóhelyük iránti elkötelezettségük és szeretetük mélyül. Az ismertség egyelőre beláthatatlan módon fölértékeli az ingatlanokat és az itt kapható szolgáltatásokat, amely ugyancsak a helybeliek érdeke szerint való.

A kettészakított szatmári régiót a legegyszerűbb módon éppen az idegenforgalom kovácsolhatja egybe. A tájon átfolyó Szamos manapság kritikus víztisztasága is csak attól remélhető, hogy megjelennek Romániában is azok az érdekeltségek, amelyek a szennyezés gátolásában érdekeltek és az ottani szennyezőforrásokat a víz védelmére kényszerítik.

A vendégforgalom bővülése esetén értelmes dologgá válik az idegenforgalmi infrastruktúrába fektetni a megtermelt- megnövelt tőkét, így -hosszú távon- egyre több szállási és étkezési ajánlatot talál az idegen. A megnövekedett vendégszám a település karbantartására, a település-szépészetre is jó hatással van.

2.2 Az idegenforgalmi fejlesztés koncepciójaként az alábbiakat tekintjük kiindulópontnak:

– Csengerben és Szatmárnémetiben elsősorban a hazai vendégekre lehet számítani, hiszen egyelőre hiányoznak a nyugati igényeket kiszolgáló infrastruktúrák. Ez a környék nem rendelkezik olyan természeti ritkasággal, amely a külföldről érkezőt különösképpen vonzaná, inkább az érintetlenség az, ami különös: a csekély ipar, a falusias környezet, a barátságos emberek, a csend, az alacsony intenzitású közlekedés. Megjegyzem: ha a külföldi számára ez az érték, hasonlólt a fővároshoz közelebb is bőséggel talál. Nem tagadva ugyan a fizetőképes külföldi turisták eseti-egyedi érdeklődését, a szatmári idegenforgalom fejlesztésekor alapvetően a hazai érdeklődőkre kell alapozni. Erre egyébként szinte minden rendelkezésre áll. Magyarországon kevés az olyan táj, amely a kerékpáros, a vízi, a gyalogos és a lovas turizmus számára egy helyütt kínál olyan lehetőséget, hogy mindez akár egy napon belül is variálható.

– A sík táj kerékpárral könnyen járható és a gátak kiváló terepet szolgáltatnak erre. A települések közötti távolság nem nagy, a közöttük lévő természeti környezet viszont jobbára érintetlen -- jelölt utak esetén a gyalogos túrázás is szorgalmazható. A falvak jeles építészeti értékeket rejtenek (templomok, kúriák, népi építészeti emlékek), a ligetekben és a mezőkön sok a védett növény és gyógynövény. Ez utóbbiak a speciális gyűjtőutak és táborok lehetőségét adják.

– A vízi turizmus a Szamos kiszámíthatatlan szennyezettsége miatt egyelőre nem ajánlható, de a holtágak, a nem túl távoli Tisza, a Túr és

az egyéb vízfolyások a projekt során kidolgozandó variabilis lehetőségeket rejtenek.

– Csenger kiindulópontja a Partium magyarországi és romániai megtekintésének. Innen olyan csillagtúrák szervezhetők, amelynek során a történelmi Szatmár, Ugocsa és Bereg megyék (ma jobbra Románia és Ukrajna területén, kisebb hányaduk Magyarországon) 3-5 nap alatt bejárhatók. Szálláshelyül már ma is a kollégium, a Szuhányi kúriából kialakuló hotel, a falusi turizmus keretében megszervezhető magánszállások egyaránt alkalmasak. Az autóbuzos érdeklődők csoportjainak a meglévő iskolai étkezde kellő reggeli és esti ellátást biztosíthat.

– Az idegenforgalmi koncepció markáns eleme, hogy a vendég ne hamis, internacionális környezetbe, hanem az itt föllelhető természetes szituációkba kerüljön. E gondolat jegyében tervezik a lakható és falusi portákként működő (ám kibérelhető) skanzenet Csengeren. A vendéglátó család munkájában való részvétel lehetőségét adja a falusi vendégfogadás formája, kijaánlható az alma-és szilvaszüreten, a lekvár-és pálinkafőzésen való részvétel, a disznótoron, a helyi ünnepeken (pl. a búcsún) való jelenlét lehetősége.

– Említettük, hogy alapvetően a hazai vendégkörre számíthatunk e tájon, közülük is kiemelkedően a szervezett iskoláscsoportok célozhatók meg. Vége immár az általános-és középiskolások tömeges autóbuzos országjárásának, hiszen a szülők fizetőképessége már csak korlátozottan bírja a terheket. Csenger azonban megközelíthető vasúton, és ha az érkező csoport kerékpárra vált, a legváltozatosabb túrákat tehetik meg. A városi gyerekek a számukra jobbra ismeretlen falusias szituációkban vehetnek részt, tanáraik a projekt során majdan elkészülő ajánlat szerint kerékpáros, víz vagy gyalogos variációkat választhatnak, műemlékeket nézhetnek, és gyógynövényeket gyűjthetnek, esetleg romániai kiruccanást tervezhetnek. A projekt része nemcsak ennek elvi kidolgozása, a vonatkozó prospektus elkészítése, hanem próbaképp néhány út megszervezése és tanulságainak elemzése is. Igyekeznünk kell, mert az iskolás kirándulások piacát megcélozhatják mások is. Megjegyezzük: ha a gyermek jól érzi magát, úgy gyanítható, hogy nyáron szüeleivel, később saját családjával ugyancsak visszatér.

2.3 Az idegenforgalmi fejlesztés megvalósítandó elemei:

A projekt során létrehozandó egy új, a turizmussal foglalkozó információs iroda, amely az idegenforgalom (reményeink szerint egyre bővülő) fogadásának szervezésén túl a helyi és környékbeli, valamint a romániai lehetőségeket is szervezi és fejleszti, a legkülönbélebb belső képéseket bonyolítja.

Ezen *iroda szervezésében* kell megoldani:

- a gyalogtúra-útvonalak kiépítését (jelzések, jelzőtáblák, magyarázó-értelmező táblák, vásárolható térkép),

- a kerékpártúra-útvonalak kijelölését (gáthasználat-engedélyek, esetlegesen még építendő kerékpárút-nyomvonalak tervezése, a már meglévő táblákkal való ellátása, az útvonalak mentén magyarázó-értelmező táblák, a környékről szóló és megvásárolható térkép kiadása),

- a vízitúra-lehetőségek áttekintését a vízminőségre is figyelemmel (vízminőségfigyelő-szolgálat szervezése, jelzéseik azonnali értelmezését a balatoni viharjelzés árbóckosaraihoz hasonlatosan kell megoldani a vizetek és az utak találkozásainál),

- a fizetővendég-szolgáltatásra vállalkozók e feladatra való felkészítését, képzését, az első időkben a hiteltranzakciókban, a bevétel könyvelésében, az adóbevallásban, a különféle adókedvezmények igénybevételeiben való segítését,

- a gyalogos kirándulóutak, a kerékpáros és a vízitúrák útvonalai mentén az elemi szintű ellátás feltételeinek megszervezését (vegyesbolt, kerékpárjavító, mosdó-zuhanyozók, vízijármű-és kerékpárkölcsonzó, kijelölt fürdőhely, táborozóhely, tűzrakóhely, szemétgyűjtők stb., mit és melyiket hol) úgy, hogy azok az említett térképekre is rákerüljenek. Hosszú távon funkcionáló megoldásokat kell találni tehát.

A falusi turizmusra, a fizetővendéglátásra vállalkozó családokat a projekt keretén belül *Békés, Bács-Kiskun megyei* tapasztalatszerző körútra visszük, hogy a vendégfogadás, a vendégek programozásának körülményeiről és lehetőségeiről képet kapjanak. A kerékpáros-és víziutak kiépítésében felelősöket, illetőleg az üzemeltetést végzőket *ausztriai* tanulmányútra vinnénk, hogy az ott megteremtett minőségi követelményeket megismerjék és az ottani szervezőkkel elemezzék, esetleg a csegeri megvalósításhoz közreműködésüket kérjék.

Az idegenforgalom lehetőséget teremt bizonyos tárgyak készítésére és azok folyamatos karbantartására, amely munka viszont néhány fő hosszú távú foglalkoztatását garantálja. Ilyen tárgyak például

- az irányító-és magyarázó táblák,
- a szemétgyűjtők, padok, esőházak,
- vízparti stégek, fürdőhelyi mosdó-és zuhanyozó-épületek,
- a kölcsönözhető vízijárművek: ladikok, kenuk, szörfök stb.

A tárgyak elkészítését, az erre való munkahely megteremtését, a karbantartás beindítását a projekt keretében kell elkezdeni.

A csengeri gimnázium az 1997/98-as tanévtől *falusi turizmus és gazdaszöny-képző fakultáció* elindítását tervezi, amely képzés éppen akkor nyeri el valóságos értelmét, ha a mainál nagyobb vendégforgalom teremődik. Megjegyezzük: az esetleg növekvő vendégforgalom maga is megköveteli e szakértelem oktatását, szerencsés tehát ez az elhatározás. A projekt keretében meg kell találni annak lehetőségét, hogy az itt szervezett fakultáció tananyagát (esetleg sűrítve, intenzív formában) a határ túlsó oldalán élő érdeklődő fiatalok, vagy családi vállalkozók is megismerhessék.

Az e könyvben most „elsőként” jelzett pályázati anyag *nem kapott támogatást*. Természetesen nem tudtam, honnan is tudhattam volna meg, hogy miért? Akihez pályáztunk, *külföldi* pénzt kezelt, és ő nyilván arra fordította támogatását, ahol értelmét látta. Ha azonban valaki megkérdezné, hogy sajnálom-e, hogy rájuk szorulunk, azt válaszolnám, hogy *igen*. Nagyon. S bár bizonyára kiderült az eddigiekből, hogy bamba népművelőként még az országos folyamatokat sem látom át, nemhogy a nemzetközieteket, mégis megkockáztatom: én bizony úgy gondolom, hogy az ilyen fejlesztőmunkát nem külföldi pénzből kellene támogatni, hanem *a magyar adófizetők magyar forintjából*. Már csak azért, mert *rólunk* van szó.

Alapítványunknak nem volt saját pénze arra, hogy maga finanszírozza a bonyolult, sok szakember együttműködését kívánó munkát. Tulajdonképpen már az is meghaladta teljesítőképességünket, hogy a csengeri almatermesztők egy töredékének azért (a *soproni Szalay Csaba* közreműködésével) megszerveztük az ausztriai Puch/Weitz és (Louis Caul-Futy barátunk segítségével) a franciaországi Felső-Szavoja almás-

kertjeibe és szövetkezeteibe vezető *tanulmányutat*. Hogy szövetkezet-alakításukban *animátorként* közreműködtünk. Megjegyzem: Csenger maga sem rendelkezett arra való fedezettel, hogy finanszírozza a fejlesztőmunka egészét vagy töredékét. '95-96-ra a korábbi évekhez képest jelentősen csökkent az önkormányzatok mozgásteret (avagy hogy ne szépitsem a dolgot: *pénze*). Logikus és természetes lett volna, hogy ő állja a kiadásokat, hiszen alapvetően a város profitált volna a fejlesztőmunkából. Ám nem volt miből. Valamilyen *térségfejlesztési együttműködési alapot* teremtve persze több környékbeli település is összeadhatta volna a költségeket, de hát erre meg ők mutattak fityiszt. Csengerrel való újbóli együttműködésük tehát teljesen reménytelennek tűnt. Hacsak valami csoda nem történik!

A „csodát” a '96. őszi romániai választások hozták meg a polgári erőik győzelmével. Satu Mare megye magyar prefektust kapott. Hamarosan telefonált is Apáti György, és arra kért, hogy a két szomszédos megye elnökeinek (másnap) összejövételére azonnal küldjek valamilyen, az *együttműködés lehetőségeit* körülíró anyagot. Erre persze alkalmatlanok voltak hosszúra fogalmazott cselekvési terveink, nem tehettem mást tehát, mint hogy azoknak elemeiből az alábbi új szöveget faxoltam neki:

Javaslat a két megye (a hazai Szabolcs-Szatmár-Bereg és a túloldali Satu Mare) vezetőinek közös megbeszélésére

1. Hozzatok létre mindkét megyében (Szatmárnémetibe illetőleg Csengerbe telepítve) egy-egy olyan, egymással szorosan együttműködő vagy akár egy egységet képező *gazdasági információs központot*, amely a két ország között kereskedni vagy termeltetni akaró, a gazdasági együttműködés, a turisztikai vagy egyéb kapcsolatok iránt érdeklődő polgárainak azonnali információt képes nyújtani. Ez a központ gyűjtse össze a külkereskedelemmel kapcsolatos, illetőleg a külföldiekre vonatkozó belföldi jogszabályokat. Nyilvántartása legyen naprakész, és a vonatkozó (esetleg változó) előírásokat ismertesse is azokkal, akik tudomása szerint abban érintettek.

A két irodával működő, de szervezetenként egy információs központ egy idő után a két ország közötti *lokális együttműködés motorja* lehet.

Munkatársai nemcsak a jogszabályok birtokába jutnak, hanem a legkülönbözőbb vállalkozók gyakorlatával is megismerkedhetnek. A megyeszékhely vagy a főváros engedélyeztetési eljárását, az országos vagy az európai támogatási rendszereket kiismerve egyidejűleg szakmai-baráti kapcsolatokat is építhetnek saját térségükön belül, és így a határ menti együttműködés szervezőerejévé is válhatnak.

Az iroda a két megyei közgyűlés elkülönített költségvetési támogatásából működik úgy, hogy működése legalább 5 évre garantált, tehát a közbeeső választásoktól függetlenített legyen. Csenger és Szatmárnémeti városa biztosítson erre irodát, telefon-és külön faxvonalat, modern számítógépes rendszert. Az ottani prefektúra illetőleg az itthoni Közigazgatási Hivatal a szakmai háttéranyagok forrása legyen. Elemien fontos a munkatárs(ak) román, magyar, német, angol és orosz (ukrán) tudása, hogy kölcsönösen (és nem csak egymásnál) tárgyalóképesek legyenek.

Az iroda az emberi, szakmai gazdasági együttműködés során kezdeményező szerepet is vállalhat, alkalmazhat olyan felhajtókat, akik az üzletkötést, a közös cégalakítást, a munkaerőtoborzást stb. felvállalják, és azért a vállalkozótól vagy a vállalkozástól százalékos jutalékot (sikerdíjat) kapnak.

2. A két ország hasonló feladatokban érdekelt vállalkozói ill. vállalkozásainak képviselői egy *harmadik országban közösen lépjenek* föl, illetőleg *közös tanulmányutakon* vegyenek részt. Ennek szervezője a fent említett iroda lehet.

3. Meg kell keresni, hogy a romániai Szatmár megye termékei és áruai és a magyar, jobbára a megyei termékek és áruk miként értékesíthetők a két ország szomszédainál. Magyarország esetében Moldáviában, a Fekete-tengeren túl és Bulgáriában, a román termékek esetében Szlovákiában, Ausztriában, Szlovéniában, Horvátországban. Erre a feladatra *közösen alkalmazzanak külkereskedő(ke)t* a fent említett iroda szervezetében. A külkereskedők javadalmazásukat az általuk forgalmazott érték százalékában/ezrelékében kapják.

4. A valamikor már szóba hozott Szatmárexpót, vagyis a szatmári (a határ két oldalán lévő) tájak gazdáinak, vállalkozóinak *áru-és termékbe-mutatóját létre kellene hozni Csengerben*, és ezt követően évenkénti rendszerességgel. A két megye adjon ehhez valamiféle elkülönített alap-

ból anyagi támogatást, hogy legyen mihez (már meglévő pénzalaphoz) további támogatást kérni az Új Kézfogás Alapítványtól, esetleg a Kárpátok Eurorégiótól stb., amely összegből a rendezvény rezsije (energiaköltség, magyar, román, angol, német és ukrán nyelvű reklámanyagok, a televíziós reklámok költsége, a kísérő előadások előadójának, a nagyobb magyar, román és ukrán kereskedőházak vendéglátása stb.) megtérül.

5. Április-május folyamán meg kellene szervezni a már ugyancsak szóba hozott *batármenti települések csengeri konferenciáját* az érintett kisvárosok, nagyközségek polgármesterei (és vezető vállalkozói) számára az alábbi előadók meghívásával ill. az alábbi témák meghallgatására:

– A két ország közötti kereskedelem, a közös vállalkozások létrejöttét segítő rendelkezések. A harmadik országba irányuló együttműködés lehetséges variációi. (Előadók: a mindkét országból érkező miniszteriális főemberek, a kereskedelmi és iparkamarák szakértői).

– A mezőgazdasági-állattenyésztési együttműködés, az európai normák közös elérése. Közös mezőgazdasági termelő-termeltető vállalkozások, az érintkező tájak terményeinek esetleg közös feldolgozására alapuló vállalkozások lehetősége.

– Együttműködési lehetőségek a turizmusban.

– Közlekedésfejlesztési kívánalmak és lehetőségek.

A három napra elképzelt konferencia a fő előadások meghallgatása után akár a fenti (vagy több) szekcióban tárgyalhatná meg a témákat, amelyekről összegző állásfoglalás kéne szülessen. Ezeket az illetékes tárcákhoz lehetne eljuttatni itt és ott is. 1998-ban a konferencia megismételhető, amely *immár az eredményeket* hivatott számbavenni és még határozottabban fogalmazhat bizonyos közös érdekek megvalósítását.

6. Magyar és román nyelvű, esetleg közös egyesület vagy KHT keretében üzemeltetett 50-70 km-es körben sugárzó, csak meghatározott időben működő *közösségi rádiót* lehetne telepíteni Csengerben, amely alkalmas lehetne a lokális hírek, események azonnali megismertetésére, és egyidejűleg a polgárok és szervezett vagy informális csoportjaik köznevelésére, együttműködésének megteremtésére.

7. A határ két oldalán élő értelmiségiek, illetőleg egyéb érdeklődők számára *szabadegyetem* szervezhető a balassagyarmati-ipolyvási Ipoly Szabadegyetem mintájára. Ennek során a közös cselekvések (például a környezetvédelem, a tájrehabilitáció, a csoportos turizmus vagy bármi

más) meg is fogalmazódhatnak, és a megvalósítás érdekében mindenféle közös szervezetek alakulhatnak.

Megjegyeztem még faxüzenetemben, hogy valamennyi témában állunk rendelkezésre, hiszen a határmenti települések konferenciájának kivételével valamennyi javaslatunkra *példáink is vannak*. Kértem, hogy azonnal szóljon, ha a megyei elnökök megbeszélésének eredményeként ebből bármi megvalósulhat. Ez esetben azonnal neki kell lásunk a megvalósítás szervezésének. S bár utólag kicsit szégyellem navitásomat, hogy azonnal veregetni akartam a vasat, de valóban nem hagytam annyiban a dolgot. Felkerestem *dr. Koncz Gábor* hajdani intézeti kollegámat, s azóta is jóbarátomat, aki akkor már a határon túlra került magyarok s a határon túli magyar kultúra ápolására hivatott *Magyar Kultúra Alapítvány* igazgatójaként dolgozott, és szándékaink anyagi támogatására kértem. Vele együtt utaztam tehát Csengerbe, és onnan Apáti Györggyel közösen Szatmárnémetibe, hogy *Riedl Rudolf* prefektus úrral megbeszéljük mindazt, ami a *nyíregyházi* tárgyalásokon született egyetértésből operatívan következhet. Itt és ekkor állapodtunk meg a határmenti településeket érintő konferenciasorozatban. Közülük csak két találkozás valósult meg, de ezekből nőtt ki végül az az együttműködés, amelytől joggal írhattam e fejezet elejére, hogy az „szatmári” (értsd tehát, hogy az egész történelmi megyére kiterjedő) fejlesztőmunka.

(Nem állom meg, hogy az állapotok jellemzésére ne meséljem el akkori élményemet. Megbeszéléseinket követően, még ebéd előtt megkérdezte tőlünk a prefektus, hogy vajon nem kívánunk-e szétnézni épületük tetejéről, hiszen onnan az egész megyét belátni. Miután a felbők a toronyépület derekáig értek, és csak a ködbe bámultunk volna, elhárítottuk az invitálást. „A pincébe nézzünk körül!”, súgta nekem provokatívan a csengeri polgármester, s nem tudván, hogy az lehetetlen, hangosan megismételtem javaslatát. A prefektus arca elborult, és minden különös magyarázkodás nélkül azt mondta, hogy azt nem tehetjük. „Oda még én sem mehetek” – válaszolta.

Csendben ballagtunk le a még az előző időkben épült, lőrésekkel és védállásokkal gondosan ellátott lépcsőkön és lépcsőfordulókon. Nemcsak azon gondolkodtam, hogy lám, az előző hatalom birtokosai mennyire

jól érzékelték, hogy nem bízhatnak saját népükben, és egyidejűleg bizonyára hatalmuk igazában sem, hanem azon is, hogy vajon mi lehet ott, abová még a román állam megyei képviselője, tehát maga a helytartó sem teheti be a lábát? S ha nem teheti be, vajon ki őrzi azt? Ki hát itt a nagyobb hatalom őnála?

Később egy, még '89-ben Magyarországra menekült hajdani irodai alkalmazottól megtudtam, hogy menekülő útvonalak indulnak a pincéből. Nem is akárhová és nem is akármilyenek. Szó mi szó: nem tartozott rám.)

Viszonylag hamar megterveztük az első összejövetelt, de a romániaiak sűrű tennivalói miatt csak a nyár elejére tűzhattük ki az első, a Csengerbe tervezett gyűlést. Ekkor még dúlt kapcsolatainkban a bürokrácia, felleltem tehát egy szöveget erről is:

Javaslat a magyarországi Szabolcs-Szatmár-Bereg és a romániai Satu Mare megye határmenti településeinek polgármesteri találkozájára

A Községszolgálat Alapítvány évek óta együttműködik Csenger város vezetésével a település gazdasági és humán fejlesztése érdekében. Munkánk kezdete óta meggyőződésünk, hogy *Csenger fejlesztése csak környékével együtt értelmezhető*, és ez esetükben szükségképpen a határon túli kapcsolatok kialakítását és fejlesztését jelenti. Született is erre kezdeményezés, de az évekkel korábban szervezett találkozó nem folytatódhatott, abból nem következtek sem kulturális, sem gazdasági kapcsolatok. A romániai választásokon kialakult új helyzet azonban e témában is reményt keltő. 1997 márciusában a két megye vezetése a kapcsolatfelvételben meg is egyezett, erre hivatkozva kerestük meg 1997 áprilisában a prefektus urat. Megbeszélésük tárgya a korábbi javaslatok közül *egyelőre* a két megye határ menti településeinek polgármesteri találkozosorozata volt. Az ott kialakított alapelvek szerint erre az alábbi konkrét javaslatot tesszük:

– *A polgármesteri találkozót 1997. június 3-án Csenger város Polgármesteri Hivatalában tartjuk*

- *A megbeszélés nyelve:* magyar és román, szinkrontolmacsolással.
- a résztvevő 15-15 fő számára Csengeren *ellátást* biztosítunk, de utazását minden résztvevő maga oldja meg.
- A rendezvényről *kétnyelvű* meghívó és részletes program készül.

A tervezett program:

- Bevezető előadó *Dr. Hörcsik Richard:* A határmenti kapcsolatok szerepe az európai integrációban. Az előadó történész, debreceni egyetemi tanár, integrációs tanácsadó.
- Jó példák a *határmenti együttműködésre:* szlovák, szlovén és osztrák határmenti fejlesztőmunkák ismertetése.
- A jelenleg e határszakasz két oldalán lévő települési együttműködések, közös vállalkozások bemutatása, ismertetése.
- Konkrét együttműködési ajánlatok:
 - számítástechnikai és
 - turizmusra való képzés,
 - „Szatmárexpó”
- Az integrációval foglalkozó folyóiratok bemutatása.
- A polgármesteri találkozó folytatásának közös megbeszélése.

A rendezvény folytatására

javasoljuk, hogy a helyszínen közösen meghatározott új időpontban ez a társaság Szatmárnémetiben újból találkozzék. Javasolt téma: *a települések saját és sajátosságos lehetőségeinek és adottságainak alapos ismertetése egymás számára.* E helyzetismertetéshez június 3-án a helyszínen vázlatot is adunk, hogy mindenki azonos jellemzőkre térjen ki.

Megfontolandó, hogy ez alkalomból ne hozzon-e ki-ki magával 1-2 főnyi helybéli vállalkozót, akik az ismertetett adottságokról így rövid úton tájékoztatást kaphatnának. Megfontolásra ajánljuk, hogy a példaként ismertetendő magyar-szlovák, szlovén, osztrák határmenti együttműködések ne látogassa-e meg a későbbiekben a teljes létszámú társaság, hiszen a helyszínen eltöltött, esetenként akár több óra a megoldott feladat alapos ismeretét is lehetővé teszi amellet, hogy a résztvevők maguk között is elgondolkodhatnak hasonló megszervezésében.

Javasoljuk, hogy az első találkozón a meghívott polgármestereken kívül csak a két megye első számú vezetői (maximum 3-3 fő) valamint

a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Fejlesztési Ügynökség (és Romániából is egy hasonló megyei szervezetet képviselő személy) legyen jelen. Kerüljük a magasabb protokollt, mert az a közös munka idejére és terhére megy. A későbbi folytatások esetén immár meg lehet hívni a két ország nagyköveteit, az EU-nagyköveteket, képviselőket avagy bárki mást. Ez a megoldás már azért is szerencsés, mert számukra már nem egy kezdeményezést, hanem megkezdett folyamatot tudunk bizonyítani.

És ettől kezdve aztán felgyorsultak az események. Bevontam a feladatokba alapítványi társaimat, dr. Balipap Ferencet és Vattay Dénest, akik e sorok írásáig sem tudtak megszabadulni az idevalósi munkától (és gondolom, hogy a szatmári tájon való közös munkánk még sokáig eltart). A csengeri találkozón megjelent *Stefan Franye Ausztriából* és Szalay Csaba Sopronból, mindketten a sopron-*kismartoni* együttműködést szervező *Corvinus Kör* képviselőjében, dr. Kecskeméthy Gyuláné Sedivi Lilla hajdani alapítványi társunk, aki az Ipoly menti fejlesztésről beszélt *Balogh Gábor ipolybalogi* (Szlovákia) polgármesterrel együtt. Ő elhozta a magyarnándori *Vass Miklóst*, aki a náluk szervezett kistérségi árumintavásárukat mutatta be. Vattay Dénes Zala megye szlovéniai kapcsolatairól szólt. A társaságra zúduló információk egyikét-másikat rövidre zártuk: Magyarnándorra a csengeriek utaztak el még a nyár folyamán, a sopron-kismartoni együttműködést pedig *a helyszíneken tanulmányozták* a romániai polgármesterek. Tervbe vettünk, és a következő év májusában meg is valósítottunk egy felső-szavojai tanulmányutat az ot-tani *francia-svájci határmenti együttműködés* eredményeinek megnézésére. Közben megszerveztük Szatmárnémetiben a második magyar-román polgármesteri összejövetelt. Jelen voltunk *Tasnádon*, ahol (a mi tanácsunkra) megalakult a *Satu Mare Megyei Polgármesteri Hivatalok Szövetsége*. Ezzel megteremtették azt a mindenkitől független önkormányzati szervezetet, amely nemcsak összefogja majd a határ romániai oldalán az együttműködésben érdekelt településeket, hanem nekünk is partnerszervezetünk lehet a jövőben.

Gyanítható, hogy a sopron-kismartoni (de helyesebb volna úgy fogalmaznom, hogy *Fertő-tó körüli*) osztrák-magyar közös fejlesztőmunka látványos eredményei késztették a szervezet elnökét⁹⁴, hogy a két ország határmenti településeire irányuló közös munkát *a vizek menti tele-*

pülések összehangolt idegenforgalmi fejlesztéseként fogjuk fel. „Vizek” alatt a Romániából eredő Túr, Szamos és Kraszna mentére gondolt (amelyek közül egyik megbeszélésünk során aztán a Szamos környékének fejlesztését, mint bonyolult, nagy, az odaáti megyeszékhely is érintő feladatot egyelőre kihagytuk). Ötletét végül *közös munkánk további kiindulópontjaként* elfogadtunk. Ezzel a döntésünkkel – egyelőre – kikerült szatmári munkánk középpontjából Csenger (lévén a Szamos mentén), viszont belekerültek olyan térségek, amelyekkel korábban egyáltalán nem álltunk kapcsolatban: az *Erdőhát* (a Túr mentén) s a hajdani *Ecsedi láp* területe *Nagyecsed* és környékével (a Kraszna mentén). És persze belekerültek számunkra addig ugyancsak ismeretlen partiumi települések *Nagykárolyon* innen és túl, valamint a Túr forrásvidékén, az ukrán határhoz szorult *Avas – vidék, a Kőhát – gerinc* falvai és kisvárosai.

Nem kellett mást tennünk, mint a régi recept szerint összegyűjteni az érintett települések egymást jobbra nem ismerő polgármestereit. Egyrészt, hogy megtudják: közösen lettek *érintettek* egy, *az ő érdekében megfogalmazott* fejlesztésben, másrészt, hogy *kedvet csináljunk nekik a munkához*. Bondics Miklós egyszerre két gyűlést is hirdetett újdonsült településszövetségi elnöki minőségében, a Túr mentieket *Calinesti Oasba (Kányaházára)*, a Kraszna mentieket *Nagykárolyba* invitálva. A magyar résztvevők meghívása a mi feladatunk volt.

(Úgy beszéltük meg a folyók menti települések első találkozásának időpontjait, hogy nekünk ne kelljen többször oda-vissza utaznunk. A két gyűlés között Romániában maradtunk tehát, s ekkor Bondics Miklós elvitt minket az Avas-vidék falvaiba, hogy az ukrán határoldalról hívott román települések polgármestereivel találkozáskor őket is a kezdeményezés részeseivé tegyük. Arra gondolva, hogy akkor mi majd a kárpátaljai magyar településeket is bevesszük a fejlesztőmunkába, szívesen rá is álltunk. Felautóztunk a hegyek közé, de az ukrainai polgármesterek sem délelőtt, sem délben, sem délután nem jöttek. Mint később kiderült, aznap Romániából csak kifelé lehetett átmenni a közeli határátkelőn. Befelé csak következő hét csütörtökön. Nagy kérdés, hogy ilyen állapotok mellett lehetséges-e bármiféle szervezett és hivatalos együttműködés?)

Összejöveleink nagyszerűen sikerültek. Persze eltért egymástól a két társaság, hiszen Kányaházán leginkább aprófalvak polgármesterei

képviseltették magukat, Nagykárolyban viszont már nagyobb települések tájékozottabb és dörzsöltebb polgármesterei voltak jelen, s így ez utóbbi helyszínen azon túl, hogy az *együttműködés szándékát és a közös fejlesztési program elveit* deklaráltuk, még egy közlekedésfejlesztési javaslatot is fogalmaztunk miniszterelnökeink számára.

(E tájon hat, térképen is jelzett út és két olyan vasútvonal vezet a határ felé, amelynek nincs folytatása. A túloldalon is egészen a határig tartanak az utak és a sínpályák, aztán persze azok is megszakadnak. A folytonosság hiánya jobbára Trianon óta áll fenn, bár hírlík, hogy a hermetikusan határázár a szocialistának mondott időszak eredménye. Mátészalka és Nagykároly között átmege ugyan a határon egy működő vasútvonal, azon viszont hivatalból korlátozott a forgalom. Az osztrák határ felé teljesen nyitott Magyarország, ebben az irányban viszont mint ha vége lenne a világnak. Bizonyos, hogy nem véletlenül van ez így. Vagy Magyarország fél, vagy Románia. Ezt nem sikerült kinyomoznunk. A helyzet megváltoztatására irányuló közös akaratot már többször deklarálták, a magyar – és bizonyára a román oldalon is – kormányhatározatokat fogadtak el erről, de soha semmi sem történt az egyetlen csengersimai határátkelőhely már évek óta tartó átépítgetésén kívül. Petícióink is eltűntek a süllyesztőben. Romániában kormányváltás történt, bár bizonyára nem ezért, Magyarországon viszont azt a választ kaptam a miniszterelnöki titkárságtól, hogy majd a Vám- és Pénzügyőrség válaszol. Ők viszont azt írták, hogy erre nincs elég emberük. Már megint madárnak néznek! Hiszen ha politikai döntés eredményeként akár három határátkelőt kellene működtetniök, nyilván kapnának rá pénzt. Nem sikerült kinyomoznunk azt sem, hogy mi lesz itt akkor, ha majd Szatmárnál húzódik Európa schengeni határa? Mire számít tehat az itteni új határátkelők esetében az Unióba Romániánál bizonyosan hamarabb bekerülő magyar állam? Remélem, nem csak arra, amire az egyik környékbeli polgármester: ő ugyanis az Uniós csatlakozás következtében a környék határvadász-igényének rohamos növekedésében látja a helyi fiatalokat sújtó munkanélküliség megszüntetését.)

A Túr és a Kraszna menti magyarországi és romániai polgármesterek megismerkedését elősegítendő és helyismeretüket fejlesztendő a társaságot a folyócskák hazai szakasza mentén lévő településeken is vendégül láttuk, és ezt még néhányszor megismételtük, immár *a vizek menti*

fejlesztésre figyelmes cselekvési tervünk részletes, az ő közreműködésükkel történő kidolgozásának előrehaladtával. Eközben jártunk a romániai polgármesterekkel Felső-Szavojában, és nagy kár, hogy a magyarországiak a '98-as országgyűlési választások előkészületei miatt nem utazhattak velünk. Szerveztünk egyeztető gyűlést Csengerben is, amely bár nem volt közvetlenül érintett újabb elképzeléseinkben, attól még e táj középpontjában lévő, és a tervezett fejlesztés eseményeitől nyilván *nem függetleníthető* település. Külön előnye, hogy bár a Túr és a Kraszna mente egymással nem érintkező táj, Csenger, kettejük között lévén, mindkettőhöz közel található. (Itteni megbeszélésünk azért is emlékezetes, mert végül itt álltunk el egy korábban tervezett *közös magyar-román településszövetség* megalakításától, holott ide már alapszabály-tervezettel érkeztünk). Így, a folyamatos viták és a települések közötti autózások, a falvakban és a gátakon tett közös séták, a folyosói beszélgetések során formálódott végül az a szándék, amelyet *egy éppen akkor adódó pályázatban a magunk számára térségfejlesztési feladatként* megfogalmaztunk.

Történt ugyanis, hogy miközben már alakultak határmenti kapcsolataink, és miközben már megismerhették egymást azok a polgármesterek, akik bár egymás templomtornyát mindennap láthatták messziről, de személyes kapcsolatba még nem kerültek (s akiket egyaránt elöntött az országhatárokat figyelmen kívül hagyó belvíz, ha sokat esett az eső, és akik csak nyolcvan-százötz kilométeres kerülővel mehettek rokonaik temetésére, noha áthallatszott hozzájuk a lélekharang), történt tehát, hogy *az ilyen határmenti települések együttműködésének kialakítására és fejlesztésére éppen ekkor kiírt PHARE CREDO pályázatra* leltünk. Nem volt nehéz a kiírás sajátos logikája szerint rendezni az addigra már megfogalmazott feladatokat, különösen, hogy ezzel a pályázattal újból megcsillant annak lehetőség, hogy szándékainkból *lehet is valami*. Hiszen *lesz miből*⁹⁵.

A pályázat *ugyanannak a projektnek két országban történő megvalósítását* írta elő azért, hogy a szomszédos határmenti települések állapota, az ott élő emberek körülményei hasonlóvá váljanak. *Pontosan reánk szabták tehát* a feladatot, hiszen mi is éppen ezt akartuk. *Tükör-projektet* kellett készítsünk tehát, amelynek valamennyi eleme *itt és ott egyaránt megvalósul*, és valamilyen *hasonló helyzet, állapot, lehetőség* születik belőle. A romániaiakkal együtt végzett, immár egy-másfél éve tartó munkál-

kodásunk elemeit szedte tehát a kiírás szerint megkívánt rendbe dr. Balipap Ferenc (majd írta át újból és újra), míg Vattay Dénes a szükséges számításokat (majd a többszörös átszámításokat) végezte el egészen addig, míg a pályázat szövege végleges formát öltött. Ennek angolra fordított változatát adtuk át Bondics Miklósnak, hogy a szükséges helyneveket behelyettesítve postázhassák velünk egy időben ők is *Brüsszelbe*.

Második pályázat

E valaha egybetartozó földrajzi és gazdasági terület országhatárral kettősztottságát kívánjuk minden érintettel együttműködve megszüntetni, az Európában másutt normálisnak tekintett rendnek, elveknek és gyakorlatnak megfelelően;

a határ mindkét felén megtalálni, a közösség-, település- és térségfejlesztés közös céljainak, feladatainak meghatározásához aktivizálni, e feladatokra felkészíteni az érintett önkormányzatok illetékes vezetőit;

azon kapcsolatokat, szervezeteket, intézményeket kialakítani, amelyek a jelenlegi problémák megoldásának elkezdését *a térség lakosainak összefogásával* lehetővé teszik, ill. amelyek már egy hosszabb távú, tartós együttműködésnek is struktúraelemei;

ezúttal konkrét fejlesztési feladatokban (*kapcsolatépítésben, szervezetfejlesztésben, a két országbeli polgármesterek képzésében; a társadalmi, gazdasági helyzetfelmérésben, valamint a Túr és Kraszna folyók vidékének turisztikai hasznosítása lehetőségeinek feltárásában*) kapacitálni, a térséghez fűződő tartós kötődésre, fejlesztési célú együttműködések segítésére, vállalkozására ösztönözni olyan szakértő szervezetet, mint a Közösségszolgálat Alapítvány és más független szakértők;

felkészülni a Magyarország és Románia kapcsolatában a Magyarország NATO- és EU- tagságával előálló új körülményekre, a várható változások, konfliktusok kezelésére; a magyar-román partneri kapcsolatok megszilárdításával a térségi szereplőket felkészíteni a vidékkel határos Ukrajnával való kapcsolatok kiszélesítésére is.

Projektünk célja tehát legfőképpen: a sokszorosán hátrányos helyzetű szatmári magyar-román határmenti települések körében *megalapoz-*

ni (kis részben, a modell-képzés szándékával meg is teremteni) *annak feltételeit, hogy e települések, főként már létező, demokratikusan választott önkormányzataik révén*

– *reálisan értelmezzék helyzetüket, felismerjék saját, helyi adottságaikat, lehetőségeiket, s a kívánatos fejlődés érdekében képesekké válnak lokális erőforrásaik feltárására, megragadására és működésbe-hozatalára;*

– *mindemellett felismerjék a térségi együttműködésnek, a településközi társulások, partnerszervezetek alakításának, az azonos vagy hasonló adottságokon és érdekeken alapuló területi összefogásnak, integrációnak a szükségességét, értelmét, lehetőségeit és előnyeit s mindezek tudatában tegyék meg saját (országokon belüli, szatmári) település csoportjaik perspektíváinak, erőinek és erőfeszítéseinek összefogására a lépéseket;*

– *ugyanakkor a települési önkormányzatok felismerjék és elindítsák (erre képessé váljanak) helyi társadalmuk, közösségeik és gazdasági, vállalkozói rétegük demokrácia-, piacgazdaság- és EU-konform fejlesztését is, vagyis helyzetük, adottságaik és érdekeik ismeretében értsék, lássák és meg tudják fogalmazni a maguk céljait, koncepcióját, stratégiáját és projektjeit;*

– *érdeüknek megfelelően belássák és elfogadják, majd igényeljék és igényesen válasszák meg szakértő partnereiket, akiket – helyi, térségi, határokon átérő és regionális dimenziókban egyaránt – megfelelően tudjanak instrulálni, feladatokkal megbízni, majd munkájukról elszámoltatni;*

– *s nem utolsósorban célunk, hogy a célterületünket jelentő elmaradott térség felzárkóztatását, fejlesztését előkészítő hosszú távú munkát pályázati programunk megvalósításával úgy alapozzuk meg, a résztvevő partnerek úgy végezzék el azt, hogy az országhatáron átnyúló regionális kapcsolatok, viszonyok, kooperációk igénye, szándéka, képessége és kialakításának technikája, folyamata is ezáltal tudatosodott, begyakorlott és a továbbiakban már minél természetesebben működő legyen.*

Az elvégzendő tevékenységek összefoglalása

Kéthavonta (minden páros hónapban Magyarországon és a páratlanokban Romániában) egész napos SZATMÁRI JÖVŐMŰHELY elneve-

zessel *szeminárium* kerül megrendezésre a romániai és a magyarországi polgármesterek részvételével, mindig másik határmenti településen, ahol a helyi adottságok feltárásán túl, ezek apropójából a határmenti regionális kooperáció szükségességét és lehetőségeit ismertető előadásokat, konzultációkat tartunk. Ez utóbbi, tulajdonképpen képzési jellegű programokon politikusok, megyei és állami vezetők, a térségfejlesztés elméleti és gyakorlati szakembereinek közreműködését igényeljük; ezáltal az ismeretszerzés, az informálódás közös tartalmúvá és együtt végzetté válik;

e fórumokon (mintegy „*térségi tanács*” működését modellezve) *egyeztetések* történnek a közösen elvégzendő – s már elindított – munkával kapcsolatban és *döntések* születnek a további tennivalókról, ill. *beszámolnak* a részfeladatokon dolgozók (pl. a feltáró és megvalósíthatósági tanulmányokat készítő alvállalkozók), valamint *megbízásokat és/vagy további instrukciókat kapnak a szakértők (vagyis a szakértők irányítása és munkája révén az operatív munka, mint a kooperáció praxisa is folyamatossá, mintegy begyakorlotta válik)*;

folyamatosan történik az érintett települések teljes körére (egyrészt a Túr folyó, másrészt a Kraszna folyó menti falvakra) kiterjedő, szakértők által végzett *társadalmi és gazdasági helyzetfelmérés*, melyek állásáról, a már megismert eredményeiről a polgármesterek rendszeres tájékoztatást kapnak, s ezáltal is hozzájutnak a térségi információk együtt értelmezendő és értékelendő, ill. a pályázati munka végére várhatóan körvonalazódó *határmenti térségfejlesztési stratégia* elkészítésének adataihoz;

ugyancsak elkészül a projekt részeként külön a Túr és külön a Kraszna turisztikai adottságaira épített *vonzerőfejlesztési és hasznosítási, megvalósíthatósági tanulmány*, amelynek munkálatai szintén a polgármesterek jövőműhelyében is zajlanak, (s itt jegyezzük meg, hogy mindez a tükörprojekt értelmében, szinte teljesen azonos módon és körben folyik majd a romániai oldalon is);

a térségi szereplők bevonásával *jogi személyiségű partnerszervezeteket, egyesületeket, társulásokat alakítunk* a további fejlesztések, ill. munkakapcsolatok megvalósítására, s ezek tagságából a Közösségszolgálat Alapítvány létrehozza a határ mindkét oldalán működő *Szatmári Határvidék Fejlesztő Ügynökségét*, mint az e táji térségfejlesztés – a partnerekkel folyamatosan együttműködő- szakszolgálatát.

Jelenlegi, megoldásra váró határmenti problémák

Esetlegesen és struktúrálatlanok a határ két oldalán lévő települések önkormányzatai közötti kapcsolatok, ezáltal a térség erőforrásai szétforgácsoltak, nincs tudatos, az érintettek által készített, saját lehetőségeiket érvényesíteni kívánó fejlesztési stratégia, az információhiány miatt is csekély a térség szereplői között az érdemi együttműködés. A határmenti kapcsolatok vonatkozásában e terület szinte „holt vidék”.

Hiányoznak, részlegesen, kiépületlenek azok a szervezetek, társulások, intézmények, amelyek a terület összehangolt fejlesztését szolgálják magyar és román részről egyaránt.

A határral kettészelt térség gazdasági adottságainak feltárása, társadalmi és gazdasági fejlesztési lehetőségeinek összehangolása is hiányzik, pedig nyilvánvaló, hogy az adottságok a határ mentén szétszakítva csonkák.

A gazdasági, társadalmi, kulturális kapcsolatokat egyaránt sújtja, hogy a határ átjárhatósága rossz. A közúti és a vasúti közlekedés feltételei korszerűtlenek, új határátkelők megnyitása óhatatlanul szükséges.

A fejlesztés célkitűzései

Az eddig esetleges találkozások szervezett, *szervezetileg is formába öntött kapcsolatokká válnak* a két szatmári terület települései, önkormányzatai között.

Projektünk révén a határ két oldalán lévő települések polgárai (főként önkormányzati vezetőik révén) megismerik egymást, kölcsönösen és együttesen tárják fel a maguk és egymás számára helyzetüket, saját adottságaikat, erőforrásaikat, társadalmi és gazdasági potenciáljukat s ezek hasznosításáról, revitalizálásáról, fejlesztéséről közösen gondolkodnak. *A helyzetfelmérés és a turisztikai tanulmánytervek szakértőkkel történő elkészítése, ennek folyamatos és együttes nyomon követése révén a térségi, stratégiai célok meghatározását, kezdeti lépéseit is együtt tesszik meg.*

Mindezek által e határvidéken manifesztálódnak *a közös érdekeken alapuló jószomszédi kapcsolatok*, a partnerek (miközben saját településük és országbeli szomszédaik fejlődési lehetőségeit keresik), rátalálnak

a határon túli, sok mindenben azonos helyzetű és/vagy adottságú szomszédokra is; szakértők segítségével, képzési és konzultációs folyamatok, rendszeres információcsere által mindez tudatosodik bennük, miközben megalapozzák a saját sorsukról (a térségi partnerekkel, határon is átnyúló együttműködésben történő) felelős gondolkodást és cselekvést.

A mindkét országbeli partnerek (tükörprojektről lévén szó) a Túr és a Kraszna saját oldali turisztikai tanulmányának elkészítésével *konkrét lépést tesznek a fejlesztések beindításában* és az egymással történő, a határokon átvívelő gazdasági kapcsolatok kialakításában;

mindettől a határ mindkét oldalán lévő települések azt remélik, hogy a határokon átérő és ezáltal nemzetközi és egyben regionális összefogásnak, önmeghatározásnak és célkijelölésnek (amely lényegében úgynevezett alulról jövő, öntevékeny kezdeményezésként indul el), *figyelemfelkeltő és megkerülhetetlen hatása lesz mindazok számára, akik e magyar és román terület európai vagy csak regionális státuszát a közeli-távoli jövőben kijelölhetik, illetve a kijelölést magát befolyásolhatják.*

A térség szereplői idővel a határmenti régió folyamataihoz *az ukrán oldal integrálódására is* számítanak, mint ahogy arra is, hogy e projekt megvalósítása során *a hosszabb távú és folyamatú fejlesztés szakmai, szakértői és szervezeti, intézményi bázisait* meg tudják alapozni, s nem utolsósorban hasznosítani a határ mindkét oldalán.

A fejlesztés várható eredményei

A határ mindkét oldalán lévő térségi partnerek (önkormányzatok és ezek szövetségei) egymás helyzetéről és szándékairól *információkat szereznek, egymással rendezett kapcsolatokba kerülnek, együtt tapasztalatokat szereznek a határokon átérő kooperáció és térségfejlesztés szakértőkkel együttműködve megvalósuló praxisáról* – miközben saját települési, közösségi feladataik ellátására is alkalmasabbá válnak.

A folyamatos kooperációt szolgálандó új térségi szervezetek jönnek létre; pl. megalakítjuk *a határ mindkét oldalán a Túr mente turisztikai fejlesztését célul tűző térségi társulást, valamint a Kraszna mente turisztikai hasznosítására vállalkozó társulást*; valószínűleg a magyar oldalon is létrejön egy hasonló településszövetség, amely szélesebb körű térségfejlesztési célokat követ, mint odaát a Satu Mare Megyei Polgármesteri

Hivatalok Szövetsége; *több helyi civil szervezet, polgárok kezdeményezéseit keretbe fogó egyesület létrejötte is várható közösségfejlesztő munkánk eredményeként*; a térségben élők akaratának és céljainak megfelelően a Közösségszolgálat Alapítvány új profillal felállítja a két szatmári területen (valószínűsíthetően Csenger, illetve Satu Mare vagy Botiz kettős székhellyel) *Szatmári Határvidék Fejlesztő Ügynökségét*, mint a helyi és térségi fejlesztések szakértői bázisát;

– mindezen szerveződések *együttműködési szerződésben rögzítik* hosszú távú kooperációs elkötelezettségüket, amelyben kifejezik közös céljaikat s meghatározzák egyenkénti, külön-külön valamint egységesen vállalt feladataikat, amelyeket a körzet társadalmi-, gazdasági- és regionális fejlesztése érdekében tesznek, ill. valószínűsítanak meg;

– *a tükörprojektek megvalósítása révén elkészül az egész célterület gazdasági és társadalmi helyzetfelmérése*, az adatok és információk elemzése, amelyekre építve megfogalmazásra kerül a térség fejlesztésének stratégiai alapvetése;

– úgyszintén a tükörprojekt eredményeként kooperációban megvalósítható legnyilvánvalóbb fejlesztési projektek közül elkészül *külön-külön a Túr folyó vidékének turisztikai fejlesztési tanulmánya és a Kraszna folyó vidékének turisztikai fejlesztési tanulmánya*;

– s végül *valamennyi együttműködő határmenti önkormányzat* (és persze ezek helyi társadalmi, civil szervezetei, gazdasági szereplői) *számára nyilvánvaló és tudott lesz mindaz az információ, értékelés, koncepció és terv, amelyet a projektben résztvevők feltárnak és feldolgoznak*, vagyis: létrejön a szatmári vidék két országhoz tartozó települései között egy olyan kapcsolatrendszer, amely alapjává válik a régió fenntartható és összehangolt fejlesztésének.

A tervezett tevékenység részletei

A polgármesterek jövőműhelye

Találkozások egymás országában, településein. A községek és a kisrégiók helyzetének megismerése.

Tapasztalatcserék, konzultációk, tanulmányutak.

Közös képzés, tréningek a közös gondolkodás, feladatmeghatározás, térségi stratégia kidolgozás és programmegvalósítás ismereteinek gyarapítása érdekében.

A projekt többi elemének végrehajtásáról részletes egyeztetések, döntések, összehangolt intézkedések.

A további kooperáció érdekében szükséges intézkedésekről szervezeti és tartalmi feladatokról konzultáció, további partnerek bevonásáról határozathozatal, megbízásokról döntés stb. Egy tanuló, konzultáló és döntéseket is hozó térségi fórum működésének megalapozása.

A jövőműhelyek várható eredményei

A partnerkapcsolatok kialakulása konzultációk, kölcsönös információcserék, együttműködési tréningek által; a helyi és a térségi helyzet és erőforrások közös megismerése, kapcsolatépítés, s mindezek alapján egyeztetett, együtt elvégzett helyzetértékelés, a célok és feladatok összehangolt kijelölése. A projekt e részében résztvevő román és magyar polgármesterek (akik havonta váltakozva egyszer a magyar, máskor a román oldalon töltenek együtt 1-1 programmal és képzéssel kitöltött munkanapot) ismeretei jelentősen bővülnek, saját településükön végzendő munkájuk, a térségbeli más önkormányzatokkal való együttműködésük, és a határ másik oldalán élőkkel való társadalmi és gazdasági kapcsolatok kialakítása és fejlesztése területén egyaránt. A közös határmenti munka kapcsolati, szervezeti, szakmai alapjai – elméleti és gyakorlati értelemben egyaránt – kialakulnak és kipróbálásra kerülnek.

Kapcsolatépítés és szervezetfejlesztés

A partnerek részvételével jogi személyiségű egyesületek, társulások, szövetségek létrehozása, beleértve a folyamatos partnerkapcsolatokat, kooperációt szervező térségi fejlesztési iroda (ügynökség) létrehozását is.

A határ két oldalán létrejövő szervezetek, térségi szereplők hosszabb távú együttműködését célzó korporációk (uniók) megalakítása.

Szándéknyilatkozatok, megállapodások, szerződések kötése a további közös munkára, illetve közös – a határ mindkét oldalán lévő településeket érintő – mintaprojektek megvalósíthatósági tanulmányának elkészítése.

Várható eredmények:

Projektünk egyik fő célja, hogy a feltáró, elemző, információs, képzési stb. tevékenységekkel a résztvevők tudatosan lássák helyzetüket és lehetőségeiket, felismerjék azt a képességüket, amely az együttműkö-

désből, a partnerkapcsolatok kiépítéséből ered. Ezért *minden érintett kérdés, problémakör, fejlesztési adottság felmerülésére egyszerre szakmai és szervezeti megoldást is igyekszünk adni*. Úgy, hogy ez mindenkor a térségi és országok közti kooperáció értelmét példázza, lehetőségét bizonyítsa és kölcsönös előnyeit érzékeltesse. E projektrész fő eredménye tehát az, hogy az egy éven át tartó elméleti megalapozást is adó, de a csoportos és a szakértői együttműködést is begyakoroltató, közösen végzett munka során *a partnerek létrehozzák azokat az egyesületeket, társulásokat, szerveződések is, amelyek az együttműködés távlatos fennmaradását hivatottak intézményesíteni*. (Pl. megalakul a Túr menti települések térségi szövetsége a turizmusfejlesztés érdekében; ugyanilyen céllal a Kraszna menti falvak szövetsége; ezek tükörszervezetei létrejönnek a romániai oldalon is, s valószínűsíthető e szervezetek „uniója” is, amely a szövetségek szövetségéként – a civil szervezetekkel és gazdasági partnerekkel is együttműködve – mindkét határoladalon plurális, de az összefogás révén egyben erős *érdekérvényesítő képességgel* is rendelkezik. Ezek a szervezetek természetesen pl. a foglalkoztatás, a kereskedelem, a gazdasági és infrastrukturális fejlesztésekre is igyekeznek a továbbiakban erőteljes hatást gyakorolni.

Gazdasági és társadalmi helyzetfelmérés

Egységes tartalmú felmérőlappal mind a magyar mind a román oldalon valamennyi projektünkben résztvevő (összesen mintegy 40) településről társadalmi és gazdasági állapotfelmérést készítünk, amely tartalmazza a helyi adottságok, erőforrások, tervek feltárását is.

Az adatokat, információkat településenként egyenként, majd a magyarországi és a romániai oldalon külön-külön összesítve, s végül a határmenti térség egészére egyben is kivetítve összesítjük, elemezzük és értékeljük.

A felmérés feldolgozásába, eredményeinek hasznosításába a határvidék polgármesterei és munkatársaik is bekapcsolódnak, hiszen a szakértők által végzett munka során feltáruló információk az egyik fő forrását jelentik a Szatmári Jövőműhelyben folyó ismeretszerző, szemináriumi, képzési tevékenységnek és a települések közösségi és gazdasági fejlesztésének is.

A felmérés eredményét két formában is hasznosítani kívánjuk: egyrészt az érintett települések, kistérségek és a régió gazdasági szereplőinek, vállalkozásainak is készítünk egy „kiajánlást” a befektetési, beruházási, vállalkozási lehetőségekből; másrészt a két határmenti fejlesztési stratégia elkészítéséhez is készítünk egy összefoglaló ajánlást;

ugyanúgy a helyi közösségfejlesztések tartalmához, feladataihoz, szervezeteihez – vagy ezek motiválásához – és a térségi, valamint a határvidéki regionális társadalomfejlesztési programokhoz és projektekhez is csatoljuk felmérésünk vonatkozó eredményeit.

Várható eredménye:

A határvidék önkormányzatait hozzásegítjük az önmagunkra irányuló fejlesztési és regionális szemléletű munkához, szakértők közreműködésével *a partnerek felismerik saját erőforrásaikat*, közelebb jutnak annak felismeréséhez, hogy fejlődésük legfőbb alapjai azok a konkrét adottságok, amelyekkel településükön, annak közvetlen vagy regionális körzetében önmaguk és partnereik rendelkeznek, s hogy legfőbb erőik is azok, amelyeket saját érdekükben működésbe hozni képesek. Tehát a változó szemlélet és az ezen alapuló, azt formáló tényleges munka egymásra hatva teszi alkalmassá a partnereket az előttük álló fejlesztési feladatokban rájuk háruló sokféle új szerep elsajátítására. Látni fogják a határ mindkét oldalán lévők, hogy miben tér el a demokrácia és a piacgazdaság velük szemben támasztott követelménye attól, amilyen elvárásokat a „szocialista tervgazdaság” és a „népi demokrácia” támasztott; s közös munkával, szakértők közreműködésével a partnerek felismerik saját képességeiket, együtt dolgozásuk értelmét és hasznát látják; s mindez önbizalmat ébreszt bennük, miközben az egymás iránti bizalmuk is megerősödik. Ez a határokon átérő regionális kooperáció egyik legkívánatosabb, általunk legfontosabbnak tartott, és elérni kívánt következménye.

A Túr és a Kraszna folyók vidékének turisztikai adottságai, fejlesztési lehetőségei

E projektem (és ennek romániai változata) *egyrészt* a Túr romániai forrásától és a Kraszna Satu Mare megyei szakaszától a román-magyar határig feltárja a meglévő turisztikai adottságokat, valamint a kialakítha-

tó, fejleszthető vonzerőket, s mindazokat a további körülményeket (pl. tulajdonviszonyok, társadalmi és gazdasági helyzet és potenciálok, szolgáltatások, infrastruktúra kiépültsége és hiánya, erősségek és gyengeségek, a turizmus profilja kialakításának személyi, szervezeti, intézményi és tárgyi feltételei), amelyek a működő turizmus szolgáltatásoknak előfeltételei; *másrészt* ugyanezt a munkát elvégezzük a magyar-román határtól mindkét folyónak a magyarországi szakaszán is; s végül e „darábkból” összesítetten készítjük el külön a Túr vidék és külön a Krasznamente teljes hosszára vonatkozó leírást. Ezt a feltáró munkát vállalja föl és végzi el tehát a pályázat részeként jelen projektünk.

Az alapos feltáráshoz különböző tématanulmányok szükségesek, amelyeket követően olyan tanulmány(oka)t készítünk, amelyet valamennyi érintett terület településein hozzáférhetővé teszünk, hogy saját feladataikat világosan lássák, együttműködésüket értelmezzék, s a szükséges intézkedéseket megtehessék. A tanulmányokat tehát a magyar és román partnerek részére át kell adni. A feltáró munka folyamatának állásáról, információiról a havonta – hol magyar, hol román területen – megtartandó jövőműhely-szemináriumokon részletes beszámolókat tartunk úgy, hogy az egyik programpont minden alkalommal a turisztikai feltárás helyzetéről, kérdéseiről szóló tájékoztatás és konzultáció legyen. A tanulmányokat a magyarországi szakértők készítik el a Túrra és a Krasznára is egyetlen változatban és ezek fordítás révén lesznek hozzáférhetőek a román partnerek számára saját nyelvükön (és szándékaink szerint angol nyelven) is.

Várható eredmény:

Míg a gazdasági és társadalmi helyzetfelmérés egy területre vonatkozóan a primer ismeretek, információk összegyűjtésétől induló munkafolyamatot ismerteti meg a partnerekkel, a külön a Túrra és külön a Krasznára készülő turisztikai megvalósíthatósági tanulmány már *a helyi és térségi adottságokon alapuló egy-egy konkrét projekt összeállításának szakmai, szervezeti és együttműködési tennivalóit is szemlélteti, begyakorlaltja.*

A megvalósíthatósági tanulmány persze a projekt megvalósításának realitását is feltárja, a szükséges feltételeket és intézkedéseket is megjelöli. Rendkívül jelentős, hogy a határmenti településeknek ezek az elké-

szülő turizmus-fejlesztési projektek lesznek az első közös „vállalkozásaik”. Az egész éves közös munka értelmét és hasznát legpraktikusabban a Túr és Kraszna mente turisztikai fejlesztésének előkészítésével kapcsolatban élik, tapasztalják meg a határmenti települések. S ez az a projekt-elem, amely a pályázati szakasz lezárása után a legnagyobb valószínűséggel megvalósításra kerül, tehát az együttműködések gyakorlati folytatása a turisztikai fejlesztések területén látszik a legbiztosabbnak. Így ez semmivel sem helyettesíthető jelentőségű példája, modellje lesz a többi és további térségi, határmenti és regionális kapcsolatépítésnek is.

A fejlesztési szándék fenntarthatósága

Projektünk részben *az eddigi laza partnerkapcsolatokat* strukturálja úgy, hogy közben *közös ismeretszerzést biztosít*, a helyi és térségi *erőforrások feltárását* segíti. Az önkormányzatok helyi, térségi autonómiáját is erősíti, valamint a határon átívelő kooperációt is megalapozza, kialakítja és működésbe hozza. Ez a rendszer – a létrejövő jogi személyiségű, a helyi adottságok feltárása és hasznosítása, ill. a határ mindkét oldalán lévő térségi szereplőkkel való együttműködések iránt funkcionálisan és jogilag is elkötelezett szervezet – tartósan fennmarad, s a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok határmenti kiterjedését, fölélénkülését is érdemben képes lesz segíteni, továbbépíteni. A projekt magvalósítása során strukturált partneri viszonyba kerülő szereplők és az e célból létrejövő új intézmények *a saját jövőjük, fejlesztési esélyeik összekapcsolását végzik el*, s ezek realizálásában együtt és együttműködve valamennyien érdekeltek hosszú távon is. (Létrejön tehát a Túr térség turisztikai fejlesztését céljának tekintő térségi egyesület a magyar és a román oldalon egyaránt, és ugyanilyen szervezet a Kraszna folyó mentén is; jogilag bejegyzetté válik és ezáltal céljában és tevékenységében megerősödik a Tümmelléki-Erdőhát Kistérségfejlesztési Önkormányzati Társulás; hasonló szervezet alakul a magyar oldalon az Ecsedi láp környéki Kraszna-parti települések társulásával is; feláll a Szatmári Határvidék Fejlesztési Ügynökség, mely a határ mindkét oldalán szakértői szervezete lesz a fejlesztéseknek; és természetesen a román oldalon is létrejönnek a „tükörszervezetek”. Ezek együtt intézményesítik a kapcsolatokat és strukturálják is azokat.)

Azokból a térségben meglévő hiányokból és hátrányokból, amelyek ezt a szatmári településkört sújtják, csak együttműködéssel, a most kialakuló szervezeti- és tevékenységrendszer segítségével lehet kilábalni. Vagyis a létrejövő hálózat továbbépülése és egyre eredményesebb működése – az önkormányzati, térségi szakértők, civil, gazdasági, piaci stb. tényezők új viszonyainak kialakulása – és az e táji új életminőség formálásában tartóssá és dominánssá válása megítélésünk szerint elkerülhetetlen. A projekt valamennyi partnerszervezete így látja és így akarja ezt.

A fejlesztési szándék gazdasági hatása

Elkészül *a gazdasági helyzetet és az adottságokat, a fejlesztési, beruházási és befektetési lehetőségeket feltáró tanulmány*, amely a fejlesztések tényleges megvalósításának lényeges előfeltétele. Ezek információit széles körben közzé tesszük.

A Túr és a Kraszna romániai és magyarországi, teljes hosszára elkészülő *turisztikai vonzerőfejlesztési és hasznosítási, megvalósíthatósági tanulmány* szintén a tényleges fejlesztés, megvalósítás alapdokumentuma lesz. (Amelynek birtokában a térségi szereplőknek mindent el kell követniük a tervek megvalósításáért – nem utolsó sorban a program vállalkozók, befektetők részére történő „kijárlását”, menedzselését.)

A térségi, *határmenti fejlesztésekben érdekelt szervezetek létrehozásával*, felelős szakmai és regionális kompetenciák kihangsúlyozásával, a lokális adottságok és erőforrások térségi hasznosításának felismerésével a gazdasági fejlődésnek egy olyan új végrehajtója és dimenziója jelenik meg a szatmári térségben, amely egyrészt minden erre a vidékre vonatkozó további gazdaságfejlesztési programnak is partnere, környezete tud lenni, másrészt ilyen fejlesztésnek kezdeményezője, inspirálója is.

Minden bizonnyal lényegesen megváltozik e határmenti települések státusa a tervezett EU- és NATO-bővítések következtében is. Ezek várható gazdasági kihatásait (előnyeit és hátrányait) is minél alaposabban feltérképezni szükséges, hiszen bármilyen – így gazdasági – fejlesztéseknek ezek irányt szabnak. Projektünk kedvező befolyással lesz ezeknek a várható változásoknak a fogadtatására is.

A közlekedés lehetőségének és a határátkelés sűrűségének javítása egyrészt feltétele a térségi fejlődés normalizálásának, másrészt nyilván

valóan következménye is lesz annak. Megvalósult projektünk az információk, okok és érvek tömegét fogja feltárni annak indoklására, hogy erre a határszakaszra hová és miért kell több határátkelőhely.

E vidéken a munkanélküliségen, a bűnözésen és a kulturális, életmódbeli viszonyokon át az élet valamennyi területére – sőt, a konkrét terület érintettségén túl a két ország egészére, s ezen keresztül a nemzetközi (benne gazdasági) kapcsolatokra is – kedvezően fog hatni a projektünkben vállalt munka elvégzése.

A határ két oldalán fekvő, *történelmileg szétdarabolt természetes szatmári gazdasági körzet termelési, kereskedelmi, piaci stb. viszonyainak helyreállítása is megkezdődhet* közösség- és térségfejlesztő (előkészítő) munkánk, vagyis a projekt eredményeként.

A cselekvési terv illeszkedése a már létező fejlesztési stratégiákhoz vagy prioritásokhoz

Helyi (tehát önkormányzati) fejlesztési stratégia a szó klasszikus értelmében e térség egyik (magyarországi vagy romániai) önkormányzatánál sincs. A közép-európai társadalmi fejlődés utóbbi évei (mondhatnánk: évtizedei) nem kedveztek a hosszú távú helyi gondolkodásnak, hiszen a települések szinte minden energiájukat arra fordították, hogy működni tudjanak, hogy talpon maradjanak, hogy megérjék a holnapot. A rendszerváltással beindult változások pedig még mindig a nagyobb településeknek, az előnyösebb helyzetben lévő térségeknek kedveznek.

Regionális fejlesztési stratégia meglétéről a román oldalon nincs tudomásunk. Fejlesztési prioritásként Satu Mare megye Tanácsa turisztikai célokat jelölt meg, de ezek (projektünket érintőleg) csak a Túr forrásvidékére és Kányaháza mellett a Túr vizének duzzasztásával (alapvetően árvízvédelmi okokból) kialakított víztározóra vonatkoznak. A Kraszna Satu Mare megyei folyásának (esetleg az Ecsedi láp rehabilitációjából eredő látványosságnak) turisztikai hasznosításáról a prioritások között nincs szó.

A magyar határoltal településszövetségei ennél előbbre járnak. A Túr folyó vidékét magában foglaló Felső-Tisza Vidéki Területfejlesztési Önkormányzati Társulás 1998 márciusában *Turisztikai fejlesztési programot készített*. Megjegyezzük azonban, hogy e térség településeire vonat-

koztatva – Szatmárcseke kivételével – kevés tennivalót állapítottak meg. A Felső-Tisza vidékén, tehát a projektünkben érintett kistájat is magában foglaló „nagy tájon” a Túr legfeljebb mint a vízi turizmus alkalmi, alternatív útvonala szerepel, ami azért nem csoda, mert a szóban forgó tanulmány címében szereplő nagyobb térség magában foglalja a magyarországi vízi turizmus leglátogatottabb szakaszát, a Felső-Tiszát. Ehhez képest a Túr másodlagos vízfolyás.

A Túrmellék-Erdőbát kistérség fejlesztési tanulmánya már konkrétan szól a projektünk által érintett egyik területről. A rendkívül igényes tanulmány inspirációkat ad tennivalóinkhoz is, a „Fejlesztési program társadalmi feltételei” c. fejezetében hasonló következtetésre jut, mint amit projektünkben mi is megfogalmaztunk: *az önkormányzatok szerepének erősítését, képzési programokat, térségi marketingprogramot, a turisztikai lehetőségek feltárását, az adottságok fejlesztését* javasolják. A tanulmány elkészülte óta eltelt két év alatt mindebből – anyagi okokból kifolyólag – semmi sem történt.

A projektben szereplő másik térség, a Kraszna (az Ecsedi láp)-mente egy másik (a krasznai kistájnál jóval több települést magában foglaló) településszövetség, a mátészalkai székhelyű Szatmári Kistérség része. E térség *gazdaságának fejlesztésére* 1994-ben született egy tanulmány, amelyre csak részlegesen építhetünk, hiszen e szöveg nélkülözi a konkrétumokat, és feltételes módon fogalmaz: *„Ha a határátkelés megoldott lenne, a kereskedelmi kapcsolatok megerősödhetnének, a térség a szolgáltatások és a kereskedelem területén központi szerepkört tölthetne be. A kereskedelmi kapcsolatok erősödése magával hozná a vendéglátás iránti igények megnövekedését, s a hozzá tartozó újabb szolgáltatások biztosítását. Határozottan ki kell állni a térség alapvető érdekének tartott kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok bővítése mellett. A térségben található nevezetességeket a szűkebb környéken lakók kivételével alig ismerik. A táj és az épített környezet még tartogat felfedezni valót az idelátogató számára. A Fejlesztési Társaságnak ki kell dolgoznia egy idegenforgalmi potenciálvizsgálatot, amely alapján meg kell határozni az idegenforgalmi fejlesztések stratégiáját.”*

Úgy véljük, hogy a fent hivatkozott előzmények után igazából projektünk valósítja meg a valamennyi előzetesen elkészített tanulmányban szükségesként leírt, de feltételes módon megfogalmazott elgondoltakat is.

Megjegyezzük, hogy projektünk előzményének tekintjük azt a *nagyecsed-i illetőségű szándékot, amelyet az illetékes vízgazdálkodási társulat szakemberei fogalmaztak meg a 100 éve lecsapolni kezdett Ecsedi-láp részleges rehabilitációjáról*. Szándékukat projektünk felkarolja, és partnert teremt hozzá a romániai határoldalon, és az odakünn illetékes vízügyi hivataloknál is.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a szatmári határvidékre érdemi, átfogó fejlesztési programok, stratégiák nem készültek. A kész tervek vagy túl általánosak, vagy perifériálisan érintik az éppen *e rákényszerített perifériális helyzet – s nem tényleges adottságai – következtében mára súlyos helyzetbe került* vidéket.

Nem untatom az olvasót annak részletezésével, hogy valamennyi eddigi tapasztalatunkat és szándékunkat ötvöző, korábbi feladataink lép-tékét jelentősen meghaladó pályázatunk postázását követő évben még mi mindennel kapcsolatban mennyi további információt és még mennyi részletet kért tőlünk a pályázat kiírója. Most már az is mindegy, hogy volt egy időszak, amikor úgy tűnt, hogy a romániai kapcsolatépítés lehetetlenné válik. Később újra lehetséges lett.

Végül, éppen e sorok írásával egy időben megérkezett a szerződés, mely feljogosít a fejlesztések megvalósítására. Az aláírást követően, tehát *'99 utolsó hónapjaiban végre megkezdődhet* egy intenzív, és valamennyi vállalt feladat véghezvitelét célzó munka a szatmári táj e két országhoz tartozó szeleteiben. Talán hamarább kellett volna ebbe az összefoglalóba kezdeni, és akkor talán hamarább hozta volna a postás is a szerződést⁹⁶.

Most már mosolygok azon, hogy már egy éve, '98 novemberében is tükön ültünk, hogy vajon mikor kezdhethetjük az egészet? Türelmetlenségünkben *Szatmári Fejlesztési Konferencia* címen kétnapos összejövetelt szerveztünk minden érdekelt polgármester számára *Negresti Oasba (Avasfelsőfaluba)*. Célunk az volt, hogy közösen megbeszéljük: pozitív döntés esetén mit tegyünk? S ha a döntés esetleg nemleges lesz, úgy miként folytassuk a közös munkát? Jólesett, hogy e konferenciára szóló meghívásunkat elfogadta a *szegeledi* román és a *kolozsvári* magyar konzul. Nem ígértek mást, csak hogy *figyelni fognak*. Megjegyzem: a pénzen kívül éppen figyelemből jutott nekünk a legkevesebb. Jólesett, hogy

a magyar *Miniszterelnöki Hivatal* munkatársa megjelent, de nem tetszett, hogy sem Szabolcs-Szatmár-Bereg, sem Satu Mare megyék képviselői nem jöttek el. Nem tetszett az sem, hogy a többi magyar illetékes (például a *vidékfejlesztéssel* foglalkozó, az *úthálózat* és a *vasútvonalak* rekonstrukciójáért, a *határátkelők* kiépítéséért felelős és a *vízügyes*, a *természet- és környezetvédelmis*), no meg a *bukaresti* főhivatalok is távol maradtak. Hiányuk pontosan éreztette, amivel magunk is tisztában voltunk; hogy az ember, s ennek szellemében egy település is mindenben csak *önmagára* számíthat.

Meg a hozzánk hasonló *méltóságteremtőkre*.

A figyelmes olvasó jól emlékezhet arra, hogy a települések „szabadművelődési” tanácsainak ‘90-es évek elején történt megszűntekor már eltemettem magamban az arra vonatkozó illúzióimat, hogy egyszer (és nem majd valamikor nagysokára, hanem még az én életemben) *azok vezérelhetik egy település életének egyes részleteit, akik abban érintettek*. A már korábban elmesélt ‘92-es franciaországi, a település irányításában részt kérő gyermekszervezetek tanulmányozása céljából szervezett tanulmányutunk során megismert gyermekönkormányzatiság azonban felélesztette ebbéli reményeimet. Ha már a szabadművelődési tanácsok keretei között a felnőttek részvételével ez nem sikerült, a gyerekek és a fiatalok közreműködésével gondoltam hát megvalósítani *ugyanazt, ugyanúgy*. A velük végzendő munkával kapcsolatban is az érdekelt, hogy *mi módon lehetne a helyi ügyek intézésében részvételre bírni* őket. És az, hogy miképpen lehetne meggyőzni a helyben hatalommal rendelkezőket, hogy ezt megengedjék nekik, netán elő is segítsék részvételüket. S persze az is izgatott, hogy az így a demokrácia gyakorlásában jártasságot szerzett fiatalok *miképpen s mikor kérnek majd részt* saját településük ügyeinek intézésében akár úgy, hogy felnőve indulnak a helyi választásokon, akár viszont úgy, hogy *felelős polgárrá válnak*, és ezen az alapon kérik ki maguknak, hogy bárki atyáskodjon felettük.

Az idő előrehaladtával, és az önkormányzatisággal kapcsolatos illúzióim fokozatos megszűnésével egyidejűleg az is egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy hazánkban igazából *csak egy új nemzedék teremthet új világot*. Ám persze nem önmagától és automatikusan, hanem *az ifjúkorban elsajátított minták* alapján. A rendszerváltozás lehetőséget teremtett arra, hogy Magyarországon újra fölépüljön a demokrácia, s arra is, hogy ez a különböző demokratikus országok példája alapján történjen. Már ha ismerjük az adott példákat...

Sok helyütt tapasztaltam, hogy (hozzám hasonlóan) a felnőtt nemzedék jobbára járatlan a demokráciában. Ami persze nem véletlen⁹⁷. Ezért is járt folyamatosan az eszemben az a francia polgármester, aki *a demokrácia gyakorlatának megtanítása miatt gyámolította* saját települé-

se gyermekszervezetét. Nem volt nehéz rájönnöm, hogy a gyermekönkormányzat nálunk is erre való.

(E sorok írásakor, '99 szeptemberének végén a magyarországi gyermek- és ifjúsági önkormányzatok immár hetedik országos találkozására készülök. Ma délután és este érkeznek azok a külföldi: belga, francia és portugál vendégek, akiket holnap Hatvanba fuvarozok, s akik valóban az idegen szemével nézhetik majd azt a 180-200 fiatalt, akik helyi újság- és rádiószerkesztési képzésen, több kapcsolódó előadáson és gyakorlaton vehetnek részt azért, hogy az ott megszerzett ismereteket aztán saját településükön is hasznosítsák.

Megvan még tehát ez a kezdeti időszakban megtalált és '92-ben honosított, az ifjúság helyi érdekérvényesítését célzó és a helyi fiatalságot aktivizáló forma. Élnek tehát a szervezetek, ám kérdés, hogy virágoznak-e?)

Utólag visszatekintve tagadhatatlanul volt valami bája a gyermekönkormányzatok első éveinek, amely azután valamikor és valahogyan *elillant*. Hogy ez mennyire és miképp függ össze a '90-es évek elejének cselekvő és lelkes közszellemével (és például annak élményével, hogy bármit, amit kigondolunk, *szabad volt megcsinálnunk*), és hogy mennyiben járultak ehhez hozzá *saját akkori illúzióim*, azt persze nem tudom. Arra azonban emlékszem, hogy Phalsbourgból hazajövet versenyre keltek a polgármesterek, hogy kinél alakuljon meg elsőként ez a szervezet. Sok jelentőséget persze nem kell tulajdonítani annak, hogy ki volt a győztes, hiszen évek múltán is megjelent olyan híradás a sajtóban, hogy megalakult *az első*, és ez egyrészt az újságíró tájékozatlanságát, másrészt a mi propagandamunkánkat minősíti.

A már emlegetett '92 tavaszi franciaországi tanulmányutat követő őszön azonban már *országos találkozót* szervezhettünk az addig megalakult *öt* szervezetnek két nógrádi faluban, *Terényben* és *Nézsán*. Emlékeimben a hatalmas kondérban főtt óriás cubákok, az innen-onnan és elhozott szellemes választási plakátok, valamint a jókedvű gyerekszivaj él. Meg persze *Mucsina Gyula* polgármester porzó veséje, aminek fájjalása felhívás volt újabb laza fröccsre. Míg kívül a fiatalok buliztak, mi jófajta borok és hús ásványvizek társaságában ültük körül az iskola tanári szobájában egymás mellé húzott asztalokat. Azokra könyökölve álmództunk a fiatalok kíséretében érkezett felnőtt segítőkkel együtt a

megalakítandó gyermekönkormányzatok százairól s az ezzel kapcsolatos közös tennivalóinkról. Nagy kedvvel és elhivatottsággal álltunk az *általunk teremtet világ kapujában*, és meg voltunk győződve arról, hogy könnyedén megfelelünk majd a kihívásokra.

Hasonló hangulatú volt a '93 nyarán szervezett franciaországi csereutunk. Ennek során *Normandia* gyermekönkormányzatait látogattuk körbe a gyermekképviselőkkel és a gyermekpolgármesterekkel, valamint az őket segítő, no meg az érdeklődő, gyermekönkormányzatok szervezésébe kezdő felnőttekkel. Kapcsolataink megteremtésében – mint addig is és azután is annyiszor – a kezdeti időszak során már emlegetett Paul Blin segített feleségének, *Marianne-nak* a közreműködésével. Ekkor jutottunk el *Fécamp*-ba, és e látogatás során ismerhettük meg a fécamp-i gyermekszervezet atyamesterét, *Patrice Blondin*-t, akiről más, bár hasonló összefüggésben lesz még szó e lapokon. Itt találkoztunk az ANACEJ-zsel, a francia gyermekönkormányzati szövetséggel *Caroline Carrère* képviselőjében, amely szervezettel aztán egy időre összefonódott sorsunk. Jártunk *Rouen*-ban, ahol nagyvárosi testület működött nagy halom pénzzel gazdálkodó gyerekekkel, és *Val de Reuil*-ben (és itt megtapasztalhattuk, hogy milyen hamar tönkremegy valami. Egy évvel korábban még virágzó szervezetet láttunk ott, ekkor már csak annak romjait). Ezen az úton volt először körünkben *Mészáros Mónika*, aki aztán *Petneházán* szervezte meg gyermekönkormányzatát. Ekkor ismertem meg a később társammá vált fehérgyarmati *Menyhárt Ildikót*, aki *Tamás Barnabással*, Putnok (akkor még) alpolgármesterével versengett, hogy melyikük szervezi meg hamarább az első *városi* szervezetet (megjegyzem, hogy Ildikó nyert). Szép és lelkesedéssel teli idők voltak ezek a „fogjuk meg és vigyük” lendületével, és a települési önkormányzatok ekkor még bőséges ellátmányából, és a bőkezűbb pályázatokból pénz is volt⁹⁸.

És mindez még a második országos találkozóra is igaz. Ennek *Mágocs* és *Szabadszentkirály* adott otthont '94 elején. Ekkor fordult elő először, hogy a vagy száztíz fős gyereksereg *kitessékelt* minket vasárnap délelőtti tanácskozásáról, s csak amikor befejezték a megbeszélést, akkor engedtek be bennünket, felnőtteket a terembe. Felemás érzésekkel hallgattam elhatározásukat, hogy az akkorra már vagy tucatnyi gyermek- és ifjúsági önkormányzat *saját és önálló szervezetet* akar érdekeik

és ügyeik közös képviselőjére. Nem mondhatom, hogy nem tetszett a dolog. Azt sem állíthatom, hogy magam nem serénykedtem abban, hogy ez (egyszer majd) létrejöjjön. De hogy ilyen gyorsan és ilyen hamar! Hüledezve néztünk egymásra a már emlegetett G. Molnár Erzsébettel, a Phalsbourghban megalapított „segítők” egyesületének akkori elnökével, *Vranesics Ágnessel*, a „segítők” egyesületének titkárával (akkor még a szabadszentkirályiak felnőtt segítőjével) és a magunk köré kerített *Trencsényi Imrével*, örökösnek hitt tollnokunkkal: ezek máris *felébredtek!* Ezt követően nem tehattuk többé ugyanúgy és ugyanazt.

Az ősi-hősi idők terméke volt a Parola című közösségfejlesztési folyóirat mellékleteként hat számot megélt negyedéves „GYÖK-OLDALAK”, és az a magunk köreiben „zöld könyvként” emlegetett, azóta már unikumnak számító kiadvány⁹⁹, mely utóbbiban részben a *francia példát* ismertettük, részben a *hazai kezdeményezéseket* összegeztük¹⁰⁰. Nem illett volna a magyar tapasztalatokkal kezdenünk a szöveget, a francia fordítások előtérbe helyezése ellen pedig mi magunk berzenkedtünk. Úgy oldottuk meg tehát e gordiuszi csomót, hogy *mindkét* szövegrész *előre* került, csak éppen forgatni kellett a könyvecskét. „*E különös szerkezettel azt szeretnénk hangsúlyozni, hogy két önálló folyamatról van szó, amelyek egy ponton találkoznak, s innentől kezdve kölcsönösen hatnak egymásra anélkül, hogy másolnák egymást*” – írta a szerkesztő *A társadalom erővonalai* című előszavában.

Jól jellemzi a gyermekönkormányzatokra vonatkozó *reményeimet* az a szöveg, amelyet *Önkormányzó gyerekek* címen szerkesztettek a könyv magyar oldalába. Az alábbiakban ebből idézek – annál is inkább, mert a később történtek (vagy inkább *nem* történtek) miatt már nem lennék képes ilyen hamvas mondatokra:

A települések képviselőtestületének mindenhatóságát kevés dolog ellensúlyozza. A közmeghallgatás, vagy a több településen változatlanul falugyűlésként megtartott vitafórum elvileg a beleszólás lehetőségét biztosítja, a helyi elektronikus vagy nyomtatott sajtó előzetes javaslattévő (vagy akár kritikus) szerepe ugyancsak nem elhanyagolható. Ezekon túl azonban csak a személyes beszélgetések lehetősége marad a döntéseket megelőző, a testületen kívüli eszmecserére, az egyéni vagy a közös (akár támogató) vélemények elmondására. Döntést pedig csakis a tes-

tület hozhat saját értékítélete, tapasztalata, véleménye, meggyőződése vagy éppen elkötelezettsége, netán érdeke szerint.

A felelős települési önkormányzaton alapuló demokrácia néhány éves Magyarországon. A helyben általuk megvalósuló közakarat technikai még újak nálunk. A helyi demokrácia megerősödése és fejlődése a jelenlegi eljárásmodok, a testületi, a közös munka gyakorlatának finomításától, a lakosság ebbéli érzékenységének és tájékozottságának növelésétől, a nyilvánosság fórumainak működőképességétől egyaránt várható. Mindezekben reménykedve úgy gondolom, hogy az önkormányzatiság fejlesztését gyorsított ütemben kell szorgalmazni, hiszen lemaradásunk hajdani múltunktól és a szerencsésebb sorsú országokétól óriási.

Bizonyos, hogy tudomásul kell vennünk a testületi, a lakossági (ez esetben talán nem túlzás, ha azt íróm: az *állampolgári*) hozzáértés változásának, fejlődésének lassú mértékét. Kellő idő, talán több választási ciklus is szükséges ahhoz, hogy a mindenkori képviselők és persze a választók ezzel kapcsolatos magatartásformái, elvárásai a többség számára értelmet nyerjenek. Bár szeretném megélni, de tudom, hogy távoli az az idő, amikor egyedül *a közjó érdekében vállalt cselekvés* lesz a képviselői jelölés és feladatvállalás motorja, és talán még távolabbi az az állampolgári magatartás, amely ezt nem csak elvárja, hanem mást el sem tud képzelni. Bizonyosan van tehát a testületi működésnek és az önkormányzatiságról való gondolkodásnak egy öntörvényű, saját útját járó fejlődési menete, amely bár lassan, de szükségszerű változtatásokat maga után vonva halad előre az elkövetkezendőkben. Ezt gyorsítanunk nem lehet. Másutt kell kereskednünk tehát, ha említett lemaradásunkat mielőbb be akarjuk hozni.

Úgy gondolom, hogy a kívánatos „gyorsítás”, és a lakossági, nem utolsósorban a testületi magatartásformák változtatása érdekében minden közreműködőnek jó szolgálatot tehet *az önkormányzati tennivalókban való aktív, netán alkalmi, de felelősséggel végzett részvétel*. Ki miben járatos, ki mihez ért, ki miben avatott vagy érdekelt, avagy kit mi érdekel, *azzal kapcsolatban kell részvételre bírni*. Az elmúlt idők jó példával szolgálhatnak: a szőlősgazdák a hegyközségi rendben, az erdőtulajdonosok saját társulásukban, a közlegelőt használók a közbirtokosság ezen szeletében voltak önkormányzók. Manapság újjáalakulnak a hajda-

ni szerveződések és persze újak is létrejönnek. Az új szociális törvény batorítja a szociális problémák iránt elkötelezett helybéliek feladatvállalását, míg másutt helyi kulturális önkormányzat jött létre a hozzáértők által irányított alapítvány formájában. Az iskolaszékek – elvileg – az iskola önkormányozását biztosítják, és csak helyi döntés kérdése, hogy ebből mekkora szeletet birtokoljanak. Van példa tehát manapság immár arra, hogy a képviselő-testület *saját önkormányzatával saját jogosítványainak egy részét másoknak adja*. Azoknak, akik nálánál jobban értenek valamihez. Azoknak, akiket érdekel a dolog. Azoknak, akik abban érintettek.

Mint például a helyben megoldásra váró, *a gyerekekre és az ifjúságra vonatkozó feladatok esetében a településen megalakult gyermek- és ifjúsági önkormányzatokon keresztül* a helybeli gyerekeknek és a fiataloknak.

Ha lenne manapság több, egymástól persze némileg különböző gyermek- és ifjúsági szervezet egy-egy településen, ha lennének az iskolákban valóban cselekvő diákönkormányzatok, ha lennének független ifjúsági sportkörök és az érdeklődési kör szerint létrejött különféle gyermek- és ifjúsági egyesületek, ha kialakulnának az egyházak mellett azok a művelődéssel, karitatív munkával, hitbéli kérdésekkel foglalkozó gyermek- és ifjúsági csoportok, amelyek általában mind *nincsenek*; valamint ha ezek megteremtenék közös érdekképviselőtöket, talán nem kellene ifjúsági réteg-önkormányzatokban gondolkodnunk. Ha a család, mint a mesékben, féltve óvná és gyámolítaná gyermekét, ha az iskola folyamatosan figyelné, ha a felnőttekből álló képviselő-testület kellő figyelmet fordítana a település legkisebb lakosainak helyzetére és problémáira, ha folyamatosan elemezné helyzetüket, és ha ennek eredményeképpen differenciáltan cselekedne is, ráadásul ha a megvalósításban éppen a fent felsorolt (megjegyzem: *szinte mindenünnen* hiányzó) társaságokra alapozhatna, *felesleges* lenne a fenti szervezetek létrehozunk. Ha bízhatnánk abban, hogy a demokratikus eljárásmodokat azonnal el-sajátítva mindannyian egyszerre és egyforma mértékben leszünk járatosak bonyolulttá vált világunkban, és ha abban is bízhatnánk, hogy ez utóbbit mindig egyre jobban ismerve az végül örökre a sajátunkká válik, *nem kellene szorgalmaznunk* létrejöttüket.

Most azonban *még* kell. Egyelőre *muszáj*.

A felsoroltakon túl különösen azért, mert új világunkban nem pusztán személycsere történt, nem csak arról van szó, hogy most mások ülnek a húsosfazéknál. Az *önmagáért felelős világ* érkezett el hozzánk, amelyben lehet ugyan, hogy alkalmi képviselőinket ezzel-azzal megbízuk, de *a legfőbb helyet mi magunk kell végül elfoglaljuk*. Nem egyedül persze, hanem azon társainkkal, akik hasonló érdeklődésűek, vagy akiknek hasonlóak az érdekeik, akikéhez hasonló az élethelyzetünk, életkorunk, sorsunk, jövőnk. Az előbb emlegetett „legfőbb” hely persze nem egyetlenegy széket, hanem a sok szék közül azt az egyet jelenti, amely nekünk és csak nekünk, a mi életünk szempontjából fontos. Amelyen *elférünk mindannyian*, akik *együtt baladunk* az érdeklődésünk, az érdekeink, az élethelyzetünk, az életkorunk vagy a sorsunk azonossága okán. Addig, amíg azok azonosak.

A települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatokra éppen azért van szükség, hogy mindez tudatosuljon a leendő felnőtt polgároknál. Azért van szükség rá, hogy ebben az érzékeny, törekeny (és mi, felnőttek már tudjuk, hogy mennyire *változó*) korban megtanulják felismerni érdekeik azonosságát, hogy képviselni tudják azt, és hogy elsajátíthassák az *együttműködés*, a *tolerancia*, az *érvelés*, a *győzelem* és a *vereség* fogalmának jelentését. Hogy egy ideig együtt férjenek el azon a bizonyos közös széken, és lássák, érzékeljék, hogy jól megvannak egymással, avagy éppen tanulják meg, hogy miként lehet *többen elférni* ugyanazon a széken.

Ám szükség van rájuk azért is, mert ez a korosztály is markánsan elkülönül mindegyik másiktól, sajátos értékek és értékrend szerint él, sajátos érdeklődése és érdekei vannak, amelyeket megfogalmazni, felismerni, és amelyekre megoldást találni elsősorban *ők maguk* képesek. A felnőtt képviselőtestület éppen ezért teszi bölcsen, ha *a fiatalokat érintő ügyek java részét számukra átadja*, ha arról véleményüket kéri, ha azzal kapcsolatosan válaszukat – és talán nem túlzás, ha ezt írom: döntésüket várja.

Annál is inkább, mert a felnőttek amúgy sem győzik elvégezni a sok munkát. Települési önkormányzataink többsége különféle jellegű és fajsúlyú ügyekkel foglalkozik, amelyek megtárgyalása a mindennapok során egyaránt fontos és szükséges. Nem véletlen, hogy sok helyütt halmozódnak az elvégzendő feladatok, sűrűsödik a napirend. Üléseiken

maguk előtt gördítenek rengeteg tenni- és megbeszélnivalót, ám az országos határidők helyben is érvényesek, és így óhatatlanul lesz ügy, amely fontossága miatt megelőz más ügyeket. Ha más nem, ez éppen elegendő módon indokolja *saját jogköreik átadását* akkor, ha ennek megfelelő szervezeti feltételei vannak, és persze azoknak, akik bizonyosan bölcsen és körültekintéssel hozzák majd meg döntéseiket. Nem minden esetben és nem feltétel nélkül, és nem akárkiknek, és nem minden áron kell átadni tehát az elintéznivalót. Nem a felelősségtől való húzódozás kell legyen a mozgatórugó, és nem a feladat áthárítása kell legyen a cél. Persze az nagy segítség, ha a felnőtteknek idejük szabadul fel az összetett, a bonyolult kérdések megtárgyalására, és persze fölöttebb jó lenne, ha úgy maradna idejük minderre, hogy az alapos megfontolást, az adott kérdéssel több menetben történő foglalkozást megengedhessék maguknak. A hétköznapi elintéznivalók zuhatagában általában éppen a stratégiai jellegű, a hosszabb távra szóló elgondolások megbeszélésére nem jut idő. Éppen azokéra, amelyek az egész település sorsát, jövőjét befolyásolhatják.

Ám ha jövőnk az önkormányzó, *a minden lakos felelősségével épülő társadalom*, bizony nem csak abból a szempontból kell átgondolni a tennivalókat, hogy az adott testület ideje drága. Elemi szinten, tehát a legegyszerűbb kérdésekkel, és a legszűkebb, tehát a leginkább ismert környezetben kell kezdjük a feladatok felosztását, a különféle munkákba, témákba és intéznivalókba a közösség tagjainak a bevonását.

Annak alapján, mint ahogy már egyszer kifejtettem: *ki mibeért, ki miben járatos, ki miben avatott*. Szerveződjenek egy csapatba a valamiben hasonlóak, a valamiben érdekeltek, avagy a valami iránt egyaránt érdeklődők, és a képviselőtestület felhatalmazásának birtokában maguk kezdjenek hozzá az adott probléma megoldásához. Amit lehet, intézzék el, és amit tudnak, oldják meg. Nemcsak annak érdekében, hogy az adott munka el legyen végezve, hanem beavatottságuk megermentésének érdekében is. Hogy tudatosuljon bennük: az ügyek elintézése és megoldása cselekvő közreműködésük nélkül *egyáltalán nem, vagy csak nehezen valósul* meg. Netán nem is úgy, ahogy kéne, avagy egészen másképp. Hogy érthetőbb legyen: rá kell jöjjenek, hogy manapság a megoldás *rajtuk múlik*, és részvételük nélkül bizony nem biztos, hogy igényünk és kedvünk szerinti lesz az eredmény.

Nyilván nincs és nem is lehet máshogyan *a helybéli gyerekeket és fiatalokat érintő projektek esetében* sem. Velük kapcsolatosan is igaz, hogy gondjaikat leginkább ők érzékelhetik, és bizonyára igaz az is, hogy a megoldás(oka)t is ők találhatnák meg a leggyorsabban. Valószínűsíthető, hogy a közülük választott, a helybéli gyermek- és ifjúsági önkormányzatok kereteiben dolgozó fiatalok *kellő bölcsességgel működnek közre saját problémáik megoldásában*, miközben *olyan képességeket sajátíthatnak el, amelyekre a demokráciában szükségük van*. Enélkül hogyan is várhatnánk, hogy a jövő együttműködést, megértést, toleranciát, és egyidejűleg döntésképeséget, határozottságot, racionalitást hozzon?

Magától nem fog. Nekünk kell tennünk érte.

Ha manapság a települések képviselőtestületei gyermekkorukat, kistestvéreik, a gyermek-és ifjúsági önkormányzatok csecsemőkorukat élik. Formájuk már van, saját arcuk is, egyedülállóságuk és egyéniségük érzékelhető, ám utóbbi még nem kiforrott. Belekezdenek ebbe-abba, megsebzik magukat, egyidejűleg köszönetre, jó szóra, biztatásra vágyanak. Még nem helyettesítik a képviselő-testületeket a korosztályukkal foglalkozó döntésekben, még nem képesek tehermentesíteni azt munkájuk által. Az előrelátó, a megfontolt döntések meghozatalától még távol állnak; erre sok helyütt még felhatalmazásuk sincs. Nem egy esetben persze az is kérdéses, hogy a hazai közjog és különösen a közjogi gyakorlat pontosan mire adhat nekik felhatalmazást. „Települési” mivoltuk elvileg függetleníti ezeket a társaságokat az iskolától, dehát képesek-e igazából eltávolodni, amikor jelenlegi életükben az az iskola játsza a főszerepet? Érdekeik érvényesítését, függetlenségüket vajon mennyiben korlátozza, hogy egyidejűleg tanulók? Képesek-e az iskolai hierarchia alsóbb grádicsaiból jövet rögtön és azonnal települési képviselővé emelkedni? És egyáltalán: mit jelent gyermekként vagy ifjúként a korosztálya érdekeit képviselni, annak közös akaratát megjeleníteni és megvalósítani? Végül tehát: mire valók lennének?

Valamennyiünk szép ifjúkori olvasmányélménye a *Pál utcai fiúk*. Számomra az tette még szebbé a történetet, hogy magam is azon a környéken nőttem föl; a Múzeumkert, a Mária és a Pál utca sarka, az Üllői út gyermekkorom színhelye volt. Az én időmben persze nem volt már semmiféle grund, és bár a '45-ös ostrom, majd '56-os háború foghíjassá

tette a várost, sehol nem volt már elfoglalható fatelep, az örök sem voltak joviális Janók, és persze a Fűvészkertben is beléptidőjüket szedték. Mindezek ellenére sok mindent megértettem a könyv mondandójából, és amit akkor gondoltam, ma sem gondolom másként. Megmosolyogtam magam is a feleslegesség metaforájává vált gittegyletüket, és megmosolygom ma is, bár felnőtt fejjel egy kicsit immár másképpen. Ezek a fiúk *tudtak valamit*. Infantilis a gittgyűjtés, és a folytonos rágás nagy marhaság. Gyermekded a sok tisztség, a bélyegző, a jegyzőkönyv, a gyűlés, annak rendje. Marhaság a jegyzőkönyvi bejegyzések és a megszégyenítő kisbetűk, ám mégis: a *felnőtt-világból kölcsönzött formalitásokat éppen e gyerekes gyakorlattal sajátíthatták el* úgy, hogy évtizedek múltán, immár polgárként a korabeli egyesületi életben tevékenyen részt vehessenek. Abban az egyesületi életben, amely maga volt a társadalom működését biztosító egyik fontos és (akkor még) nélkülözhetetlen elem, a mindenkori hatalom kontrollja és ellensúlya, az önmegvalósításra bátorító intézmény, az önálló cselekvés gyakorlásának színtere. Bizony nem tudom, hogy a gittegylet nevetséges-e avagy éppen a mai önkormányzatok némelyike, amelyekre leginkább a hajdani tanácsulések üres formalitása jellemző? Cselekvés helyett szavak, unalomig ismételtetett fixa ideák, amelyek ellen az egyetlen védekezés az egyetértés vagy a távozás.

Ám a Pál utcai fiúk mást is üzennek. Azt is kérdezik, hogy vajon mit tennénk, és hogyan cselekednénk mi? Vajon mi lenne manapság a „grund” sorsa, ha most jelennének meg az építőmunkások? Ha az a terület olyan fontos volt, hogy még háborúzni is kellett érte, vajon hogyan védenék meg azt maguknak a mai gyerekek?

Talán éppen önkormányzatuk által.

Már ha van nekik.

És ha van? Vajon van-e, lesz-e akkora súlya, hatalma, akarat- és érdekérvényesítő képessége, és persze joga ezeknek a mai és leendő testületeknek, hogy megakadályozzák a hasonlóan agresszív, az irántuk közömbös, a felnőttek észjárása szerint való, és a pénzhez igazodó döntést? Elvárható-e a felnőttek társadalmától és, persze, képviselőiktől, hogy figyelembe vegyék a gyerekek és a fiatalok érdekét, akaratát, szándékát és óhaját akkor is, ha az saját terveikbe és saját érdekeikbe ütközik? Vagy hogy előnyben részesítsék azt?

Tetszik nekünk vagy sem, végül is mindegy, de tagadhatatlanul érzékelhető, hogy mai világunkat egyre inkább az *érdekek* irányítják. Nem volt ez másképp korábban, az elmúlt évtizedekben sem, csak éppen eltakarta a valóságot a reánk zúdított ideológiai maszlag, s így ez nehezen volt felismerhető. Ha véletlenül mégis észrevette valaki a saját zsebre menő szándékot, azonnal „közösségi” minősítést kapott az egyéni óhaj vagy a kevesek akarata, és azután már nem lehetett semmit tenni a döntés ellenében. Igazából persze észre sem vettük, hogy az érdek dirigál, nem is voltak ellenérveink és persze érvényesíteni sem tanultuk meg akaratainkat.

Az érdek szigorú valami. Nehéz csak óhajtani, csak kérni vele szemben. Csak markánsan megfogalmazott *ellenérdekeket* és *hatalmat* ismeri el. Csak a bölcsen felépített, és érvekkel felvértezett *akarat* szállhat vele szembe. Csak *a paragrafusokból font* korlát az, amelyet respektál. Mert ez utóbbit ugyanis respektálnia *kell*.

Települési önkormányzatainkban – tetszik-e nekik vagy sem, elismerik-e vagy sem – alapvetően *érdekképvisezők* döntenek. Saját személyes, avagy a pártjaik által sugallt és szorgalmazott ígéreték-érdekek szerint. Remélem, hogy sok közülük a többségi óhaj, a lakosság egyetértését bíró döntés, de bizonyos az is, nem mindegyik az.

Vélhető, hogy saját önkorlátozásuk esetén éppen a különféle arra alkalmas civil testületekre átruházott jogok szűkíthetik majd az önkormányzatok jogkörét. Vélhető az is, hogy éppen a civil szervezetek fogalmaznak majd meg olyan kívánalmakat, amelyek a jobb, a komfortosabb, a kényelmesebb, a kellemesebb állapot elérését jelenthetik. Okkal feltételezhető, hogy a civilek közreműködése új megközelítést jelent majd, netán más érdeket jelenít meg. Valószínűsíthető, hogy az önkormányzat önkorlátozása a lakosság aktivizálódásához járul majd hozzá, melynek következtében – bizonyos idő eltelte után – immár a különféle érdekek fogalmazódnak majd meg és ütköznek más érdekekkel. A helybéli közélet mindezáltal nyitottá válhat, és – idővel persze – mindenkinek mindenhez egyre több köze lehet majd. Egymás ügyeihez és saját dolgaikhoz egyaránt.

A gyerekeknek és a fiataloknak is a *magukéhoz*.

Nem gondolom, hogy a települések gyermek- és ifjúsági önkormányzati képviselőinek ott kellene ülniök a felnőtt testület valamennyi

ülésén, és nem hiszem azt sem, hogy minden egyes részletkérdésbe bele kellene szóljanak. Nem hiszem, hogy a szakemberek és a szakértők által előkészített, a lakosság többsége által igényelt minden egyes beruházás minden részletkérdésében, a helyi intézmények üzemeltetésének valamennyi problémája megtárgyalásakor, avagy a terítékre kerülő személyi kérdésekben véleményt kellene nyilvánítaniok. Nem lehet cél az, hogy lévén ezekben a kérdésekben nyilvánvalóan tájékozatlanok, hosszúságos magyarázgatással megkíséreljék beavatni őket a részletekbe, és persze nem cél az sem, hogy őket általuk fel nem fogható és megoldhatatlan feladatokkal terheljük. Sosem felejtethjük, hogy a gyermek az *gyermek* és a felnőtt pedig *felnőtt*. Ezzel egyiküket sem becsüljük le illetve becsüljük túl, pusztán leszögezzük: szerepek és helyzetek vannak, amelyeket összekevernünk nem lenne helyén való.

A települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok persze nem is azért vannak, hogy az ifjakat a felnőttek, vagy akár a felnőtteket az ifjak ellenében *kijátszhabassuk*, akármelyikről is azt bizonygatva a másikat, hogy az elfelejti, lebecsüli, lejárhatja őt, a másikat. Ellenkezőleg: éppen az lenne a kívánatos, hogy *ezen testületek működésével a nemzedékek között régóta megakadt párbeszéd újra induljon, egymás kölcsönös megbecsülése, megértése* növekedjék. Az az értelmes, bizalommal teli együttműködés, amelyet néhány szervezet együttműködése kapcsán már tapasztaltam, arra bátorít, hogy jogosan bizakodjam, mindez egyszer majd megvalósul. Nyilván más útja-módja is létezik a különböző korosztályok akarata összehangolásának, de *soha nem lehet elég azokból a helyzetekből, amelyek egymás megismerésének és kölcsönös tisztelőtének lehetőségét hordozzák*.

Végül azonban tisztázni kell: miben is lehetnek társak, tanácsot adó közreműködők, ötletgazdák, járatosak, véleményt és mértéket adók, egyidejűleg miben lehetnek megvalósítók vagy közreműködők, témafelelősök és végrehajtók a gyerekek és a fiatalok közös képviselői? *Miben lehet illetékességüket meghatározni?* Mihez van, vagy lehet közük; mi az, ami annyira a saját problémájuk, hogy azzal szabadon foglalkozhatnak, amelyről nemcsak véleményük lehet, hanem amellyel kapcsolatosan a döntést is meghozhatják? Hol a határ a döntési, a javaslatévteli, a véleményezési jog és a hallgatás között? Egyáltalán: meghatározható-e jogkörük nagy általánosságban, egy olyan általános megfogalmazásban,

amely kis faluban, nagyközségben, kisvárosban és nagyvárosi kerületben egyaránt érvényes lehet? Vajon okos dolog-e velük szemben országos szinten kívánalmakat támasztani és számukra országos szinten jogkört biztosítani, függetlenül a helyszíntől: a gyerekek és az ifjak, az iskolák és az egyéb intézmények számától, a benne alkalmazottak és a felnőtt önkormányzat hozzáállásától, az ifjak önkormányzatának képességeitől?

Nyilván nem lehet, és épp ezért nem is kísérleteznék ezzel e helyütt. Mindazonáltal nem állom meg, hogy egy téma (a *közlekedés*) gyerekek bevonásával megoldható problémáit össze ne foglaljam az alábbiakban.

Közlekedés gyalogosan: kijelölt átkelők, figyelmeztető lámpák, fekvőrendőr, terelőkorlát stb. léte, pótlása, építése. Gyalogos-utak, hiányzó járdák pótlása, oldalkorlát vagy lánc, a rajta történő megállást megakadályozandó „babák” kihelyezése; virágládák, útmenti fák, védőkorlát, pihenőpadok. Babakocsisoknak pihenőhelyek kialakítása. Tipegőknek folyamatosan gondozott, homokos, füves kertek. Sétaúton ivókutak. *Közlekedés kerékpárral*: kerékpárutak, speciális KRESZ-táblák, fedett kerékpártárolók, kerékpáros túratérképek, kerékpárkölcsonzók és persze versenyek szervezése: osztályok, iskolák, utcák vagy lakótömbök között stb. *Közlekedés tömegközlekedéssel*: iskolabusz érkezése és indulása, megálló helye, vagy ha nincsenek, a fel- és leszállás szabályozása, a délutáni hazamenetel lehetősége, éjszakai járat rendezvény esetén stb. *Baleseti* statisztikaelemzés és egyes helyek veszélyes voltának folyamatos tudatosítása. *Közlekedésmentes* területek kialakítása, akár drasztikus sebességkorlátozás. *Moped- és motoros* tanfolyam, fedett tárolók, gyakorlótér mobil akadályokkal. Motoros versenyek. Szakértő által irányított közös, és persze ingyenes javítóműhely. Kötelező elemi és/vagy felsőbb szintű KRESZ-oktatás. *Egyéb motoros sportok*: go-kart, roncsautó-építés és versenypálya, versenyek. *Közlekedés a levegőben*: hőlégballon- és sárkányrepülő-oktatás, versenyekre történő felkészülés. *Közlekedés vízen*: tutaj-, kajak- és kenuépítés és persze túrák – éspedig nem a kölcsönzésből élő vállalkozó, hanem a fiatalok irányítása alapján. *Tájékozási túrák*, tájfutás, település- és környékismereti versenyek. *Légszennyeződésmérés*, adatok gyűjtése és összehasonlítása. Akció a gépkocsikból kidobott veszélyes és szennyező anyagok begyűjtésére, a kiöntött fáradtolaj és fagyálló, az eldobott akkumulátor és gumiköpeny veszélyes volta mibenlétének ismertetése, a folyamatos környezetszeny-

nyezés megelőzése. Zajfogó falak, erdősávok, rézsűk építése. *Szánkó-domb*, szánkópálya, szánkójavítás, szánkókölcsönzés – mit hol lehet vagy mi hol hiányzik, és persze ugyanez a sízessel, a korcsolyázással kapcsolatban. *Lovaglás*, loápolás, lovastúrák. *Kutyasétáltatás*: kifutók, kutyaiskola, kutyamenhely (nem beszélve az utcai kutyapiszok eltüntetéséről, amelynek megoldásával kapcsolatosan éppen a franciaországi városi gyermekönkormányzatok munkája lehetne a példa). *A mozgás és a helyváltoztatás speciális eszközei*: gólyaláb, gördeszka, görkorcsolya: készítése, javítása, gyakorlólhelyei, versenyek. És persze a babakocsik, a mozgássérültek számára felhajtók, tárolók, a közintézményekben liftek, a boltokban szélesebb polcközök. A kisgyermekkel érkezőknek az ügyintézés vagy a vásárlás ideje alatt gyermekfoglalkoztató. Menetrend-ismeret, iskolai bérletárusítás, satöbbi és a többi.

És még mi minden lehet, amit meg kell oldani, amit ki kell találni, amit meg kell szervezni, amit meg kell ismerni, amit meg kell tenni! És még hány téma, és még hány szelete van a helybéli valóságnak, amelyek részletei ugyanígy összefoglalhatók?¹⁰¹

Még a *levéli*, a '95 elején megrendezett harmadik országos találkozó is az *önkormányzó gyerekek* boldog együttműködése jegyében folyt. Itt, az elsők között megalakult (és azóta is folyamatosan működő) gyermekönkormányzat felnőtt segítőjének, a kezdetektől társunk *Radák Tamásnak* az ötlete alapján „*Gyökfalvát*”¹⁰² játszottunk a gyerekekkel. „Gyökfalva” polgárai a találkozó résztvevői voltak. Mintha *egy település fiataljai* lennének, jelölték magukat vagy egymást. Jelölőgyűléseket szerveztek, korteskedtek, választási vitaműsor, majd a választás résztvevői voltak. Megalakították „Gyökfalva” gyermekönkormányzatát, megalakították bizottságait, és még mielőtt hazautaztak volna, megtervezték a közös és összehangolt cselekvés rendjét is. A mindebből fakadó közös élmény, az első miniszteri látogatás, a nyilván éppen ez utóbbi kapcsán megjelent televízió hosszú, elemző riportja (és ennek visszhangja) volt az, amely az itt jelenlévőket *egy csapatba* szervezte. Fontos, jelentős eredmény volt ez.

Csak később derült ki, hogy olyan csapat létrejöttét segítettünk elő, amelybe nincs, vagy alig-alig van bejárás. Ám ez csak egy év múlva, a

Csurgón következő találkozón vált nyilvánvalóvá. Addigra alapszabállyá érett a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok közös *országos ernyőszervezetét* már Szabadszentkirályon megfogalmazó ötlet. Itt, Csurgón került sor ennek elfogadására, és a tisztségviselők megválasztására is. Kiderült: éles határvonal húzódik a „régiek”, és a köreinkben landolt „újak” között. Az alapítók féltékenyen őrizték emlékeiket, az újak kacagva vették birtokba azokat, és ez persze ellenérzést szült az előbbieken, miszerint „mit akarnak itt ezek a jöttmentek”, míg az újonnan érkezettek nem értették, hogy mi a baj. A tisztségviselő-választás eredményét is e zavar jellemzi: a „nem is olyan régi” *bezenei* gyermekönkormányzattól érkező *Kőrösi Katalin* lett az elnök, és a teljesen új *kübekházi* gyermekpolgármester, *Szöllősi Róbert* az egyik alelnök a nagyon is régi türjei, már egyetemista tag, *Várszegi Zsolt* mellett. Én magam az alapszabály jóváhagyásával formailag már megalakított szervezet ügyvezető titkára lettem.

(Tudom, hogy tisztségvállalásom jelentős szakmai hiba, hiszen igazi közösség- és szervezetfejlesztőként azonnal tovább kellett volna lépnem akkor, amikor a társaság megalakult. Igaz, nem ekkor, hanem már '92-ben elrontottam a dolgot, amikor a Phalsbourghban megalakított „segítő” egyesülete mellett maradván a különféle, az éppen szükséges feladatokat felvállaltam és megoldásukban közreműködtem. Elfoglaltam ezzel más önkéntesek helyét, helyesebben: meggátoltam, hogy feladatomra valaki más vállalkozhasson. Nem menti, bár talán magyarázza hibámat, hogy nyilván azért történt ez így, mert – mint már említettem – beleszerettem a gyermekönkormányzatiság intézményébe.

Ami egyébként nem véletlen. Az idő előrehaladtával sok fiatalban láttam a helyi ügyek iránti érdeklődés felébredését – és persze szinte ugyanannyiban az ellenszenvet is, amit éppen a felnőtt önkormányzatok működése eredményezett bennük. A fiatalok nem kicsik¹⁰³, és jól mondatnám hibátlanul, bár mérhetetlenül leegyszerűsítve, mentegetni és magyaráznivaló nélkül érzékelik a helyi közélet valóságát. Véleményük sok esetben sértő, bár szinte mindig igazuk van.

Ezt megváltoztatni nem állt módomban. De éppen ezért vagyok biztos abban, hogy felnőtt korukra mindegyikükben kifejlődik az érzékenység a közélet különféle kérdéseivel kapcsolatosan még akkor is, ha nem mindegyikük válik annak alakítójává. Mert bizonyos vagyok abban,

hogy döntő többségük megtanulta, mert átélte és megértette, hogy nélküle nem megy, hogy része és részese a település mindennapjainak. Tetszik tehát vagy sem majdani települési eljáróiknak, ők már polgárok lesznek a szó legnemesebb értelmében. Örvendek tehát, hogy rájuk találtam, mert úgy hiszem, hogy velük és általuk valóban megteremthető lesz majd az az önkormányzó társadalom, amelynek létrejöttében – idő előtt – már a '90-es évek elején reménykedtem.)

A szerte Magyarországon működő gyermek-és ifjúsági önkormányzatok országos szövetségének Csurgón elfogadott Alapszabályát kifogásokkal illette a Fővárosi Bíróság. Több helyütt és többször kellett módosítanunk azt, míg végül bejegyezték a szövetséget *Gyermek és Ifjúsági Önkormányzati Társaság* néven. Közben Putnokon ötödik, *Pesterzsébet-Kispesten* hatodik országos találkozót szerveztünk, jobbára az új szervezet működési szabályzatát kialakítandó, majd – ezzel szinte egy időben – annak működési zavarait korrigálandó. Néhány tanfolyamra, táborra, alkalmi-regionális találkozóra még volt pénzünk¹⁰⁴, de többre nem futotta. Nem sikerült teljes mértékben kialakítanunk azokat az országos munkabizottságokat sem, amelyek az egyéni érdeklődés figyelembe vételével gyűjtötték volna össze az országban szerteszt működő gyermekönkormányzatokban dolgozó fiatalokat. „*Belföldi*” munkabizottságot szerettünk volna szervezni belőlük a hazai rokon ifjúsági szervezetekkel való kapcsolattartás céljára; illetőleg „*veterán*” csapat szervezésének ötlete merült fel a helyi szervezetekből „kiöregedett” fiatalokat foglalkoztatására.

A *nemzetközi* munkacsoport megszervezése viszont sikerült. Az alapelv itt is azonos volt az előbbieken összefoglaltakkal: gyermekönkormányzatunként megtalálni azokat a fiatalokat, akiket ez a fajta tevékenység érdekel, és egy *országos csoportba* szervezni őket, hogy helyismeretük mellett ország- és világismeretük is növekedjék. Hogy ennek ürügyén kimozduljanak lakókörzetükből, hogy ismeretségek és barátságok szövődjenek közöttük, s így belakják az országot, majd Európát. Szorgalmaztam a nemzetközi munkacsoport létrejöttét még abból a tapasztalatomból kiindulva is, hogy az internacionális ifjúsági kapcsolatok megállnak a nagyvárosok szintjén, és a falusi-kisvárosi fiatalok külföldiekkel való kapcsolatépítési lehetősége *korlátozott*. Hiába tanult és tud angolul, németül, olaszul vagy franciául valaki, élő

külföldivel alig találkozik, kiutazásra pedig nincs lehetősége. Valakiknek szorgalmazni kellene tehát mindezt. Reméltem, hogy a csapat megszervezésével és működésével nemcsak én szabadulok meg az időnként a szervezet címére érkező külföldi *kapcsolatkereső*, az *utazási lehetőségekről tájékoztató* és a kint szervezett *táborokba* invitáló levelek fordításának általam megoldhatatlan feladatától, hanem így lesz, aki ezeket lefordítsa, valamint foglalkozzék a bennük foglalt ajánlatokkal.

És ez esetben így is lett.

(Közbevetőleg megjegyzem, hogy nem tudom már, ki is akarta ezt jobban: én vagy Márton fiam, aki így talált rá a gyermekönkormányzat szervezetén belül végzett munkájára. Történt ugyanis a már korábban emlegetett fehérgyarmati lábadozásom idején, '95 januárjában, hogy telefonon hívott az Intézetből Hosszú Klári, francia kapcsolataink hajdani nagy keverője azzal, hogy azonnal ki kell utaznia néhány fiatalnak Párizsba, ahol az ANACEJ gyűlést szervez egy európai gyermekönkormányzati szövetség előkészítése céljából. Mit tehettem mást; fölbívtam néhány barátomat, és akinek ráért fia-leánya, kiutazott. Míg a többiek nem, Marci pozitívan reagált az ott hallottakra, így őt később is visszahívták. Végül ott ragadt. Így került aztán évekkel később – egyetlen fiatalként – a valóban megalakult európai szövetség, a Youth PLANET¹⁰⁵ a lennői székébe. Nem véletlen tehát, hogy a nemzetközi munkabizottságban végezte tovább önkéntes munkáját.)

1997 szeptemberében Csillebércen tettünk kísérletet a munkabizottságok megalakítására, és ebből – mint említettem – csak a nemzetközi sikerült. Sok vajúdás, próbálkozás, néhány sikeres és sikertelen külföldi utazás után végül stabilizálódott a társaság. Az alakuláskor kb. 60 fiatalból e sorok írása idején már csak néhány maradt. Ők azonban (*Balázs Péter* Putnokról, *Hajdú Krisztina* és *Szakáll János* Jászkisérrel, *Morvay Petra* Budapest-Pesterzsébetről, *Szőke Anna* és *Varga Vera Pakodról*) immár cselekvő és ütőképes csapat magját jelentik. Az ő részvételükre alapoztuk az ICEA (a közösségfejlesztők világszervezetének) *Kunbáonyban* szervezett nemzetközi konferenciáját. A gyermekönkormányzatiságról nemzetközi SSV-t (úgynevezett „rövid”, egyhetes hazai tanulmányutat) szerveztek, pályáznak, pályázatírást tanítanak, kapcsolatokat közvetítenek – de hát ez már a jelen idő éppen úgy, mint a körü-

löttük alakuló és folyamatosan bővülő kör további lelkes és kedves fiatalok részvételével¹⁰⁶.

(Nem állom meg, hogy el ne meséljem az európai gyermekönkormányzatos szövetséget '96 tavaszán előkészítő strasbourgi konferencia élményeit, ahol néhány napig voltam együtt néhány magyar, összesen egyébként vagy 300 fiatallal. Az egyik: az Európa Palota üléstermében bemutatkoztak a különféle országok különféle szervezeteit képviselő fiatalok vagy ifjúságsegítők, és legnagyobb meglepetésünkre egy másik magyar társaság kapott – a véletlenszerű ülésrend miatt jóval előttünk – szót. Hosszan beszéltek arról, hogy milyen fontos ittlétük, mert Magyarországon még nincs gyermekönkormányzat, és ők ezért nem tapasztalatoakat hoztak, hanem tanulni jöttek. Meghökkenve néztek ránk a pulpitusról a szervezők, az ANACEJ vezető munkatársai: akkor mi éveken át csak hazudtunk nekik? Hiszen országos találkozóinkon is részt vettek!

Kénytelenek voltunk nyilvánosan és azonnal leugatni ezt a más magyar társaságot, akik egyébként a folyosói beszélgetések során tovább szőtték – nyilván nem ügyetlenül – kis kapcsolataikat, és végül még a teljes költségtérítést is kiügyeskedték maguknak.

A másik: az utolsó nap plenáris ülésén a fiatalok egy része hangosan zajongva kért egyre több utazási, szállásbéli és múzeumi belépőjegyves kedvezményt, nyári európai csavargásaikhoz kedvezményes étkezést, többet és nagyobbat, mint amennyiben eleddig részesültek. A szervező felnőttek hiába mondják, hogy a dolog nem rajtuk múlik. Ők vannak itt, ők ülnek kint, rajtuk kéri tehát számon mindezeket – kiabálták a fiatalok. Az ülést vezető elnök újból elmondta, hogy most nem erről van szó, de a beleordibálások folytatódtak. Nagy nevetlenségnek tűnt nekem az egész. Nyilván a pulpituson ülő felnőtteknek is, mert egyszer csak felálltak, és lesétáltak onnan. A termet immár erős hangon túlkiabálva mutatták: üljetek ti ki oda, és vezényeljétek tovább a záróülést. Elbagyták a termet. A döbönt csend után így ért véget ez a néhány nap, és a közös nyilatkozatot már nem volt ki elfogadja.

De miként kezdődött!

Hajnali négykor ért Strasbourgba a vonatunk, és az ifjúsági szálloda portáján abelyett, hogy odaadták volna a nekem kulcsot, csak egy szobaszámot mondtak, amiből éles eszemmel azonnal rájöttem, hogy ott valaki már alszik. Besettenkedtem a nyilván miattam nyitva hagyott

szobába, és közben a folyosóról beszűrődő fénynél láttam, hogy az emeletes ágy felső része az üres. Becsuktam az ajtót, ám ezt követően totális sötétség lett. Mit tegyek? Villanyt nem gyűjthatok, mert fogalmam sincs, hogy merre van a kapcsoló, ám ha tapogatva keresni kezdeném, még hozzáérek a végén hálótársambhoz vagy holmijához. De itt sem állhatok reggelig, és különben is, hogyan néznék ki itt ácsorogva, amikor az ismeretlen majd felébred? Ám kinyújtózkodnom nagyon jól esne! Némán levetköztem tehát, igyekeztem rendben összerakni a holmimat a nagy feketeségben, és mert a fürdőszoba hollétéről végképp fogalmam sem volt, kitapogattam a létrát, ráléptem és belekapaszkodtam. Súlyomtól azonban az egybeépített szerkezet azonnal megbillent, és felém kezdett dűlni. Ijedten léptem le róla, hogy visszalökjem és megtámasszam, de ebben a pillanatban rémülten ugrott ki a ferdülő alsó ágyból az ott alvó, aki nyilván földrengésre vagy világvégére gondolt, és azonnal felkapcsolta a villanyt. Ott álltunk tehát alsógatyában, két – mint egymást látva kiderült – hasonlóan testes és ugyanolyan ősz szakállú öregúr. Én zavartan mondtam valami bocsánatkérés-félét franciául, de a bemutatkozásokról nyilvánvalóvá vált, hogy ő skót és csak angolul beszél. Bonjour-t motyogtunk tehát, mert hogy találkoztunk, és azután bon soir-t, mert hogy lefeküdtünk. E hajnali élmény kapcsán aztán nevetve lapogattuk egymás hátát reggel. Remélem, hogy Malcolmnak azóta volt alkalma békésebb körülmények között nálam kellemesebb magyarokkal is találkozni.)

Fogyott, de növekedett is a gyermekönkormányzatok és immár szövetségünk tagjainak száma: megszűnt Nézsza, Mágocs, Fehérgyarmat, Szabadszentkirály, és az újonnan alakult *Bükkösd*. Állítólag működik, de nem áll velünk kapcsolatban Terény. Közénk tartozik, de nem működik Túrje, és bizonytalan híreket hallottam Kispestről. Újjáalakult Kübekháza. Működési zavarokat jeleznek *Bábolnáról*, *Szentpéterszegről*. Stabilan működik *Alsómocsolád*, *Bezenye*, Budapest-Pesterzsébet, Csurgó, *Encs*, Hatvan, Jászkisér, *Királyhegyes*, *Kiszombor*, Levél, *Mihályfa*, Pakod, Petneháza, Putnok, *Tolna*. Új tagjaink Csenger, *Diósberény*, *Ibáros*, *Kiskunfélegyháza*, *Taktabarkány*. Valószínűleg tagunk lesz *Makó*, és remélhetően még sokan mások is azok közül, akik az Ifjúsági és Sportminisztérium idei pályázatán e sorok írásával egyidejűleg erre a feladatra támogatást kapnak¹⁰⁷.

Bőven halmozott tapasztalataink vannak mindazokról a feltételekről, amelyek a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok megalakulásához és stabilizálódásához szükségesek. Közülük az első és legfontosabb a helyi képviselő-testület, és különösen a polgármester, a jegyző egyetértése. Nélkülük nem megy. Ez a szervezet nem ellenzéki és nem „alternatív” szerveződés, hiszen a rájuk, a gyermekekre és a fiatalokra tartozó, az őket érdeklő vagy *az őket érintő közügyeknek az önkormányzatokkal együtt történő, közös intézésére* jöttek létre. A település gyermek- és ifjúsági önkormányzata azért van, hogy a keretei között dolgozó ifjak a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt *társadalmi gyakorlatot* szerezzenek a helyi ügyek intézésében. Külön eredmény, ha az egymáshoz közeli gyermekönkormányzatok tagjai a településközi együttműködésről és – a szövetség segítségével – az országos és a nemzetközi vonatkozásokról is tapasztalatokat gyűjthetnek.

Ott működik tehát jól és harmonikusan ez a társaság, ahol a település vezetői állandó figyelemmel kísérik és segítik munkájukat. Így volt ez különösen Terényben, Levélen, Bábolnán, Jászkiséren jó ideig, és így van mindmáig Putnokon, de hát bizonyára harmonikus állapotok uralkodnak mindazokon a településeken is, amelyeken huzamosabb ideig működött-működik a gyermekönkormányzat. Én magam nem nagyon értem, hogy miért nincs mindenütt így, hiszen bár egyik önkormányzat részére sem lehet kötelezővé tenni *a település jövőjével történő foglalkozást*, de hát mi másért működnének, ha nem azért, hogy náluk *akkorra* már minden rendben legyen? És ki lakja majd azt az otthonossá tett falut, kisvárost, nagyvárost, városrészt vagy nagyvárosi kerületet, ha nem a *mai gyerekek és fiatalok*? Továbbá: vajon nem a legegyszerűbb és legnagyszerűbb települési befektetés-e az, ha a gyerekek és az ifjak gyakorlatot szereznek az adott település irányításában? Hiszen még egy kicsi idő, öt-tíz-tizenöt év, és ők következnek! Nem beszélve arról, hogy választások esetén is az ővelük történő foglalkozás hozza a legkisebb befektetéssel a legnagyobb hasznot, hiszen nemcsak az aktív fiatalok (a jövőbeni választók) rokonszenve nyerhető így el, hanem a szülőké, a rokonoké, a barátoké, az iskolatársaké is.

(Budapest egyik kerületében is ilyen szervezet létrehozására pályázott az egyik hivatalnok. A pályázattal egyetértett a képviselő-testület, ám bogy akkor nem gondolták át döntésüket, az abból látszott, hogy a mil-

liós nyereség felhasználásának engedélyezésekor megtiltották a pénz ilyen célú elköltését. „Micsoda? Gyermekönkormányzat?” – kiáltott föl a testület főembere – „Mit akarnak ezek itten kormányozni? Menjenek focizni!” És lett volna belőle iskolák közötti focibajnokság, ha ugyan erre föl lehetett volna használni ezt a pénzt. Inkább visszaküldték azt. A továbbra is okoskodó hivatalnokot pedig elzavarták.)

A települések felnőtt önkormányzatai és tisztségviselői sokat tehetnek e forma és gyakorlat meghonosításáért, megszervezéséért, majd megtartásáért és elterjedéséért, de szomorúan tapasztalom, hogy nem teszik. Az elmúlt évek alatt több alkalommal szerveztünk már *budapesti* (vagy amikor erre PHARE forrást nyertünk, több *regionális*) értekezletet a polgármesterek és a települések más vezetői, civil szervezetek képviselői és ifjúságsegítői számára. Nem nagy sikerrel. Mindig eljött tíz-tizenkét település megbízottja, de úgy emlékszem, hogy egyik alkalomból sem született tartós kezdeményezés. Nem jól mondtuk el? Megjijedtek a feladattól? Többet kellett volna ajánlanunk, segítenünk? Szébbeket kellett volna mondjunk? Valamit ígérnünk kellett volna? Nem tudom.

A települési gyermek-és ifjúsági önkormányzatok sikerének másik fontos eleme a *helyi felnőtt segítő* munkája és magatartása. Nélküle a fiatalok nehezen igazodnak el a körülöttük lévő felnőttek, hivatalok, vállalkozók, pénzintézetek és intézmények helyi világában (amelyekkel egyébként folyamatos vagy alkalmi dolguk lehet), és nehezen képesek településen túli s különösen külföldi kapcsolatokat létesíteni. Tetszik vagy nem, bizonyos szempontból elengedhetetlen a felnőtt közreműködése, és nemcsak akkor, amikor aláírására van szükség a bankfiókban, hanem például akkor is, ha meg kell szervezni egy bármilyen akciót, összejövetelt, rendezvényt, rendezvénysorozatot illetve táborot; ha tárgyalni kell valakivel, vagy ha vita támad a fiatalok között. Nem arról van szó, hogy helyettük kéne bármi olyat megcsinálni, amit ők maguk is tudnának, dehogyan, hanem azokról, és csak azokról az intézni- és tenni-valókról, amelyekre – fiatalabb koruk, csekélyebb felkészültségük, hiányos tájékozottságuk, járatlanságuk miatt – ők maguk képtelenek.

A felnőtt segítőnek nehéz a dolga, hiszen egyszerre távolságtartóan és egyben megengedően kell viselkednie, ám azokban az esetekben, amikor közbelépése elkerülhetetlen, határozottan kell beszélnie és cse-

lekednie. A felnőtt segítő keveréke tehát a gondoskodó *tanító néni*nek és a határozott *tornatanárnak*, a *képességfejlesztőnek* és a csoportépítésben jártas *közösségfejlesztőnek*. Ezen szerepek mindegyike fontos, mert a helyzetek és az abban résztvevő gyerekek-fiatalok habitusa szerint kell válogatni belőle, akár pillanatonként átalakulva. Az e feladatra vállalkozó önkéntes felnőtt segítőik bizonyára értik és tudják, hogy miről beszélnek.

A jelenlegiek (és az eljövendők többségének is) nagy része kiváló pedagógus, még akkor is, ha papírforma szerint nem tanár, „legfeljebb” anyuka, apuka. Akik nemcsak értenek, hanem tudnak is a gyermekek és a fiatalok nyelvén, és akik segítő-fejlesztőként kijárták már az életnek ugyanazokat az iskoláit, mint én.

(Vannak azért rossz tapasztalataim is. Még az első franciaországi út során fordult elő, hogy hazafelé jövet egy nagy autóparkolóban különböző asztalokra kipakoltam az visszaútra kapott hideg kaját. Az egyik asztalra a műanyag evőeszközöket és papírtányérokat, a baguette-eket és a vaját, a másikkra a sonkát és az egyéb felvágottakat, a sajtféléket, a harmadikra a gyümölcsöt és az innivalót a poharakkal. A velünk utazó egyik kedves felnőtt segítőből hirtelen kitört a napközis tanár. Magából kifordulva megállt a busz ajtajában, és hangosan tapsolva és kiabálva kettes sorokba rendezte a letóduló népet. Minket is a sorba parancsolt. Kijelölte az útirányt: először az egyes, majd a kettes, azután a hármas asztalhoz! És keményen hozzátette: párosával!)

Ezzel a technikával sikerült ugyan fegyelmeztette tenni az étkezést, de dupla annyi időbe került, mint amikor a franciákkal együtt ettünk. Igaz, akkor csak úgy össze-vissza eszegettünk, és fölöttébb rendezetlenül. Ez így katonás volt ugyan, csak a gyerekek morogtak. Ő nyilván megszokta. Én meg gyáván elsomfordáltam, hiszen mégsem tarthattam ott helyben kiselőadást arról, hogy szerintem mindenkinek természet adta joga annál az asztalnál és úgy étkezni, ahogy neki jölesik.)

A felnőtt segítő mindezedig általában *önkéntes*, ami úgy értelmezendő, hogy nem kap ezért senkitől egy fillért sem. Pedig energiáinak, figyelmének, szabadidejének egy bizonyos hányadát e feladatra kell fordítsa, és lehet, hogy utaznia is kell funkciója miatt. Lehet olyan alkalom, hogy fodrászhoz kell mennie, és lehet, hogy vásárlásokra kényszerül. Megjegyzem, hogy fizetsége nem egyszercsak az a másoktól hallott gú-

nyos megjegyzés, hogy „mit nyűzsög ez itt”, és ha esetleg a településen túlra, netán külföldre utazik, akkor meg a „persze, ezért teszi!” szöveget hallhatja. A társadalmi gyakorlat e szeletében még nem világos, hogy a munka, a teljesítmény ellenében *pénz jár*, pedig az autószerelő, a boltos, a taxisofőr éppen úgy tartja a markát, mint az ügyvéd vagy az ingatlanközvetítő. Normális és természetes dolognak tartanám tehát, ha a település önkormányzata *díjazná* ezt a *munkát*, amely legalább annyira hasznos, mint egy polgármesteri hivatali gépíronőé, egy városi kertészé vagy egy buszsofőré. (Ha az aktív vagy leendő felnőtt segítők közül valakit bosszantana, hogy kikhez hasonlítom őket, ezúton üzenem, hogy nem bántani akartam őket. Az itt felsoroltak is fontos munkát végeznek. A különbség pusztán annyi, hogy ők *pénzért*.)

(És erről persze eszembe jut egy beszélgetés még a kezdeti időszakból, amit egy francia alpolgármesterrel folytattam. Az illető hölgy települési vezetőhöz méltóan viselkedett és nyilatkozott már napok óta a különféle hivatalos helyeken, így tehát nagyon elcsodálkoztam, amikor egy postahivatalban egyszer csak magából kivetkőzve robant hozzám. Kiderült, hogy nem más, mint a kézi kapcsolásos telefonközpont idézte elő ezt a változás, mert hát valamikor éppen ilyet kezelt ő is.

– *Miért? – kérdeztem – korábban postás volt?*

– *Most is az vagyok – válaszolta.*

– *De hát hiszen alpolgármester?*

– *Az önkéntes, választott funkcióm.*

Mit tudtam én a '80-as évek elején még az „önkéntességről”, azt hittem, hogy az is ugyanolyan, mint a nálunk bonos „társadalmi munka”. Ám kiderült, hogy nem olyan. Fizetést ugyan nem, de költségtérítést természetesen kapott. Rubára, fodrászra, kozmetikusra, telefonnal kapcsolatos kiadásaira, irodaszerra, lakása rezsiköltségének egyhatodára, közlekedésre. A városi alkalmazottak átlagbérének kétharmadát kapta meg minden bizonylat és utólagos elszámolás nélkül, hiszen, mint mondta: „mindenki tudja, hogy ez pénzbe kerül.”

Míg ő kipróbálta a kézi kapcsolásos telefonközpontot, én próbáltam megérteni a ballottákat. Azóta már nálunk is vannak alpolgármesterek, s közöttük olyanok, akiknek ez nem a főállásuk. Rendjén valónak tartom, ha munkájukért költségtérítés jár. De mások hasonló munkájáért miért nem?)

Egyébként is zűrösen állunk a pénzzel. Pontosabban nem is, hiszen nincs. A Közösségszolgálat Alapítvány pótolgatja azt abból a meggyőződésemből, hogy amit csinálunk, az Magyarországon *társadalmilag hasznos és fontos* dolog. Nem sok az, amit az Alapítvány fizet: levélpapír, boríték, postabélyeg, fénymásolási díj, fordítási költség, néha egy-egy üveg ásványvíz, szendvics, számítógép-használat, a szövetség fiatal tisztségviselői számára útiköltségtérítés, fontos megbeszélések, konferenciák szállásköltsége, részvételi díja, de hát sok kicsi sokra megy, mint tudjuk. És még nem számoltam az adminisztráció „társadalmi”, és a könyvelő önkéntes munkáját. Nem beszélek az általam végzett titkári ingyenmunkáról, hiszen azt úgy is fölfoghatom, mint a fizetésemért ledolgozott szakmai fejlesztőmunkát. Munkahelyem a megbeszélésekhez szükséges termeket adja, és a világítást és a fűtést hozzá, s a telefon- és faxdíjakat is fizeti. Ha lenne miből, mindezek valóságos számlázásán túl még talán telefonkártyákat vennénk, hogy tisztségviselőink ne saját zsebből ügyintézzenek, ha valamelyik szervezettel, velem, vagy egymással beszélniük kell. Saját zsebet írtam? – *szüleik és családjuk zsebet* kellett volna mondanom, hiszen annak terhére működünk. Megjegyzem: ezidáig szó nélkül túrték.

Hát igen. Ha már annyira aktív a gyerekek!

Ám ha valóban lenne pénzünk, *rendszeres helyszíni tanácsadást és fejlesztőmunkát* végezhetnénk. Bizonyos, hogy nagyot lendítene a gyermekönkormányzatiság intézményén, ha gyakrabban találkozhatnánk a helybéli aktivistákkal, és nem csak akkor, amikor már bajban vannak. Nemcsak a gyerekekkel, nemcsak felnőtt segítőkkel, hanem a helyi felnőtt önkormányzattal és tisztségviselőivel. Esetleg gyűléseikre, rendezvényeikre is ellátogathatnánk. És esetleg nemcsak mi, hanem a térség, a régió gyermekönkormányzatai is akkor, ha ennek van értelme. Ha lenne pénzünk, lehetne *hírlevelünk* is, amely hol volt, hol nem volt, és most megint nincs. Ha lenne pénzünk, akkor a '94 óta régen elfogyott magyar-francia *módszertani kiadvány* helyett is újat szerkeszthetnénk, hogy legyen miben összegezzük tevékenységünket, hogy legyen miből ajánlani magunkat és legyen hol bemutatni az általunk végzett munkát. De hát se helyszíni tanácsadásunk, se hírlevelünk, se könyvecskénk. Nincs miből.

Ha lenne pénzünk, nemcsak az évi egyetlen országos találkozót rendezhetnénk meg, amelynek idejébe így aztán bele kell férjen az összes megbeszélés, a képzés és továbbképzés, elmélkedés és persze a nagy buli. Megrendezhetnénk ezeket külön-külön, kisebb összejövetelek formájában úgy, hogy csak az legyen ott, akit érint és érdekel, de az akkor aztán figyeljen is oda. Szervezhetnénk *konzultációt* a gyermekönkormányzatok létrejöttét szorgalmazó felnőtteknek és ifjakkal közösen, akár többet és akár regionálisan, ha úgy igénylik. Szervezhetnénk *tapasztalatcserét* az éppen most alakultaknak ott, ahol már valami jól működik. Szervezhetnénk *képzést* a felnőtt segítőknek – erre egyébként volt már példa Balatonyörökön, dehát hol van már az akkori felnőtt segítők egy része! Szervezhetnénk képzést a különféle települések gyermekönkormányzatainál szervezett, hasonló ügyekkel foglalkozó helyi munkacsoportok tagjainak is, hogy munkájukba egymás tapasztalata, s a támahoz értő felnőtt bölcsessége beépülhessen. És megszervezhetnénk végre a belföldi kapcsolatok fejlesztését vállaló fiataloknak, és a helyi gyermekönkormányzatokból „kiöregedett” veteránoknak *képzéseket, találkozót, táborokat* úgy, ahogy nemzetközi csoportunk is tette.

Végül is nem szabad elfelejteni, hogy több száz gyerek és fiatal van körülöttünk, akik valamire vállalkoztak akkor, amikor jelölték vagy jelöltetni engedték magukat, akik áttestek a jelölőgyűlések és a választás procedúráin és izgalmain, akik bizottságokat alakítottak az általuk helyben megoldandó feladatok szerint, és akik cselekednek. Akik cselekvőképesek is. Bizonyosan érdeklő őket az, amire vállalkoztak. Nem lenne szabad magukra hagynunk őket, hiszen kihunyhat érdeklődésük, elveszhet érzékenységük, aktivitásuk.

Hogy félreértés ne legyen: nem *nekem* vesznek el. A saját településüknek. A *hazának*.

Még ennél is több a tennivalónk. Bezenyén úgy értelmezik a települési gyermekönkormányzatot, mint az *olaszok*, így tehát sok körükben a kicsi gyerek, az elemista korú, az ötödikes-hatodikos. Valamikor mi magunk is számoltunk velük, de aztán Csurgó mintáján az jött divatba, hogy a helybeli szervezeti és működési szabályzatokban fölemelték a korhatárokat (mert nyilván sokan megszerették ezt a munkát, és eszük ágában sem volt abbahagyni azt). Mára már ott tartunk, hogy huszon-

évesekből is alakult ifjúsági önkormányzat (*Ibarosban*) és az e formában aktivizáltak egyre inkább az idősebbek közül kerülnek ki. Ez az általánosan mondható jelenség *elvonta figyelmünket a kisebbekről*, akik azért mindenütt előfordulnak. Velük mit és hogyan tegyünk? Miként szólítsuk meg, miként aktivizáljuk, miként hozzuk össze őket? A velük való törődés külön módszert igényel, speciális foglalkozásokat, országos rendezvények esetében alternatív programokat. Erre már nincs se figyelmünk, se megoldási javaslatunk. Milyen jó lenne tehát néhány ehhez értő szakembert körünkbe vonni, és ha megfizetni nem is, de legalább utazási, szállás- és étkezési költségüket átvállalni. Milyen jó lenne erre valamilyen postázható módszertani segédlet, ám ha az nem is, legalább az erről szervezett békés, hosszú eszmecsere, ahol – például az emlegetett szakértők segítségével – erre valamilyen megoldást kitalálhatnánk...

Ha nem dolgozunk ki valamit, a kisebbek elvesznek számunkra. És mint említettem az előbb: a település és a jövő számára is¹⁰⁸.

És vajon a *diákönkormányzatokkal* milyen viszonyban legyünk? Könnyen belátható, hogy települési gyermek- és ifjúsági önkormányzataink nagyobb léptékűek, mint az intézményi keretek között működő formációk, noha adódik a hasonlóság, hiszen itt is, ott is fiatalok próbálkoznak érdekeik képviselésével. Egy bizonyos nagyságú településen mi magunk sem tudtuk másutt elérni a fiatalokat, mint az iskolákban, bár a választást követően nem fordult elő, hogy valaki saját iskolájának kollégiumának problémáival terhelte volna települési szinten gondolkodó társait. Bár szerintem *az iskolában leginkább tanulni kell(ene)*, bizonyára léteznek az iskola tanítási időn kívüli életében olyan tevékenységi körök, ahol a gyerekek és a fiatalok próbálgathatják a maguk erejét. Azt sem állítom, hogy egy nagyobb város iskoláiból összeállított, és nyilván évente változó összetételű *városi* diákönkormányzatnak ne lenne létjogosultsága *a diákok* és az általuk használt intézmények esetében. Azonban az is nyilvánvaló, hogy a diákság nem a fiatalság szinonimája, és ha csak diáktanács van, az a szervezet nem fog arra a fiatalra figyelni, aki valami miatt nem tanul, hanem dolgozik, esetleg dolgozna, de munkanélküli, vagy cselleng, avagy máshol tanul, de itt lakik. Elképzeléseink szerint a tervezett „belföldi” munkabizottság aktivistái tartották volna a kapcsolatot velük, és a folyamatos tapasztalatszerzés

és együttműködés során bizonyára kikristályosodott volna valamilyen megoldás a mai *békétlen* állapotokhoz képest.

A szövetség hivatalos ügyeinek vitelére jó lenne egy *önálló szakember*, egy megfizetett és az ügyeket valóban vezető-megoldó titkár. Aki nemcsak az adminisztratív feladatokat intézné el, hanem meg is szervezné a működő szervezetek közti kapcsolattartást, népszerűsítene a települési gyermekönkormányzatiságot, segítene és tanácsot adna a bajban, jelen lenne ott, ahol éppen esemény van. Szerkesztené a hírlevelet (és persze postázná, és gyanítom, írná is), kapcsolatokat keresne, találna és együttműködést építené ki a rokon szervezetekkel. Figyelne a pályázatokra, ajánlana és pályázatírásban segítene ott, ahol erre igény van, és a szövetség szüksége szerint pályázná is. Aki reprezentálna, amikor azt kell tenni, és cipekedne is, amikor meg az a feladat. Még majd elmondom a magamét a civil szervezetekről (azokról tehát, akik annak álcázzák magukat, s azokról, akik valóban azok), lesz még hely s idő ezt alaposan kibeszélnem, itt pusztán csak annyit jegyzek meg, hogy enélkül s így nehéz.

Amikor a hatvani országos találkozóra érkező belga Jacques Pauwels-ért a repülőtérrre mentem, ő már várt rám. Illett, hogy én menjek eléje annál is inkább, mert '99 májusában ő fogadott Cordobában, amikor az általa is kitalált Contact 2103 alakuló gyűlésére érkeztem. Reményeink szerint ez lesz majd az a nemzetközi szervezet, amelybe a most emlegetett gyermekönkormányzatok és a majd a későbbiekben kifejtendő önkormányzati szövetségben részes települések ifjúsága Európa irányába bekapaszkodhatnak. Jacques hangbordo-zása és gesztusai döbbenetesen hasonlítanak egy montpellier-i barátoméhoz, Luc Braemer-éhez – akinek külön legendáriuma van – s amikor Jacques-ot megismertem, így úgy éreztem, évtizedek óta ismerem ezt a belga öregurat. Megérezhetett ebből valamit már ott is, mert ideérkeztek jóbarátokként borultunk egymás nyakába.

Reám várva nyilvánvalóan nézegette Ferihegy angol-magyar feliratait, és bizonyára rájött, hogy hiába látja az angol megfejtést, a magyar szavak nem hasonlítanak semmilyen általa ismert nyelvre, s egy szó sem ért belőlük. Meghitt viszonyunk alapján azonnal rákérdezett, hogy mi fán is terem ez a magyar. Érzékeltem, hogy nem érti tört franciaság-

gal megfogalmazott mondataimat, így megígértem neki, hogy majd keríték valamilyen könyvet, s abból majd olvashat a témáról. Meg is leltem Ildikó Finnugor kalauzát, de aztán az elkövetkező napokban elsodort bennünket a gyermekönkormányzati találkozó mindenféle tennivalója s programja, és csak a repülőterre kifelé menet vettem észre magam mellett a kötetet. Az egyik piros lámpánál fellapoztam tehát az uráli nyelv családfáját, és a másiknál megmutattam magunkat és közelebbi-távolabbi nyelvrokonainkat, s azt is, hogy milyen messze, s hány ezer évre van tőlünk a lapp, a finn, az észt, már tehát mindazok, akiket ismer. „Egyedül vagyunk itt, tudod? – magyaráztam – Északra a lengyelek, akikkel összeköt bennünket valamilyen érdekes rokonszenu, de persze szlávok. Ugyancsak északra az ezer évig velünk élő szlovákok, ők most külön állam. Délre a jugoszlávok, helyesebben a szerbek és mellettük a horvátok, akik bár ugyancsak szlávok, de katolikusok, és hosszú ideig ugyancsak Magyarországhoz tartoztak. Nyugatra az osztrákok, jó, most köztársaság, de császári színekben voltak szívesek gyarmatosítani minket, már persze nem ők, hanem nagyapáink, de leginkább a Habsburgok. Mint tőlünk keletre az oroszok. Jó, ma már nem a Szovjetunió, hanem Ukrajna a szomszéd, de még mennyi idő, mondd, Jacques, ameddig rendeződik ott a helyzet, és európai lesz az a világ is, és éppen úgy kinyílnak a határok, mint felétek? Ugyancsak keletre tőlünk a románok, akikkel egy francia-német típusú kiegyezésre lenne szükség, ha ezt lehetővé tennék a még élő indulatok, vagy ha az érzelmeken fölülkerekedne a józan ész. Ezek között élünk itt mi, magyarok, s közöttük sokan, mint én, elrontva az oroszok és az őket szolgáló tovarisok által. Ezért ne pas parler a franciát, az angolt vagy a németet, amelyeket te mind beszéled, mert minek is tanultam volna, ha nem mehetek, és ők meg nem jöhetnek? Hogy te most itt ülsz? Elég hibetetlen is, hogy éppen egy belgát viszek a repülőterre, jut eszembe, van erről egy vicc nálunk, hogy kik is és hol vannak a belgák, debát ezt nem tudom elmagyarázni neked. Itt vagyunk tehát Európa közepén ezekkel a historiquement viszonylag új szomszédainkkal, átkozott történelmünkkel, megroggyantva a szocializmusnak mondott diktatúrától, mondd, mi lehet esélyünk más, ha nem a fiatalok és nem Európa?”

IFJÚSÁGI FEJLESZTŐMUNKA A TELEPÜLÉSEKEN

Az eddigiekből bizonyára kiderült, hogy szakmai életpályám *logikus ívben sodort* a polgárokat szolgáló *művelődési otthontól a település egészének, a kistáj, a határon átívelő rokon régió* közösségi fejlesztésének feladataiba, a népművelésből a közösségfejlesztésbe. Bevallottam már, hogy mindaddig eszembe sem jutott, hogy a fiatalokkal foglalkozzam, amíg a gyermekönkormányzatokba bele nem botlottam. Tudtam és érzékeltem az ifjúság magára hagyatottságát, társtalanságát, közösségi életük hiányosságait, de nem volt számomra feltűnőbb, mint bárki más (mint például bárki más *felnőtt*) tanácsalansága, magánya, információs szűkölködése. Számukra és körülöttük ráadásul különféle szervezetek alakultak, amelyek – ahogy érzékeltem – nagy hanggal töltötték ki azt az űrt, amelyet a rendszerváltozás évei teremtettek az által, hogy megszűntek a pártállam ifjúsági szövetségei. Bár volt olyan gyanúm, hogy azt megelőzően sem volt minden rendben, tulajdonképpen úgy véltem, hogy a fiatalokkal kapcsolatos dolgokat valaki valamilyen szinten azért intézi. Szüleik, tanáraik gondoskodó figyelme mellett sokan vannak azok is, akik erre specializálódott szakemberként foglalkoznak velük, *amatőrként* mi dolgom lehetne körükben tehát?!

Persze mindez csak utólagos okoskodás, és a gyermekönkormányzatok megismeréséig eszembe sem jutott ez az egész. Ebben elsősorban az érdekelt, hogy *miképpen lehet velük és általuk átmenteni a hajdani szabadművelődési gondolatot, amely szerint a településeken azok intézik a dolgokat, akik abban érintettek*, a fiatalok ügyeit tehát maguk a fiatalok. Azt először csak külön hozadéknak gondoltam, hogy ennek révén beavatást nyernek a különféle ügyek képviselőibe és megoldásába is: tapasztalatokat szereznek a jelölésben, a választásban, önmaguk szervezeteinek kialakításában; az együttműködésben, ügyeik, feladataik képviselőiben, óhajuk és akaratuk érvényesítésében. Később, amikor már belesodródtam a dolgokba, mindez színesebbé és árnyaltabbá vált. Nyilvánvalóvá váltak a szükségletek, az ellentmondások, az akadályok és a hiányok. Némelyikükre válasz született, másra alternatív megoldást fogalmaztunk, ám folyamatosan újabb kérdések és tennivalók következtek annak rendje és módja szerint.

Amit könnyed kirándulásnak szántam, lassan már egy évtizede tart. Mire észrevettem magam, egy ifjúsági mozgalom vezetőjévé váltam. Szabadkoztam már, és hibának is minősítettem vállalt funkciómat. De népművelőként, közösségfejlesztőként (s különösen, mint bevallottam: *méltóságkeresőként*) hogyan is kerülhettem volna meg az egyre inkább elem táruló feladatokat?

Nem álltam ellent tehát. Lássuk, hogy mire jutottam!

Szervezetépítés

1995 nyarán egy autóbusznyi *francia* fiatalot láttunk vendégül úgy, hogy három napot együtt töltöttek magyar *gyermekönkormányzatosokkal* Budapesten. Beszélgettünk egy kicsit a szervezetek kinti és itthoni működéséről, de leginkább várost és múzeumokat néztünk, aztán a cserében részes településekről érkezett magyar fiatalok elvitték franciáikat haza. Az otthoni vendéglátás által még jobban összekerültek a helyi szervezetekben foglalkoztatott gyerekek szülei, hiszen a vendéglátás *egybetes* időtartama alatt szinte mindenütt közös programokat és kirándulásokat is szerveztek, miközben esténként otthon ki-ki átélte azt a *kínt*, hogy csak dadogva tudja megértetni magát, vagy éppen azt az *örömet*, hogy külföldi kortársával szabadon fecserészik.

Nekem vendégként a csoport vezetője, a már emlegetett *Patrice Blondin* jutott, akivel eltöltöttünk Pesten két-három napot, s azt követően meglátogattuk a szerte Magyarországon nyaraló gyermekcsoportok egy részét. Jól összeismerkedtünk az együtt töltött idő alatt, és kiderült, hogy az odavalósi gyermekönkormányzatot segítő munkáját nem lelkesedésből végzi, s hogy nem a nálunk értelmezett önkéntesség módján, vagyis nem *ingyen* dolgozik, hanem ez főállású és jól fizetett munkakörének része, lévén ő Fécamp-ban a polgármesteri hivatalnál alkalmazott *ifjúsági referens*.

Aztán láttam őt munka közben, amikor a franciákon volt a vendéglátás sora. Nem lehetett úgy mennünk vele a városka utcáin, hogy ne állítsák meg őt lépésenként: hol a *fiatalok* valamelyike, hol (mint később kiderült) egy *szülő*, hol a *pap*, hol az ifjúsági és művelődési ház *animátora*, aztán egy *képviselő*, aztán még egy, aztán megint egy *gyer-*

mekcsapat, és ez így ment egész héten át. Tetszett nekem, ahogyan dolgozik, és ráérő idejében kifaggattam a részletekről. Amit nem értettem, azt az ugyancsak e városkában elszállásolt tolmácsunkkal pontosítottam, míg végül világossá nem vált előttem a *fécamp-i ifjúsági referatúra* munkája. Nem akartam én róla tanulmányt írni, dehog, és össze se akartam hasonlítani az általa végzett munkát másokéval, hogy tehát míg egy normandiai kisvárosban így, addig másutt hogyan dolgoznak, s hogy mennyiben hasonlít az ő munkamódszere a Franciaországban elterjedthez. Saját *hiányosságaink miatt* voltam fogékony Patrice mondanójára. Érzektem, hogy valami olyat csinál, ami nálunk még *várat magára*. Ám mire itthon átgondoltam a tőle hallottakat, és elterveztem, hogy az ő segítségével majd más francia városkákban is tájékozódunk erről a munkáról, és miután *elkezdtem* mindazt, amit most majd elmesélek, addigra Patrice-t áthelyezte főnöke a *nyugdíjasok* referensének, s így neki szervezetszerű kapcsolatai immár csak az effajta munkát végzőkkel vannak. Másokat pedig hogyan találjak meg itthonról?

(Remélem, hogy nem miattam helyezték át. Történt ugyanis, hogy megkérdezte tőlem, hogy milyen kis ajándékot kérek elutazásomkor? Most mondjam neki, hogy leginkább Fécamp híres termékéből, az Unikumboz hasonlatos Benediktinből kérek egy jókora üveget? Ennél azért jólneveltebb vagyok. Vakartam a fejem, majd kiböktem neki, hogy leginkább egy óriás Európa-zászlót szeretnék. Bizonyára tetszett neki az ötletem, mert a búcsúestre egy nagy szatyorral érkezett, és a székem mellé tette. Kivirított belőle a kék színű textil, tudtam tehát, hogy immár van zászlóm, és zavartan köszöngettem, hiszen ha ez összehajtogatva ekkora, otthon beboríthatom vele az egész lakást.

Másnap viszont ő volt fölöttebb zavart, amikor visszakérte. Kiderült, hogy más óriási zászló híján a városbáza egyetlen ünnepi lobogóját hozta el nekem, és vasárnap lévén nem tudták sehonnan sem pótolni, amikor a polgármesterasszony telefonon úgy rendelkezett, hogy vonják fel azt. A portás elszaladt Patrice-ékhoz, ő meg az induló buszhoz, nehogy elvigyem.)

Mi már egyébként régóta töprengtünk azon, hogy mi módon lehetne félhivatalos személyekké tenni a Magyarországon működő gyermek- és ifjúsági önkormányzatok *felnőtt segítőit*. Több helyütt hallottam, hogy tanárként, óvónőként, népművelőként, könyvtárosként, adminisztrátor-

ként vagy egyszerű szülőként *nehéz* csinálni ezt a munkát. Nem a gyerekekkel és a fiatalokkal van a baj, hiszen ők szívesen fogadják azt, aki felnőttként elhatározásait támogatja, s akinek a fiatalokkal kapcsolatos magatartása őszintén segítőkész. A település *hivatalos személyeinek* nehéz megfelelniük. Nem tekintik partnerüknek őket. Különösen azért, mert olyan világban élünk, amelyben egyelőre senki sem bújhat ki éppen viselt bőréből. Aki tehát *beosztottként* dolgozik, nem kérhet, nem intézkedhet és nem tárgyalhat önállóan felnőtt segítői minőségében sem.

Előfordult, hogy főnöke *számon kérte* tanárát, a kisváros gyermekönkormányzatának önkéntes segítőjét, hogy miért és mi célból jelentkezett be a szomszéd iskola igazgatójához? Amikor aztán kiderült, hogy nem árulkodni akarát, hanem gyermekönkormányzatos funkciója miatt kereste, kötelezte a tanárt, hogy először neki referáljon az esetleges mondandójáról, s ha *ő* egyetért, csak azt követően jelentkezhet be máshoz. Előfordult, hogy hosszú viták során konszenzusra jutottak a gyerekek valamiben, és a megszervezés vagy a bonyolítás szükségességéről végül a szóban forgó tanárt, felnőtt segítőjüket is meggyőzték, ám annak főnöke nem értett egyet a megoldással, és *megtiltotta* számára az ügy képviseletét. Előfordult, hogy már szervezés közben állította le az egészet, mondván, hogy *ő eddig nem tudott* róla.

Nem bújhattak ki tehát az önkéntes felnőtt segítők a sok helyütt még mindig *móriczi világból*. És miután megváltoztatni nem voltak képesek az adott körülményeket – de hát erre a rendszerváltozás sem volt elegendő – rájöttünk, hogy nem tehetnek mást, mint hogy *beépülnek abba*. Ezért gondolkodtunk tehát valamilyen félhivatalos megoldáson, és ezért is jött kapóra a Fécamp-ban megismert ifjúsági referensi minta.

Lassan rájöttem, hogy az ifjúsággal egyébként nem sok minden történt a rendszerváltozást követően – bár ha őszintén akarok fogalmazni, azt kell mondjam, hogy *annak előtte* sem. Sokan vannak manapság, akiknek szemében megszépült ez a régebbi, a '90-es éveket megelőző idő, vagy talán összemosódnak emlékezetükben *az ifjúsági klubteremtő mozgalmakkal telített hetvenes évek* az utánuk következő és immár teljesen „üres” nyolcvanasokkal. Annyi igazuk van talán, hogy bár a klubozás *akkor* már nem volt divatban, de működött még valamilyen intézményes táboroztatási és gyermekfoglalkoztatási szisztéma, s az úttö-

rő- és ifjúsági házak, a művelődési otthonok, az iskolák fordítottak még némi figyelmet a környékbeli fiatalokra.

Vélhetően valóban többet, mint amennyi a rendszerváltozást követően sikerült. Az ifjúsági munkát végzők egy részének megszűnt a munkaviszonya, másik részük elbizonytalanodott, és felhagyott munkájával. Volt, aki sértődötten elvonult, másoknak saját megélhetésükre kellett inkább figyelniük. És bár születtek új kezdeményezések *egy-egy nagyszerrű és elbivatott ember* körül, de ezek nem váltak általánossá. Az erre fordítható keret is egyre szűkösebbé vált, vagy egyszerűen megszűnt. Senki nem tartott igényt immár ilyen típusú munkára. Már úgy értem, hogy senki „felsőbb” hivatalosság, mert vélhetően a fiatalok maguk követelték volna azt. Ám ők egyelőre *ballgattak*.

Nem hiszem tehát, hogy korábban minden jó és tökéletes lett volna, azt azonban igen, hogy a rendszerváltozásnak őket, a gyerekeket és a fiatalokat is érintenie kellett *volna*. Éppen azért, mert korábban sem fordított rájuk senki különösebb figyelmet, és mert ők hordozzák azt a jövőt, amely a rendszerváltozásnak *értelmet* ad.

Erre a helyzetre és feladatra (mint már említettem) a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok tevékenysége kapcsán figyeltem fel. Ők nem a *közélettel* kapcsolatos témákban és nem a társadalmi *részvétel* táján kezdték működésüket, hanem leginkább és leggyakrabban *szabadidős programok* szervezésével foglalkoztak. Vajon miért? Nem volt nehéz kideríteni, hogy míg az előbbibe egyelőre *nincs beleszólásuk*, az utóbbiban is elemi a hiány. *Semmi sem alakult és semmi sem működött kizárólag az ő érdekükben*. Egyik önkormányzat sem törődött velük. Ha volt még egyáltalán művelődési otthon, nem foglalkozott a fiatalokkal, lévén csaknem fizetőképtelenek. Nem csoda tehát, hogy ahol újból megalakult a fiatalok önkormányzata, ott azonnal az általuk érzékelt elemi *hiányosságok pótlásába* kezdtek.

Lassan eszméltem, és rákérdeztem tehát, hogy vajon mit tesznek az adott hiányosságok pótlása és megszüntetése érdekében a rendszerváltozás óta *minden hatalmat birtokló* önkormányzatok? Természetesen nem állt módomban, hogy *mindenkit* megkérdezzek erről, de alaposan tájékoztam ott, ahol más feladataim kapcsán megfordultam. Rá kellett jöjjenek, hogy általában *semmit*. Valószínűleg azért, mert lefoglalták őket a település birtokbavételének és legfontosabb ügyeinek: a víznek, a

gáznak, a telefonnak, az útnak, a csatornázásnak, a szennyvíztisztításnak, a kerékpárútnak, a hiányzó intézmények pótlásának és/vagy működtetésnek, a közlekedési kapcsolatoknak, intézményfenntartó társulásaiknak, a járdának, a temetőnek, a kábeltelevízió kiépítésének és még ezer más dolognak intéznievalói, és a törvény által is előírt feladataik ellátása. Sem idejük, sem figyelmük nem jutott gyermekeikre. (Megjegyzem: általában a felnőttekre, a nyugdíjasokra, a munkanélkülivé vált polgáraikra sem, de ez más kérdés). És a fiatalok, mint említettem már, hallgattak.

Egyelőre.

Eközben ismertem meg a fécamp-i *ifjúsági referatúrát*. Patrice Blondin a település fiataljainak egy részével ugyan közvetlenül foglalkozott (és én munkájának ezt a részét ismertem meg legelőször), de leginkább *a helybéli fiatalok érdekérvényesítési lehetőségeinek biztosítása* volt a munkaköre, és éppen emiatt bízták meg az erre szolgáló gyermek- és ifjúsági önkormányzat közvetlen irányításával. Feladatai közé tartozott a városi ifjúságsegítő struktúra kiépítése, segítése és felügyelete ugyanúgy, mint az önkormányzaton, a testületen és a hivatalon belül a gyerekek és a fiatalok érdekképviselése. Együtt dolgozott a fiatalokkal hivatásszerűen foglalkozó szakemberekkel, illetőleg koordinálta a munkát, segített, tanácsot adott, pénzt szerzett, támogatás után járt, egymás közötti, megyei, regionális, országos és nemzetközi kapcsolatokat szervezett és közvetített, a különféle új tevékenységek számára helyiséget biztosított. Megoldotta a szakmai felügyeletet. Feladata volt az is, hogy a városban jelen lévő *érdekek* között, azok terhére és azok ellenében a *fiatalokét* érvényesítse. Ez utóbbi feladatában volt segítségére a helyi gyermek- és ifjúsági önkormányzat, amely *indíttatást*, de *nyomatékot* is adott tevékenységéhez.

Mindezzel a municióval láttam neki szervezet- és közösségfejlesztőként '95 őszén annak a gyűlésnek a megszervezéséhez, amelyből azután a hazai ifjúsági referensek munkacsoportja megalakult. Velük közösen kezdtük szorgalmazni ezt a náluk még ismeretlen *új munkakört*. Közülük lettek néhányan azok az első hazai ifjúsági referensek, akiknek későbbi magukra-hagyottságából született bennem az ifjúságért szövetező önkormányzatok szövetségnek ötlete.

Róluk, és a velük kapcsolatos munkámról szól ez a fejezet.

Az első összejevetel résztvevőit '95 őszén egy országos pályázat nyertesei közül válogattam. Olyanokat kerestem, akik saját településük ifjúságának *egészével* kívántak foglalkozni. Feltételeztem ugyanis, hogy ha a település egészére vonatkozó ifjúsági munkának teljességét akarom kitalálni, társként olyan önkormányzatokra, illetőleg olyan, az önkormányzatoknál alkalmazott szakemberekre kell leljek, akik *maguk is* ezt akarják. Gondot leginkább az jelentett, hogy nem volt honnan kiszűrni, hogy melyik pályázó gondolja komolyan mindezt. Gondjaimat csak növelte, hogy a pályázati eredményhirdetés csak a települések nevét és az elnyert összeget közölte, a témát és a felelős nevét-címét nem. Amikor a pályázat bírálótól minderre rákérdeztem, azt mondták, hogy az adatok titkosak. Azt hitték, hogy így leállíthatnak!

Megszereztem a szükséges listát más úton. Még így is vagy ötvenen jöttek el arra a hívólevelünkre, amelyben arról írtam, hogy *együttműködésükre lenne szükség a települések ifjúsági munkájának megújításához, s hogy ez úton erre partnereket; cselekedni vágyó önkormányzatokat és vállalkozó szellemű kollegákat keresünk.*

Nem először álltam szemben olyan ismeretlenekkel, akikkel később közös munkát terveztem. Bevezető magyarázatom, majd a kialakuló beszélgetés közben nézegettem arcukat, és megpróbáltam kitalálni, hogy közülük vajon kik lesznek azok, akik társulnak velem. A szemben ülők közül néhányan bizonyára hátsó szándékot és leplezett indokokat kerestek az ifjúság magára hagyottságáról szóló, és a közös cselekvés lehetőségét ajánló-szorgalmazó szövegemben. Aki ilyenre gondolt, illetet keresett vagy illetet vélt találni, bizonyára elmaradt tőlünk a későbbiekben.

A megjelentek *szükségesnek vélték egy olyan, a polgármesteri hivatalokban alkalmazott személy foglalkoztatását, aki kellő fölbatalmazások birtokában a település ifjúságának érdekében* dolgozik. Szükségesnek vélték tehát a Fécamp-ból idézett ifjúsági referensi tevékenységi kör meghonosítását. Bizonyára magam is úgy sodortam a beszélgetés fonálát, hogy végül abban maradtunk: akiket az *ifjúsági referensekkel kapcsolatos közös gondolkodás* érdekel, jöjjön el új, megalkotandó munkabizottságunkba.

(Persze azonnal kérdéssé vált, hogy kiknek-miknek a bizottsága lesz ez? Ezzel egyidejűleg folyt ugyanis az időközben ismét gyanússá vált közösségfejlesztői tevékenység, az MDF-es időkben kinevezett művelődési

intézeti vezetés és így nyilvánvalóan személyem ellen is az a minisztériumi vizsgálat, amelynek eredményeképpen Halász Péter lemondott intézeti igazgatói tisztségéről¹⁰⁹. Bár engem átmenetileg kineveztek a helyére; viszont azonnal meg is hirdették az állást, amelyre én természetesen nem pályáztam. Minek is tettem volna, hiszen nyilvánvaló volt, hogy az akkori szoclib kurzus¹¹⁰ nem engem akar... A megbízatást aztán régi kollégám, Földiák András nyerte el. Első beszélgetésünk során lemondtam az amúgy is átmenetinek tartott intézeti igazgatóhelyettesi posztomról¹¹¹. Hasonló körülmények között nyilvánvalóan az volt az egyszerűbb megoldás, ha a települések ifjúságával kapcsolatos új kezdeményezéssel, s mindazzal, ami ebből majd következik, a Közösségszolgálat Alapítvány veszi szárnyai alá. Ez a mindenkítől független szervezet a folyamatos törődés garanciáját jelentette. Az új feladattal természetesen új kiadások is jártak – lásd mint az előbb: sok kicsi, ami aztán sokra ment – de arra is volt némi remény, hogy az ezzel kapcsolatos tennivalókra majd támogatást, valamint a munkacsoport működtetésére pénzt kapunk. Ezért és így jött létre Alapítványunk keretében az ifjúsági referensekkel foglalkozó munkabizottság, s maradt gondozásunkban e sorok írásáig.)

Összejöveteleinken – Budapesten, s azon belül Óbuda-Békásmegyeren, majd Hatvanban, Zalaegerszegen, majd később egy országos tapasztalatszerzés keretében *Baján, Mórabalmon*; később egy *tatai* képzés során – hamar felvázoltuk az ifjúsági referens szerepkörét, funkcióját és feladatait. A munkabizottsághoz csatlakozók között kevés volt az eredendően hivatalnoki múlttal rendelkező, bürokrata habitusú szakember, ezért aztán a *velük közösen kigondolt*, egyelőre csak elképzelt ifjúsági referenset *animátori, közösségfejlesztői, ifjúságsegítői*, tehát *gyakorlati* szerepkörrel ruháztuk fel. Akinek nem tetszett ez a csak felerészben adminisztratív és másik felében *fejlesztői, segítői, szervezői képességekkel* rendelkező, a fécamp-i mintára emlékeztető leendő hazai szakember látomása, az legközelebb nem jött el közénk. Dehát miért is jött volna? A részvétel nem volt kötelező, inkább feladatokkal járt. Le kellett írni ezt-azt, át kellett fogalmazni ennyi-annyi oldalt, el kellett utazni ide-oda s ehhez persze szabad, vagy mástól, esetleg más feladattól elvont időre, valamint nem egy esetben saját pénzre volt szükség. Csak sokára jutottunk olyan pályázati támogatáshoz, amelyből ezek egy részét finanszírozni lehetett.

Egy '96-ban adódott lehetőség során arra pályáztuk, hogy legalább néhány helyen *kipróbálhassuk* az ifjúsági referensi munkakört. Próbáljuk ki tehát egy kísérletinek mondható, két-három évig tartó, a pályázat által munkabérré, a rendszeres találkozásokra és továbbképzésekre, a feladatmegoldások megfigyelésére fordítható támogatással azt, hogy *mi-re képes* Magyarországon ez az ifjúsági referens?! Hogy láthassuk, melyik a működő szisztéma: a közvetlenül *polgármester mellé* rendelt, így tehát a település első emberének „referensévé” váló személy vagy egy *független vezető*? A munkatársként *a szervezetbe integrált*, esetleg *a hivatal valamelyik intézményébe kibelyezett*, vagy éppen egy helyi, az ifjúságsegítésben jeleskedő *civil szervezet* által (és ez esetben az önkormányzattal kötött szerződés alapján) foglalkoztatott szakértő? Hol tud jobb hatásokkal és szabadabban dolgozni? Honnan látja be leginkább a gyermekekkel és az ifjúsággal kapcsolatos valamennyi ügyet? És vajon honnan tudja azok legjobb megoldását vezérelni? Továbbá: mennyire kell önállónak lennie és mennyire másokkal együttműködőnek? Milyen legyen a viszonya az ügyeket eldöntő képviselő-testülettel és az ügyeket intéző hivatallal, esetleg intézményeivel? És egyáltalán: miképpen lehet elérni, hogy ne *csak* a deviánsokkal foglalkozzon (arra egyébként éppen ekkor épült ki önálló intézményhálózat) hanem hogy a deviancián *innen*, lényegesen nagyobb tömeget jelentő fiatalság *önállóságán, érdeképviseletén, érdekérvényesítésén, szervezeteinek megteremtésén és működésén, életvitelének és élethelyzetének könnyítésén* dolgozzon?

Jó lett volna kipróbálni ezt vagy tíz-tizenöt, a munkabizottságunkban foglalkoztatott kollegák által képviselt településen (tehát fővárosi kerületben, nagyvárosban, kisvárosban, nagyközségben, településszövetségben), hogy a településtípusonként a különböző megoldásokat is tanulmányozhassuk. Jó lett volna mindezek alapján elgondolkodnunk egy képzési, esetleg továbbképzési rendszer létrehozásán, és jó lett volna annak bevezetésénél bábáskodnunk. Jó lett volna az így szerzett tapasztalatokat megbeszélünk azokkal, akiken az álláshely megteremtése múlik; tehát a közigazgatás fejlesztéséért, az ifjúság lehetőségeinek megteremtéséért felelős akkori kormányhivatalokkal.

Megjegyzem: *ajánlkoztunk*. Megjegyzem: *hiába*.

Valahogyan azért híre ment nyüzsgésünknek, mert egy '97-es pályázat során *bértámogatást* kérhettek azok a települések, amelyek ifjúsági

referenst akartak foglalkoztatni. Gyanítom, hogy anélkül fogalmazták meg a kérelmek többségét, hogy annak személyi feltétele adott lett volna, vagy hogy belegendoltak volna a pályázatiírással megbízottak, hogy ez mit jelent. Szomorú és lehangoló telefonbeszélgetések tucatjait bonyolítottam a díjazás ellenében foglalkoztatott fiatalemberekkel vagy állásukat veszített pedagógusokkal arról, hogy mit is jelentene voltaképpen ez az egész. Hogy milyen munkaköri leírást írjon, hogy milyen feladatkört jelöljön ki az illető maga-magának. Mindegyiküket munkabizottságunkba hívtam, egy részük egyszer-kétszer megjelent, ám csak töredékük maradt meg közöttünk. Bizonyára azért, mert nem gondolták (s gondolom, hogy nem is végezték) komolyan ezt a munkát.

Munkabizottságunkban csak kevesen, jobbára az időközben ifjúsági referensi álláshelyet elnyertek maradtak stabilan: *Bencze Györgyné Hajni* Budapest XVIII. kerületéből, *Czeplédi Anita* Bajáról, *Körmendy Mariann* Budapest-Pesterzsébetről, *Márai Gabriella* Óbuda-Békásmegyerről, *Princz Ádám* Hatvanból, *Reinhardtne Barkóczy Emese* Budapest II. kerületéből, illetőleg az e körhöz csatlakozott *Bodor Tamás Vas* megyéből, *Encz Ilona Zircről*, *Faragóné Cseke Blanka Hosszúhetényből* a Községi Önkormányzatok Szövetsége részéről, *Györe Kinga* Zalaegerszegről, *Kovácsné Hajdú Andrea* Miskolcra, *Letenyeiné Mráz Márta* Szekszárdra, *Ódorné Tóth Tünde* Tolnára, *Pálbegyi Beáta* Szombathelyről és *Friedné Rajki Ilona* akkor még Budapest-Kispestről. Feltűnik körünkben időnként *Georgi Béla Zsolt* Egerből, és újabban *Csapó Betti* Debrecenből és *Varga Ágnes* Nagykanizsáról. Valószínű, hogy e sorok írását követő időben újra bővül a társaság; az azóta megalakult Ifjúsági és Sportminisztérium újabb pályázatot írt ki a korábbi ifjúsági referenseket helyükön tartandó, sajnálatosan megint csak egy évre. Ám az is lehet, hogy újabb arcok és települések is képbe-helyzetbe kerülhetnek az új pályázattal.

A '97-es pályázat számunkra egy helyszíni tapasztalatszerző körútra és egy rövid önképzésre nyújtott lehetőséget, amit a *munkakör precízebb leírására* használtunk fel. Ekkor készítettük el az ifjúsági referensek *posztgraduális, szakosított továbbképzésének tantervi vázlatát*, amely már a munkabizottság működésébe bevont dr. Balipap Ferenc munkája volt. Egy *Királyréten* szervezett hosszú együttlét során fogalmaztuk meg a *települési ifjúsági munkát szorgalmazó új szervezet* alap-

elveit is, amelyben viszont az időközben Alapítványunktól nyugdíjba ment Vattay Dénes talált munkát. Rá kellett jönnünk ugyanis, hogy a stabil maggal, de változó összetétellel működő munkabizottságunknak, és Alapítványunknak is *gyenge* az érdekérvényesítő képessége. Ha nem sikerül (mint ahogy nem sikerült) az országos szervezetekkel szót értenünk és azokat a szerintünk fontos cselekvésre bírunk, *magunknak kell kitalálnunk s létrehoznunk* egy olyat, amely szándékainkat felvállalja, felerősíti, képviseli és sikeresen érvényesíti.

Ez a szervezet lett a '98 januárjától folyamatosan szervezett megbeszélésekkel előkészített, és „*Települési Önkormányzatok Szövetsége az Ifjúságért*” néven '98 júniusában megalakult egyesület. Alapszabályát azonban kifogásolta a bejegyzést végző bíróság, többek között nevét is hasonlatosnak ítélve egy már korábban bejegyzett önkormányzati szervezetével. A rövidítésében fölöttébb aranyos TÖSZI (mert hogy „*teszi*” a dolgát) név helyett a sorozatos további közgyűlések „*Az Ifjúságért Önkormányzati Szövetség*” (IFÖSZ) elnevezés és rövidítés mellett döntöttek. Ezt a bíróság is elfogadta, és '99 tavaszára végre bejegyezte az akkor már 39 önkormányzatot és egy társadalmi szervezetet magába foglaló országos egyesületet. A szervezet elnöki tisztét a helyi gyermekönkormányzat megalakításában, működtetésében és a helybeli ifjúsági munka fejlesztésében kitűnt bábolnai *Kovács József* vállalta, bár mióta a helyi polgármester-választáson sajnálatosan alulmaradt, e tisztségében folyamatos identitászavarral küzd szegény. Dicséretére legyen mondván, hogy ennek ellenére szervezi és neve is fémjelzi még (e sorok írásakor is) ezt a társaságot. Ígérete szerint mindaddig nem mond le, amíg a szövetségi tevékenység és az ügyintéző titkárság működésének belátható (ha nem is végleges) keretei ki nem alakulnak.

(Közben egy '98-as pályázati támogatásból Bernard Kobler segítségével dél-franciaországi tapasztalatcserére utazott ifjúsági referensi munkabizottságunk. Utunk során elkerültünk több olyan kis faluba is, amelyek egy közös ifjúsági referenst foglalkoztattak fiataljaik segítésére. Boris Sírersols munkáját megismerendő faluról falura mentünk, és ennek során jutottunk el az az egyik ütött-kopott külsejű intézményben működő klubjába.

De mi volt belül, Istenem! A falakról leszaggatott plakátok az összedobált székeken. Törött lábú asztalok, betört üvegű szekrények. Kosz és

szemét mindenütt. De nemcsak az elbanyagoltság volt elképesztő, hanem az érzékelhető kár is hatalmas lehetett. Atlábaltunk a törmelékeken, és valahogy kört alkotva beszélgettünk. Többen is szóvá tették közülünk, hogy ha hozzánk delegáció érkezne, legalább kitarítanánk! És hangosan is megfogalmaztuk kérdéseinket: mi ez az egész?

Boris elmesélte, hogy ezt a fertelmes kuplerájt a két bandára szakadt fiatalok csinálták hetekkel ezelőtt, és neki esze ágában sincs helyettük rendet rakni, külön takarító pedig nincs, de ha lenne, akkor sem engedné, hogy helyettük tisztába tegye a helyiségeket. A fiataloknak meg kell érteniük, hogy ha valamit tönkretesznek és elrontanak, azt maguknak kell helyreállítani annál is inkább, mert felnőtt életükben sem lesz másképpen. Igen, itt elszabadultak az indulatok, és annak nyomát látjuk, és igen, így nem lehet használni a helyiségeket, hiszen előbb el kell takarítani a romokat és rendet kell csinálni, debát egyelőre nem is használgák, mert a fiatalok még nem akarják. Ő egyébként harmadnaponként előfordul a faluban és különben is elérhető telefonon, és azonnal jön, ha hívják, de hívniuk kell, mert ő nem fog nekik könyörögni. Ha majd hiányzik nekik a helyiség névnapra, ünnepekre, szabad és kötetlen együttlétre, megoldják: majd kitarítanak és rendet raknak.

Elgondolkodtunk a hallottakon. Nem állítom, hogy szemléletét ifjúsági referenseink elfogadták, de azt érzékelhették, hogy magatartása és szakmai gyakorlata markánsan különbözik a hazaitól. Érzékelhették, hogy Boris tudja és hiszi: amit és ahogyan cselekszik, az helyes. Valószínű, hogy a tapasztalt helyzet és az érvelés megingatta saját, a gyerekeket és a fiatalokat szinte a végtelékig kiszolgáló – Magyarországon egyébként fölöttébb elterjedt – alapállásukat. Nekem pedig azóta is meggyőződésem, hogy a hazai ifjúságsegítői képzésnek részévé kellene tenni a francia ifjúsági animáció tapasztalatait és eljárás módjait pusztán azért, mert az nem infantilizál, hanem felelős emberként kezeli a fiatalokat.)

'99 januárjában még az eredetileg tervezett TÖSZI név alatt szerveztük meg az éppen akkor létrejött Ifjúsági és Sportminisztérium támogatásával „Település és ifjúsága” konferenciánkat, amely mintegy 380 résztvevővel két napig zajlott a budavári Magyar Kultúra Alapítvány épületében. A konferencián csak plenáris ülést terveztünk, de úgy gondoltuk, hogy (évekkel a Kovács Erzsébet – Brüll Edit szervezte országos ifjúsági

konferencia után)¹¹² *minden elhangzott szó fontos*, és minden megfogalmazódó gondolat *mindenkit* érint. A konferencia délelőttje a debütáló miniszteriumé volt, délutánján és második napján viszont a résztvevőké volt a szó. Ennek során mintegy 40 település ifjúságsegítő, ifjúságfejlesztő munkájáról hangzott el összefoglaló bizonyítva, hogy minden eddigiek ellenére mégis mennyi minden történik e téren szerte Magyarországon anélkül, hogy az *érintetteken kívül bárki más tudná* vagy ismerné. A sok, általunk talán éppen először megszólított szakember többsége először találkozott olyanokkal, akiket *hasonló cselekvési vágy hajt*, vagy akik éppen hasonlót csinálnak. A rendezvény így sokaknak emlékezetes egymásra találást, és az elhatározásukban való megerősítést jelentett.

A konferencia második napjának utolsó óráiban a téma megoldásra váró problémáit gyűjtöttük össze. Ebben segítségünkre volt az a *felmérés*, amelyet a TÖSZI megbízásából '98 nyarán dr. Balipap Ferenc készített a városok ifjúságsegítő, ifjúsággal kapcsolatos munkájáról (összefoglalója a konferencián nyilvánosságot is kapott, s felmérésének első összegzését a résztvevők megkapták¹¹³). Az itt megfogalmazott és megoldandónak ítélt feladatok csoportosításából születtek meg azok a *munkabizottságaink*, amelyek önkéntes tagjai a konferenciát követően többször is együttgondolkodtak a tennivalónkról:

– a *kistelepülések, a hátrányos helyzetű térségek, az ifjúság érdekében együttműködő településszövetségek* cselekvési lehetőségeinek meghatározására és kipróbálására Mócsán Tiborné, Zsóka (Hajdúbagos) vezetésével dolgozott együtt több kolléga,

– a *fiatalok munkanélküliségének önkormányzati kezelése, a közmunka, a közhasznú foglalkoztatás* helybéli megoldása, az átképzés, illetőleg a valóban használható szakmai képzés önkormányzati lehetőségeinek körülírására és próbájára Schätz Andrea (Budapest-Angyalföld) vezetésével tettek kísérletet,

– a *fiatalok lakásproblémái megoldásának, a lakáshoz jutás feltételeinek, az életkeztetés segítségének* önkormányzati tennivalóiról Kovácsné Hajdú Andrea (Miskolc) vezetésével beszélgettünk (és e sorok írásáig egy, az IFÖSZ kebelén belül történő felmérésben, majd az összesítését követően a témához értő szakértők meghívásában, és velük egy szövetségi, tehát közös cselekvési program kidolgozásában maradtunk),

– az önkormányzat, az önkormányzati intézmények és az ifjúsági, az ifjúságsegítő civil szervezetek együttműködésének megteremtéséről Encz Ilona (Zirc) és Presser Ferencné, Erzsi (Bokod) vezetésével folytat eszmecsere,

– a szabadidő szervezésének, az ifjúság közösségi művelődésének, a szabadidősport szervezésének önkormányzati lehetőségeiről Kuti Péter (Foktő) vezetésével alakult munkacsoport (amely társaság a tőle származó ötlet alapján e sorok írásakor az IFÖSZ kereteiben érintett települések ifjúságát aktivizáló találkozó- és vetélkedősorozatban gondolkodik),

– a helyi gyermek- és ifjúsági érdekképviselő megteremtéséről, működéséről és az önkormányzatok ebbéli feladatainak körülírásáról, próbájáról Martikánné Nagy Erzsébet (Bokod) vezetésével beszélgettünk.

A munkabizottságok megbeszélései immár az IFÖSZ keretei között, de még változatlanul a Közösségszolgálat Alapítvány szervezésében történtek, hiszen ennek az új szervezetnek *a reményeken kívül* se pénze, se semmije nem volt¹⁴. Az elkészült javaslatokat egyébként már a nyár végére összegeztük, és egy kellemes beszélgetés során *Wootsch Péter*, az Ifjúsági és Sportminisztérium közigazgatási államtitkára elé tártuk. Még nem tudom, hiszen csak az e sorok írását követő hónapokban dől majd el, hogy azokból *mit vállal*, vagy *mit vállalhat fel* az állam, és *mit kell* avagy *mit lehet* a szövetségbe tömörült önkormányzatoknak *saját ifjúságuk érdekében saját településeiken* saját elhatározásukból, saját lehetőségeik szerint nyilván saját pénzükből megvalósítaniuk. Mert persze nem szabad elfelejteni azt, hogy alapvetően *mindenki csak magára* számíthat.

Javaslatainkban szerepeltettük a kisebb, egymáshoz közeli és rokon hagyományokkal rendelkező falvak (maximum 6 település) *társulását* gyermekeik és ifjúságuk aktivizálására. Javasoltuk, hogy közösen alkalmazzanak szakértő ifjúsági referenst, akinek dolga a szabadidő értelmes megszervezésén túl az *ifjúsági* civil szervezetek, a *fiatalokat segítő felnőttek* egyesületeinek megalakítása és e szervezetek gyámolítása legyen. Úgy véltük, hogy az e célból társult településeket az államnak *külön alapból* kellene *szorgalmaznia és segítenie* úgy, hogy abból a referensek bérének legalább a fele megtérüljön.

Javasoltuk, hogy a megalakuló ifjúsági, és az ifjúságot segítő civil szervezetek kapjanak önkormányzataiktól *önálló helyiséget vagy épüle-*

tet hosszú távú, legalább 10 évre szóló használati joggal úgy, hogy az abban szervezett, alapvetően öntevékeny munkát az ifjúsági referens gyámolítsa. Javaslatunkat kiegészítettük azzal, hogy az így hasznosuló önálló épületek (a bezárt kultúrotthon, a megszűnt bölcsőde vagy óvoda, a felszámolt iskola használaton kívüli épülete) *üzemeltetési kiadásainak és működési költségeinek felét az állam elkülönített alapból* ugyancsak biztosítsa, ezzel is szorgalmazva az épületek hasznosítását.

Javasoltuk, hogy az önkormányzatok (vagy az ifjúságsegítés céljából alakult társulásaik) hozzanak létre *pénzalapot* a helyi ifjúsági munka segítésére, amelyből – pályázat útján – bármelyik csoport részesülhet, illetőleg amelyhez bárki hozzájárulhat. Javasoltuk, hogy az ifjúsági célokra így elkülönített helyi alapot az állam támogassa, és miként a települések idegenforgalmi bevételeinek minden forintjához valamennyit hozzáad, ezt is gyarapítsa teherbíró képessége szerint (például tehát *minden 1 forinthez 2 forintot* hozzáátéve). Ez a helyi kezdeményezés *felértékelését*, és egyidejűleg olyan állami *szerepvállalást* jelent, amiért *érdemes* erőfeszítéseket tenni.

Javasoltuk, hogy tegyünk próbát a hajdanán népszerű falusi színjátszó mozgalom felelevenítésére: valamilyen illetékes szervezet írjon ki jelenet- és drámaírói pályázatot, és dolgozzák ki a *falusi ifjúsági amatőrmozgalmak gyámolításának* rendszerét (például úgy, hogy a kistérségekben-kisvárosokban központilag alkalmazott és fizetett szakértők négy-hat településen is irányíthassák a műkedvelő csoportokat). A kistájanként alkalmazott, a környéken ugyancsak több helyütt dolgozó szakemberek megszervezhetnék az ifjúsági tömegsportot is, és közreműködésükkel fel lehetne eleveníteni a hajdani *Szpartakiádok* rendszerét. Javasoltuk, hogy *Ifjúságsegítő* címen jelenjen meg olyan periodika, amely az ifjúsági referensek módszertani folyóirataként nekik folyamatosan ötleteket adna. Javasoltunk kistérségi, megyei, nagytáji és regionális *konferenciákat*, az *ifjúságsegítői képzés* elindítását, az érdeklődők számára szervezett *tapasztalatcseréken* való rendszeres részvétel lehetőségét. Javasoltuk az önkormányzati törvényben szereplő, az ifjúság segítésére vonatkozó megengedő passzus *kötelező feladatok közé* történő besorolását, egy esetleges új *ifjúsági törvény* előkészítő munkálatainak elkezdését, és még több minden mást, melyek közül néhány bizonyára meg is valósul a közeli jövőben.

Szervezetfejlesztő munkánk eredményeképpen készen van tehát *a sok lehetséges közül egy szisztéma* a helybeli gyermekek és fiatalok segítésére, a települési ifjúsági munka szervezésére és koordinálására az ifjúsági referensi munkakör megteremtésével és elterjesztésével. Nem úgy kezdtünk hozzá, mint ahogy az a lehető legjobb lett volna, tehát nem előzetes próbával, és nem a tapasztalatok elemzésével-megfontolásával, és nem a rájuk vonatkozó képzés kidolgozásával-bevezetésével. Ezek óhajok maradtak, bár a valóság, *a több mint száz településen működő ifjúsági referens* is a jövő záloga. Az életre keltett ifjúsági referensi munkakörben alkalmazottak saját szakmai ügyeik megoldására *saját egyesületük megalakítását* is kezdeményezték. A szervezetfejlesztést végző Alapítványunk valóban kivonulhat e terepről még akkor is, ha mi stratégiai fejlesztőként hozzájuk változatlanul közel maradhatunk.

Megalakult *a helyi ifjúság lehetőségeinek fejlesztése iránt elkötelezett önkormányzati szövetség*, amely már e sorok írásakor is jelentős, és egyre növekvő létszámú tagságot tarthat nyilván. Miután a szervezetbe való belépés képviselő-testületi döntést feltételez, biztosak lehetünk abban, hogy a társuló települések vezetői komolyan gondolják saját ifjúságuk, tulajdonképpen *településük jövőjének* fejlesztését. Ám persze rajtunk, a közöttük dolgozó közösség- és szervezetfejlesztőkön is múlik, hogy ők mire jutnak egymással. Mint említettem, a foktői Kuti Péter ötlete nyomán készül egy, a fiatalságot aktivizáló találkozó- és vetélkedősorozat. Megalakult az ifjúság érdekében szövetségre lépett önkormányzatok nemzetközi ügyeit és kapcsolatait gondozó munkabizottság a nagykanizsai Varga Ágnes vezetésével, amellyel azt szeretnénk elérni, hogy a szövetséges önkormányzatok – éppen a saját fiataljaik lehetőségeinek fejlesztésére tett elkötelezettségük okán – erőteljesebben részesülhessenek az európai pályázatok nyújtotta lehetőségekből. A munkabizottságnak éppen ezért volt vendége a korábban már emlegetett Jacques Pauwels Belgiumból, akit arra kértünk, hogy a hamarosan megjelenő új európai pályázatokra már a megjelenés pillanatában készítse fel a nemzetközi munkabizottság tagjain kívül valamennyi IFÖSZ-tag önkormányzat angolul beszélő munkatársát is. Vállalta. Reméljük, hogy a pénzért történő versenyfutásban így előnyt szerezhetnek a szövetségben tagságot vállalt önkormányzatok. Reméljük azt is, hogy Jacques eu-

rópai kapcsolatépítést felvállaló szervezete, az *IFÖSZ-t* tagjai közé váró *Contact 2103* újabb nemzetközi projektekben való részvétel lehetőségét biztosítja majd tagjainknak, tehát tulajdonképpen a szövetségben részes települések fiataljainak.

Egyelőre nem tudom, hogy az IFÖSZ csak saját fiataljai érdekében folytatja esélynövelő fejlesztőmunkáját, vagy az ifjúsági minisztérium felhatalmazásával és anyagi segítségével az *ifjúságfejlesztés országos feladatainak megoldásában is* szerepet és feladatot vállal-e. Az országos szerepvállalás kockázatokkal, a kormányzattal való túlzott összefonódás látszatával jár, amely sokak számára éppen ellenszenves is lehet. Hozádként azonban azt kínálja, hogy *megerősödhetünk, felgyorsulhat terveink és szándékaink megvalósulása*. Ezt majd mérlegeli a tagok közgyűlése akkor, ha valódi ajánlatban komoly lehetőséghez jutunk.

Rajtuk, tehát az együttműködésben részes településeken, és rajtunk, közösség- és szervezetfejlesztőkön jelenleg az múlik, hogy a szövetségre lépett önkormányzatok ifjúságával mi történik. Bizonyára mindannyian azon leszünk, hogy *minél hamarabb minél több konkrét eredményre* jussunk. Hiszen, ha nem is kapunk országos szerepkört a települési ifjúsági munka fejlesztésére, ha *látható és érzékelhető eredményre* jutunk, annak mintáját követve *nem nagyon juthat más eredményre* másutt majd más sem.

Ifjúságsegítés a településen

Az alábbiakban vázlatosan összefoglalom, hogy az e témában a '90-es évek elejétől reám szakadt botcsinálta beavatottságomból, korábbi népművelői és közösségfejlesztői gyakorlatom tapasztalataim átszűrődő friss benyomásaimból, az ifjúsági referensek körében szervezett szakmai-baráti eszmecserék, és a helyi fiatalság lehetőségeinek fejlesztése érdekében szövetkezett önkormányzatok szakembereiből álló munkabizottságaink megbeszéléseiből milyen *ideális települési ifjúsági munka lehetősége* rajzolódott ki előttem. Ez nyilván kevesebb, mint amennyiféle tevékenység egymástól elkülönítetten szerte Magyarországon *ma előfordul*, hiszen nagyon soknak nincs semmilyen híre, egyelőre nem lévén egyetlen olyan működő fórum sem, ahol ezek életjelt adhatnának

magukról. Nyilván kevesebb annál is, mint amennyiféle tevékenykedés Magyarország településein *majdan lesz*, ha végre *divattá, esetleg kötelezettséggé* válik az ifjúsággal történő foglalkozás.

Szomorúan jellemzi még az ifjúság segítése iránt elkötelezett szakemberek gondolkodását is, hogy egyszer, amikor sorba vettük mindazokat a szervezeteket, amelyeknek a helyi ifjúsággal kapcsolatos ügyekben bármilyen feladatuk van, a *rendőrség* és az *ügyészség* az elsők között került föl a listára. Előkelő helyezésük azt sugallta, hogy a fiatalok első- vagy másodszorban *rendvédelmi gondot jelentenek*, ami persze erős túlzás, de karakteresen jelzi a még jóindulatúan gondolkodók észjárását is. Szomorú, hogy a megalakult *gyermekjóléti szolgálatok* általam ismert szervezetei is a gyermekvédelemre, a devianciára orientáltak. Természetesen nem azt sajnálom, hogy azzal foglalkoznak, amivel bizonyára szükséges, hanem azt hiányolom, amivel *ezen felül még nem törődnek*. Persze kérdés, hogy ők-e az illetékesek, vagy az iskola, tehát a pedagógusok, vagy a művelődési otthon (ha van), és így a népművelők (ha vannak), vagy a más, esetleg még nem is létező szervezetek és munkatársaik, például tehát az önkéntes, a tiszteletdíjas vagy éppen főállású ifjúságsegítők? És ha ezek mind nincsenek, akkor hiányukért ki felel? S ki felel azért, ha az ezzel foglalkozó népművelőt elbocsátották, ha a pedagógusok munkaidejébe nem fér bele a fiatalokkal történő, tanórán kívüli foglalkozás, vagy ha a viszonylag új gyermekjóléti szolgálatoknál nincs ember és nincs szabad idő a veszélyeztetett gyerekek, a devianciából fakadó feladatokon túli gyermekekkel kapcsolatos munkákra?

Senki más nem felelős, csak a települési önkormányzat maga.

Dino Buzzati egyik novellájában *az öregekre* tartanak *hajtóvadászatot* a fiatalok¹¹⁵. A kockázat nélküli verekedés, helyesebben az idősök *agyonverése* kitűnő szórakozás számukra mindaddig, amíg egyszer csak őket kezdik kergetni az ifjúvá serdült gyerekek. Szaladnának, de már lassúak, nem bírják. Most őket verik. A gyerekek még nem tudják, hogy majd rájuk is sor kerül, mert ha ez így folytatódik, nincs megállás.

A környéken, ahol lakom, s ahol ezeket a sorokat írom, *már verik* az öregeket. Látszólag persze a rendőrségre, az ügyészségre tartozik, hogy ez *ne így* legyen. Ám hogy ez *ne is folytatódjék*, az immár nem rajtuk múlik.

(Eszembe jut még a kezdeti időszakban, a '80-as évek elején a franciaországi Rive-de-Gier-be szervezett tanulmányutunk. Azt néztük meg, hogy miként működik a városka ifjúsági és művelődési háza, és azt, hogy az intézmény lehetőségein túl az ifjúság közösségi életére, szabadidő-szervezésére, művelődésére és sportjára milyen más lehetőségek vannak. Feltérképeztük tehát az ott eltöltött egy hét alatt mindazokat az egyéb intézményeket, egyesületeket és szervezeteket, amelyek a fiatalok rendelkezésére állnak. Látogatásunk megelőzte a hazai egyesületalapításokat, de tapasztalataink elősegítették ezek szorgalmazását szerte Magyarországon.

Történt, hogy visszautazásunk délutánján összegyűltünk a polgármesteri hivatal nagytermében egy összegző beszélgetésre: mi, egy mikrobusznyi magyar népművelő, akik a városkában szerteszét járkáltunk, és ők, akiknek mindegyikével beszélünk már az ilyen-olyan intézményekben, szervezeteknél, egyesületi helyiségben. Volt a nagy asztal körül azonban két fiatalember, akiket eddig nem láttunk. Rákérdeztünk, hogy ők kicsodák. Kiderült: utcai szociális munkások. Ilyen nálunk akkoriban egyáltalán nem volt, és fel sem tételeztük, hogy bármiikor is szükség lesz ilyenre. Kikérdeztük azért őket is. Kiderült az is, hogy e városkában elég egyedien értelmezik ezt a – ismétlem, általunk akkor még ismeretlen- munkakört. Ők nem „ügy” szociális munkások, hogy az elesettekkel foglalkoznának, mert bár olyanok is vannak, de hát őket nem hívták ide, lévén mi népművelők. Ők inkább utcai animátorok, finomították tevékenységüket. Ezért sem találkozhattunk velük eddig, hiszen minket a szervezetek érdekeltek, ők viszont alapítják a szervezetek nagy részét.

Mit csinálnak? – értetlenkedtünk. Aztán kiderült, hogy tolmácsunk jól fordított, mert ők valóban szervezetalapítók. A városka gyerekeiből és fiataljaiból kell háromhavonta egy egyesületet szervezniök, az ottani szabályok szerint bejegyeztetniök, alapszabályt és működési szabályzatot készíteniök, működési helyüket és segítőiket megtalálniök, a működést elősegítő első pénztámogatást megszerezniük stb. Ha háromhavonta egy szervezetet nem tudnak megalakítani, a következő hónapban megszűnik munkaviszonyuk, amelyhez egyébként ragaszkodnak, hiszen jól fizető állás az övék.

Volt, aki közülünk tovább értetlenkedett: minek ennyi egyesület? Miért nem művelődési házi szakkört, klubot szerveznek belőlük? Mire az a

nagy önállóság, amikor befogadjuk a legtöbb esetben amúgy is egy intézmény, általában a kultúrotthon maga? És miért nem intézményi keretben alkalmazzák ezt a két szimpatikus fiatalembert, tehát miért a polgármesteri hivatal fizeti őket, és miért kell nekik szinte teljesítményükben dolgozniuk?

Kérdéseinkre rövid előadás következett a polgármester részéről, aki visszafelé kezdte a válaszadást. Azért így, ezzel a feltétellel alkalmazzák őket, mert csak így lehetnek bizonyosak abban, hogy minden szakmailag és emberileg elképzelhetőt megtesznek a város fiataljaiért. Ha nem szorítaná őket a határidős teljesítménykényszer, hol ilyen, hol olyan kifogást találnának, hogy mi miért nem sikerült. Őt a kifogások nem, csak a valódi, a konkrét eredmény érdekli, hiszen ő csak az eredménnyel számolhat el a képviselő-testület, a választások idején pedig a polgárok előtt. És azért alkalmazza őket a polgármesterség, mert amit csinálnak, az egész város érdekében teszik. Csak így lehet ellenőrizni őket, hiszen ha például a kultúrházhoz tartoznának, az maga is egyesület, amelynek működésébe ő – mármint a polgármester – csak korlátozott mértékben szólhat bele. De amit ezek a fiúk csinálnak, az nemcsak a város érdeke, hanem kötelessége is, hiszen a gyerekek és a fiatalok éppen olyan polgárok, mint a felnőttek, és nem felejtendő, hogy hamarosan választók is lesznek!

És azért kell egyesületet szervezniük a fiatalokból, mert – ha nem tudnánk! – az egyesület megalakításában való részvétel tudatos cselekvést és elkötelezettséget feltételez az önkéntesen választott téma iránt. Nem elhanyagolható az így létrejövő kötelék sem azok között, akik ugyanazt vagy hasonlót akarnak. Ők együtt immár nem egymagukat, hanem a szervezetet jelentik. Ez pedig tárgyalóképes a hivatalokkal és az intézményekkel szemben, tehát például a művelődési és ifjúsági házzal. Pályázatképes is.

És azt sem érti – mondta a polgármester – , hogy mit beszélünk mi itt a művelődési ház szakköreiről és klubjairól! Hiszen ami az intézmény keretei közt működik, az mind ugyancsak önálló egyesület. A tevékenységfajtánként szervezett egyesületek szövetsége működteti az ifjúsági és művelődési házat, amely az egyesületek szövetségeként, mint már említette, ugyancsak egyesületnek tekintendő. Ha az intézmény „csak úgy” megszervezné őket, az érdeklődés lanyhultával mi kötné össze a ta-

gokat? Egy idő után fölbomlana a klub, a szakkör, és ki erre, ki arra menne.

És hogy mi sokalljuk az egyesületeket? Hiszen hát hol az a mérték, amely megszabná, hogy mennyi az elegendő? Nincs ilyen! – adta meg a választ saját magának a polgármester, – hiszen ahányféle az érdeklődés vagy az érdek, a szükség, annyiféle az ok és a lehetőség a szervezkedésre, az együttműködésre. Mi más lenne fontosabb, mint hogy a város jövőjét jelentő fiatalok megtanuljanak együttműködni, céljaikat tudatosan és koordináltan megközelíteni, elérni, és hogy megismerjék és hogy elismerjék egymást?)

Nem csak ez a régi példa mondatja velem, hogy a helyi ifjúság ügyében a település önkormányzatának illetékességéhez és felelőségéhez nem fér kétség. A hatályos önkormányzati törvény sem értelmezhető másként. Az 1990. évi LXV. törvény és módosításai szerint „az Országgyűlés elismeri és védi a helyi közösségek önkormányzashoz való jogát”, amelynek révén a polgárok közössége közvetlenül, illetve a választott önkormányzata útján önállóan és demokratikusan intézi a helyi érdekű közügyeket, és közöttük az ifjúságét. A „közügyek” a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához, a közhatalom önkormányzati típusú helyi gyakorlásához, valamint ezek szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek megteremtéséhez kapcsolódnak, és ezekkel kapcsolatban önállóan, szabadon intézheti életét. Önként vállalhatja minden olyan közügy (tehát például ifjúsága ügyeinek) önálló megoldását, amelyet jogszabály nem utal más szerv hatáskörébe, s az önként vállalt közügyekért mindent megtehet, ami jogszabályt nem sért. A közügyekkel kapcsolatos önként vállalt feladatok azonban nem akadályozhatják kötelezően előírt feladatainak és hatáskörének ellátását. Ezen már megbukhat a jó szándék is, ha *nem elegendő a pénz.*

Az önkormányzati törvény II. fejezetének 8. paragrafusa (1) bekezdésében értelmezi a helyi közszolgáltatások széles körében különös figyelmet érintő kérdéseket, és a felsorolásban szerepel „*a gyermek és az ifjúsági feladatokról való gondoskodás*”, bár később szerepel az a megengedő kitétel is, hogy közülük „a települési önkormányzat maga határozza meg, hogy – a lakosság igényei alapján, anyagi lehetőségeitől függően – mely feladatokat milyen mértékben és módon lát el.” Tovább

rontja a hivatkozott (1) bekezdésben részletezett, kiemeltnek ítélt feladatok megvalósulási esélyét az is, hogy a törvény szövegének egy későbbi bekezdésben előírt kötelező önkormányzati feladatok között a fent idézett mellékmondat már nem fordul elő, és az e korosztállyal kapcsolatos *kötelező önkormányzati feladatok* az általános iskolai oktatás és nevelés megvalósítására szorítkoznak. Egyidejűleg azonban – bár ugyancsak nem kötelező jelleggel, hanem általánosan és megengedően – „a települési önkormányzat a feladatai körében támogatja a lakosság önszerveződő közösségeinek a tevékenységét, és együttműködik e közösségekkel”.

(Hasonló ez a törvény ahhoz a feladathoz, amelyet az okos leány demonstrált királyának a Benedek Elek gyűjtötte magyar népmesében. Két bölcs megoldás után harmadikként azt a feladatot kapta, hogy „hozzon is, meg ne is, legyen is, meg ne is”. Gondolkozott egy kicsit a leány, majd a konyhába futott és kért a szakácsnétól két szitát. Aztán az udvarra ment, ott éppen röpködött egy sereg galamb, megfogott egyet, a két szita közé tette, s úgy ment fel a király színe elé. Fogta a király a két szitát, hogy nézze meg, mi van benne. Abban a pillanatban a galamb kirepült. „Na lássa, felséges királyom! Hoztam is, nem is, volt is, nem is.”)¹¹⁶

A leány királyné lett, mi azonban elég tehetetlenek vagyunk ezzel a *van, de tulajdonképpen nincs is* szabályozástól. Más országosan hatályos rendelkezés ugyanis a *település és ifjúsága* feladatkörre nem vonatkozatható. Persze, mint olvashattuk, bármit megfogalmazhatnának és megtehetnének a helyi képviselő-testületek, de sajnos nem teszik.

Am mit kellene tenniük?

Leginkább észre kéne venniük és meg kellene értsék: *a helyi ifjúság ügye, jövője az ő illetékességi- és hatáskörükbe tartozik; és az saját, másra át nem ruházható* feladatuk. A felismerést követően azonban tisztába kell jöjjenek településük ifjúságának helyzetével és lehetőségeivel. Első lépésként tehát nem odázhatók el a helybeli gyermekekre és a fiatalokra vonatkozó *alapos és minden körülményre kiterjedő feltárások*. A családokra, az iskolákra, a munkalehetőségekre, a lakáshelyzetre, az iskolán kívüli művelődésre, a szabadidő-eltöltésre, a fiatalok közéleti aktivitásának lehetőségeire, a sportra, tehát az ifjúság összes paramétereire kiterjedő vizsgálat, a velük kapcsolatos jelen- és jövőkép aprólékos elemzése szükséges ahhoz, hogy a képviselőtestületek a maguk, il-

letőleg a település számára a *valóságon alapuló*, de a helybéli fiatalok érdekeire figyelmes *konceptiót* dolgozzanak ki.

Ehhez nem elegendő a képviselők otthonról hozott szülői, nagyszülői gyakorlata, és nem elegendő az, ha valaki képviselőként tanítja, gyógyítja, és e szerepéből ismeri a fiatalokat. Az árnyalt helyzetismerethez és a távlatos jövőképhez nem elegendő az a tudás sem, amellyel a testületi tagok többsége rendelkezik, mert ismereteik, jártasságuk és kapcsolataik egy *elmúlt korszakban* gyökereznek. A mai fiatalok előtt álló lehetőségek immár nem az akkor alkalmazott, és általuk olyan jól ismert mércével mérhetők. Azért kell mindezt szóba hoznom, mert azt tapasztalom, hogy több helyütt éppen azért odázzák el, intik le, azzal intézik el a szükséges helyzetfeltárást és a koncepciókészítést, az ifjúság helyzetének, lehetséges sorsának és jövőjének elemzését, hogy *ugyanők ugyanitt mindezt* már meg- és átélték. Lám, élnek és boldogultak, minek tehát valamilyen különös felhajtás! A mai fiataloknak sem lesz nehezebb ennél.

Megjegyzem: *nehezebb lesz.*

Nehezebb lesz, mert *nincs foglalkoztatási kötelezettség*, és akinek nincs piacképes tudása, az a munkaerőpiacon kívül, tehát munka nélkül marad. Nehezebb lesz, mert gyerekeink a felnőttek által nem ismert világba, a *kapitalizmusba* kerülnek az iskolapadból. Kérdés, hogy tanáraik, akiknek többsége nem szükségképpen érzik saját bőrükön a változásokat, vajon kellő alaposítással felkészítik-e diákjaikat az új idők faroktörvényeire?

Nehezebb ez a világ, mert egyelőre bizony nagyon lyukas az a sokat emlegetett *szociális háló*, amely a sűrűn belepottyanók gyámolítására hivatott. Rövid ideig tartó *segély*, egy-két *átképzési* lehetőség, némi *közmunka*, de hát ezt követően mindenki csak magára hagyatkozhat. Vajon tanáraik (és persze családjuk) kiépítették-e a fiatalokban azokat a képességeket, amelyekre támaszkodhatnak, hogy majd önerejükől legyenek úrrá saját körülményeiken?

Nehezebb lesz, mert akár tetszik ez sokaknak, akár nem, kinyílt és a közeljövőben még tágabbra nyílik a világ, s ha messzebbre nem is, de *Európára* bizonyosan. A mi korosztályunknak már szinte mindegy, de ez a nyitás ő számukra *továbbtanulási* lehetőséget, *munka- és lakhelyet, barátokat*, így számunkra már ismeretlen és elérhetetlen, de az ő szá-

mukra megvalósuló *életér-növekedést* jelent(het). Különösen, ha felkészülnek rá például nyelvismerettel, konvertálható készségekkel és a különböző dolgokban való jártasság megszerzésével, tájékozottságukat megalapozó földrajz- és történelemórákkal, a haza hagyományaihoz kötő nyelvi és irodalmi ismeretekkel. Hogy a mai fiatalok éltük *majdani delén* is jól állják a versenyt, az a *mai* képviselő-testületek által *ma* felügyelt iskolák padjaiban, a *jelen idő* kicsiny délutáni szabadidejének lehetőségeiben, a települések már *ma* épülő külföldi kapcsolatai által dől el. A helyi ifjúság lehetőségeiről szóló fejlesztési koncepciónak erre a *megmentendő jövőre* is ki kell terjednie.

Gyakori, hogy a település ifjúságának állapotáról a művelődésügyi igazgatás főnöke vagy az iskolák vezetői számolnak be, és sok esetben az ő terveik jelentik e tárgyban a megvalósítandót is. Csak tudnám és érteném, hogy miért? Meglehetősen nyilvánvaló, hogy ők csak a *diákokról* tudnak bármit is, és kérdés, hogy véleményük és álláspontjuk mennyire lehet objektív? Gondolom, ha kellőképpen képviselik ágazatuk vagy intézményük érdekeit, akkor semennyire sem. Dehát mi van azokkal, akik bár még fiatalok, de *kimaradtak* az iskolai oktatásból? Mit tudnak azokról, akik máshová járnak, vagy akik már kijárták általános és középiskoláikat? Mi van azokkal, s vajon ők mit is tudnak róluk, akik *munkanélküliek*, és azokkal, akik *ingázva* kénytelenek megkeresni a kenyerüket? És mi van azokkal, akiket valahová ugyan beiskoláztak, csak éppen az ott szerzett ismeretek *semmire nem használhatók*, és érettségi után így szükségképpen munkanélkülivé válnak? Miként várható el egy képviselő-testülettől, hogy saját iskolájának minősítését *a diákok elhelyezkedése szempontjából* is mérlegre tegye, különösen, ha a tanárok egy része megválasztott testületi tag, s az igazgató a testület bizottságának szakértő meghívottja? A helybéli ifjúság számszerűleg *több*, és problémái *nagyobbak* a diákságéinál, bár fölöttébb tetszetős és egyszerű csak a diáksággal foglalkozni.

Jelenleg bárki szabadon megteheti, hogy a diákságon túlra nem tekint és nem figyel, és így aztán még a látókörből is eltűnik e nemzedék fele-harmada. Mintha kevesebb emberrel foglalkozván a probléma is kevesebb lenne. Persze, látszólag. Míg a helyzet el nem mérgesedik. Amíg nem rendeznek *hajtóvadászatot öregek*re.

S vajon nem képviselő-testületi feladat-e annak vizsgálata, hogy milyen ajánlatokat kapnak a fiatalok *szabadidejük eltöltésére*, s hogy ezek kellően árnyaltak-e, és vajon valóban minden igényt kielégítenek? Ki másnak, mint a település választott vezetőinek testületi felelőssége az, hogy *minden tehetséges fiatal* kipróbálhassa és képezhesse magát? Hogy *énekelhessen, táncolhasson, színészkedhessen, bábozhasson, zenélhessen* kedvére, kalandozhasson az *interneten, közösségi rádiózhasson, modellt építhessen, roncsderbit* szervezzen? *Kerékpárversenyezhessen, gördeszkázhasson*, és *sportolhasson*, ha tehetséges? Vagy éppen azt próbálgathassa, amiben ügyetlen, de szükségét érzi, hogy ügyessé váljon? Folytathatnám a sort, de hát nem a felsorolás teljességével szeretnék kitűnni, pusztán azt szeretném érzékeltetni, hogy *azt*, amit *valaki valahol akar*, azt *biztosítani* kell. Különösen azért, mert valamennyien tudjuk, hogy az érdeklődés mentén szerzett ismeretek és különösen az ismerősök milyen fontos elemeivé válnak későbbi életünknek (megjegyzem, hogy csakúgy, mint a *véletlenek*: a véletlen találkozások, a véletlenül megszerzett ismeret, egy nem tervezett utazás, egy véletlenül meglelt könyv, egy váratlanul kialakult élethelyzet stb.). Bár közülük egyik sem tervezhető, a tehetség, az érdeklődés alapján szervezett tevékenységajánlatok elősegítik a valamiben történő ismeret- és jártasságszerzést; a találkozások és barátkozások (akár véletlenszerű) lehetőségét, és távlatosan *az életút-variációk sokaságát kínálják* az egyetlen helyett.

Miközben erről beszélek, természetesen nem a valamely tantárgyban tehetségesnek bizonyulókkal történő foglalkozásra gondolok. Őket iskolájuk kell gyámolítsa, átlagon felüli tudásigényük kielégítése szaktanárunk feladatává tehető. Gondolom, hogy szakkörökkel és önképzőkörrel, kiscsoportos vagy egyéni foglalkozással ezt meg is teszik. Hiszen ki más ismerhetné fel a valamelyik gyermekben megbúvó *zsenit*, ha nem az a szakember, akinek a saját szakterülete iránti különös elhivatottságra szeme van? (Még mielőtt bárki rám szólna, természetesen nem gondolom, hogy ezt a pluszmunkát *ugyanazért* a fizetésért kellene végezzék. Természetesen sokkal többért.)

Elemezni kell és meg kell vizsgálni a fiatalok konkrét *lakáshelyzetét*, és koncepcionálisan megoldandó *pályakezdésük* segítése. Az adott településen létező és megismert *állapot*, a *feltárt* és *valós igény* alapján kell megoldást keresen a képviselő-testület. Hiszen éppen azért áll a tele-

pülés élén, hogy tájékozottságából fakadóan megtalálja a *kiutat!* Erre figyelemmel kell az *első munkabély megteremtéséért* fáradoznia akár úgy, hogy saját hatáskörét felhasználva biztosít kedvezményeket azoknak, akik ebben munkaadóként közreműködnek. Variálhat a közmunka-típusú munkával, esetleg éppen a közmunka révén kell átképzést biztosítania. Mindezekre felhatalmazott.

Mindez nem készülhet úgy, hogy a szociológusok helyzetfeltárást készítenek, s a testület erre alapozott koncepciót készít, dehog. Bár bizonyára kellene a külső szakértők, és persze szükséges a képviselőtestület közös bölcsessége, de megállapításaikat és terveiket *az érintettekkel is meg kell beszéljék*. Mit sem ér az olyan program, amely a fiatalok háta mögött, nélkülük készül! A feltárás és a koncepció készítésének minden fázisában szükséges a velük történő egyeztetés, és ha mind egyikükkel lehetetlen is véleményt cserélni, szervezeteik képviselőivel mintegy kötelező a folyamatos konzultáció. Csak így válhat az érintettek által ismertté és elismertté a testületi szándék. Megjegyzem, hogy csak ekkor kérhető számon az önkormányzaton is a minél gyorsabb megvalósítás. A teljes nyilvánosság már ez utóbbi miatt is elemien fontos.

(Még a szöványos magyarországi gyakorlat is szolgál néhány példával a helyi állapot- és helyzetfeltáráására, az ifjúság lehetőségeinek fejlesztésére, és fellelhetők külföldi minták is. Egy nagyobb településen mégér annyit ez a dolog, hogy néhány szakember felkerekedjen és tájékozódjon erről például külföldi testvértelepülésénél, vagy ha ott nem is, akkor ez utóbbi bizonyára ajánlani tud olyan szomszédot, ahol az ifjúság helyzetének elemzését és távlatos fejlesztését mintaszerűen megoldották. Létezik és elérhető az idevágó európai szakirodalom, amelyből ugyancsak lehetséges tájékozódni. Ha valahol mégsem tulajdonítanak ennek a munkának különösebb fontosságot, legalább néhány bétvégét szánjanak rá a helybéli bölcsek, hogy elgondolkodjanak a tennivalók értelmén, megvalósításuk mértékén és ütemezésén. „Bölcsek” alatt nemcsak a képviselőtestület tagjait értem, hanem az e téma iránt fogékony képviselőkön túl a pedagógusok némelyikére, népművelőkre, könyvtárosokra, lelkipásztorokra, vagy „csak” a szülőkre, az ifjúság sorsa iránt érzékeny helybéliekre is gondolok.)

A feltárásoknak és helyzetelemzéseknek a valóságot kell tükrözniük, azokban a külföldi illetve a hazai példa legfeljebb az összehasonlítás

szintjén szerepelhet. Az azokból következő, a megoldásra váró állapotok meghaladása érdekében tervezett *jövöbeli tennivalók* sem függhetnek másától, mint a helybéli szükségletektől. Értem én, hogy a hazai települések normatív ellátása, a kivethető adók mértéke, a polgárok személyi jövedelemadójának helyben maradó hányada az ország éves költségvetése által szabályozott, és hogy az ezekből származó települési bevételek nagyon is befolyásolják a lehetőségeket, s közöttük (ha immár *léteznek ilyenek*) az *ifjúsággal kapcsolatos tervek* megvalósítását. Tudom, hogy az ország éves költségvetésében szereplő keretszegek megváltoztatása meghaladja a képviselő-testületek lehetőségeit, és ezen egyikük sem tud változtatni. Ha az ország helyzete miatt a pénz kevés, meg kell mondani, hogy *emiatt* halasztódik valamilyen terv megvalósítása. S ha majd több lesz belőle, meg kell mondani azt is, hogy a többletből e feladaton belül *mire mennyit* fordítanak. Ha valaki bármi-vel nem ért egyet, számoljon maga is, és amire jutott, terjessze elő. Javaslataitól mindenki csak okosabb lehet.

Értem tehát, hogy nem független egy település az országtól és az arra jellemző állapotoktól, már ami az innen származó pénzt illeti. Ám ezen túl *függetlenné kell válni kell mindentől és mindenki* másától. A képviselő-testület önálló és autonóm, felelőssége a település és polgárai (köztük ifjúsága) felé óriási. Nem számíthat tehát semmi és senki másra, de még az országos ifjúságpolitikára sem akkor, amikor az éppen hogy nincs, vagy volt, de már nem létezik. És ha van is, a település nem várhat szó szerinti iránymutatást! Egyáltalán: a település manapság önmagáért, a testület a településért (és megint hangsúlyozom, hogy azon belül *ifjúsága állapotáért és jövőjéért*) felelős. Ezt nem hárríthatja másra, nem mutogathat senkire, nem mondhatja, hogy nem gondolt rá, hogy nem tudta, hogy más feladata-dolga volt.

Mert hogyan is magyarázná meg egy fiatalnak, hogy éppen csatornázott, gázt vezetett, telefonkábelt fektetett, amikor ő (például) a számítógépes gyakorlatot anyagi okokból nem tudta megszerezni, így *nem vehették fel* az egyetemre, és szükségképpen *másfelé irányt vett* sorsa? Hogyan is magyarázná meg az adott képviselőtestület, hogy éppen a kultúrház támogatását csökkentette, így annak le kellett mondania az addig odajáró karnagyot, s ezért éppen akkor szűnt meg a kórus, amikor valaki éppen belenőtt volna, s így aztán nem tudott kibontakozni

vele született képessége? – s emiatt hangja (de persze mondhatnánk, hogy vizuális kultúrája, mozgásbéli adottsága, színésztehetsége stb.) nem tudott fejlődni. Még persze sorolhatnám a képzeletbeli helyzeteket, de nem teszem. Bizonyára érthető, mire gondolok: arra tehát, hogy *minden fiatalnak a lehető legtöbb esélyt kell biztosítani*, hogy rátaláljon önmagára. És ki más biztosítaná ezt az esélyt számára, mint a településért felelős önkormányzat? Ennek hiánya ki másnak a felelőssége lenne, mint a képviselő-testületé?

Mondhatnánk, hogy a szülőké is, és ez is igaz. De nem felejtendő, hogy a szülők és a családok nagy részének lába alól éppen az elmúlt években csúszott ki a talaj. Gyanítható, hogy többségük hátralevő élete során már sohasem lesz (legalábbis már *sohasem érzi magát*) biztonságban. A rendszerváltó évek során rájuk szakadt egy olyan új világ, amely *elvileg* bizonyára nincs ellenükre, *gyakorlatilag* azonban megoldhatatlan feladatokat állított sokuk elé. Nemcsak az elveszett vagy az örökké bizonytalan munkahely, és nemcsak a mindennapi élethez elengedhetetlen kiadások hallatlan mértékű növekedése miatt, hanem a sohasem remélt önállóság, a *reájuk szakadó felelősség* terhe miatt sem. Nincsenek felkészítve arra, hogy döntsenek saját sorsukról, nincsenek felkészülve rá. Dehát mikor és ki készítette volna fel őket erre a pártállam éveiben?

Ha a szülők már nem képesek rá, a településenként elkészítendő ifjúságfejlesztési koncepciónak kell választ adnia arra, hogy gyermekeik *miként értik majd, és mitől tudják, hogy milyen világba nőnek bele?* Kétszem, hogy az egyetlen történelemtanár lenne erre a feladatra hivatott még akkor is, ha tantárgyát alkotmányjogi és állampolgári ismeretekkel bővítették. Bizonyára alkalmazni kell tehát azokat a megoldásokat (például a diákönkormányzatok, a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok, a közös erővel működtetett intézményi-iskolai, kollégiumi- és települési ifjúsági médiák, az ifjúsági egyesületek stb. gyakorlatát), amelyek a cselekvés erejével adnak erre vonatkozó példát.

Az ifjúságfejlesztési koncepciónak ki kell térnie arra is, hogy miképpen, mi módon, miben és mennyire lehet (vagy éppen *kell*) bevonni a fiatalokat azokba a *döntési folyamatokba és helyzetekbe*, amelyekközük lehet. Hogy miképpen kell *feladatot adni* nekik pusztán azért, hogy kipróbálják erejüket. Hogy lássák, mire képesek. Szokás lesajnálva szólni az éppen most élő (vagyis tehát a *mindenkori*) fiatalok *passzivitásáról*,

– de vajon kaptak-e olyan feladatokat, vajon bíztak-e rájuk valami fontosat, s kerültek-e olyan cselekvő helyzetbe, amellyel részeseivé válhatnak a település mindennapjainak, ügyeinek, feladatainak, problémáinak?

Gyanítom, hogy szinte sehol.

(Természetesen nem foglalkozom ezeken az oldalakon az országos ifjúságpolitikával; erre '99 januárjában végre állami főhivatal alakult és éppen e sorok írásakor formálódik az a regionális hálózat, amelynek az ifjúságpolitikai gyakorlat gondozása lesz a feladata. Gondolom, hogy idővel megoldódik a gyerekek és a fiatalok országos szintű képviselője is. Ismereteim nemcsak azért hiányosak e téren, mert magam nem vagyok részese az erről való gondolkodásnak, hanem azért is, mert jelenleg ebben még mindenki csak harmatos. Pontosabban: amíg a konkrét tevékenység ki nem kristályosítja az országos ifjúságpolitikai intézményrendszer működési módját, formáit és praxisát, és amíg a tapasztalat a kívánatoshoz, tehát a valóságos igényhez és a lehetséges cselekvéshez nem alakítja azt, addig erről nem is lehet mit mondani.

Talán annyit mégis, hogy az ifjúság lebetőségeinek fejlesztésére irányuló szándékok, az ifjúság fejlesztésére vonatkozó önkormányzati akarat végre nincsenek immár egyedül! Ez óriási segítség függetlenül attól, hogy e sorok írásakor a hivatalnak még csak a váza áll. Debát majd beindul és majd kikristályosodik! Most legalább van mi beinduljon és alakuljon. Bizonyos, hogy a települések számíthatnak rájuk, sőt: ha e sorok között adbatok tanácsot, minél többünknek és minél többször kell keresni, közreműködésre kérni őket, hogy a valóság befolyása alá kerülve leginkább azt szolgálják. Ám megjegyzem: az, hogy van-e minisztérium s regionális irodák vagy bármi mások, vagy nincs és nincsenek, s hogy maradnak-e majd, mindez azon, hogy a fiatalok a településeken élnek, s hogy érettük helybéli képviselőtestületeik az elsődlegesen felelősek, semmit sem változtat. Legfeljebb könnyít.)

Ha esetleg valaki arra gondolna, hogy az alapos helyzetelemzéssel és az arra alapozott ifjúságfejlesztési koncepció megfogalmazásával befejeződött az ifjúsággal kapcsolatos tennivaló, téved. A neheze ezt követően jön. Meg kell ugyanis valósítani, valóra kell váltani, folyamatosan gondozni kell az abban leírottakat.

A települések ifjúságsegítő munkájának középpontjában álló, a polgármesteri hivataloknál alkalmazott *ifjúsági referensekről* már szó esett az előző oldalakon. E sorok írásakor az ilyen munkakörben dolgozók alkalmazásának még nincs semmiféle azonosság. Míg a már létező referensekből alakított munkabizottságunk – évekkal ezelőtt – a *polgármester, nagyobb település esetén a humán feladatok gondozásával megbízott alpolgármester melletti* álláshelyet vélte ideálisnak, ez lett a legritkább. Az általánosabb a *művelődésügyi igazgatás valamelyik közbeeső grádicsába* épített kollega lett, de ez a beosztás azonban már fékezte és szűk keretbe foglalja munkáját. Előfordult, hogy ezt a funkciót valamelyik *intézménybe* telepítették, és ott lett ez valakinek sokadik feladata. Általában jellemző, hogy valamivel *párosították* az ifjúsági referensi feladatokat, ám hogy milyen másik munkakörrel, az jobb esetben az illető egyéni képességeitől, rosszabb esetben a munkahely igényeitől függően változott. Így van, aki a település nemzetközi kapcsolatait intézi még, van, hogy a sajtó- vagy sportügyeket, de van arra is példa, hogy a helyi protokollfőnök második feladata lett ez.

Gyakori a *félállásos* megbízatás. Volt olyan budapesti kerület, ahol időlegesen egy helyi szakmafejlesztő *vállalkozást* bízta meg az ifjúsági referatúra fenntartásával, és előfordult, hogy *önkéntes*, lelkes ember végezte mindezt „csak úgy”. Településszövetségek esetében mindennapos, hogy *tizenöt-bűsz* községben kell a referensnek működnie (ami bizonyára lehetetlen), és bizony olyan kolléga is dolgozik, akinek illetékessége *harmincezernyi* fiatalra terjed ki. Elvileg, hiszen ennyi embert gyakorlatban elérni bizonyára nem lehet. Ma már több *mege* is alkalmaz hasonló feladatra munkatársat, akinek munkaköre eltér a helyben alkalmazott ifjúsági referensétől; és ha így haladunk előre a regionális fejlődésben, várható, hogy egy idő után a munkakör *regionális* variánsa is megjelenik. Van tehát mit rendbe tegyen a végre létrejött országos ifjúsági szakigazgatás, nem beszélve a munkakör *szakszerű meghatározásáról* és *beépítéséről* a polgármesteri hivatalok *köztisztviselői* vagy *közalkalmazottai* közé; s nem beszélve a bizonyára fontos szakmai *képzés és továbbképzés* rendjéről, *ismeret- és jártassági* szintjük egységesítéséről. Bizony nagy kár, hogy az ifjúsági referatúrák kialakulását megelőzően – mint már említettem – *minderre nem kerülhetett sor*.

Talán nem haszontalan, ha *e szakma bölcsőjénél két, némileg eltérő megközelítést* is felidézek. Közülük számomra az a kedvesebbik (hiszen a fécamp-i példához is ez áll közel, noha ez manapság már mindegy), amelyik szerint ez a munkakör *bár hivatali, de kevésbé hivatalos*. Közösségfejlesztői és animátori magatartásformákat egyesít, tehát az ebben dolgozó szakember *ifjúságfejlesztő szervezőerőként* és az *ifjúságsegítés koordinátoraként* is működik. Az ilyennek elképzelt ifjúsági referens tehát mindenféle, az ifjúság érdekében szükséges ügyet és eseményt bonyolít, egyesületeik megalapításában segít, és a működési zavarokat is oldja. Minden, az ifjúságot érintő konfliktus megoldásában közreműködik, az éppen szükséges feladatok megoldásához együttműködőket keres, és másnap és harmadnap folytatja vagy másokkal újakezdi. Eközben persze irodájában is tárgyal, ügyeket intéz és képvisel. Előterjesztéseivel, javaslataival, a különféle hivatalos iratokhoz fűzött megjegyzéseivel az ifjúság érdekeinek érvényesítését végzi, ám délután vagy este újból szervez, érvel és vitatkozik.

Leginkább azért szakad ennyi minden a nyakába, mert az ifjúság ügyeihez értő főállású szakemberből *nincs sok*, s ha egy településen vagy településszövetségben találni lehet egy erre alkalmas személyt, kettőt már nehezen. Bele kell férjen tehát egy ember munkaidejébe mindez, mégha idővel önkéntes segítők, s mégha az idővel talán megerősödő ifjúsági egyesületek tehermentesítik is, és *átvállalják* feladatai egy részét. Persze inkább úgy gondolom, hogy az időben előrehaladva majd újabb feladatok adódnak, és szegény referens az állandó túlterheltséggel küszködik majd – mint egyébként szerte Magyarországon ma is sokan, akik a helybéli ifjúság ügyeit bonyolítják.

A másik szemlélet által elképzelt ifjúsági referens jobban *hozzáidomul a hivatal rendjéhez*. E nézet szerint a település ifjúsági referense nem bonyolódhat közösségfejlesztői, animátori feladatokba, mert az mások, esetleg az általa irányított-befolyásolt önkéntesek, tiszteletdíjasok vagy főállású ifjúságsegítők dolga. Ezen elgondolás szerint éppen a *klasszikus hivatalnoki magatartás emeli köztisztviselői rangra* az ifjúsági referensi beosztást, ettől lesz komoly és tárgyalóképes, a polgármester, az alpolgármester vagy a képviselő-testület előadója. E nézet képviselői szerint a bonyolult ügyekben való alapos elmélyedés is elvárható tőle, hiszen nem pazarolja idejét mindenféle, a hivatali munkával összeegyezt-

tethetetlen feladatára. Ezek szerint az ifjúsági referens *a fiatalok hivatali képviselőjeként* ügyeik felső szintű koordinátora és megoldója, a fiatalokkal vagy a fiatalokért dolgozó szakemberek irányítója, a lehetőségek és a megfelelő körülmények megteremtője. *Karmester tehát, és nem zenész*, amely persze feltételezi azt is, hogy legyenek majd olyanok, akiket *dirigál*.

Majd meglátjuk. Jelenleg *mindkét* modellre *működő* példák léteznek. E sorok írásakor nem tudható még, hogy melyik működési forma lesz a hazai közigazgatás keretei között megvalósítható, és az sem tudható, hogy *melyik vezet majd eredményre az adott körülmények között*. Remélhető, hogy bármiképpen is alakul az ifjúsági referensek munkaköre, egyik sem a hivatal elvárásainak közvetítője lesz, nem a hivatalnak akarja megfeleltetni a fiatalokat, hanem az *ifjúság szempontjait közelíti* ahhoz, amely egyébként is érettük létjogosult.

(Ugyanis nem szabad elfelejteni azt az idáig még soha sehol meg nem valósult közbélyet, hogy nem a polgárok vannak a hivatalért, hanem a hivatal működik a polgárok érdekében. Ha a polgárok nem lennének, a hivatal sem lenne. Az ott dolgozó ügyintézők a köz szolgálói csupán. Nem felügyelői és irányítói annak tehát, illetőleg amennyiben igen, akkor a többség, vagyis a mi megbízásunkból, és nem ellenünkben. Ha korábban esetleg illuzorikus volt is ezt kívánnunk, a rendszerváltozás óta bizonyára mindenütt így kéne legyen.)

Vélhetően az is közös jellemzője lesz a majd bárhogyan alakuló munkakörben dolgozó ifjúsági referenseknek, hogy inkább *lobbisták*, az ifjúsági érdekek hivatali érvényesítői lesznek, és nem a hivatal sajátos, nemegyszer polgáridegen érdekeinek képviselői. El kell érniük, hogy *az iskolákban korszerű ismereteket* oktassanak, olyanokat tehát, amelyek a fiataloknak a továbblépés lehetőségét biztosítják, és amelyek az elhelyezkedés, a munkavállalás biztos lehetőségét nyújtják. Enélkül hogyan és miképp tanulhatnának nyugodtan? Az iskolák pedagógiai programjainak az önkormányzat által történő elfogadása is bizonyára arra nyújt garanciát, hogy az intézmény a *szükséges ismeretekkel* a valódi, a jövőbeni „életre” készíti fel diákjait – ezen túl mi másért is lenne ez az intézmény létjogosult?

A települések önkormányzatainál alkalmazott, vagy a bárhol (helyi intézménynél, civil szervezetnél) dolgozó, de az önkormányzat által e

feladattal megbízott ifjúsági referenseknek el kell érniük, hogy településeik bármiben tehetséges fiataljai *külön figyelemben* részesüljenek, hogy a tehetség ne vesszen el, s hogy ne véletlenek sorozatán múljon az átlagból történő kiemelkedésük. El kell érniük tehát, hogy *a helyi kulturális-művelődési ajánlat* a lehető legtöbbet biztosítsa a fiataloknak – ám figyelniük kell arra is, hogy ezek az ajánlatok elérhetőek legyenek számukra. Ha részvételüket anyagi okok akadályozzák, meg kell találniuk annak módját, hogy *a szegényebb családban élő fiatalok* miként lehetnek részesei a lehetőségeknek.

Folyamatos figyelemmel kell legyenek *a fiatalok körében megfogalmazódó igényekre* is, és azon kell lenniük, hogy mindezeket mielőbb ki-elégítsék. Akár úgy, hogy egy erre hivatott intézmény szervezi-ajánlja azt nekik, akár úgy, hogy ezek a kezdeményezések a fiatalok által szervezett *egyesületi keretek között* valósulnak meg. Figyelniük kell a fiatalok *pályakezdésére, munkahely-keresésükre, lakásbelyezetükre; a bazai* és az *európai* megoldásokat ismerve el kell érniük, hogy saját településük is mindent megtegyen a helyben érzékelt hiány megoldására.

Mindezekért fontos, hogy a település ifjúsági referense ismerje és átlássa a *polgármesteri hivatal működését*, hiszen ott sok olyan kérdés, ügy, megoldásra váró probléma lehet, amely valamely aspektusból a fiatalokat *is* érinti. Nem arról van szó tehát, hogy a gyerekek és fiatalok ügyei minél többször testületi viták tárgyát képezzék (noha persze ez sem haszontalanság), hanem arról, hogy a referensnek figyelnie kell valamennyi *önkormányzati előterjesztés* esetén arra, hogy az abban foglaltak mennyiben érintik a fiatalságot. És ha érintik őket, az pontosan mit jelent? Milyen mértékben változtatná meg tehát a tervezett döntés a korábbi állapotokat, és eredménye vajon *többletet* hozna, vagy a meglévő lehetőségeket *szűkítené*? Az iskolaügy(ek), a művelődési otthon, a könyvtár, a közlekedésfejlesztés, a helyi adók, az önkormányzati vagyon értékesítése vagy az önkormányzat beruházásai, a környezetvédelmi témák, a helyiséggazdálkodás (és még sorolhatnánk) mind-mind érinthetik valamiképpen a fiatalokat is, vagy közvetlenül, vagy családju-kon-szüleiken keresztül.

Az ifjúsági referens *észnél kell legyen*, hiszen éppen az a dolga, hogy folyamatosan figyeljen, szóljon, érveljen, támogasson és ellenvetést tegyen, példákat vagy ellenpéldákat hozzon, és ha kell, mozgósítson, pe-

tíciókat fogalmazzon. Ifjúsági érdekképviselői és érdekérvényesítő munkája alapvetően ebből kell(ene) álljon.

Ha a képviselőtestület fontosnak itéli a helybéli ifjúság esélyeinek növelését, könnyebb az ifjúsági referens dolga. Ha a testület számára a fiatalság sorsa közömbös, akkor nehezebb. Ám ez utóbbi esetben sem hátrálhat meg, ha már egyszer a megbízatást elvállalta. Balipap Ferenc mondogatta volt hajdanán, hogy ha a főnökei *hülyék*, az számára *feladat*. Az ifjúsági referens esetében sincs ez másként.

Manapság még nem kötelező és még nem is divat ennek az állás-helynek a létesítése. Akit tehát referensként alkalmaznak, biztos lehet abban, hogy ha tán a testület tagjai nem is mindannyian, de közülük valaki vagy valakik azért *fontosnak* tartják ezt a funkciót. Azért hozták létre, és ezért kerülhetett sor az ő alkalmazására. Keresse hát meg őket! Kössön velük szövetséget, kérjen tőlük támogatást a közömbösökkel vagy az ellenségesen viselkedőkkel szemben. És különben is: egy munkahelyen miért is kellene bárkinek mindig azt éreznie, hogy mindenki kedveli, tenyerén hordja, segíti és egyetért vele? A munkahely nem szerető család, ahol egymást óvják és segítik az érintettek. A munkahelyen (tehát a polgármesteri hivatalban is) lehetnek ellenérdekek, lehetnek közömbös, önző vagy irigy alakok, és biztosan előfordulnak mindazok a magatartásformák, amelyeket oly szórakoztató módon ábrázolták színpadon vagy könyv alakban már a görög szerzők óta. *(Megjegyzem: a világméretű panoptikum helyi szeletében vélhetően Te sem viselkedsz egyformán mindenkivel! Aki szimpatikus, annak készségesen ismételed el újból és újból mondandódat, míg másnak csak elbadarod, hogy mondhasd: lám, nem érti meg a hülye! Ezt jól tudom magamról is. Ki tudja, hogy miért kedveled, miért fogadod el az egyik embert, és hogy miért nem szereted a másikat? És az is hányszor előfordul, hogy bár korábban béke volt köztetek, egyszer csak megszűnik az egyetértés, a régi szövetség valami nem tisztázott félreértésből, vagy csak a múlt időben kölcsönösen megváltozott magatartások miatt, és aztán közösen gerjesztitek az egymás iránti ellenszenvet egyre nagyobb halomba, hogy minél magasabb legyen köztetek a válaszfal!)* A munkahely nem tűzoltóbál, hogy jól érezze magát az ember, helyesebben szerencse, különös ajándék, ha mégis így van. Nem kell tehát a szükségesnél nagyobb feneket keríteni annak, ha valahol valaki néha barátságatlan, még akkor sem, ha ez sze-

rencsétlen módon éppen saját főnöke. Hiszen nem szabad elfelejteni: az ilyen szituáció feladatot, megoldandó helyzetet jelent.

Azért hoztam szóba mindezt, mert az ifjúsági referens a már régóta az adott helyen dolgozók között *új ember, és be kell illeszkednie egy már kialakult hivatali hierarchiába*. Megjelenése és tevékenysége feszültséget és ellenérzést kelthet. Bizonyos feladatokkal ezentúl neki kell majd foglalkoznia, és ezeket vélhetően másoktól veszik el, akik viszont nem feltétlenül örülnek majd ennek. Vele is egyeztetni kell azokat az előterjesztéseket, javaslatokat, amelyeket eddig nem kellett az ifjúság helyzetére gyakorolt hatásuk szempontjából megvizsgálni. Bizony elképzelhető, hogy azokhoz a referens majd megjegyzéseket fűz, további kiegészítéseket javasol. Ezt a korábbtól ott dolgozók bizonyára nehezen viselik, és lehet, hogy megjegyzéseit vagy kéréseit okoskodásként értékelik. Ráadásul előfordulhat, hogy az újonnan munkába állított ifjúsági referens elutasít bizonyos, az ifjúság érdekeit sértő megoldásokat, és ez ugyancsak feszültséget kelt. Még az is előfordulhat, hogy a képviselőtestület meghatározó egyéniségeivel kerül szembe emiatt, és kérdés, hogy ha ott leszavazzák, köztisztviselőként tiltakozhat-e a határozat ellen? Ha ezt teszi, saját *egzisztenciáját* kockáztatja. Ha hallgat, akkor *lelkismeretével* kell megküzdenie. És persze azokkal a fiatalokkal, akik esetleg éppen a határozattal ellentétes szempont képviselésével bízták meg őt.

Az ifjúsági referens munkájához tartozik az is, hogy *állandóan tájékozódnia kell* arról, hogy az ország (vagy éppen Európa) hasonló településein mi a tennivaló, mit hogyan oldottak vagy oldanak meg, és hogy valamilyen ügyben milyen eljárást, módszert, szisztémát alkalmaztak. Óhatatlan tehát, hogy mindezekről informálódjon. Tapasztalatcserékre, szakmai konferenciákra kell járjon. Külföldi szakmai utak részese kell legyen, hogy mindezekkel kiismerje magát a szükséges tennivalók között. Az Ifjúsági és Sportminisztérium immár alakulófélben lévő regionális ifjúsági irodái is (remélem) rájuk támaszkodnak majd, ami további rendszeres utazást és a településéről (különösen a hivatalból) való távollétet jelent. Ezt sem viselik könnyen azok a közvetlen kollégák, akiket munkájuk íróasztalukhoz és a papírmunkához köt.

Az ifjúsági referens persze nemcsak a polgármesteri hivatalok alkalmazottaival, a testület bizottságaival és tagjaival dolgozik együtt, hanem szerte a településen a fiatalokkal és mindazokkal is, akik a fiatalokkal

kapcsolatban állnak. Természetes partnere az *iskola*, a *diákönkormányzat*, a *művelődési otthon*, a *könyvtár*, a települési *gyermek- és ifjúsági önkormányzat*, a fiatalokat foglalkoztató *vállalkozók*. Meg kell nyernie céljainak a *lelképászor(ok)at* és a *presbitérium(ok)at*, a *nagygazdákat*, a még esetleg létező *szövetkezet* vezetőit, a helybéli jeles *személyiségeket*, a különféle *pártokat* (ha vannak), a pártok ifjúsági szervezeteit, és a különféle *civil szervezeteket*. Mindegyiküket az ifjúság esélyeinek javításában való együttműködésre kell rábírja. Mindegyikükkel dolga lehet már csak azért is, mert az azoknak is dolguk van a fiatalokkal.

Az ifjúsági referens akkor cselekszik helyesen, ha tennivalóit az e körökből származó *javaslatokból* szövi, s ha ezeket azonnal a település *lehetőségeihez* méri, figyelembe véve az ideális és a megvalósítható közti *különbséget*. Jól teszi, ha a fiatalokból és a fiatalok ügyei iránt érdeklődő felnőttekből a maga számára *tanácsadó testületet* szervez. Ha őket az európai és az országos trendekről, más települések gyakorlatáról is tájékoztatja, s a különféle szakmai gyűlésekre is elviszi, tennivalói megfogalmazásában és megvalósításában egyaránt támaszt talál. Munkáját támogathatja az ifjúsági referensek e sorok írásakor alakuló *országos egyesülete* is, hiszen ez a társaság a szakma műhelye, a tapasztalatcserék szervezője, a felmerülő problémák megoldója is léleképítő szerepén túl.

Belátható tehát, hogy ez a munkakör nem nyugalmat kínál, hanem *állandó készenlétet* feltételez, és amelyben ráadásul már azért sem lehet megállás, mert (reménykedjünk!) mindig újabb fiatalok jönnek, s velük az újabb problémák. Ez az állandó foglalkoztatást garantálja azok számára, akik megélhetésüket ebben a munkában vélik megtalálni. Az ifjúsági referensek biztosak lehetnek abban, hogy hosszú távon szükség lesz rájuk. Mi viszont abban lehetünk bizonyosak, hogy folyamatos munkájuk eredményeképpen a helyben végrehajtandó feladatok egyre csak *sokasodnak*.

Már hogyan és miért is ne sokasodnának akkor, amikor végre valaki *megfogalmazhatja* ezeket? Az ifjúsági referatúrák megalakításának egyik hozadéka éppen az lehet, hogy az *eddig elhallgatott vagy fel sem ismert, jobbára megfogalmazatlan ügyek* végre ismertté válnak. Hogy ügyirat lesz belőlük. A megfogalmazás, az ismertté, az ügyirattá válás az első lépés a megoldás felé, mégha nem is áll rendelkezésre a megvalósításhoz elegendő pénz, vagy más szükséges feltétel sem adott. Ám leg-

alább van a megoldást szorgalmazó akarat, és lesz ezzel kapcsolatos nyilvánosság. A korábbi évtizedek állapotához képest ez nem kevés.

Ifjúsági referensi munkabizottságunk már korábbi összefüvetelei során kísérletet tett *e feladat- és munkakör pontos leírására*. A szöveg után a sutba tettük, de '99 őszén, amikor nyilvánvaló lett, hogy egy országos pályázat során *több, mint száz település* nyert munkabért az álláshely megteremtésére, ismét elővettük. Egy összefüvetelünkön újból átrágtuk magunkat azon, és néhány kollega immár több éves tapasztalatának birtokában *ismételten átfogalmaztuk* azt.

Egy szakma kialakulását végigkísérő szövegvariának nyilván a folyamatos kiigazítás a sorsa. Jól emlékszem még, hogy milyen alaposággal készítettük az első verziót, az átírásra kerülőt. A megfogalmazás közben alakult és formálódott valamennyiünk véleménye, és így kristályosodott az a *közös gondolkodás*, amely az *egyetlen érték és támasz* akkor, amikor nem vagyunk együtt. Amikor ki-ki saját településén teszi a dolgát.

Nem állíthatom tehát, hogy a mostaninál jobbat, részletesebbet nem lehet majd megfogalmazni, most azonban *mi mindannyian* ezt tartjuk kiindulópontnak. Olyan *kályhának* tehát, amelytől persze bárki szabadon eltáncolhat, hogy néhány éves szőlőjét követően aztán saját tapasztalataival tovább bővítsé, vagy éppen jelentősen átigazítsa azt.

Ajánlás

a települések, a települési társulások és a megyei önkormányzatok ifjúsági referenseinek feladatköréhez

Az önkormányzatok és az ifjúság ügyeinek közös megoldására társult települések ifjúsági referense ellátja a gyermekek és a fiatalok érdekében végzendő feladatokat, és megoldási lehetőségeket keres az ifjúság mint korosztály problémáira. A megyei önkormányzat ifjúsági referense elsősorban koordinatív munkájával segíti a gyermekek és a fiatalok ügyeinek megoldását.

Az ifjúsági referens legfontosabb feladatai:

– Szervezi és elősegíti a településen (megyei ifjúsági referens esetében

a megyében) működő, az ifjúságot segítő *önkormányzati, hivatali, intézményi, civil és informális szervezetek tevékenységének* koordinációját.

– Elősegíti az Alkotmányban, a gyermekeket és az ifjúságot érintő törvényekben és a jogszabályokban rögzített *jogok és köteleességek megismertetését, és érvényre juttatását.*

– Támogatja és elősegíti az ifjúság *önszerveződését.*

– Kezdeményezi, ápolja és koordinálja az e tevékenységét érintő *belső* (települési) és *külső* (településen kívüli: megyei, regionális, országos és nemzetközi) kapcsolatokat. *Erőforrásokat* tár fel és integrál a település ifjúsági feladatainak ellátásához, a gyakorlati ifjúsági munkához.

Az ifjúsági referens tevékenységéhez kapcsolódó kötelezettségek

– Képviseli az önkormányzat bizottságaiban az ifjúság ügyeit

– Ismeri az ifjúságot érintő ügyeket az önkormányzati és minden egyéb szférában

– Elkészíti a település/megye ifjúsági koncepciójának tervezetét, és kezdeményezi annak döntési kompetenciával rendelkező szerv elé terjesztését

– Kapcsolatokat épít és szervez az ifjúságot érintő intézmények és civil szervezetek között

– Támogatja az ifjúság önszerveződését

– Figyelemmel kíséri és kutatja az ifjúsági önszerveződéshez szükséges erőforrásokat

– Figyelemmel kíséri a gyermek és ifjúsági jogok érvényesítését

– Nemzetközi kapcsolatokat teremt

Az ifjúsági referens kötelezettségeihez tartozó tevékenységek

1. Képviseli az önkormányzat bizottságaiban az ifjúság ügyeit

1.1 Tanácskozási joggal részt vesz azokon a bizottsági üléseken, amelyek napirendjén az ifjúságot érintő kérdéseket tárgyalnak

1.2 Véleményezi az ifjúságot érintő előterjesztéseket

1.3 Javaslatot tesz az ifjúsági vonatkozású előterjesztések véleményeztetésére

1.4 Aktívan részt vesz az ifjúságot érintő döntés-előkészítési folyamatokban

2. Ismeri az ifjúságot érintő ügyeket az önkormányzati és minden egyéb szférában

2.1 A bizottsági üléseken képviseli az ifjúság érdekeit

2.2 Kapcsolatot tart az önkormányzat képviselőtestületének bizottságaival

2.3 Kapcsolatot tart az önkormányzat ifjúságot érintő szakigazgatási egységeivel, munkatársaival, intézményeivel és szervezeteivel (egyesület, alapítvány, közhasznú társaság stb.)

2.4 Ismeri és alkalmazza a gyermekekre és ifjúságra vonatkozó jogszabályokat

3. Ifjúsági koncepciót készít elő

3.1 Együttműködik, kapcsolatot tart az ifjúsági és az önkormányzati szféra más területén dolgozó szakemberekkel

3.2 Helyzetelemzést készít, amelyben megfogalmazza az ifjúság helyi lehetőségeit

3.3 Részt vesz a döntés-előkészítő folyamatokban, a cselekvési alternatívák kidolgozásában

3.4 Az ifjúság érdekében helyben elérendő célrendszereket határoz meg, és összehangolja ezeket a helyi, a megyei, a regionális és az országos folyamatokkal

3.5 A feladatok megoldásához szükséges feltételeket feltérképezi, és folyamatosan figyelemmel kíséri azok biztosítottóságát

3.6 Illetékességi területén kezdeményezi az ifjúsági párbeszéd fórumainak, intézményeinek kialakítását, koordinálja azok működését

3.7 A helyi ifjúság lehetőségeinek fejlesztése érdekében reális célokat, programokat, kéréseket fogalmaz meg, és a megvalósításhoz költségvetést készít

3.8 A feladatok megvalósítását ellenőrzi

4. Kapcsolatokat épít és szervez az ifjúságot érintő intézmények és civil szervezetek között

4.1 Együttműködik az illetékességi körében működő minden olyan hivatalos szervezettel, amelyek az ifjúság életével kapcsolatosak, vagy kapcsolatba hozhatók (gyermekjóléti szolgálat, munkaügyi központ, ifjúsági információs iroda, drogambulancia, rendőrség stb.)

4.2 Ismeri a helyi (települési ifjúsági referens esetén a települési, megyei ifjúsági referens esetén a megyei hatáskörű) ifjúsági szervezetek munkáját, az ifjúságot segítő egyesületek és az egyházak ifjúság körében végzett tevékenységét

4.3 Az ifjúsággal kapcsolatos önkormányzati feladat átadása esetén javaslatot tesz a szerződés/együttműködési megállapodás tervezetének szakmai tartalmi kereteit illetően

4.4 Az ifjúsággal kapcsolatos feladatok megoldásához önkéntes segítőköt szervez

4.5 Az informális szerveződések (a játszóterek, az ifjúsági klubok, a közterületek tereit használó, bandába tömörült fiatalok stb.) körében kapcsolatokat keres és teremt, számukra fejlesztési programot készít ill. vezérel

5. Támogatja az ifjúság önszerveződését

5.1 Információt szolgáltat

5.2 Képzéseket, konferenciákat szervez, kezdeményezi a pályázati lehetőségek intenzív kihasználását, és szakmai tanácsadó segítséget nyújt

5.3 Önkéntes, részfoglalkozású vagy főállású ifjúságsegítő(k) alkalmazását kezdeményezi

5.4 Részt vállal a csoportépítő folyamatokban, konfliktusokat kezel, ill. konfliktuskezelési ismereteket ad át

6. Figyelemmel kíséri, kutatja az ifjúsági önszerveződéshez szükséges támogató erőforrásokat

6.1 Figyelemmel kíséri a nemzetközi, az országos, a regionális és a helyi pályázati kiírásokat

6.2 Pályázatot ír, vagy annak elkészítésében együttműködik

6.3 Pályázati kiírásra tesz javaslatot, elkészíti a kiírás tervezetét, és aktívan részt vesz a pályázat valamennyi munkafázisában

7. Figyelemmel kíséri a gyermek és ifjúsági jogok érvényesítését

Kiemelt figyelmet fordít az ENSZ gyermekek jogairól szóló Egyezménye, a fiatalok emberi- és állampolgári jogainak, a gyermekek és diákok jogainak helyi érvényesülésítésére

8. Nemzetközi kapcsolatokat fejleszt

Részt vesz a testvérvárosi, a határmenti, az EU-régiós és általában a nemzetközi ifjúsági kapcsolatok fejlesztésében, megismeri és támogatja az Európai Unió ifjúságpolitikai koncepcióját

A települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok hatvani országos találkozójáról utaztunk vissza akkor, amikor ismét szóba került *a delegációs alapon működő diákönkormányzatok és a választáson alapuló ifjúsági önkormányzatok* kérdése kapcsán ott kialakult, befejezetlenül maradt vita. Valaki azt állította, hogy tetszik vagy sem, a nagyvárosokban nincs más megoldás, mint a delegációs rendszer. Mert lehetetlen azt elérni, hogy a fiatalokat képviselni akaró ifjú jelöltek a számukra szervezett gyűléseken felszólalva programjukat ismertethessék, és így a maguk számára a helyben előírt mennyiségű ajánlást megszerezzék. Nagyvárosban lehetetlen megszervezni, hogy a kellő ajánlást gyűjtött jelöltek választási gyűlések sorát tartsák, és hogy azokon érdeklődőként a fiatalok meg is jelenjenek. Nagyvárosban lehetetlen, hogy a választás alkalmából a választásra jogosultak az előírt arányban el is jöjjenek, tehát hogy a listáról válasszon is minimum a fiatalok népességének egynegyedét jelentő tömeg. S miután mindez nem lehetséges, nincs más út, mint a Hatvanban oly rosszallóan emlegetett delegálás. Úgy legalább megnevezhetők azok a küldöttek, akiből aztán könnyedén összeáll a fiatalok (igaz, csak az iskolások) képvisellete. Való igaz ugyan, hogy az e társaság legitimitása a megválasztottakhoz képest alacsony, de ettől még találhatnak maguknak feladatokat, képviselhetik is az adott korosztály érdekeiket, dolgozhatnak tehát, és teljesítményük is lehet kiemelkedő.

Igen, az utóbbi igaz – morfondíroztam – noha persze ki gondolt arra, hogy a nagyvárosban is úgy kell szervezni a jelöléseket, a jelölőgyűléseket, a választásokat, mint falun? Miért kellene rögtön és azonnal gyermek- és ifjúsági önkormányzatot csinálni ott, ahol az még nem lehetséges? Hiszen előbb bizonyára fel kell térképezni a fiatalok: az iskolások és az iskolán kívüliek tömegét, csoportjait. Ha csoportjaik pedig nincsenek, akkor először azokat kell megszervezni. Ha nem látogatják az intézményeket, hát akkor el kell érni, hogy látogassák azokat. Ha szervezetlen a fiatalok társadalma, először tehát meg kell szervezni azt. Mi másért dolgozna egy ifjúsági referens? Akinek persze meg kell keres-

nie azokat a felnőtteket is, akik segítenek neki mindebben. Könnyen lehet, hogy a nagyvárosi ifjúsági önkormányzat a fiatalok így kialakított és megszervezett társadalmából alakítható csak majd meg, mint mindannyiuk legitim képviselője. Valószínű tehát, hogy *míg falun több helyütt ez lesz az első lépés, egy nagyvárosban az ifjúsági önkormányzat megalkakulása talán éppen az utolsó*. Nem biztos, hogy lehetetlen, csak éppen sokára következik majd be.

Ifjúsági referens *nélkül* azonban biztos *nem megy*.

A fővárosi kerületek, a nagyvárosok, a kisvárosok, a nagyközségek vagy a kisebb falvak e célra alakult településszövetségeinek ifjúságsegítő munkájával kapcsolatban különös figyelmet érdemel a fiatalok és a fiatalok ügyeivel foglalkozó felnőttek *civil szervezeteinek* megalakítása és működésük segítése. Az erre irányuló fejlesztőmunka persze nem nélkülözheti a sajátos szakmai, leginkább közösségfejlesztői jártasságot. A főszerepet – mint korábban említettem – ebben is az ifjúsági referens játszhatja, hiszen ki másnak lehetne feladata ezeknek a szervezeteknek a létrehozása és gyámolítása? Mondhatnánk mondjuk, hogy a képviselő-testületnek, de hát ez utóbbi bizonyára azért alkalmazza őt, hogy helyettük és nevükben e munkát elvégezze.

(Bár a civil szervezetekre még visszatérek, ide már megidézem abbéli meggyőződésemet, hogy a települések művelődési- és közéleti, és azon belül az ifjúságsegítés és az ifjúságfejlesztés gyakorlata sem képzelhető el a polgárok, és közöttük a gyermekek és fiatalok, és közülük az ifjúságért tenni akaró felnőttek szervezett tevékenysége nélkül.

Összesítve „civil” szervezetekként emlegetjük a közjó érdekében alakult és a közjó érdekében összehangoltan cselekvő polgári szerveződéseket, amelyek működése nyilvános és szabályozott, céljai közismertek. Bennük és általuk valósul meg a társadalom együttműködése és alakul ki önkontrollja, és csak azért nem írom azt, hogy „önkormányzása”, mert ezt a szóösszetételt használva mindenki a képviselő-testületekre gondol manapság, és különben sem lenne ez így – egyelőre – szó szerint igaz. Hogy hogyan és miképpen, arról majd valóban később. De hogy nélkülük nem lehetséges a helyi társadalommal szót érteni, hogy nélkülük nem lehet a társadalom óhajairól, szándékáról és akaratáról semmit megtudni; hogy nélkülük nem lehet a helyi társadalommal együttmű-

*ködni és jobblétén munkálkodni, azt már itt, előljáróban le kell szögez-
zem. Éppen ezek miatt alapvető fontossággal bír az ifjúsági referens szá-
mára is a fiatalok egyesületei által megszervezett, és így feltárt helyi
társadalom, hiszen ezek a szerveződések teremtik meg és biztosítják
társaikat tennivalóinak megoldásában. Ezek adják az őt segítő közreműkö-
dőket. Tőlük kaphat visszaigazolást tetteire. Nélkülük félkarú óriás. Ha
lehet „valaki” nélkülük egyáltalán.)*

Az ifjúságfejlesztés az elérhető lehetőségek bővítését, az egyéni ké-
peségek tökéletesítését és erősítését jelenti, amelyet bizonyára sok min-
den szolgál egyidejűleg: a gyermekeit óvó és gondozó *család*, az ismer-
eteket átadó és a társadalomhoz szoktató-nevelő *iskola*, a jártasságokat
fejlesztő *szakkörök, klubok, műkedvelő együttesek*, a fizikai állóképessé-
get növelő *sport, a felnőttek*, az emberi kapcsolatok, vagyis a *barátok*,
az írott és elektromos *média* és még sok minden más. A lehetőségek bő-
vítésében, mint ahogy erre utaltam már, felelősséget hordoz és szerepet
kap a képviselő-testület és bizonyára az ifjúsági referens is (ha van), a
képeségfejlesztéssel kapcsolatosan azonban nem felelhetjük el a fiatal-
ok civil szervezeteit. Nem kevesebb az ebből származtatható haszon at-
tól, amit a települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok kapcsán egy
korábban számikra készített könyvecskében¹¹⁷ már leírtam:

- a szervezési, a közigazgatási eljárásokat értő,
- az egymás közötti együttműködést elsajátító,
- a választási győzelmet vagy vereséget jól kezelő,
- a győzelmet követően a cselekvés lehetőségét elnyert, vagy
- a vereség elviselése után a cselekvés lehetőségeibe bevont,
- az elhatározásokból tervet kovácsoló, és
- az ötleteket gyakorlatban megvalósító,
- a különvéleményeket elviselni képes,
- az akadályokat meghaladni és megoldani tudó

fiatalok kerülhetnek ki soraikból, és egyidejűleg bizonyára mindegyik,
a fiatalokat aktivizáló „civil” szervezetből.

Nem szabad elfelejteni: olyan világban élünk, amelyben a képzett-
ség és a rátermettség *nem mindig* elegendő. Szükségünk van a körülöt-
tünk lévő szűkebb és tágabb világban való *eligazodás* képességére, a
másokkal való *együttműködés* technikáinak elsajátítására, a közös *érdek-
képviselet* működésének megismerésére, az *érdekérvényesítés* eljárásai-

nak megtanulására és begyakorlására, a közös cél eléréséhez vezető út *akadályainak* ismeretére éppen úgy, mint az akadályok leküzdésének *módjaiban* való jártasságra. Szükség van arra, hogy a közösen meghatározott cél elérésekor a korábban együttműködők *élni is tudjanak* az adott lehetőséggel. Belátható, hogy a civil szervezetek olyan jártasságot adnak, amelyet nehéz, de nem is lehet máshogyan (például csak olvasgatva, vagy akár az interneten kalandozva) beszerezni. Aki mindezek birtokosa, jobb eséllyel indul neki felnőtt életének, mint akiket nem vértetett fel ilyen gyakorlat. Nem azért szorgalmazandó tehát a fiatalok, vagy akár a gyerekek civil szervezeteinek létrejötte, mert esetleg ez divatos (egyébként sajnos nem az), vagy mert így pályázati lehetőségek nyílnak előttük (mert sajnos nagyon kevés), hanem azért, mert életrevaló készségeket biztosítanak.

Miután a gyerekek és a fiatalok érdeklődése bizonyára mindenütt korlátlan, nincs határa a belőlük szervezhető egyesületek számának sem. Nem egy, nem tíz vagy száz kell ez utóbbiakból, hanem szükség szerint *a lehető legtöbb* éppen azért, mert egy részük szükségképpen megszűnik, átalakul, hiszen esetleg megoldódik a feladat, amelynek megoldására létrejött, vagy érdektelenné válik, esetleg felnőttek időközben. Minél több szükséges azért is, mert egy fiatal természetesen több szervezet tagja is lehet: aki kórusban énekel, kajakozhat, kerékpározhat vagy gördeszkázhat is, járhat cserkészcsapatba, és környezetvédő akciókban is kipróbálhatja magát, miközben iskolájában esetleg diákönkormányzati aktivistaként dolgozik. Minél *több szituációban* próbálja ki magát és minél *több szerepet* vállal, annál *tapasztaltabbá válik*. Kell ennél fontosabb eredmény? Hiszen hogy kórusa díjat nyer, hogy egy sportversenyen dobogóra kerül, hogy a közösségben főszereplő-e, s hogy az iskolai önkormányzatban mi a funkciója, végül teljesen mindegy. Mint eredetileg az Olimpián, ebben az esetben is a *részvétel* a fontos. És a *tapasztalat*, amit ez úton szerez.

Az ideális az lenne, ha képzett közösségfejlesztők segítenék a civil szervezetek alakítását akár a már korábban elmesélt rive-de-gier-i „teljesítménybéres” rendszerben; dehát magam is tudom, hogy a szükséges mennyiségű és megfelelően képzett közösségfejlesztőből, sajnos, nincs elegendő. *(Megjegyzem: lehetne, ha a kultuszminisztérium figyelt volna korábbi felhívásainkra és hivatalosan is megfogalmazott, a közösségfej-*

lesztői képzés általános bevezetésére vonatkozó javaslatainkra, de e témában másfél évtizede nem találunk nyitott fülekre.)

Említettem, hogy a közösségfejlesztői szakismerettel bíró ifjúsági referensek is lehetnének az ifjúsági és az ifjúságsegítő civil szervezetek szorgalmazói, de hát azt is tudom, hogy egyelőre az ő számuk is korlátozott, és ebbéli jártasságuk hiányos. *(Ráadásul találkoztam már olyan nagyvárosi ifjúsági referenssel, aki a most emlegetett „civilket” saját körzetében nemhogy nem ismerte, és nemcsak azt nem értette, hogy miért is kellene ismernie őket, de visszautasította azt is, hogy bármilyen dolga legyen velük, s különösen, hogy gyámolítsa őket.)*

Ám még ha nincs is elég szakember, az önkormányzatok alkalmazhatnák azt a püspökladányi eljárást, amely szerint (mint már elmeséltem) ott *pénzalap* segített mindenkit épkézláb ötletének megvalósításában. Létrehozhatnának más szervezeteket, *helyi ifjúsági vagy civil fejlesztési alapot* vagy bármi mást az öntevékenység bátorítására.

Tulajdonképpen csak azt kell eldönteni, hogy *akarják-e*, hogy *bármi* történjen?

Ha akarják, jól teszik, hiszen ebben az esetben a *a jövő érdekében* is döntenek. Nem lesz könnyű dolguk, hiszen az egyesületi keretek közt felszabadított energiát a megalakulást követően már nem lehet kordában tartani, és tetszés szerint szabályozni. A működő társaság *önmaga logikája, saját akarata szerint alakítja saját magát*. Lehet ez kínos és terhes is, nem tagadom, hiszen például helyt ad az alternatív megoldások megfogalmazásának és szorgalmazásának, és egyesíti azok erejét, akik esetleg mást akarnak, mint a polgármester, a testület, vagy akár az intézményvezetők.

Megjegyzem, hogy dönthet úgy is egy testület, hogy *nem* gyámolítja és *nem* segíti az ifjúság civil szervezeteiben folyó munkát. Ha így történne, ne csodálkozzanak a lehetséges következményeken. Hogy a fiatalok más foglalatosság híján maguk kezdik programozni saját magukat. Talán éppen *verni kezdik* az öregeket.

Akár az ifjúság, akár az ifjúságsegítésben jeleskedő felnőttek „civil” egyesületeiről van szó, működésükhöz föltétlen szükséges némi *indulópénz*, tehát a szervezést és az első lépéseket segítő összeg. Hogy pontosan mennyi, honnan is tudhatnám? Egyszerűnek mondható feladatvá-

lalás esetén bizonyára kevesebb, de bonyolult, sokoldalú tevékenység megvalósításának kezdetekor bizonyára több. Nem írhatom, hogy *mu-száj*ezt rendelkezésükre bocsátani, hiszen jól tudom, hogy autonóm települési önkormányzatainkat (egyébként szerencsére) csak törvény kötelezheti bármire, de ha valamelyikük saját településén *virágzó és sokszínű kulturális életet, és különösen ifjúságának ebben történő aktivizálását* óhajtja megvalósítani, már az alapítást és a működés első hónapjait is segítenie kell. Később már, amikor a szervezetek működése, cselekvésük iránya kialakul, és amikor már pályázhatnak, és szándékaikhoz így „külső” pénzt is keríhetnek, már nem ennyire és nem alapvetően fontos a segítség. A kezdet azonban enélkül nehéz. Úgy fogalmazok tehát, hogy *lehet*, helyesebben *ajánlatos* a civil, és különösen az ifjúsági egyesületeket az alapításkor s az azt követő első időkből támogatni, mert különben lehetetlen, illuzórikus munkáját elkezdeniük.

A közvetlen pénzsegélyen túl az önkormányzat gyámolíthatja őket például a működés *helyszínének*, a szükséges egy-két szobának, színpadnak, sportpályának, önálló épületrésznek, épületnek, vagy bármi másnak a biztosításával, az adott tevékenységhez szükséges *eszközök* kölcsönadásával, esetleg megvásárlásával. Ha a fiatalok egyesületéről (egyesületeiről) van szó, szerencsés, ha szándékaik megvalósítását az ilyen ügyek bonyolításában járatos felnőttek segítik, de természetesen nem úgy, hogy helyettük elintéznék, esetleg eldöntenek a dolgokat, hanem csak tanácsot adva nekik akkor, amikor erre ők igényt tartanak. Az önkormányzat is kiépíthet velük sajátos partneri, esetleg szerződéses viszonyt például a már sokat emlegetett ifjúsági referensén keresztül, vagy akár (mint ez már több helyütt divatos) „*civil*” *referense* közreműködésével.

Az önkormányzat úgy kell tekintse a település egyesületeit, mint azokat az általa fenntartott és működtetett intézményeket, amelyek meghatározott és konkrét feladatot látnak el. Tudom, hogy jelentősek az intézmények és az egyesületek között lévő különbségek, hiszen ez utóbbiak (és közöttük a fiatalok társaságai) nem olyan sokrétű tevékenységet vagy szolgáltatást nyújtanak, mint az iskolák, a művelődési otthonok, a könyvtárak vagy a múzeumok, és nem mindenkinek, hanem csak tagjaiknak, vagy csak egy meghatározott rétegnek állnak a rendelkezésére. Az önkormányzat a civil szervezeteket nem is irányít-

hatja úgy, mint saját intézményeit, hiszen nincs sem kinevezési, sem feyelmi, sem más jogköre felettük. Abban azonban mégis *intézményszerű* lehet a helyi egyesületek működése, hogy valamilyen, a településre jellemző *biány pótlására*, valamiféle *szükséges tevékenység megvalósítása céljából* alakul többségük, és így a polgárok igényeit elégítik ki éppen úgy, mint a hasonló célból és okból működtetett önkormányzati intézmények. Ezért is emlegettem korábban az önkormányzattal fennálló *szerződéses* viszonyt, amely szerződésben a két fél rögzítheti az általa vállalt kölcsönös kötelezettségeit.

Kérdés, hogy ha az önkormányzati intézmények épületet és felszerelést, valamint a rendszeres működést biztosító támogatást megkapják fenntartójuktól, az ugyancsak *helyi igényeket kielégítő egyesületek* miért nem kaphatnak hasonlót? Nem olyan sokat, mint az intézmények, hanem pusztán annyit, amennyi tevékenységük fenntartásához, működési kiadásaik és önkénteseik költségeinek megtérítéséhez óhatatlanul szükséges. Meggyőződésem, hogy *a település költségvetésében helye kell legyen* a helyi igények és akaratok kielégítését szolgáló egyesületek kiadásainak is. Az önkormányzati *tulajdonhoz* (tehát például épülethez) is közük lehet, és ez utóbbit, illetve ennek helyiségeit térítésmentesen kellene/lehetne használniuk éppen úgy, mint az önkormányzat különféle *eszközeit* az autó- és mikrobustól a telefonokig. Ez pusztán amiatt is meglehetősen természetes lenne, mert az egyesületek döntő többsége, de az ifjúsági vagy az ifjúságot segítő felnőttek egyesületei bizonyosan a *helyben élő gyerekek és fiatalok érdekében* dolgoznak.

És akkor ott van még az a sok *lelkes polgár!* Sajnos nem ismerhetem valamennyiüket, de az eddig megismertekhez éppen az utóbbi hónapokban csatlakozott két hölgy, két lelkes *anyuka*. Közöttük vagy kétszáz kilométer a távolság. Az egyik egy kisebb faluban (nevezzük A-nak) él, a másik B. városban. Azért tartom homályban településük nevét, mert nem akarok vitába keveredni polgármestereikkel, képviselőtestületeikkel, még létező művelődési házaik népművelőivel vagy az ott dolgozó pedagógusokkal. Az *ő dolguk lenne* ugyanis mindaz, amit ez a két asszony szervez és csinál.

Egyiküknek – mint mesélte – egyre növegetett három gyermeke, és amikor a legnagyobb serdülőkorba került, rájött, hogy a gyerek semmi-

hez sem tud kezdeni a faluban. Jó érzékkel kikérdezte leánya baráti körét, és nyilvánvalóvá vált számára az, amit mindenki tudott, hogy programok híján ők sem tudnak *semmit sem* tenni. A különösség ezután következett. Az anyuka nem hagyta annyiban a dolgot, és megkérdezte, hogy mit tennének? E kérdés nyomán alakult meg aztán egy, már évek óta működő *néptáncgyűttes*, a középső leánya (és annak baráti köre) óhaja nyomán egy *majorette-csoport*, a legkisebbik érdeklődési körének megfelelően pedig egy *kórus*. Lett *népi zenekar* is, hiszen kellett a táncsoporthoz, és ez időnként kibővülve átalakul *fúvószenekarrá*, amikor a lenge lányokat kísérik. Elutaztak erre-arra, korábban csak a környékre, a megyében, később Magyarország több városába, de már Szlovákiába is elhívták őket. Közben *játszóházat* csináltak a barátnők öcsikéinek a művelődési otthonban, amely intézmény – pénzért! – *kórustalálkozóra* is kölcsönadta nekik a nagytermét. Időközben a falu nyugdíjasai is megkeresték az asszonyt, hogy karolja már fel őket is. Velük *utazásokat* szervezett, havonta egyszer *előadókat* hívott körükbe, persze (képzetlen lévén) nem valamilyen zsdanovista metódus szerint, pusztán annak alapján, hogy megkérdezte őket, kit mi érdekel. Jókedvűen netvetgélve mesélte mindezt, és lelkesedését nem rontotta, inkább erősítette az, hogy amikor a '99 januári „Település és Ifjúsága” konferenciánk meghívója a faluba megérkezett, a polgármester a népművelőnek, ő meg neki adta: menjen csak, hiszen amúgy is *ő csinálja!*

Csak tudnám, hogy miért fizetik akkor a művelődésház-igazgatót?

Erzsike persze önkéntes, hiszen főállásban a szomszéd település üzemében ápolónő. Tulajdonképpen anyuka és háziasszony. Mondanám, hogy leginkább *méltóságteremtő*.

A másik anyuka a helyi Nagycsaládosok Egyesületének aktivistája. Hallott valami rádiós híradást a békásmegyeri *éjszakai sportbajnokságról*, amit *dr. Faragó Sándor* gyermekorvos szervez '93 óta folyamatosan a környékbeli csellengők számára. *Erika* fia baráti körét kérdezte arról, hogy lenne-e kedvük hozzá. Volt. Utánanézett, hogy mit kellene tennie. Több helyen megmosolyogták és elutasították, de végül az iskola *kölcsönadta* e célra tornatermét. Egy országos pályázati nyereményből tőlük *bérlti* heti egy alkalommal. A péntekenként 21-03 óra közötti verseny persze nyilvános, azon bármelyik B.-i fiatal megjelenhet, és a meccsek közben ehetnek is mindabból, amit a szülők összehordanak az öltözői

asztalokra: ilyen-olyan kenyeret, hagymát, paradicsomot, paprikát, gyümölcsöt, mikor mi terem a kertben. Őt is településének polgármestere delegálta konferenciánkra ugyanazzal a szöveggel, mint az A-ba való asszonyt: menjen ő, hiszen ő csinálja.

Ezt az egyet jól tette.

Érdekes: egyik polgármesternek, egyik képviselő-testületnek, egyik tanárnak, és egyik népművelőnek sem jutott eszébe, hogy esetleg nekik is lehetne szerepük az A-ban és a B-ben meglévő hiányok oldásában, a fiatalok programozásában. Egyikük sem gondolt arra, hogy a kezdeményezést átvegye, támogassa, gyámolítsa, a működés-működtetés költségeiben részt vegyen, esetleg átvállalja azt. Nem. Elfogadják, jobban mondván *elviselik*, hogy más cselekedjen helyettük. Mintha egyes-egyedül csak és kizárólag az ő dolguk lenne. Valamiféle magánügy, egyéni fixa idea, és nem helyi *szükséglet*, igény.

Az ifjúságsegítés: esélyteremtés, jövőépítés. *Kötelesség tebát*. Kötelessége annak, aki ezzel hivatásából és helyzetéből kifolyólag foglalkozik: a polgármesternek éppen úgy, mint a jegyzőnek, a hivatal valamennyi alkalmazotjának (köztük természetesen az ifjúsági referensnek), a hivatalt irányító testületnek, és az általuk felügyelt intézmények munkatársainak. Kötelessége minden jóakarátú helybeli polgárnak is, bár belátható, hogy az előzőekhez képest az ő cselekvőképességük meglehetősen korlátozott. Ám ha – mint az általam ismertett két példa is mutatja – a a fent felsoroltak közül éppen *ez utóbbiak a cselekvőképesek*, akkor őket kell segíteni, támogatni!

Elnéztem a békásmegyeri *Vargabetű Klub-műhely Egyesületben* együtt dolgozó *francia-belga-magyar* fiatalokból álló társaságot, akik együtt zenéltek, fotóztak, grafittiztek, kerámiáztak, varrtak és szitáztak napokon át¹¹⁸, és elgondolkodtam, hogy találkozásuk *a véletlenek milyen szerencsés összjátéka folytán* jött létre! Már az is a véletlen volt, hogy még a kezdeti időszakban megismerhettem Paul Blint, és vele és másokkal azután közösen építgetve az eljövendő francia-magyar kapcsolatokat, megismertem a már ugyancsak többször emlegetett Bernard Kohlert. Ő szervezte meg ifjúsági referensi munkacsoportunk '98 őszi francia útját, amelynek során eljutottunk azokba a dél-francia falvacs-kákba, ahol Boris Sirerols dolgozik ifjúságsegítő animátorként. Vele még

kint beszéltünk a magyarországi műhelymunka beindításáról, és végül ő írta azt a pályázatot, amelyet aztán mi magyarra fordítva beadtunk, és amelynek eredményeképpen a *Fiatalok Európáért program finanszírozásában* ez a társaság most itt lehet. Azért itt, Békásmegyeren, mert a pályázati határidő beadásának szorításában nem találtunk távolabbi helyszínt, dehát minek is kerestünk volna mást, amikor a *Varga László* által végzett csudálatos munka még mindig a leghasonlóbb a franciák általános ifjúságsegítő tevékenységéhez?

A véletleneken túl azonban még rengeteg feltétel kellett teljesüljön. Ki kellett tölteni az egyébként egyáltalán nem egyszerű pályázati űrlapot (ebben persze segített Boris munkája), kellett egy élő bankszámlaszám, és kellett egy „önkéntes” gazdasági vezető, aki a szigorú szabályoknak megfelelően le is bonyolítja a tartózkodás szárazabbik részét. Kellott szállás és étkezés, és persze meg kellett találnunk *Siegl Csillát* tolmácsnak, és kellett busz a reptérre, majd vissza, és kellett valamilyen városnéző programot is összeállítani a franciák számára, és bevásárlásaikban is segítenünk illet őket. El kell majd számolnunk a költségekkel, és az sem lesz egyszerű. Bizonyára megfelelünk azonban a követelményeknek, hiszen nem először oldunk meg hasonló feladatot.

Annál is inkább meg kell felelnünk, hiszen ez a feltétele annak, hogy egy újabb pályázaton elnyert reménybeli támogatásból *ugyanezek a fiatalok újból találkozhassanak* egymással, immár Franciaországban, és azt követően esetleg Belgiumban. És persze nemcsak a szakmai programokon, hanem majd az ottani utcákon és tereken és vendéglőkben és diszkókban és egymás lakásaiban is. Ha majd tehát folytatódik ez az egész, és valamelyikük ismét, talán már a maga pénzén kiutazik vagy éppen visszajön, vagy ha valamelyik külföldi Magyarországról, s ha valamelyik békásmegyeri srác Franciaországról vagy Belgiumról hall, és az számára nem térkép és nem földrajzóra, hanem eleven élmény, *Stefan, Frederico, Pierre* vagy *André* lesz, akkor nyeri el értelmét ez az egész, amit itt mi lelkesedésből, Márai Gab kondérnyi gulyásából, *Lajos* sógorom nekik adott almájából, mindannyiunk szabad idejéből, és a véletlenek eredményéből összehoztunk.

Mert *mi* összehoztuk.

Nem az lenne a minimum, hogy *mindenütt tudatosan törekedjenek* ugyanerre?

Bár ez az egész szöveghalom eredetileg éppen abból a megfontolásból fogant, hogy a civil szervezetekről elmondjam a magamét (hogy „*ki mitől az, s hogy mit jelent az ‘egyesület’ manapság*”, írtam az első oldalakon), ám most, hogy végre idáig értem, csak nézem és bámulom a papírt. Helyesebben azt a képernyőt, amelyből olyan csudálatosképpen bújtak elő eddig egymás után a betűk. Most azonban nem akar előjönni egyikük sem. Hogy múlassam az időt, játszottam is olyaténképp, hogy mmm, meg ááá és qwert, de aztán kitöröltem. Ezt is csak azért hagyom benne, hogy hezitálásomat érzékeltessen. Talán attól tartok, hogy többek érzékenységét sértem? Hogy morfondírozásommal szelet vetek és vihart aratok? – no persze nem nagy léptékben, mert „odafönn”, kit érdekel ez az egész, hanem csak ebben a mi lavórnyi állóvizünkben. Ahogy Balipap Feri mondaná, ezen a „köpésnyi libalegelőn”. Pedig már sokan figyelmeztettek, hogy az ember a saját fészkebe nem csinál. Bele.

Dehát a saját fészkem ez még egyáltalán? Már főhivatal is van a hazai civil élet segítésére (vagy befolyásolására, szervezésére, esetleg szolgálátára, nem pontosan tudom), és – mint hallom – szerte Magyarországon gyűléseket szerveznek. Mint olvasom, regionális „civil” irodák alakítását is tervezik. Időnként a civilek állítólagos összességét képviselő (vagy csak képviselni szándékozó?) „parlament” is gyűlésezik, ahogyan arról az újságot lapozgatva ugyancsak tudomást szerzek. És van már olyan rendezvény (kicsit nagyképűen „expó”-nak nevezik), ahol az önmagukat civilnek minősítő szervezetek kirakodóvásár-szerű bemutatkozásukra alapterületet bérelhetnek a szervezőktől, és megmutathatják magukat. Dehát ki nek? – bizonyára egymásnak. Hallottam, hogy több minisztérium működött a hozzájuk közelálló civilek tevékenységét figyelemmel kíséző szervezeti egységet. A korábban emlegetett ifjúsági referensek egy része helyi civil ügyekkel is foglalkozik, és lehet, hogy más önkormányzati referatúráknak is dolguk van velük. Van tehát már egy sereg ember, akiket mind *miattuk és értük* fizetnek. Ez utóbbiak bizonyosan nyüzsögnek eleget, és bizonyára vad iramban gyártják az ezzel kapcsolatos iratokat is. Én meg csak robbantgatom a sineket egymagam. Néha kettesben, hármasban ugyan, de ez még így is csak egy nagyon kicsi partizáncsapat.

Megjegyzem, hogy nem voltunk sokkal többen akkor sem, amikor még a '70-es évek végén Hódmezővásárhelyen mintáját láttuk annak az egyesületnek, amelyhez hasonlólt aztán Siómaroson hoztunk létre. Rögtön azután megszerveztük (mint ahogyan ezt már elmeséltem) a siójuti, a balatonszabadi egyesületeket. Majd amikor híre ment a dolognak, létrejött a bakonyszentkirályi, a dunapataji, a pogányszentpéteri egyesület is. Ezek azok az idők a '80-as évek első harmadában, amikor számomra (és az ebben résztvevő polgárok számára is) ezeken a településeken a legújabbkori Magyarország *már megszületett*. Még akkor is, ha nem tudtuk, hogy mindennek mekkora nagy szabadság lesz a vége!

Ezek azok az egyesületek, amelyekre már akkor, de még most is egyértelműen mondhatom, hogy *civilek*. A szónak nemcsak abban az értelmében, hogy nem egyenruhások, nem katonai és nem egyházi szervezetek (mert valamikor még ekként is értelmezni kellett őket), hanem hogy amit ők megvalósítanak, az nem más, mint *valamilyen cél érdekében szervezett önkéntes polgári együttműködés, a valamit a maguk akaratóból elérni akaró magánemberek összefogása*. Mint amilyen például a gyermek-és ifjúsági önkormányzatokat segítő felnőttek egyesülete, vagy a fiatalokból álló gyermek-és ifjúsági önkormányzatok, az éjszakai sportversenyt rendező B.-i nagycsaládosok, az A.-i néptáncosok, csak hogy maradjak az eddig említettek körében. *Megfelelő kategóriák híján* persze szokás a civil kategóriába sorolni az olyan szervezeteket is, mint amilyen például az előző oldalakon ugyancsak gyakran emlegetett Közösségszolgálat Alapítvány. És mert különbséget *a fenti okból* még nem tehetek, ide sorolandó az ifjúságért együttműködő önkormányzatok szövetsége, az IFÖSZ is, hogy változatlanul az általam eddig említett szervezeteknél maradjak. Bár mindegyikük „civil”, mégis bizonyos, hogy jelentős különbségek vannak közöttük létszámban, a szerveződés módjában, résztvevőiben éppen úgy, mint céljában, hatásfokában, eredményeiben és még sok minden másban.

Abban az értelemben persze *minden olyan, a polgárok közötti együttműködés, amelyre a résztvevőket nem kötelezi senki, s amelyben való részvételért nem jár semmiféle jövedelem, és amely a közreműködők szabadidejében történik, így tehát tökéletesen önkéntes alapokon áll*, „civil” kezdeményezésnek mondhatók, és összességükben elkülöníthetők az állam által működtetett professzionális szervezetektől és az azokban

fizetésért dolgozó alkalmazottaktól. De körülbelül ennyi a közös a civil szervezetekben, mert ami a végeredményt illeti, *óriási a különbség* közöttük. Hogy miben és mennyiben, erre is megpróbálok választ adni az alábbiakban.

Tudom, hogy *egyelőre nem juthatok* megnyugtató eredményre. Korlátozott képességeim mellett az is akadályoz e hatalmas rendszer tisztázásában¹¹⁹, hogy magam is megteremtője, alakítója voltam, és ma is részese vagyok Civilországunknak.

Ráadásul még *csak egy évtizede*, hogy a polgárok újra kibonthatták hazánkban a szabad szervezkedések egyesületi zászlaját. A szervezetek tehát gyermekkorukat élik, amikor még nem tisztázott, hogy kiből mi lesz. Jól tudom persze, hogy korábban is léteztek egyesületek (mint említettem, másokkal együtt e téren én is megtettem a magamét), de hát azok a pártállami rendszer működési zavarai és a véletlen szerencse összjátéka folytán alakulhattak, vagy (és már erről is beszámoltam) a tudatos helyi társadalomfejlesztés eredményeinek részeként születhettek meg. Döntő többségük szét is foszlott a rendszerváltozás idején. Ez nem csoda, hiszen akkori közös akaratum *a korabeli viszonyok megváltoztatására* irányult, és amikor a szervezetek *betöltötték szerepüket*, már nem volt szükség rájuk. Az előzmények ellenére is *túl közel vagyunk* tehát az egyesületek tömeges megjelenéséhez, és túlságosan benne vagyunk a még vajúdó folyamatokban. Ilyenkor szerintem még nem lehet végleges kategóriákat felállítani. Magam is csak *adaléknak* szánom az alábbiakban következőket egy majdani rendszerezéshez, persze csak akkor, ha a valóság úgy alakul, ahogyan e sorok írásakor gondolom.

(A társadalom intézményeinek egyéb, a civileken túli szférájában is van még elvi tisztáztnivaló. A rendszerváltozást megelőző és követő időkből sokáig hangoztattam abbéli véleményemet, hogy bár a „civilek” közé nem, de az angol kifejezés nyomán „nem-kormányzati”-nak nevezett szervezetek közé a különféle önkormányzatok is besorolhatók. Azok szerintem nem részei az állam hivatali gépezetének. Mondtam ezt azért, hogy inkább a „civil” szócskát használjuk a valódi önkéntesekre, és ne NGO-ként emlegezzük őket, különösen, ha „en-dzsi-ó”-nak kell ezt ejteni, miközben magyarul beszélünk. Többen is azon a véleményen voltak, hogy tévedek, mert az önkormányzatokat az állam szerves részeként kell kezelnem. Hallgattam tehát, de most azért megjegyzem: ha valaki siker-

díjként pénzt kaphatott azért, hogy a magyar állam a jogosnál kevesebbet fizessen a települési önkormányzatok saját földjéért, akkor ez számomra eléggé nyilvánvalóan azt jelenti, hogy nem azonos, hanem éppen hogy különböző érdekű és helyzetű szervezetekről van szó¹²⁰. Ha a kormány, illetőleg a pénzügyminiszter javaslata alapján, a képviselők egyetértésével a költségvetési törvény megszabja, hogy a települési önkormányzatok esetében mely normatíva egy adott évben mennyit ér, valamint azt is meghatározza, hogy a személyi jövedelemadóból helyben mennyi maradhat, és mindezek ellenében nincs hová fellebbezni – akkor ez számomra nem egyenlő feleket, hanem alá- és fölrendelt szervezeteket bizonyít. Mindegyiknek más a kötelessége és más az érdeke is, és eléggé nyilvánvaló, hogy közülük melyik az erősebb és melyik a gyengébb. Hogy közülük melyiknek kell a másikkal alkalmazkodnia. Úgy gondolom tehát, hogy nemcsak a „nem kormányzati szervezetek”, értsd: az NGO-k kategóriája, hanem az azzal tehát egyáltalán nem szinonim – mert szerintem szűkebb – „civil” kategória tisztázatlan manapság. Mindezek együttesen részei annak az országos közjogi kátyvasznak, amelyben rendet rakni majd az örökösök dolga lesz.)

Az emlegetett legkisebb közös többszörös, a *szabadidőben* és *fizetés nélkül* végzett *munka* bizonyára rokonít tehát nagyon sok szervezetet, amelyek összességükben így világosan elkülönülnek az önkormányzati, az állami szervezetektől és intézményektől (és természetesen a szakszervezetektől, a pártoktól, az egyházaktól, a köztestületektől és a közhasznú társaságoktól is). Ezen belül azonban már feltárulnak a különbségek. Egyik részük

klasszikus

szervezetként definiálható, különösen, ha ez a *helybeli polgárok együttműködését* jelenti *valamilyen azonosnak ítélt helyzet, hasonló érdeklődés vagy közösen észlelt hiány pótlása céljából; akik a közös időtöltésre, egymás megerősítésére, valaminek megvalósítására vagy elérésére törekednek*. Egyesület-alapításuk és együttműködésük célja az alapítás pillanatában fennálló szituáció vagy az életkörülmények megváltoztatása, érdeklődésük együttes és közös kielégítése, a hiányok pótlása. Elkép-

zelhető, hogy a közösen kitűzött cél(ok) megvalósítása után megszűnik a szervezet, hiszen akkor immár nincs miért összejárni. De lehet, hogy a közösen kitűzött, elérni kívánt cél megvalósítása hosszú távú munkát igényel, és ezért hosszú időn keresztül meghatározza életület. Különbéle foglalkozású és különféle társadalmi helyzetű emberek lehetnek, eltérő egyéni életcéllal, anyagi háttérrel és családi körülményekkel, bár előfordulhat, hogy éppen az azonos családi helyzet (pl. hogy nagycsaládosok), a rokonítható társadalmi állapot (hogy ugyanis *most éppen* munkanélküliek) vagy más hasonlóság jelent közöttük szervezőerőt. Tőlük markánsan elkülönülnek a

segítők

szervezetei, akik *nem magukkal* és körülményeikkel, érdeklődésük kielégítésével vagy saját érdekük szolgálatával foglalkoznak, hanem a *másokon történő önzetlen segítség* a hangsúlyos és a meghatározó működésük tekintetében. Jobbára a szociális jellegű (értsd: a helyi polgárok egy meghatározott rétegével, általában az anyagi javakban szűkölködőkkel foglalkozó) egyesületeket sorolhatjuk ide, de a már említett helyi ifjúságsegítőket, a helyi gyermek-és ifjúsági önkormányzatok felnőtt segítőit is e kategóriába tartozónak vélem még akkor is, ha ez utóbbiak számára (csekély létszámuk miatt) csak a megyei, a regionális vagy az országos szintű szerveződés lehetséges. A „segítők” közé tartoznak a települések *polgárőrségében* aktív emberek is, akik éjt nappallá téve köriöznek gyalog vagy gépkocsijaikkal saját településük nyugalma és anyagi biztonsága érdekében. „Segítők” azok is, akik *a valamilyen betegségtől megnyomorodott* embertársaik érdekében önkéntes munkát végeznek, és segítőkként definiálnám azokat, akik önkéntes elhivatottságukból mint *a társadalom élő lelkiismerete* akcióznak az elesett gyerekekért, a fiatal leányanyákért, a családok működéséért, az elbizonytalanodottak lelki egyensúlyáért, a környezet megóvása érdekében. Sajátos szint képviselnek ezen a palettán *a gyógyulásukat közösen keresők* rendszeresen összejáró és egymást erősítő *önsegítő társaságai* éppen úgy, mint *a fogyatékosok egyesületei*, akik egyre inkább képesek arra, hogy érdekeiket a többséggel szemben is képviseljék. Az ilyen egyesületek aktív tagjai alaposan tájékozottak egy adott település emberi-anyagi viszonyairól,

és a bennük fölhalmozott tapasztalat nem lehet haszontalan azoknak, akiknek a polgárokkal való foglalkozás a dolguk.

Egyáltalán: a „klasszikus” vagy a „segítő” egyesületekben működők – éppen önzetlenségük miatt, s mert munkájuk során saját anyagi érdekük nincs – természetes *partnerei lehetnek a települések önkormányzatainak éppen úgy, mint a megyei, a kiépülő regionális szervezeteknek, vagy a már meglévő országos központi irányításnak.* Ez az a kör, amelyre a helyi, a megyei, a leendő regionális vagy az országos felelősök építhetnek. Akiknek szakértelmére, jártasságára, cselekvőkészségére mindig és mindenkor számíthatnak. Amikor ‘90 őszén, a beköszöntött szabadság illúziója által vezérelve az *Önkormányzó társadalom* című röpiratomat írtam, úgy gondoltam, hogy a megalakuló új helyhatóságok bizonyára építenek majd az ilyen egyesületek fölhalmozott ismereteire és energiáira. Aktivistáikat természetes módon bevonják a helyi vagy az országos társadalómépítő folyamatokba, a gondok oldásába, az ügyvitelbe. Ma már látom, hogy nem így lett. Ettől még később, egy bölcsőbb, és ezért bizonyára boldogabb korszakban még így lehet.

A helyi és az országos folyamatokba (is) bevonható „klasszikus” és „segítő” szervezeteitől jól elkülöníthető csoportot alkotnak a

műkedvelő

egyesületek. Egy részük korábban bizonyára valamilyen kulturális intézmény keretei között működött, és csak a legújabb kor pályázati kényszerei miatt választották működésük keretétül az egyesületi formát. A műkedvelők mai egyesületei között persze lehetnek olyanok, akik már régóta az egyesületi formát választották, mert nem voltak senki szervezett csoportja. Vagy azért, mert nem fértek be a korábbi struktúrába, vagy mert nem akartak abba betagozódni. Most viszont a többiek is csatlakoztak hozzájuk. Lehetnek közöttük olyanok, akik fiatalságuk, vagy későn megjött kedvük miatt már eleve az egyesületek világába nőttek bele. Lehetnek olyanok, akik amatőr művészeti tevékenységüket otthon, vagy valamelyikük lakásán, vagy éppen bérelt helyiségben, esetleg az önkormányzat által biztosított épületben, vagy még meglévő művelődési otthonban végzik, és lehetnek olyan szervezetek, akiknek mű-

ködését bonyolult rendszer segíti: van az *együttesüket* működtető *egyesületük*, aztán az együttest működtető egyesületet segítő *alapítványuk*, és van még a fellépéseket szervező *non-profit vállalkozásuk*, vagy más további, a szükség diktálta szerveződés. Mindez nem baj, sőt, éppen találékonyságunk bizonyítéka, ami a mai világunkban teljesen természetes még akkor is, ha az *egy* tevékenységet segítő *két-három vagy több* szervezet gyakorlatilag nem más, mint a statisztikát növelő adat.

(Hasonlatos ez a helyzet egy hajdanán történt esethez. Még művelődésibázis-igazgató koromban a Múzeumkertben szervezett vasárnap délelőtti térzenesorozatunk sikerén fölbuzdulva elhatároztam, hogy valamennyi budapesti fúvószenekart fesztiválra hívom. Az előkészítés során aztán rájöttem, hogy ezt nem tehetem ugyanazon a helyen és ugyanabban az időben, mert nem tudnak hol átöltözni a zenészek hol pénzügyőr, hol vasutas, majd tűzoltó egyenruhába vagy éppen valamelyik, akkor még szakszervezeti zenekar díszes viseletébe. Lévéen legfeljebb két zenekarnyi az a fúvószenész, aki hol egyikbe, hol a másikba, többségük azonban mindenbóvá leszerződött.)

Az eddigiektől elkülönülő, tehát se nem „klasszikus”, sem nem „segítő”, és különösen nem „műkedvelő”, noha egyébként tipikus helyi szerveződés az ilyen-olyan

baráti kör,

amely egy-egy intézmény körül annak anyagi erejét hivatott növelni, de amely egy-egy település köré szervezve bizony jelentős lobbizóerőt képvisel. Az intézménybe korábban járt hajdani diákok vagy a településről elszármazottak visszahívása, társaságba szervezése, vendégül látása és végül megnyerése része annak a közismert folyamatnak, amelyet a *pénzért és a lehetőségekért történő versenyfutásként* definiálhatnánk. Példákat említhetnénk két-három napos ünnepi rendezvényekről, a baráti kör által javasolt díszpolgári címről, valamelyik fontos beosztásban lévő személy felmenőinek állított emléktábláról vagy szoborról. Dehát eszem ágában sincs leszólni az ilyen ügyeskedőket. Bár minél többen lennének!

Az persze kérdés, hogy az intézmény- vagy településmenedzselés érdekében szervezett baráti körök közül melyik a *valóban* egyesületként

működő szervezet, amelynek keretében tehát rendszeresen összejárnak és összehangoltan cselekszenek a tagok, és melyik részük az, amelyik csak formálisan létezik, az adott intézmény vagy település fejlesztéséért történő lobbizás eszközeként? Egyébként a civil életbe az is belefér, ha valaki csak nevét, pénzét és kapcsolatait adja valamilyen, általa elfogadott és értékelt cél érdekében. Bár nincs ki számon kérje a találkozások rendszerességét, attól még külön hozadék, ha az összejövetelek az emberi kapcsolatok elmélyítését, az együttműködés megteremtését és a megértést szolgálják.

Sajátos szint képviselnek a civilek palettáján azok a helyi, megyei, regionális vagy országos egyesületek, amelyek a valamilyen

erkölcsi alapkérdésben azonos véleményen lévő

polgárokat tömörítik, akik maguknak az egyesületi lehetőségekkel együttes tennivalókat szerveznek, és egyidejűleg másokat is erre buzdítanak, és esetleg mások számára is tevékenykedést ajánlanak. Sajátos szint képviselnek azok az egyesületek, amelyek a *határon kívüli magyar kapcsolatokat* ápolják. Ezek hajszálerekként szövik be a teljes Kárpát-medencét, nyelvet, zenét, dalt, kézművességet mentve és művelve, könyvet és orvosi segítséget, esetenként szakértelmet biztosítva, egyidejűleg ébren tartva a hazai polgárok és a mindenkori kormányok ez irányú lelkiismeretét is. Sajátos szint képviselnek az *egy bizonyos személy emlékezetére alakult* szervezetek, akik ápolják és fenntartják a névadó szellemiségét éppen úgy, mint a sajátjukat. Sajátos szint képviselnek a *hely- és honismerettel*, a haza kisebb-nagyobb tájaival, az egyes történelmi eseményekkel vagy személyekkel, az ezzel kapcsolatos különféle témákkal foglalkozó egyesületek, akiknek önkéntes munkája révén nyilvános gyűjtemények, rendezvények és kiadványok sora valósul meg.

(Persze nem mind civil, ami fénylik. Előszóval álcázzák civilnek magukat a különféle, a nagypolitikát vagy a közvéleményt kedvük szerinti irányba befolyásolni akaró szervezetek éppen úgy, mint a szaporodó pályázatok, vagy az intézkedés lehetősége miatt civil maszkot viselő ügyeskedő magánemberek. Persze tehetik, ha egyszer már bejegyezték őket az illetékes helyen, s ha rendelkeznek mindazokkal az attribútumokkal, amelyek a civilek sajátjai. Eszem ágában sincs itt most konkrét

példákat felsorolni, hiszen civil voltukat nem kérdőjelezhetem meg. Azonban jól tudom, hogy, melyik milyen meghatározott érdekcsoportot jelent, ha ugyan nem csak egy-két magánember érdekét. Sokak számára azonban éppen ők a legciviliebbek hangzatos, nemegyszer látványos, szimpatizánsaik vagy felbujtók által túlreklámozott megmozdulásaikkal. Úgy viselkednek, mintha általuk valóban a többség szólna – megjegyzem, hogy éppen erről lehet a legkönnyebben azonosítani őket – miközben persze csak pillanatnyi pártérdekeket szolgálnak. Ha ugyan nem egy érdekcsoportot vagy egy vállalkozást. Avagy pusztán csak a maguk zsebéét. Hangos erőszakosságuk nemcsak azért veszélyes, mert megtéveszti a jámbor polgárt, a tájékozatlan hivatalnokot és a kezdő újságírót, hanem azért is, mert elbátortalanítja a valódi civileket. Az esetleg őket segítőik is a hangoskodókhoz mérik viszonyaikat. Nem ismerek olyan vizsgálatot, amely ezt a nálunk oly gyakori jelenséget a régebben működő demokráciák állapotához mérné, de úgy gondolom, hogy éppen ezek szívesen viselt álruhája jelzi a civiliesedés értékét, és lehetséges, bár ma még csak látszólagos hatalmát. Éppen ezért kellene Civilországban minél több területet elfoglalni azoknak, akik valóban odaalósiak.)

Más típusú, és az előzőektől markánsan elkülöníthető polgári szervezet az, amelyikben a valamilyen meghatározott

foglalkozás, a megélhetés

képezi az összetartozás alapját. Más a súlya, ha az adott szervezet csak a *helybéli azonos foglalkozásúakat* összesíti, és más, ha *kistérségi, megyei, regionális vagy országos szervezetekről van szó*. Az ilyen típusú (bár változatlanul „civil”) szerveződésben az előbbieknél nagyobb hangsúlyt kap az *érdek* még akkor is, ha valamiért ezt gondosan titkolják. A helyi nagygazdák, vagy közülük egy meghatározott termény termelésével foglalkozók, a pedagógusok, vagy közülük az azonos tantárgyat tanítók még szövetkezetet vagy szakszervezetet nem jelentő, de már valamiféle érdekvédelmet, esetenként érdekvényesítést kereső egyesülete nemcsak *azonos érdeklődésükön*, és nemcsak a helyi társadalomban elfoglalt, megközelítőleg bizonyára *azonos helyzetükön* alapszik, hanem azon is, hogy saját foglalkozásukat minél jobban végezhessék, nem

szükségképpen más kárára, de mindenképpen *saját előnyeikre* figyelemmel.

*(Megjegyzem, hogy számomra, aki – másokkal együtt – egy olyan rendszerben nőttem fel az ötvenes években, amely megakadályozta az érdekezésszerűságon alapuló együttműködést, mindez legfeljebb a magyar múlt, a művelődés- és társadalomtörténet része volt. Aztán '84-ben megismerkedtünk és összebarátkoztunk Paul Blin-nel, akinek révén gyakori látogatókká váltunk a normandiai Pont-Audemerben. Nem tagadom, hogy naponta többször is elszéltam hol ezzel, hol azzal a városka föté-
rére. Néha cigarettáért, máskor csak bábámszkodni, esetleg ajándékot keresni, de mindig egy-egy pobárka pastisért, sörért, mikor mihez volt kedvem. Nem válogattam a bisztrók között – mert se kocsmának, se presszó-
nak, s különösen vendéglőnek nem nevezhetném azokat – hanem éppen abba mentünk, amelyik éppen előttünk volt, vagy amelyikben még nem jártunk. Volt belőlük vagy nyolc-tíz a főtéren, miért is maradtam volna meg első látásra valamelyiküknél?)*

Paul – ismerve ezt a szokásunkat, és felfedezvén időnkénti sétánk rejtett célját – az első időkben mindig rákérdezett, hogy melyikben jártunk. Vagy a nevről, vagy a helyéről azonosítottuk a kedvéért, bár nem volt világos, hogy miért kérdezi. Egyszer aztán kiderült, hogy az egyikbe az iparosok, a másikba az értelmiség, a harmadikba a kereskedők, a negyedikbe a vásárosok, az ötödikbe az almatermelők, a hatodikba a legszegényebbek, a hetedikbe a városi képviselők és tisztviselők, a nyolcadikba a fuvarosok és taxisok járnak, no meg mindegyikbe azok a csellengők, akik nem tudják, hogy hol a helyük. Olvasmányaimból tudtam, de a családi legendáriumból ugyancsak rémlett nekem, hogy valamikor Budapesten is ez járta. Hiszen apám egy meghatározott kávéházba ment barátaival egyetemista, majd később egy másikba tisztviselő korában. Mire én felnőttem, az egyikből már persze posta lett, a másikkól gyorsbűfő. S különben is, hogyan érthettem volna meg a társadalmi különbségek és az emberi különbözőségek odakint ily módon is felvállalt nyilvánvalóságát, mikor nálunk mindent eltakart a kötelező és csalóka látszat – az egyenlőség? Az akkori és a mai Normandiában, és valószínűleg a boldogabb sorsú országokban mindenütt érintetlenül megmaradt a társadalom különbségekből, különbözőségekből, azonosságokból és hasonlóságokból épült szerkezete. Így megmaradtak a demonstratív és jellegzetes

törzshelyek is, noha biztosan strukturáltabb ez a világ, mint ahogy az számomra a bisztrókból látszott.)

Természetesen más súlya van a foglalkozás szerint szerveződők egyesületének helyben, a megyében, az alakuló régióban vagy országosan, hiszen mindegyik esetben más az a szint, ahol érdekeiket érvényesíteni szeretnék, ahol előnyt akarnak szerezni, ahonnan a számukra kedvező döntést várják. Eközben persze az is természetes, hogy bizonyos szervezetek csak helyben lehetnek erősek (ahol érdekérvényesítésükre lehetőséget például a helyhatósági választások adnak), míg másoknak csekély létszámuk miatt a megyei, vélhetően a regionális vagy az országos érdekképviselőt adódik terepül.

Megjegyzem, hogy egyáltalán nem gondolom a foglalkozás szerint szerveződő egyesületeket pusztán csak *lobbi-csoportoknak*. Legalább ennyire fontos (lehet) számukra a szakmai *információ*, az egyesületen keresztül megteremthető szakmai *kapcsolatok* (és nemcsak egymással, hanem az adott téma más településen lévő, esetleg megyei vagy országos, különösen külföldi szakemberével, szervezetével, érdekképviselőjével), és vélhetően nem elhanyagolhatók az együttműködéssel megteremthető *tanulási-továbbképzési* alkalmak és lehetőségek sem. Bizonyára külön értéket képvisel maga az *együttlét*. Az tehát, hogy hasonszórúek között forgolódik az ember. Ahol megismerhetik egymást, egymás családját, gondolkodásmódját, szándékait, törekvéseit, erőnyeit és hibáit, hogy ez által is lehetőségük nyíljon a helyi társadalomba történő beilleszkedésre. Mindez együtt teremti meg azt a szakmai *biztonságot* és egyidejűleg azt az *otthonosságot*, amelyre mindegyikünknek olyan nagy szüksége van. A korábban általam már emlegetettek közül ebbe a kategóriába sorolható a polgármesteri hivatalok ifjúsági referenseinek országos egyesülete, amelynek esetében eléggé világos, hogy miután településenként csak egy (legfeljebb két) embert érint, egyedül országos összefogásuk értelmezhető. Ez azonban értelmes és fontos, hiszen összejövetelek szakmai programja valamennyiük helybéli munkáját erősíti, és egyesületük képzési-továbbképzési alkalmakat, a tapasztalatszerzés és a tapasztalatcsere biztosítékát adja, miközben az adott szervezet lobbizásra is fölöttébb alkalmas.

A „foglalkozás” szerint csoportosítható önkéntes polgári együttműködések speciális megnyilvánulásaiként értelmezhetőek azok, amelyek

holdudvar-szervezetekként

egy adott szakma eredményeinek tudatosítását és népszerűsítését hivatottak elősegíteni, és ezzel sajátos közvéleményt kerítenek *maguk, szakmájuk, eredményeik és tevékenységük* köré. Ezek a szervezetek azokat tömörítik, akik bel- és külföldön a hasonló érdeklődésűek és rokon jártasságúak társaságát keresik. Önkéntes, ebben a szerepükben „civil” együttműködések *a tudomány és a műszaki élet sajátos műhelyeit* teremtik meg, amelyek keretei között zajló szakmai beszélgetések vagy a szervezeteik hivatalos fórumain közölt ismeretek természetes módon hatnak vissza az adott szakma professzionális műhelyeiben végzett, jobbra elméleti avagy gyakorlati tevékenységekre. Ilyen értelemben ezek az egyesületek, társaságok, társulatok, szervezetek és szövetségek az adott szakma professzionális intézményeinek holdudvaraként értelmezhetők, amelyben egyáltalán *nem különül el a fényforrás és vidéke*. Csak együtt értelmezhetők, mert egymást feltételezik.

A holdudvar-szervezetektől jól elkülöníthetők a

szatellit-szervezetek,

amelyek az állami vagy önkormányzati intézmények *működési zavarai* és *pénzhiány* miatt alakultak meg. Ha egy iskola, főiskola, egyetem, ha egy könyvtár vagy múzeum, kutatóintézet, klinika vagy kórház, ha egy tudományos műhely anyagilag megengedhetné magának, nyilván azokon belül történne munkatársaik eredményeinek ismertetése és népszerűsítése, és nem önerőből, vagy pályázati pénzből, külön támogatásból. Már pusztán az állami vagy az önkormányzati *alulfinanszírozás* miatt is kikerülhetetlen az ilyen *szatellit-szervezeteknek* a működtetése, hiszen sok esetben csak így menthető az eredmény, mert csak ekként adhatók át, vagy csak így növelhetők a szakmai ismeretek, csak így teremthető szakember- vagy intézményközi-, vagy éppen külföldi kapcsolat. Előfordul, hogy az adott intézmény szatellit-egyesülete(i) a hivatalostól, a felügyeleti „szerv”, vagy pusztán csak a begyepesedett főnök elképzeléseitől eltérő *alternatív* gondolkodás műhelye vagy eredménye.

A „holdudvar” vagy „szatellit” szervezetek – hasonlóan minden civil szerveződéshöz – rugalmasabbak is, mint a hivatali struktúrák, döntéseik gyorsabban születnek, munkájuk eredménye sokszor újítás értékű. Ezek a szervezetek az elért eredményekhez képest általában kis létszámúak, és tulajdonképpen az adott szakma legjobbait foglalják magukba.

(Ilyen szatellit-szervezetnek tartom a már korábban is emlegetett Közösségfejlesztők Egyesületét is, minden hazai közösségfejlesztő hajdani összegyűjtőjét és a későbbi szervezetek „ősanyját”. Emlékezetem szerint 1989-es dombóvári megalakítása inkább az addig elért eredmények megmentése érdekében történt. Bár ez a funkciója később feleslegesnek bizonyult, az állami struktúrától – és többünk munkaadójától, az akkor Országos Közművelődési Központnak nevezett mai Magyar Művelődési Intézettől – való függetlensége sok olyan kezdeményezésre: eseti és szervezetszerű külföldi kapcsolatteremtésre, szakmai folyóirat kiadására, konferenciákra és azokon történő részvételre, önálló projektek kidolgozására és újabb szervezetek alakítására adott lehetőséget anélkül, hogy azt bárki korlátozta volna. Voltak, akik nem nézték jó szemmel létét és működését. Ám ez gyakorlatilag semmit sem jelentett. Anyagi és szervezeti függetlensége maradéktalanul megővta, és e sorok írásakor már egy évtizede biztos hátteret nyújt a tagok által végzett tevékenységhez.

Tanulságos, ahogyan ez a szervezet bátorította a keretei között folytatott szakmai munkát, és az azt végzők – nem egyszer a Közösségfejlesztők Egyesülete anyagi és szervezeti erejéből – önállósodtak. Így indított be Péterfi Ferenc egy konferencián történő részvétel eredményeképpen itthon egy közösségi rádiózást tanító kurzust, amely aztán közösségi rádióadók elindításához járult hozzá a Corvin téren és szerte Magyarországon. Ezek mind megalakították saját egyesületüket, majd később szatellit-szervezeteiket is. A közéleti-kulturális-közösségi információk terjesztésére az anyaszervezet a Közösségi Kapcsolat Alapítványt hozta létre Huszerl József kezdeményezése nyomán. A Közösségfejlesztők Egyesülete alapítója lett a Közösségszolgálat Alapítványnak is, amelyről már bőven volt szó ezeken a lapokon. De arról nem, hogy éppen az Alapítvány közvetítésével váltak a közösségfejlesztés szatellit-szervezetének unokáivá a dr. Kecskeméthyé Sedívi Lilla vezetésével Balassagyarmaton megalakított Ipoly-táj Fejlesztéséért Alapítvány, Debrecenben a Hallgató Éva ve-

zérletével létrejött Humán Fejlesztők Kollégiuma és a Groskáné Piránszki Irén által irányított Közösségi Adattár, valamint Bihariné Asbóth Emőke csurgói és Pósfay Péter szombathelyi közösségfejlesztési magánvállalkozásai. Varga Tamás régóta dédelgetett szándéka is a Közösségfejlesztők Egyesületének szárnyai alatt valósulhatott meg: a Civil Kollégium kunbányai bentlakásos épülete, kurzusai, az önszorgató közösségek, az általa vezérelt térségfejlesztő projektek mind ebből születtek.

Ki tudja már, hogy hány ezer embert segített-szolgált ez a változékony szervezet és több leszármazottja? Bár a Közösségfejlesztők Egyesületében önkéntes munkát végzők egyidejűleg rokon állami vagy önkormányzati állásban is dolgoztak, ám pusztán munkabélyük hivatali és felügyeleti rendszerének megfelelően mindegyik nem lettek és nem is lehetnek volna képesek! Hiszen ki adna pénzt egy kósza ötletre? Melyik bel- vagy külföldi pályázat finanszírozna egy állami intézményt, egy önkormányzati népművelőt? Ki adna engedélyt újság megjelentetésére, kiadványsorozatra, konferenciákra, a fentről nyilván bizonytalannak tűnő, mert államközi jegyzőkönyvvel nem bítelesített külföldi kapcsolatra? Az is bizonyos, hogy a hazai szatellit-szervezetek többsége ehhez hasonló módon szerzett pénzt, kapcsolatokat, lehetőségeket és hozott létre új szervezeteket, szétfésztve és újraformálva a korábbi kereteket.)

A „holdudvar” és a „szatellit” szervezetek esetében szűk a „civil” kategória, és inkább a tágabb, az angolból fordított „nem-kormányzati szervezetek” kifejezést használnám velük éppen úgy, mint a különféle önkormányzatok szövetségeivel kapcsolatban. Jogos az a kérdés is, hogy „civilnek” tekinthetők-e, hiszen az ilyesféle egyesületek tagjai *magasan képzett profik*. Mulatságos is lehet a „civilség” számukra különösen, ha az Értelmező Szótár szócikkében szereplő „civil van a pályán” kifejezés jelentésére gondolunk. Hiszen éppenhogy nem azok, nem amatőrök és nem is illetéktelenek! Talán csak (nem egyszer kényszerű) szervezkedésük *módja* és a működésükre fordítható *pénz hiánya tekintetében* hasonlatosak a többi szervezethez. S azért, mert a holdudvar- és a szatellit-szervezetek aktivistái ugyancsak *szabadidejüket* töltik ott legtöbbször minden *ellenszolgáltatás nélkül*. Bolondok lennének? Nem. Inkább az adott szakma elkötelezettjei.

Nagy kérdés, hogy a formájában és működési módjában civil „holdudvarosokhoz” és „szatellitesekekhez” *hogyan viszonyuljon az adott tevő-*

kenység hazai beindításáért, támogatásáért, megvalósításáért felelős állami szervezet, legyen az minisztérium, minisztériumi intézet, intézmény vagy bármi más? Lehetnek féltékenyek, és okuk is lehet rá. El lehet nézni a fejük felett, és akkor mintha nem léteznének. Lehet legyinteni rájuk. Ki lehet sajátítani eredményeiket, és maguknak lehet azokat tulajdonítani. Jól tudom, hogy egyik esetben sincs hová és nincs kihez fellebbezni. Legfeljebb egy új választás sikerében bizakodhatnak a mellőzöttek, s az azt követő változásban. Vagy ha a helycserében nem is, legalább a nagyobb figyelemben és több segítségben. Abban tehát, hogy *akkor majd* szükség lesz képességeikre, jártasságukra, tudásukra, eredményeikre.

És nagy kérdés az is, hogy a sokféle helyi egyesület számtalan aktív polgárával *miként építi ki és tartja a kapcsolatot az adott témával hivatásszerűen foglalkozó helyi szervezetek és intézmények* hálózata? Tud-e róluk, számít-e, épít-e rájuk, koordinálja-e velük a tennivalókat? Ha ezt mindegyikükkel megtenné, közülük senki sem érezhetné magát feleslegesnek. Könnyen lehet ugyanis, hogy sokan éppen *egyesületi szerepükből kifolyólag érzik magukat fontosnak* a világban. Az egyesületek létezésének egyik legfontosabb (egyéni) értelme éppen ebben van.

S persze abban, mert *feltárják és szervezik* azt a társadalmat, amelyben élünk, és amelyet a négyévenként az általunk megválasztottaknak nevünkben vezérelniük kell. Azt még nem tudom (dehát honnan is tudhatnám), hogy vajon mindezek léte és működése mennyiben járul hozzá a társadalom *stabilizálódásához*, hogy milyen *társadalomfejlesztő* szerepe van az egyesületek tömegességének? Meglátjuk majd. Azt hiszem, hogy igenis hozzájárul. S azt is hiszem, hogy az egyesületekbe szervezett társadalom kevésbé felbolygatható bárki által. És azt is, hogy az egyesületekbe tömörült helyi lakosság önmagától is megtalálja előrehaladásának útját, irányát és módját. Éppen emiatt vélem úgy tehát, hogy *ha a sok ezernyi szervezetben munkálkodó sok tízezer emberre számítanak azok, akikre településeinket és az országot bíztuk*, akkor ők éppen *általunk* építik a jelent és a jövőt. Ami *mindannyiunké*.

Az azonban még a jövő zenéje, hogy vajon *miképpen kellene ennek a hazának fölkarolnia a „civilék” kezdeményezéseit úgy, hogy azokól gyorsabban teremtsen hasznot és eredményt, mint amire a hivatalos*

batalom egymaga jutna. Azt kellene mielőbb kitalálni tehát, hogy miképpen erősíthető, az ország érdekében hogyan aktivizálható a valamilyen okból a *civil* szervezetek keretei közötti működést választó szakértelem és cselekvőerő. Arra kellene rájönni végre, hogy az ezekben megnyilvánuló tenniakarás miképpen egyesíthető a központi, az állami és a helyi, az önkormányzati szándékokkal, s hogy ezt a folyamatot ki és miképpen gyorsíthatja föl?

A magyar államra gondolok. Meggyőződésem, hogy a jövőendő Magyarországért felelős *mindenkori kormányzat az, amelyik a legtöbbet teheti a hazai civil társadalom fejlődéséért.* Lehet, hogy úgy, hogy támogatására hivatalt működtet, állapotának felmérésére kutatókat alkalmaz, számára nézvést statisztikát készít – és nem akarom lebecsülni az utóbbi években tett hasonló lépéseket, amikor azt állítom, hogy ez *kevés.* A figyelmen kívül *pénzt is kellene adni* nekik azért, hogy a programmal rendelkezők lépni tudjanak, és azért is, hogy aztán az általuk végzett munka alapján meg lehessen különböztetni őket a csak papíron létezőktől vagy a pusztán elméletek gyártásával foglalkozóktól.

Pénzt, de *hogyan?*

Például úgy, ahogyan már öt éve is javasoltuk: erre elkülönített *állami céltámogatásból,* és az önkormányzatoknak e célra adott *fejkvótából.* Ha azt akarjuk, hogy *a bennük lappangó energia a lehető legjobb hatásokkal hasznosuljon,* mi más kellene hozzá, mint *üzemanyag,* vagyis a céljaik elérésével kapcsolatos kiadásaik fedezetéül szolgáló *pénz?*

Az országos céltámogatással bizonyára azok élénének, akik valamilyen, általában az őket is foglalkoztató intézmény cselekvésképtelensége miatt választották a civil szervezet keretei között történő tevékenykedést. Ha ez utóbbiban eredményeket értek el, az nem másért, hanem nyilván azért van, mert a civil szervezet hatékonyabban szolgálja céljaik és szándékaik megvalósulását, mint főállású munkahelyük. A fejkvótából támogatott helybeli egyesületek pedig rendszeres működési alaphoz jutva végre megmutathatnák, hogy mire képesek, valamint egyidejűleg – külön pénzüikkel gazdálkodva – társulhatnak is a helyben hasonló célért dolgozó szervezetekkel és intézményekkel. Mellettük így nem a szegény rokon, hanem az egyenrangú partner szerepébe kerülénének.

Az állami céltámogatásra

vonatkozó korábbi javaslatomban a programmal rendelkező civil szervezet által megpályázható (de a feladat megvalósításához szükséges működési kiadásokat és a béreket is tartalmazó) rendszert írtam le, amely egyébként a javaslatom előtt és után is (attól tehát bizonyosan teljesen függetlenül) élt és él azon a területen, ahol a pártállami idők elmúltával *újfajta struktúrák* alakulhattak ki: a szociális munka területén. Máshol azonban a társadalmiasítás szándéka nem érzékelhető. Ez nem véletlen, hiszen ott nem valami újat kitalálni, hanem *átalakítani* kellett volna (vagyis a fő- és alhivatalokat); és persze ki kellett volna cserélni az ott alkalmazottak zömét, ráadásul jobbára azokat, akik korábban épphogy gátolták a társadalmiasítást. Ha valahol mégis megjelenik valamilyen központi alap keretében meghirdetett központi pályázati lehetőség, amelyen civil szervezetek is indulhatnak, szövegük a ködbe vész. Ha tehát nincsenek a nyertesek között, visszajelzést sem kapnak, hogy miért ezek, és ők miért nem. Így mérni sem tudják magukat másokhoz, mások szándékaihoz, terveikhez vagy cselekvéseikhez, ezért saját szándékaik, terveik az idő múltával szükségképpen besűrűsödnek, bezáródnak. Még ha *én nem is gondolok* arra, hogy nem a legjobb programok nyertek, az azonban eszembe jut, hogy válasz nélkül hagyva *ők mindenfélét gondolhatnak*. Ahelyett, hogy a társadalmi, a civil kapcsolatokért felelős hivatalnokok útján eligazítást, segítséget, reményt és biztatást kapna önkéntres elkötelezettségük.

Biztos vagyok abban, hogy ha lenne is központi, a mindenkori költségvetésben elkülönített ilyen-olyan-amolyan pénzalap azokra az országosan megoldandó feladatokra, amelyek során a szervezett civilek aktívizálhatók és foglalkoztathatók lennének,

a helyi támogatás

és ekkor sem lenne mellőzhető. A civil szervezetek döntő többsége *helyben, a helyi ügyek megoldása céljából* szerveződött, és közülük bizonyosan sokan vannak azok, akik tevékenységükben éppen a pénz híján korlátozóttak, és cselekedni emiatt képtelenek.

Bár nem értem, hogy a mai önkormányzati pénzalapból miért nem kerül számukra támogatás (dehát tulajdonképpen *nem nekik*, nem az ő számukra, hanem a település *általuk megoldandó* feladataira), de tudomásul veszem, hogy ez manapság sok helyütt így alakult. Valószínű, ha a települések által igényelhető költségvetési normatíva rendelkezésre állna a helyi civil szervezetek foglalkoztatására, ha tehát *az állam példát mutatna* a tekintetben, hogy működésüket és tevékenységüket támogatni *lehet és kell*, az általa biztosítottnál is több pénzhez juthatnának. Úgy, ahogyan a kezdeti időszak kapcsán emlegetett püspökladányi alapítvány esetében is történt.

Sokan mondják, hogy egyre hűvösebbek az emberi kapcsolatok, hogy egyre inkább automatikusan és magányosan élünk. Sokan mondják, hogy egyre kisebb az a horizont, amit át- és beláthatunk. Sokan érzik úgy, hogy nem irányíthatják immár saját sorsukat, bár azt hiszem, hogy korábban is csak illúzió volt, hogy maguk irányították volna azt. Sokakban él nosztalgia a múlt idő magát közösséginek álcázó, és magára különös díszként közösséget hazudó, de néha és néhol valódi közösségi élménnyel is szolgáló alkalmi iránt. Mert hol vannak már az ügyetlen, de jókedvű amatőrök? A rengeteg focicsapat? Hová tűnt lelkes közönségük? És hol vannak a teadélutánok és az ötórai teák, a tánciskolák? Hol vannak a különféle társaságok jókedvű gyalogtúrái, a turistaházak egymással összebarátkozó bakancsosai, a sátortáborok esti tábortüze? És hol vannak a múlt ifjúsági klubot alapító és építő társaságai, és hol a kultúrházak számtalan szakköre?

Bizonyára sokan vannak, akik számára mindebből valami még megmaradt. És bizonyos, hogy teremtődtek új alkalmak még akkor is, ha azok tömegessége és zaja sokak számára riasztó. Bizonyos azonban az is, hogy a végképp elmúlt formációk nem támadnak fel újra, és bizonyos, hogy az új idők új szerveződéseket kívánnak.

Az érdeklődés, az érdek, a szükség, a hiány mentén szaporodó, az együttműködésre lehetőséget teremtő civil szervezetek ilyenek. Több tízezer társaságban, százezreket szerveznek és foglalkoztatnak.

Szerveznének és foglalkoztatnának, ha valaki valóban odafigyelne rájuk.

A sok árnyék közül, aki kísér és segít, nem idézem meg a végül *erdélyi* szülőfalujában, *Nagygalambfalván* még a kezdeti időszak során eltemetett *Apámat*, aki amúgy is a szememből néz mindenkire. Nem idézem legkisebb húgát, *Erzsike* nénémet, aki viszont Apám szemével nézett rám, s akit e könyv írásának kezdetekor temettünk az általam csak a családi legendáriumból ismert apai ősök mellé. Nem idézem *Márti* nővéremet, akihez éppen felnöttem, amikor autóbalesetben meghalt, és *Erzsi* húgomat, akitől ugyan még megpróbáltam *Calgaryban* elbúcsúzni, de már csak tétován felém nyújtott kezét foghattam kórházi ágyán. Időközben teljesen elárvultam, mert *Anyám* is elköltözött. Velük változatlanul együtt vagyok még akkor is, ha kérdéseimre nem hallom válaszukat.

Nem idézem meg a már emlegetett szombathelyi tanáromat, *dr. Kiss Gyula* és *Majtényi Károly* szobrászművész-rajztanárt, aki bár nem tanított, de mégis egyedül az ő érdeme, hogy abba az iskolába fölvettek. Az újságírással történő kacérkodásomat nem titkoló életrajzom és felvételi dolgozatom alapján, közepes érettségim és bizonyára valóban pökhen-di magatartásom ellenére ismeretlenül vállalt értem felelősséget, mert szüksége volt egy jó tollú hallgatóra az általa gondozott *Jelentkezünk* című főiskolai folyóirathoz. Már az első napokban kiemelt a gólyák közül, és karonfogva keringett velem föl-alá Szombathelyen, a Perint partján és az azóta átalakult Kiskar utcában, és kérlelt, hogy ne hozzak szégyent rá. Igyekeztem megfelelni kérésének.

Szavaim éppen úgy az övék, mint kisdíákkorom felejthetetlen tanár-áé. *Kovács Ferenc* azzal örvendeztetett évezedekig, hogy felnőttként barátjának mondhattam magam. Fefe bá' bizonyára újra motorozik a túlvilági utakon, csak hamvai vannak özvegyénél az általa tervezett dobozban, a még saját kezével ráírt „*Itt nyugszik a / Kovács Fefe / elvitte a / fészkes fene*” felirat alatt. Nem idézem a '80-as évek közepén Aradról mégis Budapestre menekült újságíró- és színjászó-rendező barátomról, akit a temetőben én, magunk között viszont Balipap Feri búcsúztatott: *Lépeget, mintha hóbaírt rozmaringnovellán, / a Hargitán fenyőkről szakadt csipkén járna, / ígéret arcú nők kísérik, biztatja ringó táncra / őket maga előtt, homlokán / közben átsugárzik a Nap / jön Délről, Aradról, /*

derűsebb eget is fordítana jókedvűen fölénk / Znorovszky Attila / aztán csak / átlép a halálba. Nem idézem meg a mindegyiküknél korábban megszeretett, még az elemi osztályokból ismert, és valóban festőművésszé vált Pethő Attila barátomat, akivel együtt bújócskáztunk a szovjet katonák elől az akkor még meglévő Kossuth híd vasszerkezetén '56 november 4-ét követően, amikor a kijárási tilalom ellenére Budáról Pestre hazalopódtunk. Ügyesen csináltuk, ami nem csoda, hiszen sok szovjet partizánfilmet néztünk meg korábban közösen az iskolai énekkari próbákon történő részvétel helyett. Ha a felhők emberalakot formáznak fölöttem, tudom, hogy ő hülyéskedik szórakoztatásomra, a sok sárgát és vereset is bizonyára ő keveri rájuk.

Egyáltalán nem akarom megidézni azokat, akik rosszat tettek velem, és bár még bizonyára élnek, *számomra* halottak. Kevés van belőlük (bár ezekből egy is elég), és róluk szólván Kiss Gyuszi tanácsát fogadtam meg, aki mélyhűteni, hibernálni javasolta az ilyenekkel való kapcsolatot. Annak idején mintát mutatott, hogyan kell csinálni ezt. Üzenem neki, hogy nekem is sikerült.

Az alábbiakban tehát csak azoktól búcsúzom, akik cselekvő részesei voltak az e lapokon felidézett időszaknak. Azoktól búcsúzom, akik nélkül nem sikerült volna mindez úgy, ahogyan alakult, és akiknek cselekedetei, magatartása hatott rám, belém épült és immár sajátom hasonlóan, mint családom, tanárain vagy barátom szava.

Kígyós Sándor

Még a már megidézett kezdeti időszak legelején történt, hogy valaki késő este megzörgette akkor még pécsi lakásunk földszinti erkélyajtáját. Bosszankodva keltem fel, és miközben elhúztam a függönyt, kikiáltottam:

- Ki az?
- Kígyós – mondta valaki.
- Mit akar?
- Beszélgetni.
- Miért, kit keres?
- Téged – válaszolta.

Kinéztem. Egy ismeretlen arc nézett vissza rám. Nem sok kedvem volt ismerkedni, megkérdeztem tehát újra, és ha már volt képe letegezni, én is visszategeztem:

– Miért, ki vagy?

– Mondtam már, hogy Kígyós – méltatlankodott.

– És kit keresel?

– Te vagy a Beke? – kérdezett vissza.

– Én hát!

– Akkor megtalálalak.

– Örvendek – mondtam neki – És mit akarsz?

– Azt nem tudom.

– Akkor minek zavarsz?

– Mert felbátorítottak – mondta pimaszul.

– Kicsoda mitcsinált?

– A *Csőpi* mondta, hogy keresselek meg.

– Ilyenkor? – kérdeztem (volna), de ez esetben már nem volt vitás, hogy ajtót kell nyissak. Bíró Erzsi (a Csöpi) fölöttem végzett Szombat helyen, és ha valaki reá hivatkozik, az nyilván jóbarát. Intettem hát neki, hogy kerüljön a kapu felé.

Így ismertem meg Kígyós Sanyit. Helyesebben úgy, hogy még az előszobában állva eldarálta, hogy Debrecenben végzett friss népművelőként a szomszéd *Pécsváradra* kerül majd művelődésiház-igazgatónak, holnap reggel oda kell mennie, de a vonata több órát késett, ezért érkezett éppen most, ám persze fogalma sincs, hogy ott majd mi lesz a tennivaló, és hátha én mondanék erről valamit neki annál is inkább, mert alföldi lévén errefelé senkit sem ismer, de szakmai gyakorlata *Szegeden* volt, mert odavalósi Kati (később kiderült, hogy a felesége, bár persze feltételezte, hogy én ezt magamtól is tudom), ott gyakornokoskodva hallott rólam, és persze biztatták, hogy csak jöjjön hozzám és keressen meg, mert én majd segítek neki, hát ezért jött, ám ha már itt van, nincs-e valami innivalóm, mert átfázott ott az ablak alatt, egyébként enni is csak reggel evett, de nem annyira éhes, mint amennyire szomjas, arról nem beszélve, hogy nincs hol aludnia.

Mire végigmondtá, megkedveltük egymást. Ez így is maradt mindaddig, amíg élt.

Pécsváradí évei alatt néha összefutottunk (jobbára úgy, hogy meglátogattam, és beszélünk a világ, a szakma meg a svábok dolgairól az egyik szakköri szobában berendezett első szálláshelyükön), tanúja lehettem így annak is, midőn szobrászattal kezdett foglalkozni. Egy természet-formálta követ állított egyszer hol így, hol úgy elém, és azt kerestük, hogy melyikünk mit lát bele. Később egy másikat már egy kicsit kiigazított vésőjével. Aztán egyre több kő gyűlt köré. Alakíthatóságuk megbabonázta. Különös izgalmat jelentett számára, hogy belőlük valamit kialakíthat, s hogy ez által a köveket mintha ide-oda hajtogathatta volna. *(Már érett szobrász korában kerültünk el Dombóvárra, ahol a szálloda, Makovecz fiatalkori zsenije télikertjében egy gömbökből rakott kőplasztikára lelt. Erről a vízköpőről beszélvén jól megjáratta csípős nyelvét az építész, és aztán bizonyára elfelejtette az egészet. Ezt onnan tudom, hogy bizony nem volt résen, amikor Makovecz Imre náluk egyik este porcukrot kért. Sanyi csodálkozva kérdezte, hogy minek? Makovecz a könyvespolc szélén sorjázó, kőből hajtogatott kisplasztikákra mutatott: „bát ezekhez a hájastésztákhoz”.)*

Megkerestem a villányi kőfejtőben is, ahol alapítója volt a tavasztól őszig működő művésztelepnek. Ez a mára idegenforgalmi látványossággá vált hely többek között az ő hasábot szétfeszíteni akaró gömbjének is helyet ad. *Hamvas Béla* ír valahol (talán a wales-i *Stonehenge* fogalmunk sincs, mikori építményei kapcsán) a kövekről úgy, hogy azok a súlyuktól nyomorítva önmagukba süllyednek; talán éppen ezért próbálta ő kiszabadítani némelyiket természetszabta börtönükből. Az ég felé állítva, vagy éppen a szélbe fordítva, mint a Hajdúszoboszlón poszthumusz felavatottat. A szelídesztenyés Mecsek-oldalba fölépített műterme mindmáig őrzi keze nyomát, utolsó munkáit, eszközeit. Ennek kertjében, rá emlékezve gyűlnek össze a későbbi tanár-barát *Újvári Jenő* hívására közös tanítványaik. Első találkozásunk után egy bő évtized eltelével ugyanis elhagyta a pécsváradí kultúrházat, és a pécsi egyetemre ment tanítani. Onnan temették.

Én aztán elkerültem Pécsről a Józsefvárosba, majd el az ottani művelődési házból is, és csak akkor fonódott össze újból sorsunk, amikor a Népművelési Intézetbe kerülvén *szabadcsapatokat* szerveztünk a művelődési otthoni munka megújítására. Ez a szándékunk még pécsváradí munkahelyén találta, ám megmaradt köztünk akkor is, amikor – tán ép-

pen abban az időben – egyetemi tanársegéd lett. Úgy vándorolt az esztétikából a népművelésbe, a rádióstúdiókból a kőfejtőbe, a zenéből a tanítványok közé, hogy mindenhol ugyanolyan maradt: harsány, jókedvű, nyílt eszű, a nyers fogalmazásig őszinte ember. A fafejűség nagyon fel tudta idegesíteni, és bizony mi többiek gurultunk a nevetéstől, miközben ő a leghetihetlenebb érvekkel szorította sarokba az illetőt, érvelését a „hátaztánasztán” és a „hátaakkorakkor” szavakkal bőven tűzdelve, néha már a változatosság kedvéért „asztánhátaakkor” vagy „akkorhátaztánt” mondva, végső érvként pedig a „már hogyne lenne így, amikor úgy van” kinyilatkoztatással megsemmisítve vitapartnerét. Ezután felnevetett, hátbaverte őt, és elfelejtette az egészet. Külön gyönyörűség volt számára, ha valaki komolyan vette ezeket a szövegeit, mert folytathatta a blablát még egy darabig, szerintem leginkább azért, mert az egyetemen komolyan illett viselkedni, és így ajándék lehetett neki régről ismerős társaságunk, ahol elengedhette magát.

Külön ajándék volt számára *Amerigo Tot* barátsága is, mert a mester római műhelyébe végül ösztöndíjasként mégis elkerült. Mesélte, hogy (mint feltételeztük), a hírneves szobrással végigbolondozta valamennyi estéjét, nem egyszer szaxofonos utcai zenészként úgy, hogy a mester kalapozta össze a borraivalót. Innen való az a történet, hogy Amerigo Tot egy hölgygel történő hosszas szemezés után végül fölírta saját telefonszámát a kávéházi asztal sarkára, majd letörve a tenyerével a noteszlapnak használt márványlapot, átpasszolta azt a kiválasztott hölgynek. Ezt a történetet Sanyi mindig kicsit irigykedve mesélte. Ezért-e vagy sem, haláláig leharapta a söröskupakokat.

A '70-es évek végén, a '80-as esztendőik elején az ország jeles népművelőiből szervezett szabadcsapataink, majd az abból visszamaradt *szakmai kollégium* keretei között fogalmaztuk meg a művelődési otthonokban folyó tevékenység megújításának elveit, és beszéltünk annak akadályairól, hatáiról és korlátairól. Kígyós Sanyi szobrászkodása és egyetemi tanári posztja ellenére folyamatosan a körünkben maradt. Esze, találó példái, logikus gondolkodása sokszor segített gondolataink tisztázásában. A művelődési otthon és a népművelők létjogosultságának szentelt megbeszélések során tulajdonképpen megközelítettük a később *település- és közösségfejlesztésként* definiált szakma tartalmát, elveit és eljárás módjait még akkor is, ha még nem tudtuk, hogyan fogjuk hívni azt.

A Börzsöny turistaházai, majd később, és éveken át a Makovecz-tervezte Hoffmann kunyhó adott az alkalmanként két-három naposra szervezett beszélgetéseinknek menedéket. Szomorúan tapasztaltuk – éppen Kígyós Sanyi hagyatékát keresve – hogy mindebből leírva semmi sincs. Még egy fénykép sem készült. A Rádió archívuma azonban őrzi talán hangját; néhány éven keresztül ő (is) kommentálta a jeles újságíró, *Szell Júlia* „válogatott perceit”. Erről mesélte később önmagát kigúnyolva az időnként ott vele együtt közreműködő *Koncz Gábor*, hogy míg ő napokon át készült arra, hogy majd bölcseket tudjon mondani, Kígyós csak odahajolt a mikrofonhoz, és egyszerű, keresetlen stílusában adta elő rögtönzött véleményét bármilyen témában.

Amíg budapesti kórházban volt, többször is meglátogattam, ám akkor gyógyultan hazautazott. Botor, bár elég természetes módon azt gondoltam, hogy az energiával teli Kígyós Sanyi esetében nem is történhet másképpen. Talán ezért is álltunk körülötte kétségbeesve a pécsi klinikán, amikor utoljára járatta végig rajtunk a szemét. Balipap Feri bizonyára szerette volna kiközönteneni akkori elesett állapotából, amikor megmutatta neki az aznapi megyei újságot *Aczél György* dombóvári művház-látogatásáról. Ha jól emlékszem, a nagyúr ekkorra tervezte, hogy elmegy hozzá is a Mecsek-oldali műterembe (ettől a látogatástól Sanyi leginkább az odavezető dűlőút aszfaltozását remélte), dehát a látogatásra már nem kerülhetett sor. „Ki ez? – nézett a fényképre Sanyi. – Ki ez? Meg tud engem gyógyítani?”

Sajnos más sem tudta.

Temetése és a pécsi gyászmise után a Nádor Kávéházban gyűltünk össze fázósan, végtelenül magunkra hagyatva. Makovecz neki is töltött egy pohárnyi bort, és az asztalfőhöz állította. Talán nem csak ettől van, hogy ő azóta is velünk tart, és a rá jellemző pimasz módon nem öregszik hozzánk hasonlóan. Egyre őszebb fejjel, egyre ráncosabb homlokkal őrizzük hát az ő kedves, már örökké fiatal arcát, és egyre fáradtabb szívvel gondolunk sziporkázó egyéniségére mindaddig, amíg élünk.

Mi, akiket itt hagyott, emlékezetére *díjat* alapítottunk. Minden évben egyszer valakit, akit *hozzá basonlatosnak és méltónak* találunk, megvendégelünk (manapság már szinte mindig Koncz Gábor sajátos kultúrházában, a Magyar Kultúra Alapítvány budavári épületében) és egy nyomtatott emléklapot adunk számára, meg még egy kis pénzt saját zse-

bünyköl. Így díjaztuk a már emlegetett *Róka Gyula* síójuti tanítót, *Tóth János* zalaszentlászlói faluház-vezetőt, az azóta elhunyt *Nyers Sándorné, Magdi* dombóvári népművelőt, *Hargitai Lajos* sárbogárdi laptulajdonost, *Bucz Hunor* színházi rendezőt, *Pörös Béla* szociális munkást, *Simon László* asztalost, bútorgyártó kisiparost, *Kovalcsik József* művelődéstörténész, *Máté Lajos* színházi rendezőt és a *Szélkiáltó együttest*. Nem állítom, hogy minden évben mindig ugyanakkor sikerül átadnunk Kígyós-díjunkt, de ebben a tekintetben mindig igyekszünk utolérni magunkat.

Akkori megállapodásunk szerint ezt a díjat mindaddig, amíg közölünk valaki él (tehát van, aki korán elhunyt barátunkra a mi fejünkkel emlékezhet) ki kell osztani. Kárörvendve mosolyogtunk annak idején a leendő legutolsón, mert bár túlél minket, de neki egymagában kell megszerveznie mindazt, amit ma közösen csinálunk. Ám Istennek hála, hogy azóta még mindannyian együtt vagyunk.

Szentpéteri Zoltán

énekes-gitáros fiatalemberként végzős népművelő volt, amikor az egyetemen óraadó hajdani kolleganóm, *Lipp Márta* felfedezte őt. Hogy mit mesélt neki az akkor kibontakozóban lévő, később „nyitott ház” néven közismertté váló szándékainkról, azt nem tudom, arra azonban emlékszem, hogy egyszer megjelent egy nyakigláb fiatalemberrel, aki minderről még többet akart tudni, majd azt is közölte, hogy szívesen dolgozna velünk, nálunk. A '70-es évek vége azonban még javában a *marxizmus-szenilizmus* korszaka volt, értve ez utóbbin azt, hogy csak meghatározott idő eltelte után kerülhetett valaki országos alkalmazásra, és csak agg korában vezető posztra. Már az is forradalmi eredménynek számított, egyidejűleg a rendszer akkor még fel nem ismert hajszáltrepedéseinek egyikét jelentette, hogy főnökeimtől ígéretet kaptam: ha ez a gyerek egy esztendővel valahol talpas népművelőként dolgozik, azt követően már beszélhetünk alkalmazásáról. Így került el a *Csepel-királyerdei* Ridég Sándor Művelődési Házba. Sikerült neki tehát *velünk* dolgoznia, és aztán sikerült *nálunk* is, mert egy év elmúltával valóban intézeti kollégánkká válhatott.

A kezdeti időszak bemutatása során *művelődési otthoni tevékenység-újításként* összefoglalt, de ott nem részletezett szakmai fejlesztőmunkát először csak „előtér-kísérletként”, később „nyitott házként” emlegettük. Szentpéteri Zoli ennek lett cselekvő részese, kipróbálója, és gyakorlati megvalósítója¹²¹. Már tisztában volt arra vonatkozó kételyeinkkel, hogy vajon a kultúrház mennyire *mindenki művelődési otthona*, de már része is lett abban, hogy *minél többeké* legyen. Tagadhatatlanul bosszantott bennünket (s aztán őt is eléggé), hogy ez a népművelők közül csak keveseket érdekelt. Bosszantott bennünket (és aztán őt is) az intézmények megcsontosodott tevékenységstruktúrája éppen úgy, mint az, hogy az intézmények által kínált lehetőségek az emberek mindennapi életétől, ügyeitől és állapotától *függetlenedtek*, azzal nem érintkeztek. Hogy a népművelők csak valamiféle vélt, sematikus igény kielégítésére törekedtek, és többségük ezen túl semmi másra. Bosszantott bennünket (és klubokban fellépő zenészként persze őt is), hogy a kultúrházak szinte mindenütt csak alkalmi lehetőségeket biztosítottak az érdeklődőknek; legjobb esetben is csak művelődési folyamatokat: tanfolyamokat, szakköröket szerveztek. Hogy *pusztán a műkedvelőket kiszolgáló* létesítménnyé váltak. Ahol nézegetni, beszélgetni, találkozgatni és fecserészni *nincs hol*, amely *nem* fórum (akkor divatos szavunkkal *nem agóra* tehát). Hogy különösen nem fóruma a helyi ügyeknek, problémáknak, megoldásra váró kérdéseknek. Amelyekről noha mindenki tud, de senki nem beszél. Bosszantott bennünket (és aktív népművelőként különösen őt), hogy az intézmények aktuális ajánlata mindig a tavalýira, és így tulajdonképpen *az ötvenes évekére* épül. Nincs mód arra, hogy *a helybéliek igénye, óhaja határozza meg* az intézmény arculatát. Nincs lehetőség arra sem, hogy az intézmény tevékenysége *a helyi gondok, problémák megoldását segítse*, hogy az emberek fölmerülő kérdéseire válaszoljon.

Ma is azt gondolom, hogy zseniális volt az a technika, amit ennek a helyzetnek a megoldására (egy pályázat alapján, Varga Tamás és Zoli aktív közreműködésével) kitaláltunk: a királyerdei művelődési ház előterébe *mozgó-gördülő műhelyszekrényeket* helyeztünk el. A Dexion-Salgó fémvázból épített konténereket kigördítették és egymás közelébe állították. A *szabó-varró-*, a *bőrműves-*, a *játékokat* tartalmazó, a *kertműveléssel*, a *lakásfelújítással*, a *lakberendezéssel* vagy másokkal foglalkozó konténerek minden olyan esetben előkerültek a raktárakból, amikor

színházi műsor vagy valamilyen más rendezvény nem foglalta el az intézmény amúgy üres előcsarnokát. Kihajtották a műhelyszekrény négy oldalán annak ugyancsak kihajtható lábakra támaszkodó asztallapjait. Kitétték rá a varrógépet, vagy a műhelyszekrény rendeltetése szerinti más szerszámokat (miközben minden, az adott munkához szükséges könyv, folyóirat, szabásminta, növénykatalógus vagy egyéb szakanyag a konténerek polcain rendelkezésre állt az általunk készített, úgynevezett „tematikus” *oktatóanyagokkal* együtt). Felkapcsolták az olvasólámpákat, és már készen is állt a sokféle tevékenység-lehetőséggel berendezett tér. Úgy gondoltuk ugyanis, hogy a szabadon igénybe vehető, mindenki elé kirakott szerszámokat olyanok is használják majd, akiket az éppen szervezett szakkörök *nem érdekelnek*; segítségükkel az is kideríthető, hogy az intézmény mit szervezzen és mit ajánljon az eddigi szokványos elfoglaltságok helyett. Azt is gondoltuk, hogy az így megteremtett lehetőségek jó alkalmat jelentenek a különféle műhelyeket használók összeismertetésére, összebarátkoztatására. És esetleg arra is, hogy belőlük valamiféle *szervezett társaság* alakuljon¹²².

Így várták tehát Csepel-Királyerdő művelődési otthonába (majd később másutt is) kora délelőttől késő estig az érdeklődőket. Csudák csudájára tömegesen jöttek. Ha valamelyik műhelyszekrénynél már sokan voltak, vagy már időpontot kellett kérni, akkor abból a tevékenységfajtából a művelődési otthon külön szakkört szervezett. Fotelek és asztalkák is kerültek a műhelyszekrények mellé az előtérbe, és újságok azokba a már elfeledett kávéházi nádkeretekbe, amelyeket nagy nehezen előtálalt minta alapján csináltattunk. Gördülő kézikönyvtár is került oda összefoglaló jellegű művekkel, lexikonokkal, kézikönyvekkel. És egyebekkel: budapesti és vidéki telefonkönyvekkel, különböző címjegyzékekkel, különféle kulturális ajánlatokkal, aktuális továbbtanulási lehetőségekkel foglalkozó, munkaalkalmat, albérleti címeket kínáló cédulákkal.

És mindezek mellett persze *jelen volt Zoli segítőként*, beszélgetőpartnerként, válaszadóként, ám sok esetben csak *hallgatóként*. Mert bizony nagyon sokan voltak azok, akik semmi mást nem akartak, mint beszélgetni valakivel. Akkor még nem volt *ifjúsági információs és tanácsadó iroda* és nem voltak *szociális munkások*, és nem volt *mentálhigiénés* tevékenység sem. Ám az animátor sem volt értelmezhető a korabeli népművelői munkakörök között. Nem volt értelmezhető szakmám ak-

kori állapotában az sem, hogy éppen Zoli különféle műhelymunkákkal kapcsolatos segítségnyújtásainak ismeretségeiből, a mások által vele kezdeményezett, vagy éppen az általa szervezett spontán beszélgetések eredményeképp különféle *rövidebb és hosszabb életű klubok alakultak*¹²³. Ezeknek ugyancsak a művelődési otthon adott teret-fedelet. Azzal szemben tehát, hogy mindezidáig *az intézmény mondta meg*, hogy mit ajánl, hogy mit lehet benne csinálni, s hogy miben vehetnek részt az emberek, a szakma történetében először az *emberek felkeltett érdeklődése* szabályozta ezt.

Mindezt Zoli érte el. És hogy ez mennyire így volt, az is bizonyított, hogy amikor egy év múlva átjött hozzánk dolgozni a Népművelési Intézetbe, a Királyerdőn elindult folyamat lelassult, majd stagnált. A technika nem működött az ő közreműködése nélkül. Rá azonban ekkor már a hasonló „előtér-kísérletek” magyarnándori, dombóvári, zalaegerszegi, Debrecen-Csapókerti, jászszentlászlói megvalósításánál volt szükségünk. És másutt is, ahol a művelődési otthonban folyó tevékenység megújítását ha nem is konténerekkel, hanem „csak” helyben végzett információs munkával, az intézmény előterének-előcsarnokának berendezésével és barátságossá tételével szándékozták megvalósítani.

A legelső pécsi falukonferencián még együtt lehettünk. A falufejlesztés elkötelezettjeinek akkori szavajárása a települések *népességmegtartó-képessége* volt, amely kifejezést egyébként azóta sem szűntek meg használni. Különösen, hogy Szentpéteri Zoltán rövid felszólalásában azt szellemesen a *képességmegtartó népességre* fordította saját szakmánk céljainak és kívánalmainak megfelelően. Bizonyos, hogy sok munka várt volna rá még ezzel kapcsolatban is...

Szrogh György

Építész nekrológiára az előző oldalak írása közben akadtam rá a Magyar Nemzetben. Bár nagyon rövid volt az az idő (talán egy esztendő), amit életéből a '80-as évek elején nekünk ajándékozott, de a kezdeti időszak felelevenítésekor asztalom köré jött ő is sokan másokkal együtt, s így aztán végképp nem gondoltam, hogy távozóban van. Nem tehetem meg, hogy nem szólok át neki istenhozzáddal még akkor is, ha vele

kapcsolatos emlékeim nem mérhető fontos és szép műveikhez: a piszkéstetői csillagvizsgálóhoz, Salgótarján városközpontjának beépítési tervéhez és az oda tervezett művelődési központhoz, a Budapest körszállóhoz. Annál is inkább, mert aminek kapcsán a kezdeti időszakban összehozott bennünket a sors, az végül meg sem épülhetett. Ez a *nézsai faluház* is besorolt megvalósulatlan tervei közé. Nem került rossz társaságba, mert abba a bugyorban van Szrogh Gyuri bátyám Kakas és Tyúk vendéglőpárosa is, és nem ott, ahová elképzelte, az M7-es út velenceitavi emelkedőjének két szemben lévő oldalánál. Amióta tudom, hogy azoknak ott lenne a helyük, arra járva kukorékolni szoktam emléküknél.

Faluházépítő akciónk során hozott vele össze jó sorsom, akkor, amikor Varga Tamással és Makovecz Imrével közösen elhatároztuk, hogy kiváló hazai építészek közreműködésével létrehozzuk ennek a közösségi intézménynek a prototípusait. Prototípusokat olyan értelemben, hogy az épületeket *nem mindenáron újként* képeltük el, hanem akár egy helyben meglévő épület bővítésével vagy átépítésével gondoltuk megvalósítani azokat. Prototípust abban az értelemben is, hogy alaprajzuk a *helyi igényeket figyelembe véve készüljön el*. Nem pusztán a művelődés házaként képeltük el az így kialakítandó faluházat, hanem a szabad, kötetlen összejövetelek, a találkozások színhelyeként is. Így szinte mindig belegondoltunk valamilyen *vendéglátóhelyet*. Az *egyéb helyi intézményi hiányok pótlására is alkalmasnak kellett lennie*; így általában könyvtár, mozi, idősök napközije, konyha, panzió kapott volna benne helyet. Példát szerettünk volna mutatni abban az értelemben is, hogy az építészek mellé *népművelőket állítottunk a lehetséges szükségletek feltárására*. Az ő feladatuk volt az üzemelés beindításának segítése is. Kíváncsi voltam, hogy a faluház a *helyben elérhető anyagokból* épüljön olyan technológiával, amely a *helyben történő kivitelezést* lehetővé teszi (megjegyzem abból a megfontolásból is, hogy az egész egyáltalán *megvalósulhasson*). Hozzávetőleg ennyiből állt a közösen kidolgozott alapelv, amelyet követően az építészek elindultak az őket kísérő népművelő párukkal az újtukra. Én Szrogh Györggyel Nézsára.

Sokat tárgyaltunk a helyi tanács és a térszervezővel, a párttitkárrel, az iskolaigazgatóval, a tanárokkal, a tanácstagokkal, és sokat tekertünk a faluban mi magunk is. Szóba elegyedtünk az emberekkel itt-ott; az utcán, a boltokban, a kocsmákban. Mindenféléről beszélgettünk ve-

lük. Szokásaikat, családjaik nagyságát kérdeztük, a még élő hagyományokat kerestük. S mert volt rá időnk, körbejártuk a környező településeket is, hogy alaprajzi és díszítőmotívumokra leljünk. S hogy rájöjjünk arra, hogy miként kell szolgálnia a leendő épületnek a kistáj központjának mondható Nézsa környékbeli falvait. Ücsörögtünk a falubeli kocsmák elé kitett bádogasztalok mellett az akkor divatos jaffa-szőrpök társaságában, majszoltuk az éppen kapható tegnapi szendvicseket vagy pogácsát, és sok mindenről fecsegtünk.

Fecsegtünk? – inkább Szrogh György mesélt. Salgótarján városközpontja terveinek megszületéséről (amikor minden szükséges eszközzel és minden földi jóval ellátva bezárták őket, a tervezőket egy hegyi üdülőbe, és csak akkor mehettek haza, amikor átadták a kész terveket) – és amelyeket aztán vélhetően első titkári döntés következtében később persze félretettek. Mindenféle épülettel teleszórták az építészek által szabadon hagyott domboldalakat.

Mesélt külföldi útjainak tapasztalatairól (és én ekkor hallottam tőle az osztatlanul tanításra tett angliai kísérletről). Mesélt az elvetélt építészeti tervekről, pontosabban a tervek tudatos *elvetéltetésének* bevett gyakorlatáról. Arról, hogy ennek a folyamatnak eredménye aztán nem más, mint a *vég nélküli megaláztatásba belefáradt*, és immár *mindenre kapható* építész. Aki így önmaga árnyékává vált. Minden parancs és utasítás szolgálalkű megvalósítójává. Ez nem csoda, magyarázta, hanem eredmény, hiszen ez a céljuk. Amikor idáig jutott a beszédben, felkiáltott, mindkét karját az égre tárta. Azok a kocsmái beszélgetőtársaink, akik mellé leültünk fecserészni, persze nem értettek mindebből egy mukkot sem. Egy idő után egyébként is általában odébbálltak, és távolabbról méregettek mindkettőnket. Híre került, hogy tulajdonképpen *cirkuszosok* vagyunk, és *vándorcirkuszunk* fellépési helyeit, no meg a betanítható *állatokat* keressük – hogy ez melyik pihent agyú részegesnek jutott eszébe, azt nem tudom. Úgy derült ki, hogy valaki rákérdezett egyszer, kutyáját és lovát ajánlva. Egyikünk sem tagadta a dolgot. Alkudozni kezdtünk, és jókedvűen vigyorogtunk az egészen, amikor aztán beültünk Renault-jába.

Toleráns, érdeklődő, pajkos, jó humorú, független, az elveihez ragaszkodó, de azt dobra nem verő értelmiségit ismertem meg benne. Azt, aki bár alkalmazkodni képes, mert azt muszáj, ám ez csak a legszüksé-

gesebb felületeken történik, mert *legbelül* egyébként mindig *önmagá* marad a mérce.

Hogy mennyire, az aztán Salgótarjánban derült ki. Bizonyára a nézsai tervek miatt jártunk a megyeszékhely hivatalaiban. Miután én szakmám miatt bejáratos voltam a kultúrházakba, arra kért, hogy nézzük meg az általa tervezett művelődési központot. Már vagy évtizede nem látta. *Kicsiny Miklós*, azóta már ugyancsak az égi vadászmezőkön járó, és remélem, hogy régi drága jókedvét ott változatlanul megtartó igazgató-barátom társaságában jártuk be az épületet. Ő az együtt eltöltött óra alatt fölbátorodva a fölépcső fordulójánál egyszer csak megkérdezte, hogy a mérnök úr miért olyan *alacsonyra* tervezte a pihenő fölötti tartószerkezetet?

– Alacsonyra? – nézett föl rá Szrogh György – már miért lenne ez alacsony? Hiszen ha kinyújtom a karom, akkor sem érem el!

– Igen, igen – mentegetődzött Miklós – én viszont beverem a fejem.

– Az *nem normális* – mondta ő.

– Hát nem – szégyellte el magát hatalmasra nőtt barátom.

Az általa rajzolt nézsai tervekből végül nem valósult meg semmi. Ő a vezetők hezitálását nehezen bírta, egész pontosan *nem viselte el*. Zseniális javaslatára – hogy ugyanis egy, a falu központjában lévő *magtár* és egy közeli *istálló összekötésével* épüljön fel a faluház – egyenes választ soha nem kapott. A helyiek talán mégis új épületre, díszesebbre, mutatósabbra gondoltak? Nem tudom. Hiszen erre nem volt pénz, és ezt ők is tudták.

Végül az egészet meguntá, otthagytott csapot-papot. A beépítésre vonatkozó ötletét továbbadta kollegájának, *Reimholcz Péternek*. Én is utóbbival dolgoztam tovább, és aztán ő fejezte be ezt a munkát Gyuri bátyánk alapelvei szerint. Neki is csak úgy sikerült, hogy a helybeliek által lebontásra ítélt magtárat műemlékké nyilvánította. Ettől aztán a hozzáépítés vált némiképp bonyolulttá. De így legalább megmaradt. S hogy tornateremként mindmáig ott van, az Szrogh György érdeme is.

várongi termelészövetkezeti elnököt (később, '85-től elöljárót majd '90-től polgármestert, legvégül jobbára elfeledett nyugdíjast) bizonyára előbb ismertem meg a *Mai telepések*, majd a *Békeidő* című filmek hőseként¹²⁴, mint személyesen. Balipap Ferenc vitt el hozzám még a kezdeti időszak során, a '80-as évek első harmadában. Az általa igazgatott új művelődési ház Dombóvárott a várongiak pénzéből is épült, úgy érezte tehát, hogy ha már a helybeliek segítették intézményének fölépültét, kötelessége őket is kiszolgálni. Jogosnak érezte ezt Tancsik maga is, aki tudta, hogy ezért megrendeléseket adhat a dombóvári népművelőknek. Így barátokoztak össze, és külön ajándékként én is megismerkedhettem vele.

Korábban már felidéztem azokat a győzelmeket, amelyeket Tancsik József aratott a '70-es és '80-as évek centralizációs gyakorlatán azzal, hogy semmi áron nem engedte faluját betagosítani. Megtartotta a község termelészövetkezetét, és ezáltal a falu határát a helybeliek kezében. Azt így nem szánhatta be egy valamilyen távoli, a faluétól idegen érdeket képviselő nagygazdaság. A tanácsot ugyan elvihették, de azt követően a szövetkezet vette át a gazda szerepét. Amikor érzékelte, hogy Várong népessége fogy, mert az emberek *elköltöznek*, a szövetkezettel fölvásároltatta a megürült portákat. Azokba az ország más részéről munkaerőt telepített. Bevezette a vizet, a friss hús miatt „szúróházat”, halastónak használható „jóléti tavat” csinált. A falusi boltba hűtőpultot vásárolva lehetővé tette a felvágottak árusítását (az akkor még létező megyei „hústanács” ugyanis éppen annak hiányára hivatkozva nem vette fel Várongot a hentesáruval ellátható települések listájára). „Parasztok Háza” néven megújította és a téesz üzemeltetésébe vette a korábban romos művelődési otthont. Továbbképző házat épített, falusi turizmusban gondolkodott. Micsoda győzelmek voltak ezek a hőstettek annak idején! S mennyire jelentéktelennek tűnnek ma, amikor végre már nem ideológiák, hanem a szükség és a lehetőség szabályozza mindennapjainkat...

Éppen az ő példája kapcsán láthattam, hogy miként foszlik szét az új, a más körülmények között a korábbi időkhöz honosodott tapasztalat. A mindenható Pártbizottság híján már fabatkát sem ért az a gyakorlat, (melyet egyébként tőle tanultam és az ő példáján okulva magam is al-

kalmaztam) hogy ha hívták, *nem ment*. De amikor *nem hívták, megjelent*, hogy tudassa: *él, cselekszik, megvan, számolni kell vele*. Ám amikor újra hívták (véltetően azért, hogy parancsokat osztogassanak neki) újból nem ment, mert – mint mondogatta – csak igazgassák az elvtársak a megyénél önmagukat. Ügyintézéseiben sem az alávetettektől megszokott sémát követte; nem *engedélyt* kért, hogy valamit megszervezzon, kialakítson, létrehozson. Annak szükségességéről előbb elvi állásfoglalást kért valamilyen illetékes fővárosi főhivataltól, amelyről tudta, hogy annak válasza amúgy is a hivatalos ideológiát követi majd. Csak a helyes válasz birtokában kezdte a konkrét ügyintézését. Amikor a megyei nagyurak, akik ezt a pimasz előzményt persze fel sem tételezték, kapásból megtiltották szándékát, ő azonnal előkapta a gondosan őrzött, és addig titokban tartott főhivatali levelet. Ezt lobogtatva csikarta ki a kényszerű rábólintást. Gondolom, legszívesebben egy pohár vízbe fojtották volna ilyenkor.

‘90 után azonban az ideológiát szétfújta a szél, helyébe a pénz világa érkezett. Az addig kiszámítható gondolkodású elvtársak *másképpen kezdtek gondolkodni*. Megóvott termelősövetkezetét a jogszabály egy kalap alá vette az óriásbirtokokkal. Kárpótlási jegyek lettek, és megjelentek nepperek, akik fölvásárolták azokat a tájékozatlanoktól. Bonyolult kívánalmaknak kellett megfelelni, hogy külön pénzhez jusson a település, és ügyesen és időben kellett megírni a pályázatot, hogy a sok rászoruló között előnyhöz jusson valaki. A kapcsolat változatlanul fontos maradt (mint tudjuk, a mai napig az), ám kapcsolatokkal korábban sem dicsekedhetett Tancsik, hiszen addigi eredményeit is leginkább saját gondolkodásának és magatartásának köszönhette. Immár senkit sem hatott meg pusztán a megmaradással történő érvelés, hiszen Tancsik Józsefet *utólérte a kor*, és immár mindegyik település „csak” megmaradni akart. Tétován állt ebben a megváltozott világban, és egyre kevésbé értette, hogy *a vembes tehén miért nem jó dolog*, s hogy miért adnak pénzt azért, hogy levágják, és egy állattal kevesebb legyen? Hiszen a nincset nem lehet sem megenni, sem eladni már! Számára későn érkezett az *országos* rendszerváltozás, merthogy az Várongon már a ‘70-es években, és éppen általa már megtörtént. Későn jött, ám nemcsak azért, mert idős, egyre betegebb korában találta. Azért is, mert alternatívákat kereső agyáról kiderült, hogy az bár nem pártállami mintára, de nem is az

új, a harácsoló vadkapitalizmus szerint forog. Ő (is) egy olyan *harmadik* lehetőséget keresett és remélt, amelynek (még mindig) nincs itt az ideje.

Amikor a '80-as évek derekán egy tapasztalatsere során néhány hozzá hasonló gazdával *Limousin* felé közeledtünk, szinte egész úton hallgatott. A *Lajtát* elhagyva csak nézte a tájat, az erdőket, a földeket, az utak szélét, az aszfalozott dűlőutakat, a tanyákat, a mezőkön dolgozó gépeket, a terménytárolókat, a házak előtt fölhalmozott tűzifát, Európa takaros rendjét. Egy szót sem szólt. *Limousin* határához közeledve aztán egy parkolóban megálltunk. A tetőről dombok hosszú sora látszott éppen úgy, mint *Tolna* határában, *Várong* körül, csak éppen messzebbre lehetett látnunk; mohazöld legelőkre, a dombhátakon is átfutó gömbfa-kerítésekre, amelyek a látóhatár széléig fölzsabdalták a tájat. Mindeütt aranybarna, hatalmas testű szarvasmarhák legeltek. Láthatóan kinek-kinek saját gazdasága volt az a bekerített harminc-negyven hektár, amelynek mindegyikét érintette valamilyen út, s mindenütt állt valamilyen fedett fészker a száradó téli takarmánynak. Némelyik úton kicsi traktor pöfögött, itt-ott falvak bújtak meg a völgyben, farmok álltak szétszórva. A táj fölött béke és csend honolt, a munka, a biztonság, a rendezettség, a jólét áradt felénk.

Sokáig hallgattunk. Bizonyára mindenki a hazai állapotokhoz hasonlított, amit ott látott. Tancsik is csak nézett, bámult, erre-arra forgott. Amikor visszaültünk az autóba, nagysokára megszólalt:

– Most már értem.

– Mit? – kérdeztem tőle.

– Hogy miért akarnak győzni itt a kommunisták.

– Miért? – értetlenkedtem.

– Hát nem látod? Nem láttad?

– Mit kéne lássak, mondd?

– Hogy mennyi mindent lehetne itt elvenni. Zsebre rakni. *Végképp eltörölni.*

Odakint aztán mindazt láttuk, ami itthon is megvalósulhatott volna, ha nem kényszerítettek volna ránk eszement kényszerpályát a birodalom helytartói: takaros magángazdaságokat, egyszerű gépek sokaságát, a vágómarhák értékesítésének kézbentartása érdekében alakított egyesületeket. A csoportunkat vendégül látó parasztgazdák családjainál pol-

gári jólétet, nemzedékek együttélését. A falusi élet létező perspektíváját. Az önellátás magas szinten történő megvalósulását biogázsal, patakokra telepített áramfejlesztővel, napelemekkel, a mozgásra működő közvilágítással. Szegény Tancsik Jósának ezzel szemben az azért történő háborúzás jutott, hogy parizert vehessenek a várongiak, hogy csapból folyhasson az iható víz, s hogy helyben, a falu határában legyen a téesz tagjainak munkahelye.

Csoda, hogy belefáradt?

Paul Blin

normandiai barátunkról már több helyütt volt szó. Illő azonban, hogy ne csak érintőlegesen említsem őt. Talán föl sem sorolható, hogy rajtam, és rajtunk kívül még hány magyarnak jelentette először, vagy éppen egyedül ő Franciaországot s a franciákat. Mindazt együttesen, amit *Batsányi János* óta az ottani táj, a nép és a francia szellem számunkra jelent. Ő ajándékozta nekünk az örökzöld *Normandiát*, de a csudálatos *Languedoc-Roussillont* is, hiszen az ő révén ismertük meg Bernard Kohler-t. Így tulajdonképpen *Provence* illata is tőle van, hiszen Bernardék családi barátnőjét, az *Avignon* mellett tanítóskodó *France Heraud*-t sem ismerhettem volna meg nélküle. A viharvert *Bretagne*-ba is ő vitt el minket. Az ő révén kerülhettünk el *Limousin*-ba, ahol *Edmond Gody* és szüleinek vendégszeretetét élvezhettük többször is, nem beszélve a vele bejárt, és bizony alaposan „megkóstolt” *Burgundiáról*. Miatta van, hogy *Párizsba* úgy járok, mintha csak hazamennék. Otthoniasságunkat bizonyítja az is, hogy többször elkerültük, és csak autójának piros hátsó lámpáját követtem a *Périférique*-en keresztül, ahogy mentünk haza *Pont-Audemer*-be.

Az ifjúsági szabadidőközpontként működő *Clos Normand* volt ismeretségünk első éveiben otthonunk, és azóta is folyamatosan *Mimi* és *Jean-Philippe Vermont* közeli villája, és *Louis Pigache* városközpontban található labirintusa (akivel a vasárnapi misékről jövet betértünk hol ezekhez, hol azokhoz fecsegni, no meg valamiféle aperitifre, kihez mire, míg felesége, *Colette* telefonon utolérve bennünket haza nem rendelt mindkettőnket ebédelni). No meg látogatásaink kezdetén a magyár szó

hallatán az esti sötétben az ablak alatt elpityeredő, a Vajdaságból odavetődött *Gizi* háza, amelyet aztán Paul-ék vásároltak meg azt követően, hogy ő (a nekünk való tolmácskodása révén) megismerte férjét, az optikus *Jeant*. A Paul révén megismert és megszeretett Louis egyik veje, *Alain Samsun* sokáig a két ország közötti út kétharmadánál lévő *Phalsbourg* ifjúsági szálláshelyét vezette. A vele való barátság okán gyakran szálltunk meg ott. Ezért alakult meg nála '92 tavaszán a Települési Gyermekekönkormányzatokat Segítők Egyesülete, hiszen ő adott nekünk szállást addig, amíg mikrobuszunkat éppen az ő segítségével javították.

Tán nem illő, hogy először utazásaimat emlegetem róla szólván, ám nem bánom, hogy mégis ezekkel tolakodtam legelőre. *Az első ajándék* tőle valóban az volt, hogy *otthonra teremtett számunkra odakinn*, miközben egyébként ő is otthonra lelt Magyarországon. Gondoltam is, hogy magyarított nevén, *Blinos Paliként* szólítom ezeken a lapokon, amellyel zseniális nyelvérzékével itthon saját magát hívta, s ahogy többször is bemutatkozott. Dehát mégsem lehet mindennel bolondozni úgy, mint ahogyan ő tette, nem beszélve arról, hogy igazi átváltozóművészként a legkomolyabb emberré vált pillanatok alatt, miközben mások, vagy akár én magam is még csak azzal voltunk elfoglalva, hogy a nevetőizmainkra nyugalmat erőltessünk.

Bár francia barátokra előtte és őt követően is szert tettem, Paul múlhatatlan érdeme, hogy számomra (és mint említettem, még sokan mások számára is) árnyalt képet adott erről az idegen országról. *Lett tehát mibez basonlítani* egyéni sorsunkat éppen úgy, mint szakmánk állapotát és persze itthoni világunk ő minden ága-bogát¹²⁵.

Nem minden esetben mentünk ezzel sokra. Hiába láttunk Paul segédletével és vezetésével *Le Havre*-ban a már csak időlegesen használt *Malraux*-féle művelődési központok egyikét (*Niemeyer* brazil építész konstrukcióját), ha az erről és társairól szóló ottani szakmai fejtegetések eredményeit nem hasznosíthattuk itthon. Nálunk ugyanis éppen akkor épültek – alapvetően a *kivagyiság* okán – a nagy művelődési épületkomplexusok Szombathelytől Debrecenig. Ha – mint javasolni merésztük – helyettük inkább 6-8 klubház épült volna szerteszt ezekben a városokban, nem lenne évtizedes gond fenntartásuk. Lenne hol működniük a városrészek különféle kulturális (és bizonyára nem csak ci-

vil) szervezeteinek. A tömeges kultúrafogyasztás templomai Franciaországban is jobbára feleslegesek lettek, miközben ott azért a kisebb intézmények is létrejöttek, és fenn is maradtak. Magyarországon azonban nem volt alternatíva.

Nem jutottunk sokra a *munkanélküliség kezelésére* látott sokféle ot-tani megoldással sem, mert hát hol volt akkor még nálunk valódi munkanélküliség? Amikor aztán lett, és a francia példából konferenciasorozatot csináltunk, a már megalakult munkaügyi hivatal amatőrként kezelte bennünket. Nem sikerült a *művelődési otthonok társadalmiasítását* sem meghonosítani, mert azt meg a népművelők vélték érdekeikre nézvést sérelmesnek. Ám azt hiszem, hogy a hazai pétanque-szövetség létrejöttén meglátszik kezényoma (és *Szalóky Károly* szervezőmunkája). Segítségével talált Zalaszentlászló, Csurgó és (az általa megismert fécamp-i Patrice Blondin révén, tehát már áttételesen) Putnok francia testvértelepülést. És még mennyi minden máshoz volt köze ismeretségünk és barátságunk másfél évtizedében, még ma is képtelenségnek tűnő haláláig...¹²⁶

Először ahhoz tehát, hogy segítségével a francia polgárokhoz, a francia értelmiségiekhez és a francia szakmabeliekhez hasonlíthattuk magunkat, viszonyainkat, lehetőségeinket, terveinket és szándékainkat. Megismerhettük, felfoghattuk és a magunk számára értelmezhattuk a nálunk akkor még csak *lekapitalistázott* odakinti világot, és ebben sok minden olyasmit, ami *még mindig* nem érkezett el hozzánk: a változatlanul *pékmesterként* dolgozó polgármestert, aki nem röstellt előre köszönni a járókelőknek (tulajdonképpen választóinak). A *három heti* munkát jelentő megrendelését boldog örömmel mesélő fékbetétgyárost. A munkanélküli utcagyerekekből alakított szörfkészítő *szövetkezetet*. Az *azonos* tevékenységek segítségével alakított *két vagy akár három* civil szervezet gyakorlatát. Azt, hogy felelős szakmai vezetőként milyen természetességgel vezette ő maga oda-vissza a tavaszi-nyári-őszi programokra Magyarországra érkező fiatalok autóbuszát, mert *sofőrrre nekik nem telt*. És bizony köze lett ahhoz, hogy megláthassuk, milyen *rövid úton rúgnak ki valakit* (történetesen őt) valamelyik választást követően, s azt, hogy ugyanez lazán megtörténhet (mint ahogy megtörtént) egyidejűleg feleségével is. Ám azt ugyancsak megtapasztalhattuk, hogy milyen nagyfokú az a *baráti szolidaritás*, amely Pault azonnal új állásba

segítette, és láthattuk azt is, hogy az ottani *iskolarendszer rugalmassága* miatt Marianne miként folytatta felnőttként szinte azonnal a tanulmányait régi egyetemén úgy, hogy aztán állást találjon. Mint ahogyan talált is.

Bizonyára a vele fennálló barátság, a gyakori együttlétek és a belőle fakadó kapcsolatok folyamatos építése-gondozása miatt vetették szemre, hogy *frankofóniában* szenvedek, ami persze marhaság. Ő sem szenvedett semmiféle magyarofóniában akkor, amikor viháncolva vette tudomásul, hogy ötvenedik születésnapjára Zalaszentgróton vettek prés-házat ajándékként gyermekei, vagy amiért még e sorok írásakor is (és már ezt megelőzően öt-hat éve) itt dolgozik két nagyobb fia. Tévedés ne essék: világpolgár sem volt a szó elmúlt századfordulós vagy mai, amerikai értelmében. Ízig-vérig francia volt Paul, bár amikor egy este Hajóson a vele ideutazók egyike *provanszál*, másika *bröton*, harmadika *elzászi*, negyedike *szavojai* dalra fakadt, ő *normann* énekbe fogott. Hogy miként bújtak vissza az ősök *az egynyelvűvé vált ország* polgáraiba a pár pohár bort, vagy az idegen földet érzékelvén, azt pontosan nem tudom, de jelenlétüket velük együtt éreztem. S érzékeltem sajátos büszkeségük mellett az egymás iránti kölcsönös tiszteletet is. Egy kicsit irigyeltem mindannyiukat ezért.

Miatta nincsenek félelmeim Európától. Tőle láttam, hogy Európának esze ágában sincs *bedarálni* (avagy hogy divatosabban szóljak: *integrálni*, vagy éppen *globalizálni*) minket bárhová vagy bármibe, hiszen Európa is sokféle, ezerszínű, a megőrzött és megtartani akart hagyományok, kultúrák egymásba ölelkező és szétválaszthatatlan halmaza. Éppen ez adja báját, különösségét és erejét, és remélem, hogy ez ítéletnapig így marad. Talán ebben és emiatt különbözik minden más rendszertől. Azon túl tehát, hogy Paul élvezte tört magyar beszédét, és őszinte örömet szerzett neki, ha egy pincér magyarnak vélve őt társalgásba kezdett vele (különösen a borokról, mert abban a témában nagyon otthon volt), szerintem azért is beszélt annyit nyelvünkön, hogy ezáltal oldja *önmagunk által épített sáncainkat*, s hogy beszabadítson *maguk közé* mindannyiunkat. Igen, Európába.

Az előbb „ízig-vérig franciának” mondtam, de persze tudom, hogy mert alapvetően az ő ismeretségei által laktam és laktuk be Franciaországot, azok, akikkel a majd' két évtized alatt találkoztam, mind hozzá

hasonlatosak voltak. Lehet, hogy vannak másféle franciák. Bizonyára. Az e sorok közé bújtatott magyarok is fölöttébb hasonlatosak egymáshoz, miközben persze jól tudom, hogy másféle gondolkodású és habitusú emberek is élnek itthon körülöttünk. Bolondság tehát ez az „ízíg-vérig” kifejezés, és inkább *európainak* mondanám. Mint ahogy *miatta* lassan talán *magunkat* is.

Élt valahol még az előző századforduló előtt *Sárvár* közelében egy parasztcsalád, amelynek egyik (szeretném azt írni, hogy „legkisebb”, de ez nem igaz) fia kitűnt a többiek közül, s őt taníttatni javasolták a szülőknek. Az akkor ott legkönnyebben elérhető szakmát, az *asztalosságot* tanulta ki, majd elment szerencsét próbálni. Nem az Üveghegyen túlra, hanem csak Budapestre. Itt egy akkor neves bútorgyárban hamar művezető lett, de a tízes évek vége felé önállósította magát. Hogy-hogy nem, vállalkozása az idők folyamán egyre jobban ment. Ha ez nem is magyarázható valamiféle konjunktúrával (hiszen az nem volt akkoriban) igényességével bizonyosan. S azzal is, hogy kora legkiválóbb bútortervezőit foglalkoztatva hamar és gyorsan kitűnt a többi, a hasonló adottságú iparos közül. Műhelye üzemmé, majd gyárrá fejlődött, ő maga pedig – szociális érzékenysége miatt – iparostársai szervezője, majd érdekvédője lett. Ez nemcsak a főváros törvényhatósági tagságát, hanem az Iparkamara különféle tisztségeit jelentette számára, míg végül annak vezetőjeként hivatalból felsőházi tag nem lett. A semmiből indult élete eredményeit aztán '49-50-ben megsemmisítették, és őt családjával együtt kényszerlakhelyre szállították, magyarán kitelepítették Budapestről.

Ez a mesebeli ember *anyai nagyapám*. Első emlékeim róla éppen kényszerű kitelepítése idejéből származnak. Számomra csak mese a nagy család minden évben általa finanszírozott Balaton parti nyaralása (amelynek ő nem volt részese, hiszen dolgozott), de nővéreimnek és unokabátyáimnak csodálatos, azóta is felejthetetlen gyermekkori élményük volt ez a minden nyáron visszatérő néhány hét. Pár éves kislányként nekem ebből csak a gőzmozdonyok máig emlékezetes csodája maradt meg, bár egyáltalán nem emlékszem arra, hogy – mint mesélik – ordítva bizonygattam volna mindenkinek, hogy semmi más, csak masiniszta leszek. Mire feleszméltem, a család polgári jólétéből csak romok maradtak. Nem is értettem pontosan, hogy miért ácsorog Budapestre '54-ben mégis visszaengedett nagyapám hozzánk látogatóba jöve a lakásunk előtti gangon, az udvarra bámulva. Persze, ott működött államosított üzeme.¹²⁷

1955-ben újramezítette életét. A Práter utcában műhelyt bérelt, és egy-maga készítette azokat a gyönyörű kisbútorokat, amelyek némelyikét serdülőként azután én szállítottam triciklikén a megrendelőkhez. Munkaszeretétét, konok ragaszkodását a fennmaradáshoz ekkor már felfogtam. Megértettem tőle azt is, hogy semmi máshoz, mint *az aktuális lehetőségekhez kell igazítani igényeinket*. Magammal és szakmámmal kapcsolatos reményeim ma is e szerint alakítom. Szegény nagyapám aztán hamarosan belehalt ebbe az újjáteremtett világába. Bizonyosan tudom, hogy ha még élhetett volna néhány esztendő, keze virágzó kisvállalkozást épített volna újra. Ha engedik.

Balázs fiamban született újjá az ő képessége. A maga akaratából, szinte mindenki ellenére lett asztalos. Ezzel aztán vége is a közöttük való hasonlóságoknak, hacsak nem azt a különöséget említem, hogy a véletlenek furcsa összjátékából első műhelyét nagyapám (az ő dédapja) hajdani bútorgyárának utcájában, attól négy házzal odébb bérelte. Bár onnan valakik kitérték őt, új bérleménye a gyárhoz még közelebb esik. De még mindig, immár több mint egy évtizede ugyanúgy pincében. Szerencsésnek kell tartsam őt, ha a bérleti díj, a közüzemi számlák, az adók és járulékok ellenére legalább ott meg tud maradni. A boldoguláshoz manapság nem elegendő a folyamatos, az állandó munka. Fizetőképes megrendelők is szükségesek. Olyanok tehát, akik ki is fizetik a számlát, és valamilyen általam sem birtokolt rafinéria, hogy az ember többre jusson, mint amire munkája által képes.

(Megjegyzem, hogy annyira persze soha nem juthat, mint az egyik településfejlesztési munkánk során megismert nagyvállalkozó. Ő kellő időben ráértzett, hogy '90-ben a kapitalizmus érkezett meg Magyarországra. Az általa vezetett téves földjeiből rögtön magának kerítette a legjobbakat, és fél évszázadnyi fizetésemet jelentő, részben vissza nem térítendő hitel is kapott, hogy „új gazdaként” boldogulni tudjon. Bizonyosan tudta, hogy kibez kell fordulni, s hogy mit kell mondani. Naná, hogy boldogul. Ő is saját lehetőségeihez igazította célkitűzéseit.)

Hiába tehát a dédapai példa, Balázs fiam nem igazán tanulhat belőle. A mai idők immár mások, mint hajdanában. Vélhetően a többi, a munkájából élő iparosnak, avagy ahogyan manapság illő fogalmaznom, a „vállalkozók” többségének is csak a túlélésre van esélye. A volt szovjet gyarmatokon csak ennyi jut annak, akit nem a húsosfazék körül ta-

lált a rendszerváltozás. Reményeik és lehetőségeik az ország általános állapotától függenek, és lehet, hogy még ez is csak illúzió. Az ország állapota is meglehetősen kiszolgáltatott olyan erőknél, amelyekre nemcsak a polgároknak, de az irányítókank sincs befolyásuk.

Nekünk, a népművelőből település- és közösségfejlesztővé vált szakembereknek sincs mintánk jártasságunk és szakmai tudásunk érvényesítésére juttatására. A közösségfejlesztésben, a települések, a kis- és nagytájak humán fejlesztésében részes külföldi barátaink sem tudnak segíteni nekünk ebben. Módszereik, tapasztalataik odavalósiak, s mi itt egészen más helyzetben, más kulturális viszonyok és az ottaniakhoz nem hasonlatos körülmények között próbáljuk tenni a dolgunkat. Nem kétlem persze, hogy mint a Lajtán túli boldogabb sorsú országokban, nálunk is kialakul majd valamiféle új értékrend. Előbb-utóbb bizonyára nálunk is pontosan tudható lesz, hogy *miféle tudás és jártasság* lehet értékes egy ember, egy család, egy civil szervezet, a település önkormányzata, a megye, a régió vagy az állam számára – de mikorra? Körülbelül addigra, amikor az előbb zárójelben emlegetett virágkertész unokája öröklí majd az akkorra már bizonyára megsokszorozódott családi vagyont – no de addig mi lesz? Aki hátránnyal indul, még utolérheti-e vajon a szerencsésebbjét?

Rövidre szabott bemutatkozásomból látszik talán, hogy *honnan jöttem*, és azóta bizonyára az is nyilvánvalóvá vált, hogy *merre mentem* aztán. Látszik talán az is, hogy az elmúlt évtizedekben sem a falvédőn pihengettem, hanem a való életben nyüzsögtem, és mégis...

És mégis, manapság sok minden meglepetésként ér. Talán azért, mert ezek bár bizonyára korábban is jelen voltak közállapotainkban, de rejtve, álcázva, leplezve. Vagy csak én nem vettem tudomást létezésükről? Elhűlve tapasztalom ugyanis az *irigység*, a *törtetés* és az *önbittség* jelenlétét. A *tájékozatlansággal* párosuló *butaság* országos méreteit. A növekvő *kapzsiságot*. A természetessé vált *hazudozást*. Az *akarnokságot*, és még sok minden mást, amelyeknek bár egyikét sem tudom értelmezni és fölfogni, látom, hogy teljesen átszövik új világunkat. Számomra fölfoghatatlan az ok és a cél, amiért valamelyik barátomról (aki a település polgárainak megélhetését és reményeit támogató alapítványával a helyiek jövőjének egyetlen letéteményese az önkormányzat *helyett*) az

terjed el falujában, hogy bár otthon öreg Skodájával, a közeli városban a legújabb Mercedessel jár. Azért ott, mert nem meri hazahozni. Mit akar ezzel a hazudozó? És vajon *lejárta* vagy éppen *földrétékel* valakit az ilyen jellegű irigység? Őt persze bosszantotta az eset, és mert feltételezte, hogy ki találhatta ki, az utcán megállítva barátságosan elbeszélgetett vele. Közben, mintegy véletlenül dicsérni kezdte nemlétező luxusautóját. Meghívta az illetőt egy körre is, csak szóljon, hogy mikor ér rá. Érdekes: a szóbeszéd azonnal abbamaradt.

A következő héten nyilván mást találnak majd ki. Csak érteném, hogy miért!

C. *településen* félrevont a polgármester, és a nyomdafestéket kevésbé tűrő, de az ő köreiben kötőszóként használt szavak kíséretében azt kérdezte, van-e valamilyen kapcsolatod egy bizonyos fővárosi hatóságnál. A gyökérteres szennyvíztisztítás német technológiájának szorgalmazójaként éppen bejáratos vagyok az általa kért hivatalba, bátorítottam tehát, hogy mondja, miről van szó.

– Tudod, van nálunk egy lefajtott melegvízű kút. Dániában jártam egy delegációval, és ott kint említettem ezt. A jövő héten ideutaznak, megnézik.

– Nagyszerű!

– De kéne valamilyen hozzájárulás.

– Mihez?

– Mihezmihez! Hát a hasznosításhoz!

– Figyelj, add ide a vegyelemzést, felviszem, odaadom és majd meglátjuk.

– Mit adjak oda?!

– A vegyelemzést.

– Az mi?

– Hát amiből megtudható, hogy a víz milyen összetételű, mire alkalmas, mit gyógyít...

– Olyan nincs.

– Akkor mire akarod használni?

– Mi másra, mint fürödni benne? Jó meleg, ez nem elég?

Ha valaki arra gondolna, hogy az itt pontosan idézett polgármester (finoman fogalmazva) tájékozatlan, vagy nem bonyolulttá vált mai világunkba való, az téved. Ismételt látogatásomkor kiderült, hogy *már meg*

is vásárolta a kút környéki földeket. S bár igaz, hogy a dánok dühöngve elmentek, de majd jönnek mások. Most éppen utat épít oda. Naná, hogy nem a saját pénzből.

D-ben megalégték a polgármester folyamatos gazdagodását, s azt, hogy saját magángazdaságának építésekor az önkormányzat által nyújtott információs és adminisztrációs lehetőségeket is igénybe veszi, hogy új vállalkozásához az előtanulmányokat a hivatallal finanszíroztatta. Nem tagadják, hogy bár korábban a keze alatt a település felvirágzott, de állítják, hogy mostanság arra már kevesebb figyelmet, saját magára pedig egyre többet fordít. Jól kitervelt puccsal eltávolították a székéből.

Ambíciózus vállalkozó áll az öt ellenzők élén, aki magának és baráti körének bizonyára hasonló előnyöket szeretne szerezni. A közöttük lévő vitát persze közéleti csomagolásban tálalják. Vélhetően *két újkapitalista birkózik* bizonyos előnyökért, és szinte mindegy, hogy melyikük győz. A település vélhetően mindkét esetben veszít.

E-ben az ugyancsak vállalkozó polgármester volt annyira épeszű ahhoz, hogy megelőzte az esetleg hasonló helyzetet úgy, hogy különféle rendszeres juttatásokkal gyakorlatilag megvásárolta valamennyi testületi tagot, aki ellenzékét képezhette volna. A biztos többség támogatásának birtokában kényelmesen uralkodik a városon. Van azonban egy réteg, amelyik nem hódolt be, s akik a ma már elérhető szabadsággal élnek is: ifjúsági mozgalmat, értelmiségi kört, helyismereti kiadványsorozatot, rendezvényeket és iskolát teremtettek maguknak. Munkásságukat nem támogatja a város, de nem is tilthatja be. A polgármester tulajdonképpen támaszkodhatna rájuk, ha a helyi társadalom autonóm cselekvése *értéket képviselne szemében*, de bosszantja a különvélemény, bosszantja a külön út, hatalmának semmibevétele. Inkább hadakozik velük. Nincs remény köztük a jó viszony megteremtésére, mert *nem akarnak* jobban lenni: ez érzékelhető minden olyan esetben, amikor hol egyikük, hol másikkuk terjeszt elő valamilyen városfejlesztési javaslatot. Itt is feleslegesen zajlott a rendszerváltozás.

F-ben viszont teljesen megtörtént, olyannyira, hogy cselekvésképtelenné vált a település. Valaki közülük egy program megindítását javasolta, és arra vállalkozót ajánlott. A cég tetszett, de túlságosan drága volt. Helyette a főépítész egy újat kerített (történetesen minket), s mi a rendelkezésre álló keretből is el is végeztük volna ugyanazt a munkát.

Ám miután *nem az eredeti ötletadó köreiből érkezett* az alternatív megoldás, annak pártja formai okokból kifogásolta, majd leszavazta a megbízást. Cifrázta a dolgot, hogy a leszavazás titkolt indoka nem volt más, minthogy mi a polgármester pártjának kreatúrai vagyunk. Ez nemcsak azért nevetséges, mert nem igaz, hanem azért is, mert szegény polgármester teljesen ártatlan volt ebben az ügyben, lévén hogy a korábban általam nem ismert főépítész volt az ajánlónk. Különbösen sincs fogalmam, hogy ott ki milyen párti. Én ugyan kaptam egy olyan üzenetet, hogy most valaki gyorsan telefonáljon valakinek, hogy mi nem *olyanok*, hanem *ilyenek* vagyunk (és lehet, hogy ebben az új világban ez a módi), de rátarti módon ezt nem tettem meg. Nem is valósult meg semmi az egészből. Kinek jó ez így?

G. megyében egy magas poszton álló úr az előprivatizációk idejében sok ügyes géphez jutott, majd később egy olyan beosztásba, hogy folyamatosan működtethette azokat az általa vezérelt támogatásokból. Meg is valósult mindenféle beruházás arrafelé, s hogy ne (nagyon) lógjon ki a lóláb, vállalkozásait osztódással szaporította, nehogy szó érje a ház elejét, hogy minden megyei munkát egy cég végez. Üveges szemmel hallgatta többször is az emberi képességek és lehetőségek fejlesztéséről szóló fejtegetéseimet, de miután az általam javasolt változtatások ugyanazt a fejlesztési pénzalapot terhelték (volna), amiből ő is gazdálkodott, persze szó sem lehetett finanszírozásukról. Szomorúan jut eszembe *Márai Sándor*, aki az Egy polgár vallomásai című regényében még arról ír, hogy „a haza mindig kissé cinkosok szövetsége is”. Már nem az. Legfeljebb a közös érdek által vezérelt egyivású cinkosoké.

H. választókerületben az időközi választás kampányidejében több therautónyi ajándékot osztott ki az egyik párt. Főzőkolbász, bab, konzervek voltak a reklámszatyrokban, és persze a képviselőjelölt levele, fényképe. Jó étvágyat kívánt, és szavazatot kért. Számomra az a legfurcsább, hogy az emberek elfogadták.

I. településszövetségben nyilvánvaló, hogy a közösen megszavazott fejlesztési pénz évek óta csak a volt járási székhelyet gyarapítja. Amikor az ebbe történő csendes beletörődést szóvá tettük, csak legyintettek ránk. Gesztusuk a pártállami időket idézte, pedig a polgármesterek többsége e megbízatásában új ember. Történetesen éppen azért jártunk náluk, hogy az őket összekötő természeti tünemény adottságainak kö-

zös kihasználására ők (és éppen ők, tehát ne a vállalkozók) szövetkezzenek. Nehezen értették meg, hogy a dolog immár rajtuk múlik, s azt meg egyáltalán nem, hogy a civil szervezeteket is be kell vonniuk. Nemcsak abból a praktikus okból, hogy együtt pályázzanak, hanem hogy olyan pályázatoknak is részesei lehessenek, amelyek a civilek részére írtak ki. És azért is, mert saját polgáraik nélkül nem fog menni a dolog.

J. nagytérségben azonban éppen az lett a baj, hogy szövetkeztek a települések. Nem nekik volt baj persze, hanem egy megyeszékhelyi főhivatalnoknak. Azt találta ki, hogy kiszakítja majd az együttműködni akaró települések környékét a jelenlegi óriás természetvédelmi szervezetből, és a megyéjéből másokat is hozzákerítve, új szervezeti egységet teremt. Hogy ezzel egyidejűleg magának akar teremteni majdani munkahelyet? Ki tudja? Egyébként bölcs szándékának elősegítésére mindenesetre pénzügyi lehetőséget keresett és talált. Mindez nem lett volna baj. De korábbi világképéből hiányzott (az akár egymás ellen is kijátszható!) települések békés együttműködésének jelensége. Dühösen üzent tehát, hogy hagyják ezt abba, mert semmi sem lesz a pénzből. Csodák csodája, hogy néhányan mégis aláírták térségfejlesztési együttműködésüket. De úgy látszik, természetesenek kell vegyem, hogy a pénz végül valóban elmaradt.

K. miniszter egy kései televíziós interjúban a képembe vágta, hogy az a bizonyos tevékenység, amit a riporter hiányol, az csak azóta létezik, amióta ő azt minisztériumának nevébe belefoglalta. Nem kritika illeti őt tehát, hanem dicséret, még akkor is, ha a minisztériumi funkcióbővítés óta eltelt idő alatt még nem lehetett sokat tenni. De azért már persze tettek egyet és mást, és már sorolta is. Megjegyzem: *mások* cselekedeteit. Azt már csak a poén kedvéért említem, hogy mi magunk is hasonlókat tettünk évtizedeken át. Tulajdonképpen örvendek, hogy nem tud róla. Szégyellném, ha a mi tollainkkal *is* ékeskedne.

L. magas közjogi méltóságot arra kértük, hogy nyissa meg nemzetközi konferenciánkat. Örömmel vállalta, és szép beszédet mondott. Másnap megnéztük az újságokat, hogy lássuk, mit írnak rólunk. Vélhetően miatta voltak ott az újságírók, és leginkább persze őt idézték. Őt, de hogyan! Mindenki azt a néhány félmondatot emelte ki és rakta újra össze, ami neki leginkább megfelelt. Nem, nem hazudtak, dehogyan – csak éppen nem mondtak igazat.

Én sem így képzeltem a *rendet*.

Solymosi Frigyes az értelmiség szerepvállalásáról elmélkedvén¹²⁸ aktivitásra buzdította a még rejtőzködőket, az akkori választások után végre lehetőségét látván a társadalom szempontjából hasznos cselekvésre. Vajon ki buzdítja a hatalomra kerülteket arra, hogy maguk mellé, vagy pusztán csak *helyzetbe hozzák* a céljaikkal egyetértő, azt szakmai tevékenységükkel támogatni képes szakembereket? Senki. Erre is gondolkodok, amikor kilátásaim, *a népművelésből település- és közösségfejlesztéssé vált szakmám* lehetőségeit számba veszem.

Megállapíthatom, hogy valaha szebb reményű, de mindezidáig még létező Alapítványunk leépülése megállt. Még mindig alkalmas a szervezet arra, hogy a humán, vagy ahogyan ma mondják, az „emberi erőforrás” fejlesztése táján munkálkodjék. Immár nem kell finanszírozzuk, hiszen önállósította magát a két, az Alapítvány által kifejlesztett egyesület: a hazai gyermek- és ifjúsági önkormányzatok szervezete, valamint az ifjúságukért elkötelezett önkormányzatok szövetsége. Szervezeti és anyagi téren az önállósodás útjára léphet az általunk gyámoltott, a polgármesteri hivatalokban alkalmazott ifjúsági referensek munkabizottságából létrehozott új egyesület annál is inkább, mert ők mindannyian partiképesek az Ifjúsági és Sportminisztériummal, és a lassan éledő Gyermek és Ifjúsági Alapprogrammal. Mindhármójuk mögül kiléphet tehát szervezetfejlesztő munkáját immár végzett Alapítványunk.

E sorok írásával egyidejűleg *Makó* társadalmának revitalizációja érdekében dolgozunk szerződéses munkaviszonyban, amelynek során több fiatal szakembert foglalkoztatunk megbízási szerződéssel. Végre van miből kifizetni őket. Folyik a szatmári térségben szervezett, és korábban hosszasan taglalt fejlesztőmunka is, hiszen ott ugyancsak van miből megfizetni a szakértő közreműködőket éppen úgy, mint az ezzel kapcsolatos kiadásainkat.

Ettől még kereshetünk új feladatokat magunknak.

Kétségtelen az is, hogy ez az „új” feladat nem lehet más, mint a régi, amiért tehát a Közösségszolgálat Alapítvány létrejött és amiért létjogosult. Hogy minél több kis- és nagytérségben, minél több városban, megyében jelen legyen és dolgozzék a helyi társadalom fejlesztésével foglalkozó szakember, önálló szervezet, „közösségszolgálat”. S hogy épüljön ki mindezeknek a regionális együttműködést segítő hálózata is, illetőleg, hogy ennek keretében minél több szervezet- és közösségfejlesztő minél nagyobb sikerrel munkálkodjék szerte Magyarországon.

Az azonban teljesen világos, hogy ezt *rajtunk kívül senki sem akarja*. Egyrészt azért, mert sokaknak fogalma sincs eddigi eredményeiről, ebbéli szándékunkról – és amikor erről elkiabáltam magam, mint már említettem, a fülük botját sem mozgatták; másrészt pedig azért, mert akik ismerik szándékainkat, azok egy részének céljait *nem a tudatos és rendezett, hanem a tudatlan és összekuszált* helyi társadalom szolgálja. Abban tehát nem reménykedhetünk, hogy bölcs központi döntés eredményeképpen egyre bővülő országos hálózatot, egymást erősítő rendszert alkot egyhamar a szervezet- és közösségfejlesztők társadalomépítő csapata. Ezért – s mert egyébként meggyőződésemm, hogy szükség van tudásunkra, jártasságunkra és eredményeinkre – nem várokozhatunk. Cselekednünk kell.

A dolog egyszerű: a kezdeti időszak során is alkalmazott módszerekkel *példát kell mutatni, divatot kell teremteni*. A feladat konkrét elvégzésén és helyi hasznán túl ebben nyeri értelmét a makói társadalom revitalizációja és a szatmári határmenti fejlesztőmunka. Van éppen elegendő húsz-harmincezres városunk, és van ugyancsak elegendő, fejlődésre, és az együttműködés megteremtésére váró, mesterséges határokkal szétzabdalt rokon táj, amelyeknek érdemes lesz majd megmutatni, hogy mire juthatnak eljárásaink sikeres alkalmazásával.

(Még a kezdeti időszakban tervezte meg Siklósi József a zalai Németfalu művelődési egyesülete székházának átalakítását – a régi épület helyreállításán túl ez nem többet jelentett, mint egy széles, hosszú tornácot, és egy finomkodva „vizesblokknak” nevezett WC-csoportot. A tornác hamar megépült a környékbeli erdő fáiból, a vizesblokk csak sokára. Ám az átalakítás leginkább egy konyhát kívánt, hiszen – jó érzékkel – az összejövetelek állandó kísérője volt a társas vacsora, középpontban a környék leghíresebb rétes-variációival. Hogyan is lehetne enélkül itt egyesületi székházat működtetni?)

Mi tudtuk, hogy ez lehetetlen, de a hatóságok is elképzelhetetlennek tartották. Már mint a megépítését. Hiába érveltünk a végén mi már mindenfélével: munkásmozgalmi hagyományokkal, az illegalitás szalonnesztésével. Nyet! Ekkor hát a „konyha” feliratot kiradírozta a mérnök úr, és helyette azt írta oda, hogy „rendezvényelőkészítő helyiség”. A búboskemencéből a terrajzon beépített szekrény lett, de a vízbevezetés maradt, hiszen az kell például a kerámiázáshoz. Ezt követően lett engedély, és

persze végül lett konyha is, amelyben azóta is folyamatosan „előkészítik” a „rendezvényeket”, mármint a társas vacsorákat. Remélem, hogy még sokáig szorgosan sütnek-főznek benne.

A művelődési otthonok konyhájával kapcsolatos hajdani Canossa-járásunk akkor jutott újra eszembe, amikor a múltkorában körbejártuk Baranya néhány sváb településének művelődési otthonait: Nagynyárád, Palotabozsok, Görcsöndoboka intézményeiben nemcsak konyhát, hanem hűtőkamrát, teljes felszerelést találtunk. Kiderült, hogy tervezőik – megjegyzem, ez is új jelenség – körbejárták az országot, tán eljutottak Németfaluba is. Ha igen, akkor bizonyára jót ettek a rétesből, és bizony nem felejtették el a konyhát méreteresre megtervezni.)

Mindezt azért soroltam el, mert valahogy ilyenek képzelem eredményeink terjedését település- és közösségfejlesztési, szervezet- és ifjúságfejlesztési tevékenységeink esetében is. Az nem rajtunk múlik, hogy valaki gondoskodik-e az efféle munkák országos megvalósításáról. Az viszont már igen, hogy *amit elvégeztünk, azt minél több felelős emberrel megismertessük.* A helyi felelősökkel. Azokkal, akiken alkalmazása, bevezetése helyben múlik. Hiszen amúgy is ott, helyben élnek az emberek.

Kilátásaim és lehetőségeink összeszámálása során végül tehát erre az *egy* megoldásra juthatok. Megjegyzem, hogy az elmúlt évtizedekben sem volt másképpen. *Tettük a dolgunkat, s aki akart, velünk tartott.* Tesszük a továbbiakban is, és akinek tetszik, társuljon!

Bár ez a könyv látszólag az én, és a körülöttem lévők életének egy meghatározott részéről, mint írtam: töredékéről szól; valójában *a polgárok társadalmi részvételének lehetősége* az érdekes benne. Az tehát, hogy van-e s miként lehet esélyük és lehetőségük saját társadalmuk formálására? S még arról, hogy ha ebbéli képességük hiányzik (mert többségüknek honnan is lenne?) miként lehet pótolni, elsajátíttatni, s ezt követően működővé tenni? – mert erről van szó akkor, amikor egyesületek alapítását szorgalmazzuk. Erről, ha gyermek és ifjúsági önkormányzatról beszélünk. S erről volt szó akkor is, amikor az ifjúsági referensek feladatairól szóltam. Hiszen mi másért lennének létjogosultak? Mindez együttesen adhatja azt az egyetlent, amely megkülönböztet bennünket minden más élőlénytől: ez adhatja azt a *méltóságot*, mely nélkül csak pusztá vegetáció földi vendégységünk.

Láthattam, hogy a szovjet rezsintől szerencsére mentesült francia polgári világ az emberi kapcsolatok árnyalt hálózatát építette ki. Azt, ami nálunk is *lebetett volna*, ha nem fordul ránk a történelem kereke. Tudom, hogy még sokan hordozzák e polgári világ nyomait. Tudom, hogy még többen vannak azok, akiknek mértékadó családi kultúrája, saját olvasmányélményeikből vagy saját habitusukból szőtt magatartásformái az előbbiekhöz kapcsolódnak. Remélem azonban, hogy ők mindannyian, valamint a ma őket majmolók unokái is összetalálkoznak majd egy leendő, egy megerősödött polgárságban. Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy ez a találkozás gyorsabb lenne, ha minél többen lennének a hozzám, a hozzánk hasonló foglalkozásúak.

A méltóságteremtők.

Ahogy végigolvastam az eddig írottakat, eltöprengtem, hogy rajtam kívül kinek és miért érdekes ez az egész? Hogy kinek, azt nem tudom. A „miért” sem pontosan világos, hiszen az én nemzedékem szinte nyomtalanul tűnik el manapság: nem vagyunk *elég öregek* ahhoz, hogy eleget tudjunk a régi, a helyreállítandó polgári világról, és nem vagyunk *elég fiatalok*, hogy módunk legyen még hosszan kidolgozni azt, hogy ez most pontosan milyen is legyen. Bár tán éppen ezért nem felesleges, hogy ezúton, ezzel a könyvvel is jelezzem: ebben a leginkább *zárójelbe* kívánkozó időben, a mi aktív évtizedeinkben is éltek, voltak olyanok, akik jól vagy rosszul, ügyesen vagy ügyetlenül, de mégis: gondolkoztak, cselekedtek. Még akkor is, ha ennek látványos eredménye nem volt.

Régóta a fejemben van, s most végezetül elmesélem, hogy valamikor régen, még józsefvárosi művelődésiház-igazgató koromban elhatároztam, hogy a vasárnap délelőtti *múzeumkerti térzenéink esti párját* is megcsinálom. Kerestem néhány karmestert és zenekart, akikkel kidolgoztunk egy népszerű és igényes darabokból álló programot. Kölcsönkértem valamelyik iskolából néhány száz széket, a szomszédos Rádiótól vagy ötven kottaállványt és kottalámpát, egy másik művelődési háztól a dobogót. Ezeket persze aznap délután oda, és még aznap éjjel vissza kellett szállítsunk. A fák lombkoronáiba reflektorokat rejtettünk. Onnan lógattuk le a hangosításhoz szükséges mikrofonokat is. A műszereket persze el kellett takarnunk, s erre a célra egy kicsi, összehajtható há-

zikót csináltattam. Mindehhez még raktárak kellettek, a zenészeknek és a szólistáknak öltöző, és még mindenféle eszközök és egyre több pénz.

Lett minden, aztán lett műsorfüzet is. Ám mire kinyomtattuk, néhányan lemondták a részvételt. Hamar újat kellett csinálnunk. Nem részletezem konfliktusaimat a helyszínt biztosító múzeum főigazgatójával és portásaival, a kertészettel, a rendőrséggel. Még az időjárás volt a legkegyesebb hozzám. Ma már különben sem számít a sok munka és a sok megaláztatás. A koncertsorozat sikeres volt, néhány nyáron át 6-8 estén keresztül zajlott. Megtettem tehát, amit kigondoltam. Talán még élnek néhányan, akik emlékeznek rá, és akiknek örömet szereztek a szombat esti hangversenyek. Az én hangversenyeim.

Mert persze úgy gondoltam, hogy az *enyém*. Ám az első koncert befejezésekor már látszott, hogy tévedtem. Hiszen a koncert végén hosszan tartó taps köszöntötte a zenészeket, a szólistákat, a karnagyot, a közreműködő kórust. Még elvonulásukat követően is visszatapsolták őket. Megérdemelték, hiszen gyönyörűen muzsikáltak. De engem persze senki nem köszöntött. Ott álltam a két-háromszáz fős közönség mögött, és rájöttem valamire. Megértettem, hogy attól, hogy nem tapsolnak meg, hogy nem hajlongok a reflektorfényben, az öröm és a köszönet nekem is szól. Hogy a közönség ezt nem sejtí, vagy hogy pontos legyenek, közülük *senki sem* tudja? Kit érdekel.

Elegendő, ha *én magam* tudom.

Józsefváros, 1999. május – 2000. március

KIEGÉSZÍTÉS

Már a rendszerváltó hónapok után egy budapesti népművelő-továbbképzésen, miután az éppen aktuális mondandómat elmondtam és a kérdésekre került sor, a szakma egyik fővárosi vezetője – némi éllel – megkérdezte, hogy miért mondom még mindig ugyanazt, amit az elmúlt években is ballott tőlem? Miért nem módosítom én is szövegeimet? Miért nem aktualizálom úgy, mint mindenki más? Akkor nem is értettem szavait. Később, amikor észrevettem, hogy vannak emberek, akik ugyanarról egészen másképpen beszélnek, mint korábban, rájöttem, mire gondol. Már akkor elhatároztam, hogy ha majd egyszer lehetőségem nyílik rá, összegyűjtök néhány régebbi cikkemet pusztán azért, hogy dokumentáljam: valóban mindig ugyanarról írtam, ugyanarról és ugyanúgy beszéltem. Hogy ez baj-e, avagy éppenhogy erény, azt, persze, nem tudom. Az újraközléseknek egyidejűleg persze az is értelmet ad, hogy bizonyos kérdésekben árnyaltabb képet kaphat az érdeklődő olvasó, mint amennyire az adott témát az előzőekben érdemesítettem.

Közelharc, sok tételben

Művelődési ház igazgatójának, Budapest

Értesítem, hogy a KISZ kerületi bizottsága kezelésében működő Ifjúsági Pinceklubot január hó 1-jétől intézményéhez csatolom. Utasítom, hogy az átvétellel egyidejűleg László Ferenc elvtársat, a klub vezetőjét ugyancsak január 1-jétől havi 2600 Ft alapbérrel intézménye bérkeretének terhére alkalmazza. Az immár intézményéhez tartozó Ifjúsági Pinceklub folyamatos és szakszerű üzemeltetéséről, a leltár és egyébek átvételéről egyidejűleg gondoskodik.

január 18-án.

a kerületi művelődésügyi osztály vezetője

(Megjegyzés az irat alján: Érkezett:

január 26-án)

*

*Kerületi művelődésügyi osztály vezetőjének,
Helyben*

Tisztelt Osztályvezető Elvtárs!

Mellékelten megküldöm László Ferenc munkaszerződését jóváhagyás végett. Miután új alkalmazottunk nem rendelkezik szakképesítéssel és érettségije sincs, tegnapi megbeszélésünk alapján a munkaszerződés 2. pontjában az érettségi július hó 31-ig történő megszerzésére kötelezem. Igaz ugyan, hogy új alkalmazottunk a Könnyűipari Szakközépiskola IV. osztályába jár, tehát ennek elvégzésével sem lesz egyértelműen szakalkalmazott, mégis úgy vélem, hogy e minimum elérését számon kérhetjük tőle. Érettségije után szeretném őt felsőfokú szakmai képzésben részesíttetni; már most kérem, hogy ebbéli szándékomat támogatni szíveskedjék.

Tudomásom szerint László Ferenc egyúttal a KISZ kerületi bizottságának kultúrfelelőse is. Kérem Önt, hogy e minőségében való majdani tárgyalásaikon ne bocsátkozzék vele olyan témák megbeszélésébe, melyek lebonyolítása az én feladatomban.

*január hó 30-án.
a művelődési ház igazgatója*

*

László Feri, Pinceklub

Kérlek, sürgősen hozd be hozzánk erkölcsi bizonyítványodat, hiszen ennek hiányában tulajdonképpen nem lett volna szabad megkötnünk a szerződést. A múlt hétre ígérted, e hét végéig feltétlenül hozdad hát.

*február 9.
műv. ház. ig.*

Ceruzával írt megjegyzés a levél alján:

Öregem, az iskolalátogatási bizonyítványod vagy igazolványod, mit tudom én, hogyan nevezik pontosan, az is kellene!

László Ferenc, Pinceklub

Kedves Kolléga,
az igazgató úrral folytatott megbeszélésre hivatkozva kérem, hogy a belépőjegyek, a ruhatári tömbök elszámolásával holnap reggel, úgy 10 óráig keressen meg.

*február 15.
műv. ház gazdasági vezető*

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

A januári elszámolásokat e hó 10-ig el kellett volna intézned. Vidéki utad miatt engedélyeztem, hogy ezt a múlt hét szerdájáig elhalaszd. Gazdasági vezetőm ideges, mert revizorokat vár és értesítése ellenére sem jelentkeztél. Kérlek, azonnal intézd el a januári pénzügyeket vele s egyúttal erkölcsi bizonyítványodat is hozd el.

*február 23-án.
műv. ház ig.*

*

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett a művelődési ház hivatalos helyiségében február hó 28-án. Jelen vannak alulírottak, akik egybehangzóan megállapították, hogy az Ifjúsági Pinceklub átvétele ügyében készült, „Intézkedési terv” 1.; 2. b, c, d; 4.; 5. a; 7; 11; 12; 13. a, c. pontjában rögzítettek nem hajtották végre, s ezzel a revizori célvizsgálat végrehajthatatlan. Megállapítást nyert továbbá, hogy a klub vezetője bevételével még egyszer sem számolt el, annak ellenére, hogy erre az intézményvezetés többször felszólította. A klubvezető hollétéről a művelődési ház igazgatója felvilágosítást adni nem tud; utolsó információja az, hogy nevezett személy – en-

gedélyével – e hó 9-én három napra vidékre utazott. A klub mindennapos vezetését azóta a művelődési ház igazgatója látja el. Jelen jegyzőkönyv 1-1 példányát – tájékozódás, intézkedés és felelősségre vonás végett – a kerületi művelődésügyi osztálynak, illetőleg a KISZ kerületi bizottságának a tanács revizori csoportja megküldi.

Kelt mint fent.

*Aláírások: kerületi főrevizor, pénzügyi főelőadó,
művelődési ház igazgató és gazdasági vez.*

*

Távirat

laaszlo ferenc + budapest + almaaadi utca 15 + azonnal keressen fel irodaamban stop eerkezeese eloett telefoneertesiteeseet vaarom mert joevetelekor a peenzugyi osztaly revizorai is jelen akarnak elnni stop a mueveloedeesi haaz igazgatoja

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

A mai meghallgatásáról készült jegyzőkönyvben foglaltak alapján írásbeli figyelmeztetésben részesítem. Szeretném, ha megértené: az ifjúsági klubot hozzánk csatolták, tehát a művelődési ház keretei között kell működnie, e kereteket pedig rendeletek, jogszabályok szabályozzák. Nagyon kérem, ezek alól ne kibújni, hanem ezekbe beilleszkedni próbáljon. E keretekre gondolva kérem, hogy munkahelyén rendszeresen jelenjen meg, hogy a közösen kialakított „Intézkedési terv”-et, melynek már minden határideje lejárt, mielőbb hajtsa végre. E keretekre hivatkozva kötelezem Önt jelenléti ív vezetésére, e jogszabályok szelleme kényszerít arra, hogy február havi illetményének (amely ugyanis „munkabér” és nem „járandóság”, nem tudom, érzi-e a különbséget a két szó között) kifizetése tárgyában feletteseim véleményét megkérjem.

f. hó 10-én.

művelődési ház igazgatója

*

Kerületi művelődési ház igazgatójának

Utásítom, hogy László Ferenc február havi illetményét fizesse ki.

március 13.

művelődésügyi osztályvezető

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

Májusra tervezett külföldi útját csak akkor engedélyezem, ha a február elején kelt „Intézkedési terv”-ben március hó 1-jei határidővel rögzítetteknek e hó végéig eleget tesz. Kérem, hamarosan és feltétlenül keressen meg, hogy e rendezetlen ügyeket, a bevétellel kapcsolatos elszámolást, a programokkal kapcsolatos kívánalmainkat mielőbb tisztázhassuk.

március 23-án.

művelődési ház igazgatója

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

Kértem, hogy „hamarosan” keressen meg. Eddig nem tette, így április 2-án 10 órakor várom.

március hó 30-án

művelődési ház igazgatója

KISZ kerületi bizottsága, Helyben

László Ferenc elvtárs, Ifjúsági Pinceklubunk vezetőjének kikérése tárgyában írt levelükre válaszolva közlöm, hogy bár a klubvezetőképző táborban való részvételét – szakmai szempontból – fontosnak tartom, mulasztásai miatt a kéthetes rendkívüli szabadságra mégsem engedhetem el.

*április hó 3-án.
művelődési ház igazgatója*

*

Távirat

laaszlo ferenc + budapest + almaadi utca 15 + hatodikaan joejjoen
be hozzaam stop mueveloedeesi haaz igazgato

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

Azonnali igazoló jelentését kérem arról, hogy többszöri kérésem ellenére miért nem jelent meg az intézményben; egyúttal beszámolóját várom arról is, hogy március 14-e óta hol volt, mit dolgozott.

*április hó 9-én.
művelődési ház igazgatója*

Megjegyzés a másolati példányon:

Igazgató úr, a levelet nem tudtam átadni a lakást zárva találtam. A házmaster szerint Feri kb. két héttel ezelőtt nagyobb csomagokkal elutazott; a kulcsot neki adta le, a lakást ő gondozza.

Hivatalsegéd

Művelődési ház igazgatójának

Ismételten kérem, hogy László Ferenc elvtársat, együttesünk tánc csoportjának ez évi külföldi útjára tervezett hivatalos kísérelőjét rendkívüli, fizetett szabadságra május 18-30. között elengedni szíveskedjék.

április 12-én.

művészegyüttes vezetője

*

Művészegyüttes vezetőjének, Budapest

Nem!

április hó 16-án

művelődési ház igazgatója

*

Művelődési ház igazgatójának, Budapest

A mai napon megkeresett László Ferenc, Ifjúsági Pinceklubjuk vezetője és László Imre, a Vadvirág Művészegyüttes igazgatója. Közlöm Önnek, hogy megbeszélésünk eredményeként hozzájárultam klubvezetőjének május 18-30. közötti külföldi útjához rendkívüli, fizetett szabadság biztosításával. Kérem intézkedésem tudomásulvételét.

április 18.

művelődésügyi osztályvezető

*

Kerületi művelődésügyi osztály vezetőjének

László Ferenc külföldi, hivatalosnak mondott útjához való hozzájárulását tudomásul veszem. Távolléte alatti időszakban azonban az Ifjúsági Pincklubot be kell zárunk, mert abban az időpontban én is szabadságon leszek, így nem tudom helyettesíteni fontos kiküldetésben levő kollégámat, akinek klubbeli munkáját március 14-e óta, utolsó ittléte óta – egyéb teendőim változatlan megoldásával – magam látom el.

*április hó 21-én.
művelődési ház igazgatója*

*

Jegyzőkönyv,

mely felvétellett abból az örömteli alkalomból, hogy művelődési házunkban László Ferenc klubvezető úr március 14-e óta először megjelent.

László Ferenc kérésünkre közölte, hogy mai, május hó 2-i jövetelének határozott és egyetlen célja április havi munkabérének felvétele. Mivel azonban április hóban végzett munkája ismeretlen előttünk, beszámoló jelentés írására köteleztük őt, melyben múlt havi tevékenységét részletesen le kell írnia. Bérét csak ennek kézhezvétele és elbírálása után fizetjük ki.

*Kelt mint fent.
Aláírások: művelődési ház igazgató,
gazdasági vezető, klubvezető*

*

Művelődési ház igazgatójának, Helyben

Utasításom, hogy László Ferenc április havi munkabérét nevezett lakáscímére azonnal adja postára. Együttal tudomásul veszem, hogy má-

jus 15-24. között szabadságra megy, de közölnie kell velünk címét, hogy ha intézményében vagy Ifjúsági Pinceklubjában bármi történne, azonnali visszajövetelre felszólítva, értesíteni tudjuk.

május 5-én.

művelődésügyi osztályvezető

*

Művelődésügyi osztály vezetőjének

Evezőstúrán leszek, így címemet meghagyni nem tudom. Javaslom, hogy a klubbal felmerülő esetleges problémák miatt – miután azt bezárni nem engedte – a klub fizetett vezetőjét értesítse. Önnel nyilván közölte, merre jár: az esetleges légitovábbutási költségeket intézményünk megtéríti Önöknek.

május hó 13-án.

műv. ház. igazg.

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

Április havi fizetését jelen levelemmel egyidejűleg postára adtam. Egyúttal közlöm, hogy a pinceklub takarítónőjével küldött üzenetét, mely szerint külföldi útjáról visszajöve tanulmányi szabadságot kér, csak akkor vehetem figyelembe, ha elutazása előtt iskolalátogatási igazolványt juttat el hozzánk.

május hó 14-én.

művelődési ház igazgatója

*

Művelődési ház igazgatójának, Budapest

Tisztelt Igazgató Elvtárs,
kérésére közöljük, hogy esti és levelező tagozatunk IV. évfolyamában László Ferenc nevű hallgatónk nincs.

május 23-án.

Könnnyűipari Szakközépiskola tagozatvezető

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

Felszólítom, hogy hazajövetele után 3 napnál nem régebben kiállított iskolalátogatási igazolványával azonnal keressen fel.

május hó 25-én.

művelődési ház igazgatója

*

Művelődési ház igazgatójának

Ifjúsági Pinceklubjukban szervezett módszertani foglalkozás-sorozatot a tegnapi estén ellenőrizni kívántam. Az ellenőrzés nem történhetett meg, mert a klubot zárva találtam. Kérem, tájékoztasson a tegnapi tervezett program elmaradásának okáról, illetőleg a foglalkozás-sorozat terén végzett eddigi munkájukkal kapcsolatban.

május 31-én.

*Fővárosi Művelődésügyi Főosztály osztályvezető
tértivevényes*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

*

Miután osztályvezetőm által engedélyezett külföldi útjáról feltehetőleg szerencsésen hazatért, amit őszintén sajnálok (*e szó ceruzával átbúzva, fölötte kézzel írva: remélek*), kérem Önt, hogy június 4-én fáradjon be hozzánk. Ha erre jár, a korábban kért iskolalátogatási igazolást se feledje el. A fővárosi Tanácstól általam ismeretlen témáról írt levelet kaptunk; bejövetele esetén erről csevegnénk.

június hó 2-án.

Üdvözlettel (*aláírás nincs*)

*

Kerületi művelődésügyi osztály vezetőjének

Mellékelten megküldöm az Ön által ránk kényszerített klubvezetőnek legújabb jócselekedetéről készített házi feljegyzésem másolati példányát szíves tudomásulvétel – és feltehetően: jóváhagyás – végett. Miután e feljegyzés a Fővárosi Tanács klubvezetőnk által történt félrevezetéséről szól, tájékoztatásul közlöm, hogy hasonló másolatot az Önök fölött is felügyeletet gyakorló fővárosi szakigazgatási szervnek is eljuttattam, mint a számukra írt igazoló jelentésem mellékletét.

június hó 15-én.

művelődési ház igazgatója

*

Távirat

laaszlo ferenc + budapest + almaadi utca 15 + az ifjusaagi klub
ajtajaan új zaarak vannak stop azonnal joejjoen be stop igazgato

*

Kerületi tanács végrehajtó bizottságának titkárától

A Végrehajtó Bizottság tagjai a mai napon meg akarták tekinteni az Önök kezelésében működő pinceklubot, de a helyiségbe – állítólagos kulcsprobléma miatt – nem tudtak bejutni. Azonnali jelentését kérem erről az ügyről, mely egyúttal fölöttébb rendezetlen körülményekre utal.

*június 20-án.
a vb titkára*

*

Művelődési ház igazgatójának

Az Ifjúsági Pinceklub új zárainak ügyében indított vizsgálatát szüntesse be. A klub vezetőjével megnyugtató módon tisztáztam e kérdést. Hasznosabbnak tartanám, ha energiáját alkotó jellegű tevékenységre fordítaná sorozatos nyomozgatások és feljegyzésgyártások helyett.

június 28-án.

művelődésügyi osztály vezetője

Kézzel írt megjegyzés az irat alján: Ottó, kérelek, hogy főnököm e levélben írt utolsó mondatát reprotzasd le és nagyítsd ki számomra legközelebbi szakköri foglalkozásodon, hogy a feliratot íróasztalom fölé lógatva jó tanácsát soha ne feledjem. Előre is kösz.

*

László Ferenc, 1174 Budapest, Almádi u. 15.

Értesítem Önt, hogy f. hó 20-án 10 órakor irodámban a Népi Ellenőrzési Bizottság javaslatára megalakított fegyelmi bizottság második, úgynevezett „ténymegállapító” ülésére kerül sor, melyen történő meghallgatására berendelem. Mellékelem a vizsgálat alapját képező jegyző-

könyv másolatát, hogy június 27-től a mai napig terjedő tevékenységéről (munkájáról?) a fenti időpontban e bizottság előtt számoljon be.

Megjegyzem, hogy munkaszerződése 2. pontja értelmében e hó 31-ig érettségi bizonyítványát be kell mutatnia; ennek hiányában munkaszerződése felmondás nélkül, azonnali hatállyal megszűnik.

július hó 16-án.

művelődési ház igazgatója

*

Kerületi művelődésügyi osztály vezetőjének

Bejelentem, hogy László Ferenc klubvezetőnk érettségi vizsgát nem tett, így munkaszerződése a holnapi nappal megszűnik. Számára is szerencsésebb ez a megoldás, mint a jelenleg kitudódott és vizsgálat alatt álló, a társadalmi tulajdont erősen sértő mulasztásai miatti, esetleges fegyelmi úton való elbocsátás.

Az Ifjúsági Pinceklubban hamarosan elkezdődő felújítási munkák gyors és szakszerű lebonyolítására a holnapi naptól kezdve gondnokot alkalmazok, akinek munkaszerződését, jóváhagyás végett felküldöm. Alkalmazására László Ferenc jövő hónaptól felszabaduló bérkerete ad lehetőséget.

július hó 30-án.

Tisztelettel

a művelődési ház igazgatója

*

Művelődési ház igazgatójának, Helyben

Utasítom, hogy László Ferenc klubvezetőnek az érettségi vizsga letételére két hónap halasztást adjon.

*július 31-én.
művelődésügyi osztályvezető*

*

Kerületi művelődésügyi osztályvezetőnek

Mellékelten megküldöm László Ferenc volt dolgozónknak a munkaviszony megszüntetéséről tudósító levelem másolatát szíves tudomásulvétel végett. Tegnap kelt, az érettségi vizsga halasztását feltételező levélrel kapcsolatban megjegyzem, hogy volt dolgozónk középiskolai tanulmányait ezelőtt három és fél évvel abbahagyta; ezt természetesen nekem elfelejtette megmondani, de az Ön levele szerint ezt másutt sem említette. Ez ügyben mellékelem a Könnyűipari Szakközépiskola f. év május 23-án kelt levelét. A tényállás így az, hogy nevezett az érettségi okiratot – melyhez januárban közösen és joggal ragaszkodtunk – így egyhamar nem kaphatja meg.

*augusztus hó 1-jén.
Tisztelettel:
a művelődési ház igazgatója*

*

Kerületi művelődésügyi osztály vezetőjének

Kérem, hogy a július hó 30-án felküldött gondnoki munkaszerződésünket mielőbb jóváhagyni és visszaküldeni szíveskedjék. Új munkatársunk megszervezte és beindította a hónapok óta álló felújítási munkát, így Ifjúsági Pinceklubunk szeptemberi indítása – ha a több hónapos csúszás miatt nem is a tervezett napon – mégis, újra elképzelhető.

*augusztus hó 12-én.
Tisztelettel:
a művelődési ház igazgatója*

*

Művelődési ház igazgatójának, Helyben

Értesítem, hogy az Ifjúsági Pinceklub vezetőjének, László Ferencnek munkaviszonyát – a kerületi KISZ-bizottsággal és a tanács elnökhelyettesével egyetértésben – határozatlan időre meghosszabbítottam és az Ön által hozott, úgynevezett „Értesítés munkaviszony megszüntetéséről” intézkedést hatálytalanítottam. Intézkedésemet az indokolja, hogy döntése előtt nem kérte ki a kerületi KISZ-bizottság véleményét. A munkaviszony megszüntetéséből eredő intézkedéseit függessze fel, e bérkeret terhére mást nem alkalmazhat. Utasításom megszegése fegyelmi büntetést von maga után.

augusztus 13.

kerületi művelődésügyi osztályvezető

Megjegyzés az irat alján:

érkezett aug. 19-én.

*

Művelődésügyi osztályvezetőnek, Helyben

E hó 13-án kelt és hozzánk 6 napos késéssel érkezett levelében „hatálytalanítja” úgynevezett „intézkedésemet”, s László Ferencet – leveléből úgy látszik – helyettem és nevemben újból alkalmazza. Intézkedése ellentétes a Művelődési Otthonok Működési Szabályzatában rögzítettekkel, így levele másolatát – véleményezésre – részben felettes hatóságának, részben a központi jogalkotó szerveknek megküldtem. Különleges jogi bonyodalmat okoz majd, hogy olyasmit „hatálytalanít”, ami önmagától és automatikusan következett be; nem értem, hogy ezen bármilyen konzultáció, melyre levelében céloz, mennyiben oszt és szoroz.

E hónap elején lehetőség nyílt arra, hogy jól szervezett gyors munkával klubunkat szeptember végére felújítsuk. Az általam klubvezetőként alkalmazni kívánt szakember már a jövő évi programon dolgozott. Levele értelmében munkájukat leállítottam. Ön egy egész kerület műve-

lődésügyéért felelős; ilyen méreteknél, úgy látszik, nem számít, ha egy klubocska szervezetlen, rossz, ha akármilyen. Mi itt kisebb méretekké dolgozunk; nálunk már ez is számít. A klubot így megnyitni, újraindítani nem engedhetem.

*augusztus hó 21-én.
művelődési ház igazgatója*

*

Magnófelvétel

Gépelve magnetofonszalagról, szeptember hó 2-án, a művelődési ház igazgatói irodájában. Jelen van a művelődési ház igazgatója és László Ferenc volt klubvezető, akik beszélgetését a hangszalag rögzítette s akik a gépelt másolatot – hitelessége bizonyosságául – aláírásukkal ellátták.

1. Hang: Szervusz, Feri. Foglalj helyet. Hogy miért nem jöttél három héten át, nem kérdezem, holott nyilván tudtad, hogy ismételten boldogítanunk kell egymást. Ez sem lesz mindig így, hogy kocsival megyünk érted. De hát most másról van szó. Ismered a listát?

(szünet)

2. Hang: Az utalványjegyzék. A múltkor hoztam.

1. Hang: Most nem arról van szó, hogy két hónapot késtél vele. Megkaptam miatta az írásos figyelmeztetést, azt még leverem rajtad, most nem érdekes. Szóval: felismerted a listát. Ez az, amin klubtagjaid aláírásukkal igazolják, hogy a kedvezményes utalványokat személyenként 300, illetőleg 600 forint értékben átvették?

(szünet)

1. Hang: Kérdeztem: ez az?

2. Hang: Igen.

1. Hang: És átvették?

(szünet)

1. Hang: Átvették? Kérdezem!

2. Hang: Miért forog a magnó?

1. Hang: Azt kérdeztem, átvették-e?!

(szünet)

2. *Hang:* Hát aláírták, hogy igen.

1. *Hang:* No, nézd kispajtás. Mi ketten most szépen itt maradunk. A listáról három másolatot készítettem. Név, munkahely, lakáscím mind-egyiken. Ott, látod, ott az ablak előtt három kocsi; az egyik hozott ide.

(szünet, valami zaj)

1. *Hang:* Lajos bácsi, Teri, Laci, indulhattok!

(szünet, zajok)

1. *Hang:* Minden kocsiiban írógép, telepes magnó, két tanú. A lista valamennyi címét felkeresik, mindenkit felkutatnak lakáson, munkahelyen, pokolban, akárhol. Addig mi ketten nézzük egymást. Meg fogják találni őket. Tudom, hogy aláhamisí...

(kattanás, csend)

(újra kattanás)

1. *Hang:*...váglok szájon, hogy megszűnik a gyönyörű mosolyod, kispajtás! ha még egyszer kikapcsolod! Az anyáddal szórakozz, szarházi!

(szünet)

2. *Hang:* Mit akarsz?

1. *Hang:* Ott az előkészített toll, a papír. Diktálok.

2. *Hang:* Ihatnék vizet?

1. *Hang:* Diktálok!

1. *Hang:* Nyilatkozat. Egy té betűvel kell írni. Alulírott László Ferenc jelen nyilatkozat aláírásával egyidejűleg kijelentem, hogy a művelődési házban volt klubvezetői megbízatásomról lemondok, a munkakörben dolgozni nem óhajtok és nem is fogok, kilépek, elmegyek a francha és kötelezőleg jelentem ki, úgy írd: kötelezőleg jelentem ki, hogy kilépésem után semmiféle anyagi igényt nem támasztok és a művelődési háztól semmiféle követelésem nincsen. Utólagos elszámolási kötelezettségeimre a Munka Törvénykönyve idevonatkozó fejezetei az irányadók. Dátum, aláírás. Még írd oda: írtam saját kezűleg, három másolati példányban.

(szünet)

2. *Hang:* Add ide a magnószalagot.

1. *Hang:* Most felállsz, összecsapod a bokád és ideadod, nem; ide-nyújtod a kaparásodat. Jó. Most visszaülsz.

(szünet)

1. *Hang*: Lehet, hogy rosszat teszek neked, hogy nem jelentelek fel a rendőrségen. De hát nem vagyok a lelkiá...

2. *Hang*: Kérlek...

1. *Hang*: Pofa be. Egy példány a tied. Most felállsz, tisztelettel elköszönsz. A leltárkor értesítelek és pontosan itt is leszel. A munkakönyved ott van, ahová most másodszor adtad, kérd el tőlük. Ha itt lenne, gondolhatod, milyen örömmel dugnám a zsebedbe. Jó. Rendben. Tűnés.

2. *Hang*: Szervusz.

1. *Hang*: Mondom: tűnés!

*

Kerületi művelődésügyi osztály vezetőjének

Jelen levelem mellékleteként megküldöm László Ferenc mai napon kelt felmondólevelének másolatát. Egyidejűleg megküldöm az augusztus 1-jén már alkalmazni kívánt gondnokunk munkaszerződését szíves jóváhagyás végett. Bejelentem, hogy a mai napon postázásra került leendő munkahelyem kikérőlevele, melyet a kerületi tanács elnökének címeztem. Kérem, ne gördítsen akadályt áthelyezésem elé.

szeptember hó 2-án.

a művelődési ház igazgatója

*

Képes Hetilap, 37. szám, 42. oldal

„Január utolsó napjaiban fogadás volt a Duna Szálló Gellért termében. Ott díszítésül több, harci jeleneteket ábrázoló ezüst díszkupát is elhelyeztek. László Ferenc teremrendező megvárta, amíg vége a fogadásnak, amíg mindenki elmegy, s úgy este 11 óra körül szépen elemelt egy mintegy 30 centiméter magas díszkupát. Beletette kék színű sportszatyrába és szépen kísértalt vele a portásfülke előtt a főkapun. Ezt 21.250 forintért adta el.

Június utolsó napjaiban a szálló gobelin-termében volt fogadás, mely éjfélig tartott. László Ferenc most is megvárta, míg mindenki távozik; majd kerített egy jókora kartondobozt, s abba tette most bele a kiszemelt holmit; egy vert ezüstből készült, 55.000 forint értékű, szőlőfürtökkel díszített, több mint 6 kiló súlyú angol gyümölcsöstálat. S mint annak idején a sportszatyórral – most a kartondobozzal! – kísértált a főkapun, kedvesen üdvözölve az őt köszöntő portást.

A rendőröknek nem kellett soká kérdezzgetni. László Ferenc – akit közben őrizetbe vettek – udvariasan közölte a rendőrökkel, hogy melyik ismerőse lakásán találják meg az ezüsstálat.”

A cikk margóján kézírással:

Harcra fel osztályvezetőcske! Most segítsd, ha tudod!

Dátum nincs.

Az aláírás olvashatatlan.

Élet és Irodalom, 1975. április 19.

Saját művelődési otthonunk

Ha a számomra elérhető természetben, a házak közti fűvön olvasom el az újságot, s a padot úgy fordítom, hogy ne lássam a percenként érkező buszokat s a villamosvégállomást: éppen egy tízemeletessel kerülök szembe. Egy hármás ablaksor és egy magányos ablakszem ad ki egy lakást. Az ablakokban emberek.

Köszönhetnék nekik, hiszen lassan már ismerem őket. Mindegyiküknek külön-külön persze, mert ők egymást nem látják. Legtöbbjük csak könyököl és néz. Néhányuk cigarettázik. Kettő bámészkodás közben az újságjába pillant. Az egyik eszik. Valamelyikük egy idő után biztosan kiáltani fog; nem a szomszédnak, hanem a körülöttem játszó gyerekek valamelyikének. Saját gyerekének, saját unokájának. A gépek zajától terhes levegőben tán nem is a figyelmeztetésért kiált; emberi hangot akar hallani.

Abban a házban, amelyikben lakom, ezeregyszáztizentketten élnek. Amellyel szemben ülök, abban sem kevesebben. A mögöttünk levőben, meg az azután és az azután következőben ugyanannyian. Több itt az egymás hegyén-hátán lakó, mint egy önálló városban, mint egy járás területén. Ismerős jelenség, épp elégszer volt már róla szó; gondjait és hiányait, a problémákra adható különféle válaszokat és magyarázatokat betéve fűjjük. A válaszoknak azt a részét is jól ismerjük, amely a közösségi létesítmények hiányát magyarázza.

Ami a „létesítmények” szó alatt értendő, az a kulturális ellátás kialakult (írhatnám: megcsontosodott) modellje szerint mozit, színházi előadás megrendezésére alkalmas termet, kiállítócsarnokot jelent. Ez a szemlélet annyira sematizálódott, hogy ha mindezeket iskolai aulákban, pártközveti székházakban sikerül megvalósítani, nem beszélünk többé ellátatlanságról, hanem a közönség közönyével magyarázzuk az üres széksorokat, s máskor majd kevesebb széklet biztosítunk. Beruházásban, építőipari kapacitásban, épületben és rendezvényben gondolkodunk. Mintha másként nem lenne megszervezhető a világ, mintha másként nem teremthetőne kulturális érték...

Érdekes: a lakótelepek előtti időkre emlékezve egyre többször esik szó a hajdanvolt életmód velejárvjáról: a szoba-konyhás lakásokat övező függőfolyosókon, a házak ecetfás udvarán zajló egész napos társadalmi életről. Minden lakás minden lakójának minden problémája ismert volt; burjándzott a pletyka, de jelen volt a segítőkészség is; az egymással összezárt sorsok az emberséget is megteremtették. Mondjuk ezt, emlékezünk rá, kesergünk hiányán, siratjuk; de miért nem próbáljuk meg a panelkolosszusokba átmenteni ebből azt, ami kedves és kellemes volt? *Létesítményekkel* akarunk *ellátást* adni, holott az intézményekkel adható lehetőség több vagy kevesebb, de mindenképpen *más*.

Hazánkban a művelődés intézményeinek ma honos típusai közül a művelődési otthon alapintézményként deklaráltatott. Tömeges létesítésekor valamennyi hagyományos társadalmi gyülekezőhely megszűnt. Ez lett volna hivatott pótolni minden addigit és még annál is többet; ezzel egyidőben biztosított a „művelődéshez való jog” alapján mindenütt a kulturális ellátás. Sokak emlékezetében úgy él ez a kor, mintha délutánonként, esténként a munkapadtól egyenest *a táncos csizmába ugrott volna* a fél ország, miközben a másik fele agitátorokat hallgatott és fa-

luszínháznak tapsolt, csasztuskabrigádban szónokolt vagy szakköri tagként okosodott volna. Az érdeklődők millióit rögzítő statisztikát igazolja az emlékezet: soha jobb kort a tömeges művelődésre. Ami ránk maradt ebből, az leginkább az a hagyomány, amely gúzsba köti képzeletünket egy azóta már megváltozott társadalmi és kulturális közegben, amely változatlanul csak műsorban és változatlanul csak okításban gondolkodik; a színházi, a zenei, a képzőművészeti, a mozgóképzési el-látottságban, *a kulturális fogyasztanivaló tálatálásában* látja a művelődési otthonok szinte egyetlen feladatát. S ha valakinek az évről évre ismétlő szakkörökre, tanfolyamokra, műkedvelő művészeti csoportokra indítatása nincs, ha mást szeretne tenni, mint amit neki kínálnak, nézze a tévét, illetve szervezze meg saját kulturális életét úgy, ahogy tudja. Ha tudja.

*

Ülök a padon, és nézegetem az ablakokból bámészkodókat. Átkönyöklök a múltó idót, mint ahogy a kisgyerekek átrohangálják azt körülöttem. Bújócskázának, de nem rejtik el őket a csenevész bokrok. Fára, bódéra mászának, de lekergeti őket az éppen ottjáró ügyeletes rendvígázó felnőtt; az ő elfoglaltsága a mások egrecíroztatása. Babakocsit tologató fiatalasszony reménytelenül kerüli meg ötvenedszer a házat; miért menne másfelé, arra is csak ugyanilyet lát. Néhány srác követ rugdosva ténfereg. Néhányan a kocsijukat mossák. A mögöttem lévő padon öregek mesélik unt panaszaikat, hangjuk mint az imamalom. Az alig-cselekvés órái ezek.

Vajon hány hozzájuk hasonlóan ráérő, de önmagát elfoglalni és elfoglaltatni nem tudó ember él a lakótelepeken? Hányan vannak, akik nem ismervén a folyamatos személyiségépítés módszereit, nem ismervén saját lehetőségeik és képességeik kiteljesítésének módját, nem tudván eligazodni a házhoz szállított információk és a városban valahol fel-lelhető lehetőségek tömkelegében hagyják csak úgy eltelni az időt, hagyják bezárni önmagukat az éppen-így-alakult esetlegességébe?

Számlálom magamban, hová lehet menni itt a környéken egyáltalán. Két plafonig-csempe étterem, egy presszó. Egy templom, időnként orgonahangversennyel. Az ABC-k előtt újságos stand; ott kicsit összesűrű-

sodik a nép, de ez nem együttlét, a kínálat szűkössége csak. Egy körzeti párthelyiség, benne alkalmanként nyilvános műsor. Az iskolákban délutáni tanítás, maroknyi gyerekeknek szakkör, sportfoglalkozás. Ennyi.

A rendszeres ücsörgés a padon véletlenszerű beszélgetésbe bonyolítja az embert. Egy öreggel, aki csak lakásán kívül dohányozhat, s akkor is csak a felesége által meghatározott számú cigarettát szívhatja el, az én csomagomból szerezhető plusz mennyiségű dohányáru erejéig beavat múltjába, a tetőfedőmesterség valamennyi csínjába-bínjába. Szakmáját már évtizede abbahagyta, a maszek munkákból is kiöregedett, de fiam gyakorlati órán készített hamutartóit néhány szerszámjával tökéletesre igazítja. Egy másik öreg a szomszéd ház ezermestere; ha valami folyik, vagy éppen nem folyik, ha valami nyílik, vagy éppen nem nyílik, őt hívják. Kora reggeltől a tévé műsorkezdéséig föllelhető itt, a padon. Bámészkodásaim révén ő is ismerősöm. A harmadik meglehetősen szófukar; a fák, a füvek bolondja. Locsolócsövet vett, megjavította a fűbe rejtett csapot és délutánonként a mindenki pázsitját öntözgeti. A facsemeték mellé husángot szúrt a földbe, dróttal kerítette körül a bokrokat is, legszívesebben a fűvet is kerítés mögé zárná. „Mert maga is csak letapossa – mondja -. Miért nem viszi a padot a járda szélére?” Morog, nem kell figyelni erre. De céltudatos, elszánt; szívóssága, hite, hogy a fűvet frissen és zölden tarthatja egymaga, lenyűgöz.

Vajon hány ilyen cselekvőképes, hány hasonlóan munkára éhes ember él e lakótelepen? Hányan élnek a betonfalak között, akik nem tudják, hogy miként, hogy hol és hogy kiért tegyen valamit? Vajon hány, valamiben jártos szakember bámul ki *csak úgy* az ablakon? – akiknek csak indíttatás kéne, hogy mások hasznára cselekedjenek. Másokéra, de önmaguk hasznára is.

*

Az óhajtott minőségi változás elérése érdekében *az egész társadalom közös művelődését* szorgalmazzuk immár a „nép művelése” helyett. Ha megértenénk, hogy *a társadalmi együttlét e színterén nincs vezető és nincs vezetett*, legfeljebb valamiben jártasságot szerzett ember van, akinek jártassága által nem helyzetének kivételezettsége, hanem kötelességeinek mennyisége nő, akkor nem létesítményben és el-

lításban, hanem a cselekvőerő kibontakoztatásának különféle formáiban, bármilyen úton-módon történő fölszabadításában gondolkodnánk végre.

Ha közös művelődésről beszélünk, azon nemcsak a szabad idő együtt történő eltöltését, hanem a rejtett készségek és képességek föltárását, fejlesztését, gyümölcösztetését is értjük. Ez azonban nem jön létre magától, és egyáltalán nem biztos, hogy a nagy művelődési központok garantálni tudják ennek felvirágoztatását. Félő, hogy ezekből, a jelenlegiekből és a leendőkből egyaránt kimaradnak azok, akikben a művelődésre törekvés nem tudatos, akik nem tudják, hogy helyismereti tájékozottsággal otthonosabban érzi magát az ember a saját környezetében, hogy egy honismereti kör országnyira tágíthatja magát az egész otthonra; akik nem értik, hogy a közös éneklés nemcsak zenei, hanem közösségi élményt is jelent, – és folytathatnám még. Ők vannak többen.

Ők vannak többen, a közösségi művelődésben részt nem vállalók. Értük s valamennyiünk otthonosság-érzéséért kéne megteremteni a kultúra palotáinak „előszobáit”. A lakásokhoz, az emberekhez közelebb, a ház előtti zöldterület sarkában, a teljesen feleslegesen megépített szűrőtőhelyiségben, mosókonyhában, az erre a célra épített szobában. Tán egyszerűbben létrehozhatók, mint az önálló és nagy épületek, s hamarabb sokasíthatók; kialakulásukhoz inkább kell gondos munka és akarat, mint pénz; s ez sem megvetendő szempont. A berendezést össze lehet dobni vagy el is lehet készíteni, de nem is ez a lényeg, hanem a megjelenő szomszéd, az ott tanyázó ezermester, a bekukkantó tanács- tag s az ügyeletes lakóbizottsági felelős. Bekopoghat a népművelő is, de „népművelővé” válnak az emberek maguk. Információ kapható az önkormányzat munkájáról, a környékbeli szolgáltatásokról, s a közeli művelődési otthonról is, igen; valamennyi olyan tervről, tényről, ismeretről ami a mindennapi életet alakítja, befolyásolja, könnyíti. Ahová vendégivel odamehet az, akinél kicsi gyerek miatt esténként már nem hangozhat el hangos szó; ahol akár esküvőt is tarthat a házban lakó család. Ahol meghallgatható a legújabb sláger is akár; ahol saját szerszámokkal bárki barkácsolhat. Ahol föllelhetők azok, akik programozzák az egészet: a cselekvőképesek, a tenni akarók.

A tenni akarók, akik közül néhány most is teszi a magáét: szervezetlenül, esetlegesen, azzal együtt, akivel véletlenszerűen összeakad. A pa-

don hallom időnként a csudálatos történeteket a nyugdíjas óvónőről, aki valamelyik ház valamelyik emeletének összes gyerekére szívességből vigyáz, ha a szülők moziba, színházba vagy vásárolni mennek. A pedagógusról, aki néhány házbeli gyereket, esti iskolában tanuló felnőttet korrepetál. A villanszerelőről, aki biztosítékot cserél annak, aki számára ez túl bonyolult. A lakatosról, aki pizzamában, papucsban is a házbeli segélykérők, a kulcsot elvesztők rendelkezésére áll. A szövetkezeti bedolgozóról, aki szívesen ad kötéssel kapcsolatos tanácsot, és az ügyetlen ujjakat türelemmel igazítja. A lakóbizottsági elnökről, aki jogász lévén, kézikönyveiben keres választ a hozzá fordulókérdéseire. A mérnökről, aki okos tanáccsal látja el a víkendházat építőket és a kertészeiről, aki segíti a kerttulajdonost.

De vajon mindenki felleli-e, vajon mindenki megkeresi-e őket? S ha tudja, hogy ő az, akire szüksége van, megszólítja-e ismeretlenül?

Ha lenne a házban egy hely, ahol könnyen oldódik a nyelv – talán. A mindenki szobája, ahová betérve bárkit megszólíthatnánk. Ahol ismerőssé válnának az ismeretlenek, ahol segítséget kaphat mindenki abban, amire éppen szüksége van. Ahol, ha valamit készítek, lenne, aki belejavit, ahol ha valamit olvastam, van kinek ajánljam. Ahol a hirdetményeket nemcsak kifüggesztik, hanem megbeszélik, ahol az utasítás kérésse válik, és lehet vele vitatkozni. Ahol a programot mi alakítjuk, s így tényleg a miénk, s ahol mindenki „csak” lakó lévén, egyformán érvelhet. Ahol éppen abban mérettetünk meg, amiben oly ritkán: *emberségünkben*. Ahol, miután magunk között vagyunk, biztosan megszólalunk, sőt, ahová azért megyünk, hogy megszólalassunk.

Nemcsak mint most, egy köszönésre.

Budapest, 1979/5. (rövidítve)

A „nyitott ház” és vidéke, 4. Az eddigi eredmények

A művelődési otthonok tevékenységének átformálását célzó „nyitott ház”-kísérlet jó lendülettel indult. Az Országos Közművelődési Tanács által támogatva és helyi erőforrásokra támaszkodva 1976-ban hat, 1978-

79-ben tizenkét intézmény vállalta a kísérletezést, az elgondolások ki-próbálását. Az egy-másfél-két évig tartó anyagi támogatás *eszközök* (magnó lemezjátszó, erősítő, fejhallgató, rádió, tévé, a mozgó műhelyszekrényekhez szükséges fa, fém és textil, bizonyos esetekben a gyártott változatoknak a helyi igények szerint módosított megrendelése, kereti gépek) beszerzését, *szakmai felszerelés* (műsoros hangszalagok, lemezek, könyvek, diafilmek, játékok, a műhelyekhez szerszámok) vásárlását tette lehetővé, kiemelve ezeket az intézményeket a felszerelés és eszköz nélküli művelődési otthonok tömegéből. Kisebb belső átalakításokat is végeztek, például *Hajóson* könyvtári galériát, *Zalaszentgróton* és *Kazincbarcikán* mozgó falakkal változtatható beszélgetősarkokat, *Jászsalsószentgyörgyön* főzőszobát, *Magyarnándorban* síkpadlós előteret, *Százhalombattán*, *Újpalotán* tájékoztató részlegeket alakítottak ki addig más célra használt vagy használaton kívüli helyiségből. *Salgótarjában* lakóklub jött létre. Tiszteletdíj-keretet is kaptak: ez különösen ott járt előnyvel, ahol a kísérlet egy-egy – korábban is végzett – tevékenység kiszélesítését célozta, például *Jászkiséren* a gyermekfoglalkoztatás, *Jászszentlászlón* a mezőgazdasági ismeretek megújítását.

A helyszínek kiválasztását illetően nem volt semmiféle koncepció. Aki hallotta híret, bekapcsolódott. Megkeresett bennünket, a gondolkodásban és cselekvésben társul szegődött mellénk. Az idő múlásával módosuló működési elv hatott másutt is: nem volt s ma sem szükségszerű, hogy csapatba szervezeten, hogy a homlokukon „nyitott ház” felirattal ellátva tegyenek valami hasonlót. Örvendetes, hogy a hajdani kísérleteknek anyagilag és szellemileg meghatározott célból egy bizonyos ideig támogatott színhelyei nem korlátozódtak egyetlen településtípusra, s tán nem véletlen, hogy – az első év kivételével – nem volt köztük nagy intézmény. Ez talán érthető: a túl sok igénynek történő megfeleléssel bizonyos nehézkessé válás jár együtt. A kisebb intézményekben dolgozók előbb kezdtek kételkedni csalhatatlanságukban; kisebb helyen változtatni is könnyebb.

A „nyitott ház” működési rendszer *vállalta* a művelődési otthont. Az aktív, a közösségi művelődési otthont. Az aktív közösségi művelődést elemien fontosnak tartva, vállalta a jelenlegi intézményi tevékenység bizonyos elemeit is, a művelődési házban tartva természetesnek művelődési közösségek szerveződését, a társas szórakozást, a településről hi-

ányzó kulturális produkciók alkalmankénti fogadását. E működési rendszer vállalta az intézményt, mert *a művelődési otthonok egy részét s a bennük dolgozók tudását alkalmasnak ítélte* a másfajta tevékenység végzésére. A „nyitott ház” mint modell tulajdonképpen *felértékelte* a művelődési otthonot: az elszántan művelődők, a máshová eljutni nem tudók-nem akarók, a kevesek intézményéből az egyéb kulturális szervezetekkel egyenrangúvá, sajátosan szerveződő tevékenységűvé kívánta változtatni.

A kezdetkor – úgy vélem, ez elég természetes – megkérdőjeleződött mindenféle művelődési otthoni tevékenység; a vállalkozó intézmények munkájával nyert újra hitelt sok korábban avittnak ítélt forma. Ugyanakkor megfogalmazódott a helyben több fokozatú intézményrendszerre vontakozó igény, ez utóbbinak tevékenységfajtánként történő differenciálódása, a társadalmasítás óhaja, mint a helybeli többfokozatúság egyik lehetősége. Nem változtak azonban az intézményi munka tervezésével kapcsolatos gondok.

Ma már nyilvánvaló, hogy a „nyitott ház” nem igazodik tervezési és értékelési szokásainkhoz. Nem igazodik országosan kötelező akciókhoz, feladatokhoz akkor, ha azoknak nincs helyben semmiféle visszhangjuk, ha nem találkoznak az ottani igényekkel. Ez a szisztéma tagadja a kívülről, felülről szerveződő tevékenységet, s azonnal nyilvánvalóvá teszi a fölöslegest. A „nyitott ház” szétveri a mondvacsinált együttléteket, közösségként nyilvántartott, ám egymáshoz nem kötődő tagokból álló társaságokat, s újfajta csoportszerveződést teremt. Igényt teremt és megfogalmaztatja az igényeket. Mindennek persze csak úgy és akkor van értelme, ha az önmagát fölöslegesnek ítéelő csoport valóban felbomolhat, átalakulhat, ha az összetartozni kívánók meg is kapják a találkozás, az együttlét lehetőségét; ha a megfogalmazott igény – előadót, rendezvényt, helyiséget, eszközt, információt stb. kapva – kielégül. E szisztéma által nyilvánvalóvá vált az is, hogy a *tartós közösségekkel* egyenrangú érték az *ideiglenes jelleggel létrejött csoport* is, amelynek résztvevői a számukra szükséges információk, ismeretek megszerzése után nem kívánnak rendszeresen találkozni, vagy nem pont ugyanazok, akik elkezték, vagy nem a művelődési otthonban.

Ahogy a tevékenység előre történő megtervezése máig nem igazán lehetséges a „nyitott ház” keretei között, úgy nem lehet precízen számot

adni arról sem, hogy *pontosan mi történt*, és hány ember vett benne részt (és köztük mennyi a 14 éven aluli, a nyugdíjas, a mezőgazdasági fizikai, a kismama stb.). Jelenleg nem tudunk számot adni a nyitott térben a műhelyekkel, a játékok használatával, a vetítéssel, az olvasgatással, a beszélgetéssel, a hanganyag hallgatásával, információkereséssel, a magányosan vagy társasan tevékenykedőkről. Jelenleg hová írjuk be, miként számoljuk el őket?

A „nyitott ház” eredménye az a javaslat is, hogy *ne csak az intézményben zajló tevékenység regisztrálásával mérjük munkákat!* Mint ahogy a könyvkiadás (függetlenül attól, hogy a könyvet megvásárolják-e vagy kölcsönzik), mint ahogy a rádió, a televízió, a film, a színpad, a sajtó hatása is csak a társadalmi-szellemi-közéleti-gazdasági haladáson mérhető (ha mérhető), úgy az aktív közösség művelődés eredményessége is *a helyi előrehaladás mértékén keresztül* érzékelhető. Szándékaink művelődési otthona *túllép saját falain*, s mert tevékenységét a közösség irányítja, eredményességének mutatóit is ott kell keresni. A hasznosabb, hatékonyabb munkában, a többet hozó háztájiban, az értelmesebben nevelt gyerekekben, az ésszerűbben épített házban, a célszerűbben berendezett lakásban, a takarékosabban használt autókban, az értelmesen eltöltött szabadságban, a szókimondóbb közéletben, a változtatásra készített-felkészített, vagy éppen helyét meglett emberben. Mindezek persze nemcsak művelődési otthoni eredmények, de a művelődési otthoni teljesítménynek is része lehet bennük.

Része lehet, ha vállalja őket. Ha túllép a szűken értelmezett kulturális ellátáson, ha számításba veszi a munkahelyek gondjait, az emberek problémáit. A „nyitott ház”-programban az intézmények hol tanácsai, hol építőszövetkezetek, hol kölcsönvállalati, hol jegyirodái, hol utazási irodai információs, hol lakberendezési áruházi, hol iskolai korrepetáló, hol vendéglátóipari, hol egészségügyi tájékoztató, hol moziüzemi, hol könyv-, hanglemmez-, bőr- és cérnaárusi, hol jogi tanácsadó szolgáltatást stb. vállaltak. Jól tették, mert ezek az intézmények és szolgáltatások az adott helyen hiányoztak, hiányosan funkcionáltak. A kísérletezők valós igényt elégítettek ki, mert noha egy részük csak tájékoztatói lehetőséget kínált (s ez sem lebecsülendő!), más részük viszont egyéni vagy a csoportos művelődési folyamatokat indított el. Értelmesebb építkezést, funkcionálisabb lakberendezést, hatékonyabb földhasználatot, állattar-

tást; megelőzött jogsérelmeket eredményezett a kísérlet; hozzájárult az állampolgári öntudat kialakulásához és megerősödéséhez. És nyomában közös építkezés indult, közös kertművelés és a termények közös értékesítése, egyéni zenehallgatókból önszervezett, tartós együttlét, a műhelyek próbálgatása folyamán kialakult baráti körök. Nincs recept arra, hogy hol mit kell pótolni, *annak pótlására kell vállalkozni, ami hiányzik, ami megoldatlan, ami másképp válasz nélkül marad.*

Létrejöhethetett volna mindez külön anyagi támogatás nélkül? Nem valószínű. Művelődési otthonaink évek óta csak pénzügyi hiányaitat regisztrálják, nincs fedezet új eszközökre, szakirodalomra, tiszteletdíjakra. Főleg akkor nincs, amikor bizonytalan kimenetelű kezdeményezést kell dotálni, és sokan ilyennek ítélték a „nyitott ház”-at. Ma már megszokott gyakorlat a helybeli anyagi erők átcsoportosítása, bizonyos rendezvények és csoportok helyett a kötetlen tevékenységek finanszírozása. De ehhez valahol valamiből valakiknek *bizonyítani kellett* a nyitott ház működőképességét. Köszönet nekik: a központi támogatóknak, a helybeli vezetőknek s a megvalósítóknak, a kezdeti lépéseket megtevő népművelőknek. Ez utóbbiak saját szakmai hitelüket vitték vásárra az újfajta tevékenység bevezetésével. De vállalták a művelődési házi élet megújítása érdekében, a több felelősség izgalmaival minden emberi haszon, előny nélkül.

A „nyitott ház”-módszer a művelődési otthonokkal kapcsolatos korábbi gyakorlat felülvizsgálatát, újragondolását eredményezte. Kézenfekvő itt elsőként az *újfajta térhasznosítást* említeni. A síkpadlós nagyterem és annak előcsarnoka (majdnem minden művelődési otthonnak alapvető helyisége) a mozgó műhelyszekrényekkel aktív térré változott anélkül, hogy akadályozta volna az előtte-utána szervezett tornaórát, foglalkozást, vetítést, színházat, bált, lakodalmat stb. A „nyitott ház” folyamánya az önmagába (hátfalának áttetsző üvegére) vetítő szekrényke, a térbe lógatott vászon mint merőben új térhasznosítási elem (együttal új vetítési mód) nyilvánossága.

A „nyitott ház” eredményeképpen született meg az az *új alaprajzi rend* is, amelyet néhány új művelődési otthon, intézmény már megvalósított. A kis vonzaskörűek közül jó példa erre a megépült *dióskáli*, a tervezőasztalon levő *nézsai*, a nagyobbak közül az épülő *sárospataki*, a *székesfehérvári Videoton*, a tervezés előtt álló *Budapest, IV. kerületi* mű-

velődési központ. Az a működési forma, amely a hajdani kísérleti házakban s manapság több intézményben kinnal-keservvel alakult-alakul, ezekben immár természetes lesz. Ezt eleve feltételezi az épületek belső terének kialakítása.

Az interaktív tér *másféle berendezési tárgyakat* igényel. A műhelyszekrényekről elég szó esett, de *egy területnek több célra történő hasznosítása egymásba rakható* székeket, változtatható *paravánokat*, könnyen növelhető *rubatárt*, *szétszedhető dobogót*, a *játékok*, a *mintatárák*, lemezek, diák, videofilmek megfelelő tárolását igényli.

Természetesen szükséges *új szakmai anyagok* beszerzése is. A központi tematikus kiadványokról is szó esett, a helyiek által készített diasorozatokról is. De szakmai anyaggá válnak a *cím- és névtárák*, *menetrendek*, *testületi határozatok*, *területfejlesztési koncepciók*, *lakóház-típus-tervek*, *divatlapok*, *barkácsújságok*, *kézikönyvek*, *logikai játékok* stb. is.

A „nyitott ház” működési rendszer a mai átlagos művelődési otthonhoz képest magas szintű technikai felszereltséget feltételez. A műhelyszekrények szerszámkészlete, *varróműhely* esetén a varrógép (varrógépek), *kézimunka-mintamásolás* esetén a lyukasztógép; az átjátszást, illetve a helyszíni magnó- és lemezhallgatást lehetővé tevő *hangtár*, a *vetítógépek*, a *rajzgép*, az *írógép*, a *barkácsfelszerelés* a megfelelő műhelyben s mindannak a technikai felszerelésnek a megléte, amely elősegíti, lehetővé teszi az intézmény által sugallt-szorgalmazott tevékenykedést, természetes kell legyen. Így került a művelődési otthoni szakmai felszerelések közé a *nyomdagép*, a *kerti traktor*, a *permetezőgép*, a *szövőszék* stb., és kerülhet bármilyen más, ami helyben szükséges és igény van rá.

A „nyitott ház” kísérletsorozat sok egyéb kérdést is fölvetett. Közülük csak két végletet említek: a súlyos helyzetben vegetáló, gyakorlatilag zárt intézmények, illetőleg a viszonylag jól fölszerelt központok problémáját. Az előbbieket azért, mert nem halasztható tovább a *minimális intézményi feltételrendszer* megfogalmazása, amelynek alapján ezeket vagy meg kell szüntetni, vagy – felújítással, a működési minimum biztosításával, fölszereléssel – működőképessé tenni. A jól fölszereltékét pedig azért, mert a bennük felhalmozott anyagi és szellemi erő, technika már most lehetővé teszik, hogy ezek egy *szolgáltatásokat nyújtó bálózati* központjaivá váljanak, ahol nemcsak szóbeli tanácsot, kiad-

ványokat találhatnak, továbbképzésre járhatnak az emberek, hanem oktatási anyagokat, szakembert, technikai háttérrel, hálózatépítési koncepciót találhatnak, s ahol javítószolgálat és szakmai kutatóbázis áll rendelkezésre. Ahol nemcsak a múltat tartják nyilván, hanem tervezik a közeljövőt.

A „nyitott ház” modell *igazi hozadéka a népművelő*, az eddig sokszor lebonyolítóvá lefokozott, saját tervét saját maga végrehajtó, majd értékelő hivatalnok. A népművelő, aki kilépett passzivitásból és *társ lett* a játékban, tervezésben, anyagbeszerzésben, a munkában; aki újfajta hitelt, bizalmat kapott. *Az intézmény és a közönség egyidejűleg vált emberarcúvá*. Csak tudjuk megőrizni, csak tudjuk ezt az eredményt továbbfejleszteni!

Népművelés, 1982/5. (rövidítve)

Abnormális épeszség

Könnyen bolondnak mondják azt, aki manapság építkezik, hát még ha *tanácselnök* az illető, hát még ha *kulturális céllal építi azt*, ami épül. Valóban: ezek az idők a tőkét hozó befektetéseknek kedveznek, ha hihetünk a vezércikknek – bár a belső oldalakon néha az olvasható, hogy ezeknek sem. De hogy valaki *kultúrbázisba fektesse amúgy is kevés pénzét*, az már igazán nevetségesnek tűnik, hiszen csak a kiadásait növeli még akkor is, ha már elkészült, miközben bevételei egyre csökkennek. Az adminisztrátori szemléletű közgazdaság számára lila köd *az emberi tőkébe fektetett pénz*, hiszen haszna csak a távoli jövőben remélhető, ha születik, s neki a költségvetési év a mérce, a szent.

Persze, bizonytalan az is, hogy egyáltalán vajon megtérül-e valamikor a nehezen, a személyes kockázattal felvállalt befektetés, a felépített kultúrház, a szabadidőklub, a szabadtéri színpad, a faluház, az egyesületi székház, az ifjúsági park, a művelődés háza; de érvényes ez minden helyi kulturális-művelődési és információs beruházásra: kábeltelevízióra, kalendáriumra, újságra vagy akár a művelődésre, a művelődők gyámolítására fordított bármilyen támogatásra, pénzre. Megtérül-e? – kérdeztem az előbb, holott tudjuk, hogy ez a fajta haszon nem elkönnyvel-

hető. Forintban nem. De értelemben, jó kedélyben, kiegyensúlyozottságban, toleráns magatartásban bősséggel kamatozik. Ki állítja azt, hogy mindezek csak a kulturális intézmények eredményei lehetnek – ám ki tagadhatná, hogy azoknak is része lehet ezek elérésében? Hol az a patikamérleg, amellyel egyértelműen mérhető, hogy a fent említett, manapság pozitívnak tartott emberi tulajdonságok közül mennyi köszönhető a működő demokráciának, mennyi a biztos munkahelynek, mennyi a jól működő kereskedelemnek és a pontos közlekedésnek, mennyi a jó utaknak, az iható víznek, a megbízható áramellátásnak? – és mennyi a *beszélgetésből*, a *találkozás lehetőségéből*, a szabad és kötetlen *együttlétekből*, az *informáltságból*, az *elképzelések megvalósításából*, az *önfelelt szórakozásból*, a megkönnyítő *katarziszból* eredeztethető haszon? Ám végül is mit számít a pontos arány, amikor mindannyian tudjuk és ismerjük a magunk mogorvaságát, bizalmatlanságát egyre szomorúbban átélve, bolondozásunkat már magunk által is infantilizmusnak bélyegezve, más szóba elegyedni-akarását tolatodásnak ítélve?

Elfelejtett emberségünkért munkálkodik az a vezető, aki tégláért, cementért, szigetelőanyagért, paláért vagy akár palaszögért szaladgál; aki ámítja a revizorokat, aki saját autóján fuvaroz építész, műszaki ellenőrt vagy akár ácsmestert; aki ezért a költségvetéssel manőverezik; és aki fedezet nélkül is rendel meg munkát valamiféle csodában vagy megértésben bízva, holott tudja: ez manapság már ritka. Hát normális az ilyen vezető?

Igen, normális. Valamennyire persze megértem azokat is, akik nem merik vállalni a kockázatot, hiszen bérükben nincs benne a *félelem* ára, mégis: a vállalkozó szelleműekhez képest anyámasszony katonái ők. Nem felelős, nem előregondolkodó képviselője megbízóinak. Az együttlétre fennálló igényt nem kifogásokkal kell háritani, hanem *meg kell a megoldást keresni*. Tanácsi vezetőként manapság már illene úgy viselkedni, mint a helybeliek közül az elsőnek; a helybelieket nem válthatja le senki... Nem olyan nagy dolog egy-egy faluháza vagy kábeltelevízió, kalendárium, helyi újság, egyesületeknek adott támogatás vagy mindezek összessége. Az épületnél maradva: manapság már akkora családi házak épülnek, hogy a közös tető annak bizony csak három-négyszeresébe kerül. Ha egy népes család kibír annyit fizetni, amennyibe egy családi ház kerül, egy-kétezer főnyi helybeli lakos hogyan bírná megfizetni emezt?

A bölcs előrelátásra, amely a mai vállalkozó faluvezetők sajátja, bőven találunk példát a kezdeti időszakból. Szülővárosom példái közül csak egyet: a Nagykörút szélessége sokak számára feleslegesnek tetszett a lóvasút korában, annál is inkább, mert ha prognosztizálták is a közlekedés növekedését, az autókkal nem számolhattak, nem lévén nálunk még jelen ez a jármű. S lám: a városatyák által kiharcolt útszélesség száz év múltán, egészen más körülmények között is elegendő. Ezért nem téved az a vezető sem, aki a műholdas televíziózás, az egymással kapcsolatteremtésre is képes otthoni számítógépek korszakában *az együttlét fölé emel tetőt*, bízva abban, hogy a pénzsűke elmúltával az az építők unokáit is szolgálja!

A feladattól vissza nem rettenők munkájának elismerése, persze, – ama bizonyos patikamérleg híján – manapság sajnos nem várható, az utókor elismerése pedig nem fedezi a téglát, a székeket, a padlót, az elektromos szerelvényeket. Önmagában, elhivatottságában kell hordoznia az elismerést annak, aki manapság művelődési beruházásba kezd, aki a művelődni akarókat gyámolítja. Igazát az emberi kapcsolatok jobbra válása, a növekvő megértés, a formálódó demokrácia, az elsajátított vitakultúra bizonyítja majd, valamint a fejlődő értelem, a feltámasztott kedély, a megmaradó mosoly, a megértő hang, az önmagát formálni képes magatartás, az egyéni és állampolgári tudat kialakulása, fejlődése; a fölismert akarat, a felismert képességek, és még oly sok, manapság égető hiányként regisztrált eredmény elérése. Ahol mindez a ma bürokratainak kevés – ne részesedjék belőlük gyermekük, unokájuk sem. Ám másutt adassék meg, létezessen, viruljon mindez, a helybeliek közreműködése és az állásukat is kockáztató vezetők abnormálisnak ítélt, de jövőt formáló épeszsége révén.

Népművelés, 1989/2.

Népművelő-biztató

Kedves Kollégáim!

Tanulmányképpen, egy képzés részeként kerülnetnek el a megye és az ország sarkában lévő településekre, hogy néhány napig ott a különböző

emberekkel beszélgetve esténként csoportokban, majd az együttlét végeztével mindannyian együtt összegezzétek a tapasztaltakat. Volt szerencsém ezen az éjszakába nyúló közös beszélgetésen jelen lenni, ami persze nem nagy csoda, hiszen azért hívtatok oda, hogy helyzetfeltárástokat és megoldási javaslataitokat meghallgassam, és az idősebb pályatárs vélt vagy valós bölcsességével szóljak hozzá az utóbbiakhoz. Előszörban persze azért, hogy innen hazatérve *basonló megközelítéssel* nézhessetek körül otthon lelkiismeretek szerint, meg az így (is) megszerzett szakértelmetekre támaszkodva *változtassatok* a körülményeken, ki ahol dolgozik.

Az öt településen elvégzett tájékozási munka egyébként arra is jó, hogy az egészhet szervező megyei művelődési központ (végre) megtalálja ez által önmaga funkcióját, szerepét, és hitem szerint legfontosabb föladatát: hogy ezekben a magára hagyott, önmagába zárt településeken *a gazdasági, a társadalmi, a közéleti, kulturális fejlesztőmunkát* elvégezze. Hogy később a máshonnan érkezők láthassák: az ő világuk sem változtathatatlan, nem eleve *meghatározott a helyzete*, immár évtizedekkel korábbról. Hogy lehet a fennálló nehézségek ellen tenni, s hogy mit, és miképp.

Féltem és félek persze, hogy a szomorú viszonyok kedveteket veszi az otthoni hasonló munkától. Nem kellemes dolog fölismerni a jobbító szándékot összemorzsoló helybéli maffiát; a logikátlan, mondhatnánk: a tönkremenésre szakosodott helyi termelési módot; a legegyszerűbb dolgok érthetetlen hiányát, és nem könnyű mindezeket birkatürellemmel viselni. Bizony félok, hogy egyszerűbbnek látjátok majd otthon az egy-két bál és előadás, klub vagy szakkör, tanfolyam vagy amatőregyüttes szervezését, mintsem, hogy *a gazdasági, a termelési, a társadalmi, a közéleti változtatás kezdeményezői, motorjai, mozgatói legyetek*.

Pedig – mondottam ott a helyszínen is – nincs más esély. Sem a szakmánk, sem a helybeliek számára.

Rejtély, avagy nagyon is érthető folyamat eredménye, hogy miképpen nincs hús ott, ahonnan tonnaszám szállítják el; hogy nincs tej, noha falvanként napi ezeralahányszáz liternyit gyűjtenek belőle; hogy nincs kenyér, noha sütöde (még!) van. Hogy nincs hal a halgazdaság szomszédságában élőknek, ahol ezért úgy kezdik a halászlé receptjét, hogy „lopj két halat”, noha az állami rendszámú autók rogyásig rakva

húznak ki mindennap a településről. És egyáltalán: hogyan lehet élni ott, ahonnan mindent elvisznek, és ahol a távoli tulajdonos ráadásul még nem is foglalkozik tulajdonával, de ahol a halász – derékig a vízben – még mindig képes megszimogatni a mellette feltűnő állami halat?

Milyen világ az, amelyben a kötelezően létrehozott közös mindenütt ráfizetése, de ami mellett a magángazdaság mindig életképes? Milyen világ az, ahol a termény a piaci ár negyedét-ötödét éri csak, ha kell ugyan a körzetesített fölvásárlóknak; milyen világ, ahol a darálót azért szüntetik meg, mert a szomszéd túl zajosnak találja, ám azóta (és immár évek óta!) a harmadik faluba kell autózni a búzával, a kukoricával? Milyen világ, ahol a fölszózlamló pedagógus óráját addig látogatják hétszámra, amíg be nem dobja a törülközőt végleg? Hogyan is lehet a többiekre azt mondani, hogy visszahúzódók, amikor csak magukat, családjukat és életkörülményeiket óvják? Bizony, milyen világ, ahol a vb-titkár megtiltja a képzett és helyben lakó ápolónőnek az injekciózást, így azt csak a hetente egyszer ottlévő orvos adhatja be, vagy utazni kell; ahová csak akkor jöhet a 37 kilométernyire lévő mentő, ha előtte az orvos a harmadik faluból helyszínre érkezve maga rendeli ki azt? Bizony, milyen világ, ahol az egyetlen közösségi színtér a kocsmá, vagy a fiatalabbnak néhány buszmegálló; kispad híján ott gyülekeznek esténként beszélgetni, együtt lenni, barátkozni. Milyen települések ezek, ahová a vezetők mind bejárók, helybéli vezető nincsen tehát, ám ahol 8-10 ember is mondta külön-külön, hogy tenne ugyan ez ellen, de egy fecske nem csinál nyarat – tehát nem tudnak egymásról még annyit sem, hogy kivel kéne helyben összefogniuk a változtatás érdekében. Ahová diótörőt telepített egy olyan idegenlégiós vezető, aki – miután jól megszedte magát -, régen elment már, de az üzem (az egy főre jutó havi kétezer forintos fizetéssel) ma is emlékeztet rá? És mondani se kell, hogy dió égenföldön sincs arrafelé... Csak olcsó, évtizede kizsákmányolt munkaerő.

Az egyik falu hajdani mintagazdaságaiból a mai lélekszám háromszorosa élt meg még az első világháború előtt; aztán dán típusú szövetkezetet is csináltak itt, mert a „közös” az értelmes dolog. Ám mióta ez a mai fajta szövetkezet létezik, harmadára csökkent a falu lélekszáma, és még ennyi embert sem tud eltartani a szövetkezet. Ha az öregek kihalnak, a község lélekszáma 500 alá esik. Miért? Kinek jó ez, ki akarta így? 1945 után négy pártban 780 tag politizált; ma csak tucatnyian vannak az

idős egypárttagok. A tagkönyvvel még igazoltak. Kinek az érdekeit szolgálja ez a hallatlan depolitizáltság? Depolitizáltság? Az MDF aznapi tagtoborzóján 58-an voltak, és beszéltek és kérdeztek órákon át!

Az egyik faluban a libázás, a másikban a fóliás primőrúru, a harmadikban a káposzta, az uborka ad az államinál és szövetkezetinél nagyobb (jóval nagyobb!) kenyeret. Nem szükségszerű az összefüggés, de azért megjegyzem: az alkoholizmus, az idegbetegség, a korai halál, a gyilkosságok növekvő száma ugyancsak idevalósi. Dalesttel, klubfoglalkozással nem oldhatók meg e problémák. Legfeljebb elfödhetők. Megjegyzem, hogy kultúrház e tájon jobbra nincs. De ha lenne, mit tehetne?

A szakkörbe, klubba, tanfolyamra vagy amatőregyüttesbe járás azért nem lehetséges errefelé, mert nincs is hol összejönni és nincs pénz se szakértőre, se szakanyagra, se berendezésre, se fölszerelésre. A fűtésről, a villanszámla-díjról nem is beszélve. De vajon, ha lenne épület, helyiség és pénz, vajon az ilyen típusú megoldásra lenne-e igény ezen a tájon? Ilyen életminőség, efféle perspektívátlanság mellett? *Szakértő tanács kell ide és őszinte, felszabadító beszéd és példaadás*; a helyi termékekért tisztességes felvásárlási ár és helyi piac, esetleg helybéli feldolgozás, amivel nemcsak értékesebb lesz az adott termék, hanem egyidejűleg munkahelyet is teremt. (Persze, nem az ide teherautóval szállított dióra, hanem a helyi libatollra, a káposztára alapozva.) Darálót is telepíthet magánember vagy egyesület, a pékárut is lehetne úgy teríteni magánereőből is, hogy kihasznált legyen az a még meglévő sütőde (legyen tehát kenyere annak, aki venni akar); a tej egy részét is földolgozhatnák maguknak, vagy akár az egészset is egy olyan manufaktúra keretein belül, amely termel naponta egy Barkasra való árut, amennyit érdekes már a távolabbi városba fuvarozni; a közvetítő kereskedelem hasznát is megtarthatnák azok, akik a centralizált felvásárlás helyett maguk szövetkeznének az áru értékesítésére. De mindezt miképpen, hogyan, miből, kikkel? Nem az jut eszembe persze, hogy a népművelő legyen mindezek tudója, azt azonban gondolom, hogy *a helybéli nyomorúságot, anomáliát, megoldatlanságot, hiányosságokat, és minden egyebet érzékelve szakértőt, szaktanácsadót keríthetne és fizethetne, hogy a huszadik század nyolcvanas éveinek végén e kor színvonalán és lehetőségei szerint intéztesseknak itt is a dolgok. Itt is? Mindenütt...*

Népművelő-berkekben nagy eretnekségnek számított még tíz évvel ezelőtt arról szólani, hogy az *érdeklődés* mellett a helybeli *érdek* szolgálatára is figyelni kell; manapság már azt érzékeljük, hogy *aki a lakossági érdeket nem szolgálja, jobbjára fölöslegessé válik*. Vagy úgy fölösleges, hogy nem figyelnek rá, vagy úgy, hogy nem is alkalmazzák. Ott még nem tartunk, hogy elbocsássanak valakit foglalatosság híján vagy éppen feleslegessége miatt, de annak bizony tanúi lehetünk, hogy megszűntetnek-eladnak kultúrotthonokat. Próbálnák csak azokat eladni, amelyek az emberek örömére, szüksége szerint teszik a dolgukat! Persze, hogy nem tehetnék meg. *De hát az az intézmény, amely eddig sem engem szolgált, miért is maradna meg?*

Ez a szakma sohasem volt olyan fontos, mint manapság, csak éppen nem a pitykét kell az „új típusú” és a „szocialista” emberre fölvarnunk – már azért sem, mert nincs olyan, hogy új típusú ember, a szocialista emberről nem is beszélve. Az ember olyan, amilyen volt: *élni, jobban élni, boldogulni, szeretni akar; gyermekét fölnevelni és boldogulni látni akarja; pibenni és nevetni és okosodni és tájékozódni is akar persze, de leginkább dolgozva megélni szeretne*. De tájékozatlan, megfélemlített, alávetett, méltóság nélküli, becsapott, kiszolgáltatott; hol mennyire és miben kevésbé, az a helytől, helyzetétől, iskolázottságától és még sok mindentől függ. Nem mondom én, hogy mindenkit föl kell karolni, és a klasszikus művelődési otthonokat teljesen meg kell reformálni, azt viszont üzenem: *a helybeliek helyzetének jobbá tétele* táján keressétek a tennivalót. Hol, mit: csak nézzetek körül!

Nézzetek körül, kérlek! Van, lesz mit tenni. Már csak azért is, mert jobb dolog fontosnak lenni a világban, mint csak „elkultúroskodni” valahogy. Fontosnak lenni azoknak, akik megtermelték megemelt fizetéseket. S ők korántsem a tanácselnök, s nem is a párttitkár. Ők is csak az emberekért dolgoznak. És ők is csak addig, amíg kellenek nekik.

Kérlek tehát benneteket: bízzatok! Kezdeményeztetek!

Magyar Nemzet, 1989. június 27.

Amikor a nyolcvanas évek elejétől szabadcsapatként partizánkodtunk szerte Magyarországon, eszünkbe sem jutott terminológiai vitákba bonyolódni. Csak azt érzékeltük, hogy a művelődési otthoni tevékenység általunk szorgalmazott megújítása eredményeképpen még nem következik be olyan helyi életminőségbeli változás, amit feltételeztünk. Ki kellett lépni tehát az intézmény falai közül. Egyesületeket, szabadiskolai kurzusokat szerveztünk tehát, a helyi híreket és lehetőségeket közzétévő újságok megjelenését szorgalmaztuk. A helybeliekkel összegyűjtettük, leírtuk és nyilvánosságra hoztuk a feledésbe merülő hagyományokat, eseményeket, recepteket, tréfákat. Közreműködésünk által aktivizálódtak az emberek, hogy egymásra találjanak és így egymásba kapaszkodhassanak, ha már a hatalomból, a tulajdonból, a pénzből és a lehetőségekből kisémmiződtek.

Munkánk nyomán kalendáriumok, a megye ellenében felépített faluházak, a tanácselnöki akarattal szembeszegülő faluházépítő egyesületek, fölvatott katonasírok, népfőiskolai kurzusok, verseskötetek jelentek meg. Amikor az önmagukat „demokratikusnak” és „ellenzékinek” nevezők (és persze még sokan mások) március tizenötödikéiket rendezték Budapesten, mi éppen az általunk föllevenített hagyományok nemzeti zászlaja alatt szabadon énekeltük a Kossuth-nótát a siómarosi utcán, majd a koszorúzást követő bálon. Elértük, hogy megszűnjék az építési tilalom ott, ahol az emberek élni, vagy építkezni akartak, Makoveczék segítségével mintafalu is épült. A települések nagyobb beruházásait megelőzően a hivatalokon túl az emberektől tájékozódunk, hogy mit, és miből mekkorát tervezzenek az építések. Gyökérteres szennyvíztisztító ötletét importáltuk Németországból, hogy ne ússzanak fekáliában a falvak, és azért éppen azt, mert megépíthetőnek és működtethetőnek gondoltuk társadalmi munkában, gépek nélkül. Romos pincefalut kellett életre egyikünk a helyben lakó emberek boldogulására, másikunk a földázást tanította ott, ahol a primőrök termesztésére ez még ismeretlen eljárás volt.

A számunkra elérhető szakmai nyilvánosság korlátozott alkalmain engedélyezett volt ugyan a szabad beszéd, ám nem értettük, hogy ha a szöveget engedik, az eredményeket miért kifogásolják, fékezik, tiltják?

Ha a hatalom megrovott, saját szavaival és saját határozataira hivatkozva védtük eredményeinket, és a kor szokásaihoz igazodva kitalált Lenin-idézetekkel bizonyítottuk munkánk szükséges voltát.

Beláttuk, hogy amit mi csinálunk és szorgalmazunk, az már nem népművelés a szó eredeti értelmében, ám bizonyára kultúra (ekkortájt „kulturálisnak” hívták a felügyelő minisztériumot), éppen ezért dadogva kerestük az új kifejezéseket kialakult tevékenységeink összefogó értelmezésére.

Nem tudtuk, hogy ezt az általunk végzett, sajátos kényszerhelyzetünkből született sajátos tevékenységet a Lajtán túl, de különösen az angolszász nyelvterületen már évtizedek óta ismerik és végzik (nyilván az ő sajátos helyzeteik, igényeik és problémáik szerint). El is nevezték, megkülönböztetendő valamennyi más, a társadalommal kapcsolatos tennivalótól: *community development* – mondják ők, szerencsésen *egy szóba sűrítve a települést és annak lakóit, mint közösséget*, beleértve ebbe a sajátos szerveződéseket, az azokkal kapcsolatos sajátságos tennivalót, netalán segítséget, segítő munkát, avagy éppen „fejlesztést”, értsd: a teljesebb, bonyolultabb, a magasabb rendű minőségi állapot felé irányuló mozgás, változás segítését. Honnan is tudhattuk volna, hogy mi már ezt csináljuk, amikor az információk legfőbb forrása a minisztériumi fiókokból kegyként megszerzett fordítások és az ugyancsak innen beszerzett exkluzív tanulmányok voltak? Ezeket aztán napokon át értelmeztük, de az immár új tevékenység megjelölésére mégsem találtunk jobb szót, mint hogy „*közösségfejlesztés*”, avagy szókapcsolat segítségével próbálván kifejezni, amit az angol nyelv egy szóval jelöl: *település- és közösségfejlesztés*, mondtuk és írtuk.

Sikereink persze csak helybéliek lehettek. Tudtuk, hogy ez a szemlélet nem lehet általános az akkori Magyarországon. Tudtuk, hogy a hivatalos Magyarországnak nem autonóm és nem gondolkodó emberekre van szüksége. Tudtuk, hogy bérrabszolga kell, és nem önálló, cselekvő polgár. Tudtuk, hogy állampolgári magatartásként a „kaparj kurta, neked is jut” a kívánatos, mert tudtuk azt is, hogy így manipulálható a társadalom. Tudtuk, hogy a méltósággal viselkedő ember helyett az alattvaló a pártállami cél. Tudtuk tehát, hogy helyi (netán tehát közösségfejlesztői?) munkánkat az uralkodó rezsim ellenében végezzük, és nem reménykedtünk sem látványos sikerben, sem támogatásban. Érzé-

keltük, hogy egyelőre eltűnnek; de az is lehet, hogy még csak nem is érzékelték, hogy mit és miket teszünk.

1988/89 fordulóján nem lehetett pontosan tudni, merre fordul a világ. Eredményeink mentésére, gondozására, az újabb feladatok ápolására megalapítottuk tehát a Közösségfejlesztők Egyesületét, hogy ha az állami intézet keretében esetleg már nem lehet, hát ekként állhassunk rendelkezésre. Az is célunk volt, hogy összegyűljünk mi mindannyian, akik elköteleztük magunkat már az ilyesféle tevékenykedés irányába. Amikor aztán nem fordultak rosszabbra az ország dolgai, bizakodni kezdtünk. Évtizedes előkészítő munkánk bizonyára nem volt hiábavaló, nyilván most jön a cselekvés órája. Milyen jó és milyen szerencse, hogy véletlenszerű feladatvállalásból, az adott helyzeteknek engedelmességgel, végül is tehát egyfajta szerves fejlődés eredményeként eljutottunk idáig! Hiszen rendelkezésünkre áll egy társadalomfejlesztő módszer teljes és kipróbált eszköztára. Éppen addigra, amikor már cselekedni lehet!

Annál is inkább, mert a '90-es évek elejére immár biztosak voltunk abban, hogy *a közösségfejlesztés minden társadalmi cselekvés kezdete*. Hiszen olvashattuk immár *Charlie McConnel* A közösségfejlesztés támogatása Európában című tanulmányában, hogy „Az Európa Tanács világosan felismerte, hogy a közösségfejlesztés nemcsak az önkormányzatok és a helyi demokrácia számára alapvető jelentőségű, hanem az új Európa demokratikus alapjainak a kiépítéséhez is nélkülözhetetlen” (Parola Füzetek, Bp. 1992., 9. old.). Igaz, még ugyanabban a bekezdésben arról is ír a szerző, hogy „a közösségfejlesztés elkötelezettjei tisztában vannak azzal, hogy a helyi hatóságokat és a helyi közösségeket egyaránt meg kell győzniük a közösségfejlesztés hatékonyságáról”, de hát új világba lépve meggyőződésünk volt, hogy ezt nálunk – éppen az elmúlt negyven év rombolásai miatt – mindenki tudja.

Nem véletlen tehát, hogy eufórikus állapotunkban (és a beinduló pályázatok által némiképp támogatva) a közösségfejlesztési tevékenység többféle szervezete is hamar megszületett: először az információk elérhetőségét szorgalmazó Közösségi Kapcsolat Alapítvány, majd a település- és közösségfejlesztést helyi-térségi munkákkal megvalósító Közösségszolgálat Alapítvány, ezt követően a közös munka örömét a közös rádiózásban megtalálni ajánló Civil Rádió és társszervezetei, majd a helybéli laikusok képzését fölvállaló Civil Kollégium. Megszületett egy-

fajta ifjúsági- és gyermekmunka is az anyaszervezet, a Közösségfejlesztők Egyesületének egyik utódműhelyéből: létrejött a Települési Gyermekönkormányzatokat Segítő Egyesülete, majd a működő szervezeteket összefogó Gyermek- és Ifjúsági Önkormányzati Társaság. Több éves szervezetfejlesztő munka eredményeképpen éppen most születik egy új egyesület Az Ifjúságért Önkormányzati Szövetség néven.

Csak éppen a hivatalos elismerés maradt el. A '90-es évek közepére kiépített szervezetek megrendelés és feladat nélkül maradtak. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem volt mivel foglalkozzanak, dehogyan; csak éppen kapacitásuk lett volna sokkal több. Nincs mód e hasábokon arra, hogy részletezzük valamennyiük különféle munkáit, amelynek révén polgárok öntudatra ébredtek, munka- és vállalkozásképesé váltak, vagy éppen képessé lettek saját sorsuk alakítására, mert saját kezükbe került életük. Önkormányzatok találtak rá feladatukra, létesítettek kapcsolatokat, rendezték viszonyaikat, képesek immár segíteni polgáraiknak. Határok nyíltak meg, és aki korábban csak a templomtornyot, most immár a határ túloldalán a polgármestert is láthatja.

Jó kérdés, hogy miért kellett mindehhez a közösségfejlesztői szaktudás, a nehezen megtermelt egyesületi-alapítványi bevételekből, esetleg a törzstőke fölemésztéséből finanszírozott akciók sorozata? Azt tapasztaltuk, kellett hozzá. A válasz gyaníthatóan az elmúlt negyven évben kialakult (kialakított) állampolgári önállóságban, az államnak mint egyeduralkodónak az elfogadásában, sőt: az atyáskodás elvárásában, a külső-felső intézkedés és gondoskodás manapság szinte kiirthatatlannak látszó reményében keresendő.

Még jobb kérdés, hogy miért nem kell a közösségfejlesztés a Magyar Köztársaságnak? Az önálló, a tudatosan cselekvő, az összefogásra és együttműködésre képes polgár éppen úgy európai integrációnk feltétele, mint az azonnal indítható villamos erőmű. Ez utóbbi bizonyára drága, de legalább belátható idő alatt megépíthető. A pártállami idők beidegzettségét felejtő, új/régi gondokodású és magatartású polgárság megszületése azonban évtizedekbe telik. Ha úgy magára hagyott, mint manapság.

Solymosi Frigyes professzor úr szép cikket írt a Magyar Nemzet október 30-i számában az értelmiség (politikai) szerepvállalásáról – bevalom, ez a szöveg készített írásra. Vannak ugyanis olyan értelmiségiek

is, akik rendelkezésre állnának, ha kellenének. Olyanok tehát, akik munkájának tárgya a társadalmat alkotó polgár.

Persze magunkra (is) gondolok. Nincs szégyellnivalónk, mert a mi teljesítményünk is ez a felemás, de mégis szabad mai Magyarország. Munkánk a polgárok képességeinek fejlesztése, az együttműködésüknek színeret adó civil szervezetek kialakítása és e szervezetek működőképessé tétele, de munkánk az önkormányzatok polgárbarát működésének hazai viszonyok közötti megvalósításának elősegítése, az önkormányzatok közötti együttműködés megtanítása, az önkormányzatok társadalmiasítása, intézményeik átalakítása, a fejlesztési programok közösségben történő kidolgozása és még annyi minden más!

Nincs szégyellnivalónk, de érdekes: főnököm azzal lepett meg a legutóbb, hogy ezen új minisztériumnak is *gyanús* a közösségfejlesztés. Szavait nem pontosan idézem, de ő sem fejezte ki magát túl precízen, amikor erre utalt. Még az elvtársi időkből ismerős számomra ez a kétely, és csak sajnálom, hogy bármilyen szövegösszefüggésben újra megjelenik. A tájékozatlanság – úgy látszik – pártsemleges. Az elmúlt négy évben legalább csend volt körülöttünk.

Pedig az európaiság kritériumai között (érthető módon) központi helyen szerepel a *community development*, a mi értelmezésünkben tehát *a település és polgárainak fejlesztése, a település- és közösségfejlesztés*. Ez magyar fordításban pusztán a fizikális, a mérnöki fejlesztőmunkára, térségi (regionális) tervezésre-fejlesztésre egyszerűsödött. De hová tűnt belőle az ember?

Vajon pusztán *fordítási hiba* a közösségfejlesztés hazai gyakorlatának gyanús volta és a támogatás hiánya?

Parola, 1998/4. Némileg rövidítve közzétette a Magyar Nemzet, 1998. november 2-án

A KÖZÖSSÉGSZOLGÁLAT ALAPÍTVÁNY DOKUMENTUMAIBÓL

Az Alapítvány és az országos segítő hálózat feladatai

A Közösségszolgálat Alapítványt a Postabank és Takarékpénztár Rt., a Kós Károly Egyesülés és a Közösségfejlesztők Egyesülete alapította 1993-ban. Az alapítókat az a felismerés vezérelte, hogy falvaink, városaink fejlesztése *a lakosság szerveződésében rejlő erők mozgósításával* felgyorsítható, eredményesebbé tehető. Az Alapítvány célja, hogy a települések szükségleteiből, hagyományaiból kiinduló közösségfejlesztő munkával elősegítse azok kulturális, szociális, gazdasági, építészeti és környezetvédelmi problémáinak megoldását. Az Alapítvány nyitott, kész a társulásra és az együttműködésre minden olyan szervezettel, mely céljaival egyetért, és ezek megvalósítását támogatni kívánja.

Céljai megvalósítása érdekében az Alapítvány kuratóriuma országos szakmai segítő hálózat létrehozását határozta el. A szolgálat munkatársainak olyan, évtizedes tapasztalatokkal rendelkező szakembereket kért fel, akik korábbi munkásságukkal igazolták, hogy képesek elfogulatlanul támogatni minden olyan kezdeményezést, mely *a polgári öntevékenység és együttműködés* szellemét képviseli.

A Közösségszolgálat Alapítvány – együttműködve más szervezetekkel és testületekkel – szoros kapcsolatokra törekszik a helyi önkormányzatokkal, a településfejlesztéssel foglalkozó szervezetekkel, támogatja és szervezi a közösségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek kiképzését és továbbképzését, elősegíti a szakmai tapasztalatok nyilvánosságának biztosítását. A hazai feladatok ellátásán túl az Alapítvány szerepet vállal a szakemberek külföldi kapcsolatainak megerősítésében és a határainkon túl élő magyarok közösségeinek létrejöttén, fejlesztésén munkálkodó szakemberek ki- és továbbképzésében.

A szervezet 1993. szeptember 1.-én kezdte meg működését. Jelenleg 11 – határozott időre szerződött – főfoglalkozású és 1 részfoglalkozású munkatársat foglalkoztat, valamint a közhasznú tevékenységet folytató szervezeteknek járó kedvezmény igénybevételeivel 3 érettségizett fiatalnak biztosít munkát. A szakmai munkát ösztöndíjas és önkéntes szakér-

tők segítik. Az alapítvány tevékenységét az alaptőke kamataiból, a pályázati és tanfolyami bevételekből, a települések támogatásaiból, továbbá a különféle megbízásokért kapott díjakból finanszírozzák.

Az Alapítvány helyi képviselői az alábbi fő területeken vállalnak szerepet, feladatokat:

- a helyi önkormányzati demokrácia fejlesztése, az önkormányzatok társadalmi kapcsolataink elemzése és fejlesztése, az önkormányzatok természetes szövetségeinek elősegítése;
- a helybeliség értékeinek elismertetése, a helyi mozgalmak, közösségi tevékenység beindítása, újjáélesztése;
- a természetes és a mesterséges környezet hagyományhű és korszerű át- és visszaalakítása, környezetvédő mozgalmak segítése;
- vállalkozások, különböző gazdálkodási formák be- és újraindításának segítése;
- a helyi nyilvánosság fórumainak kiépítése;
- társas szokások felelevenítése, megteremtése (körök, klubok, egyletek, alkalmi összejárások szervezésének elősegítése);
- a közösségi élet és a nyilvánosság színtereinek kiépítése, faluházak, közösségi házak tervezése, építése, művelődési otthonok társadalmasítása, egyesületi központok létesítése stb.

Az Alapítvány céljainak megvalósítása érdekében a helyi közösségek, önkormányzatok és azok képviselőinek felkérésére, illetve különböző szervezetek megbízásait teljesítve az alábbi feladatok megoldására vállalkozik:

- a települések társadalmi, gazdasági feltételeinek, működési és fejlesztési lehetőségeinek gyakorlati és tudományos igényű feltárása,
- település- és gazdaságfejlesztési folyamatok tervezése, szervezése, szakmai segítése,
- közösségi intézmények vizsgálata, fejlesztése, hatékony működésük szakmai tanácsokkal történő elősegítése,
- a nyilvánosság fejlesztése, segítségnyújtás a helyi közösségi televíziók, rádiók és a sajtó fejlesztésében, megalapításában, működtetésében, laikus munkatársaik kiképzésében,

- a közösségfejlesztők képzésének támogatása, szervezése alap- közép-, és felsőfokon,
- a települési és közösségfejlesztési tapasztalatok népszerűsítése, hazai és nemzetközi nyilvánosságának szervezése, a külföldi tapasztalatszerzés elősegítése.
- a különböző településeken lévő, különböző fenntartású fejlesztő szolgálatok és szakembereik együttműködésének elősegítése, támogatja közös információs és dokumentációs rendszerük kiépítését, továbbá közreműködik a továbbképzésükben.

Az alapítvány országos hálózata és munkatársai:

Észak-magyarországi Közösségszolgálat, Balassagyarmat

dr. Kecskeméthy Gyuláné

Kélet-magyarországi Közösségszolgálat, Debrecen

Groskáné Piránszki Irén és Hallgató Éva

Felső-magyarországi Közösségszolgálat, Sárospatak

dr. Balázs Károly

Nógrád Megyei Közösségszolgálat, Salgótarján

Pálinkás Sándorné

Dél-alföldi Közösségszolgálat, Szeged

Magyar Istvánné

Nyugat-dunántúli Közösségszolgálat, Zalaszentgrót

Vattay Dénes

Vas Megyei Közösségszolgálat, Szombathely

Pósfay Péter

Somogy Megyei Közösségszolgálat, Csurgó

Bihariné Asbóth Emőke

Dél-dunántúli Közösségszolgálat, Dombóvár

dr. Balipap Ferenc

Komárom-Esztergom Megyei Közösségszolgálat, Tata

Keresztesi József

Megbízott szakértők, közösségfejlesztők:

Huszlerl József, Péterfi Ferenc, dr. Vercseg Ilona (Magyar Művelődési Intézet, Budapest)

Pocsajiné Fábián Magdolna (Békés megyei Művelődési Központ, Békéscsaba)

Imre Károly és Polyák Albert (Bács-Kiskun megyei Pedagógiai és Közművelődési Intézet, Kecskemét)

Önkéntes segítők:

Berek Péter (Lágymányosi Közösségi Ház, Budapest)

Kenyeres Sándorné (Megyei Művelődési és Ifjúsági Szolgálat, Szolnok)

Makk Katalin (i+i Kft., Budapest)

Markolt Endre (Jászszentlászló és Móricgát Jóléti Szolgálat Alapítvány, Jászszentlászló)

Solymosi Judit (Magyar Művelődési Intézet, Budapest)

Takács Péter (Barátság Művelődési Központ, Százhalombatta)

(Közzétéve 1993 őszén)

Javaslat Társadalomfejlesztési Alap létrehozására

1. *Létesüljön központi elhatározásból, a meglévő alapok mellett és hozzájuk hasonlatosan olyan Településszervezési- és Közösségfejlesztési (Társadalomfejlesztési) Alap, amely a különféle helybéli (önkormányzati, civil vagy nonprofit) szervezetek által megfogalmazott, helyben általában szükségesnek ítélt feladatok végrehajtását finanszírozná. Részesülhessenek ebből az alaphoz azok az országos nonprofit szervezetek is, amelyek céljaikban éppen a települési-településközi társadalmi (humán) fejlesztést fogalmazták meg. A leendő alap ne szűk tárcaérdekeltségű, tehát ne csak egy témára-feladatra orientált legyen, hanem éppen hogy a „tárcaközi”, az összetett, a *sebhová sem besorolható feladatokat* támogassa.*

A javasolt alap által finanszírozandó tevékenységek *az egyéni és csoportos aktivitás- és képességfejlesztés, a nehéz helyzetbe került egyének, csoportok, településrészek, települések vagy településcsoportok, a hagyományosan hátrányos helyzetű kistájak, az elmúlt évtizedek által okozott szellemi vagy fizikai károk, avagy az elmúlt évtizedek alatt elfeledett tár-*

sadalomfejlesztési tennivalók legszélesebben értelmezett feladatait ölelik fel.

Úgy gondoljuk, hogy a településeken belüli és a települések közötti együttműködés, a civil társadalom szerveződésének elősegítése, a helyi gondoknak a helybéli körülmények és lehetőségek figyelembe vételével történő eltérő megoldása, a bevált eljárások terjesztése és másutt történő meghonosítása *a közjót támogató állam érdekei szerint is való* éppen úgy, mint az elegendő iskola, az iható víz, a határ védelme, a csatornázottság vagy bármi más, jelenleg finanszírozott vagy támogatott szükségesség.

2. Amennyiben a fent leírt Településszervezési és Közösségfejlesztési (Társadalomfejlesztési) Alap önálló létrehozása nehézségekbe ütközik, úgy a társadalomfejlesztő tevékenység gyorsítása érdekében egyéb forrásból kell(ene) pénzt keríteni. Erre a tárcáknál már meglévő alapok és tevékenységfejlesztésre szánt keretek kínálnak megoldást, úgymint:

2.1. A Miniszterelnökség célleitirányzatai közül:

- a kutatási feladatok ellátása
- a Nemzeti Gyermekek- és Ifjúsági Alapítvány
- a kulturális hagyományaink feltárása, nyilvántartása és kiadása
- a Központi Ifjúsági Alap
- az Országos Tudományos Kutatási Alap.

2.2. A Népjóléti Minisztérium előirányzatai közül:

- a térségi válságkezelő programok.

2.3. A Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium előirányzatai közül:

- az útalap.

2.4. A Földművelésügyi Minisztérium előirányzatai közül:

- a Mezőgazdasági Fejlesztési Alap.

2.5. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium előirányzatai közül:

- a közoktatásfejlesztési szakmai program
- a pedagógus szakma megújítási programja

2.6. Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium előirányzatai közül:

- az Idegenforgalmi Alap.

2.7. A Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium előirányzatai közül:

– a Területfejlesztési Alap.

Tudjuk, hogy az új Alap létrehozásáról szóló javaslatunk már kialakult eljárásokat és kialakult érdekeket sért. Reménykedünk, hogy talán egy, a fenti alapok, programok és témák felelős képviselőivel szervezett közös tanácskozáson meg tudjuk értetni szándékainkat.

Átadva Miniszterelnökségnek 1994 tavaszán

Összefoglaló a Település-közösség-fejlesztés konferenciáról

Település-közösség-fejlesztés címmel szervezett találkozót és tanácskozást 1995. március 27-28-án a Közösségszolgálat Alapítvány és a Magyar Művelődési Intézet Közösségfejlesztési Osztálya. A tanácskozás célja az volt, hogy fórumot teremtsen önkormányzati képviselők, polgármesterek, helyi vezetők és fejlesztéssel foglalkozó szakemberek számára a helyi társadalmi-kulturális tapasztalataik, kezdeményezéseik bemutatására és népszerűsítésére. A szervezők kiindulópontja az volt, hogy *a helyi erőkre, adottságokra és a polgári öntevékenységre építő közösségi cselekvés* döntő eleme a településfejlesztési folyamatoknak. A bevezető előadásokat *Beke Pál*, a Közösségszolgálat Alapítvány kuratóriumának elnöke, a Magyar Művelődési Intézet igazgatóhelyettese, *Loydl Tamás*, a Belügyminisztérium Településfejlesztési Főosztályának vezetője és *Louis Caul-Futy* francia településfejlesztési szakértő tartották.

Beke Pál bevezetőjében utalt a tanácskozás előzményeire, arra az 1991-es találkozóra, melyet az akkori közművelődési pályázat kistelepülésekről érkezett eredményes pályázói számára szerveztek, és amelynek nyomán sok új fejlesztési folyamat indult meg szerte az országban. Mint akkoriban, úgy most is érvényesnek mondható az a gondolat, hogy *a települések jövőjéről gondolkodva elsősorban magukban, a helybeliek erejében, cselekvési vágyában bízhatunk*. A fejlesztői felelősségről szólva elmondta, hogy a külső szakértők, segítők hosszabb-rövidebb idő

után távoznak a településről. Ezért ez a munka csak nagy tapintattal és a helybeliek akaratának, szándékainak tiszteletével végezhető eredményesen. Loydl Tamás arról szólt, hogy a korábbi évtizedek felülről irányított fejlesztési politikája helyett *az „önerőre” támaszkodó, a belülről induló módszerek lehetnek csak eredményesek.* A településfejlesztés társadalmi oldala a közösség, melynek kezdeményező készsége csak a belső kommunikációval, bizalommal szervezhető településfejlesztő erővé. Ajánlása szerint egy-egy településnek rendelkeznie kell olyan településfejlesztési koncepcióval, mely 10-15 évre, vagy ennél is távolabbra tekintve rögzíti a legfontosabb fejlesztési irányokat. *E koncepcióra építve az önkormányzatoknak 4 évre szóló fejlesztési programokat és éves fejlesztési tervet kell(ene) készíteniük ahhoz, hogy megalapozott fejlesztési tevékenységet folytathassanak.* E munkához ad segítséget főosztálya, a Településfejlesztési Füzetek legújabb számaként megjelentetett kiadvánnyal, mely a hosszú távú koncepciók készítésének közösségi módszereiről szól.

Louis Caul-Futy nagy érdeklődéssel kísért előadása megerősítette a jelenlévőket abban, hogy *a fejlesztés válságellenes stratégia kidolgozását* jelenti, hogy a „csak önmagunkban bízhatunk” gondolata úgy is értelmezhető, hogy *„számítsunk önmagunkra!”*, ismerjük meg önmagunk képességeit. Ez a gondolat azért is fontos – mondotta -, mert a fejlesztés megtöri a hatalmi gondolkodást, új ‘kishatalmakat’ teremt, szükségképpen decentralizál. Előadása második részében részletesen ismertette egy kis franciaországi település útját a teljes tanácsstalanságtól a ma már pezsgő gazdasági és társadalmi életig. A településfejlesztés térségi összefüggései címmel *Miklósi Endre*, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium főosztályvezetője adott tájékoztatást a készülő területfejlesztési törvény szerkesztőinek főbb törekvéseiről.

A második nap témáinak bevezetéseként *dr. Vercseg Ilona*, a Magyar Művelődési Intézet főmunkatársa tartott előadást Helyi cselekvés az új politikai rendben címmel. Az előadás az állampolgári kezdeményezés esélyeiről, a cselekvési nehézségekről, az önkormányzati testületek útkereséséről adott képet, valamint összefoglalta a közösségfejlesztési kísérletek és a már kifejtett tevékenység legfontosabb eredményeit.

*

A két munkanapon közel harminc referátum hangzott el, melyek többsége egy-egy helyi folyamat, kezdeményezés bemutatására vállalkozott. A referátumokra négy témában került sor.

Kistérségi összefogások és fejlesztési lehetőségek

Témavezető: *Vattay Dénes*, a Községszolgálat Alapítvány munkatársa
Az Ipoly menti települések társulásának lehetőségei

dr. Kecskeméthy Gyuláné, a Községszolgálat Alapítvány munkatársa – Balassagyarmat

A dörögdi-medence organikus fejlesztése

Vásárhelyi Judit, a Független Ökológiai Központ vezetője – Budapest
Nagyszékely és kistérsége jövője

Donát Jordánka, református lelkész, a Nagyszékely Alapítvány elnöke
Mezőgazdasági egyesülettől a szövetkezetig

Nógrádi Zoltán, Mórahalom polgármestere

Bugac-Majsai Homokhátság térségfejlesztési programja

Markolt Endre, a Jászszentlászlói Jóléti Szolgálat Alapítvány igazgatója
A Felső-kiskunsági Kistérségi Szövetség alapadatai

Csőrgő Gyula, Kunszentmiklós

Térségfejlesztési konzulens képzés

Varga Miklós tréner, Job World Hungary Kft. Budapest

Cserkút és térsége fejlesztési folyamatai

Vattay Dénes, a Községszolgálat Alapítvány munkatársa

Három bihari kistelepülés összefogása és a helyi értékek feltárása

Kiss Lászlóné Pásztor Irma, faluházvezető, Szentpéterszeg

A fejlesztés helyi forrásai és lehetőségei

Témavezető: *Groskáné Piránszki Irén*, a Magyar Művelődési Intézet munkatársa

Településtervezés és revitalizáció

Siklósi József építész

A faluszociológiától a falumarketingig

dr. Szirmai Péter, a BKE Kisvállalkozáskutató Csoport vezetője

Csenger városfejlesztési programja

Apáti György polgármester – *Csernyus Lőrinc* építész

Területrendezés, falufejlesztés Veresegyházán
Pásztor Béla polgármester – *Zsigmond László* építész
A kecskédi közösségfelmérés és következményei
Mészáros Zsuzsa, a Közösségszolgálat Alapítvány ösztöndíjasa és
Karácsonyi Imre, a Horgász Egyesület vezetőségi tagja
Közösségfejlesztési folyamatok Komárom szőnyi városrészében
Katonáné Schneider Mária, tanítónő – Szőny
Településfejlesztés Kazáron a hagyományörzés és a falusi turizmus alapján
Molnár Katalin polgármester
A furugyi közösségfejlesztő program
Regős Mátyás furugyi polgár
Egy kistelepülés fizikai-szellemi újjáépítése – Magyargéc
Szerémi Nándor polgármester
Gyökérteres szennyvíztisztítás Kacorlakon
Balla Enikő szociológus – *Takács László* polgármester
Helyi fejlesztések Nógrád megyében
Brunda Gusztáv igazgató – Nógrád Megyei Közművelődési Központ

A civil szervezetek szerepe és közintézmények társadalmi működtetésének lehetőségei

Témavezető: *Pósfay Péter*, a Közösségszolgálat Alapítvány munkatársa
A közösségi alapítvány mozgalmáról
Szabon János önkéntes közösségi munkás, CET – Budapest
Az ifjúsági önkormányzatokról
Török István ifjúsági polgármester – Fehérgyarmat és *Beke Pál*, a Közösségszolgálat Alapítvány elnöke
A Faluház egyesületi működtetésének tapasztalatai Győrváron
Varga Gézné, a Faluház Baráti Kör egyesület elnöke
Közösségi vállalkozások Angliában
Herman Imre ügyvezető igazgató, Job Word Hungary Kft. Budapest
Király szakácsok nyomában
Marosiné Béres Júlia könyvtáros, Nagyszakácsi

A közösségi médiák és a helyi nyilvánosság

Témavezető: *Péterfi Ferenc*, a Magyar Művelődési Intézet munkatársa
Szombathelyi Közösségi Rádió

Pósfay Péter, a Közösségszolgálat Alapítvány munkatársa
Megyei egyesület a helyi nyilvánosságért – helyi lapok Csongrád megyében
Magyar Istvánné könyvtáros, a Közösségszolgálat Alapítvány ösztöndíjasa – Mórahalom

A Civil Rádió törekvései

Péterfi Ferenc

A tanácskozás résztvevői – különböző témákban – további együttműködési készségükről is nyilatkoztak. A Közösségszolgálat Alapítvány vállalta, hogy a jelentkezők és a későbbi érdeklődők számára az év során összejöveteleket, tanácskozásokat szervez. A témák és a szervezők a következők lesznek:

Louis Caul-Futy nyári szeminárium – *Beke Pál*

Településtervezés és revitalizáció – *dr. Kováts Flórián*

Települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok – *Beke Pál*

Bugac-Majsai Homokhátság térségfejlesztési programjának helyszíni megtekintése – *Pocsajiné Fábián Magdolna*

Ipoly menti települések együttműködésének helyszíni vizsgálata – *dr. Kecskeméthy Gyuláné*

Gyökérteres szennyvíztisztítás helyszíni szemléje Kacorlakon – *Beke Pál*

Településfejlesztési vállalkozás alapításának lehetőségei – *dr. Kováts Flórián*

A rendezvény költségeit a Postabank és Takarékpénztár Rt. és a Belügyminisztérium Településfejlesztési Főosztálya fedezte. A tanácskozás helyszíne a Magyar Kultúra Alapítvány budavári székháza volt.

(Az emlékeztetőt 1995. áprilisában készítettük)

A társadalom-, település- és közösségfejlesztés szükségessége és időszerűsége a polgári átalakulás útjára lépő Magyarországon

1. JAVASLAT

A magyarországi közösségfejlesztők nagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező, elméletileg is kitűnően felkészült csapata képes egyedül arra, hogy tagjaiból Magyarországon is megalakítson egy olyan közösségfejlesztő szervezetet, amely az EU csatlakozás által megkívánt közösségfejlesztési munkát az egész országra kiterjedően átlátja, meg tudja határozni, végrehajtását képes megszervezni és abban meghatározó módon gyakorlatilag is részt tud vállalni.

Eddigi praxisuk, tapasztalataik és jelenleg is végzett hasonló munkáik alapján a közösségfejlesztők képesek *kisközösségi, települési, kistérségi és regionális humán fejlesztési stratégiák, programok és projektek kidolgozására, majd ezek megvalósítására, kivitelezésére; gazdasági és humán erőforrások, adottságok fejlesztési célú feltárására; közösségi felmérések elkészítésére; megvalósíthatósági tanulmányok elkészítésére; társadalom- és közösségfejlesztési jellegű képzések megszervezésére és lebonyolítására; civil, nonprofit szervezetek, egyesületek, alapítványok létrehozásának segítésére, működésének alkalmi vagy folyamatos támogatására* – s mindezt úgy, hogy az érintett szereplőkkel, aktorokkal a közösségfejlesztés szakmai elveinek megfelelően együttműködnek.

A tradicionális közösségfejlesztés eszköz- és módszertárába tartozóknál sokkal szélesebb tevékenység és eljáráskört érint a hazai közösségfejlesztés mára kialakult gyakorlata, hiszen szerves része az átfogóbb jelentésű *társadalomfejlesztés*, a nyugatinál nagyobb mértékben része a hazai munkának a (most kialakuló magántulajdon- és vállalkozás alapú) *gazdaságfejlesztés* is, de – szintén honi sajátosságaink okán – a *településfejlesztés* sem képzelhető el Magyarországon a helyi közösségek fejlesztése nélkül. Mindezekre tekintettel a *vidékfejlesztésnek* – csakúgy, mint a világon mindenütt – az egyik legelsődlegesebb helyi, térségi és regionális fejlesztési tevékenységeleme a közösségfejlesztés, hiszen ennek révén, szakmai elősegítése által jönnek létre azok az emberi, közösségi kapcsolatok, amelyek az új gazdasági funkciókat, szerepeket, struk-

túrákat képező emberek között kialakuló viszonyokat foglalják-integrálják (szelídítik, humanizálják) a társadalom, mint rendszer keretébe.

Szervezetileg a társadalom- és közösségfejlesztési tevékenységet – ha életrekeltését és országos hatókörűvé tételét a kormányzat szükségesnek ítéli és ezért támogatni hajlandó – a következők szerint lehetne felépíteni:

A.) változat: a feladatkört a kormányzat, ill. az államigazgatás rendszerébe bekapcsoló megoldás

A Kancellárián elhelyezett közösségfejlesztési szakértő, koordinátor, vagy valamilyen besorolású felelős

– akihez egyrészt az e tevékenységet végző valamennyi szervezet, vállalkozással, munka- és képzőhellyel (mindazokkal, akik szakmai munkákkal megbízhatók) való kapcsolattartás feladatai tartoznak;

– másrészt az EU közösségfejlesztési pályázatainak és projektjeinek gondozása;

– harmadrészt a tárcák azon ügyei, amelyek a közösségfejlesztés szakmai kompetenciáit is érintik, (különösen ide értendő a vidékfejlesztés és a területfejlesztés, de a szociális és foglalkoztatási szakterületek struktúráiban és intézményrendszerében is megjelenő közösségfejlesztési szükségletek és ezek kielégítésének – szakmai szempontú – koordinálása, információ gyűjtés és közvetítés)

Idővel lehetséges, hogy a Kancellárián belül egy 3-5 fős szakmai szervezetté kell fejleszteni ezt a részleget, de ezzel elérhető, hogy a tárcáknál ne kelljen beállítani ilyen szakmai státuszokat. A legtöbb országban alacsony a közösségfejlesztő szakemberek száma, Magyarországon is inkább a gyakorlati terepen dolgozók számát szükséges növelni, minél több biztos és folyamatos megbízás révén. Megjegyezzük, hogy ez a szervezeti szint minden további változat favorizálása esetén is szükséges és célszerű lehet.

B.) változat: a feladatkört intézményesítő megoldás

Indokolt lehet egy, a közösségfejlesztés valamennyi magyarországi ügyével, kérdésével, tennivalóival foglalkozó szakmai (háttér)intézet (pl. a Magyar Közösségfejlesztési Intézet, vagy: Társadalom- és Közös-

ségfejlesztési Ügynökség, Országos Közösségfejlesztési Szolgálat elnevezésű, kis létszámú szervezet) alapítása, amely a szakmai képzéstől, a tudományos igényű elemzéseken és a konkrét gyakorlati munkák országos szintű koordinálásán át a nemzetközi kapcsolatok ápolásáig terjedő feladatkört látna el. Egy ilyen új intézet felállítását *a rendszerváltás következtében kialakult társadalom- és közösségfejlesztési szükségletek tömeges mértékű megjelenése*, ill. az ezekre való felelős kormányzati reagálás indokolja. Az intézet részben állami, részben pályázati és egyéb támogatásokból, harmadrészt saját bevételeiből fedezheti kiadásait.

C.) változat: a feladatkört vállalkozásban működtető megoldás

A kormány dönthet úgy is, hogy – belátva ennek szükségességét – támogatja a közösségfejlesztés magyarországi praxisának szélesítését, de ezt a meglévő szakmai szervezetek, alapítványok, nonprofit szervezetek és egyéb vállalkozási formák alkalmi vagy huzamosabb idejű és általánosabb jellegű megbízásával, részükre konkrét feladatok és munkák kiadásával oldja meg.

D.) változat: a feladatkört közalapítvánnyá alakító, vagy egyéb módon támogató megoldás

A kormány rendelkezésére álló megoldás lehet az is, hogy közalapítványt hoz létre a hazai társadalom- és közösségfejlesztés feladatainak el látására, munkáinak támogatására; vagy pl. a Közösségszolgálat Alapítványnak nyújt olyan mértékű támogatást – a hozzárendelt feladatokkal együtt -, hogy az képessé és alkalmassá váljon az országban jelentkező közösségfejlesztő munkák megoldására, elvégzésére, esetleg úgy, hogy korábbi szervezeti és munkatársi bázisát valamilyen formában ismét összeszervezze, adott esetben a munkákra mozgósíthassa. És természetesen lehetséges megoldás az is, hogy a mostanra létrejött valamennyi (s emellett persze hiteles, szakmailag megbízható) közösségfejlesztési szervezetet, egyesületet, vállalkozást szponzori jellegű (vagy pályázati útján elnyerhető) támogatásban részesíti a kormány azért, hogy ezek profiljukat akkor is megtarthassák és az igénylők rendelkezésére állhassanak, ha a szolgáltatásaikat, tevékenységüket kérők azt *nem tudják* megfizetni.

2. INDOKLÁS

A Magyarországon idestova évtizede tartó rendszerváltoztatás egyik legfőbb mozzanata, hogy az ún. rendszergeneráló viszonyok – azaz a hatalmi-politikai, a gazdasági-tulajdoni, valamint a tudás-, illetve szellemi-kulturális viszonyok, az ezeknek alapot adó struktúrák, szervezetek és mechanizmusok – gyökeres, fordulatszerű átalakulása zajlik; amely szükségszerű ellentmondásokkal és konfliktusokkal is terhelt folyamatok során végső soron *egy* (gazdaságilag) *magántulajdonon* és (politikailag) *parlamenti demokrácián alapuló plurális* (differenciált értékkelvű és érdektagolt, politikailag többé nem egy-központból vezérelt, nem pártállami jellegű, ellenben szabadságon és autonómiákon nyugvó) *polgári társadalom formálódik*, jön létre.

E rendszerátalakító folyamatban keletkező új struktúrák és az ezek révén vagy ezek mentén kialakuló viszonyok többségükben eleve megcélzottak, politikailag (ha nem is a társadalom egésze részéről, de a politikusok, a demokratikusan választott, legitim képviselők által hozott döntésekben) szándékoltak; ám igen gyakran kvázi-intencionáltak, esetenként éppen nem-kívánatosak is. Az mára lényegében eldőlt, hogy a politikai hatalom szintjén-szintjéről a többpártrendszer és a magántulajdon alapú gazdaság eszméje és gyakorlata milyen irányultságú, miféle célokat követ, de az intencionált politikai és (az egyelőre még mindig – s gyakran érthető szükségszerűségből is – erőteljes politikai befolyású) gazdasági változások miatt és következtében kialakuló társadalmi hatások többségükben még kvázi-intencionáltak: sem a politikai, sem a gazdasági hatalom által nem kellően előre megtervezettek, szakmailag sem programozottak, nem segítettek és kezelték.

Hogy az új, bonyolultabb és tagoltabb rendszer átalakítással létrejövő alapvető viszonyainak formálásában égetően hiányzik egy – már a rendszergeneráló új viszonyok primér folyamataiban is a kívánatos, megteremtendő társadalmi béke szempontjait érvényesítő, a jövő konfliktusait elkerülendő preventív célzatú – társadalompolitikai tudatosságának az érvényesülése; s ennek részeként praktikusán is mennyire hiányzik a rendszerátalakítás hatalmi szinten létrehozott és működésében onnan támogatott (szükségszerűen új és sokféle) eszköztárából egy *társadalom- és közösségfejlesztési szakmai koncepció kidolgozása és kompe-*

tenssé tétele – az érintett szakmai körökben mindez jó ideje ismert volt már; ám ennek a helyzetnek *tarthatatlansága* csak most, a polgári jövő programját meghirdető politikai erők hatalomra kerülésével vált teljesen nyilvánvalóvá.

Igen öröndetes, hogy a kormány és a vezető politikai, kormányzati tényezők megnyilatkozásaiban megjelent – mondhatni: a megelőző kormányokéhoz képest kiemelt hangsúlyt kapott – az a gondolat, hogy a már folyamatban lévő politikai és gazdasági rendszerátalakítás – s ezek hatásainak szabad, spontán érvényesülése – mellett *a társadalom viszonyainak újrendezésére, társadalompolitikai intézkedésekre, társadalom- és közösségfejlesztésre is elengedhetetlenül szükség van*. A (lényegében technokrata és hierarchikus, s emellett centralisztikus alapállású) területfejlesztésről a (sokkal inkább organikus, szerves, erőforrás- és adottság-alapú) vidékfejlesztésre váltó szemlélet is azt sejteti, hogy a világban (különösen a fejlődő országokban, a fejlettek által nekik nyújtott programok és támogatások részeként) folyó vidékfejlesztési akciók és projektek, készülő stratégiák szakmai, tartalmi tevékenységkörébe rendre beletartozó település-és közösségfejlesztési munka megalapozása, felélénkítése és széleskörűvé tétele hazánkban is aktuálissá vált. S természetesen tudomásunk van arról is, hogy az EU csatlakozási folyamat brüsszeli forgatókönyvei Magyarországra vonatkozóan is tartalmaznak társadalom- és közösségfejlesztési feladatokat, ill. várnak ilyen projekteket, jelentős összegeket szánva ezek finanszírozására. {E helyt csak megjegyezzük, hogy míg hat-nyolc évvel ezelőtt a közösségfejlesztési – community development – tevékenységeket biztató, életrehívó EU szándékok a dokumentumok hazai fordításaiban is igen sűrűn előfordultak, a legutóbbi két-három évben már csak *népművelésnek, kulturális nevelésnek* s legújabban *humán infrastruktúra-fejlesztésnek* fordítják a kifejezést – a közösségfejlesztés hazai szakmai műhelyeinek, színtereinek és szakembereinek létezéséről nyilván nem tudó, más kompetenciájú szakértők.}

Mindebből az következik számunkra, akik Magyarországon a 70-es évek vége óta több-kevesebb sikerrel és több-kevesebb támogatással *kialakítottuk és műveljük a helyi és térségi társadalom- és közösségfejlesztési szakmai professziót, lényegében saját munkánkban Magyarországra honosítottuk, itthon is megteremtettük ezt a világszerte ismert szakmát*, hogy ez úton felhívjuk az illetékesek figyelmét mindarra, ami tevékenységünk

célja, lehetősége és értelme; s rámutassunk, hogy mire és milyen módon használhatná fel ezt a felhalmozott tudást, bízhatná meg feladatokkal az ennek birtokában lévő tucatszámú szakembert a polgári jövő kormánya.

3. MAGYARÁZAT

3.1 Mi a közösségfejlesztés?

Az USA-ban az 1920-as évektől, más országokban, így Európában is csak mintegy negyedszázada kialakult és elterjedt közösségfejlesztést (community development) és közösségszervezést (community organisation) – mely persze differenciált gyakorlat szerint valósul meg a különböző országokban – a világon többféleképpen definiálják. Legáltalánosabb az az értelmezés, miszerint „*a közösségfejlesztés és/vagy a közösségszervezés a települések társadalmának fejlesztését jelenti egy bátorító, informáló, kapcsolatszervező munka segítségével létrejövő önszerveződő közösségi hálózat által.*”¹²⁹ A közösségfejlesztés lényegében olyan „képesse-tevést – alkalmassá-válást” (képesse válni segítsé) jelent, amelynek folyamatában *egy adott helyen együtt élő, s ott valamilyen helyzet- vagy érdekezésszerűség alapján látens vagy nyilvánvaló módon összetartozó emberek képesse-alkalmassá válnak saját helyzetük, körülményeik átlátására és értelmezésére, az abból való előbbrejutásuk szükségességének belátására, majd céljának közös elhatározására, az ehhez szükséges erőforrásaik felismerésére, gyarapítására és közös érdeküknek megfelelő mozgósítására, s az elhatározott tevékenység együttesen kivitelezett megvalósítására, a cél elérésére.* Ezt a folyamatot segítő, animáló (és nem irányító, nem vezérlő, nem megszervező) közösségfejlesztő szakember feladata az, hogy az azonos érdek- vagy élethelyzetű emberek csoportját hozzásegítse ahhoz, hogy ők maguk, egymással összefogva képesekké váljanak saját problémáik megoldására, helyzetük önmaguk által kívánt irányú és mértékű javítására.

Városi és vidéki közegben egyaránt széleskörűen elterjedt ez a – jellegét tekintve társadalomfejlesztőnek is nevezett – munka. A közösségfejlesztés praktikus területtel foglalkozik, mint az adott közösség jóléte, szociális helyzetének jobbá tétele, a szegénység elleni harc és akciók; munkalehetőségek teremtése és felkutatása; a lakáskörülmények, az egészségvédelem, a környezetvédelem javítása; a szabad-

idő és általában a rekreációs tevékenységek lehetőségének bővítése. „A közösségfejlesztés egyre szélesebb körben elfogadott, mint az emberek közügyekben történő tevékenységét és részvételét elősegítő módszer, amely rávilágít a fejletlen, a hátrányos és leromlott területek felszín alatt rejtőző problémáira. A célkitűzések között szerepel a közösségek erősítése, az élet minőségének javítása és minden egyén és közösség számára egyenlő esély biztosítása ahhoz, hogy a társadalmi fejlődés előnyeiből részesedjenek. A közösségek megújulása és fejlesztése különböző formákban történhet és leginkább a kormány és az emberek közötti együttműködés és párbeszéd minőségétől, valamint a rendelkezésre álló erőforrásoktól függ... A közösségfejlesztés olyan 'folyamat' amelynek eredményeképpen az emberek képesekké válnak arra, hogy helyi közösségeikben maguk határozzák meg a sorsukat alakító viszonyokat.”¹³⁰

A közösségfejlesztés tehát egy olyan szakmai munka, amelyre egy olyan országban, mint hazánk (ahol a társadalom – a szó európai, polgári értelmében – az ötvenes évek elejétől az élet minden területén totálissá tett párt-megszállás következtében gyakorlatilag nem létezhetett, s ahol ennek következtében *a polgári társadalmat ma ugyanúgy meg kell teremteni, újra kell éleszteni, mint a többpártrendszerű parlamenti demokráciát vagy a magántulajdon alapú piacgazdaságot*) rendkívül széleskörű, mondhatni általános, feltétlen szükség van. Sokkal több és a világszerte kialakultnál sokkal speciálisabb és nehezebb feladat is hárul a volt „szocialista” országok közösségfejlesztésére és közösségfejlesztőire, mint amelyek a klasszikus polgári társadalmakban (azok viszonylag stabil rendszereinek működési és integrációs zavarait ellensúlyozandó) kialakultak, hiszen itt – ad absurdum – a társadalmi kohézió és integráció történelmi hiánya következtében előállt helyzet olyan, hogy potenciálisan *az állampolgárok teljes köre a közösségfejlesztési tevékenység iránti szükségletek bordozójának* tekinthető.

3.2 Milyen előzményei vannak a magyarországi közösségfejlesztésnek és hol tart ma?

Magyarországon a közösségfejlesztés a közművelődésből, népművelők önként – gyakran tiltások és támadások ellenére – vállalt szakmai innovációjából alakult ki. Úgy, hogy a 70-es évek második felében a Népművelési Intézet Művelődési Otthon Osztályának munkatársai körül

összeállt egy, alig tucatnyi tagot számláló, kezdeményező szakembercsoport, akiknek műhelymunkája folyamányaként a résztvevők saját településükön, később annak körzetében is a központilag kijelölt kultúra terjesztésére hivatott *népművelés helyett egyre inkább a környezetükben élő egyének és közösségek szükségleteire, igényeire építő helyi fejlesztő jellegű munkába* kezdtek. Ennek az eleinte hályogkovács módjára végzett tevékenységnek lett később a következménye:

- egyre több helyi egyesület, faluház, az államihoz-tanácsihoz képest alternatív helyi közösség és szabadidős szerveződés kialakulása, új (nyitott, demokratikus, autonóm) szakmai megoldások, kezdeményezések sokféleségének föltalálása és kipróbálása (ezek egy része, egyes településeken bölcsője lett az új pártoknak is);

- majd 1989-ben az önmagát „nyitott ház” kollégiumnak nevező népművelők köre megalapította a Közösségfejlesztők Egyesületét;

- a rendszerváltás kezdetekor olyan tervek születtek, hogy az addigra már sok elméleti és gyakorlati tapasztalatot összegyűjtött, s a külföldi szakirodalommal és kiváló nemzetközi közösségfejlesztő szakemberekkel is kapcsolatba került hazai közösségfejlesztők a Magyar Művelődési Intézetben kerülnek alkalmazásra, úgy, hogy településükön maradnak, s onnan – egy országos kiterjedésű hálózat részeként, 100-150 kilométeres körzetben ellátják a közösségfejlesztés iránti igények kielégítését, ill. felkeltik ezeket az igényeket;

- 1993-ban a Kós Károly Egyesülés és a Közösségfejlesztők Egyesülete banki segítséggel egy önálló szervezetet, a Közösségszolgálat Alapítványt hozták létre, s ennek lett munkatársa az a mintegy húsz hazai közösségfejlesztő, akik azután regionális közösségszolgálati irodákat működtettek;

- ez a szervezet helyi és kistérségi fejlesztési stratégiákat, projekteket dolgozott ki és valósított meg, kistérségi településszövetségeket szervezett, nemzetközi minták és módszerek alapján ún. közösségi felméréseket készített, a 90-es évek közepére nagy számúvá vált egyesületeknek, alapítványoknak, nonprofit szervezeteknek rengeteg segítséget nyújtott, helyi televíziók és újságok alapítását és működtetését támogatta, pályázatokat készített, saját szervezetén belül létrehozta a később önállósodott Civil Rádiót Budapesten, a Civil Kollégiumot Kunbányában és 1995-96-ra számos önálló helyi közösségfejlesztési alapít-

ványt létesített, pl. a *Humán Fejlesztők Kollégiumát* Debrecenben, az Ipoly-menti, Szlovákiába is átnyúló *fejlesztési alapítványt* Balassagyarmaton, a csurgói *Közösségfejlesztési Bt-t*, Dombóváron a *Dél-Dunántúli Közösségszolgálatot*);

– az Alapítvány munkatársai a 90-es évek közepén a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem szociálpolitikai tanszékén Magyarországon *először képezték egyetemi szinten* szociálpolitikus nappali tagozatos alapképzésben részesülőket elméleti és gyakorlati közösségfejlesztő szakismeretekre;

– Alapítványunk legújabb, 1995 óta intenzívvé vált munkája a magyarországi és a romániai Szatmár megyék határmenti szakaszán mintegy 40 településre kiterjedő fejlesztési és határmenti együttműködési projekt előkészítése.

A Közösségszolgálat Alapítvány munkatársainak többsége azonban a sok és sokféle feladat és a számos megbízás ellenére sem tudott számottevő alapítványi bevételt „termelni”, hiszen akkoriban még nem volt komoly piaca ennek a munkának. Miután a szponzori támogatások megszűntek, a közösségfejlesztők szerződését 1995 év végén az Alapítvány nem hosszabbíthatta meg. A mintegy 15 szakember részben magánvállalkozásban, részben másodállásban, részben a fentebb említett más szervezeti formákban volt kénytelen folytatni ezt a munkát. Jelenleg a Közösségszolgálat Alapítványban, a Civil Kollégiumban, a Civil Rádióban, ezeken kívül Debrecenben, Balassagyarmaton, Szombathelyen, Dombóvárott, Csurgón és Zalaszentgróton valamint Jászszentlászlón létezik valamilyen – egymással immáron csak baráti kapcsolatban álló szakemberek által fenntartott – szervezet, amelynek egy vagy néhány tagja foglalkozásszerűen végez közösségfejlesztést. Ők ugyanazok, akik a 70-es évek vége óta meghonosították, megalapították ezt a szakmát Magyarországon.

A csapat tehát (még) dolgozik, megvan. Csak szerteszórva. Ez a két-három külön töltött év persze rengeteg új tapasztalatot és tanulságot hozott az immáron forprofit és/vagy nonprofit, vállalkozásszerűen tevékenykedő, a piaci viszonyokhoz edződött szakembereknek; de nagy kár volna, ha tudásuk és tapasztalatuk nem egyesülhetne ismét s az összehangolt, összefogott gyakorlati hasznosítás mellett nem kezdődne meg sürgősen az ő ismereteik továbbadása, és egy új közösségfejlesztői nemzedék munkába állítása.

De mindezeknél is fontosabb: súlyos hiba lenne, ha a magyar társadalom revitalizálását és ezen belül a polgárosodási folyamat elindítását feladatának tekintő mostani kormány nem emelné a maga társadalomfejlesztő eszköztárába a közösségfejlesztést; s ami ezzel együtt jár: *ha nem emelné ki az illegalitás után önerejéből a megtűrt kategóriáig „eljutott”, egyetlen alkalommal komolyabb támogatást kapott, de lényegében mindaddig néhány lelkes ember által, viszontagságos körülmények között, szinte marginalizáltan és a perifériára szorítva végzett közösségfejlesztők munkáját.*

(A Balipap Ferenc által írt, és 1998 őszén a Közösségszolgálat Alapítvány nevében több hivatalos helyre, nem egy esetben baráti ajánlásokkal ellátott javaslatra válasz sehonnan sem érkezett.)

Javaslat egyesületi működtetésű ifjúsági művelődési házak államilag támogatott létrehozására

Az ifjúság (és ezen belül a 14-26 év közötti fiatalok) közösségi művelődésének biztosítása érdekében, de különösen *a helyi közéletben való szervezett megjelenésüket, közös művelődési szándékaikat, vagy együttesen eltölteni kívánt szabadidejüket szolgáló egyesületeik megalakításának szorgalmazására, és a létrehozott egyesületek működési helyének biztosítása céljából az alábbi javaslatot teszem:*

I.

Az Ifjúsági és Sportminisztérium *a fiatalok együttműködésének és öntevékenységének fejlesztése érdekében*, egyidejűleg a művelődési otthonokban meglévő *nemzeti vagyon értelmes kibasznlására* hirdessen, szervezzen és finanszírozzon „ifjúsági művelődési házak” létrehozására országos akciót. Ennek keretében

1. a helyben már meglévő, vagy éppen ezen kampány szorgalmazására a jövőben létrejövő ifjúsági egyesületek képviselői hozzanak létre *egyesületi társulásként bejegyzett intézményfenntartó szervezetet*, amely jogi személy

2. működtetésre *vegye át a település művelődési otthonát*, és a szakmai feladatok koordinálására, igényeik kiszolgálására és fejlesztésére *alkalmazzanak népművelőt*, és más, az igényeik szerinti tiszteletdíjas vagy részfoglalkozású szakembert, illetőleg technikai (kisegítő) személyzetet.

3. A különféle (művelődési, szabadidős, sport, szociális, ifjúságot segítő, képző-és átképző stb.) tevékenységekre alakult ifjúsági egyesületek együttműködését megteremtő helyi intézményfenntartó társulások egy idő után *alakítsák meg saját országos szövetségüket*, amely szövetség vezetését a kistáji, megyei vagy regionális gyűléseken megválasztott delegátusaik végezzék. Ők határozzák meg az esetleg szükséges képzési, továbbképzési, módszertani segítő programokat, az országos rendezvények, találkozók, a nemzetközi kapcsolatok módját, jellegét, formáját stb.

4. Az állam, fontosnak tartva és elismerve a fiatalok helyi egyesületeinek intézményműködtetésben megvalósuló együttműködését, *a helyi „ifjúsági művelődési házak” bérre és közterbekre kifizetett éves összegének bizonyos hányadát* (de legalább a felét, mint például a körjegyzők esetében) *az állami költségvetésben e célra létrehozott Alapból térítse meg*, egyidejűleg azon települések önkormányzatai számára, akik művelődési otthonukat e célra (a szerződésben rögzített feltételekkel, legalább öt éves időtartamra) átengedik, *a fiatalok lélekszáma szerinti fejkótát* biztosítson. Ez utóbbi összeg a társadalmiasított intézmény működési kiadásainak bizonyos hányadát fedezze. Az „ifjúsági művelődési házak” egy idő után megalakuló országos szövetségének feladatául tűzhető ki, hogy *az állam felé igazolja* az intézményét átadó önkormányzatnak, illetőleg a tagszervezetének tekinthető helyi „ifjúsági művelődési háznak” a költségvetésből vagy az elkülönített Alapból való pénzigényének *megalapozottságát*.

II.

A rendszer bevezetésével megoldódna a falusi-kisvárosi (alkalmilag, nem egyszer csak látszólag működő) művelődési otthonok jelenlegi kihasználatlan állapota. Attól, hogy a fiatalok szervezetei koordináltan és szakember(ek)től segítve használnák azt, még lehetne helyi ünnepélyeket és ünnepségeket, gyűléseket, lakodalmat vagy bármi mást szervezni benne. Az ebből származó jövedelem a fiatalok által társadalmiasított intézmény működési bevételeit növelné.

Javaslatom elfogadásával működési helyet találnának a településeken már meglévő, vagy éppen az ezen akció bátorításával megalakuló új egyesületek már csak azért is, mert *lenne hol tevékenykedniük*. Az egyesületi keretekben történő szabályozott öntevékenység az állampolgári képességek legfontosabb nyilvános műhelye, és mindegyik már azért is nagy szükség van, hogy a helybéli fiatalok e képességeket megszerezzék.

Fontosnak tartom, hogy ne egy, hanem több (minimum három) helyi egyesület alakítsa meg intézményfenntartó szövetségét, mert csak így garantálható, hogy a kezelésükbe adott intézmény lehetőségeit *nem sajtátítja ki egyetlen érdekközösség sem*. Ez könnyen elérhető, ha a még esetleg működő helybéli művelődési otthon szakkörei, klubjai, műkedvelő csoportjai egyesületté alakulnak (ami amúgy is kívánatosabb forma, mint a laza, a senkire semmiféle kötelezettséget nem adó művelődési otthoni csoportosulás). De átalakulhatnak az iskolákban délutánonként szervezett szakkörök, és formalizálódhatnak a település olyan baráti körei is, akik még nem gondoltak bejegyzésükre. (Az az ellenvetés, hogy az egyesületalakítás és működés „bonyolult”, persze igaz, de egyidejűleg az is igaz, hogy mindenkinek el kell sajátítania az érdekeinek megfelelő jogi lehetőségek közötti eligazodást, már csak felnőtt korára való felkészülésének érdekében is).

A helyi egyesületi szövetség alkalmazottjaként jelen lévő, az „ifjúsági művelődési házban” dolgozó népművelőt ebben az esetben *azok alkalmazzák, akikért dolgoznia kell*. A művelődési otthon vezetője számára ugyanis leginkább a polgármester jelenti a munkaadót, és nem világos, hogy *a valódi megrendelő a „nép”,* vagyis a lakosság maga. Miután az önkormányzati alkalmazottként dolgozó népművelő a polgármestertől, vagy jobb esetben a képviselő-testülettől függ, leginkább neki(k), az ő elvárásai(k) szerint dolgozik. Gyanítom, hogy a polgármesterek többsége is magát tartja annak a „főnöknek”, akihez a népművelőnek igazodnia kell. Műkedvelő vagy egyéb csoportjainak érdeke, az egyéb lakossági érdeklődés ehhez képest (általában) *alárendelt*. A helybéli polgárok különben sem szoktak hozzá ahhoz, hogy érdeklődésük vagy érdekeik kielégítését a művelődési otthontól várják, vagy hogy az intézmény terveik, szándékaik, óhajaik megvalósulásában közreműködjenek. A társadalmiasított intézményműködtetési szisztéma kialakításával *a*

népművelők szakmai magatartásának megújítása külön eredmény lehet.

Nem várható el, hogy e működési mód bevezetését a művelődési otthonok oldaláról kezdeményezzék, hiszen a szakma vezetése és a népművelői érdekvédelem a jelenleg kialakult gyakorlat változatlan megtartásában érdekelt. Nem érdekelt a változtatásban a népművelők többsége sem, mert közülük azok, akik még megmaradtak a pályán, hozzászórtak a jelenlegi kényelmes és számukra könnyen átlátható rendszerhez. Akik megunták ezt a régihez fölöttébb hasonlatos szisztémát, és nagyobb szakmai szabadságot, esetleg magasabb fizetést szerettek volna, és akiket nem érdekelt a gúnyolódás, már önállósultak intézményükkel, vagy más, rokon vállalkozásokba kezdtek. Megjegyzem, hogy még a „kht”-vá vált szervezetek is a mai szakmai hangadók rosszallását váltották ki, a néhány egyesületté szervezett intézményről pedig senki sem vesz tudomást.

Nincs más lehetőség tehát, minthogy *az ifjúságért, az ő érdekérvényesítésükért (is) felelős ISM karolja fel a fiatalok közösségi művelődésére, öntevékeny szabadidő-szervezésük megvalósítására lehetőséget adó „ifjúsági művelődési házak” programját*, ami egyidejűleg a ma egyáltalán nem, vagy kevésbé hatékonyan működő művelődési otthonok számára is *a megújulás lehetőségét adná.*

Az általam most javasolt szisztémában való részvétel persze nem lehet senkire sem nézve kötelező. Ha a helyi fiatalok csoportjai nem akarják egyesületté szervezni magukat, vagy ahol nem akarnak a már egyesületüket megszervezett fiatalok az intézmény közös működtetése érdekében társulni más helyi egyesületekkel, vagy nem igényelnek működési helyet, avagy ahol nem akarja az önkormányzat rendelkezésükre bocsájtani a művelődési otthont (vagy más közösségi célú teret), ott nem szerveződnek, nem kérik, vagy nem kapják meg stb., tehát minden marad a régiben.

Az állami költségvetésben elkülönített Alapként, illetőleg feltételekhez kötött fejkvótaként garantált bér- és működési támogatás azonban *érdekeltté teheti mindebben az ifjúságáért felelősen gondolkozó önkormányzatokat.* Ha cselekedni, ha lépni akarnának, ezzel az eljárással megtehetnék. Mai körülményeik között ilyenén lehetőség nélkül egymagukban nem tehetnek sokat, hiszen nincs miből. Éppen ezért meggyő-

zódésem, hogy a javasolt állami segítség nélkül nem is remélhetünk semmiféle változást.

III.

Amennyiben javaslatom elfogadásra kerül, ütemtervet és cselekvési programot készíthetek az alábbiak figyelembevételével:

1999. szeptember

az akció meghirdetése a sajtóban, körlevelekkel, regionálisan szervezett gyűléseken és az addigra talán megalakuló regionális ifjúsági irodák által.

1999. október

a jelentkezett és az érdeklődő helyi ifjúsági szervezetek és önkormányzatok részletes tájékoztatása, rövid (regionálisan szervezett) felkészítés. Az egyesületi szövetségek számára alapszabály-minta, az önkormányzatokkal való együttműködésükre szerződés-minta készítése.

1999. november

a kezdeményezésben részes települések egyesületei helyi szövetségeinek megalakítása, bejegyzésük elindítása, az önkormányzattal való előzetes szerződéskötések elkezdése.

1999. december

az első, társadalmiasított „ifjúsági művelődési házak” működésének megalapozása (a népművelők számára pályázat kiírása, szervezeti szabályzat, és házirend-minták kialakítása stb).

Megjegyzem, hogy a Közösségszolgálat Alapítvány másfél évtizede kapcsolatban áll a franciaországi FRMJC (korábban, a szervezetek egyesítése előtt UNIREG) szakembereivel, akikkel már a most körülírt szándékhoz hasonló hazai akciót is kezdeményeztünk 1992-93 során. Akkor sikertelenül. Ez év májusában *Cordobában* a szervezet új elnöke a velem történő megbeszélés során kifejezte abbéli készségét, hogy a sok szálú szakmai-baráti kapcsolatokat *szervezetserű együttműködéssé* változtassuk. Megjegyzem, hogy *számukra hivatalos partnerként csak a fentiekben körülírt, társadalmiasítottan működő „ifjúsági művelődési ház” (és ennek esetleges országos szerveződése) értelmezhető*, az önkormányzati intézményekkel való kapcsolatépítés nem, hiszen azok más működési módot jelentenek. A hivatalos kapcsolatfelvételt eleddig ezért

sem szorgalmazhattam. A francia fél együttműködési javaslatának elfogadásával módot keríthetnénk a most javasolt akcióban részessé váló magyar ifjúsági egyesületek képviselőinek és az intézményeikben alkalmazottaknak a francia tapasztalatok gyors átvételére, ami hátországot és bátorítást adhat a hazai résztvevőknek.

Budapesten, 1999. június 10-én.

(választ nem kaptam, intézkedés nem történt)

SZÖLLŐSI RÓBERT KIEGÉSZÍTÉSE

E könyv kéziratának első variációját több ismerősömnnek, kollégámnak és barátomnak is elküldtem, hogy kiegészítéseikkel, megjegyzéseikkel, javasolataikkal árnyaltabbá tegyem ezt a szöveget.

Közülik többen reagáltak is levelemre; segítségüket már korábban megköszöntem. Szöllősi Róbert, a gyermekönkormányzati szövetség fiatal elnöke azonban nemcsak szavakkal, hanem egy több oldalas tanulmánynyal is megtisztelt. Úgy gondolom, hogy helyesen cselekszem akkor, ha hozzám küldött sorait – engedelmével – az olvasók nyilvánosságá elé tárom.

Előzmények

Nevelőapám határőrparancsnok volt akkoriban Kübekházán, a Szeged melletti hármashatárnál. Ő édesanyám harmadik férje volt, én pedig második házasságának gyümölcse vagyok, a mai napig testvér nélkül. Amennyire kilencéves gyermekfejjel felfoghattam a történelmet, úgy emlékeim ezekről az időkről még ma is képszerűek. Egy határmenti település igen fiatal lakosa lévén (határőr-gyermekként) a '89-es romániai események éreztették velem igazán azt, hogy itt bizony valami olyan történik, ami későbbi életemet jelentős módon befolyásolja majd.

Mit sem tudtam én az akkori politikai csatározásokról, rendkívüli történésekről. Csak azt tudtam, hogy apám katonáival talpig fegyverben védi a falut, és a TV-ben is különös felvételeket látni. Mindezek után a vörös csillag is nemsokára eltűnt a főtérről, és bizonyos nemzeti ünnepek is megszűntek vagy megváltoztak, s az iskolában pedig el kellett felejteni a kék nyakkendőt, és ezzel együtt örökre le kellett mondani az évek óta irigyelt pirosról. Kitűnő tanulóként a jutalomtáboroktól is búcsúztam, és az első olyan generáció tagjává lettem, akik nem voltak úttörők.

Az 1990-es évtől elkezdődött a lebegés a semmiben. Nagyszüleim ekkoriban meséltek nekem először a fiatalkorukban létezett cserkészetről és a szívgárdistákról, amely mozgalmakat a háború után nem sokkal hasonló módon beszüntették. Egy különbség azonban mégis akad: ugyan nem szerették az úttörőmozgalmat, mert az egy egészen más, rájuk kényszerített mozgalmként tört életükbe, de legalább *volt*

valami. A családban a mai napig különösen éljük meg azt a tényt, mely szerint az utóbbi negyven év története bizony nagyon is e generációk olyan mértékű különbözőségét eredményezi, melyet a magyar társadalom még nagyon sokáig nem lesz képes (sok minden mással együtt) feldolgozni. Nem egyszer kiderült számomra az utóbbi néhány év során, hogy az ok, amiért szüleinkkel nem beszélünk ma egy nyelvet, bizony ebben is gyökerezik. Egy mai magyar gyerek számára leggyakrabban az egyetlen mentsvár a nagyszülő, aki bizony saját tapasztalatából tudja, milyen egy új, rendezetlen rendszerben felnőtte válni.

Ez az új rendszer számomra persze természetessé vált, hiszen tíz évesen kerültem bele. A „vadkapitalizmus” korosztályom életfelfogását alapvetően másképpen alakította, mint az előttünk lévőkét, a pedagógustársadalom pedig nem tudott mit kezdeni ezzel a helyzettel, hiszen önmaga is sajátos válságot élt meg. Nem voltak már érvényesek az ideológiai alapokon nyugvó nevelési irányelvek, az évek viszont teltek közben, és egyre több évfolyam került bele abba a bizonyos vákuumba, amit az országos szintű mozgalom hiánya okozott. Az igények (amennyiben voltak) erősen differenciálódni kezdtek, illetve megkezdődött a politikai és civil szférák tudatos különválasztása, és azt hiszem, e kettő közül szervezeti szinten az előbbi tért először igazán magához és hozta létre jelentős anyagi támogatással saját ifjúsági (párt)szervezeteit.

Gimnáziumi tanulmányaimat Szegeden kezdtem meg, mely környezet alapvetően új látásmódot követelt, és határozott meg számomra. Körülbelül ezzel egyidőben, a '94-es választásokon kis falum új polgármestert kapott *Boldog Krisztina* személyében, aki annak idején a ciklus legfiatalabbjának számított a maga 25 évével. Ez a különleges tény (akkor még nem tudtam, de) nekem kedvezett. Krisztinával jó viszonyban voltam (vagyok), hiszen családom az első vonalban áll(t) ki mellette. Ő egy téli napon különös kéréssel fordult hozzám, és még néhány általa ismert kortársamhoz: *hívjuk össze a falu ifjúságát és fogalmazzuk meg a magunk gondolatait, igényeit*. (Egy ezeröttszáz fős település esetében ez körülbelül 200-250 fiatal mozgósítását jelenti, mely azért nem okoz különleges nehézséget, mert szinte mindenki ismer mindenkit.) Szintén őtőle került elő egy felettébb furcsa könyvecske (az ún. „zöld könyv”) fénymásolata, s benne a magyarországi és a franciaországi gyermekönkormányzatokról írt sokféle, számunkra érthetetlen meghatározás, fogalom.

Hosszas beszélgetések, majd utána saját gondolataink rendezése során egyértelműen elhatároztuk, hogy gyermekönkormányzatot alakítunk, és '95 nyarán már a fiatalok által közvetlenül megválasztott gyermekpolgármesterként egy nagyszerű csapattal a hátam mögött, nagy lelkesedéssel vághattam bele egy egészen új feladatba. Lassanként sikerült megtalálnunk a rajtunk kívül létező tizenegynéhány másik önkormányzathoz az utat egy budapesti szervezet által, ahová még ebben az évben sok sikeres itthoni program lebonyolítása után meghívást is kaptunk. Ez alkalomból kerültem a Budai Vigadó egyik termébe, ahol megannyi fiatal gyermekönkormányzatost és őket „segítő” felnőtteket találtam, az előbbieket néma csöndbe burkolózva, míg az utóbbiakat vitázva. Telve gyakorlatias lendülettel, és nem tűrve a mások által kényszerített véleményt, az öntevékenység szellemének nevében egyszerűen „megkértem” a felnőtteket, hogy hagyják el a termet, amíg mi kitaláljuk, hogy *nekünk* mi a jó. A számomra teljesen új, idegen arcokra jól látható döbbenet ült ki, s csak egyetlen ember bólogatott hevesen: Beke Pál (Pali bácsi), aki felkért engem, és *Vass Andrea* csurgói, valamint *Várszegi Zsolt* türjei illetőségű, hozzám hasonlóan „forradalmár lelkületű” fiatalokat, hogy vezessük le ezt az ülést, amíg ők megisznak jó néhány kávé. Azt hiszem ez idő tájt kezdtem el beleszeretni a közéleti tevékenységbe.

A gyermekönkormányzati szövetség

Mikrobusszal érkeztünk meg Csurgóra egy jéghideg februári napon. Kübekházi csapatom gyorsan feltalálta magát; pár óra alatt feltérképeztek mindent és mindenkit. A gyermekönkormányzatok IV. Országos Találkozója a saját magunk által kigondolt alapelveket volt hivatott szervezeti formába önteni. Ambíciózus lévén egyértelműen vezetői posztra pályáztam (magam sem tudom, miért, egyszerűen belülről jött). A Budapesten már nagyrészt megtárgyalt alapszabály-tervezetünk ott hevert az asztalon „boncolásra” várva: kétszáz gyermekönkormányzatos – az ország minden részéből – készült ennek az Európában is relatíve újszerű próbálkozásnak a megvalósítására. A felnőtt segítők mellett két, már működő ifjúsági szervezet is képviseltette magát, megosztva velünk (szintén újkeletű) tapasztalataikat, vagy éppen bölcs meglátásaikat.

Egyikük az (azóta már megszűnt) Országos Diák Unió, illetve másikkuk a (ma is virágzó) VE-GA Gyermek- és Ifjúsági Szövetség volt.

A tisztségviselő-választások közben egyértelműen kiderült, hogy a felnőtt segítők szava néhol sokkal többet nyom a latban, mint a srácok saját gondolatai. Én mindig is szükségesnek tartottam a felnőttek segítségét, bölcsességét, de ez az a pillanat volt, amikor tényleg nem lett volna szabad beleavatkozniuk a folyamatba. A választás végül is kompromisszummal zárult, melynek eredményeként alelnöki posztot kaptam, s hogy ne éljem meg „könyöradományként” tiszteletet, azt mondták, nem akarják, hogy az egész vezetőség dunántúli legyen, hanem szükség van egy kelet-magyarországiira is, azaz rám. Az ezután következő mintegy két éves munkásságom azonban azt bizonyította, hogy alaposan „félrekalkuláltak” a felnőttek, hiszen Pali bácsin (mint titkáron) és rajtam kívül nem sokszor lehetett mást látni az elnökségi üléseken.

A TGYSZ (segítők egyesülete) és az akkor TIGYÖSZ-ként megalakult gyermekönkormányzati szövetség (leginkább pénzügyi okokból) kénytelen volt együttműködni, az évek múlásával viszont egyre nyilvánvalóbbá vált függetlenedésünk. Természetesen minden támogatóra szükségünk volt, de anélkül, hogy helyettünk gondolkodnának. Ez azt hiszem, többé-kevésbé sikerült is.

Alelnökké választásom után rögtön a „mélyvíz” következett, hiszen 16 évesen egy olyan forrongó országos ifjúságpolitikai életbe kerültem bele minden előképzettség nélkül, ahol csak szívemre és megérzéseimre hallgathattam. Senki nem tudta igazán megmondani nekünk, mi is az a demokrácia, csak azt éreztük, kezünkbe adtak egy olyan különleges lehetőséget, mellyel élni kell. Sem akkor nem szerettem, sem most nem szeretem a túlságosan egyoldalú, pártoskodó ifjúságpolitikát (amennyiben beszélhetünk ilyenről), illetve a hozzájuk kapcsolódó szervezeti formációkat, hiszen *sobasem tudtam megérteni, hogyan lehet (szabad) tizenéves gyerekeket, fiatalokat olyan ideológiák nevében aktivizálni, melyeket koruknál fogva nem is tehetnek magukévá*. A demokrácia, a néha sajnos már közhelyszámba menő szabadsággal az élén amennyiben ideológia, akkor a fiatalsághoz legközelebb álló. Részemről én a többféle demokrácia-modell közül a kompromisszumos megoldás híve vagyok, mely azonban csak olyan mikroközösségi szinten alkalmazható, mint például az önkormányzatiság.

Elméletek helyett azonban gyakran szembekerültünk nagyon is gyakorlati problémákkal. Általános pénzhiánnyal dacolva egyszerre kellett a már meglévő fiatal, tette kész embereket aktivizálni, illetve ezzel egyidőben megadni az újonnan érkezők, érdeklődők kérdéseire a válaszokat. Sokan otthagytak bennünket olyanok, akik nem találták meg igazán számításaikat, vagy csak egyszerűen elszólították őket a mindennapok gondjai. Akik maradtak, azok viszont cselekvésre vágytak. Egy ilyen kitörési lehetőség lett számukra a Beke Marci barátom által szervezett *nemzetközi munkacsoport*, melynek létrejötte mindamelllett, hogy erősítette nemzetközi kapcsolatainkat, még jobban függetleníve minket az aktuálpolitikáitakai helyzetől, megteremtette a szervezett, a tudatos együtt-gondolkodás alapjait is.

Mindezek ellenére persze a mai napig vannak vitás kérdések a gyermekönkormányzatiságot illetően. Leginkább az a kérdés merül föl bennünk, hogy miként lehet ezt az eszmét a lehető legnagyobb mértékben elterjeszteni az országban úgy, hogy az ne legyen kötelező érvényű senki számára, tehát például hogy ne szülessen ezekkel kapcsolatos törvény, mint a diákönkormányzatok esetében. A kilencvenes évek közepén azok a felnőttek, akik velünk gondolkodtak, úgy érezték, két út van: az egyik, hogy megmaradunk magunknak, és jól érzi magát együtt annak a néhány érintett településnek a fiatalsága, vagy a másik, hogy kilépünk a homályból és alternatívaként nyújtjuk ezt a formációt mindazok számára, akik valamit tenni szeretnének. Ez utóbbi megoldás mellett döntöttünk, mely döntés egyszerre járt veszteséggel és nyereséggel is. Ma már látható, hogy a „nyitott kapuk-politika” egyértelműen a fejlődés útjára terelte a szövetséget, de ugyanakkor az új, versenyképes értékekért cserébe fel kellett adnunk jó néhány, az itthoni mérce szerinti közösségcentrikusabb törekvést.

Pillantás a jövőbe

1996 óta a gyermekönkormányzati szövetség élén sok olyan különlegesnek mondható dolgot lát(hat)tam, melyeket kortársaim közül kevesen. Kerültem kivételesnek tűnő helyzetekbe: voltam már politikai célpont, miniszterek tárgyalópartnere, Magyarország delegáltja.

Mind-mind igazságtalanul nagy és szinte megfoghatatlan dolog egy olyan tizenéves esetében, mint én, mégis azt kell mondjam, kevesen vannak, akik ezt ma teljes szívvel, önmagukat feláldozva, saját meggyőződésből megtennék.

A nemlétező elnöki karosszékbe 1998 őszén ülhettem bele, mely év a parlamenti és önkormányzati választások éve volt. Ez a két esemény változásokat hozott a gyermekönkormányzatok számára is. Viszont megalakult az Ifjúsági- és Sportminisztérium, mely szerencsére zászlajára tűzte ezt a szervezeti formát és cserébe a támogatásért csupán részvételt vár. Európai tapasztalataink, kapcsolataink révén pedig egyre több felkérést kaptunk, hogy vigyük el más országokba is ezt a modellt, képezzünk dönteni akaró és tudó fiatalokat. Fel kell nőnünk az újabb kihívásokhoz és fel kell nőnünk már meghozott, és majdan meghozandó döntéseinkhez is.

A demokrácia törekeny valami. Különös módon ezt is egy „háborús élmény” érezte velem meg igazán. Szülőföldem földrajzi helyzetéből adódóan a '99 tavaszi jugoszlávai NATO-hadjáratnak is „tanúja” voltam. Saját szememmel láttam Szabadka lángoló fényeit, vagy éppen az ablakok remegése, repülőgépek moraja hatolt el a fülemig egy-egy határközeli becsapódás folyamán. Nem is oly messze tőlünk a véleménynyilvánítást, az egyéni vagy csoportos szabadság fogalmát egészen másképpen értelmezik. A demokrácia Európában a kiszámíthatóság biztosítója, s mikor az ember a közösség irányításában részt vállal, tiszteletben kell tartsa azok szabadságát is, akik kezébe adták a döntést. S ez az, ami talán a legnehezebb.

Magyarország tíz évvel a rendszerváltozás után még mindig vívja a maga forradalmait, alakítva át néha (négyévenként) berendezkedését. Az ifjúság is, mint a társadalom többi részese, eszerint sodródik hol jobbra, hol balra. Én mégis azt mondom, meg kéne határoznunk olyan alapvető, független értékeket, melyek mellől nem sodródunk el szükségszerűen minden negyedik évben. A valahová tartozás az ember természetes szükséglete, de baj van, ha ezzel valaki(k) saját céljai(k) érdekében visszaél(nek). Magam elsősorban az utánam jövők kezébe szeretném adni a változtatás lehetőségét, persze távolról tovább segítve egy szebb jövőre érdemes nemzedék kicsi, de nem jelentéktelen részének öntevékenységét, hogy majdan ők is segíthessék az utánuk következőket.

(2000. január)

Egyesület

Az általam elérhető meghatározás „hatósági jóváhagyással valamely cél szolgálatára tömörült személyek szervezete”-ként definiálja¹³¹ az egyesületeket. Magam inkább úgy fogalmaznék, hogy a „*valamely cél érdekében önkéntesen együttműködő polgárok hatóságilag nyilvántartott szervezete*”. Nem csoda a hangsúlyeltolódás, hiszen bár az egyesületek (és a bármi másféle néven nevezett társadalmi szervezetek) fontos jellemzője a hivatalos nyilvántartásban történő szereplés, a ‘80-as évek végi rendszerváltozás egyik fontos eseménye éppen *az egyesülési jog szabaddá tétele* volt, amelyben a hatósági „jóváhagyás” a keretrendelkezéseknek való megfelelés ellenőrzésén túl tulajdonképpen regisztrációs folyamattá redukálódott. Tanulságos idézni azt a másik forrást, amelyből az egyesület szó szinonimáit kereshetjük ki. E szerint az „egyesület, régiesen *egylet, társulat*, régies szóval *társaskör* (rendszerint közművelődési) kissé régiesen *kör* (rendszerint a tagok közös ismeretszerzését, szórakozását, sportolását stb. szolgáló) *klub*, tágabb értelemben *társaság*”¹³². Nem a neve, hanem az *önkéntes együttműködés ténye* a meghatározó tehát, s most, amikor ezekből a szervezetekből a rendszerváltó időköt megelőző évtizedekhez képest már számtalan van, a fenti szinonimák némelyikét (függetlenül attól, hogy annak idején ezt ‘régiesnek’ ítélték-e, avagy sem) szabadon használhatjuk. Használjuk és használják is.

Az egyesület (és a „társadalmi szervezetek” gyűjtőnév alatt futó társai) a polgárok közös tevékenységének legnagyobb színterei. Ezek a *szabadság kis körei* abban az értelemben véve, ahogyan *Bibó István* fogalmazta meg ezt valahol, s egyidejűleg arra is szolgálnak, hogy megakadályozzák a nemkívánatos hatalomkoncentrációt. A tagok akaratán kívül (és annak módosulása esetén az alapszabály egyszerű átírásával, és a módosítás többségi megszavazását követően) ugyanis *senki sem befolyásolhatja és nem szabályozhatja őket*, legfeljebb az Alkotmány, valamint a haza kül-és belbiztonságát szavatoló törvények rendszere, de hát ez eléggé természetes. Nem szólhat bele működésükbe a

polgármester, viszont a polgármesterek is megszervezhetik a maguk egyesületét, annak működésébe viszont például egy helyettes államtitkár nem szólhat bele, de természetesen a helyettes államtitkárok is részt vehetnek bármilyen, az érdeklődésüknek megfelelő egyesület munkájában, vagy akár maguk is megszervezhetik azt. És bár való igaz, hogy az egyesületi forma annak lehetőséget is megteremti, hogy az egyéni, vagy a szűk csoportérdek a társadalom többsége akaratának álcáját felöltve helyi vagy országos szintű manipuláció eszköze legyen, de az ezt felismerők számára is adott egy másmilyen szervezet megalakításának lehetősége, és az ennek keretei között szervezett összehangolt közös cselekvés. Akár a másik szervezet érdekei ellenében.

A helyzet azonban általában nem ilyen bonyolult, sőt: az egyesületek nagy száma ellenére az az érzésem, hogy sok helyütt még egyáltalán nem merültek ki az egyesületek által a közös tevékenykedésre nyújtott lehetőségek. Ma még egyáltalán nem az a jellemző, hogy a polgárok mindenütt együttműködésre lépnének valamilyen közösnek érzélt probléma megoldására. Inkább valamilyen, az éppen kéznél lévő hivattaltól várják el a dolgok elintézését. Nem csoda, hiszen negyven éven keresztül az állam atyáskodásához szoktunk. Még akkor is, ha jól tudjuk, hogy annak idején egyáltalán nem atyáskodtak velünk, és dehogyis gondoskodtak rólunk, pusztán csak annak és úgy *mondták* azt a semmit, ami volt. Helyesebben: ami *nem volt*.

Az egyesületek (és a más társadalmi szervezetek) számára időközben bevezetett és meghonosodott „közhasznú” kategória bevezetése lehetőséget teremt arra, hogy a különböző szervezetek között *különbséget tegyünk* abban a tekintetben, hogy a benne és általa aktivizáltak *csak saját maguk*, avagy *mások érdekében is* teszik-e dolgukat. A bíróságok által a „közhasznú” vagy a „kiemelten közhasznú” kategóriába sorolt szervezetek megbízhatók különféle közérdekű feladatok megoldásával is, amely nemcsak az arra való hivatalok-intézmények teljesítőképességén túli kapacitásokat jelent, hanem a feladatok társadalmiasított ellátását is.

Meggyőződésem, hogy a jövő Magyarországon a jelenleginél sokkal több egyesület gondoskodik majd *a helyben, a kistérségben, a megyében, a régióban vagy az országosan közösen és azonosnak érzélt problémák megoldásáról*, és ez (hazánk demokratikus működését feltételezve) annál inkább így lesz, *minél kevésbé figyel* a helyi vagy a köz-

ponti hatalom az emberek körülményeire és érdekeire. Minden más szempontból persze baj ez, de az emberi-polgári együttműködés szempontjából nem tragédia. Az egyesületek sokasodását éppen a közöm-bösség, a nemtörődomség szolgálja, hiszen éppen ez által van tennivaló, s ez esetben nyílik lehetőség a szerveződésre valamiért, valaminek elérésére vagy éppen *valaminek az ellenében*. Jobban tenné azonban a hatalom, ha gyámolítaná az együttműködőket már csak azért is, mert amúgy is képtelen mindent megoldani, és mert (a továbbiakban is feltételezve a legjobbakat) célja nem lehet más, mint a kiegyensúlyozott, a harmonikus, az együttműködő, a toleráns, a folyamatokat átlátó, azokat adott esetben befolyásolni is képes *önkormányzó társadalom*. Ennek pedig legfontosabb kelléke éppen a számtalan egyesület léte és működése.

Intézmény- és szervezetfejlesztés

alatt azt a tevékenységet értem, amelynek következtében egy meglévő (bármilyen) intézmény vagy szervezet, esetleg azok hálózata és rendszere az azt igénybe vevők számára *hasznosabb működést* eredményez. Különösen aktuális ez most, amikor a rendszerváltozást követően minden addigi megszokott struktúra (szerencsére vagy sajnálatosan, ez most szinte mindegy) felborult. Ennek ellenére elképedve tapasztalom, hogy *mennyi minden nem változott*, vagy ha valami megszűnt, helyette *nem jött létre más*. S különösen: *nem jött létre jobb*, hatékonyabb. Ezzel nemcsak a művelődési otthonra, és nemcsak a település- és térségfejlesztésre gondolok, hanem az iskolára, és azon belül elsősorban a szakképzés intézményeire, a munkanélküliekkel foglalkozó szervezetekre éppen úgy, mint a felvásárlással, a szövetkezéssel, a termeléssel vagy a terményértékesítéssel foglalkozókra. Ahhoz, hogy *a minket szolgáló, vagy az értünk létesített intézmények és szervezetek valóban az igénybevevők rendelkezésére álljanak*, mindegyiküket éppen abból a szempontból kell megvizsgálni, mérlegre tenni és megítélni, hogy vajon valóban a többség érdekében léteznek és működnek-e. Ha nem, át kell alakítani, meg kell szüntetni azokat, illetőleg olyan új intézményeket és szervezeteket kell létrehozni, amelyek már az új helyzetnek megfelelően képe-

sek működni. Amíg minden település valamennyi intézményével és szervezetével nem történik meg ez, ne csodálkozzunk, ha a gyerek olyan iskolában végez, amelyet elhagyva szinte automatikusan a munkanélküliek népes taborát gyarapítja, és ne csodálkozzunk, ha a felvásárlási ár nem fedezi az előállítási költségeket.

Megjegyzem, hogy senki sincs felmentve az alól, hogy ennek érdekében tegyen valamit, bár bizonyos, hogy a települések önkormányzatainak, a kamaráknak és a (többek között civil) érdekvédelmi szervezeteknek különleges szerepük van ebben. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az adott intézménynek vagy szervezetnek, az alkalmazottainak, saját érdekvédelmi szervezeteinek, a velük valamilyen elkötelezett viszonyban lévő, esetleg haszonélvező potentátoknak nem a változtatás, hanem éppen a régi állapotok fenntartása az érdekük. Azt ismerik, az szolgálja előnyeiket. Azt hiszen, hogy könnyebb volt a rendszerváltozásat „véghezvinni” (nemcsak azért, mert úgy-ahogy túl vagyunk rajta, hanem mert ugyan ki tudja, hogy kiknek az érdekei miatt sikerült így), mint annak lehetőségeit kihasználva valamennyi intézményt és szervezetet a számunkra megfelelően átformálni, a jövő szolgálatába állítani. Úgy gondolom, hogy a települések és polgárainak humán fejlesztésében jártas közösségfejlesztőkre e tekintetben még sok, helyben megoldandó feladat vár.

Közösségfejlesztés

Bár ezzel a tevékenységgel kapcsolatban több olvasnivalót jegyzeteltem (és azok irodalomjegyzékeiben a teljes magyar nyelvű szakirodalomról tájékoztatást kaphat az olvasó), úgy érzem, *a magam értelmezését* mégis meg kell fogalmazsam. Nem azért, mintha a többiekhez képest újdonságot írnék, s nem is azért, mert a saját megközelítésemet tartom a lehető legjobbnak. Inkább azért, hogy adalékkal szolgáljak egy majdani, bizonyára évtizedek múltán megfogalmazásra kerülő összegzéshez. Tudom, hogy ehhez arra is szükség lenne, hogy a *közösség* és a *fejlesztés* fogalmakat is definiáljam, dehát ennek még bőszegesebb az irodalma, s így az olvasót arra kell kérjem, hogy az onnan szerzett ismereteit vesse össze azzal, amit ugyanezekről e könyvből kiolvasott. Itt jegyzem meg,

hogy valóban nem erősségem az elméleti megközelítés, mint ahogyan ezt egyszer Földiák András summázta is rólam szólván¹³³. Ami engem illet, jól megvagyok ezzel a hiánnyal, és különben is, miért kéne mindenkinek mindenhez egyformán érteni? Ennek ellenére csakazértis *próbálkozom*.

A közösségfejlesztés: képességfejlesztés. Olyan szakmai eljárások és módszerek összessége, amelyek alkalmazásával *úrrá lehetünk éppen való helyzetünkön, tehát aktuális helyzetünk problémáin*. Azokon tehát, amellyekkel elégedetlenek vagyunk. (Lehetne arról elmélkedni, hogy ezek vajon elvett, esetleg elvesztített, vagy éppen soha nem birtokolt képességek? Körülményeinket ismerve én inkább az előbbire tippelek. Lehet elmélkedni arról is, hogy mitől van, hogy míg sokan ezekkel nem rendelkeznek, néhányan közlünk mégis? – de most nem teszem.) A közösségfejlesztés olyan eljárások és technikák együttese, amelyek felhasználása révén a korábban ismeretlen képességek felszínre kerülnek, tudatosulnak bennünk. Egyidejűleg az is tudatosul, hogy *az eredmények rajtunk múlnak*, s hogy társakat találva könnyebb azokat elérnünk. Olyan eljárás és módszer, amelynek alkalmazása által *a másokkal történő együttműködés képességgé és készséggé válik*, s amelynek eredményeképpen nem egymagunkban, hanem másokkal együtt törekedhetünk valaminek az elérésére illetve megvalósítására. Valamire, amire szükségünk van. Amit el akarunk érni. Amit a sajátunknak szeretnénk tudni.

A közösségfejlesztés egyidejűleg azon képesség kialakítása, megerősítése és fejlesztése is, hogy *helyzetünk változtatása érdekében magunk mellé hosszabb-rövidebb ideig partnereket tudjunk keríteni* azok közül, akik számára ugyancsak kívánatos a hasonló, a számunkra is fontos cselekvés. A közösségfejlesztés tulajdonképpen az ilyen *együttműködő és tevékenységorientált társaságok létrehozása, valamint működésük kezdeti segítése*. Helyesebben: mindaddig történő gyámolítása, amíg tevékenységük önállóvá és autonómmá nem válik.

A közösségfejlesztés azonban nemcsak emberi képességfejlesztés, együttműködési készség-kialakítás, és nemcsak az együttműködés elindításának gyakorlata, hanem *mindennek feltételeinek a megteremtése is* azon a településen vagy abban a kistérségben, ahol az érzékelt problémák vagy az érintett személyek élnek. Ilyen értelemben *a közösségfejlesztés nemcsak humán képességfejlesztő program, hanem szervezet- és*

intézményfejlesztési, település- és térségfejlesztési feladatokat is magában foglaló komplex tevékenység. Eléggé természetes, hogy az együttműködésre lehetőséget nyújtó *feltételek megteremtése* is a közösségfejlesztés célkitűzései közé tartozik, hiszen bizonyos, hogy a valamilyen közös munka elvégzése céljából megalakult társaságok éppen *környezetiük szervezet- és intézményfejlesztésében, a település- és térségfejlesztésben* találják meg cselekvési lehetőségeiket. A saját sorsuk megváltoztatására vonatkozó képességeiket önmagukban tudatosított, a tevékenykedésben társra talált (tehát „közösségfejlesztett”) polgárok összehangolt cselekvésének tárgya szinte bizonyosan saját környezetük jobbítása, egyéni és csoportos lehetőségeik bővítése lesz. Az egyéni képesség- és közösségfejlesztés tehát további eredményekkel jár, és azoktól csak nehezen különíthető el különösen, mert a közös akarattal és erőfeszítéssel megváltoztatott helyzetek és viszonyok visszahatnak a cselekvőkre. Ezért is használtam korábban a közösségfejlesztés szinonimájaként a településfejlesztéssel összekapcsolt szóösszetételt (vagyis a *település- és közösségfejlesztést*) pusztán azért, mert mai magyar nyelvre a ‘közösség’ szónak ‘lakóközösség, község’ értelemben történő használata immár nem jellemző.

Charlie McConnel már korábban hivatkozott tanulmányában arról ír érintőlegesen, hogy a közösségfejlesztés *„olyan folyamat, amelynek eredményeképpen az emberek képessé válnak arra, hogy helyi közösségeikben maguk határozzák meg a sorsukat alakító viszonyokat”*. Egyidejűleg azonban az is írja, hogy a közösségfejlesztés *„olyan stratégia, amelyik egyik oldalról az emberek (mint állampolgárok, lakosok, fogyasztók), a másik oldalról az intézmények (általában állami intézmények, mint például a helyhatóságok) közötti kapcsolatokkal foglalkozik. Feladatai közé tartozik a helyi állampolgári szervezetek támogatása, és ezen szervezetek, valamint az állami intézmények közötti jobb megértés, és az egyenlő alapokon történő együttműködés kiépítése. A partneri kapcsolatra összpontosít tehát, arra a partneri kapcsolatra, amely az egyes területek megújulását támogató szervezetek és azon állampolgárok között jön létre, akik a helyi szervezetekben tevékenykedve igyekeznek hatni saját közösségük fejlesztésére”¹³⁴.*

A közösségfejlesztés egyrészt szelíd technika az elérhető lehetőségek, a szükséges képességek és a toleráns együttműködési készség fej-

lesztésére. Másrészt alkalmazható eljárás arra, hogy a lakóközösség meghatározott együttműködési hajlamot és valóságos együttműködést szorgalmazzon. Harmadrészt pedig alkalmas arra, hogy a település fejlesztésének motorja, kiindulópontja legyen. Ez már abból is egyszerűen érthető, hogy sok helyütt *nincs is más erőforrás, mint a helyben élő ember.*

A hazai közösségfejlesztési gyakorlatok (és, mint említettem, a jegyzetelt szakirodalom) bőségesen hoznak példákat minderről. A hazai közösségfejlesztés mintegy két évtizedes gyakorlata mindenesetre két markáns irányt jelöl: az egyik a helyi életminőség fejlesztését, a települési harmónia kialakítását az egyes polgárok képességfejlesztéséből, társulásaik megteremtéséből kiindulva véli megoldhatónak; a másik a települések vagy kistérségek szervezet- és intézményfejlesztéséből indul ki. Az egyik alulról építkezik tehát, a másik a keretek újrarázsolását követően szándékozik eljutni a polgárokhoz. Hogy melyik a jó gyakorlat, ki tudja! Bizonyára mindkettő. És bizonyos az is, hogy alapos elemzést követően a mostani megközelítésben kétfélének értelmezett közösségfejlesztési gyakorlatot árnyaltabban is le lehetne írni.

A közösségfejlesztés általában a homogén, a problémák, vagy a megoldásra váró feladatok szempontjából egynemű csoportokban folytatható. Ezekbe a csoportokba beletartoznak azok, akik manapság például kismamák, vagy akik éppen most munkanélküliek, azonos korúak, esetleg hasonló helyen laknak, a településükön vagy a kistájon valami hasonlót akarnak vagy kezdeményeznek, illetve életvitelük, problémáik azonosak, esetleg hasonló a munkakörük, hasonló módon kezdenék, vagy hasonló módon megakadtak vállalkozásaikkal, vagy éppen vállalkozásukban rokoníthatók. Homogén csoportnak kell(ene) tekintenünk akár a hasonló adottságok között, a rokonítható problémákat megoldó polgármestereket is, akiknek együttes „fejlesztése”, a problémák iránti érzékenységének megteremtése után persze el kell érnünk a mögöttük lévő helyi, vélhetőleg kellően differenciált, és vélhetőleg hallgatólag helyi társadalmat is.

„Gondolkodj globálisan, cselekedj lokálisan”. Ilyennek ismertük meg a közösségi művelődés világszervezetének, az ICEA-nak jelmondatát még valamikor a rendszerváltozást megelőzően, és mi tagadás, mindannyiunknak tetszett, hiszen a nálunk akkor még olyan nagyon hiány-

zó *lokális cselekvést* globális összefüggésben értelmezte. Nekem ma már nem tetszik annyira ez a jelmondat. Éppen a közösségfejlesztés *helyi vonzatú, tehát lokális feladatait hangsúlyozva* erről manapság azt gondolom, hogy a globális gondolatoknak éppen a helyben történő cselekvésből kell(ene) kiindulnia. Eszem ágában sincs tehát globálisan gondolkodni (már csak azért sem, mert igazából nem tudom, hogy milyen az), de az bizonyos, hogy *lokálisan* cselekednünk kell. Ha nem ebből, tehát ha nem a helyben végzett cselekvések sokaságából épül fel a globális, akkor baj van. Ha tehát muszáj jelmondatokban szólnunk, az idézett jelmondat helyett a „Cselekedj lokálisan, hogy globálisan gondolkozhass!” formulát ajánlanám. Persze, minék! A dolgokat nem a jelszavak működtetik, az elmúlt félszáz évet itthon töltve ezt mindannyian tudjuk.

Persze nem véletlen a globalitásból kiinduló jelmondat. Bizony úgy vélem, hogy manapság *baj van*, mert legtöbbször csak a nagy egészből következhetnek a helybéli lehetőségek. Ameddig élek, azon leszek, hogy a *részt erősítve* próbáljunk befolyással lenni az egészre.

Művelődési otthon

Számomra a legkedvesebb meghatározás a Pedagógiai lexikon 3. kötetében található, de hát nem véletlen, hogy tetszik nekem, hiszen én írtam¹³⁵. Megpróbálom a jövőbe átmenteni azzal, hogy egy részét ide idézem. E szócikk szerint tehát a „művelődési otthon: *az egyének és az önként szerveződő közösségek aktív, alkotó tevékenységének színhelye. Az egyén önmegvalósítását segíti alkotókészségének felébresztésével és továbbfejlesztésével, melyhez az azonos adottságokkal rendelkezőkből, illetőleg a hasonló problémák iránt érdeklődőkből társakat, társaságot szervez, belőlük csoportot, majd közösséget teremt. A felébresztett érdeklődést részben kielégítve indíttatást nyújt más fokozatú, az egyéb kulturális intézményekben szervezett művelődési alkalmak igénybevételeire.*

A művelődési otthon helyi intézmény. Egy bizonyos vonzáskörzet közéletének egyik szervezőjeként az érdeklődés vagy az alkotó kedv kielégítésével egyidejűleg olyan közösségeket hoz létre, mely az együtt dolgozó, vagy egymás közelében lakó emberek között nyílt, demokratikus viszonylatokat teremt.

A művelődési otthon az életforma-alkítás egyik színtere. Tevékenysége az adott vonzaskörzet gazdasági, termelési, társadalmi és életmódformájához kapcsolódik, folyamatos munkáját az e körből adódó problémák megoldására építi. Gyűjti, rendszerezi a tudományok és művészetek eredményeit, és szétsugározza annak érdekében, hogy a művelődési folyamatokban résztvevőknek segítséget nyújtson saját lehetőségeik mind teljesebb megismeréséhez és megvalósításához, a környező szűkebb és tágabb világban való eligazodáshoz és annak alakításához.”

A szócikk folytatódik még azzal, hogy mindezen *alapvető feladatain túl kiegészítő feladatai* is vannak a művelődési otthonnak (elsősorban a kulturális hiány pótlása terén, s ez az intézményhálózat 1949-es alapításakor, illetőleg az azt követő évtizedben elsődleges szempont volt). A szócikk szól a művelődési otthon fenntartásából és nagyságrendjéből, valamint módszertani feladatai miatt eltérő típusairól, hálózatukról és felügyeletéről – dehát manapság ez utóbbiakat idéznem már valóban felesleges. Nem fejtettem ki a szövegben azt a meggyőződésemet, hogy a szovjet gyarmatosítás évtizedeiben éppen a művelődési otthonok adták *a közösségek jövőbe történő átmentésének* egyetlen intézményes és ellenőrizetlen lehetőségét, ám a sorok között azért persze olvasható, hogy minél több csoportot, társaságot és közösséget fogad be a művelődési otthon immár nem csak a műkedvelés és az ismeretterjesztés ürügyén, annál jobb.

Ez az intézmény -Istennek hála!- formálisan még ma is tömegesen létezik. Talán nem haszontalan, ha mai és közeljövőbeni funkcióiról egy kicsit elgondolkodunk. Ezért érdemes végiggondolnunk még egyszer a fenti meghatározást, de bárhogy is forгатom a szót, ma, több mint két évtized múltán sem tudnám leírni jobban és másképp az intézmény funkcióit, feladatát. Magam tehát változatlanul ezt a *dinamikus* meghatározást ajánlom még akkor is, ha a művelődési otthonok gyakorlatának *statikus* volta miatt manapság ez legfeljebb alternatívaként, vagy éppen kívánatos állapotként írható körül.

Vajon miért nem indult el az intézmények többsége azon az úton, amelyet néhány vállalkozó kedvű kolléga (éppen a „nyitott ház” tevékenységreformba bekapcsolódva, avagy annak tanulságait felhasználva) felvállalt? Vajon miért nem vált mindenütt a helyi szándékok gyűjtőhelyévé, segítőjévé, a problémák megoldásának elősegítőjévé az intéz-

mény? Miért nem vált a helyi ügyek szószólójává különösen akkor, amikor (különleges ajándékként) éppen a mi életünkben változhatott meg a parancsuralmi rezsim, válhatott az előre kiszabott életút szabaddá? Olyanná tehát, amikor valóban óhatatlan szükségünk lenne *életvezetési tanácsokra*, a jelennel és a jövővel kapcsolatos *információkra*, piacképes *képzésekre*, kárpótlási és földvásárlási, termelésbeli, termékértékesítési, vállalkozási és egyéb *segítségeire!* Hogy hol és kinek éppen mire, és később kiknek mi másra lenne szükségük, ki más tudhatná, mint éppen *a polgárokért létjogosult* művelődési otthon? Vajon miért nem áll rendelkezésre, miért nem segít, miért nem működik közre mindebben?

Jó kérdés. Nehéz lélekkel felelem, hogy semmi másból kifolyólag, mint az ott, az intézményben dolgozók egy részének (s tisztelet a kivételnek) erre való *alkalmatlansága* miatt. Vélhető, hogy a helyi hatalom sem igényelte és nem is igényli az intézmények közreműködésével elérhető változtatásokat. Vajon azért-e, mert nem is reméli, hogy a változások bekövetkezhetnek? Vagy éppen azért nem kívánja ezeket, nehogy a társadalom hozzáállása esetleg valóban megváltozzék? Avagy éppen az volt számára megfelelő, ha az intézmény kellően andalító rendezvényeivel *nem vet szelet, nehogy aztán vibart arasson?* Hogy mint a '80-as években, a társadalmi folyamatokból éppen hogy *kikapcsoljon* ahelyett, hogy azokba *bekapcsolna?* A szakmai érdekvédelem is furcsa pályán jár már több, mint évtizede: magasabb bért és foglalkoztatási biztonságot kér és ígér, amiben minden érintett reménykedik. Ha nem úgy lesz, hát kisnyúl, hiszen garantálni persze a szakmai érdekvédelem nem képes azt. (Dehát hogyan is tehetné a háromezer önkormányzat köztársaságában!) Nem az a téma tehát, hogy miként felelhet meg a ma kihívásainak az intézmény, s benne a népművelők serege, hanem pusztán a magasabb bér, s hogy mindenki megmaradjon a helyén. De hogy miért kellene több pénzt adni, s tovább alkalmazni valakit? Netalán azért, mert szükség van rá, mert a helyi társadalom számára szükségeset, nélkülözhetetlent csinál? – dehogya! Csak úgy.

Nagyon remélem, hogy szakmám jelenleg rövidlátó, a napi eredmények érdekében hosszú távon leépítést eredményező, az intézményi teljesítménnyel és a minőséggel nem, pusztán csak a népművelők zsebébe kerülő összeggel törődő vezetőinek fölöttébb szegényes (mondhatnám azt is, hogy aknamunkája) ellenére azért még megmarad a jövőnek

a *mindenki művelődési otthona*. Az tehát, amely nemcsak *tető az együtt-lét fölött* úgy, ahogyan azt már vagy harminc éve gondoljuk, és írtuk és mondtuk, és nemcsak a civil szervezeteket fogadja be, hogy azok működését segítse és könnyítse, hanem a helyi társadalmi folyamatok erősítőjeként is mindenki rendelkezésére áll. Hogy *teleház* települ-e bele, avagy *falubáznak* hívják, vagy *közösségi ház*, esetleg *információs központ*, vagy csak *klubház*, avagy csak közösségi tér aszerint, ahogyan az Önkormányzati törvény fogalmaz? Mindegy. Csak legyen településenként, településrészenként egy olyan hely, amely *érettünk, a jövőnkért* felelős.

JEGYZET

¹ *Dr. Koncz Gábor* közgazdász művelődés-gazdaságtannal foglalkozott a Népművelési Intézetben; jelenleg a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója. Még szó lesz róla e szövegben. *Kovalcsik József* művelődéstörténész a '60-as évektől több (például művelődési otthonnal kapcsolatos) kutatás résztvevője, majd egy ideig az intézeti Kutatási osztály vezetője volt. '90-'94 között a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közművelődési főosztályának főosztályvezető-helyettese, majd '93-tól '94-es nyugdíjazásáig vezetője. *Varga Tamás* előbb a Műegyetem kulturális titkárságán dolgozott, majd a '70-es évek elejétől az alternatív kulturális ajánlatairól ismertté vált „R” Klub vezetője lett. Őt már mint az „Egyetemisták a közművelődésért” akció szervezőjét 1975-ben az Intézetben találtam, ahol nyugdíjazásáig gyakorlatilag együtt dolgoztunk. Róla is szó lesz még szó a későbbiekben.

² *Alföldi Albertet* Hajós művelődési otthonának igazgatójaként ismertem meg, s e település felvirágoztatása után ma ugyanott, de már vállalkozóként csinálja ugyanazt. *Dr. Balipap Ferenc* tamási, majd hajdúszoboszlói népművelő munkája után 1976-tól a dombóvári művelődési központ igazgatójaként a művelődési otthoni tevékenységújítás (az úgynevezett „nyitott ház” kísérlet) egyik kidolgozója és alkalmazója. 1992-től a Magyar Művelődési Intézet munkatársa, ma a Közösségszolgálat Alapítvány programigazgatója. A későbbiekben ő is sokat szerepel még e hasábocon. *Hallgató Éva* a debrecen-csapókerti művelődési otthon munkatársa ez időben, és azon dolgozott, hogy minél több autonóm szervezet (ma úgy mondanánk, hogy egyesület) működjön nyitottá váló intézményében, amit végül sikerült is az ő kezükbe adnia. Később a Közösségszolgálat Alapítvány rezidense, ma Debrecenben a szociális munkában jeleskedő Humán Fejlesztők Kollégiumának vezetője. *Kecskeméthyné Sedivi Lilla* ekkor magyarnándori, később balassagyarmati művelődésiház-igazgató, a „nyitott ház” kezdeményezés alkalmazója, és különösen az információk teljességének megteremtője. Később a Közösségszolgálat Alapítvány térségi rezidentúráját vezette nyugdíjazásáig. Ebbéli munkája során az Ipoly menti magyar-szlovák polgári együttműködés kezdeményezője, amellyel egy eurorégiós együttműködés alapjait teremtette meg. *Dr. Kováts Flórián* zalaegerszegi művelődésiközpont-igazgató, a „nyitott ház” néven összefoglalt intézményi tevékenységújítás ki-

dolgozója és alkalmazója, 1993-96 között a Községszolgálat Alapítvány titkára, ma a Magyar Millennium Kormánybiztos Hivatalának hivatalvezetője. *Markolt Endre* Jászszentlászló művelődési otthonát vezette. Intézményének „nyitott ház”-típusú tevékenységújítása során a cselekedve történő ismeretterjesztésen alapuló közösségépítés megvalósítója, ma ugyanott a Jóléti Szolgálat Alapítvány-nyal teszi nagyobb léptékben ugyanazt. *Péterfi Ferenc* Újpalotán dolgozva a „nyitott ház” kezdeményezést a lakótelepi népművelői-közösségfejlesztői munkára alkalmazta, s különösen az információk nyilvánosságában és az egyéni animációban teremtett mintát. Időközben meghonosította Magyarországon a közösségi rádiózást, megszervezte és működteti a Civil Rádiót. Jelenleg a Magyar Művelődési Intézet osztályvezetője. *Takács Péter* akkor és ma is a százhalmombattai művelődési központ igazgatója, a „nyitott ház” tevékenységújítás kidolgozója és alkalmazója. *Vattay Dénes* zala-szentgróti művelődésiház-igazgató a „nyitott ház” intézményi tevékenységreform kidolgozója és alkalmazója, 1993-tól a Községszolgálat Alapítvány nyugat-dunántúli rezidentúráját vezeti. *Kígyós Sándorról* és *Szentpéteri Zoltánról* a „Halottaim” c. fejezetben külön szólok.

- ³ *Makovecz Imre* ekkor a VÁTI dolgozója. A sárospataki művelődési központ terveinek engedélyezése során támadt munkahelyi vitája miatt kérte '77-ben az Intézet szakvéleményét. A terv számunkra történt alapos ismertetést követően még ott helyben írógépbe diktálta a saját főnökének címzett, de általam aláírt, *a terv alaprajzi kapcsolatait helyeslő* nyilatkozatunkat. Éppen e tervek maradéktalan megvalósításához ragaszkodva veszítette el mégis állását. Hogy valahol azért alkalmazásban álljon, rövid ideig a Népművelési Intézetben műszaki tanácsadóként. Ezt követően lett a Pilsai Parkerdő főépítész. Kapcsolatunk – mint a későbbiekből kitűnik – ez időtől kezdődően folyamatos.
- ⁴ 1999 áprilisában, az e sorok írásának megkezdését közvetlenül megelőző időben.
- ⁵ *Halász Péter* képzettsége szerint agrármérnök, kedve szerint 1959-től néprajzi gyűjtő, a honismereti mozgalom jeles alakja, a Honismeret c. lap szerkesztője, 1992-95 között a Magyar Művelődési Intézet igaz-

gatója. Lemondását követően a Duna Televízió közművelődési fő-szerkesztője.

- ⁶ *Vitányi Iván* szociológus, esztéta 1972-től a Népművelési Intézet igazgatója a már korábban e munkakörben dolgozó *Ács Miklósné* mellett.
- ⁷ *Balázs Endre* pápai és *Dömötör Miklós* zalatárnoki évfolyamtársaimról van szó.
- ⁸ Budapest VIII. kerületének Tanácsával vívott függetlenségi háborúmat jelesül bátorította *Varjasi László*, akkor a Fővárosi Tanács munkatársa (ma a Magyar Cirkusz és Varieté Kht ügyvezető igazgatója), és az a véd- és dacsövetség, amelyet, mint hasonló helyzetben lévő kultúrotthon-igazgatók alkottunk akkortájt *Majzik Katalinnal* (Ferencváros), *Horváth Emillel* (Rákosok), *Antal Róberttel* (Kispest) és *Bálint Lebel* (Csepel).
- ⁹ *Fodor István* finnugor őstörténettel és honfoglalás korról foglalkozó régész, muzeológus.
- ¹⁰ Egyszerű kérdéseik közül válogatva: meddig lesz még határ Magyarország és a Szovjetunió között? Meddig lesz még önálló magyar zászló, címer, nyelv, közigazgatás, múzeumi rendszer? És hogy én miért nem tudok oroszul, és ez szerintem még meddig lesz megengedhető? Egyébként ők gondozták *Lenin* kitömött holttestét, kéthetente pótolva rajta – benne csikószőrrel a pótolandókat, a múlandóságról tehát lehetett volna fogalmuk.
- ¹¹ Lásd a *Kiegészítésben*. Megjegyzem, hogy a témából a *Dárdai István-Szalai Györgyi* szerzőpáros a megjelenést követően dokumentum-játékfilmet akart csinálni, amit akkor megakadályoztak. 1984-ben azonban *Erdőss Pál* filmrendező *Hazárdjáték* címen mégis tévéfilmet készített belőle, amit le is vetítettek.
- ¹² BALIPAP Ferenc, *Innovációs törekvések a hetvenes évek művelődési otthonaiban*, Bp., 1988, Múzsák, 157 old. (A közösségi művelődés terei), *Közelítések (11 beszélgetés népművelőkkel a művelődési otthoni tevékenység fejlesztéséről)*, az interjúkat készítette VERCSÉG Ilona, Bp., 1983, Múzsák, 123 old., ill. VARGA A. Tamás – VERCSÉG Ilona, *Közösségfejlesztés*, Bp., 1998, Magyar Művelődési Intézet, 293 old., amelynek 90-96. oldalain szerepel a hivatkozott összefoglalás.

- ¹³ KOVALCSIK József, *A kultúra csarnokai I-III.*, Bp., 1987, Művelődés-kutató Intézet, III. kötet 225-239. o.
- ¹⁴ KÖPF László, *Viták a művelődési otthonról a nyolcvanas évek második felében*, Bp., 1991, Vita Kiadó, 35 o.
- ¹⁵ Varga Csaba író, szociográfus. A méltatlanul elfeledett *olvasótábori mozgalom* egyik apostolaként ismertem meg. A balatonszabadi termelőszövetkezet történetének megírására a '70-es évek végén ösztöndíjat nyert, és vélhetően ebből következett ismeretsége majd barátsága Boda János téesz-elnökkel. Művelődési otthoni, közösségi művelődési reformszándékainkat ismerve ajánlott bennünket a feladatra. A későbbi rendszerváltó években politikai szerepet vállalt.
- ¹⁶ Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a pártállami időkben jobbra parancsra, s nem egy esetben erőszakkal létrejött termelőszövetkezetek zöme a '80-as évekre korszerű nagyüzemmé vált, s vezetők (akiknek *becsületesebbjét* joggal és okkal sértette a rendszerváltás során általánosítóan használt, pejoratív „zöld bárózás”) általában magasan képzett agrármérnökök voltak. Többségük nemcsak a termés kérdéseivel, hanem tagjaik és alkalmazottaik életmódjának, életminőségének fejlesztésével is foglalkozott. Boda János mellett ilyen téesz-elnöknek ismertem meg a később még említendő várongi *Tancsik Józsefet* is. Mindez nem jelenti azt, hogy mindegyik téesz-vezető így gondolkodott és cselekedett volna, és fenti megjegyzésemmel mentetgetni sem akarom azokat, akik annak idején, vagy akár a rendszerváltozást követően (a jog szerint bizonyára szabályosan) kijátszották tagjaikat saját céljaik, anyagi hasznuk érdekében. A forradalmi hevület múltával, s különösen a tulajdonviszonyok (sokak által bizonyosan *igazságtalannak ítélt*) stabilizálódása idején pusztán *az árnyalt megítélést* szorgalmazom.
- ¹⁷ Pedig akkor még nem ismertem pl. a következőket: „A történeti, főként az újkori ember abban a tévedésben él, hogy az intenzív művelés szellemét magának kell megteremtenie, a célt magának kell megállapítania, a színvonalat magának kell megalkotnia, az eszméket magának kell kigondolnia. Énjét arra fordítja, hogy a szellemet, a célt, a színvonalat, az eszméket kitalálja. Ezt a kitalált szellemet aztán *kultúrának* hívja. Nem tudja, hogy az intenzív művelés szellemét nem kell kitalálni. Kezdetől fogva kinyilatkoztatásszerűen megvan,

és ha a szent könyvek írásban nem is őriznék, *őrizné az emberi lélek változatlan és megváltoztathatatlan érzülete*. Azt, hogy mit kell tenni, milyen tevékenységet kell folytatni, milyen színvonalat kell fenntartani, milyen eszméket megvalósítani, *azt az emberben élő szellemet szelleme öröktől fogva tudja*. Az erők az emberben nem azért vannak, hogy új szellemet találjanak ki... Az erők nem az új szellem feltalálására, hanem az örök és egyetemes szellem megvalósítására valók. Ezt az örök és egyetemes szellemet őrzi a hagyomány, amely kezdettől fogva kinyilatkoztatásszerűen minden népnél megvolt, megvan és meglesz. A kultúra tehát nem valamely eddig sehol se volt szellem feltalálása, valamely színvonal kitűzése, cél megteremtése, hanem *a hagyomány által őrzött szellem realizálása*.” (HAMVAS Béla, *Scientia Sacra*, Bp., Magvető, 1988, 188-190. old., *kiemelések* tőlem.)

- ¹⁸ Tapasztalataimról lásd még: BEKE Pál, *Asztalok és érdekek*, Új Tükör, 1977, január 9, 45. old., ill. BEKE Pál, *Könyörgés közösségért*, Élet és Irodalom, 1977, február 5, 16. old.
- ¹⁹ A pártállami időkben ekkor volt lehetőség először jelölőgyűlések során *alternatív* jelöltet állítani.
- ²⁰ *Köles Sándort* 1982-ben a Belvárosi Ifjúsági Ház igazgatói székéből csábítottam el intézeti kollegánknak, ahol néhány helyi vonatkozású közösség- és falufejlesztési folyamat részese és vezérlője lett. 1989-ben *Kemény Bertalannal* együtt a *Falufejlesztési Társaság* megalapítója és a szervezet titkára, jelenleg a *Kárpátok Alapítvány* igazgatója.
- ²¹ „*Osztatlan*”: olyan osztályterem (vagy ilyen szisztémával oktató termeket magában foglaló iskola) amelyben *speciális pedagógiát alkalmazva párhuzamosan, egy időben, egymás mellett és egymást hallva tanulnak különböző évfolyamba járó* gyerekek. Kialakítása és működtetése az alacsony gyermeklétszám mellett azért logikus, mert e módszert alkalmazva az iskola a településen (településrészen, tanyaközpontban stb.) tartható.
- ²² *Előljáró*: az 1985-től (a nem remélt 1990-es önkormányzati, illetőleg választójogi törvényig) hatályos választási törvényben a kisebb falvak önálló tanácsstagi csoportját vezető, a település képviseletét ellátó funkció.

- ²³ Szrogh György építésről bővebben szólok a Halottaim c. fejezetben.
- ²⁴ Lásd erről BEKE Pál, *A kisiskolákról*, Parola, 1992/2, 18. old. és BEKE Pál, *Napló lépésről lépésre*, Parola, 1993/1, 2, 3, 4, 6 (és ebben RÓKA Gyula versét), továbbá a 1994/1 számban KORONCZAI Józsefné (Fonó), LÉKÁNÉ LÉHOCZKY Alice (Siójut), BURJÁN Ernőné (Nagypirit), LÁSZLÓNÉ KERESZTES Rózsa (Vereb), DUDÁS Jánosné és SÜTTŐNÉ PÁSZTOR Ilona (Széphalom), SZEGVÁRI Józsefné (Kisgyalán) cikkeit, valamint a 1994/3. számban LÉKÁNÉ LEHOCZKY Alice beszámolóját.
- ²⁵ Mindannyian ismerjük a településeinket behálózó elektromos- és telefonvezetéseket, amelyeket mindenütt éppen úgy lehetne földkábelleként is vezetni, mint a nagyvárosokban. Ekkor üzembiztosabb lenne a rendszer, de nem lehetne magas átalánydíjat kérni a gyakori vezetékszakadások javításáért. A településezstétika és a városiaság szempontjából nem mellékes kérdést már Magyary Zoltán közigazgatástudós is felvetette 1938-ban írt „Mi lesz Tatatóvárosból?” c. tanulmányában: „A városképnek az egész országban mindenütt sokat árt a villanyvezetékek brutális, minden más tekintetet figyelmen kívül hagyó elhelyezése.”
- ²⁶ Az eredeti elképzelésekhez képest csonka, de még így is látványos falurészt bárki megtekintheti, ha Siófok felől közelíti Balatonszabadit, és a település kezdetét jelző táblánál azonnal balra fordul.
- ²⁷ *Siómente Népfőiskola 1984-85*, szerk. VARGA Csaba, Bp., 1985, Népművelési Intézet, 126 old.
- ²⁸ Korabeli összefoglaló az 1984. november 28-i Magyar Hírlap Képes Mellékletének 8-14. oldalán olvasható *Nevesincs kísérlet* címen.
- ²⁹ A Duna Televízió a *Forrásvidék* c. magazinműsorban 1999. június 6-án sugározta „*Minden messze közeljő egyszer...*” címen a siómarosi, és 1999. június 13-án *Legyen jövőnk is!* címmel a siójudi beszélgetéseket.
- ³⁰ VARGA A. Tamás – VERCSEG Ilona, *Település, közösség, fejlesztés (Tapasztalataink a társadalmi-kulturális fejlesztésről)*, Bp., 1991, Országos Közművelődési Központ, 193 old. A kötet Első könyve „*Településszintű közösségi munka*” címen a bakonyi térségfejlesztési folyamatot írja le a 19-73. oldalakon, illetőleg az ott végzett munkát figyelembe véve fogalmaz általánosítható szakmai következtetéseket.

Lásd még erről VARGA A. Tamás – VERCSEG Ilona, *Közösségfejlesztés a Bakonyban*, Kultúra és Közösség, 1988/3, 95-104. old.

- ³¹ Családjának sorsa egyébként *Lengyel József*, vagy *Szoltsenyicin* tollára illenék. Apja 1919-ben valamilyen szerepet vállalt akkori munkahelyén, a MÁV Északi Járműjavítóban. A Tanácsköztársaság bukását követően néhány hétre internálták, majd kitiltották a főváros környékéről. Menyasszonyának falujában kezdett új életet. A földhöz és az állatokhoz azonban nem értett, így mezőgazdasági gépeket javított, majd bérelt. Ahogy jobban ment neki, vásárolt is. Baloldali nézetei közismertek voltak, ezért a vagyonukban törvényekkel korlátozott környékbeli zsidók nevére írták földjeiket. Közülük sok szerencsétlen nem tért vissza, a földek az ő nevében maradtak. Emiatt az általa annyira óhajtott kommunista időkben *kuláknak* nyilvánították, és *Kistarcsára* deportálták. Baloldali szellemiségben nevelt fiát ekkor mint osztályidegent kirúgták az egyetemről, és munkaszolgálatos katonának vitték. Innen szökött a budapesti szovjet nagykövetségre, hogy *szovjet katonának* jelentkezzen, hiszen apjától csak azok dicséretét hallotta... A rendőrök toloncolták aztán őt is Kistarcsára. Később az akkor épülő *Sztálinvárost* jelölték ki számára munka- és lakhelyül. Olvasztár lett, de '56-ban a munkástanács tagja is, amiért újra több hónap Kistarcsa, majd újabb kényszerlakhely járt. Így került vissza Csomára pályamunkásnak az '50-es évek végén, majd ebből küzdötte föl magát állomásfőnöknek ugyanott, amikor megismertük. Lásd egyébként még róla kései híradásként ZNOROVSZKI Attila, *A tetőt a tanács húzta fel*, Népművelés, 1989/10, 29-31. old.
- ³² *Fejlesztési javaslatok Csenger és társközségei várossá válási folyamatához*, részletek, szerk. VARGA Tamás, Országépítő, 1991/3, 20-36. old., ill. lásd ugyanerről részletesen VARGA A. Tamás – VERCSEG ILONA, *Település, közösség, fejlesztés (Tapasztalataink a társadalmi-kulturális fejlesztésről)*, Bp., 1991, Országos Közművelődési Központ, 193. old. (A kötet második része „*Fejlesztési javaslatok Csenger és társközségei várossá válási folyamatához*” címen, a 79-181. oldalakon a hivatkozott dokumentumot tartalmazza).
- ³³ *Tanácsülés*: a helybeliek képviseletét ellátó *tanácsstagok* hivatalos összejövelele. Ma *képviselő-testületi*, esetleg *önkormányzati ülésnek* írjuk-mondjuk az egyébként már lényegesen nagyobb döntési jogkör-

rel felruházott, a *helyi képviselők*ből álló testület hivatalos összejövetelét. Itt jegyzem meg, hogy a szövegben előforduló *vb-titkár* a pártállami idők közigazgatási („tanácsi”, értsd: szovjet) rendszerének specialitása, a tanácstagokból kiválasztott „végrehajtóbizottság” (lásd, mint *Orwellnél* az *egyenlők* közül az *egyenlőbbek*) titkára, gyakorlatilag az állami akarat hivatalos végrehajtója. Munkaköre ma a törvényesség öreként közismert *jegyzőével* rokonítható.

³⁴ Faluházépítési akciósorozatunk szegényes híradásaiból emlékeztetőül BEKE Pál, *Falubáza Zalában*, Új Tükör, 1985/25, 12-13. old., és PÉTERFI Ferenc, *Faluházépítők találkozója*, Népművelés, 1988/2, 16-19. old. c. cikkeket idézem.

³⁵ Makovecz Imre tanítványai közül különösen vele, illetőleg *Csernyus Lőrinc*, *Ekler Dezső*, *Nagy Ervin*, *Tamás Gábor*, *Túri Attila* és *Zsigmond László* építészekkel hozott össze jószerencsém.

³⁶ *Narbonne*-i népművelő. Amióta ismerem, a *Laguedoc-Roussillon* régió ifjúsági művelődési házait fenntartó egyesület szakmai vezetője és a hasonló regionális egyesületek franciaországi szövetségében e régió *választott* delegáltja. Még lesz szó róla e lapokon.

³⁷ Megjegyzem, hogy ezek mindegyike olyan *csereút* volt, amelynek során csak az üzemanyag költségét kellett összeadjuk, mert kinti vendéglátásunkat (a szinte minden esetben *barátokká vált családoknál* biztosított szállást és étkezést) itthon ki-ki folyamatosan viszonzta. Állami támogatást *egyetlen esetben sem* kaptunk, bár gyanítom, hogy nem is lett volna honnan kérnünk. Hazai szakmai kapcsolataink mindegyike részesévé vált a franciaországi (az akkori állapotok miatt sokak által csak *egyszerinek* gondolt) tájékozódásnak. A bonyolult szervezőmunka és a még meglévő vízumkényszer egyszerűsítése végett *Franciabarát Közösségek Társasága* néven egyesületet alakítottunk, és ennek keretében intéztük az utakat. Ma már ez is régóta felesleges.

³⁸ Csak nemrég tudtam meg, hogy e vendégfogadás eredményeként jött létre Kőröshegy immár 10 éves erdélyi, *sósváradi* testvértelepülési kapcsolata, amely valóban családoktól családokig érő együttműködésé vált. Ki tudja tehát, hogy miből mi következik? – éppen ezért gondolom, hogy népművelőként, közösségfejlesztőként nem lehet más dolgunk, mint a különféle alkalmak, helyzetek, szituációk állandó és folyamatos sokasítása!

- ³⁹ Mint ahogy (természetesen) visszhang nélkül maradt a *Kiegészítésben* újra közzétett *Fordítási hiba* (Parola, 1998/4, 4-5. old.), a Magyar Nemzetben *Lelki plakátragasztók* címmel 1998. november 26-án megjelent cikkem. Megjegyzem, hogy egyik hivatal sem reagált a közösen kitalált, de végül dr. Balipap Ferenc által 1998 őszén leírt, és hozzájuk nem egy esetben informális úton is eljuttatott „*A közösségfejlesztés szükségessége és időszerűsége*” c., a *Kiegészítésben* ugyancsak közzétett javaslatunkra.
- ⁴⁰ *A művelődési otthonok társadalmi vezetéséről*, Házi Jogtanácsadó, 1979/9, 3-39. old.
- ⁴¹ KEMÉNY Bertalan, *Gondolatok az aprófalvak üzemeltetéséről és társadalmuk rehabilitációjáról*, Bp., 1984, Népművelési Intézet, 35 old.
- ⁴² Szándéka a rendszerváltozást követően vált valóra és teljesedett ki. Ma már mintegy 400 településen működik falugondnoki szolgálat. Korábban a Népjóléti, manapság a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatja ezt az ügyet, amelynek immár jogi háttérét is megteremtették. Lásd erről bővebben például *Országos Falugondnoki Kalendarium 1999*, szerk. CSÖRSZNÉ ZELENÁK Katalin, Kecskemét, 1999, Magyar Népművelők Egyesületének Bács-Kiskun megyei Szervezete, 255 old.
- ⁴³ A rokon törekvések közül például a Hajdú-Bihar megyei Művelődési Központ és *Nyilas György* intézeti kollégám által közösen gondozott *finn tanulóköri mozgalom hazai honosításának* kezdeményei, az Intézet Oktatási osztálya által koordinált, a *különböző szakos egyetemisták téli népművelési gyakorlatának rendszere*, a *falukutató* és a *bonismereti táborok* jutnak eszembe, amelyek alkalmi, rendezvényei ugyancsak kritikus módon viszonyultak a korabeli társadalomhoz, reformokat sugalltak – szorgalmaztak, és ugyancsak folyamatosan feszegették az ideológiai karantént éppen úgy, mint a rendszer eresztékeit.
- ⁴⁴ MÁRAI Sándor, *Föld, Föld!...* Torontó, Weller Publishing Co. Limited, 9. old. Márai Sándor az idézett mondatot Magyarország német megszállásával kezdődő összeomlásának előérzetére vonatkoztatja; a mi esetünkben éppen az ekkor kezdődött és majd fél évszázadig tartott borzalmakon való túllépésre nyílt remény.

- ⁴⁵ Végül – mint évekkel később láthattuk – már csak ‘56 megítélése maradt számukra. Amikor azonban *Pozsgay Imre* emlékezetes ‘89 januári „népfelkelés” minősítésével ezt az utolsó zugot is megszüntette, a hatalom kártyavárként összeomlott. Különösen, mert a süllyedő hajót már szinte mindannyian elhagyták, és *a gazdaságba emigráltak*. Micsoda különbség ez az országot 1949-től kezdve folyamatosan elhagyó disszidensek magányához és nyomorúságához képest!
- ⁴⁶ A *Kós Károly Céh* 1988-tól praktikusán a határon túli magyar művészek egzisztenciális és egyéb gondjaival foglalkozott, a közülük ide menekültek honosodását segítette, miközben ettől eltérő, fontosnak érzékelt feladatokat is felvállalt (pl. a szabadművelődési mozgalom kezdeteit gyámolította, a második világháborús magyar katonák hősi emlékműveinek megépítését szorgalmazta stb.).
- ⁴⁷ A még ma is működő *Országépítő Alapítvány* a nemzeti érzelmű helyi szándékok támogatását vállalja fel évenként különböző témá(k)-ban megjelenő felhívásaival.
- ⁴⁸ Értsd: besúgók.
- ⁴⁹ 1989 márciusában.
- ⁵⁰ KOVALCSIK József, *Közművelődéstől szabadművelődésig*, Magyar Nemzet, 1989. június 27, Emberkép-melléklet, 2. old. ill. ugyanerről hosszabban u.ő, *Közművelődéstől szabadművelődésig*, Kultúra és Közösség, 1989/5, 52-67 old.
- ⁵¹ A ‘70-es évek végén a Baranya megyei Művelődési Központ igazgatójaként a megyei módszertani munka megújítója. Néhány évig a városi pártbizottság munkatársa, majd innen az első adandó alkalommal városi művelődésügyi osztályvezetővé emigrált. Ekkor találkoztunk ismét. Manapság Pécselt kollégiumigazgató.
- ⁵² BEKE Pál, *Javaslat a városi közművelődés átalakítására (Pécs ürügyén)*, Kultúra és Közösség, 1989/5, 73-82 old.
- ⁵³ *Fölbívás szabad művelődésre*, Parola, 1990/1, 12. old.
- ⁵⁴ Az akkori minisztériumi főosztály 1948. május 31-től június 12-ig két turnusban tartott azonos témájú értekezletet a szabadművelődést felügyelő hivatalok tagjai részére, amelynek során egy akkori miniszteri tanácsos „a szabadművelődés eddigi ideológiáját és gyakorlatát bírálta. Kimutatta a helytelen ideológia és az ebben gyökerező gyakorlat szerves összefüggését. Különösen rámutatott arra a veszélyre,

amely a kultúra romantikus szemléletéből ered, s amely a szabadművelődés területén eluralkodott. Körvonalazta az új ideológiát és az előttünk álló feladatokat” – idézi Kovalcsik József A kultúra csarnokai c. műve III. kötetének 79. oldalán az Új Szántás 1948. júniusi számát.

- ⁵⁵ Nyilatkozat (a helyi szabadművelődési tanácsokról), Parola, 1990/2, 3. old., ill. BEKE Pál, *Új Szabadművelődési Konferencia (Révfülp, 1990. február 23-25)*, Kultúra és Közösség, 1990/3, 104-107. old., valamint u.ő, *Szabad művelődést!*, Első Kézből, 1990/8, melléklet 2-3. old.
- ⁵⁶ Reményeimet a BEKE Pál, *Önkormányzó társadalom*, Bp., 1991, Közösségfejlesztők Egyesülete, 51 old. c. röpiratomban összefoglaltam, sőt, naivitásomat bizonyítandó, ezeket bővítve hasonló címen 1994-ben újra közreadtam.
- ⁵⁷ BEKE Pál, *Tünődés a szabadművelődés állapotáról*, Kultúra és Közösség, 1991/4, 29-34. old.
- ⁵⁸ *Művelődési otthoni alternatívák. A püspökladányi variáns I.-II.*, Parola, 1994/4 ill. 1994/5.
- ⁵⁹ A magam részét lásd az *Irodalomjegyzékben*.
- ⁶⁰ Persze ha esetleg lesz rá kedvem, lehet, hogy még *a legutolsó szó jogán* leírok a művelődési otthonról ezt meg azt, különösen, hogy az *Irodalomjegyzék* összeállításához leszedtem padlásunkról azokat a dobozokat, amelyekben hajdani szövegeimet tartom, s föllettem közöttük a „*Jelenből épülő jövő (a művelődési otthonok fejlesztésének lehetőségei)*” c. gépiratomat, amely vélhetően az a szöveg, amelyet a ‘80-as évek közepétől fektetett fiókjában a Múzsák Közművelődési Kiadó, amíg meg nem szűnt. Ha majd alaposan átolvasom, és ha van remény arra, hogy az abban foglaltakat valaki még megfontolja, tehát használja, még sor kerülhet kommentált, esetleg bővített szöveggű kiadására.
- ⁶¹ Megjegyzem, hogy Győrvárott nem volt újdonság az egyesületalakítás, hiszen az 1986-ban kezdett tervezőmunka eredményeképp megindult építkezés ‘89-re konfliktusok közé került (lásd erről például PÖLÖSKEY János *A ballgatás nem válasz*, Vas népe, 1989. január 27, 2-3. old., ill. a *Csend borul a „győrvári csatamezőre”* c. interjúfűzért, Vas népe, 1989. február 1, 3. old.), és ennek a faluház építésére vo-

natkozó feloldására – mint az intézeti irattárunk bizonyítja – társadalmiasított megoldást javasoltunk: *Csarankó Antal HNF-titkár, Győr-vár, Ótemető u., Tisztelt Uram; a győrvári Falubáz építése ügyében Ekler Dezső építésszel közösen február 28-án Győrvarra utazunk, és a további fejleményeket befolyásolandó megbeszélést tartunk Pintyőke István volt tanácselnökkel. Szeretnénk megkeresni Önt is. Tudom, hogy munkája végeztével csak délután lelhetjük meg, ezért e nap fél háromra ezennel bejelentkezünk. Nagyon szeretném, ha a Falubáz továbbépítése és majdani működése tárgyában ekkor beszélgethetnénk; előzetes megfontolásra javaslom Önnek a falubázépítő- és működtető egyesület gyors megalakítását a munkák folyamatos végzésének biztosítására, és a majdani működtetés előre-tervezése érdekében. Ilyen társaság már több helyütt működik (Önökhoz a legközelebbi a zalai Nagycapornakon és a somogyi Csurgón) és sikerrel vezénylik az építkezést, illetőleg annak előkészítését – írtam '89 február közepén. Ez akkor nem sikerült, ám vélhetően akkori próbálkozásunk is hozzájárult a későbbi egyesületalakításhoz. Működésük megismerésére a bizonyára gazdag irodalmukból hozzám eljutott VARGA Gézáné, *Falubáz Baráti Kör – Győrvar, Tematikus Kiadványok* 3, (Szombathely), 7-8. old. beszámolót ajánlom.*

⁶² Érdekesen cseng össze ezzel például (OSZTOVICS), *Új fogalom: kör-tanár. Hogyan segíthetünk a kistérségi iskolák gondjain?* c. eszmefuttatása, Magyar Nemzet, 1999. július 1, Oktatás melléklet, 2. old.

⁶³ Ezzel kapcsolatban emlékeztetek egy korábbi tanulmányra, amelyet megjelenése előtt sokszorosított formában is terjesztettünk a szakmában: UDWARDY-LAKOS Endre, *A művelődési otthon, mint egyesület*, Kultúra és Közösség, 1988/6, 87-93. old. Ezt a kívánatos állapotot szorgalmazta BLIN, Paul, *Működhetnének Magyarországon is egyesületi művelődési házak*, Kultúra és Közösség, 1991/4, 115-121. old, ill. az *Egyesületi művelődési otthonok Franciaországban*, fordította és szerk. SOLYMOSSI Judit, Bp., 1993, Közösségfejlesztők Egyesülete, 35 old. (Parola Füzetek) c. kiadvány.

⁶⁴ 1999 nyarán tett és átadott javaslatomat a *Kiegészítés* között közzétettem.

⁶⁵ BEKE Pál, *Hajós-jelenség*, Parola, 1993/3, 1-3. old.

- ⁶⁶ MÁTYUS Alíz, *Művelődési otthoni alternatívák. A tatabányai variáns. Interjú Salamon Hugóval*, Parola, 1994/6.
- ⁶⁷ Manapság, a határok szabad átjárhatósága idején ugyan már teljesen érthetetlen az a felajzott, különös közérzet, az a szinte eufórikus állapot, amit nyugati irányban előrehaladva (már Gyórt követően) valamennyien átélünk, de nem szabad elfelejteni, hogy bizonyára mindannyian úgy gondoltuk, hogy *életünk végéig be vagyunk zárva a szovjet blokk kereteibe*. Ezért nem felejttem soha a '60-as évek szombathelyi égboltjára éjszaka tükröződő *robonci (rechnitz-i)* fényeket, amelyek nagyvárost varázsoltak az oladi dombok mögött húzódó vasfüggöny háta mögé; gyakorlatilag elérhetetlen távolságba. Fogcsikorgatva vettem tudomásul, hogy ahhoz nekem soha semmi közöm sem lehet. Később, amikor már mehettem, talán éppen ezért jártam ott. Csak a fényeit látva nagyobb városnak tűnt.
- ⁶⁸ A művelődési és közoktatási miniszter ebben az időben *Andrásfalvy Bertalan* néprajzkutató volt.
- ⁶⁹ *José* személyével az Önkéntes Munkások Világszervezetének még tán '89-ben szervezett párizsi konferenciája ajándékozta meg előbb Péterfi Ferencet és Vercseg Ilonát, majd mindannyiunkat.
- ⁷⁰ CAUL-FUTY, Louis, *A helyi társadalmi-kulturális fejlesztés*, Kultúra és Közösség, 1991/4, 108-112. old. Megerősített bennünket McCONNELL, Charlie, *A közösségfejlesztés támogatása Európában*, Bp., 1992, Közösségfejlesztők Egyesülete, 47 old. (Parola Füzetek) c. tanulmánya is.
- ⁷¹ TAKÁCS Péter, *Louis Caul-Futy* (portré), Parola, 1994/3, 14-15. old.
- ⁷² Korabeli híradás: MÁTRAHÁZI Zsuzsa, *Jövőlátó népművelés*, Magyar Nemzet, Olvasókör melléklet, 1986, június 26, 2. old.
- ⁷³ Erre bizonyára az szolgáltatott ürügyet, hogy 1993-ban végre sikerült olyan befektetőt találnunk, aki *a maga költségén* visszaállította volna intézetünk (a Budai Vigadó épületének) földszintjén a századforduló idején még létező *kávéházat*. A pincében *borozót*, a homlokzat másik oldalán pedig *vendéglőt* alakított volna ki, és cserébe tíz évre szóló működtetési garanciát kért. Azért szerettük volna ezt *Halász Péter* igazgatóval, és *Péterfy Lászlóval*, a másik igazgatóhelyettestel elérni, hogy az épület ne csak irodaház legyen. Terveink között szerepelt az udvar üvegterővel történő befedése, a tetőtérben vendég-

szobák építése mind-mind azért, hogy az épület hajdani fényét úgy adjuk vissza, hogy közben a kollégák, és a Corvin téren működő országos egyesületek működési terepet kapjanak. Makovecz Imre csak annyiban volt részese ennek a szándéknak, hogy egyik tanítványa, Türi Attila készítette az átalakítás vázlattevét.

⁷⁴ Lásd mint előbb: besúgó. Az én szakmámban jelenlétükre a pártállami idők alatt folyamatosan számítani kellett. Volt olyan eset is (történetesen Dombóvárott egy *Kós Károly*-ünnepségen), hogy az egyik előadó késő este meglegedetten körülnézett, és látva még a sok őszinte és lelkes érdeklődőt, mielőtt folytatta volna szövegét, megjegyezte: „*no, már csak mi vagyunk itt. Meg a téglák*”, amiből persze érzékeltük, hogy úgy gondolja: e kései órán a besúgók már bizonyosan hazamentek, és végre magunkban maradtunk. Tévedett. Másnap Balipap Ferinek magyarázatot kellett adni erre a megjegyzésre, tehát még (lehet, hogy csillogó szemekkel, de) ott voltak. Ő aztán valahogyan kivágta magát a *tégla és az építészet összefüggésébe gabalyítván* magát és számonkérőjét.

⁷⁵ A boldogabb sorsú, de legalábbis a *nálam jóval fiatalabb* olvasók kedvéért elmondom, hogy a betűszó az 1957-ben alakult *Kommunista Ifjúsági Szövetséget* jelöli, amely minden munkahelyen, és így az iskolákban is megteremtette szervezeteit, és minden településen, és így a fővárosi kerületekben is létrehozta függetlenített munkatársakból álló irodáját; névleg, és különösen a mai nosztalgikus emlékezet szerint a helybéli ifjúság egészének érdekérvényesítése és aktivizálása, valójában (s mint a rendszerváltozáskor láthattuk, az elég ügyetlenül elvégzett) *szovjetbarát befolyásolás*, és különösen *a kommunista párt káderutánpótlásának biztosítása és a káderek kipróbálása* végett.

⁷⁶ HIDY Péter, *Az ifjúsági klub*, Bp., 1974, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, ill. VARGA Tamás, *A klub, mint aktivizáló környezet*, Bp., 1978, Népművelési Propaganda Iroda, 223 old.

⁷⁷ Hogy ez az új fejlesztési szervezet *az átalakítandó Intézet, új tárca-közi intézmény, új egyesület vagy nonprofit vállalkozás* lenne-e, azt persze nem is tudtuk pontosan. Korábban említett tárgyalásaink erre (jellemző felületességgel) nem tértek ki. Talán már ekkor gyanús kellett volna legyen az egész – bár korábban még egyikünk sem alapí-

tott új céget, és korábbi iskoláink és gyakorlatunk sem készített föl hasonlóra. Honnan tudhattuk volna hát, hogy miként kell tárgyalni úgy, hogy az komoly legyen, és komolyan vehető legyen?

- ⁷⁸ E sorok írásakor nem divatos az akkori Postabankról, illetőleg korábbi vezetőjéről jó szót szólni. Teljesen függetlenül azonban az ebbéli illetőtől és szokástól meg kell jegyeztem, hogy *Princz Gábor* szíves segítsége nélkül nem kerülhetett volna sor mindarra, amiről e könyv a későbbiekben szól pusztán azért, mert az ő személyes döntése alapján megítélt banki támogatás nélkül nem jött volna létre a Községszolgálat Alapítvány.
- ⁷⁹ *Megalakult a Községszolgálat Alapítvány*, Parola, 1993/4, 20. old., ill. *Községszolgálat Alapítvány*, Parola, 1993/5, 1-11. old. Lásd továbbá a *Kiegészítés* közé sorolt *Az Alapítvány és az országos segítő hálózat feladatai* című, 1993-ban közzétett dokumentumot.
- ⁸⁰ A '90-es évek elejének kistáji-kistérségi rendszere nem azonos az azóta kötelezően megszervezett, általában a korábbi járások területét magukban foglaló „statisztikai kistérségekkel”. Azok nem egyszer illogikus, túl nagy területet alkotnak, és jellemző, hogy területükön több kistáji települési együttműködés szerveződik mind a mai napig anélkül, hogy ezek megyei érdekképviselője, szisztematikus és arányos fejlesztése stb. megnyugtató módon megoldott lenne.
- ⁸¹ Bizonyos vagyok abban, hogy előre megfontoltan történt ez így. Az országos méretűvé növesztett semmiségek leple alatt a tulajdonváltás, a kismiszés, a hatalommentés zavartalanul megtörténhetett.
- ⁸² *Ajánlások a községi és kisvárosi településfejlesztési koncepciók elkészítéséhez*, szerk. BEKE Pál – Dr. KOVÁTS Flórián, (Településfejlesztési Füzetek 14), BM Kiadó, 1995, 59 old.
- ⁸³ Korabeli összefoglalóját a *Kiegészítésben* közzéteszem.
- ⁸⁴ Erről fogalmazott 1994 tavaszi javaslatunkat a *Kiegészítésben* közreadom.
- ⁸⁵ Ha az Isten éltet, kiegészítő kommentárjaimmal azért még közreadom mindezeket, hogy egyértelmű és olvasható legyen, *mi lehetett volna*, vagy éppen *mi lehetne* az emberséges, a *közöségi megoldás* mindazokkal a fejlesztésekkel kapcsolatban, amelyek kapcsán a „kapitalista”(?), de mindenesetre *az emberidegen utat választották* a hazai közelmúlt közszerelői, nagyvállalkozói.

- ⁸⁶ *Felbírás az önkormányzatiság megmentésére*, Országépítő, 1997/1, 71-72. old.
- ⁸⁷ BEKE Pál, *Az önkormányzatiság védelmében*, Országépítő, 1997/3-4, 50-52. old.
- ⁸⁸ BEKE Pál, *Gyökérteretes szennyvíztisztítás*, Parola, 1990/1, 14. old. ill. BEKE Pál, *A tisztító medencék nádmezői a tájba simulnak*, Parola, 1992/1, 15. old.
- ⁸⁹ Pedig Zalaszentlászlóra már elkészültek azok a Makovecz-tervek, amelyek a faluház tetőterében kialakított, szerény befogadóképességű panziót bővítette volna egy autóbusznyi kirándulót elszállásolni képes nagyságúra. A beruházásra úgy és azért adott engedélyt a tanács, mert a Balatonról hazatelepülő befektető cserében *egy óvoda felépítését is finanszírozta volna* saját költségén.
- ⁹⁰ A *Humán Fejlesztők Kollégiumáról* van szó.
- ⁹¹ E megbízás keretében készült Dr. BALIPAP Ferenc, *Kilincs a természet kincseibe (a Tamási-Dombóvár-Hőgyész térség turisztikai adottsága)*, Bp., 1996, Községszolgálat Alapítvány, 134 old. c. feltáró tanulmánya.
- ⁹² Az 1992-es megbeszélés-sorozatot Makovecz Imre ötlete alapján Péterfi Ferenc irányította.
- ⁹³ Azért sem haszontalan mindezek közzététele, mert meggyőződésem, hogy Magyarország ilyen tevékenységektől még jobbára érintetlen (szlovák, szlovén, horvát, szerb) határai mentén végzendő majdani fejlesztőmunka során is hasznosítani lehet mindezek elemeit, alapelveit.
- ⁹⁴ A *Satu Mare megyei Polgármesteri Hivatalok Szövetsége* elnökének a Szatmárnémetihez közeli Botiz (Batíz) község polgármesterét, a képzettsége szerint eredetileg tanító *Nicolae Bondicit (Bondics Miklóst)* választották.
- ⁹⁵ A véletlenül, de teljesen előkészített helyzetben talált pályázati lehetőség egyidejűleg azt a tanulságot is hordozza, hogy *nem a megjelenő pályázatok szerint kell megtervezni a feladatokat*, hanem hagyni kell, hogy a feladatok sajátos, belső logikája vezérelje a fejlesztőmunkát, amihez aztán vagy akad külső segítség, vagy nem. Általában persze *nem*, de az ilyen helyzet is alkalmat teremt arra, hogy minél intenzívebben keressék a fejlesztési szándéknak már elkötelezet-

tek a *belső erőforrásokat*. Nem állíthatom, hogy ilyenek mindig vannak, azt azonban tagadom, hogy csak külső forrásokban lehet eredménykedni, és csak azokra kell várni akkor, amikor valakik valamit nagyon akarnak.

⁹⁶ Az előzményekről részletesebben lásd BEKE Pál, *A szatmári fejlesztőmunka I.-IV.*, Országépítő, 1998/1, 2, 3, 1999/1.

⁹⁷ A pártállami időkben bizonyára az volt a cél, hogy *engedelmes alattvalók lakják* a Magyarországnak nevezett birodalmi tartományt, lakói (s közöttük én) honnan is ismerhették volna a demokrácia eljárás-módjait? Az alig leplezett parancsuralom idején *fából vaskarikaként*, valamilyen szöösszetétel részeként került csak elő a *demokrácia* szó. A „szocialista demokrácia” esetében az első szót fosztóképzőként értelmeztük, úgy tehát, hogy „nem is annyira”; a „*demokratikus centralizmust*” bár nem nagyon értettünk, de jól érzékeltük, hogy nem jelenthet mást, mint hogy *ideleinn* az történik, amit *odafele* akarnak. Szomorúan jellemzi a demokrácia működésével kapcsolatos ismeretek hiánya mai felnőtt önkormányzataink nagy részét is.

⁹⁸ BEKE Pál, *Gyermekönkormányzat*, Parola, 1992/1, 14. old., valamint u.ő, *Gyermekönkormányzatokról*, Parola, 1992/3, 20. old, továbbá TRENCSENYI Imre, *Utazás Demokráciában*, Parola, 1993/4, 1-3 old., és BEKE Pál, *Önkormányzó gyerekek*, Parola, 1994/3, 17-19. old.

⁹⁹ Mindkettő *Trencsényi Imre* szerkesztői munkája.

¹⁰⁰ *Települési gyermek-és ifjúsági önkormányzatok Magyarországon/Franciaországban*, szerk. TRENCSENYI Imre, Bp., 1994, Települési Gyermekönkormányzatokat Segítő Egyesülete, 133 old. A GYÖK-Oldalak a Parola mellékleteként az 1994/1, 2, 3, 4, 5, és az 1995/1 számban jelentek meg, minden esetben más-más település által szerkesztve.

¹⁰¹ *Önkormányzó gyerekek*. Részlet a *Települési gyermek-és ifjúsági önkormányzatok Magyarországon* c., idézett kiadvány 64-73. oldalán megjelent tanulmányomból.

¹⁰² Értsd: GYermekÖnKormányzat-FALVA, amely rövidítés számtanos (manapság matematikaiként emlegetett) hajdani tanulmányaimat idézve számomra fölöttébb ellenszenves volt, ám ennek ellenére a helyi szervezetek rövidítéseként is („gyök”-ök = gyermekönkormányzatok) szerte Magyarországon elterjedt.

- ¹⁰³ Kicsit félve jegyzem meg, hogy legszívesebben azt írtam volna, hogy „*nem hülyék*”, de jól tudom, hogy ilyet nem illik leírnom egy viszonylag igényes szövegben még akkor sem, ha a szóhasználat igazodik a korosztály szókincséhez. E jegyzetet kéretik tehát nem létezőnek tekinteni az inkriminált szóösszetétel miatt.
- ¹⁰⁴ Például *Balatongyörökön* 1996 augusztusában. Itt egy héten keresztül oktattak a Civil Kollégium közösségfejlesztői másfélszáz fiatal és felnőtt segítőiket (lásd: Települési gyermek és ifjúsági önkormányzatok tábora, összefoglaló, szerk. BOLDOCZKI Éva, FARKAS Éva, Pécs, 1996, Települési Gyermekönkormányzatokat Segítők Egyesülete, 46 old.)
- ¹⁰⁵ Youth PLANET = *Youth Participation is Local Authorities Network in Europa Today* (Hálózat a fiatalok helyi közigazgatásban való részvételéért a mai Európában).
- ¹⁰⁶ CZIBULYA Márk, *Immár Szlovákiában is*, Parola, 1996/4, 18. old., ill. MORVAY Petra, „*A fiatalok találjanak rá saját magukra*”, Parola, 1998/2-3, 12-13. old.
- ¹⁰⁷ 1999 őszén.
- ¹⁰⁸ E sorok utólagos javításakor szükségesnek tartom megjegyezni, hogy 2000 áprilisában (többek között e célra is) *pályázati támogatást kaptunk* az időközben újjálesztett és működő *Gyermek- és Ifjúsági Alapprogram Tanácsától*.
- ¹⁰⁹ Az 1994-es, az MSZP és az SZDSZ koalícióját megteremtő választásokat követő hónapokban Halász Péterrel szegyenkeztünk is eleget, hogy *mi még mindig a helyünkön* vagyunk? Valóban; az akkor indult, a központi kulturális intézmények vezetését leváltó intézkedések közepette (*a mi kultúrkörünkben*) tényleg kínos volt, hogy semmi jele felmentésünknek. Egyrészt személyünk, másrészt tevékenységünk *lebecsülését* láttuk abban, hogy az első körben békében hagytak. Örvendtünk, amikor a „liberális” kézbe került minisztérium „felügyeletinek” álcázott, és érzékelhetően *tendenciózus vizsgálata* az ősz folyamán mégis megindult (és vagy egy évig tartott), mert tudtuk, hogy annak végeredménye megszabadít attól a megbélyegzéstől, hogy velük szimpatizálunk. Egyidejűleg tudtuk azt is, hogy a rendszerváltozással megteremtett jogállamiság kellő garanciát ad arra, hogy biztosnak ítélt leváltásunk esetén tevékenységeinket *a már*

- korábban megteremtett más struktúrákban folytathatjuk. Intézeti igazgatóhelyettesi beosztásom ellenére ezért kellett tehát a Közösségszolgálat Alapítvány keretei közé szerveznem a települési önkormányzatok ifjúsági referatúráit felvállaló önkéntes szakembereket.
- ¹¹⁰ Kristóf Attila, a *Magyar Nemzet* újságírója szöveleménye a '94 – '98 közötti *szocialista-liberális* koalícióról.
- ¹¹¹ Amit azzal is demonstráltam, hogy annak idején nem voltam hajlandó felköltözni az intézet igazgatósági szintjére, hanem maradtam korábbi (akkor még a többi kollégámmal együtt közösen használt „nagytermes”) irodámban. Mert persze eszemben volt az a már vagy húszéves megjegyzés, amely szerint engem intézeti „felvételiztetőim” egyike *karrieristaként* jellemezett. S mint már említettem a Kiss Gyula tanáromtól tanultakat: az ember *nem felejt*. Mit érdekelt tehát a nekem bizonyára járó külön szoba? Különösen, ha az elszakít a kollégáim által már évtizede közösen szervezett, és számomra az akármilyen beosztásnál is fontosabb szakmai folyamatoktól?!
- ¹¹² *Település és Ifjúság*. Országos szakmai konferencia, Budapesti Európai Ifjúsági Központ, 1996. május 28-30.
- ¹¹³ BALIPAP Ferenc, *Városok ifjúságsegítő munkája*, Bp., 1998, Az Ifjúságért Önkormányzati Szövetség, 30 old.
- ¹¹⁴ A korrektúra folyamán örömmel szúrom be a lábjegyzetet, hogy az 1999. évi ISM – BM pályázatból az IFÖSZ már *támogatásban részesült*, és van remény arra, hogy ez 2000-ben (s tán a továbbiakban is?) hasonlóképpen lesz. Az időközben működőképessé vált Gyermekek és Ifjúsági Alapprogram Tanácsa pályázatait is (szerény) sikerrel szerepelt, és feltételezhető, hogy további pályázataiból is részesedik, működése tehát stabilizálódhat.
- ¹¹⁵ BUZZATI, Dino, *Hajtvadászat öregekre*, Bp. Európa, 1987, 349 old., (Európa zsebkönyvek).
- ¹¹⁶ BENEDEK Elek, *Magyar mese-és mondavilág I-III*, Bp., 1988, Könyv-értékesítő Kiadó – Móra Ifjúsági Könyvkiadó. Az idézett „*Az okos leány*” c. mese a 2. kötet 423-424. oldalain található.
- ¹¹⁷ BEKE Pál, *Közjogi kiskaté*, Bp., 1988. Közösségszolgálat Alapítvány, 111 old. Az idézet a „Mi várható el a gyermekönkormányzatok helyi működésétől?” cím alatt a 16. oldalon található.
- ¹¹⁸ E sorok írása közben, 1999. október-november fordulóján.

- ¹¹⁹ Ez azonban egyáltalán nem akadályozott abban, hogy *Fogalomértelmezéseimben* ne ejtsék szót az *egyesületről* általában.
- ¹²⁰ Természetesen a '90-es évek második felében elhíresült ún. *Tocsikbotrányra* gondolok, amelynek bírósági tárgyalássorozatát követően – e sorok írásakor egyelőre nem jogerősen – föl is mentették az ügy névadó vádlottját. Magyarul: *nem volt bűnös abban, hogy az önkormányzatokkal megegyezett azok kárára, az állam javára*. Mi más bizonyít ez, minthogy a települési önkormányzatok és az állam nem egyenlő felek?
- ¹²¹ SZENTPÉTERI Zoltán, *Nyitott ház Királyerdőn (Egy kísérlet részletei)*, 4.: *Eszközbarmónia*, Népművelés, 1978/11, 16-17. old., u.ő, *Nyitott ház Királyerdőn (Egy kísérlet részletei)*, 6.: *Játék*, Népművelés, 1979/2, 32-34. old., ill. *Művelődési otthoni műhelyszekrények*, szerk. u.ő, Bp., 1982, Múzsák Közművelődési Kiadó, 72 old. (A közösségi művelődés terei).
- ¹²² MÁTRAHÁZI Zsuzsa, *Nyitott ház*, Magyar Nemzet, 1982. október 29., 1. old.
- ¹²³ *Egyesületté* nem szervezhettük őket, hiszen ilyen szervezeteket (ilyen egyszerű, mondhatnám hétköznapi célra) a '80-as évek elején nem lehetett alakítani. Akkor még mi magunk sem gondoltunk *a tudatosodás és önállóság ekkora autonómiájára*; megjegyzem, hogy a résztvevők, az érintettek még kevésbé. Gondolkodásunk viszonylag gyors fejlődését viszont éppen az jelzi, hogy kicsit később már igen; Siómaros és a többiek, aztán a faluházépítők és mások általunk szorgalmazott egyesületeit királyerdei „nyitott házas” intézményújító kísérletünktől csak néhány év választja el.
- ¹²⁴ *Vitézy László* filmjei. A *Mai telepések* c. dokumentumfilm (1977) Tancsik József falumentési akcióját ismerteti, amelynek során nincstelen, jobbára tisztántúli családokat telepített a megüresedett várongi házakba; a *Békeidő* c. játékfilm (1979) ennek, és egyéb várongi állapotoknak dokumentarista feldolgozása, amelyben Tancsik József személyét egy szomszédos település téesz-elnöke játszotta.
- ¹²⁵ BLIN, Paul, *Egy barátság motívumai*, Parola, 1994/4, 12-13. old.
- ¹²⁶ Dr. BALIPAP Ferenc, *Rapszódia a mi francia barátunkért*, Parola, 1997/4, 2. old.

- ¹²⁷ 1997 májusában emléktáblát avattunk emlékezetére: *E ház udvarán állt 1992-1949 között NAGY ANTAL műbútorasztalos üzeme. Az asztalosok vezéralakja, az Országos Ipartestület elnöke, az iparosok érdekeinek védője volt felsőházi tagként is. Fia, NAGY KÁROLY tervei alapján készült mívés bútoraival hazai és nemzetközi elismerést szerzett a magyar kézművesiparnak. Állította az Ipartestületek Országos Szövetsége, Józsefváros önkormányzata és az Országos Asztalos- és Faiipari Szövetség a család közreműködésével az 1937-es párizsi Világkiállításon elnyert Grand Prix 60. évfordulóján.* Azóta, ha hazajövök, az ő arcuk köszönt a házfalon. A *Kocsis Előd* szobrászművész által készített emléktábla bronzba öntött szövegében egyébként az avatást követő hetekben egyedül nagyobbik nevelt fiam, *Péter* lett betűhibát, ami szomorúan jellemzi az utódok felületességét nagyapám precizitásához képest. Azt persze már csak én tudom, hogy kategóriájának párizsi Nagydíját egy olyan íróasztalért kapta, amely *Lord Rothermere* számára készült, és amelynek intarziáiban a történelmi Magyarország valamennyi megyéjének címerai ölelkeznek egybe.
- ¹²⁸ SOLYMOSI Frigyes, *Az értelmiség (politikai) szerepvállalása*, Magyar Nemzet, 1998. október 30.
- ¹²⁹ McCONNELL, Charlie id. mű.
- ¹³⁰ McCONNELL, Charlie id. mű.
- ¹³¹ *Magyar Értelmező Kéziszótár*, szerk. JUHÁSZ József, SZŐKE István, O. NAGY Gábor, KOVALOVSKY Miklós, Bp., 1982, Akadémiai Kiadó. Az „*egyesület*” szócikk az első kötet 260. oldalán.
- ¹³² O. NAGY Gábor – RUZSICZKY Éva, *Magyar szinonimaszótár*, Bp., 1991, Akadémiai Kiadó. A hivatkozott szócikk a 85. oldalon.
- ¹³³ A már korábban jegyzetelt *Hajós jelenség* c. Parola-cikkemre reagálva (FÖLDIÁK), *Ajánlás Beke Palinak a (még állami tulajdonban lévő) Magyar Művelődési Intézetbe*, tim (Társadalom, információ, művelődés), 1993. szeptember, 6-7. old.
- ¹³⁴ McCONNELL, Charlie id. mű.
- ¹³⁵ *Pedagógiai lexikon*, főszerk. NAGY Sándor, Bp. 1978, Akadémiai Kiadó. Az idézett „*művelődési otthon*” szócikk a 3. kötet 203-204. oldalain található.

IRODALOMJEGYZÉK

Válogatott bibliográfiámat a megjelenés sorrendjében állítottam össze. Azokat a kiadványokat, amelyeket szerkesztőként jegyeztem, a megjelenés évének elejére csoportosítottam, s ha több volt belőlük, akkor azokat címük ábécé-rendjére figyelemmel sorolom fel.

- BEKE Pál, *Vasszécsenyi beszélgetések (Esettanulmány)*, Népművelési Értesítő, 1967/3, 230-246 old.
- — , *Józsefvárosi Pódium*, Népművelés, 1974/3, 37. old.
- — , *Szegény igazgatók!*, Népművelés, 1975/3, 11-12 old.
- — , *Közelbarc, sok tételben*, Élet és Irodalom, 1975, április 19, 9-10 old.
- — , *Kis csatáink*, Élet és Irodalom, 1975/28, 16. old.
- — , *Művelődési otthonok Budapesten – ma és holnap*, Kultúra és Közösség, 1975/4, 40- 57 old.
- — , *A jövő művelődési otthonainak funkcióiról*, Budapesti Népművelő, 1976/1-2, 9-14 old.
- — , *Közönséget? Közösséget!*, Színháztechnikai Fórum, 1976/4, 5-6 old.
- — , *...maradj a kaptafánál!*, Népművelés, 1976/11, 18-19 old.
- — , *Tanulmányok a megyei művelődési központokról*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1977, Népművelési Intézet, 127 old.
- — , *Asztalok és érdekek*, Új Tükör, 1977, január 9, 45. old.
- — , *Könyörgés közösségért*, Élet és Irodalom, 1977, február 5, 16. old.
- — , *Az aktív közösségi művelődés terei*, Kultúra és Közösség, 1977/1, 55-58 old.
- — , *Közönségből – közösséget*, Új Tükör, 1977/4, 36-37 old.
- — , *Előadás a 3. Színháztechnikai Napok (Gyula, 1977, május 26-28) során*, Színháztechnikai Fórum, 1977/3, 7-8 old.
- — , *Szegény építészek!*, Népművelés, 1977/6, 16-17 old.
- — , *Művelődési otthont, de milyen?*, Minta (Salgótarján), 1977/7, 13-15 old.
- Intézményszervezeti tervek városban és falun*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1978, Népművelési Intézet, 60 old.
- Nyitott ház kísérletek 1976-1978*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1978, Népművelési Intézet, 51 old. (Részletes, a napilapokban megjelent irodalomjegyzékkel).

- — , *Nyitott ház Királyerdőn (Egy kísérlet részletei, 1)*, Népművelés, 1978/10, 9-10 oldal
- — , *Nyitott ház Királyerdőn (Egy kísérlet részletei, 3, Emberközelen)* Népművelés, 1978/11, 16-17 old.
Az épület, szerk. BEKE Pál, Bp., 1979, Népművelési Propagandairoda (A közösségi művelődés terei).
- — , *Nyitott ház Királyerdőn (Egy kísérlet részletei 8, A továbbfejlesztés terve)*, Népművelés, 1979/4, 16-17 old.
- — , *Tető az együttlét felett*, Magyar Ifjúság, 1979/8, 27. old.
- — , *Saját művelődési otthonunk*, Budapest, 1979/5, 28-29 old.
- — , *Hogy a közösség otthona legyen. Társadalmi ellenőrzés, társadalmi részvétel*, Népművelés, 1979/7, 5-6 old.
- — , *Hogy a közösség otthona legyen. Választási, szervezeti változatok*, Népművelés, 1979/8, 11-12 old.
- — , *Hogy a közösség otthona legyen. Példatár a feladatokról*, Népművelés, 1979/9, 10-12 old.
- — , *Fogalmak a szervezeti és működési szabályzatban*, Népművelés, 1979/10, 22-23 old.
- A Magyar Népművelők Egyesülete alapításának dokumentumai*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1980, Népművelési Propagandairoda, 67 old.
- A művelődési otthonok szervezeti kérdései*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1980, Népművelési Intézet, 68 old.
- Hálózat, ellátás, szolgáltatás*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1981, Népművelési Intézet, 202 old.
- Művelődési otthoni tevékenység – művelődési otthoni hálózat*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1981, Népművelési Intézet, 155 old.
- „Nyitott ház” kísérlet: újabb munkatervek, 1981, szerk. BEKE Pál, Bp., 1981, Népművelési Intézet, 57 old.
- Tanulmányok a városi alapellátás problémájáról I.-II.*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1981, Népművelési Intézet, 128 és 120 old.
- — , *Kultúrbazár vagy közösségi tér?*, Magyar Nemzet, 1981. január 11.
- — , *Mindannyiunk művelődési otthona*, Magyar Nemzet, 1981. május 24.
- — , *A sematizált közösségi tér*, Magyar Nemzet, 1981. július 5.
- — , *Kié a művelődési otthon?*, Új Tükör, 1981/32, 46. old.

- — , *Hiányaink*, Városépítés, 1981/6, 7-8 old.
- Alapkövetelmények a művelődési otthonok tevékenységével és üzemeltetésével kapcsolatban (vitaanyag)*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1982, Népművelési Intézet, 32 old.
- A kulturális ágazat és a művelődési otthonok fejlesztésének prognózisa*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1982, Népművelési Intézet 144 old.
- Vitázva. Válogatás az utóbbi évek sajtóvitáiból*, válogatta és szerk. BEKE Pál, Bp., 1982, Népművelési Propagandairoda, 146 old. (Tallózó)
- — , *A „nyitott ház” és vidéke 1.-4.*, Népművelés, 1982/2, 13. old., 1982/3, 10. old, 1982/4, 18-19 old., 1982/5, 18-19 old.
- — , *Elaggott intézmény avagy virágzás a periferián? (Néhány gondolat a közösségi művelődésről)*, Alföld, 1983/5, 46-56 old.
- — , *A közösségi művelődés fejlesztési alternatívái*, Diskurzus (Pécs), 1984, október, 4-11 old.
- — , *Szamárkóró és tulipán (Búcsúcsonkor az eszmecsere végén)*, Alföld, 1984/4, 60-65 old.
- Tanácskozás a művelődési otthonokról – előzetes hozzászólások I.-II.*, szerk. BEKE Pál, Bp., 1985, Népművelési Intézet, 156 és 160 old.
- Válogatás az Alföld közösségi művelődési vitájából*, válogatta és szerk. BEKE Pál, Bp., 1985, Múzsák, 131 old. (Tallózó)
- — , *Faluháza Zalában*, Új Tükör, 1985/25, 12-13 old.
- — , *Be(le)menjünk-e a nyitott házba? Kerekasztal-beszélgetés a művelődési ház, a közművelődés és a népművelő személyiségének reformjáról*, Mozgó Világ, 1985/7, 22-30 old.
- — , *Milyen csapat?*, Élet és Irodalom, 1985. július 5., 5. old.
- — , *Köz – művelődés. Helyzetkép és megújulási lehetőség a közösségi művelődésben*, Ifjúsági Szemle, 1985/6, 3-13 old. és 1986/2, 3-13 old.
- — , *Remény, szelárnyékban*, TIT Műhely Füzetek, 1986/1, 97-122 old.
- — , *A remény kevés*, Új Forrás, 1986/1, 39-41 old.
- SZÉKELY Anna, *Bejött a ház az ablakon – interjú BEKE Pállal*, Magyar Hírlap, 1986., január 17, 9. old.

- — , *Mit tehetünk? – a művelődési otthonok megújításának lehetőségei*, Hol-Mi? (Tatabánya), 1986/2, 4-20 old.
- — , *Az önszerveződés feltételei és lehetőségei a falvakban*, Városépítés, 1986/4, 18. old.
- — , *Művelődési otthonon innen és túl*, Bp., 1987, Művelődéskutató Intézet, 105 old.
- — , *Az önszerveződés feltételei és lehetőségei*, A falu, 1988/1, 18-21 old.
- — , *Népművelés maszekban*, Népművelés, 1988/11, 18. old.
- — , *A művelődési otthonokról derülátóan*, Népművelés, 1988/2, 14-16 old.
- — , *Csonka önállóság*, Népművelés, 1988/10, 38. old.
- — , *Stagnálva és funkciótlanul*, 360 fok – Közművelődés Csongrád megyében, 1989/1, 13-24 old.
- — , *Abnormális épeszűség*, Népművelés, 1989/2, 26. old.
- — , *Magánvilág*, Népművelés, 1989/5, 9. old.
- — , *Népművelő-bíztató*, Magyar Nemzet, 1989., június 27.
- — , *Belénk ragadt szövirágok*, Népművelés, 1989/8, 12. old.
- — , *Javaslat a városi közművelődés átalakítására*, Kultúra és Közösség, 1989/5, 73-82 old.
- — , *Kincs, ami nincs*, Alföld, 1989/9, 89-90 old.
- — , *Znorovszky Attila*, Népművelés, 1989/10, 32. old.
- ZNOROVSZKY Attila, *Az impulzust kell megadnunk. Interjú BEKE Pállal*, Népművelés, 1989/11, 17-18 old.
- — , *Rajtunk múlik!*, Magyar Nemzet, 1989., december 16.
- — , *Gyökerteres szennyvíztisztítás*, Parola, 1990/1, 14. old.
- — , *„Jézussal egy fedél alatt”*, Parola, 1990/2, 5. old.
- — , *Szükség szerint*, 360 fok – Közművelődés Csongrád megyében, 1990/2, 43-57 old.
- — , *Új Szabadművelődési Konferencia*, Kultúra és Közösség, 1990/3, 104-107 old.
- — , *Szabad művelődést!*, Magyar Közigazgatás, 1990/6, 738-742. old.
- — , *Szabad művelődést*, Első kézből, 1990/8, melléklet 2-3 old.
- — , *Az emberek részvételi lehetőségei*, = Válság és kiút (Falukonferencia), Pécs, 1991, MTA RKK, 259-261. old.

- — , *Helybéli bizalmat!*, Parola, 1991/1, 1-2 old.
- — , *Falukonferencia*, Parola, 1991/2, 9. old.
- — , *Énekeljünk!*, Parola, 1991/3, 3. old.
- — , *Új éveket köszöntő újévköszöntő*, Parola, 1991/4, 3. old.
- — , *Önmagát emésztő*, Parola, 1991/4, 3. old.
- — , *Tűnődés a szabadművelődés állapotáról*, Kultúra és Közösség, 1991/4, 29-34 old.
- — , *Önkormányzó társadalom. Röpirat*, Bp., 1992, Közösségfejlesztők Egyesülete, 67 old. (Parola Füzetek).
- — , *Nyolcvan falu*, Parola, 1992/1, 1-2 old.
- — , *Gyermekönkormányzatok*, Parola, 1992/1, 14. old.
- — , *Határok nélkül*, Parola, 1992/2, 11. old.
- — , *Gyermekönkormányzatokról*, Parola, 1992/3, 20. old.
- — , *Békés új esztendő!* Parola, 1992/4, 1-2 old.
- — , *A kisiskolákról*, Parola, 1992/4, 18. old.
- Legyen-e vagy sem? Dokumentumok, vitairatok, vélemények egy művelődési törvény előkészítéséhez.* Bp., 1992, Művelődési és Közoktatási Minisztérium. BEKE Pál véleménye az 50. oldalon.
- — , *Hajós-jelenség*, Parola, 1993/3, 1-3 old.
- — , *30 éve kezdtük*, Parola, 1993/4, 20. old.
- — , *Napló lépésről lépésre: kisiskolák*, Parola 1993/1, 2, 3, 4, 6, ill. 1994/1, 3.
- — , *Önkormányzó gyerekek*, Parola, 1994/3, 17-19 old.
- — , *Szükség szerint* = A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve, 1993-1994, szerk. HALÁSZ Péter, Bp., 1994., Magyar Művelődési Intézet, 5-16 old.
- — , *Közösségfejlesztési magatartásformák I.- IV.*, Parola, 1994/6, 1995/1, 2, 5.
- GYERGYÓI Ildikó, *A tehen, a traktor és a bálás ruha. Interjú BEKE Pállal*, Kurázi, 1994/12, 4. old.
- — , *Az önkormányzatiság védelmében*, Országépítő, 1997/3-4, 50-52 old.
- FODOR István, *Magyarország északkeleti része csak a szomszédos romániai területekkel együtt fejlődhet, interjú BEKE Pállal*, Friss Újság (Szatmárnémeti), 1998., március 25, 1. old.

- — , *Fordítási hiba*, Parola, 1998/4, 4-5 old. Némileg rövidítve köz-
zétette a Magyar Nemzet is *Lelki plakátragasztók* címen 1998.
november 26-án.
- — , *Közjogi kiskaté*, Bp., 1998, Közősségszolgálat Alapítvány, 111
old.
- — , *A szatmári fejlesztőmunka, I.-IV.*, Országépítő, 1998/1, 2, 3,
és 1999/1.
- — , *Szubjektív összefoglaló az utóbbi évtizedek magyarországi kö-
zőség- és településfejlesztéséről*, (= Új Atlantisz felé, a 7. Ve-
lencei Nemzetközi Építészeti Biennálé katalógusa, Bp. 2000,
121 – 132. old., angolul is.)